4/564

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE ROMA
1
3 -F
22

Digitized by Google

JOHANNIS LOMEIERI
Zutphanienſis

DE

VETERUM GENTILIUM LUSTRATIONIBUS

Syntagma.

Cum indice neceſſario.

ULTRAJECTI,

Apud FRANCISCUM HALMA, Bibliop.

cIↄ Iↄ c LXXXI.

D. MAURITIO HERMANNO RIPPERDA, Domino in *Vorden*, territorii Zutphanienſis Prætori.

D. FREDERICO vander CAPPELLEN, Domino in *Boedelhof*.

D. ROBERTO van HEECKEREN, Domino in *Berlham*, in Curia Gelrica extra ordinem Senatori.

D. HENRICO van LUCHTEREN, } Urbis Zutphaniæ Conſulibus.
D. ADRIANO VALCK, JC. }

D. BALTHASARI van HAGEN, Urbis Dotechemii Cos.

Ordinum inclyti comitatus Zutphaniæ DEPUTATIS.

ET

Ampliſſimo Conſultiſſimoque Viro,

D. GISBERTO opten NOORTH, J. U. D. Urbis Zutphaniæ Cos. & illuſtri huic conſeſſui ab actis.

OFfero vobis, *Nobiliſſimi Domini*, rationem otiorum meorum. Horas ſubciſivas in bonorum auctorum lectione ſic conſumere ſoleo, ut ex illis, quæ in uſum meum futura judico, ſubin-

de excerpam, & quædam florum corpuſcula faciam. Non ſecus ac apes, in ſaltibus floriferis omnia libantes, cellas ſuas dulci nectare diſtendunt. Dum autem ſingula ſuis locis ſtudioſe diſpono, ſenſim mihi hoc de luſtrationibus veterum gentilium σύνταγμα enatum eſt. Difficili quidem tempore, inter immanes belli Gallici tumultus, hoc parturiebam; ſpes autem felicis partitudinis me ſæpius recreabat. adeoque ſub hac Palladis ægide, & jucundiſſimo Muſarum patrocinio, in mediis illis tempeſtatibus vitam egi tranquilliorem: Quomodo olim Tullius, Cæſare Rempublicam obtinente, forenſi regno ejectus in Tuſculano ſuo, inter declamandi diſcipulos, cœnandi autem magiſtros, Hircium ſcilicet ac Dolabellam, alioſque philoſophiam hactenus in Græcia deliteſcentem Latinis literis illuſtravit. Poſtquam vero pelagi fragor cecidit, & halcyonia quædem nobis apparuerunt, Partula ac Lucina, Diiſque Nixiis, ut ſpero, faventibus, fœtus noſter in lucem producitur. Vos autem, *Viri P. P.* Genios deputo Tutelares, fatiſque ſcribundis advoco, ut felices illi annos præcinatis: & omne mali ac invidentis oculi faſcinum ſtabili averruncetis numine. Imo vos hoc quicquid eſt oneris non detrectaturos, non ex alitis involatu, nec e cantu ſiniſtro oſcinis, ut in Etruſca olim diſci-

diſciplina, nec e tripudiis ſoliſtimis, aut ſomniis auguror; ſed alia ſigna, quæ obſervem, habeo certiora, & involuta minus. Veræ enim religionis Statores ac Vindices, quin & Muſagetas, in media belli fulminantis procella, non ſine inſigni maſculæ fortitudinis laude, vos præſtitiſtis: eaque detumeſcente, fluctuantis reipublicæ clavum generoſo capeſſentes animo, eam in portum, invitis religionis ac patriæ hoſtibus, ſubduxiſtis. Sed & ego ſæpius benigniorem favoris veſtri in me auram, non ſine ingenti animi lætitia ſenſi, meoſque conatus vobis non diſplicere ſerio triumphavi. Quo igitur hæc ſpectant? Ut mihi aliter ſitis nunc ac ante hac fuiſtis ſemper, Sapientia ac Conſtantia veſtra non patientur: Ut autem idem vobis maneat animus, & indies lætiora Eccleſiæ ac Reipublicæ, veſtroque inprimis illuſtri conſeſſui, Deo Opt. Max. ita moderante, affulgeant ſidera, ſpem bonam certamque domum reporto. Tantillos vero conatus ad Nominum Veſtrorum ſplendorem, ut ſemi-accenſum cereum in Solis conſpectum proferre, me quidem ſane puderet; niſi & hoc cogitarem, res maximas minimis etiam repræſentari poſſe: non ſecus ac exigua illa, in æde Veſtæ, flammula, ex Numæ Pompilii inſtituto, illius Solis, ὃς πάντ᾽ ἐφορᾷ, καὶ πάντ᾽ ἐπακούει, imaginem profundioris Sapientiæ con-

conſultis referebat. Tandem autem Vobis, *Illuſtres ac Præpotentes Domini*, vitam prolixam, imperium ſecurum, domum tutam, ſubditos probos ac fideles, quæcunque tum hominum privatorum, tum Magiſtatuum vota ſunt, cœlum ſuſpiciens, manibus expanſis, nudo capite, ſine monitore, quia de pectore oro

Præpotentis Magnificentiæ veſtræ
devotiſſimus cliens

JOHANNES LOMEIER.

Bene-

Benevolo

LECTORI

JOHANNES LOMEIER

S. D.

Bellum rerum omnium patrem eſſe, veteri jactatum eſt proverbio. Philoſophi quidem ex Lite omnia prognata eſſe decreverunt, rerum naturam ex contrariis omnia producentem contemplantes: Martem autem rerum novandarum & mutandarum cauſam eſſe, fatales Imperiorum & Rerumpublicarum everſiones ac periodi abunde docent. Quis autem libros ex bello gigni crediderit? quoniam humaniorum artium cultricibus Sororibus, perpetuum cum Pallade quidem commercium, cum Bellona autem eſt diſſidium. Sed tamen hinc larga ſcribendi materia hiſtoricis omni tempore eſt ſuppeditata, nec minus Poetis arma viroſque canentibus: Nec temere Orphei ſtatua, Alexandro M. in Darium proficiſcente, ſudavit, quaſi Poetarum laborem præſentiſceret. Hoc etiam ſyntagma noſtrum, B. L. bello Gallico debes, e cujus ardore, ut πυριγενὲς, in lucem productum eſt. Cum enim, Zutphania noſtra, anno hujus ſeculi LXXII. *occupata, triſte hoc incendium per vicinas provincias longe lateque circumferretur, nihilque aliud niſi agrorum vaſtationes, pecuniarum exactiones, multorum civium ea de cauſa ad carcerem damnationes, ſcholarum & eccleſiarum everſiones, mulierum & puerorum gemitus, militum in publico concurſiones, intra privatos parietes cum civibus contentiones, adeoque omnia undique miſere turbata & concuſſa videremus; & in futurum omnia apparerent triſtiora: Conſilium cepi alio avertendi, quodcunque temporis a moleſtiſſimo ſcholarum, quibus tum præeram, onere vacuum concedebatur, ita tranſigendi, ut tum adorandam Dei providentiam ac juſtitiam in peccatis hactenus ſatis impune graſſantibus puniendis conſiderarem: tum etiam mentem publicis privatiſque calamitatibus feſſam amœnioribus literarum ſtudiis recrearem. In quem finem veterum gentilium luſtrationes illuſtrandas ſelegeram. Interea, Deo ita dirigente, Galli urbe noſtra*

exceſſerunt, ego autem ad eccleſiæ miniſterium vocatus, aliis gravioribus curis ab his ſtudiis ſum avulſus, mihique idem quod Auguſtino contigit, qui, epiſt. 131. *ad Memorium Epiſcopum ita ſcribit* : Poſteaquam mihi curarum eccleſiaſticarum ſarcina eſt impoſita, omnes illæ delitiæ fugere de manibus, ita ut vix nunc ipſum codicem inveniam. *Amicorum tamen voluntatem, petitionem, juſſionem contemnere nolui, contentus tam diffuſæ, quam ſuſceperam, materiæ partem aliquam tradidiſſe, neque enim tanta rei me ſatiſfacturum eſſe ſperavi unquam. In magna ſylva feras quam plurimas indagantes capere boni venatoris eſt, non omnes cepiſſe nulli culpæ fuit. Malevolis ſi prolixe me hic excuſarem, magno conatu magnas nugas agerem: cum invitis nulla aut eloquentia, aut eruditio placere poſſit, animum vero jam præjudicio occupatum in tuam ſententiam trahere ſi nitaris, nihilo plus agas quam ſi ſurdo fabulam narres. Ego vero meos labores, ut olim Æſchylus fabulas ſuas* χρόνῳ ἀνατίθεμαι. *Tu autem, B. L. adeſto æquo animo, cognoſce & judica, ſpectandus tibi, an exigendus ſim prius.*

EPI-

EPISTOLA

Clariſs: Literatiſſimique Viri,

D. SAMUELIS PITISCI,

Gymnaſiarchæ Zutphanienſis ad Auctorem.

TUum de Veterum luſtrationibus librum mihi in agro hærenti ſuburbano tabellarius recte in manus tradidit. Feriarum harum, quæ ingenuæ pigritiæ jus nobis dederunt, tempore rus ex urbe, tanquam e vinculis, evolare: & ut animus procul negotiis ex Scholaſtico ſtrepitu reficeretur, & aures convitio defeſſæ conquieſcerent,

Jacere modo ſub antiqua ilice,
Modo in tenaci gramine,
Laberentur altis interim dum ripis aquæ:
Quererentur in ſylvis aves,
Fonteſque lymphis obſtreperent manantibus,
Somnos quod invitaret leves.

equidem deſtinaveram; ſed quam primum tuas curas evolvere cœpi, omnes ruris quamvis amœni delicias contemſi, & membra ſub fagi patulę tegmine ſtratus, antequam illas ἐκ τῶν ποδῶν ἐς τὴν κεφαλὴν (pedes & caput præpoſtere dum pono, non vituperabis ſat ſcio; illo enim ordine in Pluto poſuiſſe Ariſtophanem juxta mecum ſcis) legiſſem, lumbos neque exporrexi, neque extuli. Hac itaque dape

 ebrius

ebrius eaſdem tibi remitto, & quidem (Si in ruſticatu ſane ſentire, aut ſcribere quid poſſum) non ſine meo applauſu. Condidiſti, vir Reverende, chartas μεγάλῃ (ὦ ζεῦ) καὶ ἀκριβεῖ σπουδῇ τε καὶ ἐπιμελείᾳ πεπονημένας. In illis (Jovem lapidem juro) quod reprehendat, non inveniet Zoilus; & quod probabunt, qui, quod Religio, quod patitur fides, decernere ſolent. Laudo, & admiror ingenii tui dotes, quibus tot laboribus mutandis par es. Macte vir Reverende, curas haſce tuas prælo digniſſimas prælo cura committas. Typographum, qui illas ſuis deſcribat typis quære, & invenies. Si tibi apud exteros induſtriç teſtimonium habituro hoc meum placuerit judicium, illud cæterorum amicorum votis & εὐλογίοις inſerere tibi integrum erit. &c.

II.

Dum luſtras oculo veterum monumenta ſagaci;
Dum teris aſſidua Scripta hodierna manu;
Dumque Paleſtinæ, Grajæ, Latiçque Minervæ,
Perluſtras docti, ſcrinia, quicquid habent;
Denique præluſtri dum illuſtras multa labore,
Quæ ſine te cœca nocte ſepulta forent:
Lomejere, tibi quæ ſolvat grata vetuſtas,
Nec quæ poſteritas prçmia reddat, habet.
Bibliotheca, tuis illuſtrius aucta papyris,
Cœpit in aprico pulchrior eſſe loco;

Nec

Nec tam doctorum titulis, numeroque librorum,
  Quam *Lomejeri* laude, ſuperba fuit.
At quando ex tetris *Veterum luſtratio* luſtris
  Excita, & ſcriptis eſt celebrata tuis;
Ille dies, inquam, tibi luſtricus obtigit, & te
  Præluſtrem dici juſſit, & eſſe virum.
Doctaque Poſteritas (quæ, nunc quoque lurida, fati
  Incuſat leges, invidiamque vocat,
Quod, præmaturis dum *Cruſius* occidit annis,
  De Servis nequit liber abire *Liber*)
Sæpe tuos grata perluſtrans mente labores,
  Pro te, proque tua vota ſalute facit.
Sollicitaque Deos & voce & corde precatur,
  Ut vitæ adjiciant plurima luſtra tuæ:
Quo luſtrando libros illuſtria plurima promas,
  Queis illuſtrari ſecla futura queant.

Hæc, invito licet Apolline, accinebat, qui a te bene vivendi initium magna ex parte accepiſſe ſe gaudet,

HENR. MEILINGIUS,

Eccleſia Borgenſis Paſtor.

Cor ſtupet! errorum quantum mortalibus olim
Noxia miſcuerit miſeris aconita Tonantis
Æmulus impurus; delirum faſcinat orbem
Dira ſuperſtitio, diſtringit turba Deorum
Mille quot orcus habet, cœlum quot, terra, quot (undæ.
Sponte ſua ratio cœcas inventa ſacrorum
Turpia quæ dictu docuit ludibria mentes!
Ira Deum, jus fasque innatum & conſcia culpæ
Pectora, ſi Numen temeratum, aut alma cruore
Innocuo fœdata parens, ſi qua horrida cœlo
Sęvit hyems, ſi qua annonæ vis ingruit arctę,
Peſtiferum aut terras afflavit ſidus, & arma
Ingratæ ſuperi immittunt ultricia genti;
Somnia ſollicitant animum præſaga, Sacrasve
Dextra rubens arces tetigit Jovis, augur, haruſpex
Inſuetę voces, oracula, ſpectra minantur,
De cœlo ſervat vates, oſtentaque ſtragem,
Monſtraque ſunt vanæ portendere credita genti.
Hinc ergo injuſtæ molis *Luſtratio* nata
Hinc trepidant omnes pacem implorare Deorum,
Et res infeſtos cœlos divina fatigat.
Qua cura, & ritu, quando, quæ ſigna litabant,
Hæc *Lomejerus* monimentis eruta priſcis
Magnus erat, Lector, qui corpus legit in unum;
Utile opus, dignumque viro, & laudabile utroque
Pollice, quod livor præſens ſi dente maligno

Ap-

Appetit, ut ſolet; æqua tamen mirabitur olim
Poſteritas; *Si qua illuſtris ſic læta revixit*
Bibliotheca: Suis nunc ſtabit & inclyta Sacris
Semper & egregie vero *luſtrata* vetuſtas,
Ut ſi quis laterem demens abſterſerit unda.
Perge, Pater venerande, decus laudesque tueri
Uſipetum, proprięque domus memorabile nomen
Lomejeranæ totum differre per orbem.
Non tam averſus equos patria Sol jungit ab urbe
Zutphania, non tam nobis præcordia finxit
Omnipotens pejore luto; ſi foverit artes
Mæcenas, mentemque bonam pretium comitetur,
Marſilios, alios & *Dammannos*, *Cruſiosque*
Et L*omejeros* cernas, alioſque *Wilhelmos*?
Naturæ dotes ſed avara intercipit ætas.

ANT. à BILERT,

Eccleſiæ Geeſteranæ Paſtor.

IV.

G*Entium hic peccata nefanda palpa:*
Ut queant vere varie expiare,
Proh dolor! triſti pereunt veneno
Regis Averni.
Quomodo non luſtra Dei petebant!

Quo-

Quomodo ſolatia cogitabant!
Quomodo luſtralia quæritabant
Undique vana!
Omnis hoc natura ſuam petita eſt
Ferre opem, porcæ, pecudes, & agnæ,
Ignis, & Neptunus, arena, ſanguis,
Et Ceres alma.
Curtius Romam proprio expiavit
Corpore & vita, barathro patenti.
Sed quis hæc poſſet numerare Apollo
Doctus ad unguem?
Veſter en luſtralia luſtritando
Hic labor præſente refert libello
Qui velut perpicta placet tabella.
Euge libelle!
Perlubens luſtro varia hæc piacla,
Gentium triſtes doleoque caſus,
Perlubens harum cuperem videre
Vera piacla.
Sordibus vitæ variis notati,
Spiritu ſancto renovante nati
Gratiam donante Deo, piamur
Sanguine Jeſu.

Ita lubens præceptori, patronoque ſuo accinuit

BERNHARDUS KNIPPINCK,

Eccleſiæ Weſtervordenſis Paſtor.

JOHANNIS LOMEIERI
DE
VETERUM GENTILIUM LUSTRATIONIBUS,
SYNTAGMA.

CAPUT I.

Luſtrum & luſtrare à λῦτρον *vel* λύτρον. *Lues.* λύθρον. *luſtra in ſylvis. luſtrum tempus quinquennale. luſtrare; circumire. quid* λύτρον *contra Socinum ex Grotio. Placamen.* ἱλασμὸς, καθαρισμὸς. *Piare.* λύτρωσις. ἀντίλυτρον. כפר אשם חטא τελετὴ. *Synonyma alia. Expiatio politica: religioſa.*

NOminis ἔτυμον non ex Latio, ſed ex Græcia, quod Latinis vocibus non infrequens, petendum eſt. *Luſtrum* vel eſt a λῦτρον, & λύω, Paulus enim, Feſti mutilator, primam hujus vocabuli ſyllabam aliquando produci ſignificat: vel a λύτρον & λύω, unde & Latinum *Luo*, & a λυτρῶν *luſtrare.* Utrobique unica interponitur litera: Sic a *rodo* eſt *roſtrum*, a *plodo ploſtrum*, a *moneo monſtrum*, a *tranſeo tranſtrum*, a *fluo fluſtrum.* Vid. Voſſ. etymol. in Luſtrum: & Becman. Orig. ling. lat. in luo. p. 628. 639.

Hanc originationem ipſa vocabulorum ſignificatio indicat. Idem Paulus: *Lues eſt diluens uſque ad nihil, tractum a Græco* λύειν. *hinc di-*

ctum lutum, *terra humore ſoluta*, *& luſtratio*, *qua quid ſolvitur ac liberatur. hinc &* λύτρα ἀπὸ τῆς λύσεως, *ideſt*, *ſolutione auri.* Nonius: *Lues a rebus ſolvendis propoſita.* Sed & *lues* pro ſcelere. 4 Georg. v. 454. *Magna lues commiſſa.* Heſychius: λύτρον, τίμημα: λύτρα, καθάρματα λυτήρια, καὶ πάντα τὰ διδόμενα εἰς ἀνάκλησιν (leg. ἀνάκλησιν) ἀνθρώπων. Hinc Ἕκτορος λύτρα, *Hectoris luſtra* vertit Ennius. Apud Pollucem, lib. 7. cap. 29. laudatur drama Æſchyli Φρύγες, ἢ λύτρα. Caſaubouus in Athenæum, lib. 2. cap. 11. hujus fabulæ titulum judicat fuiſſe Φρύγες ἢ Ἕκτορος λύτρα, cujus argumentum ex Iliad Ω.

Ejuſdem originis eſt λύθρον. Euſtath. Odyſſ. X. λύθρον, ὁ ἐξ αἵματος μολυσμὸς, ὃν χρὴ ἀπολούσασθαι, παρὰ τὸ λύω, ἀφ᾽ οὗ λύμα, ἐξ οὗ καὶ λῦμα τὸ κάθαρμα, καὶ λυμαίνω τὸ ἀποκαθαίρω. Γράφεται δὲ διὰ τοῦ θ τὸ λύθρον τοῦτο, πρὸς διαστολὴν τοῦ λύτρου, ὁ ἐπὶ αἰχμαλώτων τίθεται. Idem. Iliad. Λ. λύθρον ἐστὶν ἀκαθαρσία αἵματος μετὰ κόνεως, δεομένη λύματος, ἤγουν καθάρσεως. Didymus item ad Iliad. Υ. verſ. ult. ὁ ἐκ τῆς πολεμικῆς ἐνεργείας μολυσμὸς, ἢ τὸ κονιορτοῦ καὶ ἱδρῶτος ἀνθρώπειον αἷμα λύθρος καλεῖται. Senſus eſt λύθρον *notare immunditiem*, *ex ſanguine pulvere & ſudore humano*, *purgatione indigentem*; *ſcribi autem per* θ *ad differentiam* λύτρου, *quod pro captivis datur.*

Luſtra, ait Paulus, Feſti abbreviator, *ſignificat lacunas lutoſas*, *quæ ſunt in ſylvis aprorum cubilia*, *a qua ſimilitudine*, *ii qui in locis abditis & ſordidis ventri & deſidiæ operam dant*, *dicuntur in luſtris vitam agere.* Addit: *Et cum ejuſdem vocabuli prima ſyllaba producitur*, *ſignificat nunc tempus quinquennale*, *nunc populi luſtrationem.* Varro, lib. 5. de L. L. *Luſtrum nominatum tempus quinquennale*, *a luendo*, *hoc eſt*, *ſolvendo*, *quod quinto quoque anno vectigalia*, *& ultro tributa per Cenſores ſolvebantur.* Iſid. Orig. lib. 5. cap. 37. *Luſtrum eſt* πεντετηρὶς, *id eſt*, *quinquennium*, *quod quinto anno dicitur condi*, *propter Olympiadas a Romanis. adhuc enim Conſules*, *adhuc æra nondum erant. Eſt enim quinquennale tempus. Ideo vero ſic vocatur*, *eo quod cenſu per quinquennium in Republica peracto*, *urbs Roma luſtrabatur.* Serv. ad 1. Æneid. v. 287. *Luſtrum dictum*, *quod poſt quinquennium unaquaque civitas luſtrabatur.*

Quoniam autem luſtratio, hoc eſt, expiatio, ambiendo fiebat, hinc μεταληπτικῶς *luſtrare* ſignificat *circumire*, & ſic *circumſpicere*, *patefacere*, vid. Non. Marc. cap. 4. §. 277. Gloſſ. veteres: περιέρχεται, *luſtrat.* Gloſſar. Iſidori: *Luſtro*, *vagator.* Luſtrum ſolis, periodus ſolis, annus. Manil. lib. 3. *Luſtra decem tribuit ſolis*, *cum menſibus octo.*

Nos ad primariam expiandi ſignificationem flectimus.

Λύτρον,

λύτρον, definiente Grotio, in libro de ſatisfactione Chriſti (cujus hic veſtigia premimus) eſt proprie *res aut factum, quo movetur quiſpiam ut aliquem incommodo alioquin affecturus, eo liberari patiatur.* Socinus immerito ad ſolam captivitatem reſtrinxerat, cum & ſervituti, & exilio, & morti, & omni incommodo a quo liberari poſſumus, ea vox conveniat. Nam & origo, λύω ſcilicet, ad ea quoque pertinet, & communis uſus non refragatur. Deinde, & in eo erravit Socinus, quod λύτρον proprie dictum velit accipi ab aliquo, detinente ſcil. captivum. Nam ſi vox accipiendi rigide accipiatur, ut in definitionibus fieri ſolet, aptari factis non poteſt, ſed rebus ſolis: At factis quoque poteſt ſatis fieri, & liberatio impetrari, atque hoc præcipue apparet in ea liberatione, quæ fit per pœnæ tranſlationem, pœna autem proprie non accipirur a quopiam, ut Grotius dicto libro, *cap.* 2. probavit. Præterea acceptionis vox proprie ſumta, ſi non dominii tranſlationem, certe utilitatem aliquam accipientis indicat: At in pœna non ſpectatur propria utilitas punientis, ſed commune bonum, & ordo rerum. Acceptor ergo hic nullus eſt; niſi libeat admodum improprie acceptorem dicere judicem, tanquam juris & æqui ac boni communis curatorem. λύτρον nihilominus locum habet & in pœna. Ita Zaleuci oculus λύτρον fuit oculi filii: & in decimatione, qui puniuntur λύτρον ſunt totius legionis. Imo ipſe Jeſus Chriſtus, filius ille hominus venit dare animam ſuam λύτρον pro multis. *Matt.* 10. 28. *Marc.* 10. 45. ita ut ejus morte nos redemti ſimus, & a pœna liberati, Deoque reconciliati, qui antea ejus hoſtes eramus. Eodem modo Latini voces *Luſtrum*, & *luſtrare* uſurparunt. Luſtrare urbem eſt eam a pœna liberare per luſtrum, hoc eſt per pœnam ſuccedaneam, quod piaculum dicitur. Sic Decii luſtrarunt exercitum Romanum, & Thebas Menœceus, de quo mater apud Papinium:

LUSTRALEMNE feris ego te, puer inclyte, Thebis
Devotumque caput vilis ceu mater alebam.

Ad quem locum vetus ſcholiaſtes: *Luſtrare civitatem humana hoſtia Gallicus mos eſt. Luſtrare* dicit, quod Cæſar lib. 6. de bell. Gall. *placare Deorum immortalium numen.* Non quod plane hæc verba ſint ſynonyma, ſed quod in pœnis ſatisfactoriis coincidant placamen & luſtrum, Gr. ἱλασμὸς & λύτρον: quæ ut pagani in re falſo credita, ita in re vere credita Apoſtoli ſenſu eodem uſurpant. Itaque in epiſtola ad Hebræos pro eodem ponuntur λύτρωσις & καθαρισμὸς, ut apparet cap. 9. v. 12, 13, 14, 15, 22, 23. Imo eodem loco καθαρίζειν &

ἁγιάζειν eſt reatum tollere, ſive efficere remiſſionem, ut v. 22. exponitur. Chriſtus per ſeipſum effecit hunc καθαρισμόν. Heb. 1. 3. Chriſtus καθαρίζει conſcientiam ab operibus mortuis. Heb. 9. 14. hoc eſt, a reatu & pœna, pœnæque timore conſcientiam liberat. quod autem his in locis eſt καθαρίζειν, hoc ipſum ſimili ratione dicitur ῥαντίζειν, & λύειν, v. 22. quo reſpicit etiam vaticinium Zach. 13. 1. Eodem ſenſu dixit Johannes, Apoc. 1. 5. λύσαντι ἡμᾶς ἀπο τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. Item. 1. ep. 1. 7. ſanguis Chriſti καθαρίζει ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας, & v. 9. junguntur ἀφιέναι & καθαρίζειν. Argumentatur Apoſtolus a conjunctis: ſi in luce ambuletis, habetis mundationem, hoc eſt, remiſſionem per ſanguinem Chriſti, quia nemini in luce ambulanti imputantur peccata. Baptiſtæ vero prædicatio, Chriſtum agnum nominantis, qui mundi peccata tollat, cum ſacrificia expiatoria reſpiciat, plane non permittit nos *tollere peccata* aliter interpretari quam *reatum tollere*, hoc enim faciebant expiatoria ſacrificia. Neque aliud eſt εἰς ἀθέτησιν ἁμαρτίας, Heb. 9. 26. quam πρὸς τὸ καθαρίζεσθαι ἡμᾶς, πρὸς τὸ γίνεσθαι ἡμῖν ἄφεσιν, ut ex v. 22. apparet. Illa autem ἀθέτησις ἁμαρτίας facta eſt διὰ τῆς θυσίας αὐτῦ, dicto verſu 26.

Huc faciunt & ἱλάσκεσθαι, εἰρηνοποιεῖν, καταλλάσσειν, ἀποκαταλλάσσειν, Lat: *placare*, *pacare*, *conciliare*, *aut reconciliare*; Item *propitiare*, tum actus ipſe, tum id quo actus peragitur, Gr. ἱλασμὸς, Latinis *placamen* dicitur, quo ſenſu Chriſtus rurſus dicitur ἱλασμὸς pro peccatis noſtris. 1. Joh. 2. 2. & ἱλαστήριον per fidem in ſanguine ipſius. Rom. 3. 25. nam ſine ſanguinis effuſione non fit remiſſio. Heb. 9. de verbis καταλλάσσειν & ἀποκαταλλάσσειν, vide Rom. 5. 10, 11. 2. Cor. 5. 18. Eph. 2. 16. Col. 1. 20. Sophocl. Ajace:

Ἀλλ' οἴχεται τοι πρὸς τὸ κέρδιστον τραπεὶς,
Γνώμης, θεοῖσιν ὡς καταλλαχθῇ χόλυ.
Sed converſus eſt ad prudentiſſimum
Conſilium, ut Diis concilietur iratis.

Ubi chorus id exprimit, quod Ajax ante dixerat:

Ἀλλ' εἶμι πρός τε λῦτρα, καὶ παρακτίυς
Λειμῶνας, ὡς ἂν λύμαθ' ἁγνίσας ἐμὰ,
Μῆνιν βαρεῖαν ἐξαλεύσομαι θεᾶς.
Sed abeo ad lavacra, & maritima
Prata, ut, poſtquam ſordes expurgavero meas,
Iram gravem evitem Deæ.

ubi

ubi *Diis conciliari*, καταλλάσσεσθαι θεοῖς, idem eſt quod *iram ipſorum effugere*. Sic ergo victimis dicebatur *placari* Numen; reus ipſe, aut homo, aut populus *purgari* ſive, antiquo verbo, *Februari*; peccatum ipſum *piari* atque *luſtrari*. Quare eadem ſacrificia dicebantur ἱλαστικὰ, ἁγνιστικὰ, καθαρτικὰ: Lat: *placamina*, *februa*, *piamina*. Vox ἱλάσκεσθαι ad victimas ab Homero, aliiſque ſæpe aptatur. ἁγνίζειν τὴν πόλιν καθαρμοῖς eſt apud Plutarchum in Romulo. hoc ἁγνίζειν quoque ἁγίζειν & ἁγιάζειν dicitur. Phryx Adraſtus homicidio pollutus καθαρσίου ἐδέετο, opus habuit ſacro expiatorio. *Herod. lib.* 1. Crœſus ipſum ἐκάθηρε, expiavit; quæ κάθαρσις, expiandi ratio apud Lydos & Græcos eadem. Apud Hermogenem eſt: Μηδὲ καθηράμενος ἀπὸ τῶν ἀσεβημάτων. Plato 2. de Rep. pro eodem ponit λύσεις & καθαρμοὺς ἀδικημάτων. Plutarchus in Romanis καθάρσια interpretatur ἀποτρόπαια, hoc eſt averrunca, iram divinam avertentia. *Placandi* voce apud Virgilium alioſque in ſacris nihil frequentius; cujus vim Horatius ita expreſſit: *Mactata veniet lenior hoſtia.* Livius ſæpe: *Pacem Deos expoſcere.* Plinius pecori gratiam eſſe dicit in *Deorum placamentis*. Ovid. 1. Faſtor. victimas ait *homini Deos conciliari*: quæ vox cum *placandi* voce idem valet.

Purgare & purificare ex Græco ἁγνίζειν tranſlatum inde ſumitur, quod reatus immunditia quædam videtur. Purificandi vox eſt apud Suetonium & Plinium. *Purgare mœnia luſtro*, dixit Lucanus.

Sed receptius eſt *luſtrare*. Sic *exercitum Suovetaurilibus luſtrare* eſt apud Livium. Ovidius 13. *Metam.* per *expurgare* expoſuit,

—— *Ego luſtror ab illis Expurgante nefas novies mihi carmine dicto.*

Servius apud Virgil: 3. Æneid. *Luſtramurque Jovi*, exponit *purgamur*, *piamur*. Seneca in Troad: *Luſtrale ſacrum*, explicat ipſe, *quo piamur rates.* Papinius Menœcea dixit *caput luſtrale*, quod ſic exponit:

Terrigenam cuncto patriæ pro ſanguine poſcunt
Item: —— *Date gaudia Thebis*
Quæ pepigi, & toto quæ ſanguine prodigus emi.

Luſtrale ergo *ſacrum* eſt, quod *ſanguine emit* id eſt, *redimit*. Notandumque inprimis, ſæpiſſime cum de ſacris expiatoriis agitur, ſanguinis fieri mentionem quia ex vetuſtiſſima Dei lege, Noacho data, *Gen.* 9. 4. atque inde ad populos omnes propagata, ſanguis eſt vice animæ, ac propterea animæ nomine appellatur. Virg: *Sanguine quærendi*

reditus, animaque litandum, quæ verba Macrobius ex Trebatio explicans, eas hoſtias ait *animales* fuiſſe appellatas.

Piari proprie dicuntur ipſa peccata, hoc eſt lui; ſive ſolvendo pœnam debitam, ſive aliud quid, quod pœnæ debitæ in locum ſuccedit. Virg. —— *& culpam miſerorum morte piabunt*, hoc eſt, *efficient ut luantur*. Plinius: *Luxum populi expiare ſolent bella*. Cicero: *tua ſcelera Dii immortales in noſtros milites expiaverunt*. Apud eundem ſæpe eſt, *ſcelera ſupplicio expiare* & apud Salluſtium, *cædem cæde, ſanguinem ſanguine expiare*. Imo & *ſupplicii* vox primo in ſacris fuit, unde ad pœnas tranſlata eſt. Sed in ſacrificiis piare eſt luere per ſucceſſionem rei alterius in locum pœnæ debitæ. Plautus

Men' piacularem oportet fieri propter ſtultitiam tuam,
Ut meum tergum ſtultitia tua ſubdas ſuccedaneum?

Hinc auctor diſtichorum quæ Catonis nomen præferunt, ait:

Cum ſis ipſe nocens moritur cur victima pro te?

Ubi *pro te*, eſt, *tuo loco*, atque ibidem eos qui victimas offerunt ait alterius morte ſalutem ſperare. Hinc *piacula* proprie ipſa *ſacrificia*: *Ea prima piacula ſunto*. 6. Æneid. Horat. *teque piacula nulla reſolvent*. Ovidio *piamina*: *Februa Romani dixere piamina Patres.* cujus vocis vim ipſe mox exprimit, *quo crimina noſtra piantur*. Et *piamenta* Plinio. Improprie *piacula*, *crimina* propter quæ piacula debentur; ut recte Servius ad illud Virg: *Diſtulit in ſeram commiſſa piacula mortem*.

Quanquam autem, ut diximus, piare proprie eſt luere, ideoque de ipſa pœna, aut peccato id eſt, reatu & debito proprie dicatur: cœpit tamen ſumi pro ſignificationis propinquæ vocibus placare & luſtrare. Sic *Cereris numen expiandum* dixit Cicero. Sic Livius: *ut cædes manifeſta aliquo piaculo lueretur*, *imperatum eſt patri ut filium expiaret*, id eſt luſtraret. Sic Seneca in Troad: dixit *piare rates*, id eſt claſſem luſtrare. *Prodigia* quoque *piare* dixit Tacitus, pro facinoribus ob quæ orta ira prodigiis indicabatur. Locus eſt ubi de Judæis agit: *evenerant prodigia, quæ neque hoſtiis, neque votis piare fas habet gens ſuperſtitioni obnoxia, religionibus adverſa*. Ex his manifeſto apparet ſacra luſtralia ſive piamenta pertinuiſſe ad placandum numen, & ſic impetrandam impunitatem commiſſorum, quod Plinius ita exprimit: *Vetus priſcis temporibus opinio obtinuit, februa eſſe omnia quibus malefactorum conſcientiæ purgaremur, deleremurque peccata.*

A λύτρον

A λύτρον eſt λύτρωσις & ἀπολύτρωσις *redemtio*, quæ quamvis improprie qualemcunque liberationem ſignificet, etiam cui λύτρον non intercedit: Rectius tamen ac proprie definitur: *Liberatio alicujus ab incommodo*, *λύτρῳ intercedente*. Sic Maro *redemtionis* vocem proprie uſurpavit, cum dixit: *Si fratrem Pollux alterna morte redemit*. Liberatur Caſtor a morte perpetua, λύτρῳ intercedente, morte fratris alterna. Significantior vox eſt ἀντιλύτρυ qua utitur Paulus 1 Tim. 2. 6. Vox ἀντὶ in compoſitione aut contrarietatem aut commutationem ſignificat. In hac autem materia contrarietas locum non habet: ſignificatur ergo compenſatio. Neque alia forma Græce dicuntur ἀντίψυχοι, qui pro altero morti ſe devovent, ut ipſum liberent. Sic ἀντίλυτρον *eſt tale* λύτρον, *in quo liberator ſimile quiddam ſubit ei malo, quod ei imminebat qui liberatur*. Eſtque egregia ejus vocis quaſi περίφρασις, Gal. 3. 13. *Chriſtus* ἐξεγόρασεν *redemit nos ab execratione factus pro nobis execratio*.

Apud Hebræos occurrit verbum כפר quod inter alia etiam *redimere* notat. Gr. λύτρον. Exod. 21. 30. item ἐξίλασμα. Pſal. 49. 8. *Placare*. Gen. 32. 20. אפרה Lxx. ἐξιλάσομαι. Huc facit illud Salomónis, Prov. 13. 8. כפר Gr. λύτρον *viri ſunt divitiæ ejus*: quod ſimile eſt iſti ſententiæ Job. 2. 4. *quicquid habet aliquis id pro vita ſua daturus eſt*. Eſt enim & hic diviciarum uſus, quod multorum iram, aut juſtam aut injuſtam poſſint placare, atque ita noxam imminentem avertere, juxta illud:

Munera, crede mihi, placant hominesque Deoſque.

Ac plane eſt in iſta gnoma commodorum, quæ ſecum fert utraque fortuna elegans comparatio: *Dives habet quo placet iratum*: *pauper ira aliena minus eſt obnoxius*. Sic & חטא Gen. 31. 39. eſt *luere*, unde & hoc cœpit ad expiationem ſignificandam uſurpari, quæ primo quidem tribuitur victimis, ut Heb. 9. 13. & 25. deinde Sacerdoti propter victimas quas exhibet, ut ſæpe Levitico: poſtremo etiam iſtam luitionem admittenti, ut Pſ. 51. 9. תחטאני Gr. ῥαντιεῖς. Hactenus fere ex Grotio, cujus vitula hic araſſe non piget.

Voces אשם & חטאה ſignificationis ſunt fere ejuſdem. Eodem certe ſenſu occurunt Lev. 5. 1, — 7, 11. Utraque & peccatum & ſacrificium denotat. Quas circa priorem ſignificationem differentias excogitavunt Abrabenel, Abenezra, Grotius, Saubertus, aliique rejecit Outramus, *lib.* 1. *de ſacrif. cap.* 13. § 8. Eam tamen culpam præcipua quadam ratione אשם dictam exiſtimat, quæ vel reo dubia

erat

erat, unde victima pro noxa dubia; vel proximo damnum inferebat, unde ortum habuit victima pro noxa certa dicta; quæ (ſi Naziræos funeſtatos hominesque lepra pollutos demſeris, quorum, quia tum victimis pro peccato, tum etiam victimis pro noxa dictis purgandi erant, nulla hic habenda ratio eſt) nemini imperata fuit, niſi his, qui ita contra Deum, ut & contra proximum etiam peccaverant. Tales utique erant, que ſacra inſcii defraudabant, quippe quod Sacerdotibus damno fuit. *Lev.* 5. 15. Tales etiam qui rem alienam apud ſe depoſitam, aut inventam, aut vi ereptam, aut interverſam jurejurando abnegabant. Lev. 5. 2, 3, 4. Tales denique (neque enim plures erant, quibus erat hoc ſacrificii genus legis juſſu imperatum) quorum in Hebræa, ſervo Hebræo deſponſata libido forte lapſa erat. Utpote qui & ſponſæ verberum auctores erant, & ſponſo dedecori & doloris. Lev. 19. 20, 21. Quæ autem peccata per חטאה expianda erant, quatuor conditionibus definierunt Judæi, apud Outramum *lib.* 1. *de ſacrif. cap.* 12. §. 2. Primo ſi contra legem vetantem; deinde ſi incogitato fieret; tertio ſi factis ſubjiceretur, non dictis tantum, aut cogitatis; ultimo ſi tale etiam eſſet, quale quidem cogitato factum peccantis exitio luendum erat. Equidem חטאה latioris ſignificationis videtur, quia & peccatum, & reatum ex peccato contractum complectitur. Pſ. 109. 7. אשם vero ad ſolum reatum reſtringitur. Quicquid ſit utrumque Meſſiæ tribuitur: אשם quidem Jeſ. 53. 10. חטאה autem ſive περὶ ἁμαρτίας. Rom. 8. 3. coll. cum Heb. 10. v. 6. & Pſ. 40. 7. adde 2 Cor. 5. 21.

Inter ipſa autem ſacrificia eiſdem nominibus deſignata illud interfuiſſe conſtat, quod ad אשם ſacrificium pro noxa alii prorſus pecudum ſexus, aliique ritus adhibendi eſſent ac qui ad חטאה ſacrum pro peccato factum adhiberi rite potuerunt. Enimvero ad ſacra pro noxa dicta arietes ſemper agnive maſculi adhibendi erant, quorum in ſacrificiis pro peccato nullus omnino uſus erat. Sed & ſanguis victimarum pro peccato altarium cornibus, *Lev.* 4. victimarum pro noxa aræ lateribus aſpergendus erat. *Lev.* 7. 2. Adde quod ſacra pro peccato dicta univerſo Judæorum cœtui imperata eſſent; at nulli, niſi ſinguli homines, alia illa facere juſſi erant, quæ ſacra pro noxa dici ſolent. Id tamen utrumque illud genus cum altero plane commune habuit, quod neutrum niſi legis juſſu, neutrum voto aut voluntate rite factum cenſeretur. Id enim ſacrorum ſalutarium & holocauſtorum proprium fuit, quod ex Maimonide & Abrabenele probat Outramus, *libro dicto*, *cap.* 13. §. 9.

Græcis

Græcis frequentiſſima vox eſt τελετή. Hanc expiationem ſignificare docet Budæus *in comment. ling. Gr.* & Platonem ait appellaſſe τελετὰς ludos & ſacrificia, dicitque eſſe λύσεις & καθαρμοὺς τῶν ἀδικημάτων. Addit locum ex Luciano, ubi ait Servatorem noſtrum crucis ſupplicio affectum ὅτι καινὴν τελετὴν εἰσήγαγεν ἐν παλαιςίνῃ. Apulejus lib. 11. Metam. ſacra Iſidis *teletas* vocat. Vere Auguſtinus lib. 3. de Trinit. cap. 10. ſcripſit: *Diabolum animas deceptas illuſaſque præcipitaſſe, quum pollicerctur purgationem animæ, per eas quas* τελετὰς *appellant transfigurando ſe in Angelum lucis per multiformem machinationem in ſignis & prodigiis mendacii.* Ratio notationis non eadem datur. Alii enim a τελεῖν id eſt *ſumtum facere*, derivant, quia ſacra ſine ſumtu fieri non poterant, unde *ſine ſacris hæreditas* in proverbium abiit apud Plautum Capt. act. 4. ſc. 1. ideſt ſine ulla incommoda appendice: ut explicat Feſtus. Athenæus dipnoſoph. lib. 2. cap. 3. τελετάς τε καλοῦμεν τὰς ἔτι μείζους, καὶ μετά τινος μυςικῆς παραδόσεως ἑορτὰς, τῶν εἰς αὐτὰς δαπανημάτων ἕνεκα. Τελεῖν γὰρ τὸ δαπανᾶν· καὶ πολοτελεῖς οἱ πολλὰ ἀναλίσκοντες, καὶ εὐτελεῖς οἱ ὀλίγα. *Teletas vero etiamnum appellamus feſtorum ſolenniores celebritates, cum arcanis ac myſticis quibuſdam ritibus traditas, ob illam quæ fit impenſam. Eſt enim* τὸ τελεῖν *ſumtum facere, unde* πολυτελεῖς *qui pecunia multum inſumunt,* εὐτελεῖς *qui parum.* Aliis magis arridet alia originatio, nempe a fine & ſcopo ſacrorum, quem τέλος dixerunt. Finem autem interpretantur perductionem animæ ad illum ſtatum in quo erat priuſquam deſcenderet in corpus. Olympiodorus in Platonis Phædonem: Σκοπὸς τῶν τελετῶν ἐςιν, εἰς τέλος ἀναγαγεῖν τὰς ψυχὰς ἐκεῖνο, ἀφ᾽ οὗ τὴν πρώτην ἐποιήσαντο κάθοδον ὡς ἀπ᾽ ἀρχῆς. *Scopus ſacrorum eſt animas reducere ad illam perfectionem, a qua, tanquam principio, olim exciderunt.* Ultimum vero finem & fructum horum myſteriorum eſſe dicebant, quod initiati poſt mortem cum diis eſſent habitaturi, quum non initiati in cœno & luto ſeſe eſſent volutaturi. Plato in Phædone: Κινδυνεύουσιν οἱ τὰς τελετὰς ἡμῖν καταςήσαντες, οὐ φαῦλοί τινες εἶναι, ἀλλὰ τῷ ὄντι πάλαι αἰνίττεσθαι ὅτι ὃς ἂν ἀμύητος καὶ ἀτέλεςος εἰς ᾅδου ἀφίκηται, ἐν βορβόρῳ κείσεται, ὁ δὲ κεκαθαρμένος καὶ τετελεσμένος, ἐκεῖσε ἀφικόμενος, μετὰ θεῶν οἰκήσει. *Qui hæc ſacra nobis inſtituerunt non mali quidam fuiſſe videntur, ſed revera olim ſignificari, quod quiſquis non initiatus ad inferos deſcenderit in luto jacebit: qui vero luſtratus & initiatus illuc venerit cum diis habitabit.* Atque hæc aliorum etiam fuit ſententia.

Apud Pollucem, onomaſt. lib. 1. c. 1. ſynonyma ſunt καθήρασθαι. μίασμα ἐκνίψασθαι. ἄγος ἀποπέμψασθαι. μύσος λύσασθαι. ἀπολύσασθαι. ἀπο-

ἀποτρέψασθαι. ἀποδιοπομπήσασθαι. Sed ad nominis explicationem ſatis.

Non agimus hic de expiatione civili, per quam ſatisfit læſis & alioquin ulturis, quæ ſuos quoque ritus habuit. Livius lib. 1. cap. 14. *Romulus bello quidem abſtinuit, ut tamen expiarentur Legatorum injuriæ, Regiſque cædes, fœdus inter Romam Laviniumque urbes renovatum eſt.* & lib. 9. cap. 15. *Pontius Herennii filius, Samnitium Imp. ut expiaret Conſulum ignominiam, ſub jugum cum cæteris eſt miſſus.* Sic expiationis ſacræ ritus in prætextum æquitatis inventus videtur, ut qui jure abſolvi non poſſent, veluti religioſa quadam ceremonia, ac divina ope liberarentur. Scilicet quod Philoſophia ſummæ poteſtati civili tribuit, id fabulæ ad Deos referunt, quo ſenſu expiatio criminum reſpondet reſtitutioni famæ, & honoris infamibus indultæ. *Sacræ* autem, de quibus nunc agimus, *Luſtrationes ſunt actiones & ceremoniæ religioſæ, inſtigante* κακοζηλίᾳ *diaboli, obſtetricante hominum ſuperſtitione ac* ἐθελοθρησκείᾳ *a gentibus inſtitutæ, & ſolennibus perſonis, rebus, ritibuſque adhibitis peractæ, quibus ſe a peccatis purgare, mala avertere, Numenque placare conabantur.*

CAPUT. II.

Diabolus æmulatus veri Dei nomen, opera: Hiſtoriam ſacram fabulis involvit: ſuos habuit ſacrorum Antiſtites. Ciſta in ſacris Bacchi, Iſidis, Cereris. gentes circumciſæ, lotiones Leviticæ Chriſtum reſpiciebant. Baptiſmus, aliaque apud idololatras.

VEriſſime ſcripſit Tertullianus, apolog. cap. 47. *Omnia adverſus veritatem de ipſa veritate conſtructa ſunt, operantibus æmulationem iſtam ſpiritibus erroris.* Primus enim ſacerrimorum horum ſacrorum fons in illa diaboli κακοζηλίᾳ quærendus eſt, qua, tanquam Dei Simia quidvis tentavit, ut honores ſoli Deo debitos in ſe transferret. Nomen Dei ſanctiſſimum, & creaturis incommunicabile in *Jovis* & *Iacchi* titulis idololatricis profanavit, ut aliqua ſaltem veri Dei nomine ſuperbiret. Stupenda Dei opera in omnium

omnium rerum creatione, diluvio Noachico, confuſione linguarum, & turris Babylonicæ deſtructione anilium fabularum portentis ita involvit, ut ea unquam ſacta eſſe.

Nec pueri credant, niſi qui nondum ære lavantur.

Fabuloſa gentilium Heroum hiſtoria ſacræ hiſtoriæ corruptela eſt. Quis enim *Saturnus* Coeli filius, niſi *Adamus* Dei filius, nomen a סתר *occultando* ſortitus, quia in paradiſo vocem & conſpectum Dei fugiens latebras quæſivit? Quæ Eva niſi אשה Ægyptiorum *Iſis? Tubal-Kain* fabrorum pater *Vulcanus* eſt: ejuſque ſoror *Naema*, a pulchritudine dicta, *Venus*. *Noachus Janus*, ſpectans ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω, qui utrumque viderat mundum, dictus a יין quod vinum notat, quia & vitem coluit, & vino obrutus ludibrium filio debuit, qui *Chamus* in Jove *Hammone* revixit, ut ex *Japhete Iapetus* factus eſt. Nonne in *Baccho* videmus *Moſem*? in *Hercule* monſtrorum domitore *Samſonem*? in *Typhoeo Ogum* gigantem? quæ fuſius exequuntur qui gentilium idololatriam deſcripſerunt.

Verus Deus ſuos habuit miniſtros tum Ordinarios, Sacerdotes, Levitas: tum extra ordinem, Prophetas, Naziræos: Diabolus ſuos habuit Pontifices Maximos, Sacerdotes, Flamines, Flaminicas, Veſtales, Augures, extiſpices, aruſpices, aſtrologos, Vates, Sibyllas, & qui alicui Deaſtro capillos ſuos conſecrabant ſcilicet Naziræos.

Præcipuum ſacrarii apud Hebræos inſtrumentum fuit Arca fœderis, quæ in ipſo adyto collocata tabulas legis manu Dei ſcriptas ſervabat, tecta operculo, typo ſcil: Chriſti, veri ἱλαστηρίου Hæc diabolus æmulatus eſt. ciſtas inter ſacra habuerunt cultores Bacchi: Val. Flacc. 2. Argon:

Tympanaque, & plenas tacita formidine ciſtas.

Iſidis: Apul. lib. 11. *Ferebatur ab alio ciſta, ſecretorum capax, penitus celans operta magnifica religionis.* Cereris: Arnob. lib. 5. adv. gentes: *Eleuſiniorum veſtorum notas & origines producunt turpes antiquarum elogia literarum: ipſa denique ſymbola, quæ rogati ſacrorum in acceptionibus reſpondetis: Jejunavi, atque ebibi Cyceonem, ex ciſta ſumſi & in calathum miſi, accepi, rurſus in ciſtulam tranſtuli*, quæ totidem fere verbis ex Clem. Alexandr. προτρεπτ. πρὸς ἑλλ. mutuatus eſt Arnobius.

Ceremonias in ſui honorum maxime torquere voluit Princeps hujus mundi. Circumciſionem fœderis divini σφραγῖδα Diaboli inſtinctu

alii extranei a fœdere Ægyptii, Colchi, Æthiopes, Troglodytæ imitati ſunt.

Non tantum ſacrificia, ſed & lotiones luſtrationeſque plurimas Deus, ſapientiſſime infantili Eccleſiæ ſuæ ætati proſpiciens, inſtituerat: ſi quis impuri quid attigiſſet: ſi immundo ſomnia viſu nocturnam veſtem, ventremque ſupinum maculaſſent, &c. aqua luſtrabantur. Si quis cadaver aliquod attigiſſet, cinere juvencæ rufæ ſolenniter combuſtæ, aqua & hyſſopo luſtrabatur, ex lege: *Num.* 19. Reſpicientes fide ſanguinem Chriſti purgantis nos ab omni peccato. Quid hic Diabolus? Audiamus Juſtinum Martyrem apol. 2. pro Chriſtianis: *Id lavacrum, quia Dæmones ex Prophetis didicerant, effecerunt, ut qui adeunt templa ſeipſos aſpergant, priuſque offerant illiſ gratos nidores atque libamina, aut etiam totos ſe abluunt, antequam ſubeant delubra eorum: nam & calceis exutos introire ſacrorum cauſa jubent ſacrifici, dum iidem genii æmulantur quoddam quod Moſi Prophetæ accidiſſe ſciunt.*

Novi Teſtamenti ſacramentorum prius animæ luſtrationem in aquæ Lavacro obſignat: alterum ſpiritualem κοινωνίαν corporis & ſanguinis Domini per externa panis & vini ſymbola confirmat. Et hæc contaminare voluit impurus genius. Tertull. de baptiſ. cap. 5. *Hic quoque ſtudium Diaboli agnoſcimus, res Dei æmulantis, cum & ipſe Baptiſmum in ſuis exercet.* Juſt. Mart. apol. modo dicta circa finem: *Quod in Mithræ myſteriis imitari mali dæmones conati ſunt, panem & aquam poculum initiandis eos apponere, cum quibuſdam incantationibus, poteſtis diſcere.*

Plurima ſimul complexus eſt Tertullianus de præſcript. adv. hæret. cap. 40. *Diabolus*, inquit, *ipſas quoque res ſacramentorum, in idolorum myſteriis æmulatur. Tinguit & ipſe quoſdam, utique credentes & fideles ſuos, expiationem delictorum de lavacro repromittit, & ſic adhuc initiat Mithra: ſignat illic in frontibus milites ſuos, celebrat & panis oblationem, & imaginem reſurrectionis inducit, & ſub gladio redimit coronam. Quid? quod & ſummum Pontificem in unis nuptiis ſtatuit? habet & virgines, habet continentes. Cæterum ſi Numæ Pompilii ſuperſtitiones revolvamus, ſi ſacerdotii officia, inſignia & privilegia, ſi ſacrificialia miniſteria & inſtrumenta, & vaſa illa ſacrificiorum & piaculorum, & votorum curioſitates conſideremus, nonne manifeſte diabolus moroſitatem legis Moſaicæ imitatus eſt?*

Unicus ejus ſcopus eſt hac ratione Euangelii ſalutarem potentiam retundere, non ſecus ac Magi Ægyptii miracula per Moſen facta, præſtigiis ſuis ita ſunt imitati, ut cor Pharaonis obdureſceret. Eleganter hæc

hæc expreſſit Tertullianus, apolog. cap. 47. *Itaque & ridemur Deum prædicantes judicaturum. Sic enim & Poetæ & Philoſophi tribunal apud inferos ponunt. Si gehennam comminemur, quæ eſt ignis arcani ſubterraneus ad pœnam theſaurus, proinde decachinnamur. Sic enim & Pyriphlegethon apud mortuos amnis eſt. Et ſi paradiſum nominemus, locum divinæ amœnitatis recipiendis ſanctorum ſpiritibus deſtinatum, maceria quadam igneæ illius Zonæ a notitia orbis communis ſegregatum, Elyſii campi fidem occupaverunt.*

CAPUT III.

Superſtitio μορμολύκειον. *Hujus a religione diſcrimen. Lactantius Ciceronem immerito caſtigavit. Timor Dei duplex. quid religio? quid ſuperſtitio? Gentilium religio ſuperſtitio. Hujus filiæ duæ* πολυθεότης & ἐθελοθρησκεία.

SI quis ignem in aquam aut lapides conjiciat, facile eum extingui; At vero ſi in linum, ſtipulam, pulverem pyrium, aliamve materiam quæ facile ignem concipit, momento flammam excitari animadvertas: Sic ignita Satanæ jacula, ſi in cor vera religione imbutum incidant, facile repelluntur, contra vero ſi animus vana ſuperſtitione ſit occupatus, quæ alter hujus mali fons eſt, & quaſi mater, ex qua pater tenebrarum quælibet idololatriæ monſtra pro lubitu gignit.

Superſtitionis a Religione diſtantiam aſtruere cõnatus eſt Cicero, 2. de nat. Deor. *Non enim*, inquit, *Philoſophi ſolum, ſed etiam majores noſtri ſuperſtitionem a religione ſeparaverunt. Nam qui totos dies precabantur & immolabant, ut ſui liberi ſibi* ſuperſtites *eſſent*, ſuperſtitioſi *ſunt appellati. Qui autem omnia, quæ ad cultum Deorum pertinerent, retractarent, & tanquamque* relegerent, *ii dicti ſunt* religioſi *ex* religendo, *tanquam ex* eligendo eligentes, *& ex* deligendo deligentes, *&* intelligendo intelligentes. *His enim omnibus ineſt vis* legendi *eadem quæ in* religioſo. *Ita factum eſt in ſuperſtitioſo & religioſo alterum vitii nomen, alterum laudis.*

Verum Lactantius, *lib.* 4. cap. 28. hanc diſtinctionem ineptam judicat,

judicat, quia in iiſdem diis colendis & ſuperſtitio & religio verſatur, quid enim afferetur cauſæ, cur precari pro ſalute filiorum ſemel religioſi: & idem decies facere ſuperſtitioſi eſſe hominis arbitrandum ſit? Si enim ſemel facere optimum eſt, quanto magis ſæpius? Si hora prima, ego & tota die: ſi una hoſtia placabilis, placabiliores utique hoſtiæ plures: quia multiplicata obſequia demerentur potius quam offendunt. Non enim nobis odioſi videntur ii famuli, qui aſſidui & frequentes ad obſequium fuerint, ſed magis chari. Cur igitur ſit in culpa, & nomen reprehenſibile ſuſcipiat, qui aut filios ſuos magis diligit, aut Deos ſatis honorat, laudetur etiam qui minus? Quod argumentum etiam ex contrario valet: Si enim totos dies precari & immolare criminis eſt, ergo & ſemel. Si ſuperſtites filios ſubinde optare vitioſum eſt, ſuperſtitioſus igitur & ille, qui etiam raro id optaverit. Aut cur vitii nomen ſit ex eo tractum, quo nihil honeſtius, nihil juſtius optari poteſt? Nam quod ait religioſos a relegendo appellatos; qui retractent ea diligenter, quæ ad deorum cultum pertineant, cur ergo illi, qui hoc ſæpe in die faciunt, religioſorum nomen amittant, cum multo utique diligentius, ex aſſiduitate ipſa, relegant ea quibus dii coluntur? Hoc autem verum putat Lactantius eſſe diſcrimen, quod religio veri cultus ſit, ſuperſtitio falſi. Intereſſe quid colas, non quemadmodum colas, aut quid precere. Gentileſque omnes ſuperſtitioſos tantum non religioſos, Chriſtianos ſolos religioſos eſſe contendit. Nomenque religionis non a *relegendo*, ſed a *religando*, ſive vinculo pietatis deductum eſſe judicat, quod hominem ſibi Deus religaverit, & pietate obſtrinxerit, quia ſervire nos ei ut Domino, & obſequi ut Patri neceſſe eſt. Lucretium ergo hoc nomen melius eſſe interpretatum, non qui filios ſuos ſuperſtites optant (omnes enim optamus) ſed aut eos qui ſuperſtitem memoriam defunctorum colunt, aut qui parentibus ſuis ſuperſtites, celebrant imagines eorum domi, tanquam deorum penatium. Nam qui novos ſibi ritus aſſumebant, & in deorum vicem mortuos honorarent, quos ex hominibus in cœlum receptos putabant, hos ſuperſtitioſos vocabant. Eos vero qui publicos & antiquos Deos colerent, religioſos nominabant. Unde Virgilius.

Vana ſuperſtitio, veterumque ignara Deorum.

Sed cum veteres quoque Deos inveniamus eodem modo conſecratos eſſe poſt obitum, ſuperſtitioſi ergo qui multos ac falſos Deos colunt. Chriſtiani autem religioſi, qui uni & vero Deo ſupplicant.

Quamvis autem ſecundum Lactantium judicem, gentes a vero Deo,

veraque

veraque adeo religione alienas ſuperſtitionis inſimulantem: eum tamen aliquo modo in Ciceronem injurium eſſe puto. Non enim in cultus objecto, ſed in gradu ac modo hanc collocat diſtantiam. cum, etiam in Cimmeriis Ethnicifmi tenebris, non omnem Deorum metum laudabilem eſſe viderit. quod etiam ſacræ literæ aſſerunt, vid. Exod. 20. 20. & 1. Joh. 4. 18 Religionem igitur cultum Dei ex amore; ſuperſtitionem eorundem Deorum cultum, ſed ex metu ſolo profectum eſſe voluit: qui quidem metus rationis expers animum perturbat, territumque ligat, unde metum δεῖμα, q. *ligamentum* Græci dixerunt: ut habet Plutarchus, *de ſuperſtit. cap.* 3. Idem, quamvis aliquo modo dilute, dixit Seneca, epiſt. 47. *Deo ſatis eſt quod colitur & amatur, non poteſt amor cum timore miſceri.* Rectius, epiſt. 123. *Superſtitio error inſanus eſt, amandos timet, quos colit violat.* item lib. 2. de Clem. cap. 5. *Religio Deos colit, ſuperſtitio violat.* Maximus Tyrius, *ſerm.* 4. pietatem a ſuperſtitione ſic diſtinguit. Ε'ι δέ ἐςι καὶ ἀνθρώποις πρὸς θεὺς ἐπιμιξία, ὁ μὲν ἐυσεβὴς φίλος θεῷ, ὁ δεισιδαίμων κόλαξ θεῦ. Καὶ μακάριος ὁ ἐυσεβὴς φίλος θεῦ, δυςυχὴς δὲ ὁ δεισιδαίμων. *Si quid hominibus cum Deo commune eſt, homo pius amicus Dei eſt, ſuperſtitioſus adulator; Et ſobrius quidem cultor Deique amicus beatus, ſuperſtitioſus autem miſer.* Plutarchus Δεισιδαιμονίαν ſive ſuperſtitionem definit, δόξαν ἐμπαθῆ, καὶ δέυς ποιητικὴν ὑπόληψιν, ἐκταπεινῦντος καὶ συντρίβοντος τὸν ἄνθρωπον, ὀιόμενον μὲν εἶναι θεὺς, εἶναι δὲ λυπηρὺς καὶ βλαβερούς· *Opinionem turbulentam, quæ timorem homini incutiat, eumque conſternet ac deprimat, exiſtimantem quidem eſſe Deos, ſed eos acerbos damnoſoſque putantem.* Rabbini Deum aut δαίμονα יראה *metum* vocarunt, Sanhedr. cap. 7. §. 10. ſeductor alium ad idololatriam incitat his verbis: ישר אה נמקום פלוני *Eſt Deus (metus) in loco iſto.* videantur Theophraſti characteres, cap. περὶ δεισιδαιμονίας, & Plutarchus de ſuperſtit: Verum ergo Religionis & ſuperſtitionis diſcrimen hoc eſt: Religio veri Dei verus eſt cultus, complectens omnia officia, vero Deo, ex ejus mandato, debita: Superſtitio autem non tantum eſt cum creatura creatoris loco colitur, ſed etiam cum verus Deus colitur modo non legitimo. *Vide latius diſſerentem Giſbert. Voetium part. 3. diſpp. ſelectarum, tit. De ſuperſtitione.*

Intereſt quidem, Lactanti, quid colas: ſed maxime quoque intereſt quemadmodum colas aut quid precere. Non enim quilibet cultus Deo acceptus eſt. *Fruſtra me colunt docentes doctrinas quæ ſunt mandata hominum.* Matt. 25. Nec quidvis a Deo petendum, ſed ſecundum volun-

voluntatem ejus. 1.Joh. 5. 14. Omnis ergo gentilium religio vaniſſima fuit ſuperſtitio, quia falſos Deos commentitio cultu celebrabant. Religionem illi, ut virtutem, in mediocritate ponebant: Superſtitionem autem, ut in exceſſu peccantem, vitio vertebant; quæ inepta diſtinctio eſt, & a Lactantio jure merito caſtigata. In religione non audiendus Neoptolemus qui paucis philoſophandum dixit, nec Africanus qui nimium diligentes non amabat. Καταχρηστικῶς etiam religioſi dicti ſunt, qui nimia & ſuperſtitioſa religione ſe alligaverant, *vide Agell. noct. attic. lib. 4. cap. 9.*

Quin & ipſe Cicero omnes gentiles ſuperſtitioſos eſſe docet, 2.*Tuſc.* Balbum ſic loquentem faciens: *Videtiſne igitur, ut a Phyſicis rebus, bene atque utiliter inventis, ratio ſit tracta ad commentitios & fictos Deos? quæ res falſas genuit opiniones, erroreſque turbulentos, & ſuperſtitiones pene aniles.* Audiamus & Auguſtinum, lib. 4. de civ. Dei. cap. 30. *Quis non intelligat eum* (Ciceronem) *conari, dum conſuetudinem civitatis timet, religionem laudare majorum, eamque a ſuperſtitione velle ſejungere, ſed quomodo id poſſit non invenire? Si enim a majoribus illi appellati ſunt ſuperſtitioſi, qui totos dies precabantur & immolabant, nunquid non & illi qui inſtituerunt, quod iſte reprehendit Deorum ſimulachra diverſa ætate & veſte diſtincta Deorum genera, conjugia cognationes? Hæc utique cum tanquam ſuperſtitioſa culpantur, implicat iſta culpa majores talium ſimulachrorum inſtitutores atque cultores, implicat & ipſum, qui quantolibet eloquio ſe in libertatem nitatur evolvere, neceſſe habebat iſta venerari: nec quod in hac concione diſertus inſonas, mutire auderet in populi concione. Agamus itaque Chriſtiani Domino Deo noſtro gratias, non cœlo & terræ, ſicut iſte diſputat, ſed ei qui fecit cœlum & terram, qui has ſuperſtitiones, quas iſte Balbus, velut balbutiens vix reprehendit, per altiſſimam Chriſti humilitatem, per Apoſtolorum prædicationem, per fidem Martyrum, pro veritate morientium, & cum veritate viventium, non ſolum in cordibus religioſis, verum etiam in ædibus ſuperſtitioſis, libera ſuorum ſervitute ſubvertit.*

Superſtitio duas peperit filias πολυθεότητα & ἐθελοθρησκείαν. Πολυθεότης revera ἀθεότης. Gentiles Deorum copia laborantes ἄθεοι vocantur Apoſtolo. *Eph.* 2. 12. cum enim in objecto cultus errarent, propriæ imbecillitatis conſcii, quodvis arripuerunt cui inniterentur: Theophyl. in Act. 17. Δεισιδαίμων λέγεται, ὁ δεδιὼς τὰ δαιμόνια, ὁ πάντα θειάζων, καὶ ξύλον, καὶ λίθον, καὶ πνεῦμα *Superſtitioſus dicitur is, qui timet dæmonia, qui omnia pro numine colit, & lignum, & lapidem, & ſpiritum.* In Petronii Arbitri fragmentis hæc θεογονία ex ſuperſtitione orta ſic deſcribitur:

Primus

Primus in orbe Deos fecit timor, ardua cœlo
Fulmina cum caderent, diſcuſſaque mœnia flammis,
Atque ictus flagraret Athos, mox Phœbus ad Ortus
Luſtrata dejectus humo, Lunaque ſenectus,
Et reparatus honos: hinc ſigna effuſa per orbem,
Et permutatis diſjunctus menſibus annus
Projecit vitium hoc: atque error juſſit inanis
Agricolas primos Cereri dare meſſis honores:
Palmitibus plenis Bacchum vincire: Palemque
Paſtorum gaudere manus: natat obrutus omni
Neptunus demerſus aqua: Pallaſque cavernas
Vindicat. Et voti reus, & qui vendidit orbem,
Jam ſibi quiſque Deos avido certamine fingit.

Tanta autem Deorum gentilium tandem copia extitit, ut Varro neceſſarium judicaverit eorum contexere catalogum, veritus ne perirent, *non incurſu hoſtili, ſed civium negligentia: de qua illos, velut ruina, liberare voluit, & in memoria bonorum per hujuſmodi libros recondi, atque ſervari utiliore cura, quam Metellus de incendio ſacra Veſtalia, & Æneas de Trojano excidio Penates liberaſſe prædicatur.* Auguſt. lib. 6. de C. D. cap. 2.

'Εθελοθρησκεία & in objecto & in modo cultus errat, fœcunda idololatriæ mater, dammata Paulo. *Col.* 2. 23. hinc innumerabiles ceremoniæ de quibus Theophraſtus *Character. cap.* 17. περὶ δεισιδαιμονίας, & Plutarchus. *cap.* 4. & 11. Addam hæc ex Horat. lib. 2. ſat. 3.

Frigida ſi puerum quartana reliquerit, illo
Mane die, quo tu indicis jejunia, nudus
In Tiberi ſtabit, caſus Medicuſne levarit
Ægrum in præcipiti, mater delira necabit
In gelida fixum ripa, febrimque reducet.
Quone malo mentem concuſſa? Timore Deorum.

CAPUT IV.

Θεοί καθάρσιοι. Certi. Superi. Jupiter, Juno Soſpita, an Siſpita? Veſta, Apollo, Sol, Diana, Ceres, Bacchus, Venus Cluacina, Neptunus. Lua mater. Hercules ἀλεξίκακος. Plures Dii conjuncti. Θεοξένια. Inferi. Februarius menſis. Medioxumi, Genii. Incerti, quare ſic dicti? Deorum numina incerta, nomina occulta. Eorum evocatio & exceſſus. Deus ignotus Athenienſium. Act. 17. Cabiri.

Filia Superſtitionis natu maxima πολυθεότης innumerabilem Deaſtrorum multitudinem eſſe ſatis indicat; Omnes tamen & ſingulos ad dicendum ſuffragium quaſi per præconem non evocabo: Eſſet enim ἐκκλησία συγκεχυμένη. Comitia hæc ſine maxima eorum parte facile celebrari poſſunt. Multi eorum Dii minorum gentium, & quaſi Senatores pedarii partes aſſenſibus implent. Quamvis inter ſe invidia flagrantes expoſtulent, ut apud Ovid. 5. Faſt.

Nos quoque tangit honos, feſtis gaudemus & aris,
Turbaque cæleſtes invidioſa ſumus.

Aliorum tamen ingratiis, aliquos tantum in ſepta cogam, neglectis cæteris.

Dii in luſtrationibus culti, vel certi erant vel incerti: quam diviſionem nobis præivit Varro, qui, *apud Auguſtin. lib. 7. de Civ. Dei, cap.* 17. in iis libris, quos rerum divinarum & humanarum inſcripſit Deos diſpeſcuit in certos, & in incertos. Nam trium librorum extremorum primum de Deis certis abſolvit, alterum vero de Deis incertis quoque aggreſſus dicitur.

Certi erant de quorum nominibus ac numinibus, adeoque cultu ac placatione certo perſuaſi eſſe dicebantur.

Atque hi vel Superi, vel Inferi, vel tandem Medioxumi. quorum ἐπωνυμίαι ex Julio Polluce, lib. 1. tales: θεοὶ ἱκέσιοι, τρόπαιοι, ἀποτρόπαιοι,

τρόπαιοι, λύσιοι, καθάρσιοι, ἀγνῖται, φύξιοι, σωτῆρες, παλαμναῖοι. Item lib. 5. cap. 26. οἱ μὲν δαίμονες, οἱ λύοντες τὰς ἀρὰς, ἀλεξίκακοι λέγονται, ἀποπομπαῖοι, αποτροπαῖοι λύσιοι, φύξιοι. οἱ δὲ κυροῦντες ἀλιτήριοι, ἀλιτηριώδεις, προστρόπαιοι, παλαμναῖοι. Et lib. 8. cap. 12. τρεῖς θεοὺς ὀμνῦναι κελεύει Σόλιον, Ἱκέσιον, καθάρσιον, ἐξακεςήριον.

Dii ſuperi vel ſinguli ſeorſim colebantur, vel plures conjunctim.

Inter ſingulares primum locum jure ſuo obtineat *Jupiter*, ne ſi alius eum occupet, Saturni inſtar deturbetur. Hic ergo καθάρσιος dictus Herodoto, *lib.* 1. quem invocavit Crœſus Adraſtum expians. Euſtath. in Odyſſ. X. circa Finem: Διοπομπεῖν καὶ ἀδιοπομπεῖν ἐφαίνετο, τὸ διὸς ἀλεξικάκου ἐπικλήσει ἐκπέμπειν τὰ φαῦλα. ubi ἀλεξίκακος dicitur. Idem φύξιος, Schol. Apoll. Argon. 4. φύξιος Ζεὺς, ὁ βοηθῶν τοῖς φυγάσι, καὶ πρὸς ὃν καταφεύγουσιν. cui καθάρσια & ἱκέσια exhibuit Pauſanias, ut infra, *cap.* 13. videbitur. Cui & ara apud Argos erecta. *Pauſan. Corinthiac.* Virg. 3. Æneid.

Luſtramurque Jovi, votiſque incendimus aras.

Apud Livium, *lib.* 2. ludi magni inſtaurati dicuntur *Jovi*, quod T. Latinius, an T. Annius, *Val. M. lib.* 1. *cap.* 7. an Annius, *Macrob. Saturn. lib.* 1. *cap.* 11. homo de plebe ſomnio monitus fuiſſet, prioribus ludis præſultatorem *Jovi* diſplicuiſſe. Soſia, in Plauti Amphitruone, *act.* 2. *ſc.* 2. *Jovem prodigialem* vocat, quia mola ſalſa, aut thure placatus prodigia depellat.

Jovi *Junonem* jungimus. Hæc Varroni Cos. Rom. irata, quod formoſum puerum, in templo Jovis, ad excubias tenendas collocaſſet, quaſi alterum Ganymeden metuens, cauſa fuit infelicis illius pugnæ, quæ apud Cannas contigit, ideoque hoc factum, poſt aliquot annos memoria repetitum, ſacrificiis expiatum eſt. *Val. Max. lib.* 1. *cap.* 1. *Lactant. lib.* 2. *cap.* 17. Hæc ſcilicet matrona Tonantis cauſas irarum, ſævoſque dolores animo excidere haud paſſa eſt, niſi ſtudioſe admodum placata. *tantane animis cœleſtibus iræ?* Februatæ cognomen habuit, teſte Feſto. Philologia, apud Mart. Capell. *lib.* 2. *de nuptiis Philol.* ſic Junonem alloquitur: *Fluoniam, Februalemque ac Februam mihi poſcere non eſt neceſſe, cum nihil contagionis corporeæ ſexu intemerata pertulerim.* Alii *Febralem*, Romani *Februlem* vocabant. Menſe Februario ſacra ei fiebant, ejuſque feriæ Lupercalia, qua die muliere februabantur a Lupercis, amiculo Junonis, ideſt, pelle caprina, quare hic *dies februatus* appellatur. Kalendæ omnes, inprimis Februariæ Junoni ſacræ. 2. Faſt.

Principio menſis Phrygiæ contermina Matri
Soſpita delubris dicitur aucta novis.

Soſpita Junonis cognomen eſt: ſed *Siſpitam*, contra antiquum morem, legendum eſſe ait Feſtus; & ex numiſmatibus oſtendit Ezechiel Spanhemius, ut & ex quadam inſcriptione, quæ *Junonem Siſpitam*, & *Jovem Siſpitem* habet, *diſſert.* 2. *de uſu & præſt. numiſm.* Huic omnes conſules faciebant. *Cic. pro Muræn. fin.*

Succedat *Veſta.* Cum ignis in æde Veſtæ extinctus, bello Punico ſecundo, plus cæteris prodigiis animos hominum terruiſſet, non tantum ea Veſtalis, cujus cuſtodia noctis ejus fuerat, juſſu Pontificis flagro cæſa eſt, ſed etiam, quanquam nihil portendentibus Diis, negligentia tantum humana accidiſſet, hoſtiis majoribus procurari, & ſupplicationem ad Veſtæ haberi placuit. *Liv. l.* 28.

Apollo, etiam ἀποτροπαίȣ titulo ornatus. Ariſtoph. Avib. ſc. ἐποποῖ. Ἄπολλον ἀποτρόπαιε. Demoſthenes Orat. adv. Midiam, oraculum habet Jovis Dodonæi: Ἀπόλλωνι ἀποτροπαίῳ βȣ̃ν θῦσαι. *Apollini malorum depulſori bovem mactandum.* Ἀλεξίκακος Athenienſibus nominatus. *Macrob. Saturn. lib.* 1. *cap.* 17. A Romanis quoties ludis ab illo denominatis placatus eſt? qua de re carmina Vatis Martii, qui Cannenſem cladem prædixerat conſulta, & libri Sibyllini a Xviris inſpecti: *Liv. lib.* 25. *cap.* 12.

Sol Luſtrationibus a Judæis idololatris cultus. Jeſaia. 66. 17. המתקדשים והמטהרים אל הגנות אחר אחד בתוך *ſanctificantes & luſtrantes ſe in hortis, poſt unum in medio.* De hoc loco interpretes diſſentiunt. Alii Maſorethas ſecuti, pro אחד legunt אחת fœm. *unam*, ſubintelligentes *ciſternam*, q. in medio horti, pone ciſternam aliquam inſignem, in loco ſegregato ſe luſtraverint. Aliorum ſententias enumerant Interpp. Belgæ, inter quas & hæc, quæ vocem אחד ad *Solem* refert. Hunc apud Aſſyrios cultum nomen A D A D habuiſſe, atque id *unum* notare ſcripſit Macrobius, *lib.* 1. *Saturn. cap.* 23. ubi manifeſtus librariorum error, A C H A D enim ſcribendum erat, ideoque ſenſus ille Scaligero videtur apertiſſimus: februationes & luſtrationes Dei illi, ſive idolo, fieri, quem Deum ipſi vocant *Achad*, id eſt, *unum*; idque in medio hortorum, qui illi Deo dicati. qua de re legatur Voſſius, *de idol. gent. lib.* 2. *cap.* 6.

Diana: Hæc Trojanis irata, cum ventorum flatus inhiberet, peſtemque Græcis immitteret, propter cervam ab Agamemnone confectam, immolata Iphigenia placanda fuit, de quo mythologi. Melampus

lampus Prœti filias furentes e ſpelunca, arcanis quibuſdam ſacris & expiationibus extraxit, eaſque in vicum λουσοὺς dictum duxit, atque in *Dianæ* templo luſtratas inſania liberavit. Deam autem ejus templi Præſidem ἡμερησίαν, ideſt, placabilem deinceps nuncuparunt Clitorii. *Pauſan. in Arcad.*

Ceres: Cicero, *act.* 4. *in Verrem:* Cum Tib. Graccho occiſo, atroci ac difficili Reip. tempore, metus ex oſtentis portenderetur: P. Mutio, L. Calpurnio coſſ. aditum eſt ad libros Sibyllinos; in quibus inventum eſt, Cererem antiquiſſimam placari oportere. Tum ex ampliſſimo collegio Xvirali, Sacerdotes P. R. cum eſſet in urbe Cereris pulcherrimum & magnificentiſſimum templum, tamen uſque Ennam profecti ſunt, tanta enim erat auctoritas & vetuſtas illius religionis, ut cum illuc irent, non ad ædem Cereris, ſed ad ipſam Cererem proficiſci viderentur.

Bacchus: qui Μειλίχιος dictus, non a ficu e qua hujus Dei facies apud Naxios fiebat, quod mortalibus ficum dederit, quam Naxii Μείλιχα vocant, ut eſt apud Athenæum, *dipnoſ. lib.* 3. *cap.* 5. Sed potius quod ſit mitis, blandus, placidus, ſicut Jupiter quoque Μειλίχιος, cujus ſimulachrum e candido marmore, Polycleti opus fuit apud Argivos. *Pauſan. in Corinth.* Sane M. Antonium, Epheſum ingredientem, viri puerique Panum habitu præceſſerunt, teſte Plutarcho, fœminæ Baccharum. hedera, thyrſis, pſalteriis, tibiis, fiſtulis perſonabat urbs, Διόνυσον αὐτὸν ἀνακαλουμένων χαριδότην καὶ Μειλίχιον. ἦν γὰρ ἀμέλει τοιοῦτος ἐνίοις, τοῖς δὲ πολλοῖς ὠμηστὴς, καὶ ἀγριώνιος. *Appellabant eum Bacchum benignum ac blandum: & erat ſane nonnullis talis, multis tamen immanis & trux.* Sic ſcilicet ὠμηστὴς opponitur Μειλιχίῳ. Plutarch. Ariſt. Captis tribus filiis ſororis Xerxis ad Pſyttaliam inſulam ab Ariſtide, miſit eos ad Themiſtoclem, καὶ λέγονται κατά τι λόγιον τοῦ μάντεως εὐφραντίδου κελεύσαντος ὠμηστῇ Διονύσῳ καθιερωθῆναι. *Ferunt hos, ex oraculo quodam, Vate præcipiente Euphrantide, Omeſtæ Baccho immolatos.*

Venus Cluacina: quaſi purgatrix, expiatrix. Cluere enim purgare eſt, & apud ejus locum purgati ſunt verbena myrtea, qui propter captas virgines pugnare voluerunt. Plin. lib. 15. cap. 19. Cluo enim quaſi colluo i. e. purgo.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

Neptunus qui ποσειδῶν τροπαῖος dicitur apud Athenæum *lib.* 8. *cap.* 2. cui piſces ſacrificavit Sarpedon. Et thynnorum piſcatores votum faciebant Neptuno ἀλεξικάκῳ, ſive Averrunco, nempe ne ξιφίας piſcis

accedens rete laceret, vel delphinus thynnis opem ferat. Atque iidem poſt felicem capturam immolabant Neptuno thynnum, qui primus captus eſſet, atque id ſacrificium θυνναῖα dixere. Quod ex Æliano, & Athenæo docet Voſſius, *de idol. gentil. lib. 9. cap. 7.*

Lua mater, quæ abſque dubio a luendo ſic dicta eſt. Liv. lib. 8. *Armorum magna vis, tum inter cæſa corpora hoſtium, tum in caſtris inventa eſt, ea Luæ matri dare ſe conſul dixit.* Scilicet poſt hoſtium cædem piamentis opus erat. Lunam vero pro *Lua* legendum eſſe contendit Dempſterus ad Roſin. *lib. 2. cap.* 8. quia noctis & Lunæ præſidio multa aggrediebantur Imperatores. Siculi Dianam Lyen cognominarunt, quia ab ea morbo eſſent infeſto liberati. C. Rhodig. lect. antiq. lib. 13. cap. 34.

Hercules Ἀλεξίκακος. quod ἐπίθετον Herculi proprium eſſe ait Scholiaſtes Ariſtophanis, *in Nub.* Ulpianus Schol. in Orat. Demoſth. adv. Midiam: ἐπειδὴ ἀνέγνω μαντείας, ἐν αἷς ἐγέγραπτο, ὅτι ἔδει θύειν ἡρακλεῖ ἀλεξικάκῳ, καὶ κνισσᾶν τὰς ἀγυιάς. *Poſtquam recitavit oracula, in quibus ſcriptum fuit ſacra facienda eſſe Herculi malorum depulſori, & vicos luſtrandos.* Hercules Defenſor in marmore priſco, quod exhibet Lipſius ad Tacit. annal. 2. excurſ. F.

HERCULI DEFENSORI.
PRO. ITU. ET. REDITU.
D. CLODI. SEPTIMI.
ALBINI. CÆSARIS.
D. CLODIUS. D. L.
FELIX.
ACTOR. CÆSARIS. N. D. D.

Ultimum verſum, ſic legit Lipſius: *Actor Cæſaris noſtri dedicavit.* Verum Sertorius Urſatus de notis Rom. pag. 9. *Actor Cæſaris Numini dedicavit*: vel, *Numini dicatiſſimus*

Aliquando plures Dii in ejuſdem honoris ſocietatem admiſſi. Luæ matri Mars & Minerva acceſſerunt *Liv. lib.* 45. poſt ludos, quos victis Macedonibus dedit Æmilius Paulus, omnis generis arma, cumulata in ingentem acervum, precatus *Martem, Minervam, Luamque matrem, & cæteros Deos*, quibus ſpolia hoſtium dicare jus faſque eſt, ipſe Imperator, face ſubdita, ſuccendit: ubi non Lunam, ſed Luam legendum docuit Turnebus *adverſ. lib. 16. cap. 20.*

Romæ propter gravem peſtilentemque omnibus animalibus æſtatem, per dies octo *Apollini, Latonæ, Dianæ, Herculi, Mercurio, Neptuno*,

no, Lectiſternium factum, atque hoc primum lectiſternium fuiſſe Romæ inſtitutum ait Livius *lib.* 5. quod qua ratione primum eſſe potuerit ambigi poſſet, cum aliud prius factum ſit a Valerio Poplicola, qui primus cum Bruto Conſul fuit, cujus meminit Val. Max. *lib.* 2. *cap.* 4. Sed illud ἐναντιοφανὲς tantum non eſt, ut propterea Valerius cum Livio ſit committendus. Illud enim lectiſternium, quod Livius primum fuiſſe ait, ex oraculo librorum Sibyllinorum inſtitutum eſt: Poplicola autem ſecutus eſt exemplum Valeſii, vitæ ruſticæ, ſed viri locupletis. Deinde Livianum illud in honorem Deorum ſuperorum; hoc Valerianum Diti ac Proſerpinæ, Diis inferis factum fuit.

In omnium communiter Deorum honorem inſtitutum a Græcis eſt feſtum θεοξενίων. Latini communicarium appellant diem & Pandicularem *C. Rhodig. Lect. antiq. l.* 12. *c.* 1. Heſychius: θεοξένια κοινὴ ἑορτὴ πᾶσι τοῖς θεοῖς. Plut: de ſera num. vindicta: Ἀναμνήσθητι δὲ καὶ τῶν ἔναγχος τῶν θεοξενίων, καὶ τῆς καλῆς ἐκείνης μερίδος, ἣν ἀφαιρεθέντες τοὺς Πινδάρου κηρύττουσι λαμβάνειν ἀπογόνους. *In mentem revoca nuper celebrata Theoxenia, & præclarum illam portionem quam eximiam præco edicit Pindari poſteros accipere debere.* Polemon apud Athenæum, lib. 9. Sancitum, inquit, apud Delphos eſt, qui in ſacrificio Theoxeniorm gethyllida maximam Latonæ intuliſſet, de menſa partem caperet. Theoxenia Apollini ſacra fuerunt apud Pellenenſes, de quibus in Achaicis Pauſanias. Athenis potiſſimum Theoxenia fuiſſe celebrata videtur Caſaubono, *in Athen. lib.* 9. *cap.* 3. quia inter propria hujus Reipublicæ inſtituta hoc fuerit, quod θεοὺς ξένους colerent quam plurimos, unde ara θεῷ ἀγνώστῳ de quo Paulus in Actis, & nos in fine hujus capitis.

Diis Inferis luſtrationes quoque inſtituebantur. Pythag. χρυσ. ἐπ. 3.

> Τούς τε καταχθονίους σέβε δαίμονας, ἔννομα ῥέζων.
>
> *Inferos dæmonas reverere, legitima ſacrificans.*

ubi δαίμονες καταχθόνιοι non ſunt Dii terreſtres, ut vertit Seberus, aut Dii minorum gentium, ut idem in commentario explicat; Sed inferi. Pluto enim ἀίδης ἐνέροισιν ἀνάσσων, ab Euſtath. ad Iliad. O. vers. 188. Ζεὺς καταχθόνιος vocatur. Heſychius. Ζεὺς καταχθόνιος, ὁ ἅδης. quem Virgilius 4. Æn. v. 638. *Iovem ſtygium* appellat. Et καταχθονίους non tantum ἐπουρανίοις, ſed etiam ἐπιγείοις opponit Apoſtolus, Phil. 2. 10. eo nomine demortuorum animas deſignans. ὑποχθόνιοι, Subteranei dicuntur Porphyiro, de antr. Nymph. ὡς γὰρ τοῖς μὲν ὀλυμπίοις θεοῖς ναούς τε, καὶ ἕδη καὶ βωμοὺς ἱδρύσαντο, χθονίοις δὲ καὶ ἥρωσιν ἐσχάρας, ὑποχθονίοις δὲ βόθρους καὶ μέγαρα. &c. *Sicut enim Diis cæleſtibus templa, delubra,*

lubra, & aras ſtatuerunt; Terreſtribus & Heroibus focos; Subterraneis autem ſcrobes & fana &c.

Horum autem Regem *Plutonem*, Reginamque *Proſerpinam* imprimis placabant: Feſtus in Seculares ludi: *Populus Romanus in agro Tarquinii antea repertam aram Diti ac Proſerpinæ conſecraverat, in extremo Martio campo, quod Tarentum appellatur, demiſſam infra terram pedes fere, viginti, in qua pro malis avertendis Populus Rom. ſacra facere ſolitus erat.* Origo horum ſacrorum fuit a Valeſo, homine inter Sabinos illuſtri qui arboribus ejus de cœlo tactis & exuſtis, liberis etiam morbo correptis, voce monitus eſt, ut Tarentum liberos abduceret, atque ibi calefactam aquam Tiberinam, in Ditis Patris & Proſerpinæ foco illis libandam daret. loco reperto cum aram extructurus eſſet, fodientibus lapicidinariis, reperta eſt ara jam facta, cum inſcriptione, DITI AC PROSERPINÆ. itaque furoris hoſtiis mactatis nocturna pervigilia ibidem exegit. Hæc autem ara tali ex cauſſa extructa fuit: Bellum inter Romanos & Albanos erat, cum jam utrinque in armis eſſent, quidam prodigioſa facie, pelle nigra amictus, clamavit: Ditem Patrem atque Proſerpinam imperaſſe: rem ſacram ſub terra prius ſibi facerent, quam ventum ad manus eſſet quibus dictis evanuit. Romani ſpectro territi & aram ſub terra ſtruxerunt, & facta re ſacra, defoſſam ad altitudinem viginti pedum aram occultarunt, ut Romanis exceptis, aliis omnibus res ignota foret. hanc reperit Valeſius, qui deinceps appellatus eſt Manius Valerius Tarentinus, quod a Diis Manibus in Tarento liberorum valetudinem impetraviſſet. Anno poſt exactos Reges primo cum peſtis urbem occupaſſet, P. Valerius Poplicola, mactato in hac ara Diti Patri ac Proſerpinæ bove nigro nigraque bucula, urbem peſte liberavit. Deinceps morbis & bellis ingruentibus ex oraculis Sibyllinis eadem ſacra facta, ut latius narrat Zoſimus, *hiſtor. lib.* 2. *Val. M. lib.* 2. *c.* 4. M. Varro de originibus ſcenicis, lib. 1. *Cum multa portenta fierent, & murus ac turris, quæ ſunt inter portam Collinam & Exquilinam de cœlo tacta eſſent, & ideo libros Sibyllinos XV. viri adiſſent, renuntiaverunt, uti Diti Patri ac Proſerpinæ ludi Tarentini in campo Martio fierent tribus noctibus, & hoſtiæ furvæ immolarentur.*

Hinc Pluto *Februus* dictus. Iſid. Orig. lib. 5. cap. 33. *Februarius nuncupatur a Februo, id eſt Plutone, cui eo menſe ſacrificabatur, Nam Januarium Diis Superis, Februarium Diis manibus Romani conſecraverunt. Ergo Februarius a Februo id eſt Plutone, non a Febre, id eſt ægritudine nominatur.* ideo Numa hunc menſem anno addidit. 1. Faſt.

Eſt ho-

At Numa, nec Janum, nec avitas præterit umbras,
Menſibus antiquis præpoſuitque duos.

Eadem ratio eſt, quare hic menſis olim fuerit ultimus, 2. Faſt.

Qui ſacer eſt imis manibus imus erat.

Beda de rat. temp. cap. 12. *Secundum Numa dicavit Februo, id eſt Plutoni, qui luſtrationum potens credebatur.* Varro, lib 5. de L. L. *ab Diis infereis Februarius appellatur, quod tum his parentetur.* Servius ad. 1. Georg. v. 43. *Februus autem eſt Ditis pater, cui eo menſe ſacrificatur.* Juba Maurus apud Athenæum, *lib.* 3. Februarium vocatum tradit a ſacris quibus ſubterranea terriculamenta & pavores depellantur, & quia vita functis inferiæ ſolvi ſoleant. Ovid. 2. Faſt.

Eſt honor & tumulis animas placare paternas,
Parvaque in extructas munera ferre pyras.
Parva petunt manes, pietas pro divite grata eſt
Munere, non avidos Styx habet ima Deos.

Circe, apud Homerum, Odyſſ. K. Ulyſſi præſcribit modum placandi κλυτὰ ἔθνεα νεκρῶν, quem & ipſe Odyſſ. Λ. ſecutus eſt. Similia ſacra deſcripta a Virgilio, 5. Aneid. Lucano, lib. 6. Silio Italico, lib. 13.

De Diis Medioxumis ſic Apulejus de Deo Socratis, ex Platonis ſententia: *Sunt quædam divinæ mediæ poteſtates, inter ſummum æthera & infimas terras, in iſto interſitæ aeris ſpatio, per quas & deſideria noſtra, & merita ad Deos commeant, hos Græco nomine Δαίμονας nuncupant: inter terricolas cœlicolaſque vectores, hinc precum, inde donorum, qui ultro citroque portant hinc petitiones, inde ſuppetias; ceu quidam utriuſque interpretes & ſalutigeri. Per hos eoſdem, ut Plato in ſympoſio autumat, cuncta denuntiata, & Magorum varia miracula omnesque præſagiorum ſpecies reguntur. Eorum quippe de numero præditi curant ſingula, proinde ut eſt eorum cuique tributa provincia, vel ſomniis conformandis, vel extis fiſſiculandis, vel præpetibus gubernandis, vel oſcinibus erudiendis, vel vatibus inſpirandis vel fulminibus jaculandis, vel nubibus coruſcandis, cæteriſque adeo per quæ futura dinoſcimus.* &c. Hinc Θρησκεία τῶν ἀγγέλων damnato Paulo, *Col.* 2. 18. & *Angelici* inter Chriſtianos hæretici. Hi autem genii curabant non tantum populos, urbes, regiones, vias: ſed etiam homines ſingulares, de quibus vide Cenſorinum de die natali, *cap.* 2. & ſcriptores ab Henr. Lindenbrogio ad eum indicatos. Martian. Capel. lib. 2. de nuptiis Philologiæ.

Incertis Diis duabus de cauſis ſacra fiebant, quarum prior ſi ipſum

Dei nomen ac numen eſſet ignotum : Altera , ſi in obſcuro eſſet cui Deo eſſet ſacrificandum.

Vera Deorum nomina gentilibus ignota fuiſſe certiſſimum eſt , ideoque Pontifices , notante Servio , ad 4. Æneid. v. 577. ſic precabantur : *Jupiter* , *Optime*, *maxime* , *ſive quo alio nomine te appellari volueris.* & Æneas :

—— Sequimur te , ſancte, Deorum Quiſquis es ——

cum tamen ſatis animadvertiſſet , eum omnia Mercurio ſimilem fuiſſe. Apud Sicyonios , teſte in Corinthiacis Pauſania , in templo Palladis , prope monumentum Epopei viſebantur Dii ἀποτρόπαιοι, quibus omnia fiunt quæ Græci facienda arbitrantur ἐς ἀποτροπὴν κακῶν , ad mala averruncanda ; certa tamen eorum nomina non indicantur. Nec magis de omnium Deorum Numine , ſive Divinitate certi erant ideoque Tertullianus,lib 1. adverſ. Marcion.cap.9. Deos incertos ab ignotis diſtinguit : *Invenio* , inquit , *plane ignotis Deis aras proſtitutas* ; *ſed Attica idololatria eſt.* *Item incertis Deis, ſed Romana ſuperſtitio eſt* ; *Porro incerti Dei minus noti* , *ut minus certi* , *& proinde ignoti* , *quia minus certi* Auguſtinus *de conſ. Euang. l.* 1. *c.* 30. Oſtendit Lucanum, quia non pie quæſiverat , ſed vel per ſuas cogitationes , vel per ſuorum libros , non inveniſſe quiſnam ſit Judæorum Deus. Cum autem magna ejus documenta ſentiret , nec tamen tanta, quanta in omnibus gentibus poſt Lucani tempora conſecuta ſunt , quaſi dubitans de ejus divinitate , nec plane perſuaſus , maluit incertum Deum , quem non inveniebat , quam nullum Deum dicere.

Ejus rei duplex omnino cauſa eſt. Prior quod veri Dei verum nomen ſcire non potuerint gentiles , quorum omnis religio ex Oriente & Judæa. Nominis τετραγραμμάτε יהוה pronunciatio ipſis Judæis , exceptis Sacerdotibus incognita. Lectionem Jehova primus Galatinus docuiſſe dicitur. • Græci ſcribere omnino nequeunt cum his literis careant. quoniam vero ' & ו ſimilitudinem quandam habent eum litera I, & ה cum Π græco , hinc pro יהוה legerunt ΠΙΠΙ , *Pipi.* Alii ſcripſerunt Ιαὼ, ἰαβὲ, ἰαβαὶ , & pronuntiationem & vim vocis ignorantes. *Druſ. obſerv. lib.* 1. *cap.* 1. *Voſſ. de idolol. lib.* 2. *cap.* 14. *& etymol. in voce* Juvo. Hinc Romanorum *Jupiter* , non quaſi *juvans Pater* , quam notationem ridet Lactantius , *lib.* 1. *cap.* 11. ſed quaſi *Jovispater*. Latini hoc Dei nomen pauculis tantum literis mutatis receperunt. Si enim יהוה Latinis ſonet *Jehova* , quod & *Jehovi* ſcribitur , literam autem ה quæ tantum aſpiratio eſt , exteras , ut fit in Joſaphat , Joſedeck,

ſedeck, Joachim, rurſuſque fini adjicias literam *S*, ut in Judas, Jeſaias, Jeremias, prodibit ex *Jehovi* nomen *Jovis*, ſub quo Latini, & aliæ nationes æmulæ ſummum Deorum coluerunt. Jupiter autem ex *Jovis* & *Pater*, ut *Marſpiter*. *Dieſpiter* conflatum eſt. Cum ergo genuina pronuntiatio & lectio nominis יהוה in oculto ſit, qui gentiles veri Dei Iſraëlis nomen ſcire potuiſſent? Philemon Comicus apud Juſtin. Mart. *lib. de Monarchia* de Deo peccata infernali ſupplicio puniente, ait: *οὗ τοὔνομα φοβερὸν οὐδ' ὀνομάσαιμ' ἐγὼ*, *Cujus nomen formidabile, ne nominare quidem auſim.*

Altera hujus incertitudinis cauſa eſt, quod vera Deorum ſuorum nomina ipſi gentiles ſtudioſe celaverint. Serv. ad 2. Æneid. v. 351. *Romani celatum eſſe voluerunt, in cujus Dei tutela urbs Roma ſit, & jure Pontificum cautum eſt, ne ſuis nominibus Dii Romani appellarentur. In Capitolio fuit clypeus conſecratus, cui inſcriptum erat: Genio urbis Romæ, ſive mas ſive fœmina.* rationem addit, ne exaugurari poſſent. Valerius Soranus, teſte eodem, *ad* 1. *Æneid. v.* 218. male periit, quod nomen hoc edidiſſet. Cavebant enim Romani ne quod adverſus urbes hoſtium feciſſe ſe noverant, idem ipſi quoque hoſtili evocatione paterentur. ratio hæc eſt apud Plutarchum, *quæſt Rom.* 61. & Macrobium. *Saturn. lib.* 3. *cap.* 9. qui etiam carmen quo Dii evocabuntur addit hujuſmodi: *Si Deus, ſi Dea eſt, cui popolus civitaſque Karthaginienſis eſt in tutela, teque maxime ille qui urbis hujus popolique tutelam recepiſti, precor veneror que, veniamque a vobis peto, ut vos popolum civitatemque Karthaginienſem deſeratis, loca, templa, ſacra, urbemque eorum relinquatis, abſque his abeatis, eique popoloq; civitatique metum, formidinem, oblivionem injiciatis, proditique Romam ad me meoſque veniatis, noſtraque vobis loca, templa, ſacra, urbs acceptior probatiorque ſit. Mihi popoloque Romano, militibuſque mei præpoſiti ſitis, ut ſciamus intelligamuſque. Si ita feceritis voveo vobis templa ludoſque facturum.* In eadem verba hoſtias fieri oportebat, auctoritatemque videri extorum, ut ea promitterent futura.

Præterea timebant ne Deos ſuos offenderent, ſi eos non ſuo vocarent nomine, ideoque in eorum arbitrio ponebant, ut e multis id nomen adſciſcerent, quo magis delectarentur. Horat. lib. 2. Sat. 6. *Matutine Pater, ſeu Jane libentius audis.* Et carm. ſecul. *Lenis Ilithyia, Sive tu Lucina probas vocari, Seu Genitalis.* quam veterum conſuetudinem illuſtrat P. Victorius, *Var. lect. lib.* 13. *cap.* 2. Primo adducens hymnum Catulli ad Dianam, ubi poſtquam pluribus nominibus Deam invocaſſet, ad extremum inquit:

Sis quocunque tibi placet Sancta nomine.

Præterea ex Æſchyli Agamemnone, ubi ſic canit: Ζεὺς, ὅϛις ποτ᾽ ἐϛὶν, εἰ τόδ᾽ αὐτῷ φίλον κεκλημένῳ. Τοῦτον νῦν προσεννέπω, Οὐκ ἔχω προσεικάσαι πάντ᾽ ἐπισταθμώμενος πλὴν Διός. *Jupiter, quicunque eſt, Si hoc ei placet vocato, Hunc ipſum alloquor. Non poſſum alicui aſſimulare omnia ponderans præter* Jovem. Deinde ex Euripide, apud Clementem Alex. lib. 5. Strom. Σοὶ τῷ πάντων μεδέοντι χοὴν πελανόν τε φέρων Ζεὺς εἴτ᾽ ἀίδης ὀνομαζόμενος ϛέργεις, σὺ δέ μοι θυσίαν ἄπυρον παγκαρπίας δέξαι, πλήρη, προχυτίαν. *Tibi omnium Regi libamen & molam offerens, Jupiter ſive mavis* Dis *vocari. Tu autem mihi ſacrificium rarum, omnis fructuum oblationis accipe, plenum, profuſum.* Tandem ex Platonis Philebo, ubi Socrates Protarcho incredibilem hanc animi ſui reformidationem exponit: τόδ᾽ ἐμὸν δέος ὦ Πρώταρχε, ἀεὶ πρὸς τὰ τῶν θεῶν ὀνόματα, οὐκ ἐϛὶ κατ᾽ ἄνθρωπον, ἀλλὰ πέρα τοῦ μεγίϛου φόβου, καὶ νῦν τὴν μὲν ἀφροδίτην, ὅπη ἐκείνῃ φίλον, ταύτην προσαγορεύω. *Meus autem metus, o Protarche, circa Deorum nomina non eſt humanus, ſed ſupra maximum timorem, Et nunc quidem Venerem, quomodo ipſi placet, ipſam appello.* Sic ergo miſeri gentiles adorabant quod neſciebant; Deoſque evocatos migrare credebant.. Liv. lib. 5. Camillus Dictator Vejos obſidens Junonem hoc carmine evocavit: *Te ſimul, Juno Regina, quæ nunc Vejos colis, precor, ut nos victores in noſtram, tuamque mox futuram urbem ſequare, ubi te dignum tua amplitudine templum accipiat.* addit valerius Max, *lib.* 1. *cap.* 7. Urbe jam capta, cum ſimulachrnm ſede ſua movendum eſſet per jocum Deam interrogatam, an Romam migrare vellet: *Velle ſe* reſpondiſſe, quia voce audita luſus in admirationem verſus eſt, Iphigenia in Tauris apud Euripidem, ſic Dianam alloquitur:

Ἀλλ᾽ εὐμενὴς ἔκβηθι βαρβάρου χθονὸς
Εἰς τὰς Ἀθήνας· καὶ γὰρ ἐνθάδ᾽ οὐ πρέπει
Ναίειν, παρόν σοι πόλιν ἔχειν εὐδαίμονα.

Verum placata abeas ex hac barbara terra
Athenas: non enim decet te hic
Manere, cum liceat inhabitare civitatem florentem.

Iphigenia enim & Oreſtes de tollenda Deæ ſtatua, eaque Athenas transferenda, conſilium agitabant. Palladio clam ab Ulyſſe ſublato, 2. Æneid.

Exceſſere omnes adytis ariſque relictis
Dii quibus imperium hoc (Trojanum) *ſteterat.* ——

Neptunus Euripidis Troadibus ſic προλογίζει:

Ἐγὼ

Ἐγὼ δὲ (νικῶμαι γὰρ ἀργείας θεοῦ
Ἥρας, Ἀθάνασθ᾽ αἳ συνεξεῖλον Φρύγας)
Λείπας τὸ κλεινὸν Ἴλιον, βωμοὺς τ᾽ ἐμούς.
Ἐρημία γὰρ ἄρλιν ὅταν λάβῃ κακὴ
Νοσεῖ τὰ τῶν θεῶν, οὐδὲ τιμᾶσθαι θέλει.
Ego autem (qui vincor ab Argiva Dea
Junone, & Minerva, quæ everterunt Phryges,)
Linquo celebre Ilium, & aras meas.
Quando enim urbs ſit deſerta,
Tunc languent res divinæ, nec honorantur Dii.

Sophocles in ξοανηφόροις Deos induxit ſuis humeris ſimulachra ſua geſtantes. meminit ſcholiaſtes Æſchyli: Εἴρηται δὲ καὶ ἐν ξοανηφόροις Σοφοκλέους, ὡς οἱ θεοὶ ἀπὸ τοῦ Ἰλίου φέρουσιν ἐπὶ τοῖς ὤμων τὰ ἑαυτῶν ξοάνα, εἰδότες ὅτι ἁλίσκεται. *Dicitur quoque in ſimulachriferis Sophoclis, Deos ab Ilio extuliſſe humeris propria ſua ſimulachra, gnaros excidium ejus inſtare.* Æſchylus, comœdia ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις, aperte ſcribit, urbes quæ capiuntur, a ſuis, hominum opinione, Diis deſeri: ἀλλ᾽ ἐυ θεοὺς τοὺς ἁλούσης πόλεως ἐκλείπειν λόγος. In quem locum Scholiaſtes: λέγεται γὰρ, ὅτι ὅταν ἔμελλε πορθηθῆναι ἡ τροία, ἐφάνισαν οἱ θεοὶ τρωσὶν ἀνελήμενα ἐκ τῶν ναῶν τὰ ἀγάλματα αὐτῶν. Quo tempore Xerxes Atticam invaſit, ut narrat Herodotus, *lib.* 8. Draco arcis cuſtos, cui menſtrua libamina ex melle proponebantur, ea tunc illibata reliquit, quaſi ſedes ſuas relinquere velle videretur. Ante Sagunti excidium, apud Silium Ital. lib. 2.

Excitus ſede horrendum prorupit ab ima
Cæruleus maculis auro ſqualentibus anguis.
Ignea ſanguinea radiabant lumina flamma,
Oraque vibranti ſtridebant ſibila lingua:
Iſque inter trepidos cœtus, mediamque per urbem
Volvitur, & muris propere delabitur altis
Ac ſimilis profugo vicina ad littora tendit,
Spumantiſque freti præceps immergitur undis.
Tum vero excuſſi amentes, ceu prodita tecta
Expulſi fugiant manes, umbraque recuſent
Captivo latuiſſe ſolo.

Alexandro Tyrum obſidente, Apollo incolis quibuſdam in ſomno dicere viſus eſt, ſe ad Alexandrum abire, non enim ſibi placere, quæ in civitate fierent, quare ejus Dei ſimulachrum aurea catena vinxerunt,

 eam-

eamque aræ Herculis, Dei tutelaris, inſeruerunt. *Curt. lib.* 4. ipſe Alexander, Plutarcho teſte, ſomniaverat videre ſe Herculem ex muro ſibi manus tendentem, invitantemque, Julian. Miſopog. Ἐμοὶ μὲν δὴ ἐδόκει, καὶ πρὸ τῦ πυρὸς ἀπολελοιπέναι τὸν νεὼν ὁ θεός. *Ac mihi quidem videtur Deus, multo ante conflagrationem templo exceſſiſſe.* Jul. Obſequens de prodigiis: *Metella Cæcilia ſomnio Junonem Soſpitam profugientem, quod immunde ſua templa fœdarentur, cum ſuis precibus ægre revocatam diceret*, &c. Lampridius inter prodigia Commodi Imp. mortem portendentia: *Viſa ſunt veſtigia* DEORUM *in foro exeuntia.* Magi DEOS evocantes herba marmaritide utuntur. *Plin. lib.* 24. *cap.* 17. Memorabilem hiſtoriam, quæ in obſidione Conſtantinopolitana contigit ex Fileſaco refert Voetius, diſpp. ſelect. part. 2. pag. 1277. *Viſum maxime effulgens & coruſcum lumen, cælo ſupra Conſtantinopolim obſeſſam demiſſum, quam tota nocte texiſſe cernebatur. Hoc Chriſtiani, hoc Turcæ, communi veluti ſenſu ita interpretabantur, ac ſi* DEUS *obſeſſorum ſe ſalutem vitamque tueri teſtaretur. Verum cum Turcæ multis cladibus acceptis, & eo etiam prodigio territi de ſolvenda obſidione cogitarent, veſpera* DIEI *præcedentis, quo diſceſſum parabant, cæleſte lumen illud iterum conſpiciunt, non jam ſupra urbem diffuſum, ſed veluti deſerta urbe, procul ſeſe ſubducens, tandem diſcuſſum evanuiſſe. Mahumetes ſuique exclamarunt,* DEUM *Chriſtianos deſeruiſſe. Eventus, urbe altera die expugnata, comprobavit.*

An autem hanc artem DEOS evocandi etiam ſciverit Bileamus, qui propterea a Balako accerſitus ſit ut malediceret Iſraeli? An hac ratione Amazias Judæorum Rex evocaverit DEOS filiorum Schiris, quos ſecum abduxit, & coluit? 2.Reg. 25. An hæc fuerit mens Achioris Ammonitæ, Holofernem Principem militiæ Regis Aſſyriæ, monentis capi Bethuliam non poſſe niſi DEUS eorum ipſis iratus fuerit? Judith. 5. hic non inquirimus, cum DEUS Iſraelis non ſit inſtar idolorum gentilium, non enim migrat qui ubique eſt, nec nugis illis delectatur aut terretur, teſte ipſo *Bileamo*: Num. 23. *Non eſt incantatio contra Jacobum, nec divinatio contra Iſraelem.* Peccatis populi ſui offenſus juſte eos punit, gratiam ad tempus negando, quomodo recedere dicitur. *Hoſ.* 5. 15. Sic nunc receſſit ab Iſraele, qui eſt κατὰ σάρκα, jam inde ab excidio Hieroſolymitano, & πολιτείας πανολεθρίᾳ: quo facit illud Taciti, *hiſt. lib.* 5. *cap.* 13. inter prodigia urbis interitum prænuntiantia: *Expaſſæ repente delubri fores, & audita major humana vox, Excedere* DEOS, *ſimul ingens motus excedentium.* Joſephus, *lib.* 7. *de bell.*

Jud.

Jud. cap. 12. ait vocem auditam : *Μεταβαίνωμεν ἐντεῦθεν* [*Migremus hinc.*

Redimus tandem ad evocationem Romanis uſurpatam. Plinius, lib. 28. cap. 2. *Verrius Flaccus auctores ponit, quibus credat, in oppugnationibus ante omnia ſolitum a Romanis evocari Deum, cujus in tutela id oppidum, eſſet : promittique illi eundem aut ampliorem locum apud Romanos, cultumve. Durat in* Pontificum *diſciplina id ſacrum, conſtatque ideo occultatum, in cujus Dei tutela Roma eſſet, ne qui hoſtium ſimili modo agerent.* Feſtus : *Indigetes* Dii *, quorum nomina vulgari non licet.* Orpheus, apud Clem. Alex. ſtrom. lib.

5. Ἄφθιτον, ἀθάνατον, ῥητὸν μόνον ἀθανάτοισι.

Æternum, immortalem, fandum duntaxat immortalibus.

Vide ſis Camer. hor. ſubciſ. cent. 2. cap. 10. Hinc illa colluvies, & quaſi idolorum omnium Babel ad Romanos confluxit. Lucan. lib. 8.

Nos in templa tuam Romana accepimus Iſin,
Semideoſque canes, & ſiſtra moventia luctus
Et quem tu plangens hominem teſtaris Oſirim.

Supereſt quod ſecundo loco poſuimus, gentiles *incertis* Diis feciſſe, ſi neſcirent cui Deo ſupplicandum eſſet, ne alium pro alio nominando falſa ſe religione illigarent ignotum *Ignoti* nomine coluerunt. Arabes camelos pingues in ara ignoti Dei ſacrificaſſe notat Alex, ab Alex. *lib.* 3. cap 10. Celebris ara apud Athenienſes, & inſcriptio ejus : Ἀγνώστῳ Θεῷ de qua Paulus, *Act.* 17. 23. cujus ἐπιγραφῆς duas cauſas reddit Occumenius ad hunc locum : Οἱ μὲν γάρ φασιν, ὡς Φιλιππίδην ἐπεμψαν Ἀθηναῖοι πρὸς λακεδαιμονίους περὶ συμμαχίας, ἡνίκα πέρσαι ἐπεστράτευσαν τῇ ἑλλάδι, ᾧ, κατὰ τὸ παρθένειον ὄρος, πανὸς φάσμα ἔντυχον ἠτιᾶτο μὲν Ἀθηναίους, ὡς αμελοῦντας μὲν αὐτῷ, ἄλλους δὲ θεοὺς θεραπεύοντας, καὶ βοηθεῖν ἐπηγγέλλετο. Νικήσαντες οὖν ἐκεῖνα τε ἀνέστησαν ναὸν, καὶ βωμὸν ᾠκοδόμησαν, καὶ ὡς φυλαττόμενοι μή τὸ αὐτὸ δὴ καὶ ἄλλοτε πάθοιεν, παρέντες τινὰ θεὸν, ἄγνωστον αὐτοῖς, ἀνέστησαν τὸν βωμὸν ἐκεῖνον ἐπιγράψαντες. Ἀγνώστῳ Θεῷ. Τοῦτο λέγοντες, ὅτι καὶ εἴ τις ἕτερος ἀγνοοῖτο παρ᾽ ἡμῶν, εἰς τιμὴν ἐκείνου, οὗτος δὴ παρ᾽ ἡμῶν ἐγηγέρθω, ὡς ἂν ἵλεως ἡμῖν εἴη, εἴπερ ἀγνοούμενος καὶ θεραπεύοιτο. Ἄλλοι δέ φασιν, ὅτι λοιμὸς κατέσκηψέ ποτε Ἀθήνησι, καὶ εἰς τοσοῦτον αὐτοὺς κατέκαυσεν, ὡς μηδὲ τῶν λεπτάτων σινδόνων ἀνέχεσθαι. Τοὺς νομιζομένους οὖν αὐτῶν θεοὺς θεραπεύοντες, οὐδὲν ἀπώνατο, ἐννοήσαντες οὖν ὅτι ἴσως ἐστὶ θεὸς, ὃν αὐτοὶ κατέλιπον ἀγέραστον, ὁ τὸν λοιμὸν καταπέμψας, νέον δειμάμενοι βωμὸν, καὶ ἐπιγράψαντες· Ἀγνώστῳ θεῷ

καὶ

καὶ θύσαντες εὐθέως ἐθεράπευσαν. *Alii dicunt, Athenieues miſiſſe Philippidem ad Lacedæmonios de ferendo auxilio, cum Perſæ exercitum in Græciam ducerent. Cui, juxta Parthenium montem, Panis ſpectrum obviam ſactum Athenienſes accuſabat, quod ſe neglecto, alios* Deos *colerent, & auxilium promiſit. Quum igitur victoria potiti eſſent, templum illi erexerunt, aramque ædificarunt, tanquam caventes ne vel idem, vel ſimile quid illis accideret, ſi quenquam ignotum ſibi* Deum *prætermitterent, aram illi erexerunt, inſcribentes :* Ignoto Deo. *dicentes, ſi quis adhuc alius a nobis ignoretur, in ejus honorem hæc ara a nobis erecta eſto, quo nobis propitius ſit, licet cum ignoretur, non colatur, Alii vero ajunt, peſtem quondam Athenis graſſatam, adeo illos exuſſiſſe, ut neque ſindones tenuiſſimas tolerare poſſent. Quum igitur eos colerent, qui apud ipſos* Dii *habebantur, nihil adjumenti ſenſerunt. Cogitantes itaque quendam ſortaſſe eſſe* Deum, *quem inhonoratum reliquiſſent, qui peſtem immiſiſſet, novam extruxerunt aram, ac inſcripſerunt, Ignoto* Deo. *quicunque ipſi ſacrificaſſent, ſtatim curati ſunt.* Addit Oecumenius integram aræ inſcriptionem fuiſſe : Θεοῖς Ἀσίας, καὶ Εὐρώπης, καὶ Λιβύης, Θεῷ ἀγνώστῳ καὶ ξένῳ. Diis *Aſiæ, & Europæ, & Libyæ,* Deo Ignoto *ac Peregrino.* Heſychius : Θεοὶ ξενικοὶ παρὰ Ἀθηναίοις τιμῶνται, οὓς καταλέγει Ἀπολλοφάνης ἐν Κρησί. Suidas in voce Τιμασίων, de Athenis loquens : οὗ καὶ ἀγνώστων θεῶν βωμοὶ ἵδρυνται. *Ubi etiam ignotorum* Deorum *aræ poſitæ ſunt.* Sed omnia tanquam in faſciculum colligavit Joh. Gerh. Voſſius, qui *lib.* 1.

„ *de idolol. cap.* 2. ſic diſſerit : Epimenides, peſtilentia Athenis obor-
„ ta, oves albas ac nigras in Areopagum adduxit, ac dimiſſis deinde
„ quo ire vellent, auctor fuit, ut ubi illæ recubuiſſent, ibi ſacrifi-
„ carent τῷ προσήκοντι θεῷ, *Deo convenienti* ; ſive *proprio*, ut auctor
„ eſt Laertius in Epimenide. Atque ait, hinc provenire etiam,
„ quod ſuo tempore forent Athenis βωμοὶ ἀνώνυμοι, *aræ ſine nomine.*
„ At venit Epimenides Athenas Olympiadis XL. anno I. Laërtius
„ claruit temporibus Antonini Philoſophi, ac Commodi, vel circi-
„ ter, hoc eſt poſt Epimenidem Olympiadibus quaſi ducentis. Eo au-
„ tem ſtatutæ aræ ſine nomine, quia Epimenides neſciret, cui Deo
„ ſacrificandum eſſet ad avertendam peſtilentiam : unde præcipere
„ erat contentus, ut ſacrificarent Deo convenienti, hoc eſt, vere
„ poteſtatem habenti peſtilentiæ averruncandæ, quiſquis is tandem
„ foret. De his ignotorum Deorum anis meminit & Pauſanias, lib. 1.
„ Philoſt. lib. 6. Hieron. in epiſt. ad Tit. cap. 1. Nempe hic apud
„ Græcos ſe res habuit non abſimili ratione, ac apud Romanos in ter-
ræmo-

,, ræmotu de quo ita Agellius, lib. 2. cap. 28. *Veteres Romani, cum*
,, *in omnibus aliis vitæ officiis, tum in conſtituendis religionibus, atque in*
,, *Diis immortalibus animadvertendis caſtiſſimi, cautiſſimique; ubi*
,, *terram moviſſe ſenſerant, nuntiatumve erat, ferias, ejus rei cauſa*
,, *imperabant. Sed Dei nomen; ita uti ſolet, cui ſervare ferias oporte-*
,, *ret ſtatuere & edicere quieſcebant: ne alium pro alio nominando falſa*
,, *religione populum alligarent. Eas ferias ſi quis polluiſſet, piaculoque ob*
,, *hanc rem opus eſſet, hoſtiam SI DEO, SI DEÆ immolabant, idque*
,, *ita ex decretis Pontificum obſervatum eſſe M. Varro dicit; quoniam &*
,, *qua vi, & per quem Deorum Dearumve terra tremeret, incertum eſſet.*
,, Quibus ex verbis non obſcurum eſt, qui a veteribus *Dii* dicantur
,, *Ignoti*, & cujuſmodi fuerint eorum aræ. Nec quia *Deorum* dican-
,, tur, eo putandum nullam fuiſſe, quæ ſingulo numero *Ara Ignoti*
,, *Dei* vocaretur. Nam aliud longe nos docuerit Lucianus, ſive alius
,, potius, eo dialogo, qui Philopatris inſcribitur, ubi ſic legas:
,, Νὴ τὸν ἄγνωστον ἐν Ἀθήναις. *Non per ignotum Athenis.* Ac in dialo-
,, gi fine: ἡμεῖς γὰρ τὸν ἐν Ἀθήναις ἄγνωστον ἐφευρόντες, καί προσκυ-
,, νήσαντες, χεῖρας εἰς οὐρανὸν ἐκτείναντες τούτῳ εὐχαριστήσομεν. *Nos autem*
,, *Athenis Deum Ignotum invenientes, & adorantes manibus in cœlum ex-*
,, *panſis, huic gratias agemus.* Atque hæc eſt ara, de qua ſic B. Pau-
,, lus, Act. 17. 23. Διερχόμενος γὰρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ ἀγάλματα
,, ὑμῶν, εὗρον καὶ βωμὸν ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο Ἀγνώστῳ θεῷ, ὃν οὖν ἀγνοοῦν-
,, τες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. *Præteriens & videns ſi-*
,, *mulachra veſtra, inveni & aram, in qua ſcriptum erat,* IGNOTO
,, DEO. *Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuncio vobis.* Quam
,, aperte hic ait Paulus Athenienſes illud coluiſſe numen, quod ipſe
,, eſſet annuntiaturus, ut deinceps agnoſcerent! Nec cum apud
,, Lucanum 2. Pharſalio.
,, —— *Dedita ſacris* *Incerti Judæa Dei*
,, legimus, incertus ille alius eſt, quam verus Iſraelis Deus; Sed
,, Poetæ vocatur *Incertus*, quia dicere non poſſet, utrum foret Satur-
,, nus, an Jupiter, vel Mars, vel quo tandem vocabulo gauderet.
,, Quod a gemina cauſa provenit. Judæi enim τετραγράμματον Dei
,, nomen non efferebant vulgo, ne gentium ludibrio exponeretur,
,, vel etiam in populo Dei vileſceret. Nec poterunt gentes ex cultu
,, Judaico, qui ab Deorum gentilium cultu plurimum diſtabat, certi
,, quid colligere. Nam quod Plutarchus in problem. *Sympoſ. lib. 4.*
,, *quæſt.* 5. ex tabernaculorum feſto Bacchum fuiſſe conjectabat, id

E puti-

,, putidius eſt quam ut refelli mereatur. Non dubium igitur, quin ille,
,, qui Athenienſibus ignotus, idem Lucano incertus: Deus ſit interim ali-
,, quo modo cognitus confuſe & potentia; ignotus diſtincte & actu:
,, quomodo Menonis dubitationi, quæ eſt apud Platonem, occur-
,, rere docet Ariſtoteles, lib. 1. poſt. anal. cap. 1. Cum vero non ve-
,, reatur Apoſtolus Paulus dicere, Athenienſes, licet ignorantes,
,, coluiſſe illud numen, quod ipſe annunciaret; facile mihi perſua-
,, deam, poſtquam Chriſtiana doctrina gentilibus innotuit, etiam qui
,, necdum reciperent Chriſtum, majori tamen cura aciem animi in
,, naturam Dei intendiſſe, ac quadam confuſa notitia invocaſſe non
,, tam rerum naturam, quam naturæ opificem & rectorem Deum.
,, Ut qui ſic Deum rogarent, Κύριε ἐλέησον, *Domine miſerere*: quæ
,, Eccleſiæ Chriſtianæ eſt precatio. At, ſi non ante, ſaltem Adriani
,, Cæſaris temporibus, qui a nato Chriſto cxx. annis claruit, ſimiliter
,, Deo ſupplicarunt gentilium ſapientiores: quem ritum tangit nobi-
,, lis ejus temporis ſcriptor Arrianus, diſſertationum Epicteti, lib.
,, 2. cap. 7. τὸν θεὸν ἐπικαλούμενοι δεόμεθα αὐτοῦ, κύριε ἐλέησον *Deum*
,, *invocantes precamur eum, Domine miſerere.* Hactenus Voſſius.

Deos *Cabiros* alii certos deſignant, alii vero inter incertos & ἀγνώστους collocant, itaque quam ad claſſem referendi ſint incertus ſum: Huc igitur in poſtremum agmen eos ablegabo, & quaſi in Cæritum tabulas redigam.

Eorum denominatio vel ex Græcia eſt vel ex Palæſtina. Græculi eos derivant alii, a Cabiris Phrygiæ montibus. Appollonii Scholiaſt. in 1. Argon. Κάβειροι δὲ δοκοῦσι προσαγορευέσθαι ἀπὸ καβείρων τῶν κατὰ Φρυγίαν ὀρῶν. Alii a Corybantibus, vel a Cabiro Berecynthiæ monte, vel tandem a Cabyra Prothei filia. Sed verior originatio e Palæſtina eſt: ſc. a כַּבִּיר quod etiam veri Dei ἐπίθετον. Job. 36. 5. הֶן־אֵל כַּבִּיר וְלֹא יִמְאָס כַּבִּיר כֹּחַ לֵב *Ecce, Deus eſt maximus, & non ſpernit, maximus virtute cordis.* Affine eſt אביר, quo etiam verus Deus ornatur, Gen. 49. 24. אֲבִיר יַעֲקֹב δυναστὴς τοῦ ἰακώβ. Jeſ. 49. 26. גֹּאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב ἰσχύος ἰακώβ. Hujus veritas confirmatur ex Euthymio Zigabeno, & Cedreno, quorum verba exhibentur a Voſſio, lib. 2. de idolol. cap. 31. ,, Euthymii quidem hæc: οἱ Σαρακηνοὶ μέχρι τοῦ
,, ἡρακλείου τοῦ βασιλέως χρόνων εἰδωλολάτρουν, προσκυνοῦντες τῷ ἑωσφόρῳ
,, ἄστρῳ, καὶ τῇ Ἀφροδίτῃ, ἣν δὴ καὶ χαβὰρ τῇ ἑαυτῶν ἐπονομάζουσι
,, γλώττῃ· δηλοῖ δὲ ἡ λέξις αὐτὴ τὴν Μεγάλην. *Saraceni, uſque ad Cæſaris*
,, *Heraclii tempora, idola coluerunt, adorantes Luciferum & Venerem:*
quam

„ *quam ſua lingua CHABAR vocant: Vox autem ea illis Magnam ſignifi-*
„ *cat.* Similiter Georgius Cedrenus in Chronicis, quo loco vitam
„ Muhammedis perſcribit: Τὸν Ἀφροδίτης ἀςέρα τὸν ἑωσφόρον εἶναι
„ μυθολογȣ͂σιν· ἣν δὴ καὶ Κȣβὰρ τῇ ἑαυτῶν κακεμφάτῳ ἐπονομάσαντο γλώσ-
„ σῃ· ὅπερ ἐςὶ Μεγάλη. *Luciferum fabulantur eſſe ſtellam Veneris: quam*
„ *& lingua ſua abſona abſurdaque appellant* CUBAR, *quod ſignificat*
„ MAGNA. Poſteaque hanc Saracenorum precationem ſubdit:
„ Ἀλλὰ, ἀλλὰ, ȣ͂ὰ, κȣβὰρ, ἀλλὰ, ac ἀλλὰ, ἀλλὰ exponit ὁ θεὸς,
„ ὁ θεὸς: ȣ͂ὰ, μείζων: Κȣβὰρ ἡ μεγάλη, εἴτȣν ἡ Σελήνη, καὶ Ἀφροδί-
„ τη. Alla, Alla, *Deus*, *Deus*; Ova *major*, Cubar *magna*, *puta*
„ *Luna & Venus.* Priori loco dixerat, Deam CUBAR eſſe Luci-
„ ferum, Veneris ſtallam: hic ait eſſe Lunam ac Venerem: ut Lu-
„ ciferum cum Luna coluiſſe videantur. Interim Cedrenus de ȣ͂ὰ, ut
„ bene monitum celeb. Seldeno, deceptus fuit, cum ſit copula, ut
„ Hebræis ו. Quare ſenſus eſt, *Deus*, *Deus*, *& magna illa*, *Deus.*
„ Pro Κȣβὰρ, apud Euthymium eſt χαβὰρ, ut vidimus.

Horum myſteria Thebanis primum conſtituiſſe Methapum ſcribit Pauſanias in Meſſenicis: In Bœoticis autem originem ad Cererem refert, ritum autem illorum ne proderet, religione ſe ait prohibitum. Tantum dicit, ad Prometheum & Ætnæum filium ejus Cererem quondam acceſſiſſe, familiaritatem contraxiſſe, quædam apud illos depoſuiſſe, quæ eloqui nefas ſit. Plerique ex Samothracia arceſſunt, ubi ea quæ Samothracum ſacra vocantur primum inſtituit Eetion, ut eſt apud Clem. Alexandrinum admonitione ad gentes. Strabo, lib. 7. in Samothracia inſula initiationes quædam fuiſſe dicuntur ad remedia nonnullarum periclitationum, ubi & Corybantum myſteria, & Hecates ſacra celebrabantur, cui canes ad antrum Zerinthium immolabant. Ariſtoph. Schol. in Pace: ἐν Σαμοθράκῃ οἱ ἐν κινδύνοις γενόμενοι ἐπικαλȣ͂ντο τȣ́τȣς τȣ̀ς δαίμονας, τȣ͂ς ἐν Σαμοθράκῃ τȣ́ς τε κορύβαντας, καὶ τὴν ἑκάτην, ἐξ ἧς καὶ διαβοητὸν ἦν τὸ ζήρινθον ἄντρον, ἔνθα ταύτῃ ἡγίαζον, καὶ ἠλευθερȣ͂ντο. Tertull. de ſpectac. cap. 8. *Tres aræ trinis diis parent*, magnis, potentibus, valentibus: *Eoſdem Samothracas exiſtimant.* Hi a Dardano in Phrygiam, ab Ænea in Italiam delati. *Macrob. Saturn. lib. 3. c. 4.* Sed hæc omnia λῆρȣς eſſe judicat Fr. Junius ad Tertulliani locum modo laudatum, Sed a verbo סתר derivat, quod Hebræis, Phœnicibuſque eſt abſcondere, a quo Saturnus, & Saturnia terra, Latium a latendo, & Maſtarna mons Cœlius in antiquis inſcriptionibus a celando appellatus. Huic

 verbo

verbo interſeritur liquida una ἰπένθετ@ Santhar, ſive Samthar, quemadmodum & in voce ambubajæ, ſimpulum, angarius, &c. Atque hunc vult eſſe fontem Samothracum Deorum, non inſulam Samothraciam. Cum hi Dii occulti, & ignoti fuerint, nec certis nominibus circumſcribantur, ſed tantum communibus, Dii magni, dii potes, ſive potentes, dii valentes, κάβειροι, nec inter veteres conveniat de ſingularibus & definitis ipſorum nominibus.

Numerum tamen aliqui definire voluerunt, in quo etiam non conveniunt. Alii enim duos tantum eſſe voluerunt Cœlum & Terram. Varro lib. 4. de ling. lat. *Terra & cœlum, ut Samothracum initia docent, ſunt Dei magni, & hi, quos dixi, multis nominibus. Nam neque, quas ante portas ſtatuit duas viriles ſpecies aheneas, dei magni; neque, ut vulgus putat, hi Samothraces Dii, qui Caſtor & Pollux: ſed hi, mas & fœmina; & hi quos augurum libri ſcriptos habent ſic, DIVI POTES: & ſunt pro illis qui in Samothrace θεοὶ δυνατοί.* Subjicit mox: *Hæc duo cœlum & terra; quod anima & corpus; humidum & frigidum.*

Alii tres ſtatuerunt. Tertull. de ſpectac. cap. 8. *Tres aræ trinis Diis patent, magnis, potentibus, valentibus.* Sunt autem Jupiter, Minerva, Juno. qui re cum prioribus duobus conveniunt. Nam medius & imus æther cum ſummo aere eſt Jupiter: ſupremus æther Minerva: medius & imus aer cum terra, Juno. Qua de re ſic Macrobius, lib. 3. Saturn. cap. 4. *Varro humanarum ſecundo, Dardanum refert Deos Penates ex Samothrace in Phrygiam, & Æneam ex Phrygia in Italiam detuliſſe. Qui ſint autem dii penates, in libro quidem memorato Varro non exprimit. Sed qui diligentius eruunt veritatem, penates eſſe dixerunt, per quos penitus ſpiramus, per quos habemus corpus, per quos rationem animi poſſidemus. Eſſe autem medium æthera Jovem, Junonem vero imum aera cum terra, & Minervam ſummum ætheris cacumen. Et argumento utuntur, quod Tarquinius Demarati Corinthii filius, Samothraciis religionibus myſtice imbutus, uno templo ac ſub eodem tecto, numina memorata conjungit. Caſſius vero Hemina dicit Samothracas Deos, eoſdem Romanorum penates, dici θεοὺς μεγάλους. Noſter* (Maro) *hæc ſciens. ait* *Cum ſociis, natoque, penatibus, &* magnis Diis. *quod exprimit* θεοὺς μεγάλους. Deinde hoc nomen Junoni tribui oſtendit.

Junonis Magnæ *Primum prece numen adora.*

Et Veſtæ: *Sic ait, & manibus vittas,* Veſtamque potentem,
Æternum que adytis effert penetralibus ignem.

Alii

Alii quatuor numerarunt: Interpres Apollon. in 1. Argon. Μυοῦνται δὲ ἐν τῇ Σαμοθράκῃ τοῖς Καβείροις. ὧν Μνασέας φησὶ καὶ τὰ ὀνόματα. τέσσαρες δ' εἰσὶ τὸν ἀριθμόν. Ἀξίερος, ἀξιόκερσα, ἀξιόκερσος, κάσμιλος. Ἀξίερος μὲν οὖν ἐστὶν ἡ Δημήτηρ· Ἀξιόκερσα ἡ Περσεφόνη. Ἀξιόκερσος δὲ ὁ Ἄδης· ὁ δὲ προστιθέμενος τέταρτος κάσμιλος ὁ Ἑρμῆς ἐστιν, ὡς ἱστορεῖ Διονυσόδωρος. *Initiantur vero in Samothrace Cabiris: quorum & Mnaſeas nomina memorat. Sunt autem quatuor numero: Axieros, Axiocerſa, Axiocerſus, Caſmilus. Et Axieros quidem eſt Ceres; Axiocerſa, Proſerpina; Axiocerſus autem Pluto: qui vero apponitur Caſmilus, is Mercurius eſt: quorum meminit Dionyſodorus.* Ubi duos ex Superis Cererem & Mercurium: duos item ex inferis Plutonem & Proſerpinam videmus. Præterea omnes non videntur eſſe ejuſdem ordinis, Sed hi Dii Magni alii aliis majores aut minores. Alii primi ordinis, & Claſſici vere Cabiri: Alii miniſtri, qualis hic Mercurius, ſive Caſmilus. Varro lib. 6. de ling. Lat. *Caſmilus nominatur in Samothracum myſteriis, Dius quidam adminiſter magnis Deis.* Nec Veſta eodem cum cæteris penatibus loco collocatur Macrobio, *lib. 3. Saturn. cap. 4.* quam de numero Penatum aut tollit, aut certe comitem tantum eorum facit, quamvis illi a Magiſtratibus res divina pariter & penatibus facta ſit.

Colebantur autem primo quidem in ipſa Samothracia, inſula Thraciæ finitima, cui poſtquam Samii ab Epheſiis expulſi eo conceſſerint, etiam Sami nomen indiderunt, ſed hoc diſcrimine quod *Thracum Samos*, vel *Samothrace* diceretur, unde Virgilius. 7. Æneid.

Threiciamque Samon, quæ nunc Samothracia fertur.

Deinde etiam hæc myſteria coluerunt Corybantes, ut auctor eſt Strabo lib. 7. Item Pelaſgi. Dion. Halic. lib. 1. οἱ γὰρ πέλασγοι ἀφορίας γενομένης ἐν τῇ γῇ πάντων χρημάτων, εὔξαντο τῷ Διΐ, καὶ τῷ Ἀπόλλωνι, καὶ τοῖς καβείροις καθύσειν δεκάτας τῶν προσγεγενημένων ἁπάντων. *Pelaſgi, orta in ſua regione ſterilitate, voverunt ſe Jovi & Apollini, & Cabiris decumas omnium eorum, quæ naſcerentur, ſacrificaturos.* Terra Pergamenorum Cabiris ſacra fuit. *Pauſan. in Atticis.* Et apud Anthedonios Cabirorum templum fuit, eodem in Boeoticis teſte. Macedones Cabyrium coluiſſe dicuntur Lactantio lib. 1. cap. 15. Item Theſſalonicenſes. Julius Firm. de errore profan. relig. cap. 12. *In ſacris Corybantum parricidium colitur. nam unus frater a duobus interemtus eſt, & ne quod indicium necem fraternæ mortis aperiret, ſub radicibus*

Olympi montis, a parricidis fratribus conſecratur. Hunc eundem Macedonum colit ſtulta perſuaſio. Hic eſt Cabyrus, cui Theſſalonicenſes quondam cruento, cruentis manibus ſupplicarunt.

Contra Cabiros, & hæc eorum ſacra ſi quid commiſſum id inexorabili ira vindicatum fuiſſe Pauſanias, *in Boeoticis* indicat. Cum enim ſacros Thebanorum ritus plebei homines Naupacti imitari auſi fuiſſent, non multo poſt pœnam dederunt. Deinde qui cum Mardonio e Xerxis exercitu circa Boeotiam relicti, ſpe fortaſſe magnarum opum, aut rerum divinarum contemtu impulſi, ædem Cabirorum erant ingreſſi, delirare continuo cœperunt, & aut in mare ſe, aut de rupibus præcipitarunt. Cum etiam victor Alexander & Thebas, & Thebanum agrum igne depopularetur, Macedones, qui Cabirorum templum ſubierant, tanquam in terra hoſtili, fulmine percuſſi ſunt. vide & Strabonem, lib. 10.

CAPUT V.

Dei adverſus homines σχέσις. *Epicurus omnes Deo affectus ademit. Stoici iram negarunt: quam* Deo *tribuit* S. *Scriptura, recta ratio, & ipſi gentiles.*

NOn minus fœcunda eſt altera Superſtitionis filia ἐθελοθρησκεία, quæ & ἐθελοσέβεια Heſychio; ſed & δυσσέβεια dicitur, media quaſi inter ἀσέβειαν & εὐσέβειαν. Hæc de numine ſibi conciliando nimis ſollicita, nec uno Deo contenta, multiplicem ſibi ac monſtroſum cultum progenuit. Quid enim aliud poſſet animus hominis conſcientia peccati, pœnæque metu agitatus, ac luce verbi divini deſtitutus? Hic autem imprimis σχέσις Dei adverſus hominem conſideranda eſt: de qua jam olim diſſenſerunt Philoſophi, & Lactantius egit ſingulari libro, quem de ira Dei inſcripſit. Cum enim diverſa ſint, & repugnantia ira & gratia, aut ira tribuenda eſt Deo, & gratia detrahenda, aut utrumque pariter detrahendum: aut ira demenda eſt & gratia tribuenda, aut utrumque tribuendum. Aliud præter hæc nihil poteſt capere natura, ut neceſſe ſit in uno iſtorum aliquo verum inveniri. Primum illud de Deo nemo dixit unquam, iraſci eum tandummodo, & gratia

non

non moveri, hoc enim Deo diſconveniens eſt, ut obeſſe poſſit, prodeſſe non poſſit. Sic nulla ſpes ſalutis hominibus propoſita eſſet, & ipſa Dei majeſtas non ad judicis poteſtatem, ſed ad tortoris ac carnificis officinam deduceretur. Duæ ergo reliquæ ſententiæ obtinuerunt, quarum prior eſt ex ſchola Epicuri, altera Stoicorum. Epicurus dum palato quid ſit optimum judicat, cœli palatum non ſuſpexit, Deoſque finxit μονογράμμυς, & humana non curantes. Beneficentiam, iram, omneſque affectus illis ademit, adeoque ipſos revera Deos ſuſtulit, quos etiam nullos eſſe ſenſit, ea autem quæ de Diis locutus eſt, depellendæ invidiæ cauſa dixit. ideoque hæc philoſophia ab omnibus pridem exacta & exploſa eſt. Stoici aliquanto melius de divinitate ſenſiſſe exiſtimantur, gratiam in Deo eſſe, iram non eſſe docentes. Favorabilis ſane oratio non cadere in Deum hanc animi puſillitatem, ut ab ullo ſe læſum putet, qui lædi non poteſt. Hi quidem ex parte non errant, ſed id quod melius eſt ex duobus retinent. Epicurus hoc argumento inductus eſt. Quia Deus non iraſcitur, ergo nec gratia commovetur. Stoici iram, utpote ſapiente etiam & gravi homine indignam, a Deo removerunt. Contra lenitatem, tranquillitatem, beneficentiam tribuerunt; ut vere communis omnium pater Optimus ac Maximus dici poſſit. Qui hæc ſentiunt ad veritatem quidem accedunt propius: ſed in parte tamen labuntur. Nam ſi Deus non iraſcitur impiis & injuſtis, nec pios utique juſtoſque diligit. Conſtantior ergo eſt error illorum, qui & iram ſimul & gratiam tollunt. In rebus enim diverſis, aut in utramque partem moveri neceſſe eſt, aut in neutram. Itaque qui bonos diligit, & malos odit, & qui malos non odit, nec bonos diligit. quia & diligere bonos ex odio malorum venit, & malos odiſſe ex bonorum charitate deſcendit. Adeo iſta natura connexa ſunt, ut alterum ſine altero fieri nequeat.

Supereſt tertia ſententia, quæ a Philoſophis quidem nec ſuſcepta eſt unquam, nec defenſa: adeo tamen vera, ut in ea omnis ratio religionis veritatiſque verſetur. Nam neque honos ullus deberi poteſt Deo, ſi nihil præſtat colenti, nec ullus metus ſi non iraſcitur non colenti. Cum autem Deum iraſci dicimus, non eam illi tribuimus mentis commotionem, ac perturbationem, quæ velut quædam ſæva tempeſtas, tantos fluctus excitet, ut ſtatum mentis immutet, ardeſcant oculi, os tremat, lingua titubet, dentes concrepent, alternis vultum maculet, nunc ſuffuſus rubor, nunc pallor albeſcens: Sed eam juſtitiam quæ a Theologis *judiciaria* ac *vindicativa* dicitur, qua tanquam judex

judex totius terræ, non poteſt non exigere peccatorum pœnas, quæ illi adeo naturalis, ut ei repugnet remittere peccata, ſine ſufficienti ſatisfactione.

Quantulum a gentilium Stoicorum caſtris abſunt inter Chriſtianos illi, qui Deum ſontes nulla interveniente ſatisfactione abſolvere poſſe docent, ne pretioſiſſimi λύτρυ, ſanguinis Jeſu Chriſti vim agnoſcere cogantur? Sed hujus erroris jugulum petit S. Scriptura, aſſerens τὸ δικαίωμα τῦ Θεῦ relucere in reatu peccatoris, & ipſis ethnicis agnitum fuit, eos qui talia faciunt dignos eſſe morte. *Rom.* 1. 32. Impius theſaurizat ſibi iram in diem iræ, *καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρισίας τῦ Θεῦ. Rom.* 2. 5. Deus ipſe juſtitiam vindicativam ſibi vendicat: *meum eſt ulciſci, ego rependam.* Ideo horrendum eſt incidere in manus Dei viventis: eſt enim ignis conſumens, lux inacceſſa, in qua tenebræ nullæ, odit iniquitatem. Impius non poteſt coram eo conſiſtere. Paulus, 2.*Theſſ.* 1. 6. aſſerit, *δίκαιον παρὰ τῷ Θεῷ ἀνταποδῦναι τοῖς θλίβυσιν ὑμᾶς θλίψιν.* Nonne diluvium Noachicum, Sodomæ Gomorræque ſubverſio Deum peccatis iraſci demonſtrant? Cur Deus legem in monte Sinai tam ſolemniter promulgavit, additis tot manifeſtis iræ ſignis, niſi ut teſtaretur juſtum judicem ex juſtitia ad vindictam obligari? Quid volebant ſacrificia, niſi ut in animalium ſanguine ira Dei adverſus peccata legeretur? Quid cauſæ fuit, cur Deus Filium ſuum miſerit in mundum, niſi ut eſſet ἱλαστήριον διὰ πίστεως, ἐν τῷ αἵματι αὐτῦ. *Rom.* 3. 23.

Sanctius de Deo ipſi gentiles philoſophati, non tam in ſcholis diſputantes, quam religionibus Deos in templis colentes. Cur tam ſedulo ſapientes eorum Nemeſin ſive Adraſteam ὑπερόγκων comitem venerabantur? cur ille monet

Diſcite juſtitiam moniti, & non temnere Divos?

Quid ſibi volebant Tiſiphone cum ſororibus? Quid Minos, Æacus, ac Rhadamanthus? quid omnes inferorum pœnæ? Scilicet ἔχει Θεὸς ἔκδικον ὄμμα. Legatur Plutarchi liber περὶ τῶν ὑπὸ Θείυ βραδέως τιμωρυμένων. in quo plurima quæ a Chriſtiano dicantur ac diſcantur.

Provoco ad ipſius animæ ſeſe excutientis teſtimonium. unde illi metus?

Juven. ſat. 13. *Prima eſt hæc ultio, quod ſe*
Judice nemo nocens abſolvitur, improba quamvis
Gratia fallacis Prætoris vicerit urnam.

Quid agitavit Neronem matricidam, ac Oreſtem? quid Judam ad

ad laqueum adegit? Egregie Tertullianus, de teſtim. animæ, cap. 2. *Si anima aut divina aut a Deo data eſt, ſine dubio datorem ſuum novit. Et ſi novit, utique & timet, ut tantum poſtremo autorem. Annon timet quem magis propitium velit, quam iratum? unde igitur naturalis timor animæ in Deum, ſi Deus non novit iraſci? quomodo timetur, qui neſcit offendi? quid timetur niſi ira? unde ira, niſi ex animadverſione? unde animadverſio, niſi de* DEI *judicio? unde judicium, niſi de poteſtate? Cujus poteſtas ſumma, niſi* DEI *ſolius? hinc ergo tibi, anima, de conſcientia ſuppetit domi ac foris, nullo irridente vel prohibente prædicare,* DEUS *videt omnia, &,* DEO *commendo, &* DEUS *reddet, &* DEUS *inter nos judicabit.*

Cum ergo quo ſe verterent miſeri neſcirent, Deo tamen ejuſque juſtitiæ quantum quidem ipſis ſufficere videbatur, ex corruptæ rationis dictamine, ſatisfacere conabantur. Hinc orta luſtrationum ἐθελοθρησκεία, quæ pœnæ rationem magis vel minus manifeſtam adjunctam habuit: quod tum ἐτυμολογία vocum, λύτρα, *luó* &c. indicat, tum aperte oſtendunt hoſtiæ ſuccedaneæ, quæ pœnas hominis, cujus in locum ſubſtituebantur, debitas luebant. luſtrationes infernales, quibus reliquæ reſpondebant, pœnas manifeſte præ ſe ferunt. 6. Æneid.

Ergo exercentur pœnis, *veterumque malorum*
Supplicia *expendunt*: *aliæ panduntur inanes*
Suſpenſæ ad ventos: *aliis ſub gurgite vaſto*
Infectum eluitur *ſcelus*, *atque* exuritur *igni*.

In luſtrationibus quoque per ignem, & aquas marinas, vim igneam habentes pœnæ ratio ſatis eſt conſpicua: pleriſque victimæ additæ & pœnam & peccati confeſſionem, Numiniſque placandi conatum non vulgarem arguebant; his enim ἁμαρτίας ὀψώνιον, quod homo ſacrificans commeritus fuerat, inferebatur.

CAPUT VI.

Vota, voti reus: damnatus. Vota ordinaria: Caſtrenſia, Urbana, Magiſtratuum pro populo. Populi pro Magiſtratibus. Fiebant Kal. Januariis, an die tertio poſt? Votum Mevii. Vota ruſtica, nautica. Extra ordinem vovebantur templa, pecunia, ver ſacrum, decimæ.

VOta, Hebræorum Magiſtris סְיָג לַפְּרִישׁוּת *ſepes ſanctimoniæ* dicta, inter actiones, ἑκουσίως, ſpontaneo animi motu ἐξ ἐθελοθρησκείας profluentes, primum locum tuentur: quibus gentiles ſponte Numinibus ſuis ſe obligabant ad ea præſtanda, quibus Deos iratos propitios, ſibi magis faventes ac quaſi obnoxios reddere poſſe credebant. Qui ergo votum ſuſceperant, illius *rei* erant, quia ad illud ſolvendum ſe obligaverant, Voti autem jam compotes ejus *damnati* dicebantur, quia votorum perſolutionis ſe reos omnino factos, quaſi ex numinis parte voti concepti conditione adimpleta, maxime intelligerent. Qua ſolutione neglecta, Deos majeſtatis ſuæ vindices, atque iratos ſenſuri eſſent. Nam *votum*, ait Tertull. adv. Pſych. cap. 11. *cum a Deo acceptatum eſt, legem in poſterum facit per auctoritatem acceptatoris: exinde enim faciendum mandavit, qui factum comprobavit.*

Vota vel ſolennia erant vel extra ordinem ſuſcepta.

Inter ſolennia præcipua erant Caſtrenſia, Urbana, Ruſtica, Nautica.

Caſtrenſium & Urbanorum meminit Tertullianus de cor. mil. c. 12. *Ecce annua votorum nuncupatio, quid videtur? Prima in principiis, ſecunda in Capitoliis. Accipe poſt loca & verba: Hunc tibi, Jupiter, bovem cornibus decoratis vovemus eſſe futurum.* ubi per *principia* non intelliges *principia imperii*, aut anni ineuntis, ſed cum Fr. Junio, Th. Canterum ſecuto, *principia caſtrorum*, in quibus legionum Aquilæ, vexilla ac ſigna aſſervabantur, & ubi jus dicebatur. Nam ipſe Tertullianus ſe loca votorum indicaſſe dicit, quæ loca in caſtris erant principia, in urbe capitolium. Sic judicat & Lipſius ad Tacit. *annal.* 16. *exc. B.* qui & eodem

eodem Tertulliani loco *facturum* pro *futurum* legit, quod etiam Canterum ſecutus cenſuit Junius.

Urbana fiebant vel a Magiſtratibus pro ſalute populi, vel a populo pro ſalute Magiſtratuum. Utraque circa Kal. Januarias.

Prioris generis erant illa, quæ interdum ipſe Imperator, interdum Conſules, Prætores, Cenſores, aut Pontifices pro felicitate Principis, Senatus aut Populi Romani ad annos v. x. xx. xxx. & plures Vota nuncupabant; quæ dicebantur Quinquennalia, decennalia, Vicennalia, Tricennalia &c. Sueton. Aug. c. 97. *Vota, quæ in proximum luſtrum ſuſcipi mos eſt, collegam ſuum Tiberium nuncupare juſſit.* Suſcipiebanttur in Capitolio, ſcriptiſque & ſubſignatis tabulis, ne amplius in dubio ponerentur, confirmari ſolebant; atque ipſas quaſi tabellas, Deorum, quibus voverant, genibus cera affigebant. Juven. ſat. 10.

Ergo ſupervacua hæc, aut pernicioſa petantur,
Propter quæ fas eſt genua incerare Deorum.

Porro nuncupabantur ejuſmodi vota cum his aut ſimilibus conditionibus, Si Imperator ſalvus vixerit: Si Reſp. Rom. manebit in ſuo ſtatu v. x. xx. aut plures annos: Si victoria ſucceſſerit, iſta ſacrificia tali, aut tali Deo præſtabuntur, & in ipſius honorem iſti ludi & feſta celebrabuntur; eoque finito tempore Vota ſolvebantur. Poſtmodum vero tabulas votivas ad Imperatorum adulationem in numiſmata tranſmutatas fuiſſe facile eſt percipere ex magna illorum copia, quæ apud omnes antiquitatum ſtudioſos reperitur. quod ex Lævin. Hulſio in ſerie numiſmatum Imperatorum Rom. notavit Sertorius Urſatus, *de notis Rom. pag.* 172. Adde Spanhemium *de uſu & præſt. numiſm. p.* 115. 184. 185.

De votis quæ Magiſtratus nuncupabant ſæpe eſt in Livio, unus locus omnium inſtar erit, *Lib.* 21. Cum C. Flaminius Coſ. privatus clam in provinciam abiiſſet, hoc etiam patres in illo accuſabant, quod *Capitolium & ſolennem votorum nuncupationem fugiſſet*, ne die initi magiſtratus Jovis Opt. Max. templum adiret. Tibullus ad Meſſallam.

Nam modo fulgentem Tyrio ſubtemine veſtem
Indueris, oriente die, duce fertilis anni,
Splendidior liquidis cum Sol caput extulit undis,
Et fera diſcordes tenuerunt prælia venti,
Curva nec aſſuetos egerunt flumina curſus,
Quin rapidum placidis etiam mare conſtitit undis,

Ulla nec aerias volucris perlabitur auras,
Nec quadrupes denſas depaſcitur aſpera ſylvas,
Quin largita tuis ſint multa ſilentia votis.

Votorum a populo pro Magiſtratibus factorum plurima occurrunt exempla. Plin. paneg. ad Trajan. *Ut in unius ſalutem collata omnium vota? cum ſibi ſe ac liberis ſuis intelligerent precari, quæ pro te precarentur.* & poſt: *Nuncupare vota, & pro æternitate imperii, & pro ſalute civium, imo pro ſalute Principum, ac propter illos pro æternitate imperii ſolebamus.* in fine ejuſdem panegyrici: *Unum omnium votum eſt, SALUS PRINCIPIS.* Similia occurrunt in Trajani & Plinii epiſtolis amœbæis, 101. 102. 103. 104.

Obſervatum hic anni principium: Tacit. ann. 16. cap. 22. *Thraſeæ objectatum, quod principio anni Votorum nuncupationibus non adfuerit.* Tiberius ægre tulit, cum comperiſſet, ineunte anno, pro Neronis & Druſi ſalute publice vota eſſe ſuſcepta. *Sueton. Tib. cap.* 54.

Circa diem diſſentire videntur ſcriptores. Alii enim ipſis Kal. Januariis vota ſuſcepta eſſe innuunt. Sueton. Neron. cap. 46. *Votorum nuncupatione Kal. Jan. magna jam ordinum frequentia, vix reperta Capitolii claves.* Alii vero poſtea, nempe III. Nonas ejuſdem menſis. Plutarchus Ciceronis natalem ait incidiſſe in III. Jan. quo die Magiſtratus Vota faciebant, & pro ſalute Principis ſacrificabant, Cajus π. de verb. ſignif. l. 233. *Poſt Kalendas Januarias die tertio, pro ſalute Principis vota ſuſcipiuntur.* Lucian. Pſeudol. Μᾶλλον δὲ ἀπὸ τῆς μεγάλης νουμηνίας τρίτη· ἐν ᾗ οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ τὸ ἀρχαῖον εὐχάς τε αὐτοὶ ὑπὲρ ἅπαντος τοῦ ἔτους εὐχάς τινας, καὶ θύουσι. *Imo vero tertia die a novilunio magno, qua Romani, juxta veterem conſuetudinem, & ipſi vota quædam pro tota anno faciunt, & ſacrificant.*

Reapſe autem non diſſentiunt. Vero enim ſimillimum eſt, ipſis quidem Kalendis, ea vota ex priſco ritu concepta, quæ ſoli coſſ. pro imperii, & populi ſalute nuncupabant; quæ autem pro Principe deinceps ſubtexta, tertio ſcilicet ante Nonas, die lætiore, pompa auguſtoire. *vid. Reineſ. var. lect. lib.* 2. *cap.* 4. Sed & certiſſimum, veteri Rep. ipſis Kal. Jan. Vota ſuſcepta fuiſſe, hic enim Dies, ſi quis alius religioſus fuit in vulgus. 1. Faſt.

Proſpera lux oritur, linguiſque animiſque favete,
Nunc dicenda bono ſunt bona verba die.
Lite vacent aures, inſanaque protinus abſint
Jurgia, differ opus livida turba tuum.

Cer-

Cernis odoratis ut luceat ignibus æther?
Et ſonet accenſis ſpica Ciliſſa focis?
Flamma nitore ſuo templorum verberat aurum,
Et tremulum ſumma ſpargit in æde jubar.
Veſtibus intactis Tarpejas itur in arces,
Et populus feſto concolor ipſe ſuo eſt.
Jamque novi præeunt faſces, nova purpura fulget,
Et nova conſpicuum pondera ſentit ebur.
Colla rudes operum præbent ferienda juvenci,
Quos aluit campis herba Phaliſca ſuis.

Vide quæ notavit Lipſius, *ad Tacit. annal.* 4. *cap.* 36. *&* 70. Propter rei inſolentiam addam, quæ de Mevio narrat Porphyrio: hic poſt abſorptum patrimonium, Kal. Jan. alta voce optavit ut L. nummorum æris alieni haberet. quidam aſtantium miratus quæſivit, quid ſibi vellet, quod tam ſolenni die incommodum ſibi optaret? reſpondit ille: Non eſt quod mireris, Lxxx. enim millia debeo.

Vota Ruſtica quotannis ab agricolis fiebant. Eclog. 5.

——— *Et cum ſolennia vota*
Reddemus Nymphis, & cum luſtrabimus agros.

Et poſt. Ut Baccho, Cererique, tibi ſic vota quotannis
Agricolæ facient, damnabis tu quoque votis.

Superſunt Nautica, initio navigationis ſuſcepta. 2. Æneid. *Votum pro reditu ſimulant.* ſoluta autem ea feliciter peracta. 1. Georg.

Votaque ſervati ſolvent in littore nautæ
Glauco, & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.

3. Æneid. *Quin ubi tranſmiſſæ ſteterint trans æquora claſſes,*
Et poſitis aris jam vota in littore ſolves.

Cum Diagoræ, in Samothracia, ex ſuſpenſis tabellis, multitudo eorum qui, votis nuncupatis, tempeſtatum vim evaſiſſent, monſtraretur, ſalſe regeſſit: nuſquam pictos eſſe qui naufragium feciſſent. *Vide Briſſon. form. pag.* 101. *& Schefferum, de milit. nav. veterum. lib.* 4. *cap.* 2.

Extra ordinem rebus dubiis, aliave occaſione Diis vovebantur 1. Templa: Æneas, Æneid. 6.

Tum Phœbo & Triviæ ſolido de marmore templa
Inſtituam, feſtoſque dies de nomine Phœbi.
Te quoque magna manent regnis penetralia noſtris.

& apud Ovidium 14. metam. idem Æneas Sibyllæ pollicetur:

Templa tibi ſtatuam, tribuam tibi thuris honores.

Sibylla autem, quod Dea non eſſet, hunc honorem negat:

Nec Dea ſum, dixit, nec ſacri thuris honore
Humanum dignare caput.

Bello contra Volſcos, L. Furius Dictator, Deorum opes adhibendas ratus, inter ipſam dimicationem, ædem Junoni Monetæ vovit, cujus damnatus voti, cum victor Romam revertiſſet, dictatura ſe abdicavit. Senatus duumviros ad eandem ædem, pro amplitudine P. R. faciendam, creari juſſit. Locus in arce deſtinatus, quæ area ædium M. Manlii Capitolini fuerat, anno poſt quam vota dedicatur. *Liv. lib.* 7. Veneri Erycinæ Q. Fabius Max. ædem vovit, quia ita ex fatalibus libris editum erat, ut is voveret, cujus maximum imperium in civitate eſſet. Menti ædem Attilius Prætor vovit. *id. lib.* 22. Cum initio belli Latini victus inopia laboraretur, & magnus eſſet metus, ne tandem deficeret, terra fructus negante, & bello, ne aliunde ſubveherentur, vetante; inſpectis libris Sibyllinis cognitum eſt, Cererem, Liberum, & Liberam placandos eſſe. Votum itaque fecit Poſtumius Coſ. priuſquam exercitum educeret, ſi imperii ſui tempore benigna eſſet annona, templa ſe illis conſtructurum, & inſtituturum in ſingulos annos ſacrificia. Vota Dii exaudiverunt. *Dion. Halic. lib. 6 cap.* 14.

II. Pecunia tum certa tum incerta, & inde Ludi. Licinius quidem Pont. Max. negavit ex incerta pecunia vovere deberi; cum autem ad collegium Pontificum P. Sulpitius Coſ. retuliſſet; poſſe, imo etiam rectius eſſe Pontifices decreverunt. Vovit itaque in eadem verba Conſul, præeunte Max. Pont. quibus antea quinquennalia Vota ſuſcipi ſolita erant, præterquam quod tanta pecunia, quantam tum cum ſolveretur Senatus cenſuiſſet, ludos donaque facturum. toties ante ludi magni de certa pecunia, ii primi de incerta. *Liv. lib.* 31. *cap.* 9.

III. Ver ſacrum, quod erat pecus natum inter Kal. Martias, & pridie Kal. Majas. *Liv. lib.* 34. hoc autem populi Injuſſu voveri non poterat. Populus autem in hæc verba rogabatur, ut eſt apud Livium. lib. 22. cap. 10. *Velitis jubeatiſne hoc fieri? Si reſpublica populi Romani Quiritium ad quinquennium proximum, ſicuti mea, qua ſalva eſt, ſervata erit hiſce duellis, quod duellum populo Rom. cum Carthaginienſi eſt, quaque duella cum Gallis ſunt, qui cis Alpes ſunt? datum donum duit populus Romanus Quiritium, quod Ver attulerit ex ſuillo, ovillo, caprino,* bovillo

bovillo grege , quaque profana erunt, Jovi fieri, ex qua die Senatus populuſque juſſerit. Qui faciet, quando volet; quaque lege volet, facito: quomodo faxit, probe factum eſto. ſi id moritur quod fieri oportebit, profanum eſto, neque ſcelus eſto. Si quis rumpet, occidetve inſciens, ne fraus eſto. Si quis clepſit, ne populo ſcelus eſto, neve cui cleptum erit. ſi atro die faxit inſciens probe factum eſto. ſi nocte, ſive luce, ſive ſervus ſive liber faxit, probe factum eſto. Si ante id ea Senatus populuſque juſſerit fieri ac faxit, eo populus ſolutus liber eſto. Homines etiam Vere ſacro continebantur. Cum enim Samnites peſtilentia laborarent, Sthennius Mettius ejus gentis princeps, convocata concione civium ſuorum, expoſuit, ſe vidiſſe in quiete, præcipientem Apollinem, ut, ſi vellent eo malo liberari, Ver ſacrum voverent, id eſt, quæcunque vere proximo nata eſſent, immolaturos ſibi. cum autem homines immolati non eſſent, poſt annum vigeſimum ejuſdem generis peſtilentia rurſum inceſſit: ideoque, ex oraculo ejuſdem Apollinis, homines urbe expulſi. *Feſtus in Mamertini.*

IV. Decimam ex præda Vejenti Dictator Camillus vovit Apollini. *Liv. lib.* 5. *cap.* 21. Alioqui decimæ Herculi ſacræ. Vovebantur & hecatombæ, item homines ut victimæ piaculares, de quibus deinceps. Plura legere eſt in Briſſon. form. pag. 95——113. & Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 22.

CAPUT VII.

Peccata in ſacras perſonas: Agamemnonis in Chryſen. delicta Veſtalium. Sacrilegium. Junonis Laciniæ templum a Fulvio Flacco violatum. Theſaurus Proſerpinæ a Q. Flaminio ſpoliatus. Apollo Delphicus violatus. Homicidium. Sybaritæ oraculo prohibiti, aliique: non item qui ſocium imprudens occiderat.

SUperſtitioſa gentilium ἐθελοθρησκεία maxime apparuit, ſi quo modo iram numinis concitatam ſenſiſſent: quod tum ex peccatis, tum ex eorum pœnis facile colligebant. Peccata ſanctiſſimæ Dei naturæ repugnare, adeoque eum irritare

tare dictabat conſcientia, præſertim ſi aut in homines, ac res Diis ſacras committeretur. Sacerdotum ſuorum contumeliam ulti ſunt Dii: contumelia Agamemnon affecit Chryſen Apollinis Sacerdotem, quare Claſſis Græcorum peſte vaſtatur. *Homer. Iliad. A.* Veſtalium Virginum, quo major apud Romanos erat auctoritas, eo graviora earum delicta cenſebantur, non ſolum ipſarum Virginum ſuppliciis, ſed publicis etiam ſupplicationibus & luſtrationibus expianda. Opimia & Floronia ſtupri compertis, alteraque ſub terram, ut mos eſt, ad portam Collinam necata, altera ſibi mortem conſcivit: L. Cantilius, ſcriba Pontificum, qui cum Floronia ſtuprum fecerat, a Pont. Max. eo uſque virgis in comitio cæſus eſt, ut inter verbera expiraret. Hoc nefas in prodigium verſum, Xviri libros adire juſſi, & Q. Fabius Pictor Delphos ad oraculum miſſus, ſciſcitatum quibus precibus ſupplicationibuſque Deos poſſent placare. Interim ex fatalibus libris ſacrificia aliquot extraordinaria facta: inter quæ Gallus & Galla, Græcus & Græca in foro boario ſub terra vivi demiſſi, in locum ſaxo conſeptum, ibi ante hoſtiis, minime Romano ſacro imbutum. *Liv. lib.* 22.

Propter res ſacras violatas non minus ſuperſtitioſi gentiles. Celebratum olim fuit Laciniæ Junonis templum, quod ſex millia Crotone aberat, de quo Livius, lib.24.cap. 3. *Sanctum omnibus circa populis. Lucus ibi frequenti ſylva, & proceris abietis arboribus ſeptus, læta in medio paſcua habuit, ubi omnis generis ſacrum Deæ pecus paſcebatur, ſine ullo paſtore. ſeparatimque egreſſi cujuſque generis greges nocte remeabant ad ſtabula, nunquam inſidiis ferarum, non fraude violati hominum, magni igitur fructus ex eo pecore capti: columnaque inde aurea ſolida facta & ſacrata eſt: Inclytumque templum divitiis, non tantum ſanctitate fuit. Ac miracula aliqua affinguntur plerunque tam inſignibus Locis, Fama eſt, aram eſſe in veſtibulo templi, cujus cinerem nullo unquam moveri vento.* Servius ad 3. Æneid. v. 552. aliud miraculum narrat. *Si quis ferro in tegula templi ipſius nomen incideret, tamdiu illa ſcriptura manebat, quamdiu is homo viveret, qui illud ſcripſiſſet.* Hoc templum violarunt Hannibal & Fulvius Flacus.

De Hannibale Cicero, I. *de divin.* cum columnam auream ex hoc fano auferre vellet dubitaretque utrum ea ſolida eſſet, an extrinſecus inaurata, perterebraviſſe, cumque ſolidam inveniſſet, ſtatuiſſetque tollere, ſecundum quietem viſa eſt ei Juno prædicere ne id faceret, minitarique ſi id feciſſet, ſe curaturam, ut eum quoque oculum, quo

bene

bene videret, amitteret: idque ab homine acuto neglectum non eſt. itaque ex eo auro, quod exterebratum erat, buculam curavit faciendam, eamque in ſumma columna collocavit.

De Q. Fulvio Flacco, Livius, *lib.* 42. *cap.* 3. Hic Cenſor, cum ædem Fortunæ Equeſtris, quam in Hiſpania Prætor bello Celtiberico voverat, faceret enixo ſtudio, ne ullum Romæ amplius aut magnificentius templum eſſet. Magnum ornamentum ſe ratus templo adjecturum ſi tegulæ marmoreæ eſſent: profectus in Brutios ædem Junonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit, id ſatis fore ratus ad tegendum quod ædificaretur. Naves paratæ fuerunt quæ tollerent, atque aſportarent, auctoritate Cenſoria ſociis deterritis id ſacrilegium prohibere. Poſtquam Cenſor rediit, tegulæ expoſitæ de navibus ad templum portabantur. quamquam unde eſſent, ſilebatur, non tamen celari potuit. Fremitus igitur in curia ortus eſt: ex omnibus partibus poſtulabatur, ut coſſ. eam rem ad Senatum referrent. Ut vero arceſſitus in curiam Cenſor venit multo infeſtius ſinguli univerſique præſentem lacerare: templum auguſtiſſimum regionis ejus, quod non *Pyrrhus*, non Hannibal violaſſent, violare parum habuiſſe, niſi detexiſſet fœde, ac prope diruiſſet. Detractum culmen templo, nudatum tectum patere imbribus putrefaciendum. Cenſorem moribus regendis creatum, cui ſarta tecta exigere ſacris publicis, & loca tuenda, more majorum, traditum eſſet: eum per ſociorum urbes diruentem templa, nudantemque tecta ædium ſacrarum vagari: & quod ſi in privatis ſociorum ædificiis faceret, indignum videri poſſet, id Deorum immortalium demolientem facere, & obſtringere religione P. R. ruinis templorum templa ædificantem: tanquam non iidem ubique Dii immortales ſint, ſed ſpoliis aliorum alii colendi exornandique. Cum, priuſquam referretur, appareret, quid ſentirent Patres, relatione facta, in unam omnes ſententiam ierunt: ut hæ tegulæ reportandæ in templum locarentur, piaculariaque Junoni fierent. Quæ ad religionem pertinent cum cura facta: tegulas relictas in area templi, quia reponendarum nemo artifex rationem inire potuerit, redemtores nuntiarunt. Flaccus poſt hoc factum negatur mente conſtitiſſe. quin etiam per ſummam animi ægritudinem expiravit, cum ex duobus filiis in Illyrico militantibus alterum deceſſiſſe, alterum graviter accidiſſet affectum. *Val. Max. lib.* 1. *cap.* 1. Q. Flaminii, Legati Scipionis in theſauro Proſerpinæ ſpoliando ſceleratam avaritiam juſta animadverſione vindicavit Senatus, eodem Valerio teſte,

cum enim vinctum Romæ protrahi juſſiſſet, is ante cauſæ dictionem, in carcere, teterrimo genere morbi conſumtus eſt: pecuniam Dea, ejuſdem Senatus imperio, & quidem ſummam duplicando recuperavit. Sed hoc tam clarum noxæ ſimul ac pœnæ exemplum ſacrilegos homines non deterruit. nec enim multo poſt literæ in Senatu recitatæ ſunt Q. Minucii Prætoris, cui Brutii provincia erat: pecuniam Locris ex Proſerpinæ theſauris nocte clam ſublatam, nec ad quos pertineat veſtigia ulla extare. Indigne hoc paſſus Senatus. C. Aurelio Coſ. negotium datum, ut ad Prætorem in Brutios ſcriberet: Senatui placere, quæſtionem de expilatis theſauris eodem exemplo haberi, quo M. Pomponius Prætor triennio ante habuiſſet. quæ inventa pecunia eſſet, reponi: ſi quo minus inventum foret, expleri: ac piacularia, ſi videretur, ſicut ante Pontifices cenſuiſſent, fieri, cauſa expiandæ violationis ejus templi. *Liv. lib. 31. cap. 12.* Nec Xerxes, nec Phocenſes, nec Galli Apollinis Delphici templum impune violarunt. vid. *Juſtin. lib. 2. 8. 24.* Cicero, *de Aruſp. reſp.* religione Telluris ſe moveri dicit, quod ejus ſedes privato veſtibulo contineatur, eique poſtulationem deberi.

Inter peccata in homines commiſſa, homicidium maxime abominati ſunt Dii gentilium, quamvis ἀνθρωποκτόνοι ἀπ' ἀρχῆς. ideoque humano ſanguine pollutos, niſi ante luſtratos, a ſacris prohibuerunt. Sybaritas ab Oraculo Delphico repulit Pythia, quod citharoedi cæde polluti eſſent. Ælian. var. hiſt. lib. 5. cap. 45.

Βαῖν' ἀπ' ἐμῶν τριπόδων, ἔτι τοι φόνος ἀμφὶ χέρεσσι
πολὺς ἀποστάζων ἀπὸ λαΐνου οὐδοῦ ἐρύκει.
Οὔ σε θεμιστεύσω, Μουσῶν θεράποντα κατέκτας
Ἥρης πρὸς βώμοισι, θεῶν τίσιν οὐκ ἀλεείνας.
Τοῖς δὲ κακῶς ῥέξασι δίκης τέλος οὐχὶ χρονιστὸν,
Οὐδ' ἀπαραίτητον, οὐδ' εἰ Διὸς ἔγγονοι εἶεν.
Ἀλλ' αὐτῶν κεφαλῇσι, καὶ ἐν σφετέροισι τέκεσσιν,
Εἰλεῖται, καὶ πῆμα δόμοις ἐπὶ πήματι βαίνει.

Cede meis menſis, manibus nam ſanguis adhærens,
Deſtillanſque recens prohibet tibi limina templi.
Non tibi fata canam, magnæ Junonis ad aram
Muſarum innocuum ſtraviſti cæde miniſtrum.
Non immortales hoc Dii patientur inultum.
Si quis enim prudens ſcelerata e mente profectum
Committat facinus, gravis hunc prope pœna ſequetur.

Non

Non exorabit, neque ſi genus ab Jove ſummo
Duceret, ipſe ſuo collo, colliſque nepotum
Hoc luet, & generi cumulatim damna ferentur.

Qui fuga ſocium a latronibus circumventum deſeruerat, tanquam homicidam eadem Pythia averſata eſt. Ælian. var. hiſt. lib. 3. cap. 44. vid. & Simplic. in Epict. cap. 39.

Ἀνδρὶ φίλῳ θνήσκοντι παρὼν πέλας οὐκ ἐβοήθεις,
Οὔ σε θεμιστεύσω, περικαλλέος ἔξιθι νηοῦ.

Occidi ſocium præſens es paſſus amicum,
Non tibi vaticinor, ſacro te proripe templo.

Qui vero imprudens ſocium occidiſſet, cum latronem peteret, ut purum admiſit, ibid.

Ἔκτεινας τὸν ἑταῖρον ἀμύνων, οὔ σ᾽ ἐμίανεν
Αἷμα, πέλεις δὲ χέρας καθαρώτερος, ἢ πάρος ἦσθα.

Defendens ſocium verſo mucrone necaſti,
Purior es manibus nunc quam prius eſſe ſolebas.

Sic cives Delphici malis preſſi coacti ſunt placare manes Æſopi fabulatoris notiſſimi. Spartani manes Pauſaniæ, Callondas manes Archilochi oraculo juſſi placarunt. *vid. Plutarch. de ſera num. vindicta capp.* 26. 35. Oreſtes a cæde matris nondum expiatus, ad ſacra Liberi Patris ab Athenienſibus non eſt admiſſus, ne tamen a feſti celebritate plane arceretur, χοῶν feſtum in ejus gratiam inſtitutum eſt. *vid. Hoſpin. de feſt.* Nec Nero Eleuſiniis ſacris intereſſe auſus eſt. *Suet. Ner. cap.* 34.

CAPUT VIII.

Pœna peccatorum. Fames, Bellum, Morbi, iique vel animi vel corporis. Inſania vaticinantium. ἐνθουσιασμὸς *Pythiæ. Larvati. Porci grundiles. Peſtilentia: in Græcorum ad Trojam exercitu: apud Maſſilienſes: Romanos. Lectiſternia. Ludi.*

RAro antecedentem ſceleſtum deſeruit pede pœna claudo. Dii laneis pedibus incedentes plumbeas habent manus, tarditatemque ſupplicii gravitate compenſant.

Pœnas peccatorum gentiles vel ſentiebant vel præſagiebant.

Sentiebant mala præſentia, qualia imprimis λιμὸς, πόλεμος, λοιμὸς, quæ Davidi, divino juſſu proponebantur. 2. *Sam.* 24.

Ad primum malum, famem ſcilicet, avertendum gentiles ſuperſtitionibus ſuis fuere occupatiſſimi. Cei, quotannis, teſte Cicerone, 1. *de divin.* ortum caniculæ diligenter ſervabant, conjecturamque capiebant, ſalubriſne an peſtilens annus eſſet futurus, quod etiam ad fertilitatem & famem, quam ex eo præſagiebant, ſe extendiſſe colligas ex Apollon. Argon. lib. 2.

Ἦμος δ' οὐρανόθεν μινωΐδας ἔφλεγε νήσους
Σείριος, οὐδ' ἐπὶ δηρὸν ἔην ἄκος ἐνναέτῃσιν·
Τῆμος τὸν γ' ἐκάλεσσαν ἐφημοσύνῃς ἑκάτοιο
Λιμοῦ ἀλεξητῆρα· λίπεν δ' ὅγε πατρὸς ἐφετμῇ
Φθίην· ἐν δὲ κέῳ κατενάσσατα λαὸν ἀγείρας
Παῤῥάσιον· τοί περ τε λυκάονος εἰσὶ γενέθλης.
Καὶ βωμὸν ποίησε μέγαν διὸς ἰκμαίοιο·
Ἱερά τ' εὖ ἔῤῥεξεν, ἐν οὔρεσιν ἀστέρι κείνῳ
Σειρίῳ, αὐτῷ τε κρονίδῃ διΐ, τοῖο δ' ἕκητι
Γαῖαν ἐπιψύχουσιν ἐτήσιοι ἐκ Διὸς αὖραι
Ἤματα τεσσαράκοντα. κέῳ δ' ἔτι νῦν ἱερῆες
Ἀυτολέων προπάροιθε κυνὸς ῥέζουσι θυηλάς.

Quando de cœlo Minoidas torrebat inſulas.
Sirius, neque diu adeſſet medela inhabitantibus,
Tunc ipſum invocarunt, ex monitis Apollinis,
Famis liberatorem. reliquit autem ipſe, patris precepto
Phthiam, inque Ceum tranſtulit ad habitandum populum congregans
Arcadicum, qui quidem Lycaonis ſunt genus,
Atque templum fecit inſigne Jovis Icmai,
Sacraque rite peregit in montibus ſtellæ iſti
Sirio, ipſique Saturnio Jovi, cujus cauſa
Terram refrigerant eteſiæ ex Jove auræ
Dies quadraginta. Ceique etiam num ſacrifici
Ortum ante Canis celebrant ſacra.

Phigalenſes, neglectis Cereris ſacris, cum fame vexarentur, Apollinis oraculo moniti Deam placarunt. *Pauſan. in Arcad.* Apud Græcos mos erat Famem virgis ex ædibus ejicere, dicendo: ἔξω βούλιμον, ἔσω πλοῦτον καὶ ὑγίειαν. *Foras famem, intro divitias ac ſanitatem.* Cum Athenienſes fame laborarent, monuit oraculum, ut famen, loco de-

deſignato, certis piaculis placarent, illi campum quendam deſignarunt, qui inde λιμοῦ πεδίον *famis campus* dictus eſt, quod in proverbium abiit notante Eraſmo.

Altera calamitas, bellum, magnam ſecum vaſtitatem trahens, quod Annibali in ſomnio oſtenſum Cicero & Livius teſtantur. Huic avertendo laborarunt gentiles. Illuſtre eſt exemplum Meſæ Moabitarum Reguli, 2. *Reg.* 3. qui ſuper murum immolato filio ſuo primogenito Iſraelitici belli molem amoliri ſe poſſe ſibi perſuaſerat. Alexandro M. Tyrum obſidente, cum ad ſummas anguſtias incolæ redacti eſſent, multis ſeculis ſacrum intermiſſum repetere quidam voluerunt, ut ingenuus puer Saturno immolaretur: ac niſi Seniores, utpote ſaniores, obſtitiſſent, humanitatem dira ſuperſtitio viciſſet. *Curt. lib.* 4. De Antonino Philoſopho narrat Jul. Capitolinus, quod bello Marcommannico territus, undique Sacerdotes acciverit; peregrinos ritus impleverit; Romam omni genere luſtraverit; retardatuſque a bellica profectione ſit, & Romano ritu lectiſternia per ſeptem dies celebraverit. Vopiſcus in Aureliano: *In illo timore*, inquit, *quo Marcomanni cuncta vaſtabant, ingentes Romæ ſeditiones motæ ſunt, paventibus cunctis, ne eadem, quæ ſub Gallieno fuerant, provenirent. quare etiam libri Sibyllini, noti beneficiis publicis, inſpecti ſunt, inventumque ut in certis locis ſacrificia fierent, quæ Barbari tranſire non poſſent. Facta denique ſunt ea quæ præcepta fuerant in diverſo ceremoniarum genere, atque ita Barbari reſtiterunt.*

Tertium denique malum in morborum genere verſatur. Hi autem vel animum hominis, vel corpus afficiunt.

Inter animi morbos, quos & peſtes recte vocaveris, maximus eſt *Inſania*, ab ipſis quaſi præſentibus Diis immitti credita: quare μαίνεσθαι & δαιμονίζεσθαι idem valent, ac junguntur, Joh. 10. 20. τῷ σωφρονεῖν opponuntur, quod liquet conferenti loca: Marc. 5. 15. Luc. 8. 35. Act. 26. 25. Plato diſerte initio Alcibiadis 2. τὸ μαίνεσθαι ἆρα γε ὑπεναντίον σοὶ δοκεῖ τῷ σωφρονεῖν.

Inſania hic duplex ocurrit, Vaticinantium & Larvatorum.

Vaticinantes futura prædicebant; fanatici dicebantur a Fauno, cujus, ut & aliorum Deorum præſenti numine agitabantur. *Serv. ad* 1. *Georg. v.* 10. Hebr. משגעים Jer. 29. 25. 2. Reg. 9. 11. Marc. 3. 21. hæc ἐπίληψις atque ἔκστασις ſenſuum atque animæ virium privatio θεομαντεία eſt, de qua late agit Peucerus de divinationibus. De Sibylla Æn. 6

—— Non vultus, non color unus
Non comtæ manſere comæ, ſed pectus anhelum
Et rabie fera corda tument, majorque videri
Nec mortale ſonans, afflata eſt numine quando
Jam propiore Dei.—— Statius lib. 10. Theb. de Thyodamante:
Ecce repens, ſuperis animum lymphantibus, horror
Thyodamanta ſubit, formidandoque tumultu
Pandere fata jubet, ſive hanc Saturnia mentem,
Sive novum comitem bonus inſtigabat Apollo.
Proſilit in medios viſu audituque tremendus,
Impatienſque Dei, fragili quem mente receptum
Non capit, exundant ſtimuli, nudusque per ora
Stat furor, & trepidas incerto ſanguine tendit,
Exhauritque genas; acies huc errat & illuc,
Sertaque mixta comis ſparſa cervice flagellat.

Idem Statius 1. Achill. Vatem Calchantem graphice deſcribit. De Pythiæ ἐκςάσει agit Diodorus Sic lib. 16. Strabo, lib. 9. Origenes contra Celſum, lib. 7. Chryſoſt. homil. 29. in. 1. ad Corinth. iiſdem fere verbis, quæ apud Scholiaſten Ariſtophanis in Plut. pag. 4. leguntur. Sed hæc inſania luſtrationis non egebat, quia eam a Numine ſed benigno immiſſam credebant.

Alterum Inſaniæ genus eorum erat qui *Larvati*, ac *Cerriti* dicebantur. qui Cereris ira ac larvarum incurſatione animo vexati, menteque orbati. *Non. Marc. cap. 1. §. 213.* Cic. de Aruſp. reſp. *A Diis quidem immortalibus quæ poteſt homini major eſſe pœna furore atque dementia? niſi forte in tragœdiis, quos vulnere ac dolore corporis cruciari ac conſumi vides, graviores Deorum immortalium iras ſubire, quam illos, qui furentes inducuntur, putas. Non ſunt illi ejulatus & gemitus Philoctetæ tam miſeri (quanquam ſunt acerbi) quam illa exultatio Athamantis, & quam ſomnium matricidarum.*

Hos luſtrationibus ſanari putabant. Plaut. amphitr. act. 2. ſc. 2. *quæſo, quin tu iſtanc jubes pro cerrita circumferri.* id. Epid. act. 1. ſc. 2. *Deſipiebam mentis——Men' piacularem fieri oportet ob ſtultitiam tuam?* Deſipere enim inſanire eſt, & ſtultitia inſania. adi Horatium, *lib. 2. ſat. 3.* ubi tractat Stoicum paradoxum: ὅτι πᾶς ἄφρων μαίνεται. Terent. Andr. act. 5. ſc. 3. *Cur meam ſenectutem hujus ſollicito amentia? An ut pro hujus peccatis ego ſupplicium feram?* Bacis Boeotius Lacedæmoniorum mulieres fanaticas carminibus luſtralibus expiavit. notavit

vit hoc Junius in adagio, *Veriora Bacidis dictis.* Feſtus: *Piari eos, veluti proprio verbo, ait Verrius, qui parum ſunt animati, cum mentis ſuæ non ſunt, & per quædam verba liberantur incommodo.* Ariſtoph. Veſp. de filio adverſus inſaniam Patris remedia quærente: ἔπειτ' αὐτὸν ἀπέλου, καὶ κάθαιρε, καὶ μάλα μετὰ ταῦτ' ἐκορυβάντιζ. *quin eum lavitque, purgavitque: Corybantum ſacra patrare cœpit.* Scholiaſt. p. 314. ὡς μαινόμενος, καὶ κατεχόμενος ὑπὸ θείου. ἀντὶ τοῦ τὰ τῶν κορυβάντων ἐποίει αὐτῷ μυστήρια, ἐπὶ καθαρμῷ τῆς μανίας. *Quaſi inſaniens, & numine afflatus. propterea Corybantum myſteria peregit, propter inſaniæ purgationem.* Theophraſtus hunc ultimum δεισιδαιμονίας characterem notat: μαινόμενον τε ἰδὼν, ἢ ἐπίληπτον, φρίξας εἰς κόλπον πτύσαι. *Inſanientem ſi viderit, aut comitiali morbo laborantem, exhorreſcens in ſinum ſpuit.* Epilepſia morbus ille fuit qui inſputabatur, quod Plinius diſerte monſtrat, lib. 28. c. 4. quaſi hæc conſpuitio ad avertendam morbi perniciem conferat. Plaut. Capt. act. 3. ſc. 4.

Hegio, hic homo rabioſus eſt in Alide
Nec tu, quod iſthic fabuletur, aures immittas tuas.
Nam iſthic haſtis inſectatus eſt domi matrem & Patrem,
Et illic iſti qui ſputatur morbus interdum venit,
Proin tu ab iſthoc procul recedas.

Similis ſuperſtitio Regis Achiſi, 1. *Sam.* 21. qui Davidem inſaniam ſimulantem procul a domo ſua arcuit. Varro in Eumenidibus: *Apage in directum a domo noſtra iſtam inſanitatem.*

Inter corporis morbis Peſtis maxime ab ipſis Diis immitti viſa eſt; ideoque luſtrationibus expianda, quare & Athenienſes Ἀγνώστῳ θεῷ fecerunt, de quo ante diximus. Apollo Græcorum ad Trojam exercitum pecte vaſtabat, *Iliad. A.* quare Achilles de placando Deo deliberat:

Αἴ κέν πως ἀρνῶν κνίσσης, αἰγῶν τε τελείων
Βούλεται ἀντιάσας, ἡμῖν ἀπὸ λοιγὸν ἀμῦναι.
Sive agno tenero, corpuſque recente capellæ
Hoc ſi forte malam placatus munere peſtem Arceat.

Servius ad illud Virgilii: *Auri ſacra fames*, ex Petronio Maſſilienſium ſacrum contra peſtem narrat. Frequentiſſima declamantibus materia, reſponſa in peſtilentiam data, ut virgines tres pluresve immolentur, in ſatyrico Petronii. vid. Quintiliani declam. 326. & 384. Apud Athenienſes Leus filias liberandæ a peſte urbi immolavit: templum illis extructum λεωκόριον appellatum, de quo Meurſius, *ceram. gem. cap.* 17.

De Romanis ſæpe in Livio. *Lib.* 5. Cum gravis peſtilenſque omnibus animalibus æſtas eſſet, cujus inſanabili pernicie quando nec cauſa nec finis inveniretur, libri Sibyllini ex Sc. aditi ſunt. II. Viri ſacris faciundis lectiſternio per dies octo, Apollinem, Latonamque, & Dianam, Herculem, Mercurium atque Neptunum tribus, quam ampliſſime poterat tum apparari ſtratis lectis placavere. privatim quoque id ſacrum celebratum eſt. &c. Hac de cauſa Æſculapius Epidauro Romam accerſitus, *Liv. lib.* 10. *Val. Max. lib.* 1 *cap.* 7. *Ovid.* 15. *metam.* Sic apud Liv. lib. 3. Cum vis peſtilentiæ late graſſaretur, Senatus inops humani conſilii, ad Deos populum ac vota vertit. juſſi cum conjugibus ac liberis ſupplicatum ire, pacemque expoſcere Deum. &c. Ludi etiam ſcenici, inter alia cœleſtis iræ placamina primo inſtituti ſunt T. Sulpitio Petico, & C. Licinio Stolone Coſſ. *Liv. lib.* 7.

CAPUT IX.

Somniorum natura: interpretatio. Somnia male conſciorum, Neronis, Regum, privatorum. Somnia læta, triſtia. Somnia Hecubæ, Cyri, Auguſti, Galbæ, Chariclis, Cimonis, *aliorum. Spectra humana ſpecie auguſtiora.* רפאים *Gigantes. lotio manuum Pilati.*

NEc minor gentilium cura ac metus circa pœnas imminentes, quam præſentes: illas ſignis quibuſdam, ut ipſi cenſebant, certis præſagiebant.

Signa hæc vel interna homini erant, vel externa.

Interna ſunt ſomnia, quæ homini quieſcenti ſpecies rerum & præteritarum & futurarum depingunt. Mens enim externis rebus non occupata, ſed in ſe reflexa, phantaſmata contemplatur liberius, & mirabiles rerum figuras fabricatur. Recte olim Heraclitus, vivis unum dixit eſſe mundum, omnibus communem: dormientium unumquemque in ſibi peculiarem divertere atque exſpatiari. Superſtitioſus animus, non tam de præteritis quam de futuris ſollicitus,

licitus, ſomnia divinitatis aliquid aut divinationis credit. Tibull. lib. 3. eleg. 4.

Somnia fallaci ludunt temeraria nocte,
Et pavidas mentes falſa timere jubent.

Homer. Καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστιν. quod Cicero, 1. *de divin.* multis probat. Hinc nata ars quæ ὀνειροκριτικὴ dicta, de cujus inventoribus ac ſcriptoribus antiquis vide Hadr. Junii animadverſ. *lib.* 1. *cap.* 18. Proavorum memoria hac arte clarus fuit Junianus Majus, adeo ut reſponſa ejus divina fere monita haberentur, teſte ejus συγχρόνῳ Alexandro ab Alex. *lib.* 1. *cap.* 11. celebratur & a Sannazario, *eleg. lib.* 2. ac a Joviano Pontano epitaphium meruit. Ὀνειροκρίτας Superſtitioſus curat maxime Theophr. charact. cap. 17. ὅταν ἐνύπνιον ἴδῃ, πορεύεσθαι πρὸς τοὺς ὀνειροκρίτας, πρὸς τοὺς μάντεις, πρὸς τοὺς ὀρνιθοσκόπους, ἐρωτήσων τίνι θεῷ, ἢ θεᾷ προσεύχεσθαι δεῖ. *Inſomnium ſi viderit, pergere ille ad ſomniorum interpretes, ad divinos, ad augures, ſciſcitaturus, cui Deo, cui Dea vota ſint facienda.* Plutarchus de ſuperſt. cap. 4. *Superſtitio ſemper pœnas quaſdam exercens, miſeram exagitans animam, ſomniis ſomno exturbat, a ſeipſa, tanquam ab aliquo alio excarnificatam, duriſque & abſurdis parentem mandatis, poſtquam evigilavit non contemnit ſomnia ſua, nec videt, nec delectatur, eo quod nihil eorum, quibus turbata fuerit, verum ſit: ſed umbram fugiens fraudis innoxiæ, revera ſeſe decipit ac conturbat, ſumtuſque facit in agyrtas, atque impoſtores incidentes, qui ei dicant:* Si te nocturna viſa terruerunt, Hecateſve comeſſatio terrenæ: *Vetulam voca, quæ piſtrino adſidet, & mari corpus tuum merge, ac per totum diem humi deſide.* Quam ſolliciti erant de ſomniorum ſuorum interpretatione aulici illi Pharaonis. *Gen.* 40. Nec minus conſternatus erat Rex Nebucadnezar propter viſionem nocturnam. *Dan.* 2. Uxor Pilati diſerte: πολλὰ ἔπαθον σήμερον δι' αὐτόν. *Matth.* 27. Suetonius, ſomnio perterritus, ab actione forenſi abſtinere voluit, adverſi quid veritus, ait *Plinius lib.* 1. *epiſt.* 18. In male conſciis hoc præſertim obtinet. Plutarchus de ſera Numinis vindicta, *cap.* 6. narrat ſomnia Clytemneſtræ, Apollodori, Hipparchi, Ptolomæi Ceranni, Pauſaniæ: Inſtar omnium ſit quod ſcribit Suetonius, *Ner. cap.* 45. terrebatur evidentibus ſomniorum portentis Nero, nunquam antea ſomniare ſolitus, occiſa demum matre, vidit per quietem, navem ſibi gubernanti extortum gubernaculum, trahique ſe ab Octavia uxore in arctiſſimas tenebras, & modo pennatarum formicarum multitudine oppleri; modo a ſimulachris gentium ad Pompeji theatrum dedicatarum circuiri, arcerique progreſſu. Aſtur-

conem, quo maxime lætabatur, poſteriore corporis parte in ſimiæ ſpeciem tranſfiguratum, ac tantum capite integro hinnitus edere canoros.

Regum imprimis obſervata ſunt ſomnia. Neſtor poſtquam Agamemnon in concilio Græcorum ſomnium narraſſet, Iliad. B. ſic ait:

Εἰ μέν τις τὸν ὄνειρον Ἀχαιῶν ἄλλος ἔνισπε
Ψεῦδος μὲν φαῖμεν, καὶ νοσφιζοίμεθα μᾶλλον·
Νῦν δ' ἴδεν ὃς μέγ' ἄριστος ἐνὶ στρατῷ εὔχεται εἶναι.
Si quis forte alius, quæ nunc audiſtis; Achivum
Somnia vidiſſet, potuiſſent falſa videri:
Nunc autem vidit regno qui præſtat, & armis.

Etiam poſt læta ſomnia, qualemcunque animi perturbationem ſedare voluerunt. Rhea Sylvia, 3. Faſtor. ſic precatur:

Utile ſit fauſtumque precor, quod imagine ſomni
Vidimus, an ſomno clarius illud erat.

1. de arte: *Multa vove, ſed cuncta palam: quotieſque licebit*
Quæ referas illi ſomnia læta vide.
Et veniat quæ luſtret anus lectumque locumque,
Præferat & tremula ſulphur & ova manu.

Apulejus, lib. 11. cum in ſomnio illi promiſſum, ſe aſinum exuturum: *Nec mora*, inquit, *cum ſomno protinus abſolutus pavore & gaudio, ac dein ſudore nimio permixtus exurgo: ſummeque miratus Deæ potentis tam claram præſentiam, marino rore reſperſus, magniſque imperiis ejus intentus*, &c. Sic & triſtia ſomnia expiabant. Tibull. lib. 1. el. 5.

Ipſe procurari ne poſſent ſæva nocere
Somnia, ter ſalſa deveneranda mola.

Et lib. 3. eleg. 4. *At natum in curas hominum genus, omina noctis*
Farre pio placant & ſaliente ſale.

Socii Jaſonis, apud Apollon. Argon. 4. Circen

Εὗρον ἁλὸς νοτίδεσσι κάρη ἐφαιδρύνουσαν,
Τοῖον γὰρ νυχίοισιν ὀνείρασιν ἐπτοίητο.
Αἵματί οἱ θάλαμοί τε, καὶ ἕρκεα πάντα δόμοιο
Μύρεσθαι δόκεον· φλὸξ δ' ἀθρόα φάρμακ' ἔδαπτεν,
Οἷσι πάρος ξείνους θέλγ' ἀνέρας, ὅστις ἵκοιτο,
Τὴν δ' αὐτὴ φονίῳ σβέσεν αἵματι πορφύρουσαν,
Χερσὶν ἀφυσσαμένη· λῆξεν δ' ὀλοοῖο φόβοιο.
Τῷ καὶ ἐπιπλομένης ἠοῦς νοτίδεσσι θαλάσσης
Ἐγρομένη πλοκάμους τε καὶ εἵματα φαιδρύνεσκε.
Invenerunt maris humiditatibus caput lavantem, Ita

Ita enim nocturnis ſomniis attonita reddita.
Sanguine ei thalami, ſimul atque mœnia cuncta domus,
Madere videbantur, flammaque omnia pharmaca devorabat,
Quibus antea advenas demulſit viros, quicunque veniſſent.
Iſtam ipſa cruento delevit ſanguine rubentem,
Manibus hauriens; ceſſavitque a gravi terrore
Quare & inſtante aurora liquoribus marinis
Experrecta, capillos ſimul atque veſtes luſtrabat.

Soſia apud Plautum, Amph. 2. ſc. 2. *Somnium narrat tibi.*
Sed mulier poſtquam experrecta es, prodigiali Jovi
Aut mola ſalſa hodie aut thure comprecatum oportuit.

Mart. lib. 11. ep. 50. *Amphora nunc petitur nigri carioſa falerni,*
Expiet ut ſomnos garrula ſaga tuos.

Priamus poſt Hecubæ ſomnium ſacrificat. Cicero 1. de divin. ex veteri poeta:
Quia mater gravida parere ſe ardentem facem
Viſa eſt in ſomnis Hecuba, quo facto Pater
Rex ipſe Priamus, ſomnio mentis metu
Perculſus, curis ſumtis ſuſpirantibus
Exſacrificabat hoſtiis balantibus,
Tum conjectorem poſtulat pacem petens,
Ut ſe edoceret obſecrans Apollinem
Quo ſeſe vortant tanta ſortes ſomnium.

Petron. ſatyr. *Licas Tryphena ſomnium expiavit.* Ariſtoph. Ranis act. 5. ſc. 2.

Ὦ νυκτὸς κελαινοφαὴς	*O noctem nigram tenebris*
Ὄρφνα, τίνα μοι δύστηνον	*Quam tu miſerum afferſ ſomnium*
Ὄνειρον πέμπεις ἐξ ἀφανοῦς	*Mihi, hunc ex obſcuris caliginibus*
Ἀΐδα πρόσπολον	*Erebi ſervulum*
Ψυχὰν ἄψυχον ἔχοντα,	*Inanime pectus habentem,*
Μέλαινας νυκτὸς παῖδα,	*Nefariæ noctis prolem,*
Φρικώδη δεινὰν ὄψιν,	*Atrocem vultu: amictum*
Μελανονεκυείμονα,	*Nigroneciredimiculis*
Φόνια, φόνια δερκόμενον,	*Trucia, trucia tuentem,*
Μεγάλους ὄνυχας ἔχοντα;	*Magnos ungues habentem;*
Ἀλλά μοι ἀμφίπολοι λύχνον ἅψατε,	*Ferte facem celeres famulæ mihi,*
Κάλπισί τ' ἐκ ποταμῶν δρόσον ἄρατε,	*Situla aquam e liquido date flumine,*
Θέρμετε τ' ὕδωρ	*Calfacite undas*

 ὦς

Ὡς ἂν θεῖον ὄνειρον ἀποκλύσω, *Hac ut ſomnia fontibus abluam.* Scholiaſt. p. 182. Ἀποκλύσω.) Ἀπονίψωμαι. ὅπερ εἰώθασι ποιεῖν ἐν τοῖς ὀνείροις. τοῦτο δὲ μιμεῖται ὁ Αἰσχύλος, παρ' οὗ ἀποδιοπομπεῖσθαι εἰώθει τοὺς χαλεπωτάτους τῶν ὀνείρων. Abluam.) *quod in ſomniis facere ſolent. Hoc autem imitatus Æſchylus, apud quem atrocia ſomnia procurari, ſive expiari ſolent.* Cyrus apud Xenophontem, παιδείας *lib.* 8. poſt ſomnium Jovi patrio, & Soli, & aliis Diis hoſtias mactat. Apud eundem, *in ſympoſio*, Charmidæ commoda paupertatis mire prædicanti Callias reſpondet: οὐκοῦν καὶ τύχῃ μηδέποτε πλουτεῖν, καὶ ἐὰν τι ὄναρ ἀγαθὸν ἴδῃς τοῖς ἀποτροπαίοις θύοις; *Igiturne precaris ne unquam diteſcas, & ſi latum tibi oblatum fuerit ſomnium Diis Averruncis ſacrificas?* ut avertant rem ſcilicet mali ominis. Auguſtus ex nocturno viſu ſtipem quotannis emendicabat a populo, cavam manum aſſes porrigentibus præbens. *Sueton. Auguſt. cap.* 91. Galba (*Sueton. c.* 18.) cum ſomniaſſet Fortunam ſuam Tuſculanam, minantem ſe erepturam quæ ipſi dediſſet, exterritus, prima luce, ad expiandum ſomnium, præmiſſis qui rem divinam appararent, Tuſculum excucurrit. Charicles apud Heliodorum, *lib.* 3. *Æliop.* Apollini ὕμνον ἀποθύει, τεταραγμένος τι, κατὰ τοὺς ὕπνους, *hymnum ſacrificat, quod in ſomnis aliquo modo turbatus eſſet.* Cybele anus, *ibid. lib.* 7. θυσίαν ἄγειν τῇ θεῷ λέγουσα, ὑπὲρ τῆς δεσποίνης Ἀρσάκης, ἔκ τινων ὀνειράτων τεταραγμένης, καὶ ἐξιλεώσασθαι τὰ ὀφθέντα βουλομένης. *Sacrificium ſe Deæ facturam dicens pro Domina Arſace, quibuſdam inſomniis territa, & placare viſa volente.* Cimon Athenienſis per ſomnium canem exacerbatam ſe allatrare, atque ex latratu miſtam edere humanam vocem: *I, mihi nam catuliſque meis redderis amicus.* Aſtyphilus vates mortem ei denuntiari pronunciat. Cimon dein Libero Patri ſacrificat, ubi jecur ſine capite fuit, ſanguiſque victimæ a formicis raptus ad Cimonem delatus, & pollici pedis ejus circumjectus. *Plut. in Cim.* Aquila in ſomnis viſa a parentibus quibus filiæ locandæ, omen infeſtiſſimum, apud Achillem Tatium, *lib.* 2. qui ſomnii hujus luſtrandi ſacrificium aſſignat Ξενίῳ Διὶ νυκτὸς μέσης ἐπὶ θάλατταν. Cum Latini Tarquinios reducere conarentur, duo fratres Tarquiniorum, Publicus & Marcus Laurentini, horribiles quaſdam ſpecies in ſomniis viderunt, pœnas atroces intentantes ni cœpto deſiſterent: Videbantur ſibi exagitari a quibuſdam furiis, verberari, tandem oculis orbari, multiſque aliis ſuppliciis miſerum in modum affligi, ita ut timore ac tremore excitarentur. Hi primum averruncatoriis quibuſdam, & piacularibus ſacris conabantur infeſtantes ſe dæmo-

dæmonas avertere, ſed fruſtra: itaque vates conſulebant. *Dion. Halic. lib.* 5. *cap.* 54. Cum uterque Conſul, T. Manlius Torquatus, & P. Decius Mus eandem ſpeciem in quiete vidiſſent viri majoris quam pro humano habitu, auguſtioriſque dicentis: Ex una acie Imperatorem, ex altera exercitum Diis Manibus, matrique Terræ deberi: Utrius exercitus Imperator legiones hoſtium, ſuperque eas ſe devoviſſet, ejus populi partiſque victoriam fore. Hos nocturnos viſus coſſ. inter ſe contulerunt: placuit ante omnia averruncandæ Deum iræ victimas cædi, hoc ſacrificio expiaturi erant, ſi averti poſſet. *Liv. lib.* 8. *cap.* 6. *Val. Max. lib.* 1. *cap.* 7.

Non temere hic a Livio notatum, ſpeciem illam *majorem quam pro modo humano, auguſtioremque* apparuiſſe. Sic antiqui opinionem divinitatis tum dæmonibus, tum defunctorum animabus adſtruxerunt.

De dæmonibus: Sueton. Claud. cap. 1. Druſo *ſpecies barbara mulieris humana amplior* apparuit. Tacit. *annal.* 11. de Curtio Ruſo, in Africa verſante: *Oblata illi ſpecies muliebris ultra modum humanum.* Plinius, lib. 7. epiſt. 27. ſuper eodem miraculo: *Offertur ei muliebris figura, humana grandior, pulchriorque.* Tacit. 1. hiſtor. *Erupiſſe cella Junonis majorem humana ſpeciem.* Xenoph. lib. 8. παιδείας: ἔδοξεν αὐτῷ προσελθὼν κρείττων. τις ἢ κατ᾽ ἄνθρωπον. Dio de Druſo agens, lib. 55. in princ. γυνή τις μείζων ἢ κατὰ ἀνθρώπου φύσιν. Spectrum Bruto ante aciem Philippicam viſum *immanis atque horrendi corporis*, teſte Plutarcho. Dion. eodem teſte *grandem mulierem, cultu & facie nihil a tragica furia abhorrentem* conſpexit. Caſſius Parmenſis fractis Antonii opibus Athenas confugit, ubi κακοδαίμονα hominem *ingentis magnitudinis* vidit. *Val. Max. lib.* 1. *cap.* 7. Hannibal, ut ibidem Valerius, in ſomniis exiſtimavit miſſum ſibi ab Jove *mortali ſpecie excelſiorem* juvenem pro quo Livius *lib.* 21. *cap.* 22. in quiete, inquit, viſum ab eo juvenem *divina ſpecie.* Tibull. lib. 3. el. 4. de juvene in ſomniis ſibi viſo:

Non illo quicquam formoſius ulla priorum
Ætas, humanum nec videt illud opus.

De functorum animabus: Julius Proculus affirmavit, viſum a ſe Romulum, poſt obitum, auguſtiore forma quam fuiſſet. *Flor. lib.* 1. *cap.* 1. Ovid. 2. Faſt.

Pulcher, & humano major, trabeaque decorus
Romulus, in media viſus adeſſe via.

De Herculis ἀποθεώσει, Ovid. 9. metamorph.

Sic ubi mortales Tyrinthius exuit artus,
Parte ſui meliore viget, majorque videri
Cœpit, & auguſta fieri gravitate verendus.

Æneas, de apparente ſibi Creuſa. 2. Æneid.

Infelix ſimulachrum, atque ipſius umbra Creuſæ
Viſa mihi ante oculos, & nota major imago.

Dido moritura. 4. Æn. *Et nunc magna mei ſub terras ibit imago.*
Apud Homerum, Odyſſ. λ. Achillis umbra apud inferos φοῖτα μακρὰ βιβῶσα. ut Amilcar, in eodem inferorum loco, apud Silium Ital. lib. 13.

—— Inde citato
Celſus abit greſſu, majorque receſſit imago,

Caſſius in acie Philippenſi Julium Cæſarem a ſe interfectum vidit humano habitu auguſtiorem. *Val. Max. lib.* 1. *cap.* 8. Apollonius Tyanæus animam Achillis e tumulo (ut ſcribit Philoſtratus, *in vita Apoll. lib.* 4.) excitatam ait ſibi viſam primo quinque, poſtea duodecim quaſi cubitorum. Hæc opinio ad ipſos quoque Judæos penetravit. Philo Jud. *lib. de execratione*, reſipiſcentes Judæos in patriam redituros ait deducente quodam ſpectro, auguſtiore, divinioreque, quam quæ humanis oculis obverſari ſolent; cæterorum quidem nemini, ſolis autem revertentibus conſpicuo. Giganteam animarum apud inferos formam aſtruere quidam voluerunt ex Pr. 2. 18. ubi Salomo orbitas adulteræ propendere dicit ad רפאים & Pr. 21. 16. *Vir qui erraverit in ſemita intelligentiæ in cœtu* רפאים *commorabitur.* Vox hæc gigantes notat, quia tanquam manes & ſpectra inter homines verſabantur, adeo ut ad eorum conſpectum homines quaſi exanimarentur, ut fere contigit exploratoribus Iſraeliticis, *Num.* 13. 33. Sed & notat ſtatum damnatorum apud inferos, cum Gigantes manifeſte impii fuerint, *Gen.* 6. quin in illorum panegyri adulteri & impii verſaturi ſint, dubitandum non eſt: pro apparitione autem animarum forma gigantea hic ne γρὺ quidem.

Sed ne digreſſiuncula hæc gigantea videatur, in ſemitam redimus. exemplum expiationis ſomnii eſt in Senecæ Octavia: *act.* 4. *ſc.* 1. ubi Poppæa:

Delubra & aras petere conſtitui ſacras,
Cæſis litare victimis numen Deum,
Ut expientur noctis & ſomni minæ,

Terrorque in hoſtes redeat attonitus meos,
Et vota pro me ſuſcipe, & precibus piis
Superos adora, manet ut præſens metus.

Sic Anna Soror Didonis apud Silium Ital. lib. 8.

Namque aſper ſomno dirus me impleverat horror,
Terque ſuam Dido, ter cum clamore vocarat,
Et læta exultans oſtenderat ora Sichæus.
Quæ dum abigo menti, & ſub lucem, ut viſa ſecundent
Oro cœlicolas, ac vivo purgor in amni.

De ſumtibus in hanc ſuperſtitionem impenſis queritur Martialis, lib. 7. epig. 53.

Semper mane mihi de me mera ſomnia narras,
Quæ moveant animum ſollicitentque meum.
Jam prior ad fæcem, ſed & hæc vindemia venit,
Exorat noctes dum mihi ſaga tuas:
Conſumſi ſalſasque molas & thuris acervos,
Decrevere greges dum cadit agna frequens:
Non porcus, non cortis aves, non ova ſuperſunt,
Aut vigila, aut dormi, Naſidiane, tibi.

Pilatus in hiſtoria paſſionis Jeſu Chriſti, *Matt.* 27. 24. Manus ſuas, toto populo inſpectante, abluit. Interpretes in diverſa abeunt, ſunt qui hanc ablutionem luſtrationem fuiſſe volunt: atque hi in duas rurſus diſcedunt ſententias: Alii enim Pilatum ſe luſtraſſe judicant, quod ſe jam piaculo teneri, id eſt piacularem eſſe putaret, propter traditionem Domini noſtri in manus Judæorum, qua in re falluntur: Cum enim Pilatus Dominum nondum tradidiſſet Judæis, piaculo ſane nondum tenebatur, eoque facinore nondum peracto, non poterat ἀπονίπτειν, cum manus ejus nondum eſſent infectæ. Alii ergo de procurando uxoris ſomnio cum cogitaſſe contendunt, ac propterea iiſdem pene, quibus uxor, verbis uſum fuiſſe; illa enim dixerat: Μηδὲν σοὶ, καὶ τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ. ille: Ἀθῷός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ δικαίου. Sed neque hoc vero ſimile. Cur enim hoc ſomnium procuraverit maritus, ac non potius ipſa uxor, cui hoc fuerat oblatum? cur coram tribunali, & iſta Judæorum, gentiles ſuperſtitiones averſantium πανηγύρει annon potius domi, antequam in publicum prodiiſſet? Præterea an hæc luſtratio ſola χειρολουσίᾳ peragi potuit ſine totius corporis, inprimis capitis ablutione, quomodo noctes plerumque purgari ſolebant. Aliorum ſomnia alii non expiabant, niſi de ſe aliquid portenderent. Priamus uxoris ſomnium de filio

filio, & totius Trojæ, cui ipſe imperabat, excidio, expiavit. Martialis Naſidiani ſomnia de ſe fuiſſe dicit, adeoque ſibi expianda, & ut ab illis ſumtibus liberetur, petit ut de ſemetipſo ſommiet Naſidianus, ſi ſomniare libeat. Hoc autem uxori Pilati accidiſſe non liquet. Hoc ergo Pilati factum referendum ad illud Chreias genus, quod Rhetores μικτὸν vocant, quia ἐκ λόγου καὶ πράξεως conflatum eſt. Sicut Agabus, *Act.* 21.11. Zona Pauli manus ac pedes ſibi vinxit, dixitque: *hæc dicit Spiritus S. virum, cujus hæc eſt Zona, ita vincient Hieroſolymis Judæi.* Deus ipſe, *Deut.* 21. præceperat, ſi quis gladio confoſſus in agro fuiſſet inventur, ignoto percuſſore, congregandos eſſe Sacerdotes Leviticos, una cum proximæ civitatis Senioribus, qui ſuper vitulam in valle mactatam, manus ſuas abluerent, proteſtati: *manus noſtra ſanguinem hunc non effuderunt, & oculi noſtri effundentem non viderunt: Expia populum tuum Iſraelem, quem redemiſti, Jehova, & ne impone reatum ſanguinis innoxii in medio populi tui Iſraelis.* Addita promiſſione: *Sic expiabitur illis reatus illius ſanguinis.* Eodem more Pilatus, et ore & opere de ſua innocentia prototeſtatus eſt. Hoc enim & moris antiqui fuit, notante ad hunc locum Grotio, ut judices ex legibus aliquem damnaturi, manibus ad Solem elevatis teſtarentur ἀθῷοι ὑπάρχειν τοῦ αἵματος τοῦ ἀνθρώπου, ut videre eſt in libro conſtitutionum Apoſtolicarum Clementis, *l.* 52.11. Philo, 3. *de vita Moſis*: λουτὴρ σύμβολον ἀνυπαιτίου ζωῆς. Judæis mos vetus etiam nunc manet a funere venientibus manus lavandi, quo teſtantur ſe cauſam morti non præbuiſſe, & omnia neceſſaria miniſtraſſe.

CAP.

CAPUT. X.

Signa in cælo. Eclipſes. Cometæ. Libri Bigois, diſciplina Tuſca. Fulminum varia genera. Symbolum providentiæ divinæ. Jupiter Elicius. Sueſſanorum facinus horrendum. Capitolium de cælo tactum. Tempeſtates, Venti, Nebulæ Socratis numina. Judæi coelicolæ. Diluvium Noachicum univerſale. Inundationes Tyberis. Siccitates. Nili defectus. Terræmotus: apud Celænas. Lacus Curtius.

HActenus quaſi Morpheo quodam duce, ignavi domum & penetralia ſomni ſatis ſpeculati, cornea an eburnea porta evaſimus. Nunc ſublimiora, & quæ extra hominem ſunt, μετέωρα contemplabimur, quamvis enim hæc naturales ſuas cauſas habeant, cum tamen ea ſignificent, quæ naturæ vires ſuperant, ingentes hominibus terrores incuſſerunt. Loquitur Deus mortalibus in verbo ſcripto: locutus eſt πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως per Vates: Sed & cœli enarrant gloriam Dei. Quomodo ille erga nos eſt affectus, eo modo ſidera, elementa, meteora, venti ac fulmina tanquam oculi Dei micant, ſonantque, ut in iis, tanquam in ſpeculo animum ejus intueri poſſimus. Signa cœli timere Chriſtianos non decet, hoc gentilium eſt, *Jer.* 10. ab his tamen ad eorum conditorem pius aſcendit animus, ejuſque laudat clementiam, qui inertiam noſtram his quaſi ſtimulis excitat, ut mathematico aliquando reſpondit Carolus Magnus, an Ludovicus Pius ejus filius? ingentem cometam conſpiciens, & magnam rerum mutationem animo præſagiens. Deus O. M. nunquam miraculum edidit, ut converteretur atheus, quia lumen naturæ ad eum convincendum ſufficit: Signa hæc potentiæ ac majeſtatis divinæ ingentem horrorem incuſſerunt ſæpiſſime monſtris ἀθεολάτοις, quod de Tiberio & Caligula ſcripſit Suetonius: Superſtitioſam tamen gentilium religionem videmus ſimul ac miſeramur.

Signa hæc naturalia occurrunt in æthere Eclipſes: cometæ : in aere Fulmina: in inferioribus Tempeſtates.

Eclipſium cauſas naturales demonſtrarunt illi, qui ſciverunt temporum orbes implere deſtinatas vices, Lunamque deficere cum aut terram ſubit, aut Sole premitur, quam quidem rationem ſibi perceptam etiam vulgus militum edocuerunt Agathocles Syracuſanus, *Juſtin. lib.* 22. & L. Sulpitius Gallus. *Liv. lib.* 44. *cap.* 37. Multitudo autem impotens, ſæva, mutabilis, ubi vana religione capta eſt, melius ſuperſtitioſis vatibus, quam ducibus paret. Cum tale oſtentum Alexandro M. contra Darium moventi oblatum eſſet, teſte Arriano 2, 3, 4. Lunæ, Soli ac Terræ fecit, ut omnes placatum iret, qui auctores iſtius deliquii viderentur. Nicas autem Athenienſum Imperator cauſæ ignarus, veritus claſſem portu educere, opes eorum afflixit. *Plin. lib.* 2. *cap.* 12. Porro Lunæ laboranti diſſono ſtrepitu & clangore opem ferre ſtudebant, hinc Juvenalis, *ſat.* 6. de loquaci muliere:

Tot pariter pelves, & tintinnabula dicas
Pulſari, jam nemo tubas atque æra fatiget:
Una laboranti poterit ſuccurrere Lunæ.

Statius: 6. Theb. *attonitis quotiens avellitur aſtris*
Solis opaca ſoror, procul auxiliantia gentes
Æra crepant, fruſtraque timent. Ovid 4. metam.
Cum fruſtra reſonant æra auxiliaria Lunæ.

Stellæ crinitæ etiam cæde expiatæ. *Suet. Ner. cap.* 36. *Tacit. ann.* 15. *cap.* 47. Has enim malum portendere experientia loquitur.

Manil. *Nunquam futilibus excanduit ignibus æther.*
Claud. *Et nunquam in coelo ſpectatum impune cometam.*
Cic. 2. de divin: *Vidiſti & claro tremulos ardore cometas.*

Apud antiquiſſimos Tuſcos artem Fulguritarum ſcripſerat Bigois Nympha, cujus libri, una cum Sibyllinis & Martiorum, in templo Apollinis Palatini ſervabantur. *Serv. ad.* 6. *Æneid. v.* 72. In civitate Fæſulana celebres fuiſſe fulminum interpretes colligere eſt ex Silio Ital. lib. 8.

Affuit & ſacris interpres fulminis alis Fæſula ——

Tuſci in eo reſpectu cœlum in ſedecim partes diviſere. Prima eſt a ſeptentrionibus ad æquinoctialem exortum: ſecunda ad meridiem: tertia ad æquinoctialem occaſum: quarta obtinet quod reliquum eſt ab occaſu ad ſeptentriones. Has iterum in quaternas diviſere partes, ex qui-

quibus octo ab exortu ſiniſtras, totidem e contrario appellavere dextras. Ex his maxime diræ, quæ ſeptentrionem ab occaſu attingunt. Itaque plurimum refert unde venerint fulmina, & quo conceſſerint. Optimum eſt in exortivas redire partes. Ideo cum a prima cœli parte venerint, & in eandem conceſſerint, ſumma felicitas portenditur, quale Syllæ Dictatori oſtentum datum. Cætera ipſius mundi portione minus proſpera aut dira. *Plin. lib. 2. cap.* 54.

Diverſa fulminum genera, huc ſpectantia, ex Senecæ quæſt. natur. lib. 2. Plin. lib. 2. cap. 52. & ſeqq. item Feſto, tanquam in tabella proponemus, ne autores ſæpius nominare opus ſit.

Diſtinguuntur tum a cauſis efficientibus; tum ab effectis ſive ſignificationibus.

Ex cauſis vel dubia ſunt, vel certa.

Dubia, quæ & *provorſa* vocabantur, quæ ignorantur, noctu vel interdiu facta ſint: ideoque Jovi Fulguri, & Summano ſimul ſacra fiebant.

Certa, quæ ad certum auctorem referri poterant.

Tuſcorum literæ novem deos fulmina emittere exiſtimabant, eaque eſſe undecim generum, Servius, *ad* 1. *Æneid. v.* 46. in Hetruſcis de fulguratura libris, duodecim genera ſcripta eſſe dicit: & ex Varrone notat, quatuor diis fulmina aſſignari, alii plures numerant, ex quibus fortiſſimum quidem Jovis, minora Junonis & Minervæ, ideoque hæc Jovis fulmine, vindictam impletura, uſa eſt.

Ipſa Jovis rapidum jaculata e nubibus ignem.

Romani duo tantum ex iis ſervavere: Dia vel diurna Jovi, nocturna Summano attribuentes. *Auguſt. de civ. Dei. lib.* 4. *cap.* 23. Junoni tamen ac Minervæ fulmen ex argento dederunt; Jovi autem ex auro pondo quinquaginta *Liv. lib.* 22. *cap.* 1. Fuerunt & Jovis quædam ſimulachra, ſuperſtitioſis ritibus conſecrata, adverſus Theodoſium Imp. in Alpibus conſtituta a gentilibus, quæ ipſe, victo Eugenio depoſuit, eorumque fulmina, quod aurea eſſent, jocantibus, & ſe ab eis fulminari velle dicentibus, hilariter benigneque donavit. *Auguſt. de C. D. lib.* 5. *cap.* 26. Hoc Jovis Βρονταῖς telum etiam veteres Germani agnoverunt, qui quintum hebdomadæ diem, Jovi ſacrum, Donderdagh appellarunt. *Voſſ. de idolol. lib.* 2. *cap.* 35. Et hinc forte Dei Brontonis cognomen in lapide Romæ, ad D. Mariæ trans pontem, apud Ald. Manutium, *in ratione Orthogr. p.* 730.

SOLI. INVICTO.
MITHRÆ. FL. SEPTIMIUS. ZOSIMUS.
V. P. SACERDOS. DEI.
BRONTONIS.
ET. ÆCATE. HOC. SPELEUM.
CONSTITUIT.

Brontontis, in eodem marmore legit Dempſterus *ad Roſin. antiq. lib. 2. cap.* 8. quod ad grammaticam analoigiam accedit propius. An hic per contemtum Judæis dictus כעל פעשר *Baal Peor, Deus apertionis*, puta *natium*, in emittendo flatu ventris ? quod Scaliger ſentit. Nihil enim æque ridicule tonitrui opponitur; quare Lucanus, in latrinis publicis, clariore crepitu ventris emiſſo, hemiſtichium Neronis ludibrii cauſa pronuntiaſſe dicitur: *Sub terris tonuiſſe putes.* Scaligeri ſententiam rejicit Voſſius, *de idol. lib.* 2. *cap.* 7.

Quæ a Jove mittebantur fulmina conſiderabantur, vel ut a mittente, vel ut a recipiente.

Priori quidem modo tres Jovi manubias dabant (Manubias fulminum jactus dici) in libris Hetruſcorum lectum, Servio teſte: ad 1. Æneid. v. 46.) Vel quia fulmen triſulcum: vel propter triplicem poteſtatem; Eſt anim vel *oſtentatorium*, quo terror incutitur. 1. Æneid. *Et fulmine terres.* 8. Æneid.

Fulgores nunc terrificos ſonitumque metumque. Miſcebantoperi.

Vel *peremtorium*, quod punit. 8. Æneid. v. 432.

Flammiſque ſequacibus iras.

4. Æneid. v. 25. *Vel Pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras.*

Vel denique *præſagum*. 10. Æneid. v. 177. *præſagi fulminis ignes.*

Ecl. 1. *De cœlo tactas memini prædicere quercus.*

Item alia tria ſunt fulminum genera; quod afflat, quod incendit, quod findit. Sic Jupiter Anchiſen *Fulminis afflavit ventis & contigit igni.* 2. Æneid. Incendii exemplum eſt in Semele, 3. metamorph.

Addidit & tonitrus, & inevitabile fulmen,
Qua tamen uſque poteſt vires ſibi demere tentat.
Nec quo centimanum dejecerat ipſe Typhoea,
Nunc armatur eo, nimium feritatis in illo eſt.
Eſt aliud levius fulmen, cui dextra Cyclopum
Sævitiæ flammæque minus, minus addidit iræ,
Tela ſecunda vocant ſuperi.

Findit, ut 1. Georg. *Ipſe Pater, media nimborum in nocte, coruſca*
Fulmina molitur dextra, quo maxima motu

Terra tremit: fugere feræ, & mortalia corda
Per gentes humilis ſtravit pavor; ille flagranti
Aut Athon, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo Dejicit.

Alia emittit quidem Jupiter, ſed e conſilio Deorum, & quidem duobus modis. Nam vel advocat duodecim tantum Deos, atque hoc fulmen boni aliquid aliquando facit, ſed tunc quoque non aliter quam ut noceat, nec prodeſt quidem impune, cum fragore diſcutit. Vel advocat omnes illos, quos ſuperiores vel involutos vocant: hoc vaſtat & includit, & mutat ſtatum privatum utique & publicum quem invenit, cum igne veniens adurit, fuligine deformat, accendit. &c.

Si autem recipientem reſpicias, fulmina, ut & omnia auguria ſunt oblativa vel Impetrativa.

Oblativa, quæ non poſcuntur, ſed forte veniunt. (*Serv. 6. Æneid. v.* 190.) ſunt triplicia: Conſiliaria, Auctoritatis, & Status. (*Serv.* 8. *Æneid. v.* 524.)

Conſiliaria, quæ & monitoria, ante rem fiunt, ſed poſt cogitationem: cum aliquid in animo verſantibus ſuadetur aut diſſuadetur. Tale apud Livium, *lib.* 42. *cap.* 20. In ſuſpenſa civitate ad expectationem novi cum Perſeo belli, nocturna tempeſtate, columna roſtrata in Capitolio tota ad imum fulmine diſcuſſa eſt, Ea res prodigii loco habita ad Senatum relata eſt. Patres ad aruſpices referre, & Xviros adire libros juſſerunt. Xviri luſtrandum oppidum, ſupplicationem obſecrationemque habendam, victimis majoribus ſacrificandum & in Capitolio Romæ, & in Campania ad Minervæ promontorium renuntiarunt. Ludos per decem dies primo quoque die faciendos. Ea omnia cum cura facta. Aruſpices in bonum verſurum id prodigium, prolationemque finium, & interitum perduellium portendi reſponderunt: quod ex hoſtibus ſpolia fuiſſent ea roſtra, quæ tempeſtas diſjeciſſet. Sic ſacrificante cos. Æmylio Paulo, fulmen in aram delapſum combuſſit, unaque perpetràvit ſacrificium. *Plut. in Æm. Paulo.* Chabrias item Athenienſis, teſte Frontino, *ſtratag. lib.* 1. *cap.* 12. *ex.* 12. claſſe dimicaturus, excuſſo ante navem ipſius fulmine, exterritis per tale prodigium militibus; *Nunc, text* inquit, *potiſſimum ineunda pugna eſt, cum Deorum maximus Jupiter adeſſe numen ſuum claſſi noſtræ oſtendit.* Et apud Virgil. 8. Æn.

Vix ea fatus erat: defixique ora tenebant
Æneas Anchiſiades, & fidus Achates,
Multaque dira ſuo triſti cum corde putabant,

Ni ſignum cœlo Cytherea dediſſet aperto.
Namque improviſo vibratus ab æthere fulgor
Cum ſonitu venit, & ruere omnia viſa repente,
Tyrrhenuſque tubæ mugire per æthera clangor.

Amm. Marcell. lib. 23. *Secuta die, qui erat VII. Id. April. ſole vergente jam in occaſum, ex parva nubecula, ſubito aere craſſato, uſus adimitur lucis: & poſt minacem tonitruum crebritatem & fulgurum,* Jovianus *nomine miles de cœlo tactus, cum duobus equis concidit, quos potu ſatiatos a flumine reducebat, quo viſo harum rerum interpretes arceſſit: interrogatique id etiam vetare procinctum fidentius affirmabant,* fulmen conſiliarium *eſſe monſtrantes, ita enim appellantur,* quæ diſſuadent aliquid fieri, vel ſuadent. *Ideoque hoc nimis cavendum, quod militem celſi nominis, cum bellatoriis jumentis extinxit: & hoc modi contracta loca nec intueri nec calcari debere fulgurales pronuntiant libri.*

Auctoritatis fulmen eſt, ubi poſt rem factam venit, quam futuram bono malove ſignificat. 12. Æn. *Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine ſancit.* ubi Servius: *cum fiunt fœdera, ſi coruſcatio fuerit, confirmantur.* Plut. in Galba: *ubi in caſtris exorſus eſt orationem partim habere, partim de ſcripto recitare: toties tonuit & fulguravit, tantaque vis imbris & caliginis in caſtra & urbem effuſa eſt, ut liqueret non admittere, neque comprobare* Deos, *neque felicem ſucceſſum habituram Piſonis adoptionem.* In tali fulmine nuptiarum quoque omen eſt. 4. Æneid. v. 166.

——Prima & tellus & conſcia Juno
Dant ſignum: fulſere ignes & conſcius æther Connubii ——

Claudianus, 2. de rapt. Proſerp. *—— Ni Jupiter æthere ſummo*
Pacificas rubri torſiſſet luminis alas
Confeſſus ſocerum. nimbis Hymenæus hulcis
Intonat, & teſtes firmant connubia flamma.

Status eſt, ubi quietis nec agentibus quicquam, nec cogitantibus quidem fulmen intervenit. Non itaque ſine cauſa fulmen divinæ providentiæ ſymbolum fuit: quod apparet ex nummis fulminis figuram gerentibus, cum ἐπιγραφῇ, PROVIDENTIÆ DEORUM. *Ez. Spanh. de uſu & præſt. numiſm. p.* 394.

Impetrativa fulmina dicebantur, quæ optata veniunt & poſcuntur: Sicut Æneas augurium petebat. 3. Æneid.

Da, Pater, augurium atque animis illabere noſtris.

Hæc a Jove Elicio, certo quodam carmine, impetrabantur. Picus ſic ait Numæ Pompilio. 3. Faſt. *Jupiter*

Jupiter huc veniet ſumma deductus ab arce
Nubila promiſſi Styx mihi teſtis erit.
Emiſſi laqueis quid agant, quæ carmina dicant,
Quaque trahant ſuperis ſedibus arte Jovem,
Scire nefas homini eſt: nobis conceſſa canentur,
Quæque pio dici Vatis ab ore queunt.
Eliciunt cœlo te, Jupiter, unde minores
Nunc quoque te celebrant, Eliciumque vocant.

Eadem ratione καταιβάτης *Deſcenſor* dictus eſt, in nummo Antonini, apud Patinum, *pag.* 226. Καταιβασίαι, ſigna cœlitus ad terram demiſſa. favet locus Plutarchi, 2. de fort. Alex. *Demetrius, cui Alexandreæ potentiæ parvam fortuna portiunculam contulerat, paſſus eſt ſe καταιβάτην, tanquam Deum qui in terras deſcendiſſet, appellari,* &c. Hunc ſub eo nomine colebant Athenienſes, eidem Sicyonii aram erexerant, ut refert Pauſanias in Eliacis.

Numa autem, dicto Ovidii loco fulmen a Jove impetravit:

Ortus erat ſummo tantummodo margine Phœbus,
Sollicitæ mentes ſpeque metuque pavent.
Conſtitit, atque caput niveo velatus amictu,
Jam bene diis notas ſuſtulit ille manus.
Atque ita, tempus adeſt promiſſi muneris, inquit,
Pollicitam dictis, Jupiter, adde fidem.
Dum loquitur totum jam Sol emoverat orbem,
Et gravis æthereo venit ab axe fragor.
Ter tonuit ſine nube Deus, tria fulmina miſit,
Credite dicenti, mira, ſed acta loquor.

Impetrativa fulmina duplicia erant, Hoſpitalia, vel Auxiliaria.

Hoſpitalia, quæ ſacrificiis ad homines Jovem arceſſebant, ſed ſi iraſcente Domino invitarent, cum magno invitantium periculo veniebant. Itaque hunc impetrandi fulminis modum difficilimum eſſe, ex annalibus Piſonis, exemplo Tulli Hoſtilii oſtendit Plinius, *lib.* 28. *cap.* 2. qui cum ex Numæ libris, eodem, quo ille, ſacrificio, Jovem cœlo devocare conatus eſſet, quoniam parum rite quædam feciſſet, fulmine ictus eſt. Eadem ſcribit Livius, *lib.* 1. Factum tamen a Volſiniis, & Porſena Hetruſcorum Rege. Horrendum eſt, atque impietate ethnica magis impium quod narrat Jovianus Pontanus, lib. 5. de bello Neapol. *Inventi*, inquit, *ex oppidanis atque obſeſſis* (in oppido Sueſſa) *ſunt, qui nocturnis in tenebris, deceptis caſtrorum*

*rum vigiliis, per aſperrimas rupes furtim profecti ad littus, trabentes imaginem affixi ad crucem Chriſti, maledictis eam prius, ac dito proſecuti carmine, poſt in mare execrabundi immerſerunt, cœlo, mari, terriſque tempeſtatem imprecati. Quo etiam tempore Sacerdotes quidam, mortalium omnium ſceleſtiſſimi, dum ſatisfacere profanis militum artibus ſtudent, ritum nefarium ſecuti, quo, ut dictum eſt, in hujuſmodi neceſſitatibus elici imbres putantur, aſino pro ædus foribus conſtituto, tanquam agenti animam, funeſtum cecinere carmen. Poſt divina euchariſtia in illius os palatumque injecta, conclamatum aſinum funereis cantibus, vivum tandem ibidem, pro templi foribus, humavere. Hic vero, vixdum perfecto ſacro, obnubeſcere aer, ac mare ventis agitari cum cœpiſſet, dieſque medius offundi tenebris, ac nunc cœlum micaret ignibus, nunc lux omnino eriperetur, tonitru cœlum terraque horreſcerent, volitarent evulſæ ventis arbores, diſcuſſaque fulminibus ſaxa complerent aures fragoribus: prorupit tanta e nimbis pluvia imbreſque tam validi, ut non ciſternæ modo colligendis aquis ſatis non eſſent, ſed arentia ſaxa, rupeſque exuſta ſolibus, torrentes undequaque prolapſos diffunderent. Itaque Rex (*Ferdinandus*) qui ſola in ſiti potiundi oppidi ſpem collocaverat, fruſtra ab ea habitus, ad Savonem in vetera caſtra rediit.*

Auxiliaria, quæ advocata dicebantur, ſed advocantium bono veniebant, 2. Æneid. poſt Anchiſæ precationem:

Da deinde auxilium, Pater, atque hæc omina firma:

Protinus additur; *Vix ea fatus erat ſenior, ſubitoque fragore*
Intonuit lævum, & de cœlo lapſa per auras
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.

Æacus, apud Clementem Alex. Strom. lib. 6. ἀνελθὼν ἐπὶ τὸ ἑλληνικὸν ὄρος, τὰς καθαρὰς χεῖρας ἐκτείνας εἰς οὐρανὸν κοινὸν ἀποκαλέσας τὸν θεὸν ηὔξατο οἰκτείραι αὐτὸν τετρομένην τὴν ἑλλάδα. ἅμα δὲ εὐχομένου, βροντὴ ἐξαίσιος ἐκτύπει, καὶ πᾶς ὁ πέριξ ἀὴρ ἐνεφοῦτο. λάβροι δὲ καὶ συνεχεῖς ὄμβροι καταῤῥαγέντες ὅλην ἐπλήρωσαν τὴν χώραν. ἐντεῦθεν ἄφθονος καὶ πλουσία τελεσφορεῖται εὐκαρπία ταῖς Αἰακοῦ γεωργηθεῖσα εὐχαῖς. *Cum in Græcum montem adſcendiſſet, mundis in cœlum extenſis manibus, communem Deum invocans precatus eſt, ut afflictæ miſeretur Græciæ. Simul ac autem cœpit precari, felix ſtatim tonitru inſonuit, & totus aer circumcirca fuit obductus nubibus. Vehementes autem & continui imbres erumpentes totam implevere regionem. Hinc efficitur abundans & copioſa fructuum feracitas, qui Æaci, tanquam agricolæ, fuere impetrati precibus.* Qua in re Princeps aeris, diabolus, Clemente judice, æmulari voluit ſignum ilud,

illud, quo verus Deus ſignificare voluit ſe exaudiſſe preces ſervi ſui Samuelis, cui voce tonante, & pluvia reſpondit meſſis tempore. 1.*Sam.* 12. 18. Sicut igne θεοπέμπτῳ reſpondit Eliæ. 1. *Reg.* 18. De M. Aurelio Imp. ſcribit Jul. Capitolinus in ejus vita: *Fulmen de cœlo precibus ſuis contra hoſtium machinamentum intorſit, ſuis pluvia impetrata, cum ſiti laborarent.* Cujus hiſtoriæ imago hodieque viſitur Romæ in columna Marci Cæſaris: quam divulſam ac diſſolùtam reſtituit Pontifex Sixtus V. imaginemque ejus ſculpturæ expreſſit in annalibus Eccleſiaſticis Baronius, ad an. Chr. CLXXVI. In ea videre eſt Jovem pluvium cum ingenti barba, hinc hoſtes fulmine proſternentem, inde aqua pluvia refocillantem Romanos. Ubi in eo quidem peccatum, quod non Deo Chriſtianorum, ſed gentili numini hujus miraculi gloria tribuatur. Sed quid ab gentilibus aliud potuit expectari? qui omnia ſecunda Diis ſuis, ſuæque pietati; ac ſolum adverſa adſcribere ſolent Chriſtianis. Fuſius autem rem eſt exſecutus Dio Caſſius, ſive Coccejus, qui ſub filio hujus M. Aurelii, Commodo Cæſare, & ſequentibus vixit Imperatoribus. Narrat ille. ut Romanis fortiter pugnantibus cum Quadis, ſed illis prælium detrectantibus, propterea quod putarent ſiti poſſe confici Romanos citra prælium (hoc *machinamentum* hoſtium appellat Capitolinus) nubes derepente ſic coactæ ſint, ut maximus imber ſit coortus. οὐκ ἀθεεὶ *non ſine divino beneficio.* Addidit idem Dio, quomodo pluvia coorta Romani omnes faciem in cœlum ſuſtulerint, ac prius ore aquam pluviam exceperint, mox ſcutis galeiſque ſubjectis largiter hauſerint, etiam equis bibere dederint, pugnaſſe interim, ac ſanguine hoſtili in galeas infuſo, pariter aquam & ſanguinem hauſiſſe: dum vero pariter & pugnare & bibere volunt, magnam fuiſſe cladem accepturos, εἰ μὴ χάλαζα ἰσχυρὰ, καὶ κεραυνοὶ οὐκ ὀλίγοι τοῖς πολεμίοις ἐνέπεσον. *Niſi vehemens grando, nec fulmina exigua in hoſtes cecidiſſent.* Itaque inquit, ἦν ὁρᾷν ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ ὕδωρ τε ἅμα καὶ πῦρ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ φερόμενα καὶ οἱ ὑγραίνοντό τε καὶ ἔπινον· οἱ δὲ ἐπυροῦντο, καὶ ἔθνησκον. καὶ οὔτε τῶν Ρωμαίων τὸ πῦρ ἥπτετο, ἀλλ᾽ εἴπου καὶ προσέμιξε σφίσιν, εὐθὺς ἐσβέννυτο· οὔτε τοὺς βαρβάρους ὁ ὑετός ὠφέλει, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ μᾶλλον τὴν φλόγα αὐτῶν, ὥσπερ ἔλαιον, ἤγειρεν. ὕδωρ τε ὑόμενοι ἐζήτουν· καὶ οἱ μὲν ἑαυτοὺς ἐτίτρωσκον, ὡς καὶ τῷ αἵματι τὸ πῦρ κατασβέσοντες, οἱ δὲ καὶ τοὺς Ρωμαίους προσέτρεχον, ὡς καὶ μόνους σωτήριον ὕδωρ ἔχοντας· ἠλέησε γοῦν αὐτοὺς καὶ ὁ Μάρκος. *Videre erat eodem in loco inſimul de cœlo cadere aquam, & ignem, eoque alios madefactos, ac bibiſſe, alios vero exuſtos, ac mortuos. Nec enim ignis attingebat Romanos:*

nos: vel ſi forte iis miſceretur, continuo extinguebatur: nec imber juvabat barbaros, ſed eos olei inſtar inflammabat: ſic ut pluvia perfuſi aquam requirerent, ac ſibi ipſis infligerent vulnera, ut ſic ignem ſanguine reſtinguerent. Pars etiam refugere ad Romanos, quaſi ſolis illis aqua foret ſalutaris: ſic ut Marcus etiam illorum miſereretur. Atque hæc ex ipſo Dione ſe referre ait Johannes Xiphilinus, Patriarcha Conſtantinopolitanus, in compendio Dionis. Ex quo etiam memorat iſta: Καὶ γάρ τοι λόγος ἔχει, Ἀρνοῦφίν τινα Μάγον Αἰγύπτιον συνόντα τῷ Μάρκῳ, ἄλλους τε τινὰς δαίμονας, καὶ τὸν Ἑρμῆν τὸν ἀέριον ὅτι μάλιστα μαγγανείαις τισὶν ἐπικαλέσασθαι, καὶ δι' αὐτῶν τὸν ὄμβρον ἐπισπάσασθαι. *Fama eſt Arnuphin Magum Ægyptium, qui una fuerat cum Marco, Mercurium illum, qui in aere eſt, ac dæmonas alios, magicis quibuſdam artibus invocaſſe, perque eos pluviam extorſiſſe.* Idem de hoc Arnuphi legas apud Suidam. Sed ait, ab aliis eum, qui ſapientia ſua effecerit, ut hinc coactis nubibus pluvia effunderetur, inde vero eſſent fulgura ac tonitrua, ſtatui Julianum θεουργιῶν ſcriptorem, filium Juliani Philoſophi Chaldæi, qui quatuor de dæmonibus libros perſcripſit. Et ſane dubitavit etiam Claudianus, utrum ea barbarorum clades tribui pietati Cæſaris deberet, an Magorum ſapientiæ. Sic enim ille lib. I. in VI. Honorii conſulatum;

Non tantis patriæ ſtudiis ad templa vocatus
Clemens Marce, redis: cum gentibus undique cinctam
Exuit Heſperiam paribus Fortuna periclis.
Laus ibi nulla Ducum. Nam flammeus imber in hoſtem
Decidit: hunc dorſo trepidum flammante ferebat
Ambuſtus ſonipes: hic tabeſcente ſolutus
Subſedit galea: liquefactaque pulvere cuſpis
Canduit, & ſubitis fluxere vaporibus enſes.
Tunc contenta polo, mortalis neſcia teli
Pugna fuit: Chaldæa mago ſeu carmina ritu
Armavere Deos: ſeu, quod reor omne Tonantis
Obſequium Marci mores potuere mereri.

Videmus ex his agnoſcere gentiles miraculum, quod in hac cum Quadis pugna contigit. Solum autem dubitare, utrum Cæſaris moribus id dederint Dii; an magicis artibus ſit tribuendum. Sed quis credat Deum hoc miraculum feciſſe ob impiam gentilis pietatem: aut miraculum hoc tribuendum eſſe illius artibus magicis? præſertim cum Marcus Cæſar, quod tota ejus vita oſtendit, ab hujuſmodi hominum gene-

genere abhorruerit. Non dubium igitur, quin fides ſit habenda Apollinari Epiſcopo Hierapolitano, qui iiſdem ac Marcus Cæſar temporibus vixit, atque hoc ipſum Chriſtianorum precibus fuiſſe impetratum non dubitavit in apologia ſua referre; teſte Euſebio, lib. 5. hiſt. Eccl. cap. 5. Quemadmodum & fecit paulo junior ſed qui ejus temporis poterat meminiſſe, Tertullianus in apologia, cap. 5. & lib. ad Scapulam, cap. 4. ut mittam Gregorium Nyſſenum, orat. 2. in XL. Martyres, atque alios, qui multo poſtea vixere. Scribit Dio ſua etiam ætate, legionem duodecimam κεραυνοβόλον *Fulminatricem* eſſe dictam, quæ quod Cappadociæ impoſita eſſet *Melitene* appellata. Narrat ex Apollinari Euſebius, ex eo item Xiphilinus, ex hiſce Panvinius, legionem duodecimam ſive Melitenem ab hoc miraculo nomen accepiſſe κεραυνοβόλου ſive fulminatricis, nec antea fuiſſe legionem ullam, quæ Fulminatrix diceretur. Cui contradicit inſcriptio Tergeſtina apud Gruterum, pag. CXCIII. inſcr. III. ubi jam Trajani temporibus legionis fulminatricis fit mentio. Verum hæc ſic poſſe conciliari videntur, ſi ſtatuamus, duodecimam legionem fuiſſe antea dictam Fulminatricem. At aliam fuiſſe, in qua forent Chriſtiani, quorum precibus hoc miraculum feratur acceptum. Vocatam hanc Melitenem. Sed poſtea, gentilium aſtu, ad delendam hujus facti memoriam, fuiſſe aliis legionibus permixtam. Ita tum legionis Melitenes nomen periiſſe: imo & Fulminatricis: una duntaxat duodecima Fulminatricis nomen retinente. Unde eſt, quod in variis inſcriptionibus *legionis Fulminatricis* mentio fiat: quarum quin aliquæ ſint temporis ejus quod non poſt Trajanum modo, ſed etiam M. Aurelium fuerit, minime dubitandum: ut docet Voſſius in commentario de Chriſtianorum perſecutione.

Ex Effectis ſive ſignificationibus Fulmina ſunt vel Bruta, quæ inania, & nihil portendere videbantur: Vel ſignificantia, quæ certi aliquid portendebant; quæ ſi repeterentur Renovativa, vel Adteſtata dicebantur, quia iterato facta ſignificationem priorum adteſtabantur.

Hæc vel publica erant vel privata.

Publica, qualia Regalia, quorum vi tangebatur vel comitium, vel principalia urbis liberæ loca: quorum ſignificatio regnum civitati minatur. Hæc enim non ultra triceſimum annum portendere credebantur Præterquam in deductione oppidorum. Jul. Obſeq. de prodigiis cap. 1. *Junonis Lucinæ templum fulmine ictum, ita ut faſtigium valvæque deformarentur.* cap. 2. *Ædes Jovis in Capitolio fulmine icta &c.* Tacit. annal. 13.

K 2 cap.

cap. 24. *Urbem Princeps* (Nero) *luſtravit e reſponſo haruſpicum, quod Jovis ac Minervæ ædes de cœlo tactæ erant.* Quod cum etiam Cotta & Torquato coſſ. factum eſſet, Cicero ad ſuum conſulatum, & conjurationem Catilinariam magnifice applicat, procurationemque fulminis cum cura factam eſſe oſtendit. 3. Catilin: *Nam profecto*, inquit, *memoria tenetis, Cotta & Torquato coſſ. complures in Capitolio turres de cœlo eſſe percuſſas, cum & ſimulachra Deorum immortalium depulſa ſint, & ſtatuæ veterum hominum dejectæ, & legum æra liquefacta. Tactus eſt ille, qui hanc urbem condidit, Romulus, quem inauratum in Capitolio, parvum atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem fuiſſe meminiſtis. Quo quidem tempore, cum haruſpices ex tota Etruria conveniſſent, cædes atque incendia, & legum interitum, & bellum civile ac domeſticum, & totius urbis atque imperii occaſum appropinquare dixerunt; niſi Dii immortales, omni ratione placati, ſuo numine quaſi ipſa fata flexiſſent. Itaque ex illorum reſponſis, tum & ludi per decem dies facti ſunt, neque res ulla, quæ ad placandos Deos pertineret, prætermiſſa eſt: iidemque juſſerunt ſimulachrum* Jovis *facere majus, & in excelſo collocare, & contra atque ante fuerat, ad Orientem convertere: ac ſe ſperare dixerunt, ſi illud ſignum quod videtis: Solis ortum & forum, curiamque conſpiceret, fore, ut ea conſilia, quæ clam eſſent inita contra ſalutem urbis atque imperii, illuſtrarentur, ut a S. P. Q. R. perſpici poſſent. Atque illud ita collocandum coſſ. locaverunt: ſed tanta fuit operis tarditas, ut neque a ſuperioribus conſulibus, neque a nobis ante hodiernum diem collocaretur.* Neque hæc Cicero ſuis tantum narravit Quiritibus, ſed etiam, inſignis virtutum ſuarum præco, ligata oratione, *lib. 1. de divin.* poſteris tradere voluit.

Fulmina privata, quæ & familiaria, illa erant, que fiebant cuique familiam ſuam indepto, erantque fatidica in totam vitam. Cæterum exiſtimabant quoque non ultra decem annos privata fulmina portendere, præterquam aut primo matrimonio, aut die natali facta. Fulgurum ſuſceptiones inter privata ſacra numerantur Macrobio, *lib. 1. Saturn. cap. 16.* Servius item, *ad. 2. Æneid. v. 649.* notat: De fulminibus hoc ſcriptum in reconditis invenitur, quod ſi quem Principem civitatis, vel Regem fulmen afflaverit, & ſupervixerit, poſteros ejus nobiles futuros & æternæ gloriæ.

Obſervandum, quorundam fulminum ſignificationes, ad hos vel illos, ad quos pertinere videntur non pervenire, quia enunciare & audire nefas, præterquam ſi hoſpiti indicentur, aut parenti, & ſæpe in vaſtum mare, aut ſolitudines, nullo conſcio, ſparguntur.

Por-

Porro fulminum ſignificationes vel determinatæ ſunt in hanc vel illam partem, vel mediæ & inter utramque hærentes.

Determinata fulmina vel proſpera ſunt vel adverſa.

Proſpera ac Læta cenſebantur læva, quoniam læva mundi parte ortus eſt. Varro, lib. 5. epiſt. quæſt. *A Deorum ſede cum in meridiem ſpectes, ad ſiniſtrum ſunt partes mundi exorientes, ad dextram occidentes, factum arbitror, ut ſiniſtra auſpicia meliora quam dextra exiſtimentur.* Cic. 2. de divin. *Fulmen ſiniſtrum auſpicium optimum habemus ad omnes res, præterquam ad comitia.* Nec tam adventus ſpectatur quam reditus, ſive ab ictu reſiliat ignis, ſive opere confecto, aut igne conſumto ſpiritus remeet. Ideo cum a parte cœli prima e ſecedim, quas ſupra enumeravi, venerint, & in eandem conceſſerint, ſumma felicitas portenditur, quale Syllæ Dictatori datum. Atque ideo hæc ſignificantiora, quoniam altiora, & viciniora domicilio Jovis. Serv. ad 2. Æneid. v. 693. Hæc vel manſura ac perpetua ſignificant, vel caduca.

Fulmina adverſa, peſtifera, quibus mors exiliumve ſignificabatur. Hæc mala portendunt vel inevitabilia, vel evitabilia; atque hæc triplicia. Mala enim vel poſſunt minui, vel prorogari, unde Fulmina Prorogativa, quorum minæ differri poſſunt, averti non poſſunt; vel denique tolli: unde Peremtalia, quibus tolluntur priorum fulminum minæ; idque duobus modis: Vel prioribus tollendis, vel majore manubia, ut tertia ſecundæ, ſecunda primæ cedat. Nam ut omnia ſuperantur fulmine, ſic ictum fulgur manubiis vincitur.

Fulmina mediæ ſignificationis, ſunt vel mixta vel neutra.

Mixta, aut partem boni habent, partem mali: aut mala in bonum, aut bona in malum vertunt. Huc referri poſſunt Poſtularia, Obruta, Fallacia. Poſtularia ſive Poſtulatoria ſunt, quibus ſacrificia intermiſſa, aut non rite facta repetuntur. Obruta, quibus jam prius percuſſa, nec procurata feriuntur. Fallacia, quæ per ſpeciem alicujus boni nocent.

Neutra ſunt illa, quæ nec adverſa nec proſpera ſunt, ut quæ aliquam nobis actionem ſignificant, qua nec terreri nec lætari debemus: ut peregrinationem, in qua nec ſpei, nec metus quicquam ſit. Huc pertinent Deprecanea, quæ ſpeciem periculi ſine periculo afferre creduntur.

Atque hæc eſt veterum gentilium de fulmine theologia, quibus adde Ciceronem, 2. *de divinat.* Item ἐφήμερον βροντοσκοπίαν ἐκ τῶν τοῦ Τάγητος, quam primus in lucem produxit Janus Rutgerſius, *Var. lect. lib. 3. cap.* 16. Quid aliæ gentes barbaræ. Romanis ignotæ, de ful-

mine, ejuſque divinitate ſentiant; enarrat Voſſius, *de idolol. lib.* 3. *cap.* 8.

Poſt Fulmina de Tempeſtatibus agendum: quibus Deum præfecerunt gentiles Æolum, qui, ut eſt apud Virgilium, 1. Æneid.

Luctantes ventos, tempeſtateſque *ſonoras*
Imperio premit, ac vinclis & carcere frenat.

Et Deos Samothracas ſive Cabiros, a quibus Orpheus in tempeſtate tranquillitatem petiit; apud Diodorum Siculum, *lib.* 4.

Ædes tempeſtatis apud P. Victorem in prima urbi regione. Ovid. 6. Faſt. *Te quoque*, Tempeſtas, *meritam delubra fatentur,*
Cum pene eſt Corſis obruta claſſis aquis.

De hujus ædis dedicatione hæc ad me Daventria perſcripſit vir Ampl. & Clar. Giſbertus Cuperus, literis a. d. x. Kal. Majas CIↃ IↃC
„ LXXV. Errant viri docti, qui ædis dedicationem M. Marcello tri-
„ buunt, qui bello Punico ſecundo Syracuſas venit, liberatus ab Ocea-
„ ni periculo, cum Corſicam & Sardiniam navigaret. Ita ſentit Caro-
„ lus Neapolis ad Ovidium, & Tomaſinus cap. 25. de donariis, ſe-
„ cuti ambo fidem Marliani, cap. 16. lib. 7. topographiæ urbis Romæ.
„ At ædes vota eſt et dedicata a L. Cornelio Scipione, Barbati filio,
„ A. U. C. 494. quo Conſul Corſos & Sardos divicit, cumque pene
„ Obrutus eſſet fluctibus maris Corſici: Inſcriptio antiqua effoſſa Ro-
„ mæ ad portam Capenam, Anno Chriſti 1616. HONC. OINO.
„ PLOIRUME. COSENTIONT. R. DUONORO.
„ OPTUMO. FUISE. VIRO. LUCIOM. SCIPIO-
„ NE. FILIOS. BARBATI. CONSOL. CENSOR.
„ AIDILIS. HIC. FUET. A. HIC. CEPIT. COR-
„ SICA. ALERIAQUE. URBE. DEDET. TEM-
„ PESTATIBUS. AIDE. MERETO. Cujus explica-
„ tionem videre potes apud Gaſſendum in vita Peireſcii. pag. 224.

Tempeſtatibus etiam ſacrificabant. Æneas, 5. Æneid.

Tres Eryci vitulos, & tempeſtatibus agnam
Cædere deinde jubet.

Tempeſtates in duorum elementorum regionibus excitantur potiſſimum, Aeris, & Terræ. Aeri mare jungimus, ubi occurrunt venti, grandines, nubes, & ſimilia μετέωρα, quæ ſtudioſe ac ſuperſtitioſe gentilibus placabantur. De terribili motu balænæ in mari dicitur Job. 41. 16. *Ab elatione ejus pavent potentes, & a fluctibus ejus* יתחטאו *expiantur.* Exempla tria ſunt apud Clementem Alex. lib. 6. Strom.

Πά-

Πάλιν ἱστοροῦσιν Ἕλληνες, ἐκλειπόντων ποτὲ τῶν ἐτησίων ἀνέμων, Ἀρισαῖον ἐν Κέῳ θύσαι Ἰσθμίῳ Διΐ· πολλὴ γὰρ ἦν φθορὰ φλογμῷ διαπιμπραμένων πάντων, καὶ δὴ καὶ τῶν ἀναψύχειν τοὺς καρποὺς εἰωθότων ἀνέμων, μὴ πνεόντων ῥαδίως αὐτοὺς ἀνεκαλέτο. Δέλφοι δὲ Ξέρξου ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατεύσαντος, ἀνειπούσης τῆς πυθίας·

Ὦ Δέλφοι λίσσεσθ' ἀνέμους, καὶ λώιον ἔσται,

βωμὸν καὶ θυσίαν ποιήσαντες τοῖς ἀνέμοις ἀρωγοὺς αὐτοὺς ἔσχον· πνεύσαντες γὰρ ἐῤῥωμένως περὶ τὴν Σηπιάδα ἄκραν συνέτριψαν πᾶσαν τὴν παρασκευὴν τοῦ περσικοῦ στόλου. Ἐμπεδοκλῆς δὲ ὁ Ἀκραγαντῖνος κωλυσανέμας ἐπεκλήθη· λέγεται οὖν ἀπὸ τοῦ Ἀκράγαντος ὄρους, πνέοντός ποτε ἀνέμου βαρὺ καὶ νοσῶδες τοῖς ἐγχωρίοις, ἀλλὰ καὶ ταῖς γυναιξὶν αὐτῶν ἀγονίας αἰτίου γινομένου, παῦσαι τὸν ἄνεμον. διὸ καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς ἔπεσι γράφει,

Παύσεις δ' ἀκαμάτων ἀνέμων μένος, ὅιτ' ἐπὶ γαῖαν
Ὀρνύμενοι, θνητοῖσι καταφθινύθουσιν ἀρούρας.

Καὶ πάλιν· Εὖτ' ἐθέλησθα, παλίντιτα πνεύματα θήσεις.

Rurſus narrant Græci, quod cum eteſiæ venti aliquando deficerent, Ariſtæus in Ceô ſacrificavit Jovi Iſthmio: maxima enim erat calamitas; qui, cum ardore omnia conflagrarent, & venti non ſpirarent, qui ſolebant fructus refrigerare, facile eos revocavit. Delphi autem, cum Xerxes bello invaſiſſet Græciam, dixiſſet autem Pythia,

Placate, o Delphi, ventos, jam fata favebunt.

altari poſito, & facto ventis ſacrificio, eos habuere adjutores. Nam cum circa Sepiadem promontorium ſpiraſſent vehementes, Perſicæ claſſis apparatum univerſum contrivere. Empedocles quoque Agrigentinus κωλυσανέμας, *id eſt*, ventorum prohibitor *fuit cognominatus. Dicitur certe cum ex monte Agrigenti, gravis quidam aliquando ſpiraret ventus, qui non ſolum morbos importabat incolis, ſed eorum etiam uxoribus ſterilitatis erat cauſa, feciſſe ut is ceſſaret. quocirca ipſe quoque ſcribit in verſibus:*

In defeſſorum ventorum flamina tolles,
Qui ſpirando hominum perdentes arva fatigant.

Et rurſus: Cumque voles eadem tu rurſus flamina pones.

Lacedæmonii in monte Taygeto equum ventis immolabant, ibidemque adolebant, ut eorum flatu cinis ejus per fines quam latiſſime deferretur. *Feſtus in October equus.* Athenienſes Boreæ ſacra faciebant. Heſychius: Βορεασμοὶ Ἀθήνησιν οἱ ἄγοντες τῷ βορέᾳ ἑορτὰς καὶ θοίνας, ἵνα ἄνοτοι, πλέωσιν ἐκαλοῦντο δὲ βορεασμοί. *Boreaſmi feſta & epulæ in honorem Boreæ inſtitutæ, ut eo propitio ſilerent auſtri in navigatione.* alii malunt legere ἄνοσοι πνῶσιν, id eſt, *ſalubres ſpirarent.* Videtur dicere thiaſotas.

aſotas horum ſacrorum fuiſſe appellatos Βορεασμοὺς, alii arbitrantur Βορεασμὸν eſſe hujus ſuperſtitionis ritum: at qui hæc ſacra celebrarent, eos eſſe dictos Βορεασὰς. Etiam apud Platonem in Phædro legas de ara ab Athenienſibus Boreæ conſtituta: ubi is Orithyiam rapuiſſe dicebatur. ubi tamen una cum Borea cultus videtur vir magni nominis a Boreali tractu adveniens, a quo rapta Orthyia. Niſi malis, Principem hanc puellam periiſſe tempeſtate, a Borea excitata; ac propterea placuiſſe, ut Boreæ ſupplicaretur, quo in poſterum magis propitius foret navigantibus. Eundem etiam Thurii anniverſario feſto coluerunt. *Ælian. var. hiſt. lib. 12. cap. 62.* & Megalopolitæ, teſte Pauſania, *in Arcadicis.*

Inter Pythagoræ ſymbola refertur: *Ventis ſpirantibus, ſonum adora.* Jamblichus in enarratione ſymbolorum Pythagoræ: τὸ δὲ, ἀνέμων πνεόντων τὴν ἠχὼ προσκύνει, καὶ αὐτὸ τῆς θείας σοφίας ἐςὶ γνώρισμα. αἰνίτἐεται γὰρ, ὡς δεῖ τῶν θείων ἐσιῶν καὶ δυνάμεων τὴν ὁμοιότητα ἀγαπᾷν. hoc eſt: *Illud vero*, Ventis ſpirantibus, ſonum, adora, *divinæ quoque ſapientiæ argumentum, ſignumque eſt. Quippe innuit, quemadmodum oporteat amare & diligere divinarum naturarum & potentiarum ſimilitudinem.* Lege factum vatis Eliæ. *1. Reg. 19. v. 11, 12, 13.*

In Titane Sicyoniorum oppido ara ventorum eſt, ad quam una nocte quotannis ſacerdos ſacrum facit. ut & ad quatuor foveas arcana quædam fiebant, ad ventorum ſævitiam placandam, Sacerdote magica quædam Medeæ carmina cantante. *Pauſan. Corinth.* Eurypylus, 2. Æneid. adytis hæc dicta reportat:

Sanguine placaſtis ventos, & virginē cæſa,
Cum primum Iliacas Danai veniſtis ad oras,
Sanguine quærendi reditus, animaque litandum
Argolica. Anchiſes, 3. Æneid.

Placemus ventos, & Gnoſſia regna petamus:

Deinde mactat *Nigram hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam.* Nigram agnam immolandam monet Bacchus in Euripidis & Æſchyli contentione apud Ariſtophanem in Ranis, act. 3. ſc. 2.

Ἄρν᾽ ἄρνα μέλαιναν παῖδες ἐξενέγκατε.
Τυφῶς γὰρ ἐκβαίνειν παρασκευάζεται.
Agnum huc, agnum efferte pueri nigrum ocyus:
Nam turbo verborum tentat prorumpere.

Cic. 3. de nat. deor. *Quod ſi nubes retulerit in Deos, referendæ certe erunt tempeſtates, quæ populi Romani ritibus conſecratæ ſunt. Ergo imbres, nimbi,*

nimbi, procellæ, turbines ſunt Dii putandi. Noſtri quidem Duces mare ingredientes immolare hoſtiam fluctibus conſueverunt. Non ſecus ac hodie Veneti tradito more a majoribus mare quotannis deſpondent. Simile quid olim factitatum eſſe Syracuſis, colligere licet ex Athenæo, *lib.* 11. *cap.* 2. In extrema ejus urbis inſula, juxta Olympiæ templum extra muros focus quidam fuit, unde calycem navi deducunt tendentes in altum, uſque dum clypeus Minervæ templo impoſitus videri deſinat: ibi tum calycem hunc fictilem in mare demittunt, conjectis prius in illum floribus, favis, thuris granis integris, aliiſque aromatis.

Nubium cultores a craſſioribus gentilibus ἀθεότητος ſunt inſimulati. Athenienſes Numina Socratis nebulas & fluida elementa eſſe dixerunt: ut Ariſtophanes in Nebulis ſcenice luſit.

Ὦ δέσποτ᾽ ἄναξ, ἀμέτρητ᾽ ἀὴρ, ὃς ἔχεις τὴν γῆν μετέωρον,
Λαμπρὸς τ᾽ αἰθὴρ, σεμναί τε θεαὶ, νεφέλαι βροντησικέραυνοι.
O Rex, immenſe aer, qui terram pendentem undique cingis,
O rutile æther, O veneranda nubes, quæ fulmina vento Mittitis.

In eadem comœdia Socrates Strepſiadem ſic affatur.

Βούλει τὰ θεῖα πράγματ᾽ εἰδέναι σαφῶς,
Καὶ συγγίνεσθαι ταῖς νεφέλαισιν εἰς λόγους,
Ταῖς ἡμετέραις δαίμοσιν;
Vis tu res divinas clare pernoſcere,
Etiam cum nubibus in colloquio congredi
Noſtris Deabus? Iterum:
Οὐράνιαι νεφέλαι, μεγάλαι θεαὶ, ἀνδράσιν ἀργοῖς·
Αἵπερ γνώμην καὶ διάλεξιν, καὶ νοῦν ἡμῖν παρέχουσιν.
Καὶ τερατείαν, καὶ περίλεξιν, καὶ κροῦσιν, καὶ κατάληψιν.
Nubes cæleſtes, magna viris numina pigris:
Quæ ſenſum & mentem nobis ſuppeditant, vireſque loquendi,
Nugandi, circumſcribendi, apprehendendi, animoſque movendi.

Tandem: αὗται γάρ τοι μόναι εἰσὶ θεαὶ, τἄλλα δὲ πάντ᾽ ἐστὶ φλύαρος. *Hæ ſolæ ſunt Deæ, alia omnia nugæ.* Spernebat vir ſapientiſſimus eos Deos, quos colebat ſuperſtitioni obnoxia civitas: hoc cives putido maledicto ultum ivere. Judæis quoque hoc per calumniam impegerunt gentiles. Juven. ſat. 14.

Quidam ſortiti metuentem Sabbatha patrem,
Nil præter nubes & cœli numen adorant.

quo facit illud Petronianum:

Judæus licet & porcinum numen adoret,

Et cœli ſummas advocet auriculas

Si heic pro *cœli* legas *cilli*, ſermo erit de ὀνολατρείᾳ æque falſo Judæis, quod magis placet Voſſio, *lib. 3. de idolol. cap.* 75. vid. & Iſ. Voſſium ad Pomp. Melam, *lib.* 1. *cap.* 18. Nonnulli Hebræorum Doctores cœleſtes orbes anima, intelligentiaque præditos exiſtimarunt, quam R. Moſis opinionem David Kimchi in Pſ. 19. his verbis explicat: והרב מורה צדק החכם רבי משה פירוש מכפרים על השמים כי דעתודע הפילוסופים כי גלגלים חיים משכילים עובדים לאל ומשבחים אותו שבח גדול *Rabbi Moſes vocem illam* enarrant, *ſic exponit, ut ad cœleſtes orbes referat: quoniam hæc illius ac Philoſophorum opinio eſt: cœleſtes orbes vivere ac intelligere, ac Deum colere, & ſummis laudibus efferre.* Propterea Judæos *cœlicolas* ab Impp. *Cod. de Judæis & cœlicolis* appellari cenſet Baronius, ad A. C. LX. Conſtat vocem שמים apud Hebræos ſæpe verum Deum notare: ut & Chald. שמיא Dan. 4. 26. item οὐρανὸς in Novo Teſt. Luc. 15. 21. & 20. 4. & apud ſcriptorem apocryphum. 1. Maccab. 3. 18. & 5. 12. Sic apud Latinos *cœlum*. Virg. 8. Æneid.

Cæruleus Tybris cœlo *gratiſſimus amnis.*

Ovid. 8. metam. —— *immenſa eſt, finemque potentia* cœli
Non habet, & quicquid ſuperi voluere peractum eſt.

De Chriſtianis idem quod de Judæis fuit exiſtimatum. Tertullian. apolog. cap. 24. *Alius, ſi hoc putatis, nubes orans, alius lacunaria.* Nempe, qui gentium numina colere recuſabant, verum autem Deum, ſublatis in cœlum oculis, invocabant, ſtolidis viſi ſunt nationibus nihil præter aerem colere, vel nubes numerare, ſi ſub dio precarentur; vel lacunaria, quoties hoc ſub tecto facerent. Antequam vero gentilitatem ſuperſtitio plane obruiſſet, numina ſine ſimulachris colentes, ut Romanos poſt Numam annis 160. feciſſe teſtatur Plutarchus, cœlum ſuſpiciebant, illudque aereum præſertim, Jovis nomine invocabant. Ennius apud Cicer. 2. de nat. Deor.

Aſpice hoc ſublime candens, quem invocant omnes Jovem.

& Euripides ibidem: *Vides ſublime fuſum immoderatum æthera,*
Qui tenero terram circumvectu amplectitur?
Hunc ſummum habeto divum: hunc perhibeto Jovem.

Ipſa Euripidis fabula interiit, hi tamen verſus Græce leguntur apud Clementem Alex. lib. 5 Strom:

Ὁρᾷς τὸν ὑψοῦ, τόνδ᾽ ἄπειρον αἰθέρα,
Καὶ γῆν πέριξ ἔχονθ᾽ ὑγραῖς ἐν ἀγκάλαις;

τούτων

Τῦτον νόμιζε Ζῆνα, τόνδ᾽ ἡγῦ θεόν.

Ex Aere in Terram deſcendemus, quæ cum fluminibus eam interſecantibus, & mari circumfluente, ita connexa eſt, ut unum corpus conſtituant: in quo Aquarum fluxus ac refluxus inſoliti maximum ſæpe mortalibus metum incuſſerunt. Ex aquarum enim incrementis ad priora tempora mente recurrebant, verentes, ne aliud quoddam diluvium, Noachico æquale, univerſam terram rurſus inundaret. Hujus univerſalitatem negavit hoc ſeculo *Iſaacus Peyrerius*, Præadamitas ſomnians; ſolide autem aſſeruerunt *Samuel Mareſius*, & *Chriſtianus Schotanus* in Bibliotheca hiſtoriæ ſacræ. Diluvii hujus famam per traditionem ad omnes gentes dimanaſſe certiſſimum eſt: Grotius, lib. „ 1. dever. relig. Chriſt. De diluvio notandum, in ejus hiſtoriam ferme „ omnium gentium hiſtoriam deſinere, etiam earum, quas diu incog- „ nitas parentum noſtrorum ætas notitiæ noſtræ tradidit: unde & Var- „ roni omne id tempus ignotum vocatur. Sed quæ a Poetis fabularum „ licentia involuta legimus, ea ex vero, id eſt, Moſi convenienter ve- „ tuſtiſſimi ſcriptores tradiderant, Chaldæorum Beroſus, Aſſyriorum „ Abydenus, qui & columbæ emiſſæ meminit, ut & ex Græcis Plutar- „ chus; & Lucianus, qui apud Hierapolim Syriæ vetuſtiſſimam ait „ extitiſſe hiſtoriam & de Arca, & de ſervatis per eam non hominibus „ modo ſelectis, ſed & animalibus cæteris. Apud Molonem quo- „ que & Nicolaum Damaſcenum hiſtoria eadem extabat: quorum „ hic Arcæ quoque nomen habebat, quod & in Deucalionis hiſtoria „ apud Apollodorum reperitur. Sed & in Americæ partibus, Cuba, „ Mechoacana, Nicaraga, diluvii, animalium ſervatorum, quin & „ corvi & columbæ ſervatam memoriam, diluvii ipſius etiam in ea „ parte, quæ nunc Caſtella aurifera vocatur, Hiſpani complures te- „ ſtantur. Qua parte terrarum homines ante diluvium egerint, vel il- „ lud loquitur, quod Plinio notatum eſt, Joppen ante diluvium con- „ ditam. Locus in quo ſubſedit arca poſt diluvium, in montibus Gor- „ diæis, ab omni ævo in hunc diem Armeniorum conſtante memoria „ monſtratur.

Cauſſam immanis hujus calamitatis fuiſſe enormia ejus ſeculi peccata & S. Scriptura teſtatur, Gen 6. & gentiles agnovere. Ovid. 1. metam.

Vivitur ex rapto, non hoſpes ab hoſpite tutus,
Non ſocer a genero, fratrum quoque gratia rara eſt.
Imminet exitio vir conjugis, illa mariti,

Lurida terribiles miſcent aconita noverca,
Filius ante diem patrios inquirit in annos,
Victa jacet pietas, & Virgo cade madentes
Ultima coeleſtum terras Aſtraa reliquit.

Deinde poſtquam Poeta Gigantomachiam, & foedas Lycaonis menſas ceciniſſet, Jovem in concilio Deorum ſic indignantem, ac concionantem facit:

Occidit una domus, ſed non domus una perire
Digna fuit, qua terra patet, fera regnat Erinnys,
In facinus juraſſe putes. —— ——

Lucianus de Dea Syria, mores hominum ante diluvium Deucalionis, quod cum Noachico fere confunditur, ſic deſcribit: ὑβρισταὶ κάρτα ἐόντες, ἀθέμιστα ἔργα ἔπρασσον, οὔτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον, οὔτε ξείνους ἐδέχοντο, οὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο. Cum contumelioſi admodum eſſent, nefaria opera perpetrabant. Neque enim jusjurandum obſervabant, neque hoſpites recipiebant, neque ſupplicum miſerebantur.

Hac ergo de cauſa inſolitas inundationes inter ominoſa prodigia numerabant gentiles. Livius lib. 5. cap, 15. *In unum omnium cura verſa ſunt, quod lacus in Albano nemore, ſine ullis coeleſtibus aquis cauſſave qua alia, qua rem miraculo eximeret, in altitudinem inſolitam crevit. Quidnam eo Dii portenderent prodigio miſſi ſciſcitatum oratores ad Delphicum oraculum.* Inprimis vero Romanis ſcriptoribus notatu digna viſa eſt Tyberis inundatio. Livius, lib. 30. cap. 38. *Inter prodigia etiam aquarum inſolita magnitudo in religionem verſa, nam ita abundavit Tyberis, ut ludi Apollinares, circo inundato, extra portam Collinam, ad adem Erycina Veneris parati ſint. Caterum ludorum ipſo die, ſerenitate ſubita orta, pompa duci cœpta ad portam Collinam, revocata deductaque in Circum eſt, cum deceſſiſſe inde aquam nuntiatum eſſet: latitiamque populo, & ludis celebritatem addidit ſedes ſua ſolemni ſpectaculo reddita.* In ludis illis ſcenicis, quos avertendæ peſtis cauſa primos Romani inſtituerunt, idem notat Livius, *lib. 7. cap.* 3. quod hoc primum ludorum initium, procurandis religionibus datum, nec religione animos, nec corpora morbis levaverit, quin etiam cum medios forte ludos circus Tyberi circumfuſo irrigatus impediſſet, id vero velut averſis jam Diis, aſpernantibuſque placamina iræ, terrorem ingentem fecit. Tacit. annal. 1. *Eodem anno continuis imbribus auctus Tiberis, plana urbis ſtagnaverat, relabentem ſecuta eſt adificiorum & hominum ſtrages. Igitur cenſuit Aſinius Gallus ut libri Sibyllini adirentur.* Plutarch. Othone: *Id quod Tiberi accidit, pro foe-*

do

do oſtento habuit Vulgus. Erat quidem hora, qua potiſſimum flumina exundant, ſed nunquam in tantum excreverat neque tantam ediderat ſtragem, vel ruinam attulerat effuſus, & inundans magnam partem urbis, maxime in foro frumentario, ut magna fames per multos dies urbem obſederit. Oroſius, lib. 4. cap. 11. *Quinto Luctatio Catulo, Aulo Manlio Coſſ. (anno ab U. C. 507) diverſa ignium aquarumque clades pene abſumſere urbem. Nam Tiberis inſolitis auctus imbribus & ultra opinionem, vel diuturnitate vel magnitudine redundans, omnium Romæ ædificia, in plano poſita, delevit.* vide Auguſtin. de C. D. lib. 3. cap 18. Similes Tiberis inundationes, & ſubſecuta mala enumerat Lycoſthenes de prodigiis. *pag.* 107. 143. 145. 191. 235. 336. &c.

Propter inſolitas etiam ſiccitates animi gentilium religione tacti, ſterilitatem inde metuentes. Sic Græci: Clem. Alex. lib. 6. Strom. Πλὴν ἀλλ' οἱ οἕλληνες αὐχμȣ̃ πολὲ τὴν ἑλλάδα πολυχρονίως φθείροντος, καὶ ἐπεχύσης ἀγονίας καρπῶν, οἱ καταλειφθέντες, φασὶ, διὰ λιμὸν ἱκέται παραγενόμενοι εἰς Δελφὺς, ἤροντο τὴν πυθίαν, πῶς ἂν ἀπαλλαγεῖεν τȣ̃ δεινȣ̃. μίαν δ' αὐτοῖς ἔχρησεν ἀρωγὴν τῆς συμφορᾶς, εἰ χρήσαιντο τῇ Αἰακȣ̃ εὐχῇ. *Verum enim vero cum diuturna ſiccitas Græciam aliquando affligeret & fructuum eſſet magna ſterilitas, qui remanſerant, inquiunt, propter Delphos ſupplices venientes, rogarunt Pythiam, quomodo liberarentur a tam gravi calamitate. Ea reſpondit, calamitatis unum eſſe remedium, ſi uterentur precibus Æaci.* Sic Romani: Livius, lib. 4. cap. 30. *A. Cornelio Coſſo, T. Quintio Penno II. Coſſ. ſiccitate plurimum laboratum eſt: nec coeleſtes modo defuerunt aquæ, ſed terra quoque ingenito humore egens, vix ad perennes ſuffecit amnes. defectus alibi aquarum circa torridos fontes rivoſque ſtragem ſiti pecorum morientium dedit: ſcabie alia abſumta, vulgatique contactu in homines morbi, & primo in agreſtes irruerant ſervitiaque, urbs deinde impletur. Nec corpora modo affecta tabo, ſed animos quoque multiplex religio, & pleraque externa invaſit: novos ritus ſacrificando, vaticinandoque inferentibus in domos, quibus quæſtui ſunt capti ſuperſtitione animi; donec publicus jam pudor ad primores civitatis pervenit, cernentes in omnibus vicis ſacellisque peregrina atque inſolita piacula pacis Deum expoſcenda. Adeo ut datum inde negotium ædilibus fuerit, ut animadverterent, ne qui niſi Romani Dii, neu quo alio more, quam patrio colerentur.* Hoc *Aqualicium* dicebatur, cum aqua pluvialis remediis quibuſdam elicitur. *Feſt.* Tertull. apolog. cap. 40. *Cum ab imbribus æſtiva hyberna ſuſpendunt, & annus in cura eſt aquilicia Jovi immolatis, nudepedalia populo denunciatis, coelum apud Capitolium quæritis, nubila de laquearibus expectatis averſi ab ipſo & Deo & cælo.*

 Ægy-

Ægyptii Nili incrementa ſtudioſe obſervarunt, a quibus totius anni ſpes pendebat, adhibent Νειλομέτριον ſive Νειλοσκόπιον in cubitos diſtinctum, cui cum aliquando Grammaticus quidam Abujaafarus aſſideret, carmen quoddam in partes divellens & ad normam exigens, ita ut a prætereuntibus non intelligeretur, tanquam incantationibus ſuis amnis tumorem compeſceret, ab illis in aquam præcipitatus miſer periit. Nilus enim eo anno parcius exundaverat, adeo ut Ægypto fames timeretur. *Pocok. not. ad. Abulfar. pag.* 161. Nilo ergo deficiente, omnibus modis eum placare, & incrementum ejus provocare ſtuduerunt, quod etiam mactatis hoſtiis humanis primus fecit Buſiris. Ovid. 1. de arte:

Dicitur Ægyptus caruiſſe juvantibus arva
Imbribus, atque annos ſicca fuiſſe novem:
Cum Thraſylus Buſirin adit, monſtratque piari
Hoſpitis effuſo ſanguine poſſe Jovem.
Illi Buſiris, fies Jovis hoſtia primus,
Inquit, & Ægypto tu dabis hoſpes aquam.

Idem in Ibin: *Ut qui poſt annos ſacri mactator iniqui*
Elicuit pluvias victima cæſus aquas.

Hanc crudelitatem perſtringit Juvenalis, ſat. 15.

—— Quæ tanta fames, infeſtaque vallo
Arma coegerunt tam deteſtabile monſtrum
Audere? anne aliam terra Memphitide ſicca
Invidiam facerent nolenti ſurgere Nilo?

Serapidem ejus incrementi auctorem putabant, ideoque ad ejus templum πῆχυν menſuram adſcendentis Nili deportabant, quem morem abrogavit Theodoſius Imperator, qui cum Nilum de priſtino incremento nihil remittere animadverteret, ingenti exultatione dixiſſe fertur: *Gratias tibi*, CHRISTE, *quod abſque urbis illius magna pernicie, tam vetuſtus error extinctus eſt.* Ruffin. lib. 11. hiſt. Eccl. qui eſt appendix ad Euſeb. cap. 30.

Tandem in viſcera terræ ibimus ex cujus cavitatibus ignes aliquando erumpentes luſtrationibus ſæpe repreſſi viſi ſunt ſuperſtitioſis, inprimis quos Ætna evomuit: Julius Obſequens: Cn. Cæpione, Cajo Lælio Coſſ. *Mons Ætna ignibus abundavit, prodigium majoribus hoſtiis quadraginta expiatum.* Idem, inter prodigia quæ M. Æmilio, Lucio Aurelio coſſ. contigerunt: *Ætna mons terræ motu ignes ſuper verticem late diffudit, & ad inſulam Liparas mare efferbuit, & quibuſdam aduſtis navibus, vapore pleroſque navaleis exanimavit.* Oroſius lib. 4. cap. 4. inter

inter prodigia quæ A. U. C. 477. nunciata ſunt: *Apud agrum Calenum repente flamma, ſciſſo hiatu terra eructata, tribus diebus, & tribus noctibus terribiliter exæſtuans, quinque agri jugera, exhauſto penitus ſucco ubertatis, in cinerem extorruit, ita ut non fruges ſolum, ſed & arbores cum imis ſtirpibus abſumſiſſe referatur.* Hic metus ex memoria incendii Sodomitici gentilibus videtur injectus, ejus enim notitia ad eos quoque pervenit, quod ex Diodoro Siculo, Strabone, Tacito, Plinio, Solino probat Grotius, *lib. 1. de ver. relig. Chriſt.* eorumque verba in annotatis deſcribit: ubi Strabo ruinam hanc factam ait ὑπὸ σεισμῶν τε καὶ ἀναφυσημάτων πυρὸς, καὶ θερμῶν ἀσφαλτωδῶν καὶ θειωδῶν. *A terræ motibus, erumpente igne, aquiſque calidis & bituminoſis.*

Obſervatum præterea fuit *tripudium ſonubium*, quod juxta auguralem diſciplinam ſic dictum eſt a ſono, ad quod pertinet ſi arbor ſponte radicibus cadat, ſi terra tremat. *Serv. ad. 3. Æneid. v. 90.* Hoc ſane Romani obſervarunt, nunquam urbem ſuam tremuiſſe, ut non futuri eventus alicujus id prænuncium eſſet. *Plin. lib. 2. cap. 84.* ideoque ferias ejus rei cauſa etiam imperabant, Dei autem nomen, cui ferias ſervare oporteret edicere quieſcebant, ne alium pro alio nominando, falſa religione populum alligarent: quæ ex Agellio & Voſſio, ſupra, *cap. 4.* attigimus. *Cicero 1. de divin. A multis ſcriptum eſt, cum terræ motus factus eſſet, ut ſue plena procuratio fieret, vocem ab æde Junonis ex arce extitiſſe: quocirca Junonem illam apellatam Monetam.* Tempore Gallieni terræ motus graviſſimus fuit: inſpectiſque Sibyllæ libris Jovi Salutari factum. *Treb. Pollio in Gallien.* Hominibus etiam oblatis Dii illi placati ſunt. Stobæus, ſerm. 7. qui eſt de fortitudine: *Juxta Celænas, urbem Phrygiæ, vaſto terræ hiatu, aquæ pleno, ob Jovis iram Idæi, facto, multæ domus cum ipſis habitatoribus immerſæ ſunt. Itaque populo periclitante, Midas Rex oraculum accepit, coituram terram, ſi voragini, quod in vita humana pretioſiſſimum eſſet injiceretur. Celænitis autem aurum & argentum, mundumque foeminarum barathro immittentibus, malo interim minime ceſſante, Ægeſtius, Midæ filius, cum reputaſſet, nihil in vita pretioſius haberi, quam hominis animam, mox patrem amplexus, cum valedixiſſet uxori Timotheæ, eques cum impetu in hiatum inſiluit. Et cum jam terra ad priſtinum habitum rediiſſet, Midas Jovis Idæi aram extruxit, quam auream reddidit, manibus ſuis attactam. Hæc ara, illo anni tempore, quo hiatus contigit, lapidea fit, eoque elapſo rurſus aurea viſitur.* Alterum huic geminum narrat Livius, lib. 7. *Cum motu terræ, ſeu qua vi alia, forum medium ferme ſpecu vaſto eſſet collapſum in immen-*

ſam

ſam altitudinem: neque ea vorago conjectu terræ, cum pro ſe quiſque gereret, expleri potuit, priuſquam Deum monitu quæri coeptum, quo plurimum populus Rom. poſſet, id enim illi loco dicandum vates canebant, ſi Remp. perpetuam eſſe vellent. tum M. Curtium juvenem bello egregium caſtigaſſe ferunt dubitantes an ullum magis Romanum bonum quam arma virtuſque eſſet: Silentio facto templa Deorum immortalium quæ foro imminent, Capitoliumque intuentem, & manus nunc in cœlum, nunc in patentis terræ hiatus ad Deos manes porrigentem ſe devoviſſe: equo deinde quam poterat maxime exornato inſidentem, armatum ſe in ſpecum immiſiſſe, donaque ac fruges ſuper eum a multitudine virorum ac mulierum congeſtas: lacumque Curtium non ab antiquo illo T. Tatii milite Curtio Metio, ſed ab hoc appellatum. Niſi obtineat Ælii & Lutatii ſententia, apud Varronem, *lib.* 4. *de ling. Lat.* eum locum fulguratum, & ex Sc. ſeptum eſſe a Curtio Conſule, cui M. Genutius fuiſſet collega, ideoque Curtium appellatum. Qui terræ motuum ceſſationem volebant, Neptuno ſacra faciebant, quoniam Aſphalius dicebatur. C. Rhodig. lib. 30. cap. 27.

CAPUT XI.

Voces auditæ. Oracula diabolica conſulta a Græcis, Romanis, Ἐπιφάνειαι. quid ἐπιφανής? Sacrorum Antiſtites Pontifices, Augures atque Aruſpices. Vates Hetruſci. Libri Sibyllini, Carmina Martiorum.

DEus O. M. πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως ſub Veteris præſertim Teſtamenti oeconomia, voluntatem ſuam hominibus revelavit per Prophetas, quos ipſe Spiritu ſuo afflavit, ut non tantum θεοπνεύστως loquerentur, ſed & literis quædam mandarent, ad poſterorum inſtructionem. Similia inter gentiles agitavit Diabolus, ut diviniore aliqua revelationis ſpecie, ignarorum mentes faſcinaret, & horrenda ſuperſtitione dementaret: qualia erant ſigna illa, quæ immediate a Spiritu illo tenebrarum profecta, e veſtigio ſenſus externos, auditum præſertim, viſumque feriebant. Auditu percipiebantur Voces illæ, quæ ſine ullo auctore exiſtentes, ſine du-

dubio a Diabolo fictæ ſunt, quæ a ſuperſtitioſis obſervatæ, divinæ ſcilicet voluntatis nunciæ habebantur. Servius, *ad* 3. *Æneid. v.* 322. hoc apud Trojam contigiſſe narrat; Græci victores in patriam reverſuri ex tumulo Achillis vocem audiverunt, querentis, quod ſibi ſoli nihil de præda impertiviſſent: qua de re conſultus Calchas cecinit, Polyxenam Priami filiam, quam Achilles vivus dilexerat, ejus debere manibus immolari, quæ, cum admota tumulo Achillis occidenda eſſet, manu Pyrrhi, æquanimiter mortem ſuſcepit. Cicero, *lib.* 1. *de divin.* Livius *lib.* 5. *cap.* 50. referunt M. Cæditium hominem de plebe nuntiaſſe, ſe in nova via, ſupra ædem Veſtæ, vocem noctis ſilentio audiviſſe humana clariorem, quæ magiſtratibus dici juberet; Gallos adventare. id tum quidem ſpretum. Deinde vero ejus vocis expiandæ cauſa, in nova via, templum Locutio factum eſt. Simile illud de Junone Moneta, quod cap. præcedente ex Cicerone protulimus. C. Hoſtilius Mancinus, teſte *Val. Max. lib.* 1. *cap.* 6. *& Jul. Obſeq.* cum ab Herculis portu, quo pedibus pervenerat, navem conſcenderet, talis vox ſine auctore ad aures ejus pervenit: *Mancine mane.* Fortunæ muliebris ſimulachrum Romæ a matronis dedicatum, bis Latine locutum eſſe dicitur: *Rite me matronæ dedicaſtis.* Plut. in Coriolano. Val. Max. lib. 1. cap. 8. ubi & vox Silvani audita narratur: Uno plus Hetruſci cadent, Romanus exercitus victor abibit. Liv. lib. 2. cap. 7. quarum rerum vanitatem Plutarchus dicto loco arguit.

Oracula vero a certis Diis petebantur, quos conſulere maluerunt gentiles in ipſa ἐθελοθρησκείᾳ ſuperſtitioſi, quam proprio ingenio excogitatis cultibus illos aut non placare, aut magis offendere. Diabolus autem hac ratione miſeros illos in manifeſta præcipitavit flagitia, ubique ſe homicidam a principio fuiſſe demonſtrans. Horrenda ſunt, quæ Pauſanias narrat, *in Meſſenicis*: Bello vexatis Meſſeniis hoc oraculum editum eſt:

Neſcia viri puella geniis inferis
Æpytidum ab alto ſorte ducta ſanguine
Det colla nocturnis ſecanda cædibus.
Vos hac ad undas Haltyi facite ſacra,
Libenter ipſam virginem dantes neci.

Omnes itaque ex Æpytidarum familia virgines ſorti commiſſæ. Cumque Lyciſci filia ducta fuiſſet, eam Epebolus vates ſacrari vetuit, quod diceret non eſſe e Lyciſco genitam, verum uxorem Lyciſci eam ſibi, cum ſterilis eſſet, ſuppoſuiſſe. Interea dum vates hæc ad populum

M agit,

agit, Lyciſcus, clam abducta puella, ſpartam profugit, quæ res vulgata cum hominum mentes vehementer commoviſſet, Ariſtodemus ex eadem Æpytidarum gente, ultro filiam immolandam obtulit: Verum civis Meſſenius, cujus nomen non proditur, filiam hanc amans, ac propediem uxorem eam ducturus, eam quæ ſibi desponſa eſſet, in patris poteſtate amplius eſſe, acriter negare, ſuum, qui ſponſus eſſet, jus omne in illam eſſe. Cum hac oratione parum proficeret, vitiatam a ſe puellam, & gravidam jam eſſe mentitur, qua pertinacia eo furoris Ariſtodemum impulit, ut filiam ſtatim occideret, & ejus utero exciſo, plane non fuiſſe prægnantem omnibus oſtenderet. Ibi alium juſſit Epebolus Vates filiam devovere; quod interpretaretur, virginis cæde, quam iratus pater commiſiſſet, ex oraculo litatum non eſſe. Hinc parum abfuit, quin puellæ procus a concione interficeretur, quippe qui & Ariſtodemum parricidii obligaſſet, & ſalutis ſuæ ſpem in dubium revocaſſet. Euphaes vero, ejus amicus, nulla religione amplius teneri populum, multitudini perſuadet, neque intereſſe a quo virgo cæſa ſit. Æpytidæ omnes aſſentiebantur, nihil enim magis unuſquiſque eorum optabat, quam metu devovendæ filiæ liberari. qua ratione tumultus ſedatus eſt.

Hoc illuſtre admodum nequitiæ Diabolicæ exemplum ex Græcorum hiſtoria ſufficiet: Romani ad ſimilia oracula confugerunt. unum atque alterum exemplum ſuppedit abit Livius *lib.* 5. Lacus in Albano nemore, ſine ullis cœleſtibus aquis, cauſave qua alia, quæ rem miraculo eximeret, in altitudinem inſolitam creverat. quidnam eo Dii portenderent prodigio, miſſi ſciſcitatum oratores ad Delphicum oraculum, & quamvis propior interpres oblatus eſſet, ſenior quidam Vejens, tamen decrevere Patres, Legatos ſorteſque oraculi Pythici expectandas, quas cum Legati attuliſſent, congruentes reſponſo captivi illius Vatis Vejentis. inter alia præcipiebant: *Sacra patria, quorum omiſſa cura eſt, inſtaurata, ut aſſolet, facito.* Iterum, *lib.* 22. Cum Opimia & Floronia virgines Veſtales ſtupri compertæ eſſent, Q. Fabius Pictor, Delphos ad oraculum miſſus eſt, ſciſcitatum, quibus precibus ſupplicationibuſque Deos placare poſſent, *Rurſus, lib.* 29. Cum civitatem repens religio invaſiſſet, invento carmine in libris Sibyllinis, propter crebrius eo anno de cœlo lapidatum, inſpectis: quandocunque hoſtis alienigena terræ Italiæ bellum intuliſſet, eum pelli Italia vincique poſſe, ſi mater Idæa Peſſinunte Romam vecta eſſet. Quare Legati Delphos miſſi, qua ratione Dea Roman-

mam tranſportanda, adeoque placanda, ut libens eo veniret.

Pergo ad apparitiones viſibiles, ſive Ἐπιφανείας, quibus Dii gentilium in myſteriis, cultoribus ſuis ſe præſentes ſiſtebant, eoſque de hiſce ceremoniis edocebant. Cicero 2. de nat. deor. *Præſentiam* vertit. Jupiter Elicius hac ratione Numam Pompilium fulminis expiationem docuit. 3. Faſt.

Conſtat Aventinæ tremuiſſe cacumina ſylvæ,
Terraque ſubſedit pondere preſſa Jovis.
Corda micant Regis, totoque e corpore ſanguis
Fugit, & hirſutæ diriguere comæ.
Ut rediitque animus, da certa piamina, dixit,
Fulminis, altorum Rexque Paterque Deum.
Si tua contigimus manibus donaria puris,
Hoc quoque quod petitur ſi pia lingua rogat.
Annuit oranti, verumque ambage remota
Abdidit, & dubio terruit ore virum.

Calaſiris, apud Heliodorum lib. 3. Æthiop. de viſis Apolline & Diana, μὴ ὄναρ ἦν ἡ ὄψις, ἀλλ' ὕπαρ ἐνδειξάμενοι. *Non ſomnii viſio, ſed res ipſa ſic ſe habebat.* ὄναρ enim & ὕπαρ plane ex antica pugnant. Plato, ep. 3. διὰ τὸ τότε σοι ὕβρισμα νῦν ὕπαρ τ' ἀντ' ὀνείρατος γέγονε. Ἀντὶ τοῦ ἡ ὀπτασία ἀληθὴς, ἐναργῶς, φανερῶς. *Suidas. viſio vera, clara, manifeſta.* Deinde Cnemoni Calaſiris apparitionis modum exponit: ὃν τρόπον εἶπεν, ὦ τέκνον, καὶ ὁ σοφὸς Ὅμηρος αἰνίττεται, οἱ πολλοὶ τὸ αἴνιγμα παρατρέχουσι.

Ἴχνια γὰρ μετόπισθε (ὡς ἐκεῖνός που λέγει) ποδῶν ἠδὲ κνημάων
Ῥεῖ' ἔγνων ἀπιόντος, ἀρίγνωτοι δὲ θεοί περ.

Eo modo, inquit, fili, quem ſapiens Homerus quaſi ænigmate ſignificat: multi autem ænigma prætereunt:

Namque pedum (*ut alicubi ille dicit*) crurumque ſimul veſtigia pone,
Perfacile agnovi remeante, auraſque ſecante:
Dii quoque cognoſci poſſunt, certoque notari.

Poſtea: θεοὶ καὶ δαίμονες, εἶπεν, ὦ Κνήμων, ἐπιφοιτῶντές τε εἰς ἡμᾶς, καὶ ἀποφοιτῶντες, εἰς ἄλλο μὲν ζῶον ἐπελάχιστον, εἰς ἀνθρώπους δὲ ἐπὶ πλεῖστον, ἑαυτοὺς εἰδοποιοῦσι, τῷ ὁμοίῳ πλέον ἡμᾶς εἰς τὴν φαντασίαν ὑπαγόμενοι. τοὺς μὲν δὴ βεβήλους κἂν διαλάθοιεν, τὴν δὲ σοφοῦ γνῶσιν οὐκ ἂν διαφύγοιεν. ἀλλὰ τοῖς τε ὀφθαλμοῖς ἂν γνωσθεῖεν ἀτενὲς διόλου βλέποντες, καὶ τὸ βλέφαρον οὔποτε ἐπιμύοντες. καὶ τῷ βαδίσματι πλέον, οὐ κατὰ διάστασιν τοῖν ποδοῖν, οὐδὲ μετάθεσιν ἀνυομένῳ, ἀλλὰ κατά τινα ῥύμην ἀέρων, καὶ ὁρμὴν

ἀπαραπόδιςον, τεμνόντων μᾶλλον τὸ περιέχον ἢ διαπορευομένων. Διὸ δὴ καὶ τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν Αἰγύπτιοι τὼ πόδε ζευγνύντες, καὶ ὥσπερ ἑνοῦντες ἱςᾶσιν. ἃ δὴ καὶ Ὅμηρος εἰδὼς, ἅτε Αἰγύπτιος, καὶ τὴν ἱερὰν παίδευσιν ἐκδιδαχθεὶς, συμβολικῶς τοι ἔπεσιν ἐναπέθετο, τοῖς δυναμένοις συνιέναι γνωρίζειν καταλιπών. ἐπὶ μὲν τῆς Ἀθηνᾶς· δεινὼ δὲ οἱ ὄσσε φάανθεν, εἰπών. Ἐπὶ δὲ τοῦ Ποσειδῶνος, τὸ

> Ἴχνια γὰρ μετόπισθε ποδῶν ἠδὲ κνημάων
> Ῥεῖ᾽, ἀέγνων ἀπιόντος.

οἷον ῥέοντος ἐν τῇ πορείᾳ, τοῦτο γάρ ἐςι τὸ ῥεῖ ἀπιόντος, καὶ οὐχ, ὥς τινες ἠπάτηνται, ῥᾳδίως ἔγνων ὑπολαμβάνοντες. *Dii, inquit, & Numina, Cnemon, venientia ad nos, & a nobis recedentia, in alia animalia rariſſime, in homines autem ut plurimum ſeſe transformant, ſimilitudine magis, ut viſum inſomni eſſe opinemur, nobis imponentes. Quamvis igitur prophanos homines latuerint, tamen quin a ſapienti cognoſcantur, effugere non poſſunt: ſed ex oculis notari poſſunt, cum continuo obtutu intueantur, & palpebras nunquam concludant: & magis etiam ex inceſſu, qui non ex dimotione pedum neque tranſpoſitione exiſtit, ſed ex quodam impetu aereo, & vi expedita findentium magis auras quam tranſeuntium. Quamobrem ſtatuas quoque Deorum Ægyptii ponunt, conjungentes illis pedes, & quaſi unientes. Quæ etiam Homerus ſciens, ut Ægyptius, & doctrina ſacra inſtructus, & occulte & involute verſibus reddidit, relinquens intelligenda illis qui poſſent. De Pallade quidem:* Atque truces oculi fulſere tuenti. *De Neptuno autem:*

> Namque pedum crurumque ſimul veſtigia pone
> Perfacile agnovi remeante.

Tanquam fluente inceſſu; Hoc enim eſt perfacile remeante; *non, ut quidam decepti,* perfacile agnovi, *putarunt,* Ex hoc inceſſu Dii apud Græcos ſerpere dicuntur. Callim. εἰς λουτρὰ Παλλ.

> Τᾶν ἵππων ἄρτι φρυασσομέναν
> Τᾶν ἱερᾶν εἰσάκουσα, καὶ ἁ θεὸς ἔκτυπος ἕρπει.

Equos ſacros frementes audio, & Dea bene ornata ſerpit. Theocritus, Idyll. 17.

> Ἀθάνατοι δὲ καλεῦνται, θεοὶ νέποδες γεγαῶτες.
> *Immortales vero vocantur Dii ſine pedum uſu facti.*

Ex tali inceſſu Æneas matrem ſuam recedentem agnovit, apud Virg. 1. Æneid. v. 409. & 5. Æneid. v. 647. 648. 649.

> *Et vera inceſſu patuit Dea,*

Scilicet veluti levi vento, naviculæ inſtar propulſa, aut quaſi in terra levi-

levigata, aut glacie obducta, lubrico motu elapſa. Neque inanes habitæ ejuſmodi Deorum epiphaniæ, ſed efficaces, & ſalutari quodam auxilio præditæ, quæ nempe aut ægris ſalutem, aut afflictis ſolatium, aut laborantibus auxilium portendere conſueverant, quare & ſtulti ac dulci fortuna ebrii Reges, hoc titulo quoque ſuperbire, & Ἐπιφανεῖς vocari voluerunt, ut Inprimis Antiochus Syriæ Rex, veriori nomine Ἐπιμανὴς παρονομασικῶς dictus. Hinc Athenienſium κολακεία, in carmine Ithyphallico, cum Demetrius eorum urbem ingrederetur: σὲ δὲ παρόνθ' ὁρῶμεν, οὐ ξύλινον, οὐδὲ λίθινον, ἀλλ' ἀλήθινον. Athen. dipnoſ. lib. 6. cap. 15. Eodem modo Auguſti Colaces Poetæ. Virg. 1. Ecl.

Nec tam præſentes alibi cognoſcere divos.
Hic illum vidi juvenem Melibœe quotannis
Bis ſenos cui noſtra dies altaria fumant.

Ovid. 2. Triſt. *Per te præſentem conſpicuumque* Deum.
Horat, lib. 3. od. 5. Jovem & Auguſtum confert, atque hunc illi quodammodo præfert.

Cœlo tonantem credidimus Jovem
Regnare: præſens divus habebitur Auguſtus.

De Deorum Epiphania multa docte diſſerit Ez. Spanhemius *diſſert.* 5. *de uſu & præſt. numiſm.*

Hominum aliquando miniſterio Diabolus uti voluit, quorum opera voluntatem ſuam manifeſtaret, ceremoniaſque ſuperſtitioſas præſcriberet. Hi autem homines aut voce effati ſunt, vel ſcriptis conſignata legerunt ea quæ pro divinis, infelicibus venditabant. Voce agebant Pontifices & Augures, aliique divini. Pontificum collegium in rebus ad religiones pertinentibus plerunque a Senatu conſulebatur, quod ſæpe notavit Livius, ex quo aliiſque ſcriptoribus hunc morem firmat Briſſonius, *lib.* 2. *form. pag.* 209. 210. Augurum & Aruſpicum munus præcipuum erat, auſpicia captare, id eſt ſigna rerum futurarum, Deorumque monita: Lætane eſſent illa an piacularia; quidve apportarent, proſperane an vero minacia & calamitoſa, expiandaque ſacrificiis & luctu publico, ſcrutari ac præmonere. hinc juſtiſſimæ ſuperſtitionum cauſæ. Terent. Phorm. act. 4 ſc. 4.

Aruſpex vetuit ante brumam aliquid novi
Negotii incipere: quæ cauſa eſt juſtiſſima.

Hetruſci hac arte maxime claruerunt. Liv. lib. 1. ad publica prodigia Hetruſci tantum vates adhibebantur. Inſignis eſt hiſtoria apud Agellium, *lib.* 4. *cap.* 5. Cum ſtatua Horatii Coclitis de cœlo tacta eſſet, ob id fuſ-

fulgur *piaculis luendum*, Aruſpices ex Etruria acciti, inimico atque hoſtili in populum Rom. odio, inſtituerant eam rem contrariis religionibus procurare. Ea re prodita, cum de perfidia confeſſi eſſent, necati ſunt. unde verſus hic tota urbe factus cantatuſque pueris fertur: *Malum conſilium conſultori peſſimum eſt.* Cicero 2. de leg. *Interpretes autem Jovis Opt. Max. publici Augures ſignis & auſpiciis poſtea vidento, diſciplinam tenento, Divorumque iras providento, iiſque parento. Cœlique fulgura regionibus ratis temperanto, urbemque & agros, & templa liberata atque effata habento: quæque augur injuſta, nefaſta, vitioſa, dira defixerit, irrita, infeſtaque ſunto: quique non paruerit, capitale eſto. Prodigia, portenta ad Etruſcos & Aruſpices ſi Senatus juſſerit, deferunto. Etruriaque principes diſciplinam docento. Quibus Divis creverint procuranto, idemque fulgura atque obſtita pianto.* Lucanus lib. 1. de variis monſtris expiandis:

Hæc propter placuit Tuſcos de more vetuſto
Acciri vates, quorum qui maximus ævo
Aruns, incoluit deſerta moenia Lunæ,
Fulminis edoctus motus, venaſque calentes
Fibrarum, & monitus volitantis in aere pennæ

Claudian. l. 1. in Eutrop: *Fulmineos ſolers Etruria conſulat ignes,*
Immenſumque nefas fibris exploret aruſpex,
Quæ nova portendant ſuperi.

Expiationes præcipiebant hac aut ſimili formula, qualis occurrit apud Varronem, lib 6. de ling. Lat. *Ut ſuo quiſque ritu ſacrificium faciat.*

Scripta, quibus Deorum voluntatem edocebantur gentiles, erant inprimis libri Sibyllini, de quibus & nos egimus ſyngrammate noſtro de Bibliothecis, *cap. 6.* ad quos rebus dubiis ſæpe recurrebant Romani. Horum inſpiciendorum cauſa creati primo duumviri, poſtea Xviri, imo quindecimviri facti, de quorum conſilio expiationes inſtitutæ. SCti rituſque, quo libri inſpiciebantur, formam habet Vopiſcus in Aureliano: Die tertio Idus Januarias Fulvius Sabinus Prætor urba- „ nus dixit: *Referimus ad vos, P. C. Pontificum ſuggeſtionem, & Aureliani* „ *Principis literas; quibus jubetur ut inſpiciantur fatales libri, quibus ſpes belli* „ *terminandi ſacrato Deorum imperio continetur. Scitis enim ipſi, quotieſ-* „ *cunque gravior aliquis extitit motus, eos ſemper inſpectos: neque prius mala* „ *publica eſſe finita, quam ex iis ſacrificiorum proceſſit auctoritas.* Tunc „ ſurrexit primæ ſententiæ Ulpius Syllanus, atque ita locutus eſt: *Sero* „ *nimis, P. C. de Reip. ſalute conſulimus, ſero ad fatalia juſſa reſpicimus,* „ *more languentium, qui ad ſummos medicos niſi in ſumma deſperatione non*

„ *mit-*

„ *mittunt: proinde quaſi peritioribus viris major facienda ſit cura, cum o-*
„ *mnibus morbis occurri ſit melius. Meminiſtis enim,* P. C. *me in hoc ordine*
„ *ſæpe dixiſſe, jam tum, cum primum nuntiatum eſt Marcomannos erupiſſe,*
„ *conſulenda Sibyllæ decreta, utendum Apollinis beneficiis, inſerviendum*
„ *Deorum immortalium præceptis: recuſaſſe vero quoſdam, & cum ingenti*
„ *calumnia recuſaſſe, cum adulando dicerent, tantam eſſe Principis virtu-*
„ *tem, ut opus non ſit Deos conſuli, proinde quaſi & ipſe vir magnus non Deos*
„ *colat, non de Diis immortalibus ſperet. Quid plura? audivimus literas*
„ *quibus rogavit opem* Deorum, *quæ nunquam cuiquam turpis eſt, ut vir for-*
„ *tiſſimus adjuvetur. Agite igitur, Pontifices, qua puri, qua mundi, qua*
„ *ſancti, qua veſtitu, animiſque ſacris commodi, templum adſcendite,*
„ *ſubſellia laureata conſtituite, veteranis manibus libros evolvite, fata Reip.*
„ *quæ ſunt æterna, perquirite, patrimis matrimiſque pueris carmen indi-*
„ *cite: nos ſumtum ſacris, nos apparatum ſacrificiis, nos aris ambarvalia*
„ *indicemus.*

„ Poſt hæc interrogati plerique Senatores, ſententiam dixerunt,
„ quas longum eſt innectere, deinde aliis manus porrigentibus, aliis
„ pedibus in ſententias euntibus pleriſque verbo conſentientibus, con-
„ ditum eſt SC tum. Itum eſt deinde ad templum, inſpecti libri, pro-
„ diti verſus, luſtrata urbs, condita carmina, ambarvalia promiſſa,
„ atque ita ſolemnitas, quæ jubebatur, expleta. Eſt epiſtola Aure-
„ liani de libris Sibyllinis; nam ipſam quoque indidi ad fidem rerum.
„ *Miror, vos, Patres Sancti, tamdiu de aperiendis Sibyllinis dubitaſſe libris;*
„ *perinde quaſi in Chriſtianorum Eccleſia, non in templo* Deorum *omnium*
„ *tractaretis. Agite igitur & caſtimonia Pontificum, ceremoniiſque ſolem-*
„ *nibus juvate Principem, neceſſitate publica laborantem. Inſpiciantur li-*
„ *bri: quæ facienda fuerint celebrentur. quem libet ſumtum, cujus libet*
„ *gentis captivos, quæ libet animalia regia non abnuo, ſed libens offero: ne-*
„ *que enim indecorum eſt,* Diis *juvantibus vincere. Sic apud majores no-*
„ *ſtros multa finita ſunt bella, multa cœpta. Si quid eſt ſumtuum, datis*
„ *ad præfectum ærarii literis, decerni juſſi, eſt præterea veſtræ auctoritatis*
„ *arca publica, quam magis refertam eſſe reperio, quam cupio.*

In hoc ordine Vatum carmina cenſenda, quæ ſæpiſſime quoque conſul-
ta. Exempla hic congerere ſupervacuum eſt, cum ſedulo in eo operam
poſuerit Briſſonius; *lib. 2. de form. pag.* 204. 205.

CAPUT XII.

Suculæ ſi a matre comeduntur non eſt prodigium. Cauſarum ignoratio & rei novitas admirationem faciunt. Quid ſint monſtra, oſtenta, portenta, prodigia? Miracula Deorum gentilium quædam manifeſta, quædam occulta. Accidentia homini præter intentionem in actionibus religioſis, civilibus, animalibus. Auſpicia caduca. Palpitationes. Sternutamenta. *Pedum offenſiones. Auguria ex avium volatu, cantu, tripudio ſoliſtimo. Præſagia ex bubus equis muribus, muſtelis, canibus: inprimis ex ſerpentibus. Diabolus ſerpens.* Serpens *Epidaurius. Auguria ex apibus: muſcis. Prodigia in Sole, nubibus, aere, viſa; audita. Pluviæ ſanguineæ, ſtatuæ ſudantes. Haſtæ motæ. Prodigia multa ſimul conjuncta: ante mortem Julii Cæſaris: ante bellum civile Cæſaris & Pompeji, &c.*

SIcut homo iram illam quam animo concepit, nunquam ita occultare poteſt, quin ejus ſigna, aut ex oculis ardentibus erumpant, aut ex ore totoque vultu emicent, ut facile totum hominem ſtatu ſuo motum eſſe deprehendas: Sic etiam rerum naturam, ſi ea a communi curſu, & latente cauſarum ſerie deviet, manifeſtam conditoris iram non ſine ratione præ ſe ferre creditur. Quæ ſane res miſerorum gentilium ſuperſtitionem in immenſum auxit, præſertim ubi cauſæ in occulto poſitæ: quibus manifeſtis nihil inde diri præſagiebant. Nullum piaculare ſacrum decernebant ob ſuculas a matre comeſtas, quia id fieri ſcirent ob ventriculi fervorem, atque inde orientem voracitatem. Columella lib. 7. cap. 11. *Sunt quædam ſcro-*

ſcrofa, quæ mandunt fœtus ſuos, quod cum fit, non habetur prodigium. Nam ſues ex omnibus pecudibus impatientiſſimæ famis ſunt: ita ut aliquando, ſi indigeant pabuli, non tantum alienam, ſi liceat, ſobolem, ſed etiam ſuam conſumant. Plinius breviter, lib. 8. cap. 51. *Comeſſe fœtus his non eſt prodigium.* Unde lepidum illud Antiphontis apud Clem. Alexandr. *lib. 7. Strom.* Nam cum quidam male præſagiret ex eo quod ſus porcellos devoraſſet, iſque eam vidiſſet, ob ſordes ejus qui ipſam alebat, fame valde attenuatam: De ſigno inquit, lætare, quod cum ſic eſuriret, filios tuos non comederit. Ubi vero cauſæ latent, acceditque rei novitas, multi ſtupent inſtar Æneæ, qui clypeum ſibi a Vulcano fabricatum & cælatum, (8. Æneid.)

Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet.

Animis ſic affectis facillime ſe inſerit ſuperſtitio metu futuri: quod ſapienter animadvertit Seneca, quæſt. natur. lib. 7. *Nemo uſque eo tardus, & demiſſus in terram eſt, ut ad divina non erigatur, ac tota mente conſurgat: utique ubi novum aliquod miraculum e cœlo fulſit. Nam quamdiu ſolita decurrunt, magnitudinem rerum conſuetudo ſubducit. Ita enim compoſiti ſumus, ut nos quotidiana, etiam ſi admiratione digna ſunt, tranſeant: contra minimarum quoque rerum, ſi inſolita prodierunt, ſpectaculum dulce fiat. Hic itaque cœtus aſtrorum, quibus immenſi corporis pulchritudo diſtinguitur, populum non convocat. At cum aliquid ex more mutatum eſt, omnium vultus in cœlo eſt. Sol ſpectatorem, niſi cum deficit, non habet. Nemo obſervat lunam, niſi laborantem. Tunc urbes conclamant, tunc pro ſe quiſque ſuperſtitione vana trepidat.* Huc facit illud Claudiani lib. 1. in Eutropium:

Semiferos partus, metuendaque pignora matri,
Manibus in mediis auditum nocte luporum
Murmur, & attonito pecudes paſtore locutas,
Et lapidum duras hyemes, nimboque minacem
Sanguineo rubuiſſe Jovem, puteoſque cruore
Mutatos, viſaſque polo concurrere lunas,
Et geminos Soles mirari deſinat orbis,
Omnia ceſſerunt eunucho conſule monſtra.

Hoc ipſum etiam verba, prudenter a majoribus poſita, declarant: quia enim oſtendunt, portendunt, monſtrant, prædicunt; oſtenta, portenta, monſtra, prodigia dicuntur, teſte Cicerone, *lib. 1. de divin.* quibus conſentanea ſcribit idem, *lib. 2. de nat. Deor.* & Auguſtinus, *de Civ. Dei, lib. 21. cap. 8.* Nonius vero Marcellus *cap. 5.* Monſtra quidem

 & oſten-

& oſtenta ſimiliter intelligi vult, quod imminentia monſtrent, oſtendant. Portentum autem non ſolum quod portendat, ſed etiam quod jam apportet, & faciat ex his ſignificationibus, quæ in auſpiciis & auguriis & extiſpiciis oſtenduntur. Prodigium tandem ſemper peſſimum eſſe dicit, dictum quaſi porro adigendum. additque illud 3. Æn.

Sola novum, dictuque nefas Harpyia Celæno
Prodigium canit, & triſtes denuntiat iras.

Ad quem locum ita Servius: *Prodigium, portentum & monſtrum modico fine diſcernuntur, ſed confuſe pro ſe plerunque ponuntur. Varro ſane hæc ita definit; oſtentum, quod aliquid hominibus oſtendit; portentum, quod aliquid futurum portendit; Prodigium, quod porro dirigit; miraculum, quod mirum eſt; monſtrum, quod monet.* Non mirum ergo ſi ad monſtri conſpectum plerunque exhorreſcimus: ideo Gigantes, pro monſtris olim habiti, נפילים dicti, cujus etymon a cadendo. Rationem reddit R. D. Kimchi. in lib. rad. ונקראו כן שיפול הארם מפהרם מפני שהם גבוהים כל כך כי לענין זה נקראו האמים *quia ſcilicet homines metu eorum concidant, unde & formidabiles* אמים *dicuntur.*

Auguſtinus, *lib.* 10. *de Civ. Dei*, *cap.* 16. miracula Deorum gentilium duplicia facit. quædam enim vi ac poteſtate, eorum fieri ſatis evidenter apparet, ut eſt, quod effigies Deorum penatum, quos de Troja Æneas effugiens advexit, de loco in locum migraſſe referuntur: quod cotem Tarquinius novacula ſecuit: quod Epidaurius ſerpens Æſculapio naviganti Romam comes adhæſit: quod navim qua ſimulachrum matris Phrygiæ vehebatur, tantis hominum boumque conatibus immobilem redditam, una mulierculæ zona alligatam, ad ſuæ pudicitiæ teſtimonium movit & traxit: quod Veſtalis, de cujus corruptione quæſtio vertebatur, aqua impleto cribro de Tyberi, neque perfluente, abſtulit controverſiam. Alia autem intervallis temporum, occultis ipſius mundi cauſis, veruntamen ſub divina providentia conſtitutis & ordinatis monſtruoſa contingunt: quales ſunt inuſitati partus animalium, & cœlo terraque inſolita rerum facies, ſive tantum terrens, ſive etiam nocens: Atque hæc illa eſſe dicit, quæ procurari, atque mitigari dæmoniacis ritibus fallaciſſima eorum aſtutia perhibentur. quale monſtrum ſuo ſeculo, virum ſanctum, propter rei novitatem eſſe dicit Juven. ſat. 13.

Egregium ſanctumque virum ſi cerno, bimembri
Hoc monſtrum puero, & miranti jam ſub aratro

Piſci-

Piſcibus inventis, ac fœtæ comparo mulæ.
Sollicitus tanquam lapides effuderit imber,
Examenque apium longa conſederit uva,
Culmine delubri, tanquam in mare fluxerit amnis
Gurgitibus miris, & lactis vortice torrens.

Talia ergo obſervata ac procurata fuerunt, vel ſingula ſeórſim, vel plura conjunctim. Omnes res a Deo O. M. conditæ, ad finem lege naturæ ſibi præſcriptum, certo conatu atque appetitu feruntur, qui tum demum terminatur, cum res finem illum aſſecuta, in ejus fruitione acquieſcit: ſi vero eum non aſſequitur, errat, & ἁμάρτημα committit. Appetitus hic pro ratione creaturarum a Phyſicorum filiis ſtatuitur Rationalis, Senſitivus, Naturalis. Rationalis eſt in hominibus qui propter finem omnia ἐκ προαιρέσεως agunt: Si autem fine ſuo excidant, aut in mediorum ad illum directione aliquid nec opinantibus contingat, de quo antea nec cogitarant, nec cogitare potuerant, illud in prodigium verterunt gentiles, adeoque procurandum exiſtimarunt. quod obſervatum fuit nón tantum in actionibus religioſis ſed etiam civilibus atque animalibus.

In actionibus religioſis ſi quid non rite fieret, ominoſum adeoque luſtrandum credebatur. Plutarchus in Coriolano: *Si unus equus thenſas ducentium elanguiſſet, itemque ſi læva manu prehendiſſet auriga habenas, ſupplicationem decernebant inſtaurandam. Secutis temporibus unum ſacrificium tricies inſtaurarunt, quod ſemper aliquid delicti vel offenſionis interveniſſe diceretur.* Cicero, orat. de aruſp. reſp. *An ſi ludius conſtitit, aut tubicen repente conticuit, aut puer ille patrimus & matrimus, ſi terram non tenuit, aut lorum omiſit, aut ſi ædilis verbo, aut ſi nutu aberravit, ludi ſunt non rite facti: eoque errata expiantur, & mentes Deorum immortalium ludorum inſtauratione placantur.* ad hunc Ciceronis locum reſpexit Arnobius lib. 4. adv. gentes: *In ceremoniis veſtris*, inquit, *rebuſque divinis, poſtulionibus locus eſt, & piaculi contracta eſſe dicitur commiſſio, ſi per imprudentiæ lapſum, aut in verbo quiſpiam, aut ſympuvio deerrarit, aut ſi curſu in ſolennibus ludis, curriculiſque divinis: commiſſum omnes ſtatim in religiones clamatis ſacras, ſi ludius conſtitit, aut tibicen repente conticuit: aut ſi patrimus ille qui vocitatur puer & omiſit per ignorantiam lorum, aut terram tenere non potuit, & audetis abnuere in delictis tam gravibus violari ſemper a vobis Deos, cum in levioribus cauſis iraſci eos ipſi cum pernicie ſæpius confiteamini civitatis.* Plin. lib. 28. cap 2. *Si Pontifici Ditis cauſa epulanti aliquid exciderit, in menſa utique id reponi, adolerique*

ad larem, piatio eſt. Cum auſpicaretur Conſul, in domo extra urbem, vel in tabernaculo ad id conducto ſedebat: quod ſi qua de cauſa redire in urbem, nullis dum viſis certis ſignis cogeretur, relinquendum erat prius conductum tabernaculum, & quærendum alterum, ex quo de integro ſervaret de cœlo. Tiberius Sempronius bis eodem uſus, coſſ. renunciavit Scipionem Naſicam, & C. Martium: cognito poſt vitio, rem ad Senatum retulit, neque neglexit adeo minutam offenſionem Senatus: ſcripſit conſulibus, qui relictis provinciis, illico Romam regreſſi depoſuerunt magiſtratum. *Plut. in Marcello. Cicero 2. de divin. Val. Max. lib. 1. cap. 1.* Inter prodigia Caſſi & Bruti cædem portendentia Julius Obſequens numerat puerum, qui in pompa Victoriæ cultu cum ferretur, ferculo decidit: & lictorem qui luſtrationi perverſis faſcibus lauream impoſuit. Cornelio Cethego, quod exta hoſtiæ non rite porrexiſſet; Q. Sulpitio, quia immolanti apex, quem geſtant Flamines, de capite defluxiſſet, ademta ſunt ſacerdotia. Minucio Dictatori, qui Magiſtrum equitum dixerat C. Flaminium, quia ſtridor ſoricis auditus erat, abrogatum eſt imperium. *Plutarchus & Valerius Max. locis citatis.*

Huc pertinent Auſpicia caduca, cum aliquid ad rem ſacram pertinens excidit, non tantum virga e manu Flaminis, ut Scaliger Feſtum interpretatur, cujus verba: *Caduca auſpicia dicunt, cum aliquid in templo excidit, veluti virga de manu*; hoc exempli gratia additur, cum & alia excidere poſſint: ut *viſcera*, quod contigit Craſſo. Plutarch. cap 36. τὰ σπλάγχνα τοῦ μάντεως αὐτῷ προσδόντος, ἐξέβαλε τῶν χειρῶν, id quod viſum eſſe ait vere τεράστιον & triſte. *Victima*, veluti *fugit cum ſaucius aram*

Taurus & incertam excuſſit cervice ſecurim.

Sueton. Galb. cap. 18. *Cum per omne iter dextra ſiniſtraque oppidatim victimæ cæderentur, taurus ſecuris ictu conſternatus, rupto vinculo eſſedum ejus invaſit, elatiſque pedibus totum cruore perfudit.* Tacit. lib. 3. hiſt. cap. 55. *Acceſſit dirum omen, profugus altaribus taurus, disjecto ſacrificii apparatu, longe, nec ubi feriri hoſtias mos eſt, confoſſus.* 3. Georg.

Sæpe in honore Deum medio, ſtans hoſtia ad aram
Lanea dum nivea circumdatur infula vitta,
Inter cunctantes cecidit moribunda miniſtros.

Senec. Oedip. v. 337. *Altum taurus attollens caput*
Primos ad ortus poſitus expavit diem,
Trepiduſque vultu Solis, & radios fugit,

Corona: quod contigit Galbæ, Suet. cap. 18. *Obſervatum etiam eſt*

Kal

Kal. Jan. ſacrificanti coronam de capite excidiſſe. De Syphace, Silius Ital. lib. 16.

Et ſimul extructis ceſpes ſurrexerat aris,
Victimaque admota ſtabat ſubjecta bipenni,
Cum ſubito abruptis fugiens altaria taurus
Exiliit vinclis, mugituque excita late
Implevit tecta, & fremitu ſuſpiria rauco
Congeminat, trepida terrorem ſparſit in aula,
Vittaque majorum decoramen fronte ſine ullo
Delapſa attactu nudavit tempora Regis.
Talia cœlicolæ caſuro triſtia regno
Signa dabant, ſævique aderant gravia omina fati.

Patera, ſive Spondeum: Theophr. Charact. cap. 20. inter notas δυσχερείας. Καὶ 'ευχομένων καὶ σπενδόντων 'εμβαλεῖν, (aliis 'εκβαλεῖν) τὸ ποτήριον καὶ γελάσαι ὡς τεράσιόν τι πεποιηκῶς. *Dum vota libationeſque fiunt, pateram ſibi e manibus elabi ſinit, & ſimul riſum tollit, quaſi aliquid fecerit portentoſum.*

Niſi *caducum auſpicium* dici mavelis, quia homini, cui accidit, caſus & infortunii omen eſt, quomodo Petronius *peritura fata* dicit, quæ perniciem alicui vel rei, vel homini portendunt: *lachrymoſum fumum* Horat. qui lachrymas exprimit: *mentita tela*, Virg, 2. Æn. quæ Trojanos Græcos eſſe mentiebantur.

In actionibus ad communem vitam humanam ac politicam pertinentibus non minor obſervationum ſuperſtitio. In Magiſtratibus: Julius Obſequens, M. Lepido, Munatio Planco Coſſ. *Notatum eſt prodigii loco fuiſſe, quod P. Ticius Prætor propter diſſenſiones collegæ magiſtratum abrogavit, & ante annum eſt mortuus. Conſtat neminem, qui Magiſtratum collegæ abſtulerat, annum vixiſſe, abrogaverunt autem hi: Lucius Junius Brutus Conſul, Tarquinio Collatino: Tib. Gracchus, M. Octavio Cæcinna*: *P. Tarquinius, P. Marullo*: *Tullius, Bruto & Caſſio pugnam adverſus Cæſarem & Antonium molientibus.* Varro lib. 5. de ling. Lat. *Prætor qui die nefaſto fatus eſt, ſi imprudens fecit, piaculari hoſtia facta piatur; ſi prudens dixit, Quintus Mucius abnegabat eum expiari, & ut impium non poſſe dicebat.* Sueton. Galb. cap. 18. *Adoptionis die, neque milites allocuturo caſtrenſem ſellam de more poſitam pro Tribunali, oblitis miniſtris, & in ſenatu curulem perverſe collocatam.*

In privatis: Plin. lib. 28. cap. 2. *Incendia inter epulas nominata, aquis ſub menſas profuſis abominabantur: recedente aliquo ab epulis ſimul*

 verri

verri ſolum: aut bibente conviva menſam vel repoſitorium tolli, inauſpicatiſſimum judicatur. Sternutamento revocari ferculum menſamve, ſi non poſtea guſtetur aliquid, inter diras habetur, aut omnino non eſſe, quin & repente conticeſcere convivium, adnotatum eſt, non niſi in pari præſentium numero: qua in re fama labor eſt, ad quemcunque eorum pertinens. Cibus etiam e manu prolapſus reddebatur, utique per menſas, vetabantque munditiarum cauſa deſlare. Inter funeſta C. Panſæ exhibita prodigia recenſet Jul. Obſequens, quendam e populo, ſanguine victimarum prolapſo, reſperſam cruore palmam proficiſcenti dediſſe. Byblis, apud Ovid. 9. metam. v. 596.

Quid quod & ominibus certis prohibebar amori
Indulgere meo tunc, cum mihi ferre jubenti
Excidit, & fecit ſpes noſtras cera caducas?
Nonne vel illa dies fuerat, vel tota voluptas,
Sed potius mutanda dies? Deus *ipſe monebat*
Signaque certa dabat, ſi non male ſana fuiſſem.

Pergimus actiones animales, ubi circa palpitationes & facultatem hominis, qua ſe de loco in locum movere poteſt infinita fere a gentilibus ſunt obſervata.

Si pars aliqua corporis ſuapte ſponte ſubſtitiſſet aut mota eſſet, omen inde captum. Hujus palpitationis tres erant ſpecies. Prima, παλμὸς, quæ a Veteri Gloſſario *Saliſatio* dicitur. Plaut. Pſeud. act. 1. ſc. 1. v. 105. *Supercilium mihi ſalit.* Theocr.

Ἄλλεται ὀφθαλμὸς μὲν ὁ δέξιος, ἦ ῥά γε ἰδήσω
Αὐτάν. Suidas: παλμικὸν οἰώνισμα, ὅπερ συνέγραψε ποσειδώνιος, οἷον, ἐὰν πάλληται ὁ δέξιος ὀφθαλμὸς, τόδε σημαίνει. Rabanus: *Saliſſatores vocati ſunt, quia dum eis membrorum quæcunque ſalierint, aliquid ſibi exinde proſperum, ſeu ſignificari prædicunt.* Secunda: tinnitus auris. Plin. lib. 28. cap. 2. quin & abſentes tinnitu præſentire de ſe ſermones, receptum eſt. Et Epigrammatum Græcanicorum liber 7. meminit. Et πόλλης ſcripſit Ἐνόδιον οἰώνισμα. Elegans eſt illud vetuſtiſſimi Poetæ epigramma:

Garrula, quid totis reſonas mihi noctibus, Auris?
Neſcio quem dicunt nunc meminiſſe mei.
Hic quis ſit quæris? reſonant tibi noctibus aures,
Et reſonant totis, Delia, *te loquitur.*
Non dubie loquitur me Delia, *mollior aura*
Venit, & exili murmure dulce fremit.

De-

Delia non aliter ſecreta ſilentia noctis
Summiſſa ac tenui rumpere voce ſolet.

Tertia ſpecies, πταρμὸς, ſternutatio. Propertius:

Aridus argutum ſternuit omen amor.

Cujus ominationis ſollicitudinem cum deprecabantur Græci, dicebant Ζεῦ σῶσον. In epigrammate: —— οὐδὲ λέγει, Ζεῦ Σῶσον πταρῇ. Atque hæc ex Scaligeri notis ad Auſonii gryphum de numero ternario, ubi verſ. 20. pro *omnia* legendum eſſe vult *omina terna.* Divini quid in illis latere Pythagoras quoque monuit apud Ælianum var. hiſt. lib. 4. cap. 17 ὁ πολλάκις ἐμπίπτων τοῖς ὠσὶν ἦχος, φωνὴ τῶν κρειττόνων. *Sonus, qui perſæpe accidit auribus, vox eſt præſtantiorum*, i. Dæmonum. Τὸ κρεῖττον idem quod τὸ θεῖον Numen. Sternutamenta autem non facere auſpicium plerique cenſent, ſed cum captatis auguriis ſuperveniunt, illa rata facere, ſive boni ſive mali prænuncia ſint: qualiaque prædicta, prævisaque fuerant affirmare, & probare ſermonis veritatem putaverunt: Homeri exemplo, qui, Penelope, malum procis futurum ab Ulyſſe, referente, Telemachum facit ſternutaſſe. Et Xenophonte ad milites concionante, ſub idem tempus, ſternutans quidam, omen fecit feliciſſimum, ita ut totius dux militiæ crearetur. Themiſtocle vero ad aras ſacrificante, a dextra ſternutans homo augurium fecit, quo præcipui captivi immolarentur. Hippiæ quoque dum ſternutat, excuſſus dens, magnum augurium fecit calamitatis futuræ. *Ariſt. lib.* 1. *hiſt. animal. cap.* 11. *& probl. ſect.* 33. §. 7. quod e capite tanquam ex arce, ſternutamenta originem ducunt, quæ pars divina & ſanctior homini eſt, propterea prodeuntem inde ſpiritum tanquam ſignum augurale, & divinum numen nos venerari decere cenſuit. Si eſſent matutina, nefanda ominari, & rei inceptandæ irritos conatus facere: quare ſi inter calceandum ſternutaſſent, ad lectum redibant ſuperſtitioſi. *Auguſt. de doctr. Chriſt. lib.* 2. *cap.* 20. Si vero meridiana, firmiſſimi auſpicii eſſe, præcipue a dextris arbitrati ſunt. Sæpe tamen ſymbolum veritatis, & prognoſticum liberationis facere ab inſidiarum metu, voluere. vide Alex. ab Alex. *lib* 2. *cap.* 26. & G. Voetii diſp. de ſuperſtitione, cum appendice hiſtorico-Theologica, de ſternutatione.

Circa facultatem loco motivam occurunt inprimis pedum offenſiones, quas infauſti ſemper ominis fuiſſe idem Alexander loco modo allegato, exemplis probat. C. Gracchus, qua die civili ſeditione oppreſſus fuit, domo egrediens, ita pede limen offendit, ut non par-

va

va vis ſanguinis effluerct. Neroni quoque in expeditionem Alexandriam profecturo, lacinia ſurgenti adhæſit. Craſſi etiam filius, contra Parthos proditurus in aciem, ita pedem offendit, ut humi proſtratus concideret: quos omnes vehementi diſcrimine atque immani ſtrage oppreſſos fuiſſe conſtat. Non defuerunt tamen qui talia omina inſuper habendo, nulla religione ab inceptis abſterreri potuerunt. nec illis infeliciter ceſſit. Julius Cæſar in egreſſu navis prolapſus, omen in melius vertit, dicens: *Teneo te Africa.* Sueton. cap. 59.

Facultus generatrix a natura & homini, & reliquis animalibus conceſſa eſt, ut ſibi ſimile procreet, & cum in ſingulari non poſſit, in ſpecie tamen naturam conſervet, & quadantenus immortalem reddat. Si ergo hæc exorbitet, ac ſibi diſſimile ſive monſtrum progeneret, in omen vertebatur. Livius & Julius Obſequens notarunt Mulam pepeviſſe; Mulum tripedem natum eſſe: monſtra humana, præſertim Anbadrogynos natos eſſe: Nurſiæ gemini ex muliere ingenua nati: S. Gal- M. Scauro Coſſ. puella integris omnibus membris, puer a parte priore alvo aperta, ita ut mundum inteſtinum conſpiceretur, Idem poſteriore natura ſolidus natus, qui voce miſſa expiravit, *Jul. Obſeq.* qualia monſtra inter cauſas luſtrationum ab hiſtoricis recenſentur. Hieron. epiſt. 63. *Legamus veteres hiſtorias, & maxime Græcas & Latinas, & inveniemus luſtralibus hoſtiis, ſecundum errorem portentoſas ſoboles tam in hominibus, quam in armentis ac pecudibus expiatas.* Am. Marcell. lib. 19. fin. *Naſcuntur hujuſcemodi ſæpe portenta, pindicintia rerum variarum eventus, quæ quoniam non expiantur, ut apud veteres, publice, inaudita prætereunt & incognita.*

Animalia quæ appetitu ſenſitivo aguntur, & veſtigium aliquod rationis in phantaſia oſtendunt, ſi quid præter ſolitum fecerint, horrenda inde animo præſagiebant gentiles. in hac categoria ſunt volucres, quadrupedes, ſerpentes.

Evolucribus auguria captabantur, vel ex Alitis involatu, vel ex Oſcinis cantu, vel ex tripudio ſoliſtimo, dequibus prolixe ſane agit Cicero, *lib. 2. de nat. Deor.* & *1. de divin.* Ex recentioribus Peucerus de divinationum generibus. Inprimis habitus eſt

Infelix Bubo, dirum mortalibus omen.

Hunc in Capitolio viſum notavit Jul. Obſequens, P. Plautio & M. Fulvio, iterum: Cn. Domitio, G. Fannio coſſ. Cum Capitolii cellam intraſſet, Sex. Papellio Iſtro, L. Pedanio coſſ. nonis Martiis, propterea eo anno urbs luſtrata eſt. *Plin. lib. 10. cap. 12.* Adi Camerarii

rarii hor. ſubciſ. *cent* 1. *cap.* 67. *& cent.* 3. *cap.* 18. De Ave incendiaria Plin. lib. 10. cap 13. Dempſt. ad Roſin. lib. 6. cap. ult. Solitariæ cornicis occurſus mali ominis in nuptialibus auſpiciis cenſebatur. Hinc illud ἐκκόρει κόρει κορώνην. Everre, ſive elimina virga cornicem. Habes apud Orum in Hieroglyphicis, & Pindari ſcholiaſten in Pythia. Voſſ. idolol. pag. 596, 597. Athenienſibus autem noctua fauſta, unde proverbium γλαῦξ ἵπταται, de quo Eraſmus. Inter Oſcines corvus a dextra, a ſiniſtra cornix ratum faciebat. *Cic.* 1. *de divin.* Virg. Ecl. 1.

Sæpe ſiniſtra cava prædixit ab ilice cornix.

Gallinæ cantus infelix, uxorem enim marito ſuperiorem eſſe notat. Contra Gallorum cantus Thebanis felix; cum enim tempore pugnæ Leuctricæ apud Lebadiam Trophonio res divina fieret, galli gallinacei in eo loco ſic aſſidue canere cœperunt, ut nihil intermitterent; augures Bœotii, (teſte Cicerone, 1. *de divin.*) dixerunt, Thebanorum eſſe victoriam, propterea quid avis illa victa ſilere ſoleret, canere ſi viciſſet. Sed & hæc & tripudia ſoliſtima a cordatioribus ridebantur. P. Claudius, bello Punico ſecundo cum nuntiaretur pullos cavea liberatos non paſci, mergi eos in aquam juſſit, ut biberent, quoniam eſſe nollent. Damnata hæc auguria lege divina. Deut. 18. 10. vitio verſa Regi Menaſſi, 2 Reg. 21. 6. Eluſa a Moſollamo Judæo, qui inter comites Alexandro, cum exercitu ad rubrum mare contendenti, ſe adjunxerat. Cum properantem exercitum augur quiſpiam ſiſteret, propterea quod alitem ſedentem videret, ex cujus volatu captare omen itineris parabat, e veſtigio Moſollamus, correpta ingenti ſagitta, alitem confixit, atque inſuper amarulento joco eorum ſtultitiam incuſavit, qui miſeram avem alieni conſciam fati crederent, cum ignara fuiſſet ſui. neque enim ſciviſſe eam, quantum periculi a Moſollamo Judæo immineret, quod ex Hecatæo refert Cunæus, de Rep. Hebr. lib. 2. cap. 22. Rectius edoctus ſecundum Poetam judicabat:

Εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης.

In quadrupedibus obſervatum Bovem locutum eſſe, quod ex Julio Obſequente, & innumeris Livii lovi manifeſtum eſt. Equi hinnitus a Perſarum Principibus obſervatus in electione Darii Hyſtaſpis: Darium poſtea in ſigillo equum ſculptum habuiſſe ſcholiaſtes Thucydidis notavit. Saxones olim equorum hinnitus tanquam præſagia inprimis obſervabant, & in inſignibus equum Saxoniæ Duces geſſerunt. *Cambd. Brit. pag.* 71. Hic quidem atri coloris erat, cum ea gens paga-

niſmo dedita eſſet: poſtquam vero Witechindus Chriſtianiſmo nomen dedit, baptiſmo ablutus in album mutavit. *Crantz. Saxon. lib. 2. cap. 24.* hinc forte Weſtfaliæ nomen, quaſi *weiſſe valen*, Bodinus tamen quaſi occidentalem Galliam, Weſtwalliam dictam purat: *method. hiſt. cap. 9.* Et mures aliquid præſagiebant. Auſon. Eidyll. 12. v. iii.

Quadrupes oſcinibus quis jungitur auſpiciis? mus.

Ad quem locum videri poteſt Scaliger, lect. Auſon. lib. 1. cap 25. triſte putabant ſi quid mures arroſiſſent. *Cic. 2. de divin.* Livius lib. 30. Mures Antii coronam auream arroſerunt. Q. Fulvio, C. Manlio coſſ. De menſa oleas mures præroſerunt. *Jul. Obſequens.* Plinius, *lib. 8. cap. 57.* addit, mures, cum candidi provenere, lætum facere oſtentum. Soricum quoque occentu dirimi auſpicia ibidem ait Plinius. Eleganter Auguſtinus, de doctr. Chriſt. lib. 2. cap. 20. *Cum veſtis a ſoricibus roditur, plus timere ſuſpicionem futuri mali, quam præſens damnum dolere. Unde illud eleganter dictum eſt* Catonis, *qui cum eſſe conſultus a quodam, qui ſibi a ſoricibus eroſas caligas diceret: non eſſe illud monſtrum, ſed vere monſtrum habendum fuiſſe, ſi ſorices a caligis roderentur.* Clemens Alex. lib. 7. Strom. ſimillimum Bionis (& ſic forte apud Auguſtinum legendum) refert. τὶ δεκαὶ θαυμαςὸν, εἰ ὁ μῦς, φησὶν ὁ βίων, τὸν θύλακον διέτραγεν, ὐχ εὑρὼν ὅ, τι φάγῃ; τῦτο γὰρ ἦν θαυμαςὸν, εἰ, ὥσπερ ὁ Ἀρκεσίλαος παίζων ἐνεχείρει, τὸν μῦν ὁ θύλαξ κατέφαγεν. *Quid mirum, inquit Bion, ſi mus calathum arroſerit, cum non inveniret quod comederet? hoc enim fuiſſet mirum, ſi ut ludens argutabatur Arceſilaus, murem calathus comediſſet.* Hoc quia muribus familiare eſt θυλακοτρῶγες a Poetis appellantur. Heſych. θυλακοτρὼξ, μῦς, οἱ δὲ ἀκρίς. Theophr. charact. cap. 17. Καὶ ἐὰν μῦς θύλακον ἀλφίτων διαφάγῃ, πρὸς τὸν ἐξηγητὴν ἐλθὼν, ἐρωτᾷν τί χρὴ ποιεῖν, καὶ ἐὰν ἀποκρίνηται αὐτῷ, ἐκδῦναι τῷ σκυλοδέψῃ, ἀπορράψαι, μὴ προσέχειν τύτοις, ἀλλ᾽ ἀποτραπεὶς ἐκδύσασθαι. Si mus forte farinæ ſollem arroſerit, adit ad interpretem, & quid facto opus ſit eum percontatur; qui ſi reſpondeat, cerdoni tradendum eum follem eſſe, ut ſarciatur, iſte, neglecto reſponſo, religioni rem habens, exinanitum ſaccum a ſe amolietur.

Obſervabantur & Lupi in urbe viſi: P. Africano, C. Fulvio coſſ. Minturnis lupus vigilem laniavit, & inter tumultum effugit, *Jul. Obſ.* Cn. Domitio, C. Caſſio coſſ. Lupus urbem ingreſſus, in domo privata occiſus. *id.* & ſæpe Livius. Item muſtelæ: M. Marcello, P. Sul-

Sulpitio Coſſ. comitia cum ambitioſiſſime fierent, & ob hoc Senatus in Capitolio haberetur, milvus volans muſtelam raptam de cella Jovis in medio conſeſſu patrum miſit. *J. Obſeq.* Si per viam tranſcurrant ominoſum, *Theopr. loc. cit.* Alciatus in emblem:

Auſpiciis res cœpta malis bene cedere neſcit,
Felici quæ ſunt omine facta juvant.
Quicquid agas, muſtela tibi ſi occurrat, omitte;
Signa mala hæc ſortis beſtia prava gerit.

Videatur etiam Eraſmus in proverbio: *Muſtelam habes.* Et Canes: Terent. Phorm. act. 4. ſc. 4. *Introiit in ædes ater alienus canis.* Plutarchus περὶ φιλαδελφίας. cap. 36. *Fratres una ambulantes non debent lapidem in medio admittere, quin & canem per medios diſcurrere ominis ſiniſtri habetur.* Auguſt. de doctr. Chriſt. lib. 2. cap. 20. *His adjunguntur millia inaniſſimarum obſervationum, ſi membrum aliquod ſalierit, ſi junctim ambulantibus amicis lapis, aut canis, aut puer medius intervenerit: atque illud quod lapidem calcant, tanquam diremtorem amicitiæ, minus moleſtum eſt, quam quod innocentem puerum colapho percutiunt, ſi pariter ambulantibus intercurrerit. Sed bellum eſt quod pueri aliquando vindicantur a canibus: nam plerunque tam ſuperſtitioſi ſunt quidam, ut etiam canem, qui medius intervenit, ferire audeant, non impune, namque a vano remedio, cito interdum ille percuſſorem ſuum ad verum medicum mittit.* Hinc apud Plautum, Caſin. act. 5. ſc. 4 *Canina ſcæva.* C. Lælio, L. Domitio coſſ. canes ſaxa, tegulas vulgo roſerunt. *Jul. Obſeq.* C. Mario, C. Flacco coſſ. Arimini canis locutus. *id.*

Præ omnibus autem obſervati ſunt Serpentes: Hoc animali uſus eſt Diabolus, cum Evam deciperet. Judæi Samaelem vocant Spiritum Serpenti inequitantem, Deo ſc. ridente equum & ſeſſorem ejus, vid. Ezech. Spanh. de uſu numiſm. in fine diſſert. 3. Exinde variis modis a Gentilibus ſub hac ſpecie cultus præſertim in Bacchi ſacris, ut ex Euſebio de præpar. Euang. lib. 1. cap. 7. & lib. 2. cap. 3. Clementis Alexandrini Protreptico, aliiſque videre eſt. quibus conferri poſſunt Schedius de Diis Germ. ſyngr. 2. cap. 39. & quæ collegit Ouzelius ad Minucium Felicem, pag. 168, 169, 170. Dionyſ. Voſſ. ad Maimon. de idolol. cap. 6. §. 2. Et ſæpiſſime ad augendas ſuperſtitiones hoc inſtrumento uſus, exhibuit ſe aliquando ut Deum propitium, aliquando ut horrendum.

Priori modo viſus eſt Æneæ in ludis funebribus Anchiſæ patri celebratis. 5. Æneid.

 —— *Ady-*

—— Adytis cum lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, ſeptena volumina traxit,
Amplexus placide tumulum, lapſuſque per aras:
Cærulea cui terga notæ, maculoſus & auro
Sqamam incendebat fulgor, ceu nubibu s arcus
Mille trahens varios adverſo Sole colores.
Obſtupuit viſu Æneas; ille agmine longo
Tandem inter pateras, & lævia pocula ſerpens
Libavitque dapes, rurſuſque innoxius imo
Succeſſit tumulo, & depaſta altaria liquit.

Cum Sylla in agro Nolano immolaret ante prætorium, ab infima ara ſubito anguis emerſit, cumque exercitum in expeditionem eduxiſſet, Samnitum caſtra cepit. *Cic.* 1. *de divin.* Cum Æſculapius ad ſedandam peſtem Epidauro Romam arceſſeretur, anguis mitibus oculis, lenique tractu lapſus, navem ingreſſus, in inſulam Tiberinam egreſſus, tempeſtatem, cui remedio quæſitus erat, adventu ſuo diſpulit. quod Livius, Ovidius, Valerius aliique teſtantur. quare Serpens Felicitatis, Victoriæ, Salutis ſymbolum fuit, quod ex veteribus nummis demonſtrat Ez. Spanhemius, *de uſu numiſm. pag.* 125.

Quin autem ſæpiſſime horrorem homini incutiat dubitari nequit, ſi naturale illud hominum in ſerpentes odium conſideremus. Apud Artemidorum ſerpens morbi & inimicitiarum ſymbolum eſt. *lib.* 2. ὄφις δὲ νόσον σημαίνει, καὶ ἔχθραν ἐπάγει. & in Theocriti Ἀδωνιαζούσαις ait muliercula:

Ἵππον, καὶ τὸν ψυχρὸν ὄφιν τὰ μάλιστα δέδοικα.

Ecce anguem rem cunctis maxime formidabilem eſſe ait. Faliſci olim Tarquinienſesque, teſte Livio, *lib.* 7. M. Fabium Ambuſtum prima acie fuderunt, cum ſacerdotes eorum anguibus prælatis, inceſſu furiali, militem Romanum inſueta turbarent ſpecie. ſic Ecl. 3.

Frigidus, o pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.

Vide Eraſmum in proverbio: *cane pejus & angue odit.* Non mirum ergo ſi ſerpentum conſpectus ad ſuperſtitionem homines adegerit. Terent. Phorm. act. 4. ſc. 4. *Anguis per impluvium decidit de tegulis.* Plaut. Amphitr. act. 5. ſc. 1, v. 56. *Devolant angues jubati deorſum in impluvium duo.* Theophr. charact. cap. 17. καὶ ἐὰν ἴδῃ ὄφιν ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἱερὸν ἐνταῦθα ἱδρύσασθαι. *Serpentes ſi viderit in ædibus, ſacellum eo loco extruet.* Apud Livium, *lib.* 1. Tarquinio portentum terribile viſum, anguis ex columna lignea elapſus cum terrorem fugamque in regiam feciſſet:

ipſi-

ipſius Regis non tam ſubito pavore perculit pectus, quam anxiis implevit curis. Itaque cum ad publica prodigia Hetruſci Vates adhiberentur, hoc velut domeſtico exterritus viſu, Delphos ad maxime inclytum in terris oraculum mittere ſtatuit. Julius Obſequens lib. de progiis de C. Hoſtilio Mancino coſſ. notavit, cum navem Genuæ conſcendiſſet, anguem in navi inventum e manibus effugiſſe, ipſum Conſulem devictum, mox Numantinis deditum fuiſſe. Item: P. Atilio & Cornelio Manilio Coſ. Trebulæ Mutuſiæ antequam ludi committerentur, canente tibicine, angues nigros aram circumdediſſe, deſinente cantare, delapſos: poſtero die exortos a populo lapidibus enecatos. Rurſus Q. Metello, Tullio Didio Coſſ. ſacrificantibus anguis ad aram inventus.

Illa quoque quæ nec ratione, nec φαντασίᾳ, ſed ullum tantum naturæ ductum ac legem ſequuntur, quam illis Deus primitus impreſſit, ſi a ſolito curſu deflectant, prodigium facere gentilibus creditum eſt. adeo ſuperſtitionis anſa etiam in inſectis arripiebatur. De Apibus quidem ſibi non conſtant. harum enim examen lætum quid portendebat Dionyſio, apud Ciceronem, 1. *de divin.* qui cum per agrum Leontinum iter faciens, equum ipſe dimiſiſſet in flumen, ſubmerſus equus voraginibus non extitit: quem cum maxima contentione non potuiſſet extrahere, diſceſſit ægre ferens: cum autem aliquantulum progreſſus eſſet, ſubito exaudivit hinnitum, reſpexitque, & equum alacrem lætus adſpexit, cujus in juba examen apum conſederat. quod oſtentum habuit hanc vim, ut Dionyſius paucis poſt diebus regnare cœperit. Apes quoque ſederunt in caſtris Druſi Imperatoris, cum proſperrime pugnatum apud Arbalonem eſt, haud quaquam perpetua aruſpicum conjectura, qui dirum id oſtentum exiſtimant ſemper, ait Plinius. lib. 11. cap. 17. Bene ominatus eſt Poeta ille de Papa Urbano VIII. cujus inſigne gentilitium tres erant apes, hoc carmine:

Urbani imperium vis dicam quale futurum?
Dum dominantur apes copia mellis erit.

Regi Latino, cum in ſacra lauru conſediſſent (7. *Æneid.*) Æneæ in Italiam adventum ſignificarunt:

Hujus apes ſummum denſæ (mirabile dictu)
Stridore ingenti, liquidum trans æthera vectæ,
Obſedere apicem, & pedibus per mutua nexis
Examen ſubitum ramo frondente pependit.

Continuo Vates, Externum cernimus, inquit,
Adventare virum, & partes petere agmen eaſdem,
Partibus ex iiſdem, & ſumma dominarier arce.

Ad ſtatuam Agathoclis lapideam, cum apes ceram fingere cœpiſſent hominem ad magnam perventurum claritatem vates pronunciarunt. *Diod. Sic. lib.* 19. *cap.* 2. Contra triſtia ſæpiſſime portenderunt apes, ut Bruto & Caſſio, cum enim intra vallum viſa eſſent apum examina, aruſpices locum, expiandæ religionis gratia, excluſerunt, militum autem animos religio hæc valde obſtrinxit. *Plutarchus, & Jul. Obſequens.* Dioni quoque apes in navigii puppe conſidentes triſte augurium fecere, teſte eodem Plutarcho. Livius, *lib.* 35. *A Capua nuntiatum eſt examen veſparum ingens in forum advolaſſe, & in Martis æde conſediſſe, eas collectas cum cura & igni crematas eſſe.* Inter Pompejanæ cladis prodigia examina in ſignis a Floro, *lib.* 4. *cap.* 2. numerantur. Julius Obſequens: *Paulo Fabio, Q. Ebio coſſ. In Germania, in caſtris Druſi examen apum in tabernaculo Hoſtilii Rutilii præfecti caſtrorum conſedit, ita ut funem prætendentem, præfixamque tentorio lanceam amplecteretur. Multitudo Romanorum per inſidias ſubjecta eſt.* Cicero de Aruſp. reſponſ: *Si examen apum ludis in ſcenam veniſſet, aruſpices acciendos ex Etruria putaremus.* Tale prodigium Scipio procurari voluit apud Livium, *lib.* 21. *cap.* 46. *& lib.* 24. cap. 10. adde Tacit. annal. 12. cap. 64. & Lipſii not. 154. Amm. Marcell. lib. 18. pag. 127. cum notis Lindenbrogii. Simile quid contigit in coronatione Ferdinandi II. Imp. quæ facta eſt Francofurti ad Mœnum, Anno 1619. notante Baudartio.

Muſcæ quoque mali aliquid portendebant, unde & peculliaris circa eas ſuperſtitio. Elei Myiagron Deum, muſcarum multitudine peſtilentiam afferente, invocant, quæ protinus intereunt, qua litatum eſt illi die. *Plin. lib.* 1. *cap.* 28. Forte hinc nomen ſortitus eſt בעל זבוב *Muſcarum Dominus.* Romæ in ædem Herculis in foro boario nec muſcæ, nec canes intrant. *Plin. lib.* 10. *cap.* 29. Oetæi Herculem Conopium, ne provinciam culicibus, infeſtam redderet, venerati ſunt, nam culices Oetæi conopas vocant. Sicut de Apolline Culiciano eſt, quod infeſtos culices ex agris propulſaret. *Alex. ab Alex. lib.* 1. *cap.* 13. adi Voſſium, de idolol. lib. 4. cap. 99. Sed ne quis nos cum Domitiano muſcas captare cogitet, ad alia nunc tranſibimus. Prodigia innumera obſervata ſunt in Sole, Luna, ſideribus: Jul. Obſeq. Africano & Lælio coſſ. *Lanuvii inter horam tertiam & quintam duo diſcolores circuli ſolem cinxerunt,*

runt, rubente alter, alter candida linea, Stella arſit per dies triginta duos. Supervacaneus eſſet labor ex Obſequente aut Lycoſthene ac Senecæ quæſtionibus naturalibus ſimilia oſtenta deſcribere. unum tantum atque alterum delibabimus. Auguſtinus de Civ. Dei, lib. 2. cap. 25. *In quadam Campaniæ lata planicie, ubi non multo poſt civiles acies nefario prælio conflixerunt, inter ſe prius pugnare viſi ſunt. Namque ibi auditi ſunt primum ingentes fragores, moxque multi ſe vidiſſe nunciarunt per aliquot dies duas acies præliari. Quæ pugna ubi deſtitit, veſtigia quoque velut hominum & equorum, quanta de illa conflictione exprimi poterant, invenerunt,* factum hoc L. Scipione, C. Norbano coſſ. Jul. Obſeq. Simile legere eſt, 2. *Maccab.* 5. Cicero, de aruſp. reſp. *Exauditus in agro propinquo & ſuburbano eſt ſtrepitus quidam reconditus, & horribilis fremitus armorum.* *** *de ea re ſcriptum eſt, poſtulationes eſſe decretas Jovi, Saturno, Neptuno, Telluri, Diis cæleſtibus.* vid. C. Rhodig. lib. 10. cap. 19.

Prodigum erat ſi terra aut ſanguine aut lapidibus pluiſſet. Jul. Obſ. cap. 1, 2, 3, 9, 10, 16. &c. Item ſi lacte. id. cap. 26, 29, 34, 37, 38, 40, 42. & apud Livium ſæpe. Priuſquam Xerxes Athenas deleret, Lacedæmonis invadendæ conſilium agitanti admirabile inter cœnam prodigium incidit, infuſum namque pateræ ejus vinum in ſanguinem, nec ſemel, ſed iterum, & tertio converſum eſt. qua de re conſulti Magi, monuerunt ut incepto abſtineret. *Val. Max. lib. 1. cap. 6.* Sic apud Virgilium, 4. Æneid. Dido

> *Vidit, thuricremis cum dona imponeret aris,*
> *(Horrendum dictu) latices nigreſcere ſacros,*
> *Fuſaque in obſcœnum ſe vertere vina cruorem.*

Quod prodigium cœdem futuram ſignificare, ex Homero, Iliad. λ. patet, ubi Jupiter

> ———— Κατὰ δ' ὑψόθεν ἧκεν ἐέρσας
> Αἵματι μυδαλέας ἐξ αἰθέρος, οὕνεκ' ἔμελλε
> πολλὰς ἰφθίμους κεφαλὰς ἄϊδι προϊάψειν.

Hoc eſt, juxta verſionem Eobani Heſſi:

> —— *Ex alto pro dulci rore cruentas.*
> *Depluit in terram guttas, ſub tempus obortæ*
> *Auroræ, quo prodigio tot parte ab utraque*
> *Illuſtres animas fuerat miſſurus ad orcum.*

Prodigium erat ſi ſtatuæ Deorum ſudaſſent. Cic. 1. de divin. *Quid? Lacedæmoniis paulo ante Leuctricam calamitatem, quæ ſignificatio facta eſt, cum in Herculis fano arma ſonuerunt, Herculiſque ſimulacrum multo ſudore ma-*

manavit? Eodem libro ait, initio belli Marſici Deorum ſimulachra ſudaviſſe. Minervæ ſtatua, quod apud Athenienſes accidiſſe Dio *lib.* 4. auctor eſt, ad Solem orientem ſpectans, in arce poſita, obverſa ad occaſum, ſanguinem expuit. Aliquando fleverunt: Auguſt. de civ. Dei lib. 3. cap. 11. *Apollo Cumanus cum adverſus Achæos, Regemque Ariſtonicum a Romanis bellaretur, quatriduo fleviſſe nunciatus eſt, quo prodigio haruſpices territi, cum id ſimulachrum in mare putaviſſent eſſe projiciendum, Cumani ſenes intercesſerunt, atque retulerunt tale prodigium & Antiochi & Perſidis bello in eodem apparuiſſe figmento: & quia Romanis feliciter proveniſſet, ex SCto, eidem Apollini dona ſua eſſe miſſa teſtati ſunt. Tunc vero peritiores acciti haruſpices reſponderunt, ſimulachri Apollinis fletum ideo proſperum eſſe Romanis, quoniam Cumæ colonia Græca eſſet, ſuiſque terris unde accitus eſſet, idem, ipſi Græciæ, luctum & cladem Apollinem ſignificaſſe plorantem. Deinde mox Regem Ariſtonicum victum & captum eſſe nuntiatum eſt, quem vinci utique Apollo nolebat: & hoc ſui lapidis etiam lachrymis indicabat.* Meminerunt etiam Cicero 1 *de divin.* Livius, *lib.* 43. idem lib 40. cap. 10. Lanuvii ſimulachrum Junonis Soſpitæ lachrymaſſe ſcribit, & peſtilentiam in agris foriſque & conciliabulis tantam fuiſſe, ut Libitina vix ſufficeret. Sic. Jul. Obſ. cap. 4.

Prodigium erat cum in æde Penatium valvæ nocte ſua ſponte adapertæ, *id cap.* 11. præſertim ſi haſtæ Martiæ, id eſt, quas ſtatua Martis utraque manu tenebat, moviſſent. idem cap. 43. *Haſta Martia in regia ſua ſponte mota.* ibid. *Ancylia cum crepitu ſua ſponte mota.* iterum, cap. 46. Ejus rei cauſa Senatus Conſultum factum eſt M. Antonio, A. Poſthumio coſſ. cujus exemplum hoc eſt apud Agellium, lib. 4. cap. 6. *Quod C. Julius L. filius Pontifex nunciavit in ſacrario in regia haſtas Martias moviſſe, D. E. R. I. C. ut M. Antonius Conſul hoſtiis majoribus Jovi & Marti procuraret: quod & cæteris Diis (quibus videretur) placandis, uti procuraſſet, ſatis habendum conſuerunt. Si quid ſuccidaneis opus eſſet, Robigus accederet.* Sed manum de tabula: etenim

Cætera de genere hoc, adeo ſunt multa, loquacem
Delaſſare valent Fabium.

Ἀνακεφαλαίωσιν inſtituam verbis Ciceronis, 1. de divin. ubi ſic inquit: *Quoties Senatus Decemviros ad libros ire juſſit? nam & cum duo viſi ſoles eſſent, & cum tres Lunæ & cum faces, & cum Sol nocte viſus eſſet, & cum ex cœlo fremitus auditus, & cum cœlum diſceſſiſſe viſum eſt, atque in eo animadverſi globi. Delata etiam ad ſenatum labes agri Privernatis, cum ad infinitam multitudinem terra deſediſſet, Apuliaque maximis terræ moti-*

motibus conquaſſata eſſet, quibus portentis magna populo Rom. bella, pernicioſaque ſeditiones denunciabantur. inque his omnibus reſponſa aruſpicum cum Sibyllæ verſibus congruebant. Quid cum Cumis Apollo ſudavit, Capuæ Victoria? quid ortus androgyni? nonne fatale quoddam monſtrum fuit? quid quod fluvius atratus ſanguine fluxit? quid cum ſæpe lapidum, ſanguinis nonnunquam, terræ interdum, quondam etiam lactis imber defluxit? quid cum in Capitolio ictus Centaurus ex cœlo eſt? in Aventino porta & homines? Tuſculi ædes Caſtoris & Pollucis, Romæque pietatis? nonne & haruſpices reſponderunt, quæ evenerunt? & in Sibyllæ libris eædem prædictiones repertæ ſunt? Quoties Senatus Xviros ad libros ire juſſit? quantis in rebus, quamque ſæpe reſponſis haruſpicum paruit.

Quaſi autem hæc ſingula non magnum ſatis terrorem animis incutere poſſent, multa etiam prodigia ſimul coacervata obſervarunt, quod in pluribus Livii locis manifeſtum eſt. Quæ circa mortem Julii Cæſaris varia monſtra contigerunt recenſentur a Plutarcho, Suetonio, cap. 81. Ovidio, 15. metam. a verſ. 787. inprimis Virgilio, 1. Georg. ubi a Sole ſic inchoat:

Ille etiam extincto miſeratus Cæſare Romam,
Cum caput obſcura nitidum ferrugine texit,
Impiaque æternam timuerunt ſecula noctem,
Tempore quanquam illo tellus quoque & æquora Ponti,
Obſcœnique canes, importunæque volucres
Signa dabant, quoties Cyclopum effervere in agros
Vidimus undantem ruptis fornacibus Ætnam!
Flammarumque globos, liquefactaque volvere ſaxa?
Armorum ſonitum toto Germania cælo
Audiit: inſolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per lucos vulgo exaudita ſilentes
Ingens: & ſimulachra modis pallentia miris
Viſa ſub obſcurum noctis; pecudeſque locutæ
(Infandum) ſiſtunt amnes, terræque dehiſcunt.
Et mœſtum illacrymat templis ebur, æraque ſudant.
Proluit inſano contorquens vertice ſylvas
Fluviorum Rex Eridanus, campoſque per omnes
Cum ſtabulis armenta tulit, nec tempore eodem
Triſtibus aut extis fibra apparere minaces,
Aut puteis manare cruor ceſſavit; & altæ
Per noctem reſonare, lupis ululantibus, urbes.

Non alias cœlo ceciderunt plura ſereno
Fulgura, nec diri toties arſere cometæ.

Agmen hoc & caput claudet Lucanus, qui omnia prodigia, bellum pluſquam civile Cæſaris & Pompeji denuntiantia, enumerans lib. 1. ſic canit: —— *Tum ne qua futuri*
Spes ſaltem trepidas mentes levet, addita fati
Pejoris manifeſta fides: Superique minaces
Prodigiis terras implerunt, æquora, pontum.
Ignota obſcuræ viderunt ſidera noctes,
Ardentemque polum flammis, cœloque volantes
Obliquas per inane faces, crinemque timendi
Sideris, & terris mutantem regna cometen
Fulgura fallaci micuerunt crebra ſereno:
Et varias ignis denſo dedit aere formas.
Nunc jaculum longo, nunc ſparſo lumine lampas
Emicuit cœlo: tacitum ſine nubibus ullis
Fulmen, & Arctois rapiens de partibus ignem
Percuſſit Latiale caput: ſtellæque minores
Per vacuum, ſolitæ noctis decurrere tempus,
In medium venere diem: cornuque coacto
Jam Phœbe toto fratrem cum redderet orbe,
Terrarum ſubita percuſſa expalluit umbra.
Ipſe caput medio Titan cum ferret Olympo,
Condidit ardentes atra caligine currus:
Involvitque orbem tenebris, genteſque coegit
Deſperare diem: qualem fugiente per ortus
Sole Thyeſteæ noctem duxere Mycenæ.
Ora ferox Siculæ laxavit Mulciber Ætnæ;
Nec tulit in cœlum flammas, ſed vertice prono
Ignis in Heſperium cecidit latus: atra charybdis
Sanguineum fundo torſit mare: flebile ſævi
Latravere canes. Veſtali raptus ab ara
Ignis, & oſtendens confectas flamma Latinas
Scinditur in partes, geminoque cacumine ſurgit
Thebanos imitata rogos. tum cardine tellus
Subſedit, veteremque jugis nutantibus Alpes
Diſcuſſere nivem. Thetys majoribus undis
Heſperiam Calpen, ſummumque implevit Atlanta.

Indigetes fleviſſe Deos, urbisque laborem
Teſtatos ſudore Lares, delapſaque templis
Dona ſuis, dirasque diem fœdaſſe volucres
Accipimus; ſylviſque feras ſub nocte relictis
Audaces media poſuiſſe cubilia Romæ.
Tum pecudum faciles humana ad murmura linguæ,
Monſtroſique hominum partus, numeroque modoque
Membrorum; mvtremque ſuus conterruit infans:
Diraque per populum Cumanæ carmina vatis
Vulgantur: tum quos ſectis Bellona lacertis
Sæva movet, cecinere deos, crinemque rotantes
Sanguinei populis ulularunt triſtia Galli.
Compoſitis plenæ gemuerunt oſſibus urnæ.
Tum fragor armorum, magnæque per avia voces
Auditæ nemorum: & venientes cominus umbræ.
Quique colunt junctos extremis mœnibus agros
Diffugiunt, ingens urbem cingebat Erinnys,
Excutiens pronam flagranti vertice pinum,
Stridenteſque comas. Thebanam qualis Agaven
Impulit, aut ſævi contorſit tela Lycurgi
Eumenis: aut qualem juſſu Junonis iniquæ
Horruit Alcides, viſo jam Dite, Megæram.
Inſonuere tubæ, & quanto clamore cohortes
Miſcentur, tantum nox atra ſilentibus auris
Edidit; & medio viſi conſurgere campo
Triſtia Syllani cecinere oracula manes:
Tollentemque caput gelidas Anienis ad undas
Agricolæ fracto Marium fugere ſepulchro.

CAPUT XIII.

Luſtrationes peractæ per Pontifices, Ceryces Athenienſium, Flamines, Veſtales, Augures, &c. Item per Cenſores, Conſules, Xviros, matronas, virgines, pueros patrimos & matrimos. Servi a ſacris arcebantur. Mulieres ſagæ. Everriatores. καθαρταί. *Pſychagogi. Magi. Rex, Regina. Luperci. Struſertarii.* ὑδρανός. Κόης. *Epimenides Athenas luſtravit. Aves Diomedis, columbæ, eleſanti gallinæ etc: ſeipſas luſtrant. Baptæ.*

NOn omnibus promiſcue ſacra ſua crediderunt gentiles. Profanum vulgus ſolenni voce expelle jubebant: quibuſdam autem ſacrorum Antiſtitibus ad hæc ipſa auctoratis hæc cum cura commiſerunt. Peragendis autem religionibus peculiariter erant mancipati Pontifices, Flamines, Virgines Veſtales, Augures aliique Sacerdotes, quorum collegiis ſtatas ſolenneſque ceremonias, omnemque religionum cuſtodiam crediderat antiquitas: qui ex Augurum auctoritate, Vatum reſponſis, ac Hetruſcorum diſciplina ipſi agebant, aliiſque agendum præſcribebant. Cicero de Aruſp. reſp. *De ſacris publicis, de ludis maximis, de Deorum penatium, Veſtaque matris ceremoniis, de illo ipſo ſacrificio, quod ſit pro ſalute Populi Rom. quod poſt Romam conditam, hujus unius* (P. Clodii) *caſti tutoris religionum, ſcelere violatum eſt, quod tres Pontifices ſtatuiſſent, id ſemper Populo Rom. ſemper Senatui, ſemper ipſis Diis immortalibus; ſatis ſanctum, ſatis auguſtum, ſatis religioſum eſſe viſum eſt.* & deinde: *Ita eſt interpretatio illa Pontificum, ut iidem poteſtatem habeant judicum. Religionis explanatio vel ab uno Pontifice perito recte fieri poteſt.* Similia leguntur initio Orationis, quam Cicero pro domo ſua ad Pontifices habuit.

Hæc dignitas quibuſdam familiis propria fuit, ut Potitiis & Pinariis. *Liv. lib. 1. cap. 7.* tales Ceryces apud Athenienſes. Athen. lib. 6. dip-

6. dipnos. cap. 6. Καὶ τῷ κήρυκε, ἐκ τοῦ γένους τῶν κηρύκων, τοῦ τῆς μυστηριώτιδος. τούτους δὲ παρασιτεῖν ἐν τῷ Δηλίῳ ἐνιαυτόν. *Et ut duo ſint Ceryces de genere Cerycum, ex ea familia quæ myſteriorum ſacris operatur. hi in Delio templo annum unum functionem obeant paraſitorum.* Hos Ægyptiorum Paſtophoris aſſimulat Diod. Siculus, *lib.* 1. *cap.* 29. Hominum luſtratoriis ſacris operantium chorus deſcribitur Lucano, lib. 1. ubi præeunt

Pontifices, ſacri quibus eſt permiſſa poteſtas:
Turba minor ritu ſequitur ſuccincta Gabino,
Veſtalemque chorum ducit vittata Sacerdos
Trojanam ſoli cui fas vidiſſe Minervam.
Tum qui fata Deum, ſecretaque carmina ſervant,
Et lotam parvo revocant Almone Cybelem.
Et doctus volucres Augur ſervare ſiniſtras,
Septemvirque epulis feſtis, Titiique ſodales
Et Salius læto portans ancilia collo,
Et tollens apicem generoſo vertice Flamen.

Multi etiam, quamvis ſacris non initiati, ſolennioribus tamen pompis luſtratoriis adhibebantur. Principem locum obtinebant, qui dignitate auctoritateque alios antecedebant: Cenſores, Conſules, Xviri, matronæ, virgines, pueri patrimi & matrimi. Cenſores apud Romanos ſingulis quinquenniis omnes cujuſvis ordinis cives cenſebant, quam rem tanto futuro imperio ſaluberrimam inſtituit Servius Tullius. conſideratis autem facultatibus omnium ac moribus, *Suovetaurilia* mactabantur, idque *luſtrum conditum* appellatum. Addebatur ſolennis voti nuncupatio a Cenſore luſtrum condente, qua Deos orabant, ut res Populi R. meliores amplioreſque facerent, quod ab Africano poſteriore emendatum: cum enim ſoluto ſacrificio, ſcriba ex publicis tabulis hoc ſolenne precationis carmen ei præiret: *Satis*, inquit, *bonæ & magnæ ſunt, itaque precor, ut eas perpetuo incolumes ſervent.* ac protinus in publicis tabulis ad hunc modum carmen emendari juſſit. quan votorum verecundia deinceps Cenſores in condendis luſtri uſi ſunt. *Val. Max. lib.* 4. *cap.* 4. Aſconius Pædianus in divin. *Cenſores completo quinquennio urbem luſtrabant, & ſolitaurilia, ſacrificia de ſue ove tauro faciebant.* Hinc jocus Africani, qui Aſello luſtrum infelix objicienti, Noli, inquit, mirari, is enim qui te ex ærariis exemit, luſtrum condidit & taurum immolavit. Tanta erat ſuſpicio, ut religione civitatem obſtrinxiſſe videatur Mummius, quod

Aſellum ignominia levarit. *Cicero* 2. *de orat.* Quia autem per ambos Cenſores fiebat, *ambiluſtrum* vocabatur. *Serv. ad* 1. *Æneid, verſ.* 287.

De Conſulibus, Livius, lib. 32. cap. 9. *Eorum prodigiorum cauſa ſupplicatio unum diem habita, & Conſules rebus divinis operam dederunt.* De aliis, idem lib. 37. cap. 3. *Decem ingenui, decem virgines, patrimi omnes matrimique ad id ſacrificium adhibiti: & decemviri nocte lactentibus rem divinam fecerunt.* Jul. Obſequens, cap. 52. *Virgines viginti ſeptem carmen canentes urbem luſtraverunt*, ſic capp. 32, 34. Inſignis eſt pompa, quam deſcribit Livius, lib. 27. cap. 37. *Decrevere item Pontifices, ut virgines ter novena per urbem euntes carmen canerent, id cum in Jovis Statoris æde diſcerent, conditum ab Livio Poeta carmen, tacta de cælo ædes in Aventino Junonis Reginæ, prodigiumque id ad matronas pertinere aruſpices cum reſpondiſſent, donoque divam placandam eſſe, ædilium curulium edicto in Capitolium convocatæ, quibus in urbe Roma, intraque decimum ab urbe lapidem domicilia eſſent, ipſæ inter ſe quinque & viginti delegerunt, ad quas ex dotibus ſtipem conferrent. inde donum pelvis aurea facta, lataque in Aventinum, pureque & caſte a matronis ſacrificatum.* Virg. 1. Georg. in deſcriptione ambarvalium:

Omnis quam chorus & ſocii comitentur ovantes.

Ubi obſervatum fuit, ut non tantum Sacerdotes integro eſſent corpore, vid. Plutarch. *quæſt. Rom.* 69. quod ita ſervatum religioſe apud poſteros, ut M. Sergius, cum de rebus ſtrenue a ſe geſtis orationem habuiſſet, ſacris arceretur a collegis, ut debilis. *Plin. lib.* 7. *cap.* 28. ſed etiam ut nomina victimas ducentium proſpera eligerent; ut ait Plinius, *lib.* 28. *cap.* 2. Cicero, lib. 1. de divin. *In luſtranda certe colonia, ab eo qui eam deduceret, & cum Imperator exercitum, Cenſor populum luſtraret, bonis nominibus qui hoſtias deducerent eligebantur.* Apud Tacitum, *hiſt. lib.* 4. *cap.* 23. in dedicatione Capitolii, milites ingreſſi, quibus fauſta nomina. *vid. ibi Lipſ. notas, & Briſſonii form. pag.* 92. In his enim, ut in omnibus principiis, omina ineſſe putabant.

Servi autem plerumque a ſacrarum pomparum apparatu arcebantur. De Athenienſibus Philo Judæus, eo libro quo demonſtrat Liberum eſſe eum qui virtuti ſtudet: Διὸ μοὶ δοκοῦσιν οἱ τῶν Ἑλλήνων ὀξυδερκέστατοι διάνοιαν Ἀθηναῖοι (ὅπερ γὰρ ἐν ὀφθαλμῷ κόρη, ἢ ἐν ψυχῇ λογισμὸς, τοῦτ' ἐν Ἑλλάδι Ἀθῆναι) τὴν ἐπὶ ταῖς σεμναῖς θεαῖς πομπὴν ὅταν στέλλωσι δοῦλον μηδένα προσλαμβάνειν τὸ παράπαν. ἀλλὰ δι' ἐλευθέρων ἕκαστα τῶν

γενο-

νενομισμένων ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν ἐπιτελεῖν, καὶ οὐχ᾽ οἵων ἂν τύχῃ, ἀλλὰ βίον ἐζηλοκότων ἀνεπίληπτον. ἐπεὶ καὶ τὰ πρὸς τὴν ἑορτὴν πέμματα τῶν ἐφήβων οἱ δοκιμώτατοι σιτοποιοῦσι, πρὸς εὐδοξίας καὶ τιμῆς, ὅπερ ἐστι, τὴν ὑπηρεσίαν θέμενοι. Hoc eſt, interprete Gelenio: *Quapropter Athenienſes, me judice, acutiſſimi hominum (quod enim in oculo pupilla, in anima ratio, hoc Athenæ ſunt in Græcia) quando pompam ducunt Eumenidibus, neminem ſervum admittunt, ſed per ingenuos viros ac fœminas peragunt omnia ſolennia, & ne eos quidem vulgares, ſed inculpatæ vitæ homines, nam & bellaria in id feſtum parant adoleſcentes honeſtiſſimi, putantque honorificum hoc miniſterium.* De Cois, Athen. lib. 6. cap. 18. ὁπόταν τῇ Ἥρᾳ θύωσιν οἱ Κῷοι, οὔτε εἰσέρχεται εἰς τὸ ἱερὸν δοῦλος, οὔτε γεύεταί τινος τῶν παρεσκευασμένων. *Coi Junoni cum ſacrificant, neque templum ullus ſervus ingreditur, nec quicquam guſtat ex iis quæ ſunt apparata.* De Æginetis monophagis, vid. Plutarch. quæſt. Rom. 45. Apud Romanos in ſacris Herculis, nec ſervi nec liberi intererant. Appius autem Clodius Potitios pecunia corrupit, ut ſervos publicos hoc ſacrum docerent, propter quod dicitur & ipſe mox cœcus factus, & Potitiorum familia intra breve tempus extincta. *Serv.* ad 8. Æneid. v. 276. Adde Plutarchum quæſt. Rom. 15. Διὰ τί δούλοις τὸ τῆς λευκοθέας ἱερὸν ἄβατόν ἐστι; Ludi ſeculares celebrandi cum eſſent luſtralia liberis tantum hominibus, non autem ſervis diſtribuebantur. *Zoſim. hiſtor. lib.* 2.

* Minus ſolennes luſtrationes ab ipſis luſtrandis, nullo adhibito miniſtro peragebantur.

Sic Æneas: *Donec me flumine vivo Abluero.*

" Mulierculæ inprimis hæc ſacra frequentarunt. Ovid. 2. de arte.

Et veniat quæ luſtret anus lectumque locumque
Præferat & tremula ſulphur & ova manu.

Græcis ἀπομάκτριαι dicebantur. *Pollux, lib. 7. cap.* 33. περιμάκτριαι. *Plut. de ſuperſt.* ἱέρειαι. *Theophr. charact. cap.* 17. Talem fuiſſe ait Demoſthenes Glaucotheam ſive Empuſam, Æſchinis matrem, in ea contra ipſum de falſa legatione. τελέστρια dicitur a Suida in vita Æſchinis. Empuſæ autem, quod ſpectri nomen eſt, ſibi acquiſivit, quod ex tenebroſis locis ad mulieres & pueros cum impetu prodiret, ut ait ὁ ἄδηλος in vita ejuſdem Æſchinis. Eadem τυμπανίστρια Demoſth. de corona. Latinis *Piatrices*, quæ & *Simulatrices*, pro quo alii *Similatrices*, alii *Simpulatrices* legunt: quas & Sagas vocari dicit Feſtus: nempe, quia Sagarum inſtar ἀποδροπιάζουσι, unde & Belgicum ſegenen.

nen deſcendere videtur. *Simulatrices*, quia multa ſimularent, & ſimulatis pro veris uterentur, ut ait Turnebus, *adverſ. lib. 3. cap.* 10. vel quod ſimulachra fingerent, unde & Fictrices, ut docet Salmaſius, ad Tertullianum de pallio: *pag.* 345. 346.

Ovid. *Simulachraque cerea fingit.*

Valerius. *& Ææo ſimulatrix littore Circe.*

Gloſſa. *Saga*, φοιβάς, φαρμακίς.

Hæ mulieres apud veteres lenæ erant, & Saga eadem quæ Lena. Lucilius apud Nonium: *Ætatem & faciem ut ſaga & bona conciliatrix.* Nonius ipſe: *Sagæ mulieres dicuntur fœminæ ad lubidinem virorum indagatrices; unde & ſagaces dicuntur ferarum vel animalium quæſitores.* Perſius:

Ecce avia, aut metuens divum matertera cunis
Exemit puerum, frontemque atque uda labella
Infami digito, & luſtralibus ante ſalivis Expiat.

Domos funeſtas luſtrabant Everriatores. Feſtus: *Everriator vocatur, qui accepta jure hæreditate, juſta facere defuncto debet, quæ ſi non fecerit, ſeu quid in ea turbaverit, ſuo capite luat. id nomen ductum a verrendo. Nam exverræ, ſunt purgationes quædam domus, ex qua mortuus ad ſepulturam ferendus eſt, quæ fit per everriatorem, certo genere ſcoparum adhibito, ab extra verrendo dictarum.* tali miniſterio fungebatur Chorineus, *6. Æneid.* ſocios Æneæ luſtrans, hunc enim Sacerdotem fuiſſe colligitur ex 12. *Æneid.* v. 298. ubi ex ara, cui proximi Sacerdotes, arma capiens, hoſtem ferit:

Obvius ambuſtum torrem Chorineus ab ara Corripit.

Aſconius Pædianus, *in Orat. pro Milone*, nominat Licinium quendam de plebe Sacrificulum, qui familias purgare ſolitus eſſet. Apud Lithuanos, vigente jam Chriſtianiſmo, hæ gentilium ceremoniæ nondum deſierant, teſte Carolino, in hodierni gentiliſmi hiſtoria, *part.* 3. *cap.* 4. Ferali enim cœna peracta, cui defunctorum animas intereſſe credunt, Sacerdos de menſa ſurgens, ſcopis domum verrit, & una cum pulvere animas ejicit, addens: *Ediſtis, bibiſtis: abite nunc animæ.*

In nuptiis λουτροφόρος, λουτρὰ τὶς κομίζουσα. *Pollux.*

In templis hoc agebant Sacerdotes, æditui, καθαρταὶ. quos inter Diis inſervientes refert Pollux, *lib.* 1. *cap.* 1. Theodoretus, citatus Brodæo, *miſcell.* lib. 1. cap. 38. Ἐκατέρωθεν δὲ τῶν θυρῶν εἱστήκεισαν νεωκόροι, περιῤῥαντηρίοις τοὺς εἰσιόντας προκαθαίροντες, ὡς ἐνόμιζον. Sozomenus

menus ibidem citatus: ἐπεὶ δὲ ἔμελλεν ὑπεραμείβειν τοῦ ναοῦ τὸν οὐδὸν, θάλλους τινὰς διαβρόχους κατέχων ὁ ἱερεὺς, νόμῳ ἑλληνικῷ περιέρραινε τοὺς εἰσιόντας. *Cum autem limen templi tranſiturus eſſet, virentes quoſdam ramos madidos tenens Sacerdos, more Græcorum, intrantes adſperſit*: Ion apud Euripidem Sacerdos Apollinis Delphici, tanquam de officio ſuo loquitur: Ἀλλὰ χρυσέαις πρόχουσιν ἐλθὼν εἰς ἀπορραντήρια δρόσον καθήσω. *quin aureis gutturniis profectus ad adſperſoria adſperginem emittam.* Amythaonis filius Melampus καθαρτὴς dicitur Servio in fin. 3. Georg. Epimenides, auctore Jamblicho cognominatus fuit καθαρτὴς. Hic enim primus domos, atque agros expiaſſe & delubra erexiſſe dicitur. *Diog. Laertius.* Cum Athenienſes peſte laborarent, hunc ut Deo chariſſimum, qui quinquaginta ſeptem perpetuos annos in ſpelunca quadam obdormiverat, reſponſo a Pythia accepto, ex Creta advocarunt, qui Olympiade 27. urbem luſtravit, peſtemque hoc modo compoſuit: Sumſit oves nigro & candido vellere, duxitque in Arium pagum, atque inde quo vellent abire permiſit, ſingulas ubicunque accubuiſſent, peculiari cuipiam Deo mactari mandans. Ex eo deinceps per Athenienſium pagos ara ſine nomine, de quibus ſupra cap. 4. diximus. Epimenidis καθαρμοὺς in ludis Olympicis ἐρραψῴδησεν Cleomenes. *Athen. dipnoſ. lib. 4. cap. 3.* Καθαρτὴς autem Athenienſibus ἀπομάκτης & luſtrationes ipſæ ἀπομάγματα. Sophocles Αἰχμαλωτίσι. στρατοῦ καθαρτὴς κἀπομαγμάτων ἴδρις Item: δεινότατος ἀπομάκτης τε μεγάλων συμφορῶν. Sed vox Ἀγνίτης active & paſſive ſignificat. Heſychius: Ἀγνίτης, ὁ ἁγνισθεὶς μύσους, ἢ ὁ καθάρας τινά. *qui a ſcelere purgatus eſt, vel qui aliquem luſtravit.*

A Lupercis fiebat luſtratio Lupercalis; nebulonibus laſcivis, nudis, paſſim diſcurrentibus, adeo ut viro honeſto Lupercum agere turpe eſſet. Cic. pro M. Cœlio: *Fera quadam ſodalitas, & plane paſtoritia, atque agreſtis germanorum Lupercorum, quorum coitio illa ſylveſtris ante eſt inſtituta, quam humanitas & leges.* idem, 2 *Philip.* objicit Antonio, quod Lupercus fuerit. ideoque Auguſtus, ut huic malo aliquo modo ſuccurreret, Lupercalibus vetuit currere imberbes. *Sueton. Aug. cap.* 31. Horum tria Romæ fuerunt collegia, Fabiorum, Quintiliorum, Juliorum. De duobus prioribus Ovidius. 2. Faſt.

Riſit, & indoluit Fabios potuiſſe, Remumque
Vincere, Quintilios non potuiſſe ſuos.

Tertium a C. Julio Cæſare additum eſt. Dio, lib. 44. ἱεροποιούς τε ἐς τὰς τοῦ πανὸς γυμνοπαιδίας ἐπαίραν, τρίτην τινὰ, ἣν Ἰουλίαν ὠνόμασαν. *Tertium*

quoddam collegium Sacerdotum, qui Lupercalia celebrarent inſtitutum idque Julium vocatum fuit.

Urbes luſtrabantur a Periſtiarchis. Ariſtoph. ἐκκλησιαζούσαις. ſc. 2. ὁ περιστίαρχος περιφέρειν χρὴ τὴν γαλῆν. *Periſtiarchum circumferre decet muſtelam. Scholiaſt. Ariſtoph. pag.* 488. περιστίαρχος ὁ τῶν καθαρσίων προηγούμενος ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐκαλεῖτο. περίστια γὰρ τὰ καθάρσια. Hinc apud Pollucem, lib. 8. cap. 9. ſect. 24. pro περὶ ἱστιάρχων, legi quidam volunt περιστιάρχων, quaſi alterum περὶ excidiſſet. Heſychius: κάθαρμα, τὸ χοιρίδιον, ᾧ τὴν ἑστίαν ἐκάθαιρον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ὁ δὲ ἐπιτελῶν δημοσίως περιστίαρχος ἐλέγετο. Suidas in καθάρσιον. τοῦτο δὲ ἐποίουν οἱ λεγόμενοι περιστίαρχοι, ὀνομασθέντες οὕτως, ἢ ἀπὸ τοῦ περιστίχειν, ἢ ἀπὸ τῆς ἑστίας. *Hoc vero peragebant illi, quos vocant periſtiarchos, ſive a circumeundo, ſive a foco:* unde ἑστίαρχαι. Pollux loco ſupr: cit. quaſi circitores dicas: dicut Peripolos in re militari dicunt, qui cuſtodiæ cauſa circumeunt munimenta. *C. Rhodig. lib. 6, cap.* 12.

Strufertarii, teſte Feſto, ſacrificia quædam faciebant ad arbores fulguritas, a ferto quodam ſacrificii genere: *Ferctum, genus libi, dictum quod crebrius ad ſacta ferebatur, nec ſine ſtrue, altero genere libi; qua qui adferebant, ſtrufertarii appellabantur.* Idem Feſtus: *Strues genera liborum ſunt, digitorum conjunctorum non diſſimilia, qui ſuperjecta panicula in tranſverſum continentur.*

Fulminum procuratio plerumque ad Pontifices, ex ſenatuſconſulto, rejecta, ut patet ex hac inſcriptione, quæ eſt apud Gutherium de jure man. lib. 1. cap. 5. JOVI. FULMIN. FULG. TONANTI. RUSTIUS. L. F. ÆPIO. PONT. EX. S. C. DEDICAVIT.

Hi Bidentales dicti, & in decuriam redacti. Lapis apud Gutherium, ibid. SEMONI. SANCTO. DEO. FIDIO. SACRUM. SEX. POMPEIUS. S. P. F. COL. MUSSIANUS. QUINQUENNALIS. DECUR. BIDENTALIS. DONUM. DEDIT.

In ſacris Eleuſiniis ὑδρανός. Heſychius: ὑδρανὸς ὁ ἁγνιστὴς τῶν ἐλευσινίων. In ſacris Iſidis *Paſtophori* ſacra miniſtrabant. *Apul.* 11. *metam.* Homicidæ a Sacerdotibus Κόιαις luſtrabantur. Heſychius: Κόιης, ἱερεὺς Καβείρων, ὁ καθαίρων φονέα: οἱ δὲ κόης. Quæ voces quin ſint ab Hebr. כהן dubitare non ſinunt tum ſonus, tum ſignificatio, Sacerdotem enim notant, ut & cognatum κοιόλης, & κοιᾶται, ἱερᾶται apud Heſychium.

Pſycha-

Pſychagogi, animarum curatores, manes cæſorum ſollicitabant, & ab orco revocabant, ut quemadmodum placari vellent, ab eisediſcerent. Ita fere Etymolog. ψυχαγωγία (f. ψυχαγώγια) ὄνομα τόπε, ἐφ' ὃ οἱ μάντεις ἐπὶ ψυχῶν μαντευόμενοι, ἀναφέρουσι τὰς ψυχὰς τῶν νεκρῶν. Ariſtoph. Avib. ſc. οἴμοι τάλας. λίμνη τις ἐς' ἄλυτος, ὃ ψυχαγωγεῖ Σωκράτης, &c. *quo animas ducit Socrates.* Pauſanias in Lacon: de puella a Pauſania interfecta locutus: τοῦτο τὸ ἄγος, inquit, οὐκ ἐξεγένετο ἀποφυγεῖν Παυσανίαν, καθάρσια παντοῖα, καὶ ἱκεσίας δεξαμένῳ Διὸς Φυξίου, καὶ δὴ ἐς Φιγάλειαν ἐλθόντι τὴν Ἀρκάδων, παρὰ τοὺς ψυχαγωγούς. *Ab hoc piaculo abſolvi Pauſanias non potuit, quibuſcunque etiam luſtrationibus adhibitis Jovi confugio, vel Profugorum Præſidi, cum Phygaleam Arcadiæ veniſſet ad Pſychagogos.* Apud Perſas nullum ſine Magis ſacrificium. *Herodot. lib.* 1.

Apud Athenienſes Rex & Regina ſacra obibant: Libera autem civitate huic rei tamen Rex eſt creatus, ejuſque uxori ſacris operanti præſto erant γεραίραι, miniſtræ luſtratæ & juratæ: Demoſth. Orat. in Neæram: τὰς δὲ θυσίας ἁπάσας ὁ βασιλεὺς ἔθυε, καὶ τὰς σεμνοτάτας καὶ ἀρρήτους ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἐποίει, εἰκότως, βασίλισσα οὖσα. ἐπειδὴ δὲ Θησεὺς συνῴκησεν αὐτοὺς, καὶ δημοκρατίαν ἐποίησε, καὶ ἡ πόλις πολυάνθρωπος ἐγένετο τὸν μὲν βασιλέα οὐδὲν ἧττον ὁ δῆμος ᾑρεῖτο ἐκ προκρίτων καὶ ἀνδραγαθίαν χειροτονῶν, τὴν δὲ γυναῖκα αὐτοῦ νόμον ἔθετο, ἀστὴν εἶναι, καὶ μὴ ἐπιμεμιγμένην ἑτέρῳ ἀνδρὶ, ἀλλὰ παρθένον γαμεῖν, ἵνα κατὰ τὰ πάτρια θύηται τὰ ἄρρητα ἱερὰ ὑπὲρ τῆς πόλεως, καὶ τὰ νομιζόμενα γίγνηται τοῖς θεοῖς εὐσεβῶς, καὶ μηδὲν καταλύηται, μηδὲ καινοτομῆται. *Sacra autem Rex obibat omnia: eorumque religioſiſſima & arcana uxor ejus curabat, idque merito, cum regina eſſet. Poſtquam autem Theſeus cives in unum congregavit, liberamque Remp. inſtituit, & urbs multitudine incolarum frequentari cœpit, populus nihilominus Regem creabat, delectu e viris præſtantiſſimis habito. Uxorem autem ejus lege ſanxit eſſe civem, & non alteri commiſtam viro, ſed virginem ducendam, ut patrio ritu arcana ſacra pro Republica immolarentur; & juſta Diis pie ſolverentur, utque nec deſeretur nec innovaretur quicquam.* Eodem modo Romani, Regibus exactis, Regem & Reginam ſacrorum crearunt. *vid. Roſin. antiq. lib.* 3. *cap.* 25. Paucis interjectis Demoſthenes, de miniſtris γεραιραῖς agens, quæ ad caniſtra & aram luſtrabantur, priuſquam ſacra attingerent, illarum ſolenne juramentum ſubiicit: Ἁγιστεύω, καὶ εἰμὶ καθαρὰ, καὶ ἁγνὴ ἀπὸ τῶν ἄλλων, τῶν οὐ καθαρευόντων, καὶ ἀπ' ἀνδρὸς συνουσίας, καὶ τὰ θεόγνια, καὶ ἰοβάκχεια γεραίρω τῷ Διονύσῳ κατὰ τὰ πάτρια, καὶ ἐν τοῖς κα-

ϑήκωσι χρόνοις. *Pia & pura & munda ſum a cæteris immundis, & a viri congreſſu, & divinum natalem, & Iobacchea celebro Baccho, patrio ritu, & legitimis temporibus.*

In brutis quibuſdam animalibus quædam obſervata ſunt, quæ ὁμωνύμως luſtrationes dici poſſent. Avis Porphyrion, teſte Athenæo, *dipnoſ. lib.* 9. *cap.* 10. Non prius cibum capit, quam commodum ſibi locum nactus, ſpatiatus fuerit, & poſt ambulationem illam in pulvere volutatus laverit: tum denique cibari. De Diomedis avibus mirabile eſt, quod refert Solinus, rer. memor. cap. 9. *Ædem*, inquit, *ſacram omni die celebrant ſtudio ejuſmodi: aquis imbuunt plumas, aliſque impendio madefactis confluunt rorulentæ. Ita ædem excuſſo humore purificant: tunc pennulis ſuperplaudunt: inde diſcedunt, quaſi peracta religione.* Quod dæmonum inſtinctu fieri ait Auguſtinus, *lib.* 18. *de Civ. Dei. cap.* 16. *&* 18. De Columbis, Ælianus, *var. hiſt. lib.* 1. *cap.* 15. Pullis columbarum excluſis, ὁ ἄῤῥην ἐμπλύει αὐτοῖς, ἀπελαύνων αὐτῶν τὸν φθόνον, φασὶν, ἵνα μὴ βασκανθῶσι, δι᾽ ἄρα τοῦτο. *Maſcubus ſputo eos aſpergit, invidiam avertens, inquiunt, ne faſcinationi ſint obnoxii.* Elefantos aqua ſe luſtrare, & orientem Solem adorare ex Plinio & Æliano ſcribit Lipſius, *cent.* 1. *epiſt.* 50. Manilius, *lib.* 2. *aſtron.* generatim de animalibus inquit.

Corporaque ad Lunæ creſcentis cornua luſtrant.

Ubi Scaliger præter jam dictos Dionem etiam allegat. Gallina, poſt ovum editum, circumacta, & ſeſe, & ovum feſtuca aliqua purificat. Plut. Sympoſ. 2. probl. 7. ἴδιός ἐστιν τῶν ἀλεκτορίδων, ὅταν τέκωσι, περικαθαρισμός. Solet & Alauda, peculiari quodam amuleto nidum ſuum luſtrare impoſitis graminis ramulis, quemadmodum Aquila Callitricho, cornix verbenaca ſupina, turdus myrto, lauro palumbes, uti Zoroaſtræ magi auctoritate lib. 15. γεωπονικῶν legitur.

Baptas in ultimum locum rejicio propter eorum turpitudinem ab Eupolide Comico exagitatam. Nomen luſtrationem quandam innuere videtur, aut tinctionem. Hi Cotyttia celebrarunt, ſacra impudica. Juven. ſat. 2.

Talia ſecreta coluerunt Orgia tæda
Cecropiam ſoliti Baptæ laſſare Cotytto.

Eupolidis fabulam laudant Athenæus, *lib.* 4. *cap.* 25. *& lib.* 9. *cap.* 2. Themiſtus in πενταετηρικῷ. *vid. Polit. miſcell. cap.* 5. *& Hoſpin. de feſtis.*

C A-

CAPUT XIV.

Dei φιλανθρωπία *ex ipſius natura, & hominis conſcientia demonſtratur. Eum foedis peccatis placare ſtuduerunt gentiles: etiam ſacrificiis. Utrum ſacrificia ſint juris naturalis, an ex hominum* ἐθελοθρησκείᾳ *primitus inſtituta, an vero ipſius Dei verbo mandata? quid litare? ſacrificiorum repetitio. hoſtiæ ſuccedaneæ. Signa Dei placati. ex apparatu, ex ipſa hoſtia. teſtimonium Dei de ſacrificio Abelis. Extiſpicium. Signa in altari, igne, fumo, nidore. Poſt ſacrificium flamma, ſerpentum apparitio.*

NOn fruſtrà hæ ceremoniæ a gentilibus inſtituebantur, hac enim ratione Deos ſuos ſibi propitios reddere conati ſunt. Deum peccatoribus iraſci, ſupra, cap. 5. demonſtravi: placabilem vero eſſe ratio non minus dictat, ſi & Dei & hominis naturam paulo conſideremus penitius. Dei quidem natura talis eſt, ut illi ſola ira tribui non poſſit, quod nec Philoſophi ulli dixerunt, hac ratione non judicem ex Deo, ſed tortorem ac carnificem fieri facile videntes. Verum ſi ira illi tribuenda, gratia pariter tribuenda, aut utrumque pariter detrahendum. Si enim iraſcitur peccatis, tanquam operibus Diaboli propriis, annon amaret etiam ſuami imaginem, quæ, quamvis valde obſcurata & corrupta, aliqua tamen in homine reſtat? Bonus Princeps ſubditos ſuos in officio continere ſtudet, non tam pœnarum terrore: tyrannica enim vox eſt; *Oderint dum metuant*; ſed amore potius ac liberalitate, ut merito *delitiæ generis humani* audire poſſit. Quam pulchrum eſt a ſubditis amari! Sed hic amor amando provocandus eſt: Hic vero activus amor tanto eſt præſtantior, quanto objectum ex ſe amore magis indignum, ex amantis benevolentia ac dignatione ad eam dignitatem atque excellentiam promovetur, ut deinceps amore non indignum judicetur. Beatius enim eſt dare quam accipere. Quic-

quid uſpiam in rerum natura boni eſt, objectum eſt amoris perfectiſſimi, nempe divini, qui in omni bono, ſuam imaginem, adeoque ſeipſum amat. In eccleſia Dei elucent immenſæ bonitatis incomprehenſibilia opera, quæ inprimis in miſſione Filii Dei unigeniti inclareſcit. Joh. 3. 16. Sed & gentiles hujus φιλανθρωπίας fructus abunde ſenſerunt, teſtimonium dante etiam ipſorum conſcientia, quæ illes anathematum ἐπιγραφὰς illis dictavit; *Bonorum Deorum*. quamvis autem hanc inſcriptionem rideret Dionyſius Siciliæ Tyrannus, ut narrat Cicero, 3. *de nat. Deor.* Illi tamen qui hoc donum dedicarant, ex divinæ bonitatis ſenſu hoc feciſſe judicandi ſunt. Quid Deum beatiſſimum, cujus natura αὐτάρκης

Ipſa ſuis pollens opibus, nihil indiga noſtri,

Movit, ut totum hoc univerſum ex nihilo crearet? Nonne ejus bonitas? ut haberet quibus immenſos ejus theſauros communicaret. Cur mundi hoc ſyſtema infinita ſua potentia, quaſi manu ſuſtentat ac conſervat? cur res omnes, etiam minimas, tam ſollicite curat, quaſi nihil aliud ageret? Nempe ut ubique ejus monumenta ac teſtimonia extarent. Quid? motus illi ſingulares & Heroici nonne eandem Dei bonitatem teſtantur? His enim ſæpiſſime utitur ad Reſpublicas novas erigendas, collapſas reſtituendas, bonos defendendos, malos puniendos: ne humana ſocietas in belluinam degeneret, & ſeipſam conſumat.

Verum ſi homo ſe ipſum ſcrutetur ac penitus excutiat naturam ſuam, non minoris ponderis argumenta inveniet. Eſt ſane excellentiſſima Dei noſtri natura, cujus præſtantia per ſe, ad ſui cultum, verum ſapientem excitat; verum hæc pietas multo elicitur magis, cum homo ab illo Deo, ſibi boni aliquid proventurum eſſe intelligit. Fateor inveniri tales, qui Dæmonas colunt, ne noceant, quos & κακοδαίμονας vocarunt: Sed & iidem δαίμονας quoſdam ἀγαθοὺς eſſe ſenſerunt, quos, propter plurima in genus humanum merita, honore dignos eſſe judicarunt. Quamvis autem Deum placabilem eſſe intelligerent, in eo tamen miſere errarunt gentiles, quod præter, imo extra ac contra unum illud ἱλαστήριον a Deo ipſo nobis propoſitum, alia ſibi quæſiverint. qua in re τὰ νοήματα τοῦ σατανᾶ perſpicimus manifeſto. Hoc enim non leve momentum ipſi viſum fuit, ad dilatanda regni ſui pomœria, ſi hoc modo latenter vitiorum ſemina hominum animis inſtillaret, larva tamen religionis ornata, abſque qua eſſet, horrorem potius incuterent, quam amorem elicerent. Chærea Terentianus exemplo Jovis adulte-

ri,

ri fucum Danaæ per imbrem aureum facientis, ad audacter peccandum fuit ſtimulatus: Sic & horum ſacrorum cultores, Deorum ſuorum, quos placare ſtudebant inſtinctu, in quævis peccata præcipitarunt. *Satius erat*, ait Auguſtinus de Civ. Dei, lib. 2. cap. 27. *tales Deos irritare temperantia, quam placare luxuria: & eos honeſtate ad inimicitias provocare, quam tanta deformitate lenire.* & poſt: *Hanc talium numinum placationem petulantiſſimam, impuriſſimam, impudentiſſimam, nequiſſimam, immundiſſimam, cujus actores, laudanda Romana virtutis indoles honore privavit, tribu movit, agnovit turpes, fecit infames: hanc, inquam pudendam, veræque religionis averſandam ac deteſtandam talium numinum placationem, has fabulas in Deos illecebroſas, atque criminoſas, hæc ignominioſa Deorum facta, ſcelerate turpiterque conficta, vel ſceleratius turpiuſque commiſſa, oculis & auribus publicis tota civitas diſcebat; hæc commiſſa numinibus placere cernebat, & ideo non ſolum illis exhibenda, ſed ſibi quoque imitanda credebat.* Hæc de Floralium celebritate ſcribit Auguſtinus, quæ in honorem proſtibuli alicujus inſtituta eſſe narrat Lactantius. *lib. 1. cap.* 20. contra quem tamen de horum origine diſputat Voſſius, *de idolol. lib.* 1. *cap.* 12.

Cum autem ſacrificiis ſe placati diabolus hominibus perſuaſiſſet, certatim ad ea illi offerenda, quaſi ſigno dato, concurrit ſtulta gentilitas. Ea quidem Heraclitus anima pharmaca nuncupare ſolebat, quia a morbis animam expurgent, ideoque & luſtrationis vocabulum pro expiationis ſacrificio dixit Columella, lib. 2. cap. 22. Verum Superſtitio ea in animæ venenum convertit. Cum enim ſacrificia eam ob cauſam a Deo O. M. inſtituta eſſent, ut rei oblatæ per Sacerdotes, legitimoſque miniſtros deſtructione, fideles peccata ſua faterentur, ſeipſos tali mactatione ac deſtructione dignos eſſe ſolenni ritu proteſtantes, fide ſua in eum, qui harum umbrarum corpus erat, reſpicerent: qui per ſpiritum æternum ſeipſum inculpatum Deo obtulit, ut conſcientias noſtras a mortuis operibus purgaret ad ſerviendum Deo vivo. Gentiles myſtico hoc ſenſu plane neglecto, non tantum culpæ gratiam per ſacrificia ſibi impetrare, ſed ipſam etiam peccati maculam eluere atque expurgare voluerunt. Cum interim ſacrificium improborum Deo ſit abominationi. *Prov.* 21. 27. qui non *opus operatum*, ſed fidem ſacrificantis reſpicit: quæ cauſa fuit, quod ſacrificium Abelis Deo fuerit gratius, quam illud quod offerebat Cainus. Heb. 11.

De ſacrificiorum origine acriter inter ſe Theologi digladiantur. Sunt enim qui eam ex lumine naturæ, atque ex inſtinctu divinitus nobis ingeni-

genito arceſſunt. Sed conatu irrito. Nobis non argumenta coacer-
vare, ſed breviter audire libet Chriſtianum Schotanum, qui in Bi-
bliotheca hiſtoriæ ſacræ, ubi de prima mundi ætate, ac ſacrificiis Abe-
lis ac Caini agit, contra Hug. Grotium, Socinianis faventem, ſic
„ diſputat: Sed quis eos (Adami filios) ſacrificare docuit? Parens abſ-
„ que omni dubio, & hic mos nunc recens non erat. Quis autem pa-
„ rentem? Grotius hic: *Non ullo Dei juſſu, ſed dictante ratione, hono-*
„ *rem Deo etiam conſpicuum habendum, idque optime fieri poſſe, datis Deo*
„ *iis, quæ homini ſunt cariſſima. vide reſponſum ad orthodoxos inter Juſtini*
„ *opera 119. & quæ nos ad librum V. de veritate religionis Chriſtianæ.* In
„ libro V. de veritate religionis Chriſtianæ ſic: Præcipuum & quod
„ maxime in oculos incurrit, ſunt ſacrificia, de quibus multi Hebræi
„ ſentiunt prius ab hominum ingenio ea cogitata, quam a Deo juſſa.
„ Laudat Chryſoſtomum XII. de ſtatuis de Abele locutum, οὐ γὰρ πα-
„ ρά τινος μαθὼν, οὐδὲ νόμου περὶ ἀπαρχῶν διαλεγομένου ταῦτα ἀκούσας, ἀλλ'
„ οἴκοθεν καὶ παρὰ τοῦ συνειδότος διδαχθεὶς τὴν θυσίαν ἐκείνην ἀνήνεγκε. Alia
„ talia apud eundem aliis locis. Melius tamen dixit Lyra. *Adam*
„ *enim docuerat filios colere Deum per oblationes.* Quod explicat Naucle-
„ rus: *Creditur autem Adam, qui & Prophetiæ dono florebat, docuiſſe de-*
„ *cimas & primitias offerre Deo vel ſacrificia.* *** Si autem Lex naturalis
„ docet, quemadmodum cum ſuo Epiſcopio, & aliis Socinismi incru-
„ ſtatoribus Grotius vult, Deo eſſe honorem conſpicuum habendum
„ idque ex rebus quæ nobis ſunt cariſſimæ, nulla ratio efficere poteſt,
„ ut poſt Chriſtum non ſint offerenda ſacrificia, id eſt, ut non ſit ha-
„ bendus Deo honor conſpicuus de rebus gratiſſimis. Cur non feciſti,
„ Groti, quod recta ratio dictat? qui non facit hoc, quod recta dictat
„ ratio, Dei voluntati & præcepto immutabili facit contraria. Vide
„ quomodo jus naturale definieris, de jure belli & pacis, lib. 1. cap. 1,
„ §. 10. *Jus naturale eſt dictatum rectæ rationis* (agnoſce hic eadem ver-
„ ba) *actui alicui ex ejus convenientia, aut diſconvenientia cum ipſa natura*
„ *rationali, ineſſe moralem turpitudinem aut neceſſitatem moralem, ac con-*
„ *ſequenter ab ipſo auctore naturæ Deo talem actum aut vetari aut præcipi.*
„ Conſequenter doces, quædam eſſe juris proprie, quædam reductio-
„ ne, quibus ſcilicet jus naturale non repugnet. Hoc de ſacrificiis
„ erit proprie de jure naturali, quia dixiſti dictari a recta ratione. Dein-
„ de per abuſionem non appellabitur juris naturalis, tanquam melius
„ oppoſitis, quamvis in ſe indebitum. quia dictat ratio eſſe habendum
„ conſpicuum honorem, eoque debitum. Non etiam dato alio, con-
„ ſequi-

,, ſequitur, quia dictat ratio hoc ſine introductione & ſuppoſitione
,, rei. De jure naturali pronuntiaſti, eſſe adeo *immutabile*, *ut ne a*
,, *Deo quidem mutari queat.* Sic & hodie ſacrificia offerri oportet.
,, Si offerantur, poſſe Deo grata eſſe, ut fuit Abeli, neceſſum eſt.
,, Cur igitur apud moratiores gentes omnes ſacrificari deſitum eſt?
,, *Juris naturalis* (ſic & tu loqueris) *eſſe colligitur id*, *quod apud omnes*
,, *gentes moratiores tale eſſe creditur.* Judicant omnes hodie non opor-
,, tere Deo ſacrificari. Sane dictat ratio non eſſe talibus colendum
,, Deum, nec poſſe coli. Cic. lib. 2. de nat. Deor. *Cultus autem De-*
,, *orum eſt optimus idemque caſtiſſimus atque ſanctiſſimus, pleniſſimuſque*
,, *pietatis, ut eos ſemper pura, integra, incorrupta mente & voce vene-*
,, *remur.* Et ut intelligas eam religionem eſſe ſolam ſic Seneca:
,, *Colitur Deus non taurorum opimis corporibus contrucidatis, non auro, non*
,, *argento, non in theſauros ſtipe infuſa, ſed pia & recta voluntate.* Si
,, olim id bonum & laudabile fuit, hodie conveniens non eſt, opor-
,, tet a voluntate mutabili eſſe profectum, moralem neceſſitatem illi
,, non ineſſe. A voluntate humana quod proficiſcitur, ſine dictami-
,, ne rectæ rationis, exiguis terminis contineatur. Quia aliis mori-
,, bus aliud receptum eſt. Nec univerſalis effectus eſſe poteſt, niſi
,, ab univerſali cauſa. Ubique & apud omnes gentes recepta ratio ſa-
,, crificiorum indicat univerſalem cauſam, quæ non poteſt eſſe alia
,, præter Dei voluntatem revelatam. Revelatam ſuis, quam Dæ-
,, monia gentes imitari juſſerint, aut deducta a Patriarchis traditio.
,, Præterquam quod ἐθελοθρησκεία ſemper a Deo damnata eſt. Jeſ. 29.
,, 13. Matt. 15. 9. Col. 2. 23. Deut. 12. 8. profanum eſt Deo of-
,, ferre quod non poſtulat, cultum præſtare quem non inſtituit. Le-
,, gimus enim Abel fide meliorem hoſtiam obtuliſſe. Fides aſſenſus
,, eſt teſtimonio Dei & promiſſo adhibitus. *** Grotius dicebat
,, dictari a recta ratione externum cultum, quem haberi oporteat,
,, optime poſſe fieri datis Deo iis, quæ nobis ſunt cariſſima. Con-
,, trarium docet Sp. S. Pſ. 50. Deum non poſſe coli dandis iis rebus,
,, quia non egeat talibus, & ſint ipſius. In ſequenti David etiam
,, profitetur ſe honorem Deo gratum non poſſe præſtare ſacrificiis:
,, ὅτι εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα, ὁλοκαυτώματα οὐκ εὐδοκήσεις. & Pſ.
,, 40. corpus umbrarum talium proclamaverat. θυσίαν καὶ προσφο-
,, ρὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι, ὁλοκαύτωμα, καὶ περὶ ἁμαρ-
,, τίας οὐκ ᾔτησας. *Hactenus Schotanus.* vid. Heidegg. de Patriarch.
part. 1. exerc. 3. §. 52. & exerc. 5. §. 14, 15, 16. Saubert.

de ſacrific. cap. 2. Cloppenb. ſchol. ſacrific. Outram. de ſacrif. lib. 1. cap. 1.

Hiſce conſideratis non difficile erit judicium de ſacrificiis gentilium, quæ non divino mandato & fide: ſed humana ἐθελοθρησκείᾳ, & vaniloquis dæmoniorum oraculis, infirmis ſane fulcris nituntur. His tamen ſuperſtitionibus, tanto cum ardore, Deorum ſuorum placationem ambiebant, ut ſi qua ratione intelligerent Deos nondum eſſe placatos, non quieſcerent, uſque dum hunc ſibi propoſitum finem adepti eſſent. quod Græcis erat καλλιερεῖν, Lat. *Litare*, quod antiqui *Lutare* dixerunt, frequentativa forma; ἀπὸ τοῦ *Lucere*; Proprie enim ſolvere eſt. Litant homines Diis, ut debitores creditoribus, ſolvunt. Litantur hoſtiæ & ſacrificia Diis, ut pecunia ac debitum ſolvitur creditoribus. Nam & ſacra litari Diis, hoſtiæque dicuntur, & Deo litari: Sed & Dii litari dicebantur, id eſt, placari, ut creditores liberari, nam liberare creditorem in jure dicitur qui ſeſe liberat a creditore, eumque placat. Si ergo una victima litatum non eſſet, repetebantur Ceremoniæ. Cato de re ruſt. cap. 141. *Si minus in omnes litabit, ſic verba concipito: Mars pater, ſi quid tibi in illiſce ſuovetaurilibus lactentibus neque ſatisfactum eſt, te biſce ſuovetaurilibus piaculo. Si uno duobuſve dubitaverit, ſic verba concipito: Mars pater, quod illuc porco neque ſatisfactum eſt, te hoc porco piaculo.* Symmachus, lib. 1. epiſt. 49. *Impendio angor animi, quod ſacrificiis multiplicibus necdum Spoletinum piatur oſtentum, Nam & Jovem vix propitiavit octava mactatio.* Plaut. Pœn. act. 2. ſc. 5.

Nam ego hodie infelix Diis meis iratiſſumis
Sex immolavi agnos, nec potui tamen
Propitiam Venerem facere ut eſſet mihi.

Livius, lib. 45. *Senatus majoribus hoſtiis, uſque ad litationem* Sacrificari *juſſit.* Apud Virgilium Trojani ſacra repetunt, cum prima diſplicuiſſe, prodigiis indicatum eſſet. 3. Æneid. v. 231.

Inſtruimus menſas, ariſque reponimus ignem.

Cæſar, quo die interfectus eſt, ne centum quidem hoſtiis perlitare potuit. *Flor. lib. 4. cap. 2.* de P. Æmylio & Auguſto habet Saubertus *de ſacrif. cap.* 19. Hinc hoſtiæ ſuccidaneæ dictæ, quæ prioribus, ſi non eſſet litatum, ſuccedebant, & cædebantur: & proverbium: δεύτερα ἀμείνω. de quibus eodem loci agit Saubertus.

Deos his nugis placatos eſſe intelligebant, ſi mala, quæ metuebant, non eveniſſent. Jul. Obſeq. cap. 10. *Urbe luſtrata pax domi foriſque fuit.* cap.

cap. 11. *Urbe luſtrata, nihil triſte accidit.* cap. 51. *Luſtrationibus proſpere expiatum: nam totus annus domi foriſque tranquillus fuit.* Alias Dii ἐπιφανεῖς, item ſomniis, oraculis, de quibus cap. 11. gratum ſibi fuiſſe cultum illum oſtenderunt. Præterea ex ipſi hoſtis ſigna quædam colligebantur, ex quibus Deorum iram vel gratiam præſagiebant. Ex apparatu: Cum Galba, ſomnium expiaturus, præmiſiſſet, qui rem divinam appararent, ipſe nihil invenit, præter tepidam in ara favillam, atratumque juxta ſenem, in catino vitreo thus tenentem, & in calice fictili merum. *Sueton. Galb. cap.* 18. Inter prodigia Neroni mortem denuntiantia, id. cap. 46. *Kal. Jan. exornati lares, in ipſo ſacrificii apparatu, conciderunt.* Ducebatur hoſtia, non trahebatur, ſtabat, non fuegiebat, ſi boni quid ab ea ſperandum. 2. Georg.

Et ductus cornu ſtabit ſacer hircus ad aram.

Æneid. 9. v. 627. *Et ſtatuam ante aras aurata fronte juvencum.*

Feſtus: *Piacularia auſpicia appellabant, quæ ſacrificantibus triſtia portendebant; cum aut hoſtia ab ara profugiſſet, aut percuſſa mugitum dediſſet, aut aliam in partem corporis, quam oporteret, decidiſſet.* Inter ſacrificandum ab ipſis Adami filiis ſigna quædam vel iræ vel gratiæ Dei obſervata fuiſſe credibile eſt. Potuit enim Deus acceptare hoſtiam Abelis, Caini repudiare apud ſe, non oſtendens palam, quod tamen factum eſſe patet, quia a Caino eſt animadverſum. Si Cainus deprehendere potuit ſacrificium ſuum non placuiſſe, fratris placuiſſe Deo, potuit & Abel. Hieron. quæſt. in Geneſin. *Unde ſcire poterat Cain, quod fratris ejus munera ſuſcepiſſet Deus, & ſua repudiaſſet, niſi illa interpretatio vera eſſet, quam Theodotio poſuit: Et inflammavit* Dominus *ſuper Abel, & ſuper ſacrificium ejus, ſuper Cain vero & ſacrificium ejus non inflammavit? Ignem autem ad ſacrificium devorandum ſolitum venire de cœlo, & in dedicatione templi ſub Salomone legimus, & quando Elias in monte Carmelo exſtruxit altare.* Mercerus: *Hebræi credunt, quod igne cœlitus delapſo devorata ſint Abelis ſacrificia, inde intellectum, quod ea accepta haberet, ſicut in holocauſtis Salomonis, in dedicatione templi poſtea eſt factum, & in ſacrificiis Eliæ. 1. Reg. 18. & alias deinceps ſæpe. Sed hic comminiſci miraculum, cum Scriptura non exprimat, incommodum videtur. Adde quod ignis, ſacrificia, quæ comburebantur, utpote animalia, e cælo devorabat, non ſacrificia cibaria, quæ non comburebantur, ut erant Habeli. Quare videntur divinare, & temere quidem, Hebræi. Ego ex ſucceſſu rerum ſuarum id quidem putem eos cognoviſſe, quod Cain ſibi res male cedere, fratri proſperrime videret, aliquo viſibili & præſenti ſigno id tum Deum declaraſſe,*

ut videmus ethnicos, licet idolis ſacrificarent, intellexiſſe cum litaſſent. Sed id ſignum ſcriptura nobis non exprimit. Certe Deum puto viſibili aliquo ſigno id tum declaraſſe, ut & poſtea legis tempore, ubi manifeſta ſigna ſui favoris & ſuæ pacationis exhibebat. Quicquid ſit verum eſt quod ait Apoſtolus: μαρτυρȣ̃ντος ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτȣ̃ τȣ̃ Θεȣ̃. Diabolus autem, ut & hic Deum æmularetur, ſigna quædam in ſacrificiis ſibi oblatis edidit, quibus aut iram aut favorem ſuum manifeſtavit, quæ obſervata fuerunt tum in ſacrificiorum mactatione, tum in eorum combuſtione.

In mactatione exta animalium obſervabant, hæc enim notis quibuſdam a Diis ſignari, varieque moveri, ac quaſi animari credebant. Tibull. lib. 2. eleg. 4.

Tuque regis ſortes, per te præſentit haruſpex
Lubrica ſignavit cum Deus exta notis.

Huc facit Stratagema Alexandri Macedonis, qui ſacrificaturus inſcripſit medicamento aruſpicis manum, quam ille extis erat ſuppoſiturus: literæ ſignificabant victoriam Alexandro dari, quas cum jecur calidum rapuiſſet, & a Rege militi eſſet oſtenſum, auxit animum, tanquam Deo ſpondente victoriam. *Frontin. Stratag. lib. 1. cap. 11. ex. 14.* Hoc de Ageſilao narrat Plutarchus in apophth. Laconicis. Statius 4. Theb.

—— Et in nullis ſpirat Deus integer extis

Arnob. lib. 2. *Semicruda cæpiſtis, & leviter animata porricere.* Zeno Veronenſis, de Jona: *Non aris fœtentibus funeſtos excitant ignes, non thura cremant, non merum profundunt, nec pecudum inexſpectata morte rapti jecoris ſpirantes conſulunt fibras.* Manil. lib. 4.

Hinc in tanta fidem petimus, quam ſæpe volucres
Accipiunt, trepidæque ſuo ſub pectore fibræ. Dido, 4. Æneid.
—— Pecudumque recluſis Pectoribus inhians, ſpirantia conſulit exta.

Dæmonibus hoc adſcribit Minucius Felix in Octavio: *Dum nonnunquam extorum fibras animant.* Exemplum inſigne eſt apud vatem Ezechielem, cap. 21. ubi exta conſulit Nebucadnezar. Item apud Livium, lib. 41. cap. 14. *Cn. Cornelius Cos. evocatus a viatore, quum templo egreſſus eſſet, paulo poſt rediit confuſo vultu; & expoſuit Patribus conſcriptis, bovis ſeſcenaris, quem immolaviſſet, jecur defluxiſſe, id ſe victimario nuncianti parum credentem, ipſum aquam effundi ex olla, ubi exta coquerentur, juſſiſſe, & vidiſſe cæteram integram partem extorum, jecur omne inenarrabiliter abſumtum. Territis eo prodigio patribus, & alter conſulum curam adjecit: qui ſe, quod caput jecinori defuiſſet, tribus bubus per-*

perlitaſſe negavit. Senatus majoribus hoſtiis, uſque ad litationem ſacrificari juſſit. Saluti Petillium perlitaſſe negant. Lucan. lib. 1.

Nec cruor emicuit ſolitus, ſed vulnere largo
Diffuſum rutilo nigrum pro ſanguie virus.
Palluit attonitus ſacris feralibus Aruns:
Atque iram Superum raptis quæſivit in extis.
Terruit ipſe color vatem: nam pallida tetris
Viſcera tincta notis, gelidoque infecta cruore
Plurimus aſperſo variabat ſanguine livor.
Cernit tabe jecur madidum: venaſque minaces
Hoſtili de parte videt, pulmonis anheli
Fibra latet, parvuſque ſecat vitalia limes.
Cor jacet: & ſaniem per hiantes viſcera rimas
Emittunt: produntque ſuas omenta latebras.
Quodque (nefas) nullis impune apparuit extis,
Ecce videt capiti fibrarum increſcere molem
Alterius capitis, pars ægra & marcida pendet:
Pars micat, & celeri venas movet improba pulſu.
His ubi concepit magnorum fata malorum,
Exclamat: vix fas, ſuperi, quæcunque monetis
Prodere me populis: neque enim tibi ſumme litavi
Jupiter hoc ſacrum: caſique in viſcera tauri
Inferni venere Dei, non fanda timemus;
Sed venient majora metu: Dii viſa ſecundent,
Et fibris ſit nulla fides, ſed conditor artis
Finxerit iſta Tages. flexu ſic omina Tuſcus
Involvens, multaque tegens ambage canebat.

Lege & Senecam, in Oedipode; v. 345—— 383. Quibus artibus popæ & victimarii ſupſtitioſos luſerint, animadvertas ex ἀλαζονείᾳ coqui qui apud Athen. lib. 9. cap. 6. primus furandi artem ſe reperiſſe jactat, & nunc jecur, nunc cor ex ſacrificio ſcite ſubducebat. Hic ex veteribus conſulendus Cicero, ex recentioribus Peucerus, qui de divinationibus ſunt commentati.

In victimarum combuſtione & altare, & τὰ ἐπάνω αὐτοῦ reſpiciebantur. In ipſo altari motus cum crepitu ſi obſervaretur, Deum Deamve adventaſſe credebant. Senec. Med. 4. 2.

Sonuiſtis aræ, tripodas agnoſco meos
Favente commotos Dea. Ovid. 9. metam.

 Viſa

Viſa Dea eſt moviſſe ſuas (& moverat) aras,
Et templi tremuere fores, imitataque lunam
Cornua fulſerunt, crepuitque ſonabile ſiſtrum.

In illis quæ ſuper altare erant, ſive ἐν τοῖς ἐπάνω αὐτοῦ ut loquitur Servator, *Matt.* 23. 20. ignem obſervabant & fumum. Ignis ex cineribus vel ſponte erumpebat, vel alio quodam adminiculo excitatus. Sponte: apud Appianum in Syriac. inter ſigna futuræ Seleuci potentiæ recenſetur, ἡ ἑστία αὐτοῦ ἡ πατρῴα, ὐδενὸς ἅφαντος, ἐκλαμψάσα πῦρ μέγα. Inter oſtenta, quæ Tiberio imperium portendebant, hoc accidit, ut apud Philippos ſacratæ olim victricium legionum aræ, ſponte ſubitis collucerent ignibus. *Sueton. Tib. cap.* 14. Virg. 7. Æneid.

Præterea caſtis adolet dum altaria tædis,
Et juxta genitorem adſtat Lavinia virgo,
Viſa (nefas) longis comprendere crinibus ignem:
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
Regaleſque accenſa comas, accenſa coronam
Inſignem gemmis: tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Vulcanum ſpargere tectis.
Id vero horrendum ac viſu mirabile ferri.
Namque fore illuſtrem fama fatiſque canebant
Ipſam, ſed populo magnum portendere bellum.

Statius, 4. Theb. —— *Atque ipſe ſonantia flammis*
Virgulta, & triſtes crepuiſſe ut ſenſit acervos
Tireſias (illi nam plurimus ardor anhelat
Ante genas, impletque cavos vapor igneus orbes.)

Idem, 10. Theb. —— *Pone eja altaria virgo,*
Quæramus ſuperos. facit illa, acieque ſagaci
Sanguineos flammarum apices, geminumque per aras
Ignem, & clara tamen media faſtigia lucis
Orta docet, tunc in ſpeciem ſerpentis inanem
Ancipiti gyro volvi, frangique ruborem
Demonſtrat dubio, patriaſque illuminat umbras.

Senec. Tragic. Oedip. v. 307—327.

Tir. *Quid flamma? largas jamne comprendit dapes?*
Mant. *Subito refulſit lumen, & ſubito occidit.*
Tir. *Utrumne clarus ignis, & nitidus ſtetit,*
Rectuſque purum verticem cœlo tulit,
Et ſummam in auras fuſus explicuit comam;

An

An latera circa ſerpit incertus via,
Et fluctuante turbidus fumo labat?
Man. *Non una facies mobilis flammæ fuit;*
Imbrifera qualis implicat varios ſibi
Iris colores, parte quæ magna poli
Curvata picto nunciat nimbos ſinu:
Quis deſit illi, quiſve ſit dubites color:
Cærulea fulvis miſta oberravit notis:
Sanguinea rurſus; ultimum in tenebras abit
Sed ecce pugnax ignis in partes duas
Diſcedit, & ſe ſcindit unius ſacri
Diſcors favilla. genitor, horreſco intuens.

Ut autem clarius flamma eluceret, vinum igni infundebant, quo adminiculo excitabatur. Octavio Auguſti patri, cum per ſecreta Thraciæ exercitum duceret, in Liberi patris luco, barbara ceremonia de filio a Sacerdote affirmatum eſt, eum Dominum orbis futurum, quod infuſo ſuper altaria mero, tantum flammæ emicuiſſet, ut ſupergreſſa faſtigium templi, ad cœlum uſque ferretur: uni que olim omnino Magno Alexandro, apud eaſdem aras ſacrificanti, ſimile provenìſſet oſtentum. *Sueton. Aug. cap.* 94. Georg. 4.

Ter liquido ardentem perfudit nectare Veſtam,
Ter flamma ad ſummum tecti ſubjecta reluxit,
Omine quo firmans animum, &c.

Contra fœdum in ſacrificio Didonis omen, 4. Æneid.

Vidit thuricemis cum dona imponeret aris
(Horrendum dictu) latices nigreſcere ſacros,
Fuſaque in obſcœnum ſe vertere vina cruorem.

Ex fumo καπνομαντεία verſabatur circa ejus motum; ſcrutabantur enim, quas vertigines faceret, quantum ſe attolleret, & quo motu, rectone an obliquo, vel in orbes contorto ac complicato, agglomeratione quadam in tortiles ſpiras. *Peucerus.* Ovid. 5. Triſt. eleg. 6.

Adſpice ut aura tumens fumos e thure coortos,
  In partes Italas, & loca dextra ferat.
Senſus ineſt igitur nebulis quas exigit ignis:
  Conſilium fugiunt cætera pene meum.
Conſilio commune ſacrum cum fiat in ara
  Fratribus, alterna qui periere manu:
Ipſa ſibi diſcors, tanquam mandetur ab illis,

Scinditur in partes atra favilla duas.
Hoc (memini) quondam fieri non poſſe loquebar,
Et me Battiades judice falſus erat.
Omnia nunc credo, cum tu non ſtultus ab Arcto
Terga vapor dederis, Auſoniamque petas.

Scilicet & Ovidius & Battiades, id eſt, Callimachus reſpiciunt hiſtoriam, quæ eſt apud Pauſaniam in Boeoticis: dum Oedipi filiis adoletur, fumum ex flamma emiſſum in duas partes diſcedere. De ea re luſit Bianor epigrammate in Eteoclem & Polynicem, quod legitur *lib. 3. anthOLOG. Gr.* titulo εἰς ἥρωας. Statius, lib. 12. Thebaidos:

Ecce iterum fratris primos ut contigit artus
Ignis edax, tremuere rogi, & novus advena buſtis
Pellitur, exundant diviſo vertice flammæ,
Alternoſque apices abrupta luce coruſcant.

Senec. Oedip. v. 325.

Libata Bacchi dona permutat cruor,
Ambitque denſus regium fumus caput,
Ipſoſque circa ſpiſſior vultus ſedet,
Et nube denſa ſordidam lucem abdidit.

Item circa nidorem, quo redolerent ſacrificia, alienone, an eo, qui ex carnibus uſtis effumarat, hoc enim delectari Deos putabant. Min. Felix in oct. *nidore altarium, vel hoſtiis pecudum ſaginati.* Arnob. lib. 6. *Nidoribus atque fumo ſuffita*, & lib. 7. *Ex aris ardentibus nidorem conſectatur & fumos.* Tertull. apolog. cap. 22. *pabula propria nidoris & ſanguinis procuret.* Item: *Numen de nidore concipiunt.* & de idolol. cap. 6. *Spiritus viliſſimi nidoris.* Clem. Alex. admon. ad gentes: Ζεὺς δὲ εἰ θεὸς ἦν, τάχα που τῆς κνίσσης τῶν ὀπτωμένων κρεῶν μεταλαβὼν, ἧς δὴ τὸ γέρας λαχεῖν ὁμολογοῦσιν οἱ θεοί. Homer. Iliad. A

Ἕρδον δ᾽ Ἀπόλλωνι τεληέσσας ἑκατόμβας
Ταύρων ἠδ᾽ αἰγῶν παρὰ θῖν᾽ ἁλὸς ἀτρυγέτοιο.
Κνίσση δ᾽ οὐρανὸν ἷκεν ἑλισσομένη περὶ καπνῷ.
—— *Irati placabant numina Phoebi,*
Mactantes teneras per littora curva capellas,
Eximioſque boves, quorum de carnibus uſtis
Æthereas nidor ſe ſuſtulit ater in auras.

In ipſis ſacrificantibus bonum omen ſternutatio: Plutarchus *Themiſt.* de tribus captivis Themiſtocli ſacrificanti oblatis: Τούτους μὲν ἰδὼν Εὐφραντίδης ὁ μάντις, ὡς ἅμα μὲν ἀνέλαμψεν ἐκ τῶν ἱερῶν μέγα καὶ περιφα-

νὲς πῦρ, ἅμα δὲ πταρμὸς ἐκ τῶν δεξιῶν ἐσήμηνε. *Quos contuitus vates Euphrantides, ut ſimul & magnam hoſtiam & lucidam flammam ediderant, ac bonum omen ſternutamento a dextra datum*, &c. vide ſupra cap. 12. & quæ collegit Ouzeelius ad Minucium Felicem occaſione Genii Socratis, quem quidam ſternutationem tum ipſius, tum aliorum eſſe putarunt.

Poſt ſacrificium obſervabatur ignis e cineribus erumpens. Ecl. 8.

> *Aſpice, corripuit tremulis altaria flammis*
> *Sponte ſua, dum ferre moror, cinis ipſe, bonum ſit.*

Ubi Servius: *Hoc uxori Ciceronis dicitur contigiſſe; cum poſt peractum ſacrificium libare vellet, in cinere viſa eſt flamma, quæ flamma eodem anno conſulem futurum oſtendit ejus maritum.* Metam. 10. poſtquam Pygmalion Veneri ſacra feciſſet, eamque oraſſet:

> *Senſit, ut ipſa ſuis aderat Venus aurea feſtis,*
> *Vota quid illa velint: & amici numinis omen*
> *Flamma ter accenſa eſt, apicemque per aera duxit.*

Serpentes ſæpe victimas libarunt, ut ex Virg. 5. Æneid. Supr. cap. 12. oſtendimus.

Val. Flacc. 3. Argon.——*Et ſummas frondentibus intulit aris*
> *Libavitque dapes, placidi quas protinus angues*
> *Umbrarum famuli, linguis rapuere coruſcis.*

Triſte tamen fuit hoc prodigium ſacrificanti Graccho, apud Livium, *lib. 25. cap. 16.* ad exta, ſacrificio perpetrato, angues duo ex occulto allapſi edere jecur, conſpectique repente ex oculis abierunt. id cum, aruſpicum monitu, ſacrificium inſtauraretur, atque intentius extares ollæ ſervarentur; iterum ac tertium veniſſe tradunt, libatoque jocinore intactos angues abiiſſe. Quum aruſpices, ad imperatorem id pertinere prodigium, præmonuiſſent, & ab occultis cavendum hominibus conſultisque; nulla tamen providentia fatum imminens moveri potuit.

CAPUT XV.

Purgatio animæ. Ejus Principium τὸ θεῖον *in homine. Corpus animæ, Angelorum.* Γνώμη ἡνίοχος. *Purgationum* πρόοδοι, *gradus apud Muhammedanos. Abſtinentia,* θεσμὸν. *Purgatio ipſa intellectus.* θεουργία, *Mors pretioſa. Voluntatis in exercitio virtutum. Purgatio animæ poſt hanc vitam, ex ſententia Pythagoræ, Platonis, Poetarum. Finis ut homo ſit* τετράγωνος. *Chriſtiani* καθαροί. *Hæretici* καθαροί.

QUoniam autem Deum, mentem puram, caſtam ſanctamque eſſe, ipſa ratione dictante, intelligebant gentiles, ſecum eo communionem colere ſe ponon ſſe, niſi ipſi eſſent ſimiles facile colligebant. Itaque animæ purgationem præcipuam eſſe religionem cordatiſſimi quique inter eos judicabant. Plin. paneg. ad Traj. *Animadverto etiam Deos ipſos, non tam accuratis adorantium precibus, quam innocentia & ſanctitate lætari: gratioremque exiſtimari, qui delubris eorum puram caſtamque mentem, quam qui meditatum carmen intulerit.* Perſ. ſat. 2.

Quin damus id ſuperis, de magna quod dare lance
Non poſſit magni Meſſallæ lippa propago.
Compoſitum jus faſque animi, ſanctoſque receſſus
Mentis, & incoctum generoſo pectus honeſto?
Hoc cedo, ut admoveam templis & farre litabo.

Alia inſignita ſagaciorum gentilium dicta adduxit H. Grotius, *annotatis ad cap. 4. de verit. relig. Chriſt.*

Hoc ſcilicet ſub luſtralibus ceremoniis latebat μυστήριον. ut enim mores emendarent, hominumque vitam corrigerent, ſacra hæc a majoribus inſtituta ſunt. Arrianus, in diſſertationibus Epicteti, lib. 3. cap. 20. ipſum inducit hæc dicentem: οὕτως ὠφέλιμα γίνεται τὰ μυστήρια, οὕτως εἰς φαντασίαν ἐρχόμεθα, ὅτι ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ἐπανορθώσει τοῦ βίου κατε-

καλεσάσθη πάντα ταῦτα ὑπὸ τῶν παλαιῶν. Lucian. Cronoſol. τῇ δὲ πρὸ τῆς ἑορτῆς, καθάρσιον μὲν τὶ περιφερέσθω, καὶ ὑπ' αὐλῶν ἐξελαυνέσθω ἐκ τῆς οἰκίας μικρολογία, καὶ φιλαργυρία, καὶ φιλοκερδία, καὶ ὅσα τοιαῦτα ἄλλα σύνοικα τοῖς πλείστοις αὐτῶν. *Cæterum ante ſolennitatem porcellus circumagitor, atque ex ædibus ejiciantur ſordes, avaritia & quæſtus, & ſi quæ id genus alia pleriſque domeſtica.*

Hujus autem ſanctitatis & interioris καθάρσεως principium, non aliunde niſi cœlitus tantum arceſſiverunt. Quod docet Socrates per inductionem, Dialogo qui vulgo Platoni inſcribitur: περὶ ἀρετῆς εἰ διδακτὸν; *An virtus doceri poſſit?* Si enim hoc fieret, a viris bonis eſſet diſcenda. Sed a viris bonis non docetur, quia multi boni, neque præceptores bonos, neque diſcipulos, & ne filios quidem tales habuerunt. Aut igitur doceri non poteſt, aut illi propter invidiam non docuerunt, quæ in bonos viros non cadit, his enim prodeſt inter multos ſui ſimiles agere, quod reliquis obeſt. Reliquum eſt, ut aut natura nobis tribuatur virtus, aut alio modo. Non natura: res enim natura bonas malaſve aliqua arte dignoſcimus, ut equos & canes probos aut pravos. Homines autem an boni malive ſint nulla arte diſcernimus. Tandemque concludit: οὔτως ἔοικεν οὔτε διδακτὸν εἶναι, οὔτε φύσει ἀρετὴ, ἀλλὰ θείᾳ μοίρᾳ παραγίνεται κτωμένοις. *Sic apparet virtutem non diſciplina, neque natura, ſed divina ſorte ſui poſſeſſoribus contingere.* Cum etiam hæc tum vulgi, tum Poetarum ſit conſuetudo, ſi quem magnifice collaudare velint eum θεῖον. i. l. divinum appellare: ut de Lacedæmoniis ait Ariſtoteles, *ethic. Nicom. lib. 7. cap.* 1. Præclare Cicero, 2. de nat. Deor. *Multos præterea & noſtra civitas & Græcia tulit ſingulares viros: quorum neminem, niſi juvante Deo, talem fuiſſe credendum eſt. Quæ ratio Poetas, maximeque Homerum impulit, ut Principibus Heroum, Ulyſſi, Diomedi, Agamemnoni, Achilli, certos Deos, diſcriminum & periculorum comites adjungeret.* Poſtea concludit: *Nemo igitur vir magnus ſine aliquo afflatu divino unquam fuit.* De Poetis notu eſt illud πολυθρύλλητον.

Eſt Deus in nobis, agitante caleſcimus illo,

Impetus hic ſacra ſemina mentis habet.

Ariſtoteles τῆς εὐτυχίας principium nobilius, quam ſit *Ratio*, in homine agnovit, quod non ſit φύσις *Natura*, neque νοῦς *Ratio*, ſed δαίμων ἀγαθὸς κυβερνήτης, *Genius bonus gubernator.* Eth. Eudem. lib. 7. cap. 17. Iterum, ibid. cap. 18. Propoſita quæſtione, τίς ἡ τῆς κινήσεως ἀρχὴ ἐν τῇ ψυχῇ; *Quid ſit motus principium in anima?* Hæc ſequitur reſponſio: Δῆλον δὲ, ὥσπερ ἐν τῷ ὅλῳ, θεὸς, καὶ πᾶν ἐκείνῳ· Κινεῖ

γὰρ πῶς πάντα τὸ ἐν ἡμῖν θεῖον. λόγου δ' ἀρχὴ οὐ λόγος, ἀλλά τι κρεῖττον. τί οὖν ἂν εἴη κρεῖττον καὶ ἐπιστήμης, πλὴν θεός; *Manifeſtum igitur, quod ſit quemadmodum in univerſo eſt Deus, & viciſſim cuncta in illo. Nam & illud ipſum Numen quod in nobis eſt, aliquo ſaltem modo omnia movet. Principiumque Rationis Ratio non eſt; ſed quiddam præſtantius. Quid autem ſcientia præſtantius eſſe poteſt, niſi Deus?* Quem Ariſtotelis locum conſiderans Julius Scaliger, *de ſubtil. exercit.* 307. *ſect.* 25. in hanc interrogationem erumpit: *Quid ais, divine vir? Eſtne in nobis aliquid divinum, quod ſit præſtantius ipſa ratione? An tibi quoque noti fuerunt ipſi radii Spiritus ſancti? &c.* Decantatiſſimus eſt Deus Socratis, de quo Apulejus.

Purgationis autem interioris organum Philoſophia eſt, cui vim καθαρτικὴν tribuerunt ſapientiſſimi gentiles. Cicero, 5. Tuſc. *O vitæ Philoſophia dux, O virtutis indagatrix, expultrixque vitiorum, quid non modo nos, ſed omnino vita hominum ſine te eſſe potuiſſet? tu urbes peperiſti; tu diſſipatos homines in ſocietatem vitæ convocaſti: tu eos inter ſe primo domiciliis, deinde conjugiis, tum literarum & vocum communione junxiſti: tu inventrix legum, tu magiſtra morum, & diſciplinæ fuiſti, ad te confugimus, a te opem petimus: tibi nos, ut antea magna ex parte, ſic nunc penitus, totoſque tradimus. Eſt autem unus dies bene & ex præceptis tuis actus, peccanti immortalitati anteponendus. cujus igitur potius opibus utamur, quam tuis? quæ & vitæ tranquillitatem largita nobis es, & terrorem mortis ſuſtuliſti.* Sic Cebes in tabulæ ſuæ enarratione τῇ παιδείᾳ virtutem tribuit καθαρτικὴν ad vitiorum expulſionem, virtutumque introductionem. Hierocles autem commentario in aurea Pythagoræ carmina Philoſophiam ſic deſcripſit: φιλοσοφία ἐστὶ ζωῆς ἀνθρωπίνης κάθαρσις, καὶ τελειότης. Κάθαρσις μὲν ἀπὸ τῆς ὑλικῆς ἀλογίας, καὶ τοῦ θνητώδους σώματος. τελειότης δὲ τῆς οἰκείας εὐζωίας ἀνάληψις πρὸς τὴν θείαν ὁμοίωσιν ἐπανάγουσα. *Philoſophia eſt humanæ vitæ purgatio & perfectio. Purgatio quidem a materiali brutalitate, & corpore mortali; Perfectio autem, propriæ beatitudinis recuperatio, ad divinam ſimilitudinem reducens.* Atque hac ratione virtutem doceri poſſe peculiari libello Plutarchus docuit.

Verſabatur hæc Philoſophia circa animam purgandam de cujus ratione Hieroclis, in aurea carmina Pythagoræ, veſtigia legendo, ſic Philoſophari lubet. Corpus homini tributum eſt non unius generis: Unum quidem eſt σῶμα θνητὸν πρὸς τὴν ἐπὶ γῆς διαγωγὴν ὄργανον ἡμῖν δοθέν. *corpus mortale, ad vitam in terris agendam inſtrumentum*

no-

nobis datum. Alterum σῶμα ἀυγοειδὲς, ψυχικὸν, ipſi animæ συμφυὲς. Ita ut anima, ſive ὀυσία λογικὴ, neque corpus ſit, neque ſine corpore. Ipſa quidem incorporea, in corpus tamen ſpecies ejus & figura deſinit. Atque hæc vitæ fons eſt origo, qua corpus illud θνητὸν vivit & ſpirat. ζωὴ γάρ ἐςὶ τὸ ἄυλον σῶμα, καὶ ζωῆς ἐνύλȣ γεννητικον, δι᾽ ἧς τὸ θνητὸν ἡμῶν σῶμα συμπληρȣ̃ται, ἐκ τῆς ἀλόγȣ ζωῆς, καὶ τȣ̃ ὑλικȣ̃ σώματος συγκείμενον. *Vita enim eſt corpus immateriale: & vitam materialem generat, per quam corpus noſtrum mortale perficitur, ex vita irrationali, & materiali corpore compoſitum.*

Ex tali Philoſophia ſine dubio orta eſt veterum Chriſtianorum ſententia, quæ animæ humanæ, quin & Angelis corpus quoddam adſcrip-
,, ſit. de qua ita Voſſius, *lib. 3. de idolol. cap.* 40. Veterum multis pla-
,, cuit ſpiritum dici, quia ſit corpus ita ſubtile, ut oculorum fugiat con-
,, ſpectum. Nec enim, Chriſto teſtante, habet carnem & oſſa. Sic
,, intellexit B. Hieronymus in cap. 10. Matth. ubi propterea, cum di-
,, xiſſet, *Anima inviſibilis & incorporalis eſt*, continuo ſubjungit: *ſecun-*
,, *dum craſſiorem corporis noſtri ſubſtantiam*, Unde lucem capit illud Hi-
,, larii, in comment. in Matt. cap. 5. *Nihil eſt quod non in ſua ſubſtan-*
,, *tia, & creatione corporeum ſit: & omnium ſive in cœlo, ſive in terra, ſi-*
,, *ve viſibilium, ſive inviſibilium elementa formata ſunt. Nam & animarum*
,, *ſpecies, ſive obtinentium corpora, ſive corporibus exulantium, corpoream*
,, *tamen natura ſua ſubſtantiam ſortiuntur: quia omne quod creatum eſt, in*
,, *aliquo ſit, neceſſe eſt.* Etiam ſic, vel aliter reſtringendum, quod
,, Johannes Epiſcopus Theſſalonicenſis ait, ſynodo Nicæna II. initio
,, actionis V. *De Angelis, & Archangelis, & eorum poteſtatibus, quibus*
,, *& noſtras animas adjungo, ipſa catholica Eccleſia ſic ſentit, eſſe quidem in-*
,, *telligibiles, ſed non omnino corporis expertes, verum tenui corpore prædi-*
,, *tos, aereo, ſive igneo.* Ac poſtea: *Nemo vel angelos, vel dæmones,*
,, *vel animas dixerit incorporeas.* Nec ea Johannis verba ab aliis rejiciun-
,, tur, qui Synodo intererant. Hæc Voſſius.

Atque hoc corpus ψυχῆς λεπτὸν ὄχημα, *animæ tenue vehiculum* vocatur. Illi vehiculo præficiendus erat auriga, qui qui Pythagoræ γνώμη ἡνίοχος dicitur, hoc verſu:

Ἡνίοχον γνώμην ςήσας καθύπερθεν ἀρίςην.!

Γνώμη quidem, quia eſt δύναμις λογικὴ, ἡνίοχος autem, quoniam corpori præeſt, quod ſi minus recte officio ſuo fungatur, & ab affectibus in avia ſe rapi ſinat,

—— *Fruſtra retinacula tendens*

Fertur equis auriga, nec audit currus habenas.

Sic Iſocrates ad Demon. ὅταν ὁ νοῦς ὑπὸ οἴνου διαφθαρῇ, ταὐτὰ πάσχει τοῖς ἅρμασι, τοὺς ἡνιόχους ἀποβάλλουσιν. *Cum vino mens corrupta fuerit, idem ei, quod curribus evenit, e quibus auriga ſunt excuſſi*: Iſid. Peluſ. lib. 2. epiſt. 189. ὅταν ὁ θυμὸς τὰς ἡνίας τοῦ ἡνιοχοῦντος λογισμοῦ ἀποῤῥήξῃ, ἔξω τῶν τῆς φύσεως ὅρων ἀπάγει πολλάκις τοῦ ἀνθρώπου τὸ φρόνημα. *Cum iracundia rationis, quæ auriga munere fungitur, habenas infregit, hominis mentem extra naturæ terminos plerunque tranſverſam agit.* Baſil. item Seleuc. Orat. 4. de Davide ſcribit, quod diabolus eum ad adulterium impulerit, θεασάμενος τὸν παθῶν ἡνίοχον νοῦν οὐκ ἀκριβῶς τὰς ἡνίας διεζωσμένον, *conſpicatus mentem, paſſionum aurigam, indiligenter frenis ſuccinctam.* Quibus loquendi modis hanc Pythagoræ doctrinam reſpexerunt, quam etiam tradit Boethius, lib. 3. de conſol. Phil.

Tu cauſis animas paribus, vitaſque minores
Provehis, & levibus ſublimes curribus aptans
In cœlum terramque ſeris.

Animæ autem purgationes tum in hac vita, tum poſt eam inſtitutas fuiſſe crediderunt.

In hac quidem vita gradatim procedebant. Muhammedani ab exterioribus inchoantes, in interiora penetrant. Gradus munditiei quatuor ſtatuunt: Scilicet Mundatio prima exterioris eſt corporis ab inquinamentis, rebuſque ſpuriis ac ſuperfluis. Deinde membra corporis a ſceleribus & illicitis patrandis cohibent. Tum coripſum a moribus vituperio, & vitiis odio dignis mundant. Quam tandem intimorum etiam cordis affectuum purgatio ſequitur. *Pocock. not. ad Abulfarajum.*

Pythagoræi Purgationibus antecedentibus, ad ſequentes & perfectiores viam ſibi ſternebant. Prima πρόοδος erat abſtinentia ab illis, quæ voluptatem animo adferebant, & τὸ θνητὸν σῶμα ad Venerem incitabant. Huc præcepta illa ſymbolica ſpectabant, quæ præter externum illud abſtinentiæ officium, aliud μυστικὸν in receſſu continebant. In aureis carminibus:

Ἀλλ' εἴργου βρωτῶν, ὧν εἴπομεν.

Quibus non tantum generatim frugalitatem, injunxiſſe ſed etiam ſpeciatim eſum animalium, ac fabarum inprimis prohibuiſſe Pythagoras videtur. De faba vero lectu digniſſima ſcripſit Windetus, *de vita functor. ſtatu. ſect. 5.*

Secunda πρόοδος erat purgatio corporis ψυχικοῦ, καὶ αὐγοειδοῦς, quæ fiebat καθαρμοῖς, ἱεροῖς θεσμοῖς, καὶ ἱερατικαῖς τέχναις, quibus terrenæ ac ὑλι-

ὑλικαὶ φαντασίαι amputabantur, & anima quaſi corporeis vinculis ſolvebatur. Unde ait Pythagoras: ἔν τε καθαρμοῖς, ἔν τε λύσει ψυχῆς. λύσις ſolutio, τῇ δέσει ligationi opponitur, quod in magicis obtinuit. Ciborum quorundam uſus, quos animæ in puritate ſua conſervandæ parum idoneos judicavit Pythagoras, pro vinculis animæ ab eo deputabantur. Ergo ut in eorum uſu animæ veluti δέσις conſtituta ab illis ſapientibus, ita λύσις in eorundem abſtinentia. Sed præterea καθαρμοὶ quidam tralatitii ad λύσιν ψυχῆς inſtituti Pythagoræ ac Pythagoræis ſolennes fuerunt, tum publice, tum privatim. De publicis teſtatur Jamblichus, *vit. Pythag. cap.* 19. Καὶ προβαλὼν, ὡς λόγος, καθαρμούς τε ἐπετέλει, καὶ λοιμοὺς ἀπεδίωκε, καὶ ἀνέμους ἀπὸ τῶν εἰς τοῦτο ἀξιούντων βοηθὸν αὐτὸν γένεσθαι. Λακεδαίμονα γοῦν παρειλήφαμεν μετὰ τὸν ὑπ' ἐκείνου γενόμενον καθαρμὸν, μηκέτι λοιμῶξαι, πολλάκις πρότερον τούτῳ τῷ παθήματι περιπεσοῦσαν. *Et cum ad ſingula loca appelleret, & luſtrationes, ut fama eſt, faciebat, & peſtem ventoſque noxios ab illis urbibus averruncabat, quæ eum in hoc ſibi adjutorem rogare ac vocare dignabantur. Sic Lacedæmonem accepimus, luſtratione ab eo ſibi facta, peſte laborare deſiiſſe, cum ante frequens hoc malo conflictaretur.* De privatis hic verſus intelligendus eſt: ἔν τε καθαρμοῖς, ἔν τε λύσει ψυχῆς. Præcedunt autem καθαρμοὶ, in quibus certorum ciborum abſtinentiam præſcripſit Pythagoras, quo anima purgatior, & ſic ſolutior, liberiorque exiſteret: ex iis ſequitur λύσις ψυχῆς, quæ illorum καθαρμῶν cauſa & finis. Figura eſt ἓν διὰ δυοῖν; quia καθαρμοὶ, λύσιν ψυχῆς procurabant. Aut forte per λύσιν ψυχῆς privatos intellexit καθαρμοὺς, quibus ſingulorum animæ purgabantur: per καθαρμοὺς publicas luſtrationes, in quibus obeundis ὁ καθαρτὴς cibis quibuſdam ex præſcripto Pythagoræ abſtinebat. Sane Empedocles, & ipſe Pythagoræus, καθαρμοὺς, id eſt, ritus καθαρμῶν ſcripſerat. *Salmaſ. præfat. ad Cebet. tab. & Paraphr. Arabicam, aureorum Pythagoræ carminum.*

His autem purgationibus non rite factis, animæ non purgatæ, poſt diſceſſum e corpore circa ſepulchra errare credebantur. Plato in Phædone: περὶ ἃ (μνήματα) δὴ καὶ ὤφθη ἄττα ψυχῶν σκιοειδῆ φαντάσματα, οἷα παρέχονται αἱ τοιαῦται ψυχαὶ εἴδωλα, αἱ μὴ καθαρῶς ἀπολυθεῖσαι, ἀλλὰ τοῦ ὁρατοῦ μετέχουσαι, διὸ καὶ ὁρῶνται. *Circa ſepulchra viſa ſunt ſpectra quædam animarum, quæ umbris ſunt ſimilia, qualia ſimulachra exhibent illæ animæ, quæ non pure ſunt ſolutæ; ſed corporis viſibilis participes ſunt, ideoque, & videntur.* Dido, 4. *Æneid.* Non ſatis purgata, quia ante diem, ſubitoque accenſa furore moriebatur, quamvis anima eſſet apud manes; tamen has apparitiones Æneæ minatur: ——*Se-*

—— Sequar atris ignibus abſens,
Et cum frigida mors anima ſeduxerit artus
Omnibus umbra locis adero, dabis improbe pœnas,
Audiam, & hac manes veniet mihi fama ſub imos.

Poſt has προόδυς ipſa purgatio ſequitur. Sicut autem Aaronis λόγιον includebat in ſe *Urim* & *Thummim*; tum lumen intellectus, tum puritatem ac integritatem voluntatis & affectuum; quæ binæ ſunt alæ, quibus anima a rebus terrenis ſe ſubducens in cœlum evolare nititur: Ita hæc purgatio duabus quoque partibus abſolvitur, quarum una oculo, altera manui aſſimilatur. Oculus (θεωρία) veritatis campum contemplatur: Manus vero (πρᾶξις) σῶμα illud ἐμφυὲς regit, cohibet atque ad ſeipſum convertit, ut tota anima Deum contempletur, & divinam adipiſcatur ſimilitudinem. Hierocles: ταῦτα δὲ πέφυκεν ἀρετῇ καὶ ἀληθείᾳ μάλιςα ἀπεργάζεσθαι. ἡ μὲν τὴν ἀμετρίαν τῶν παθῶν ἐξορίζυσα, ἡ δὲ τὸ θεῖον εἶδος ἐυφυῶς ἔχυσα προσκλωμένη. *Hac autem virtute ac veritate perficitur maxime. Illa quidem affectuum exorbitantiam determinans: hac vero divinam ſpeciem apte habens adjunctam.*

Oculus ergo, ſive prima hujus purgationis pars in rerum contemplatione verſatur, in qua γνώμης ſive λογικῆς ψυχῆς perfectio ſunt μαθηματικαὶ ἐπιςῆμαι, ἡνιόχυ vero eſt λύσις illa, quæ eſt λογικὴ τῶν ὄν των ἐπόπτεια. Plato in Phædro, docet animam ad inferiora prolapſam, pennarumque confractionem paſſam, per contemplationem erigi, ſcilicet ἀνακύψασαν ἐις τὸ ὄντως ὄν, *ad id quod vere eſt rurſus oculorum aciem convertentem.* Addit: διὸ δὴ δικαίως μόνη πτερῦται ἡ τῦ φιλοσόφυ διάνοια. πρὸς γὰρ ἐκείνοις ἀέι ἐςι μνήμη κατὰ δύναμιν, ὅισπερ ὁ θεὸς ὢν θεῖός ἐςι. τοῖς δὲ δὴ τοιύτοις ἀνὴρ ὑπομνήμασιν ὀρθῶς χρώμενος, τελέυς ἀεὶ τελέτας τελύμενος, τέλεος ὄντως μόνος γίνεται. *Quocirca ſola Philoſophi cogitatio recuperat alas. Nam in illis quantum fieri poteſt, memoria ſemper obverſatur, in quibus, ut divinis nimirum, Ille qui verſatur divinus eſt. His autem commonefactionibus qui recte uſus fuerit, perfecta ſemper myſteria peragens, ſolus revera perfectus eſt.* Hæc eſt illa *vita contemplativa*, quam *Mortem pretioſam* Hebræi & Academici vocitarunt. quam ſapientibus appetendam eſſe docuit Plato. *Macrob. lib. 1. in ſomn. Scip. cap. 13.* Cujus ea eſt vis, ut ingenium acuat, & hominem ab homine ſejungat: quod cum adeptus eſt, non modo rerum naturalium arcana videt, ſed etiam pernicibus alis in cœlum purgata mente fertur, rerumque divinarum ſcientia repletur. Poſt a Deo immortali ſubornatus, res arduas & admirabiles ignaris hominibus revelat. Plato in Phædone:

τοῦτο θάνατος ὀνομάζεται, λύσις καὶ χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος. *Hoc mors vocatur, ſolutio & ſeparatio animæ a corpore.* Et poſt: λύειν δέ γε αὐτὴν, ὥς φαμεν, προθυμοῦνται ἀεὶ μάλιστα, καὶ μόνοι οἱ φιλοσοφοῦντες ὀρθῶς, καὶ τὸ μελέτημα αὐτὸ τοῦτο ἐστὶ τῶν φιλοσόφων, λύσις καὶ χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος. *Solvere autem illam, ut diximus, illi deſiderant maxime & ſoli, qui recte philoſophantur: Hæc ipſa Philoſophorum meditatio eſt, ſolutio & ſeparatio animæ a corpore.* Ideoque mortem non timet φιλόσοφος, quia non eſte φιλοσώματος:

Quique metus omnes, & inexorabile fatum.
Subjecit pedibus ſtrepitumque Acherontis avari. vid. Macrob. libr. 1. in ſomn. Scip. cap. 7. Tales celebrat Ovidius, 1. Faſt.

Felices animæ, quibus hæc cognoſcere primum,
Inque domos ſuperas ſcandere cura fuit.
Credibile eſt illos pariter vitiiſque, jociſque
Altius humanis exeruiſſe caput.
Non Venus, & vinum ſublimia pectora fregit,
Officiumque fori, militiæque labor.
Nec levis ambitio, perfuſaque gloria fuco,
Magnarumque fames ſollicitavit opum.
Admovere oculis diſtantia ſidera noſtris,
Ætheraque ingenio ſuppoſuere ſuo.

Hanc felicitatem Philoſophia promittit Boethio, lib. 4. conſol. Philoſ.

Sunt etenim pennæ volucres mihi,
Quæ celſa conſcendant poli:
Quas ſibi cum velox mens induit,
Terras peroſa deſpicit,
Aeris immenſi ſuperat globum,
Nubeſque poſt tergum videt.
Quique agili motu calet ætheris,
Tranſcendit ignis verticem,
Donec in aſtriferas ſurgat domos,
Phœboque conjungat vias:
Aut comitetur iter gelidi ſenis,
Miles coruſci ſideris:
Vel quocunque micans nox pingitur,
Recurrat aſtri circulum,
Atque ubi jam exhauſti fuerit ſatis,
Polum relinquat extimum,

T *Dorſaque*

Dorſaque veloris premat ætheris,
Compos verendi luminis.
Hic Regum ſceptrum Dominus tenet,
Orbiſque habenas temperat,
Et volucrem currum ſtabilis regit,
Rerum coruſcus arbiter.
Huc te ſi reducem referat via,
Quam nunc requiris immemor,
Hæc, dices, memini, patria eſt mihi,
Hinc ortus, heic ſiſtam gradum.
Quod ſi terrarum placeat tibi
Noctem relictam viſere,
Quos miſeri torvos populi timent,
Cernes tyrannos exſules.

Ut autem hæc perfectior eſſet animæ purgatio, & contemplatio ſublimior, ad θεουργίαν, Magiæ ſpeciem proceſſerunt Philoſophi. Auguſt. de Civ. Dei lib. 10. cap. 9: *Porphyrius quandam quaſi purgationem animæ per theurgiam, cunctanter tamen; & pudibunda quodammodo diſputatione promittit: reverſionem vero ad Deum hanc artem præſtare negat, ut videas eum inter vitium ſacrilegæ curioſitatis & philoſophiæ profeſſionem ſententiis alternantibus fluctuare. Nunc enim hanc artem tanquam fallacem, & in ipſa actione periculoſam; & legibus prohibitam cavendam monet: nunc autem, velut ejus laudatoribus cedens, utilem dicit eſſe mundandæ parti animæ, non quidem intellectuali, qua rerum intelligibilium percipitur veritas, nullas habentium ſimilitudines corporum: ſed ſpirituali qua corporalium rerum capiuntur imagines. Hanc enim dicit per quaſdam conſecrationes theurgicas, quas teletas vocant, idoneam fieri, atque aptam ſuſceptione ſpirituum, & angelorum ad videndos Deos. Ex quibus tamen theurgicis teletis fatetur intellectuali animæ nihil purgationis accedere, quod eam faciat idoneam ad videndum Deum ſuum, & perſpicienda ea, quæ vera ſunt. Ex quo intelligi poteſt, qualium Deorum, vel qualem viſionem fieri dicat theurgicis conſecrationibus, in qua non ea videntur, quæ vera ſunt. Denique animam rationalem, ſive quod magis amat dicere intellectualem in ſuperna dicit poſſe evadere, etiam ſi quod ejus ſpirituale eſt nulla theurgica fuerit arte purgatum. Porro autem a theurgo ſpiritualem purgari hactenus, ut non ex hoc ad immortalitatem æternitatemque perveniat.* Pluribus de hac arte agit Auguſtinus, *lib. eod. cap.* 10. *&.* 16. Sed hæc inſtituto noſtro ſufficiunt.

Ad Manum progredimur, quæ voluntatem & affectus dirigit, quo-

rum

rum perturbatio magnam animæ purgationi remoram injicit, ut apud Boethium, lib. 1. conſol: Philoſophia verſibus canit.

Nubibus atris
Condita nullum
Fundere poſſunt
Sidera lumen.
Si mare volvens
Turbidus Auſter
Miſceat æſtum
Vitrea dudum
Parque ſerenis
Unda diebus,
Mox, reſoluto
Sordida cœno
Viſibus obſtat.
Quique vagatur
Montibus altis
Defluus amnis,
Sæpe reſiſtit
Rupe ſoluti
Objice ſaxi.
Tu quoque ſi vis
Lumine claro
Cernere verum
Tramite recto
Carpere callem;
Gaudia pelle,
Pelle timorem;
Spemque fugato,
Nec dolor adſit.
Nubila mens eſt,
Vinctaque frenis,
Hac ubi regnant.

Ut ergo huic malo medicina fieret, Philoſophi & inprimis Socrates Philoſophiam e cœlo devocavit, in urbibus collocavit, in domos etiam introduxit, de vita & moribus, rebusque bonis & malis quærere coegit. qua in re & urbanitatem multam, & lenitatis adhibebat plurimum. Vitium enim ut tolleret, id quod vitio eſt ſimillimum commendabat. Sicut amorem cum induxit, ut amorem tolleret, quemadmodum cum in Sympoſio, Charmide, Protagora & aliis, verum eſſe amatorem ſe oſtendit. Quod qui non viderunt execrandum ſancto viro impegerunt crimen. Ita ſe lenonem hominum in Xenophontis convivio vocat. Eadem ratione, ſi quem voluptati videt addictum, veram voluptatem; ſi quem opibus, veras opes apud Platonem commendat: qua ſuaviſſima agendi ratione, non tam trahit homines, quam ducit; neque eradit vitia, ſed eluit. Stoicorum agendi ratio eſt a contrario. Maxima enim ex hominibus ut tollant vitia, nec minima admittunt. Imo paria eſſe volunt omnia, quod & Cicero in parodoxis, ex mente Stoicorum diſputavit. Ut autem a peccando abſterrerent, ne affectus quidem permittebant, quos tamen ad habitum virtutis, ratione quadam ſalutari, alii perducebant.

Sic in hac vita hæ purgationes procedebant, donec per mortem anima vinculis corporeis plane liberata, quaſi deificetur. Pythag. aur. carm.

Ἢν δ᾽ ἀπολείψας σῶμα εἰς αἰθέρ᾽ ἐλεύθερον ἔλθῃς,
ἔσσεαι ἀθάνατος, θεὸς ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητός.
Quod ſi relicto corpore in purum æthera perveneris
Eris immortalis Deus, incorruptibilis, nec amplius mortalis.

Poſt hanc vitam purgari credebantur animæ, vel extra infernum, vel in illo.

Extra infernum fiebat, juxta Pythagoram, per Μετεμψύχωσιν, quam eleganter Tertullianus, *de anima*, *cap.* 28. vocat animarum recidivatum, revolubilem ſemper, ex alterna mortuorum atque viventium ſuffectione. quam ſententiam Pythagoras, apud Ovidium. 15. *metam.* ſic eloquitur:

Morte carent animæ, ſemperque priore relicta
Sede, novis domibus vivunt, habitantque receptæ.
Ipſe ego, nam memini, Trojani tempore belli
Panthoides Euphorbus eram, cui pectore quondam
Hæſit in adverſo gravis haſta minoris Atridæ:
Cognovi clypeum lævæ geſtamina noſtræ
Nuper Abanteis templo Junonis in Argis.

Libet hic cum Lactantio, *lib.* 3. *cap.* 18. exclamare: *O miram & ſingularem Pythagoræ memoriam! o miſeram omnium noſtrum, qui neſcimus, quid ante fuerimus!* Auſonius in Marcum quendam, hominem impurum, impuro corpore & domicilio dignum, juxta hoc Pythagoræ dogma, ſic luſit:

Pythagora Euphorbi, reparas qui ſemina rerum,
Corporibuſque novis das reduces animas.
Dic, quid erit Marcus, jam fata noviſſima functus,
Si redeat vitam rurſus in aeriam?
Non taurus, non mulus erit, non hippocamelus,
Non caper, aut aries; ſed ſcarabæus erit.

Triplex autem hæc erat purgatio: notante Servio, *ad* 6. *Æneid.* Aut enim in terrena corpora animæ tranſibant, quæ nempe corporalibus blandimentis nimis deditæ fuerunt; & hæc per ignem fieri dicitur, qui idem ac terra: Aut in corpora marina, ſi paulo melius vixerint: aut in corpora aeria, ſi ſatis bene vixerint. Sententiam ſuam Pythagoras a Pherecyde Syro hauſit, hic autem e Theologia Phœnicum, unde eam quoque habuerunt Judæi, *Voſſ. de idolol. lib.* 3. *cap.* 41. *Hoornb. contr. Judæos. pag.* 541. 542. 543. Phariſæos autem Μετεμψύχωσιν docuiſſe negat Camero, *tom.* 3. *pag.* 26. *& ſeqq.* Inter gentiles longe lateque fuit diſperſa. Crediderunt eam Ægyptii ante Pythagoram. *Herodot. lib.* 2. Crediderunt deinceps Druides Gallorum, Cæſare & Lucano teſtibus: Germani apud Appianum Alexandrinum. Indorum Brachmanes. *Philoſtr. de vit. Apollon. lib.* 3. *Voſſ. de Philoſ. lib.* 2. Sinenſes. *Spizel. de re liter. Sinenſ. pag.* 274. *& ſeqq. Mendoz. hiſt. Chin. part.* 1. *lib.* 2. *cap.* 6. Tartari, *id. ibid. lib.* 1. *cap.* 1. Legatur etiam, qui lin-

gua

gua Belgica hodierni gentiliſmi hiſtoriam collegit Godefr. Carolinus, *part. 1. cap. 13.*

Tandem Acheronta movebimus tum Philoſophicum, tum Poeticum.

Philoſophorum ſimplicior doctrina & clarior: Quid de ſtatu nec perfecte juſtorum, nec penitus impiorum, ſed mediocrium ſenſerint veteres tum Hebræi tum Græci, vide apud Windetum, de vita functorum ſtatu, *ſect.* 8. Platonicis quidem hanc ſententiam adſcribit Auguſtinus, *de Civ. Dei. lib.* 21. *cap* 13. quaſi nullas pœnas æternas, ſed purgatorias fore omnes aſſererent, & tandem finem accepturas. Plato autem aliter docuit; diverſa ſcilicet eſſe ut peccatorum, ſic pœnarum genera. Eos vero qui ſcelerate vixerint, tandem in Tartarum conjici, unde evadere nunquam poſſint. Sub finem Gorgiæ apud inferos hominum crimina, quædam expiabilia, quædam inexpiabilia deſcribit; illa quidem *ἰάσιμα ἁμαρτήματα* vocat, de his vero inquit: *οἳ δ' ἂν τὰ ἔσχατα ἀδικήσωσι, καὶ διὰ τοιαῦτα ἀδικήματα ἀνίατοι γένωνται, ἐκ τούτων τὰ παραδείγματα γίγνεται. καὶ οὗτοι αὐτοὶ μὲν οὐκέτι ὀνίνανται οὐδὲν, ἅτε ἀνίατοι ὄντες. ἄλλοι δὲ ὀνίνανται οἱ τούτους ὁρῶντες, διὰ τὰς ἁμαρτίας τὰ μέγιστα, καὶ ὀδυνηρότατα, καὶ φοβερώτατα πάθη πάσχοντας τὸν ἀεὶ χρόνον. Qui autem peccata maxime commiſerunt, & propterea inſanabiles facti ſunt, ex illis hæc exempla ſtatuuntur. Et ipſi quidem nullam inde percipiunt utilitatem, utpote inſanabiles. Alii vero utilitatem capiunt, qui eos propter peccata maxima, moleſtiſſimas &, terribiliſſimas dare pœnas in æternum, vident.* Similia ipſis Platonis verbis habent Juſtinus Martyr, exhortatorio ad gentes, & Euſebius, *de præpar. Euang. lib. 11. cap. 20. & lib. 12. cap. 3.*

Poetæ philoſophiam hanc fabulis involventes, animas in inferno pro ratione delictorum, & ſordium in hac vita contractarum, variis pœnis affligi finxerunt, donec plene purgatæ in campos Elyſios emitterentur, qui inde fortaſſe nomem ſortiti, quaſi *ἀπὸ τῆς λύσεως*, notante Servio, *ad. 5. Æneid. v.* 735. a diſſolutione animæ a vinculis corporis: Celſus apud Origenem, *lib. 7. contra Celſum*, Elyſium ait eſſe quaſi *ἀλύσιον, ἀπὸ λύσεως, τῶν ἔνθεν κακῶν.* addito verſu 563. ex Odyſſ. Δ.

> Ἀλλά σ' ἐς ἠλύσιον πεδίον, καὶ πείρατα γαίης
> Ἀθάνατοι πέμψουσι —— τῇ περ ῥηΐστη βιοτὴ ——
> *In nemus Elyſium poſt hæc, ſedeſque beatas*
> *Ab Jove mitteris, in quo ſuaviſſima vita eſt.*

Plenius Anchiſes, apud Maronem, 6. Æneid.

Quin & ſupremo cum lumine vita reliquit,
Non tamen omne malum miſeris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt peſtes, penituſque neceſſe eſt
Multa diu concreta modis inoleſcere miris.
Ergo excercentur pœnis, veterumque malorum
Supplicia expendunt: aliæ panduntur inanes
Suſpenſæ ad ventos: aliis ſub gurgite vaſto
Infectum eluitur ſcelus, aut exuritur igni.
Quiſque ſuos patimur Manes, exinde per amplum
Mittimur Elyſium, & pauci læta arva tenemus,
Donec longa dies perfecto temporis orbe
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Ætherium ſenſum, atque aurai ſimplicis ignem.
Has omneis, ubi mille rotam volvere per annos,
Lethæum ad fluvium Deus evocat agmine magno;
Scilicet immemores ſupera ut convexa reviſant,
Rurſus & incipiant in corpora velle reverti.

Cujus opinionis abſurditatem Porphyrius, apud Auguſtin. *de Civ. Dei, lib.* 10. *cap.* 30. demonſtrat: quoniam revera credere ſtultum eſt, ex illa vita, quæ beatiſſima eſſe non poterit, niſi de ſua fuerit æternitate certiſſima, deſiderare animas corporum corruptibilium labem, & inde ad iſta remeare, tanquam hoc agat ſumma purgatio, ut inquinatio requiratur. Si enim quod perfecte mundantur hoc efficit, ut omnium obliviſcantur malorum; malorum autem oblivio facit corporium deſiderium, ubi rurſus implicentur malis: profecto erit infelicitatis cauſa, ſumma felicitas: & ſtultitiæ cauſa, perfectio ſapientiæ: & immunditiæ cauſa, ſumma munditia.

Totius autem hujus Philoſophiæ finis erat, ut Mens humana ad Deum adſcenderet, & ſummæ ſanctitati eſſet quam ſimillima. Plato in Phædro: ἡ μὲν ἀρίστη θεῷ ἑπομένη καὶ εἰκασμένη. *Quæ optime Deum ſecuta, & ad ejus ſimilitudinem conformata eſt.* Hinc Porphyrius, apud Auguſtinum, *de Civ. Dei. lib.* 19. *cap.* 23. *Inquiſitio purgat: imitatio deificat ad ipſum operando.* Sicut enim animæ humanæ originis ſunt divinæ; ſic ad ſuum principium rurſus convertuntur, in quo quieſcant. Boeth. de conſol. Phil. lib. 3.

Quas lege benigna
Ad te converſas reduci facis igne reverti.

Qui ad hunc ſcopum non collineat, veram animæ purgationem fruſtra deſi-

deſiderat. Sic Arrianus, ex mente Epicteti, lib. 2. cap. 16. τὰ σαυτῦ κάθαρον κακά. ἐντεῦθεν ἐκ τῆς διανοίας ἔκβαλε λύπην, φόβον, ἐπιθυμίαν, φθόνον, ἐπιχαιρεκακίαν, μαλακίαν, ἀκρασίαν. ταῦτα δ' ὐκ ἔςιν ἄλλως ἐκβαλεῖν, εἰ μὴ πρὸς μόνον τὸν θεὸν ἀποβλέποντα, ἐκείνῳ μόνῳ προσπεπονθότα, τοῖς ἐκείνȣ προστάγμασι καθωσιωμένον. *Tua ipſius mala purgato: ex animo ejice dolorem, timorem, cupiditatem, invidiam, malevolentiam, avaritiem, mollitiem, intemperantiam. Hæc vero aliter ejici non poſſunt, niſi ad ſolum reſpicias Deum, eique ſoli ſis addictus, & illius mandatis initiatus.*

Atque hinc oritur illa animi tranquillitas, qua homo Dei inſtar eſt, qui, ut ait Ariſtoteles, Ethic. Nicom. lib. 7. cap. 14. ἀεὶ μίαν καὶ ἁπλῆν χαίρει ἡδονήν, *una ſemper & ſimplici gaudet voluptate.* Talis vir bonus τετράγωνος Philoſopho dicitur, *Ethic. Nicom. lib. 1. cap. 10.* eodem ſemper vultu, ut de Socrate narratur, conſtans & ſui ſimilis:

Si fractus illabatur orbis
Impavidum ferient ruinæ.

In Eccleſia autem Chriſtiana, dum Philoſophi fruſtra in tenebris palpant, fons aquæ vivæ contra immunditiam apertus eſt. Fons ſanguinis Filii Dei qui nos καθαρίζει ab omni peccato. Fons aquæ ſpiritualis, qua regeneramur, *Ezech. 36.* Ideoque καθαρίσωμεν ἑαυτὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, monente Apoſtolo, 2. *Cor.* 7. Talibus vera beatitudo parata eſt. Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ· ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται. *Matth.* 5. 8.

Hæretici καθαροὶ Chriſtianiſmum falſo dogmate inquinarunt; de quibus legendus Epiphanius, aliique rerum Eccleſiaſticarum ſcriptores.

CAP.

CAPUT XVI.

Luſtrabantur ſacris initiandi. Studioſi Athenis. Interpretes 72. 5. Scripturæ. Templa ingreſſuri. Oraturi. ſacrificaturi. Jeſus Chriſtus ſacerdos noſter purificatus. Junonia celebraturæ, ludos ſeculares ſpectaturi. Deorum reſponſa per ſomnia petentes. Luſtrationes Magicæ. Quæ cortinæ forma apud Delphos? Luſtrationes ante mercaturam, Venerem. Poſt homicidium, Venerem, ſomnum, ejectionem καθαρμάτων. *Propter funera luſtrabantur, qui in domo funeſta, qui funus vidiſſent, qui proſecuti eſſent.*

Corporum ergo luſtratio ſymbolica fuit ceremonia interiorem animæ purgationem adumbrans: Verum gentiles corticem tantum lambentes ipſam rei veritatem, & ſanctitatis nucleum ſatis oſcitanter neglexerunt. Hæ autem ceremoniæ vel Præcedaneæ erant, vel Succedaneæ.

Præcedaneas voco eas luſtrationes, quæ fiebant, quoties ſe ad aliqua ſacra peragenda accingerent, ut ſeipſos, his ritibus purificatos, quaſi caſtiores & Diis ſuis gratiores ſiſterent. ubi primum locum ſibi vendicant, quæ ipſam religionem propius tangebant homineſque ad eam intromittebant.

Luſtrabantur ergo inprimis illi, qui ſacris erant initiandi: Plut. Theſ. *Hercules ante initiationem luſtratus, ut ei ob certa facta ſua, quæ inconſulte admiſerat, opus erat.* Clemens Alex. lib. 5. ſtrom: τῶν μυστηρίων τῶν παρ' ἕλλησιν ἄρχει μὲν τὰ καθάρσια, καθάπερ καὶ τοῖς βαρβάροις τὸ λουτρόν. *Luſtrationes incboant myſteria apud Græcos, ſicut lavacrum apud barbaros. Et lib. 6. ſtrom:* ἐπεὶ καὶ πρὸ τῆς τῶν μυστηρίων παραδόσεως καθαρμοὺς τινὰς προσάγειν τοῖς μυεῖσθαι μέλλουσιν ἀξιοῦσιν, ὡς δέον τὴν ἄθεον ἀποθεμένους δόξαν, ἐπὶ τὴν ἀληθῆ τρέπεσθαι παράδοσιν. *Quoniam etiam ante myſteriorum traditiones volunt ut initiandis purgationes quædam adducantur, ut illos decet, qui impiam opinionem deſerentes ad veram convertuntur doctrinam.*

Olym-

Olympiodorus: ἐν τοῖς ἱεροῖς ἡγοῦντο μὲν αἱ πάνδημοι καθάρσεις. εἶτα ἐπὶ ταύταις αἱ ἀποῤῥητότεραι μετὰ ταύτας, συστάσεις· καὶ ἐπὶ ταύταις μυήσεις· ἐν τέλει δ᾽ ἐποπτεῖαι. *In ſacris præcedebant publicæ purgationes: deinde has excipiebant aliæ reconditiores: poſt has aggregationes: tum ſequebantur initiationes: ad extremum epoptiæ, ſive ſacrorum omnium plena participatio.* Hos quinque gradus idem repetit, ſic ſcribens: ἀναλογοῦσιν αἱ ἠθικαὶ τε καὶ πολιτικαὶ ἀρεταὶ τοῖς ἐμφανέσι καθαρμοῖς· αἱ δὲ καθαρτικαὶ, ὅσαι ἀποσκευάζονται πάντα τὰ ἐκτὸς τοῖς ἀποῤῥητοτέροις· αἱ δὲ περὶ τὰ νοητὰ θεωρητικαὶ ἐνέργειαι ταῖς συστάσεσιν· αἱ δὲ τούτων συναιρέσεις εἰς τὸ ἀμέριστον ταῖς μυήσεσιν· αἱ δὲ ἁπλαῖ τῶν ἁπλῶν εἰδῶν αὐτοψίαι ταῖς ἐποπτείαις. *Virtutes morales & civiles rationis ſimilitudinem habent cum his quæ palam fiunt luſtrationibus: Purgativæ, quæ externa amoliuntur reconditioribus illis reſpondent: Facultates autem contemplativæ, quæ circa intelligibilia, aggregationibus: Initiationibus ſimiles ſunt horum in indiviſibile contractiones. Simplices denique ſimplicium viſiones perfectis ſacrorum perceptionibus reſpondent.* Nonnus in ſynagoga hiſtoriarum, ad orat. 1. ſteliteut. Gr. Nazianzeni, cap. 47. primum ex initiamentis ſacrorum Mithræ ponit διανήξασθαι ἐπὶ πολλαῖς ἡμέραις ὕδωρ πολύ: *complures dies per multum aquæ natare.* Tertull. de baptiſ. cap. 5. *Sed enim nationes extraneæ ab omni intellectu ſpiritualium poteſtatum, eadem efficacia idolis ſuis ſubminiſtrant; ſed viduis aquis ſibi mentiuntur: Nam & ſacris quibuſdam per lavacrum initiantur, Iſidis cujusdam aut Mithræ.* Et de præſcriptionibus cap. 40. *Tinguit & ipſe diabolus quosdam, utique credentes & fideles ſuos: expiationem delictorum de lavacro repromittit, & ſic adhuc initiat Mithræ.*

Apulejus Iſidis ſacris initiandus etiam luſtratus eſt. metam. lib. 11. *Jamque tempore, ut ajebat Sacerdos, id poſtulante, ſtipatum me religioſa cohorte deducit ad proximas balneas; & prius ſueto lavacro traditum, præfatus Deum veniam, puriſſime circumrorans abluit: rurſumque ad templum reductum, jam duabus diei partibus tranſactis, ante ipſa Deæ veſtigia conſtituit ſecretoque mandatis quibuſdam, quæ voce meliora ſunt, idque plane cunctis arbitris præcipit, decem continuis illis diebus cibariam voluptatem coercerem, neque ullum animal eſſem, & invinius eſſem.* In ſacris Oſiridis: Plut. de Iſide & Oſir. τῶν ἱερῶν ἀεὶ προπομπεύει τὸ ὑδρεῖον ἐπὶ τιμῇ τοῦ θεοῦ. *Ante ſacra in pompa ſemper præcedit vas aquarium, in honorem Dei.* Hoc & videtur innuere Antiphanes apud Pollucem, lib. 10. cap. 18. Καὶ τὸ χερνίβιον τοῦτο πρῶτον ἦ πομπῆς. *Et malluviolum illud erat primum pompæ.* Vide Voſſium, de idolol. lib. 9. cap. 39. Caſaubonum in Athenæum, lib. 6. cap. 15.

Qui Athenis literarum ſtudiis operaturi erant, aut ad honorum gradus in Academia promovendi, ſolenniter lavabantur. Ritus non diſſimilis depoſitionibus Academicis apud Germano's frequentatis, quos carmine deſcripſit Fr. Widebramus. Nazianzenus, orat. funebri in laudem Baſilii: *Per forum ducitur cum pompa, quæ talis eſt: ii qui adoleſcentis ad balneum ſunt præcurſores ſeipſos in ordinem redigunt, ſecundum cognationes ſeriatim, cum vero appropinquant, multo utuntur clamore. ſaltantque tanquam inſanientes: jubet autem vox illa, eos non ultra progredi, ſed conſiſtere tanquam balneum eos minime capere velit, ſimulque portas calcibus pulſant, ſtrepitu juvenem perterrentes, deinde ingreſſum concedentes: ita jam libertatem præſtant. Ac ex balneo honore æqualem, & tanquam unum ex eis ſuſcipiunt.* Sic novitiorum faſtum retundere volebant.

Ariſtæas de LXXXII. Interpretibus ſcribit, eos in tranſlatione legis occupatos, quotidie mane, ſalutato Rege, antequam ad opus interpretationis ſe accingerent, manus ex mari laviſſe, & vota Deo ſolviſſe; cauſamque rogatos reſpondiſſe: fieri hoc in argumentum nullius ſceleris perpetrati, quoniam manibus univerſa opera exerceantur.

Qui templa ingreſſuri, Deoſque propius adituri erant, hac ceremonia prius defungebantur. Juſtin. Mart Apolog. 2. *id lavacrum, quia dæmones ex prophetis didicerant, ut qui adeunt templa ſeipſos adſpergant, priuſquam offerant illis gratos nidores atque libamina, aut etiam totos ſe abluant, antequam ſubeant delubra eorum.* Arnob. lib. 7. adv. gentes: *Templa cum adire diſponitis, ab omni vos labe puros, lautos, caſtiſſimoſque præſtatis.* Apud Plautum, *Rudent. act. 3. ſc. 3.* mulieres petunt, ut ſibi, pace Veneris, in templo ejus eſſe liceat, quod Neptuni opera elautæ ſint. Plutarchus *in Ariſtide* refert Euchidam Delphis ſacrum ignem allaturum luſtrato primum corpore, & lympha aſperſo ad aram acceſſiſſe, Euripides Ione:

'Αλλ' ὦ Φοίβου Δέλφοι θέραπες
Τὰς κασαλίας ἀργυροειδεῖς
Βαίνετε δίνας· καθαραῖς δὲ δρόσοις
'Αφυδρανάμενοι, ςείχετε ναοὺς
Sed o Delphici Phœbi minſtri,
Caſtaliæ limpidos
Ite ad vortices, pura vero aqua
Abluti ite in templum.

Heliod. Æthiop. lib. 2. Κασαλίαν αὐλὴν, ἣν δὴ καὶ περιῤῥαντήριον ἐποιησάμην, ἐπὶ τὸν νεὼν ἔσπευδον. *Et ipſo Caſtalio fonte, ex quo me etiam adſperſi*

ſperſi ad templum feſtinabam. Perſæ nonniſi nudi circa brachia & pedes, & puriſſime abluti templa intrant, *ex Tyſandro Keckerm. diſp.* 1. *de moribus Perſarum.* Litgovius, itinerarii parte 1. narrat in Creta ruinoſum eſſe templum, hanc ſupra oſtium inſcriptionem habens: *Purga pedes, lava manus, & ingredere.* Brachmanes templum ingreſſuri foetenti aqua ſe lavant. *Carolin. ethnic. part.* 1. *cap.* 19. Apollonius Tyanæus, & Iarchas, corporibus nudatis ἠλεκτρώδει φαρμάκῳ capita perunxerunt, quod eorum corpora adeo caleſecit, ut vehementer fumarent, ſudarentque non ſecus ac ſi igne lavarentur. Poſt hæc aqua ſe lavere, lotique ad templum acceſſerunt coronati. *Philoſt. vit. Apoll. lib.* 3.

Religionem hanc diabolus cum præſentiſſimo vitæ periculo hominibus injecit. Nota eſt Actæonis fabula. Scribit Pauſanias in Arcadicis, ædem fuiſſe Neptuni equeſtris in luco Cereris, a cujus aditu homines, non ullius obicis oppoſitu, ſed laneo duntaxat funiculo prohibebantur. Sive quod ſolo Deum metu locum ſatis ſacroſanctum putarent; ſive quod funiculo vis occulta ad arcendos homines ineſſet. Æpytus Hippotæ filius, cum neque ſubiſſet neque tranſiluiſſet, ſed filum conſcidiſſet, ubi primum templum intravit, vi aquæ marinæ, e ſacris ſcatebris erumpentis ſubito excæcatus, neque multo poſt fato oppreſſus eſt. Sic a ſacris ſuis procul eſſe voluerunt gentiles illos homines, qui ſacris initiati non erant. unde illud: ἑκὰς ἐςε βέβηλοι. Athenis duo juvenes Acarnanes per initiorum dies non initiati, templum Cereris, imprudentes religionis, cum cætera turba ingreſſi ſunt. Facile eos ſermo prodidit, abſurde quædam percunctantes: deductique ad antiſtites templi quam palam eſſet per errorem ingreſſos; tanquam ob in ſcelus infandum interfecti ſunt. *Liv. lib.* 31. *cap.* 14. Cicero violationem religionis bonæ Deæ a Clodio factam non uno loco exaggerat.

In hunc luſtrationis uſum, vaſa aquam continentia, in templis collocabantur. Scipio Africanus, notante Livio, *lib.* 37. *cap.* 3. ante fornicem, quam in Capitolio dedicavit, duo labra marmorea poſuit. Tale fuit Athenis in Eleuſinio, quod Meurſius, Ceram. gem. cap. 15. probat ex Lyſiæ Oratione in Andocidem: εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἐλευσίνιον, ἐχερνίψατο ἐξ ἱερᾶς χέρνιβος. *Ingreſſus eſt Eleuſinium, lavit e ſacro malluvio.* Aſcon. Pædian. in divin. *Delubra dicunt ea templa, in quibus ſunt labra corporum abluendorum, mortuorum, ut Dodonæi Jovis, aut Apollinis Delphici, in quorum delubris lebetes, tripodeſque viſuntur.* Iſidorus Orig. lib. 15. cap. 4. *Delubra veteres dicebant templa fontes habentia, quibus ante ingreſſum diluebantur, & appellata delubra a diluendo.* Confer Saubert. de ſacrific. cap. 11.

cap. 11. contra Chriſtanos ἡμεροβαπτιςὰς agere videtur, qui ad omnem orationem, etiam cum lavacro totius corporis, aquam ſumebant.

Ante ſacrificiorum ſolennitatem inprimis luſtrabantur. Lactant. lib. 5. cap. 20. *Pie ſe ſacrificaſſe opinantur, ſi manus laverint,* Plaut. aulul. act. 3. ſc. 6. *Ego, niſi quid me vis, eo lavatum, ut ſacrificem.* Apud Senecam, Herc. fur. act. 4. ſc. 1. Herculem ſacrificaturum monet Amphityron:

—— Nate manantes prius
Manus cruenta cæde, & hoſtili expia.

Androtioni, apud Plutarchum, quæſt. Rom. 4. Cornelius mandat, λȣ́σαϑαι πρὸ τῆς ϑυσίας, ἀπὸ τȣ̃ ϑύμβρεως. Νενόμιςαι γὰρ ȣ̃τω τȣ̀ς καλλιερȣ̃ντας· Feſtiva eſt hiſtoria: Bos in Sabinis nata erat miranda magnitudine ac ſpecie; & cecinere vates, cujus civitatis eam civis immolaſſet Dianæ, ibi fore imperium, idque carmen venerat ad Antiſtitem fani Dianæ. Sabinus, ut primus apta dies ſacrificio eſt viſa, bovem Romam actam ad fanum Dianæ, & ante aram ſtatuit. ubi Antiſtes Romanus, cum eum magnitudo victimæ celebratæ fama moviſſet, memor reſponſi, Sabinum alloquitur. Quidnam tu, hoſpes, paras inceſte ſacrificium Dianæ facere? quin tu ante vivo perfunderis flumine? infima valle præfluit Tyberis. Religione tactus hoſpes, qui omnia, ut prodigio reſponderet eventus, cuperet rite facta, ex templo deſcendit ad Tyberim. Interea Romanus immolat Dianæ bovem. *Liv. lib. 1. cap.* 45.

Sacerdotes Idololatriæ, *Jeſ.* 66. 17. dicuntur ſe mundare, id eſt præparare ad operandum ſacris ſuis. מתקדשים והמטהרים Interpp. 72. ἁγνιζόμενοι καὶ καϑαριζόμενοι. De Jeſu Chriſto æterno Sacerdote noſtro dicitur, Jeſ. 53. 10. יהוה חפץ דכאו החלי *Dominus volut contere eum, in infirmitate,* quod LXXII. reddunt: καὶ κύριος βȣ́λεται καϑαρίσαι αὐτὸν τῆς πληγῆς, *Dominus voluit eum purificare a plaga,* quaſi reſpexerint ad Chaldaicum דכא quod eſt ex Hebræo זכה *purum, mundum eſſe*: & in Pahel, *mundare, purificare,* quomodo dici poteſt Dominus mundaſſe Chriſtum, id eſt, præparaſſe ad ſacrificium offerendum per plagas. Quo ſenſu ſcriptor Epiſtolæ ad Hebræos, cap. 10. v. 29. ait, τὸ αἷμα τῆς διαϑήκης ἐν ᾧ ἡγιάσϑη, ſubintellige ὁ υἱὸς τȣ̃ ϑεȣ̃, qui & ſanctificatus eſt a Patre, ut dicitur Joh. 10. 36. ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασε, καὶ ἀπέςειλεν εἰς τὸν κόσμον. Joh. 17. 19. ipſe ait: ἁγιάζω ἐμαυτὸν. Sanctificatus eſt tum ut Sacerdos, tum ut victima. Sicut enim Sacerdotes ſanctificabantur, & conſecrabantur, ut Sacerdo-

tio rite fungerentur, Exod. 28. 1, 2, 3, 41. & cap. 30. 30. cap. 40. 13, Lev. 8. 12, 30. Sic & victimæ, atque ita illud ἁγιάζειν eſt victimam offerere, ut קדש idem quod προσφέρειν. Lev. 22. 2, 3. Deut. 15. 9. 1. Chron. 23. 13. & Chryſoſtomus verba illa ἁγιάζω ἐμαυτὸν explicat: προσφέρω σοι θυσίαν.

Græci hecatomben ſacrificaturi, Iliad. A.

χερνίψαντο δ' ἔπειτα, καὶ οὐλοχύτας ἀνέλοντο.
Tum poſtquam lavere manus, ac more ſacrorum
Farrea ſpargentes multo ſale liba tulerunt.

Et Iliad. γ. fœdus feriendum ſacrificio inchoaturis Græcis & Trojanis

ἀτὰρ βασιλεῦσιν ὕδωρ ἐπὶ χεῖρας ἔχευαν.
Tum manibus lymphas Regum fudere recentes.

Mirum quod hac occaſione contigit Athenienſibus in Delo ſacrificantibus: puero aquam lavandis manibus hauriente, cum urnam demerſiſſet, ac e phiala ſimul cum aqua piſcem effudiſſet, oraculum ipſis a Deliacis vatibus redditum, maris fore dominos. *Athen. dipnoſ. lib.* 8. *cap.* 1. Simile quid contigit Auguſto Imperatori, *Plin. lib.* 9. *c.* 16. Homerus, Iliad. Z.

χερσὶ δὲ ἀνίπτοις Διὶ λείβειν αἴθοπα οἶνον ἅζομαι.
Nec manibus libare Jovi me ardentia vina
Sanguine fœdatis æquum eſt. Euripid. Electr.

λουτρ' ὡς τάχιστα τοῖς ξένοις τὶς αἰρέτω,
ὡς ἀμφὶ βωμὸν στῶσι χερνίβων πέλας.
Ἀλλ' εἶπ' ὀρέστης, ἀρτίως ἡγνίσμεθα
λουτροῖσι καθαροῖς ποταμίων ῥείθρων ἄπο.
Εἰ δὲ ξένους ἀστοῖσι συνθύειν χρεὼν
Αἴγισθ', ἕτοιμοι, κοὐκ ἀπαρνούμεθ' ἄναξ.
Lavacra quam celerrime quis hoſpitibus ferat,
Ut pone aram ſtent, prope malluvia.
Sed ait Oreſtes: modo luſtrati ſumus
Lavacris puris, ex undis fluvialibus.
Sin autem fas ſit peregrinos ſacrificare cum civibus
Ægiſthe, promti ſumus, neque id, o Rex, renuimus.

Huc facit præceptum Heſiodi, ἔργ. lib. 2.

Μηδέ ποτ' ἐξ ἠοῦς Διὶ λείβειν αἴθοπα οἶνον
χερσὶν ἀνίπτοισι, μηδ' ἄλλοις ἀθανάτοισιν.

Hinc proverbia: ἀνίπτοις χερσὶ, vel ποσὶ, de quibus Eraſmus. Camerarius *hor. ſubciſ. part.* 2. *cap.* 1. in domo Adriani de Gulielmo ſe vidiſſe ait tabellam marmoream vetuſtam, quæ Neapoli conſpiciatur, in qua

qua vetus ſacrificantium mos expreſſus: ara rotunda, cui adſtat Sacerdos manus lavans ex vaſe, quod in manibus geſtat puella alata. Sacrificiorum appendices convivia a lotionibus inchoabantur, de quibus lege Stuckii antiquitates conviviales.

Nec ludi ſine luſtrationibus erant. *Junonia* ſive ἡραῖα celebraturæ fœminæ, & Eleorum ædiles nullam attingunt munerum ſuorum partem, priuſquam ſe piaculari ſue, & aqua ad Pieran fontem luſtraverint. *Pauſan. lib.* 5. Perpaucis diebus antequam *Ludi ſeculares* Romæ peragerentur, in Capitolio, temploque Palatino xv.viri ſedentes in ſuggeſtu, luſtralia populo diſtribuebant, faces, ſulphur, & bitumen. *Zoſim. hiſtor. lib.* 2.

Tandem inſignis eſt eorum luſtratio, qui ex antro Trophonii oracula petituri erant, quæ deſcribitur a Pauſania in Bœoticis. Qui vero futurorum ſcientiam per ſomnia petebant, quaſi Deos non extra ſed intra ſe conſulturi, ceremoniis quibuſdam ſe purificabant. Pauſanias, in Atticis, narrat de illis qui Amphiarai oraculum conſulebant, eos omnes luſtrari, re divina facta tum Amphiarao tum cæteris, quorum nomina eidem aræ erant inſcripta. Deinde ariete immolato, ejus ſubſtratæ pelli indormientes nocturna viſa expectabant. Et in Fauni oraculo idem obtinuit. 7 Æneid.

Hinc Italæ gentes, omniſque Oenotria tellus
In dubiis reſponſa petunt, huc dona Sacerdos.
Cum tulit, & cæſarum ovium ſub nocte ſilenti
Pellibus incubuit ſtratis, ſomnoſque petivit:
Multa modis ſimulachra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque Deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur Avernis.
His & tum pater ipſe, petens reſponſa, Latinus,
Centum lanigeras mactabat rite bidentes:
Atque harum effultus tergo, ſtratiſque jacebat
Velleribus: ſubita ex alto vox reddita luco eſt.

Ovid. 4. Faſt. *Veſper ubi eſt, tectum ſupra ſua vellera corpus*
Ponit, adorato per ſua verba Deo.
Interea placidam redimita papavere frontem
Nox venit, & ſecum ſomnia nigra trahit.
Faunus adeſt, oviumque premens pede vellera duro
Edidit a dextro talia verba thoro.

Feſtus ex Sinnio Capitone narrat; Sabinos, quotieſcunque ſacrificium pro-

propterviam fieret, hominem Sabinum ad id adhibere ſolitos, qui promittebat ſe pro illis ſomniaturum. Hic poſtquam e ſomno evigilaſſet, narrabat omne quicquid in quiete vidiſſet, quod quidem eſſet e ſacrificii religione. unde venit in proverbium: *Sabinos quod vellent ſomniare.* Sed quia propter aviditatem bibendi quædam anus id ſomnium captabat, vulgatum eſt illud quoque: *Anus, quod volt, ſomniat.* Euſtathius in Iliad. Π. pag. 386. χαμαὶ γὰρ φασὶ δοραῖς ἐγκοιμώμενοι, οἱ ὀνείρων τοῖς χρωμένοις χρηματίζουσιν ἐκ διός, καθὰ καὶ Λυκόφρων ἱστορεῖ. *Humi enim pellibus indormientes per ſomnia conſulentibus oracula ab Jove reddunt, ſicut & Lycophron ſcribit.* Hac ſuperſtitione dementati, qui Lacedæmoniis præerant, non contenti vigilantibus curis, in Paſitheæ fano, per urbem ſomniandi cauſa incubabant. *Cic. 2. de divin.* Lauri folio, ſi noctu pulvino ſubjecta fuerint, ſomniorum veritatem conciliare putabantur. *Gyrald. vit. Heſiod.*

Magi nefanda ſua ſacra caſtiſſime tractare videri volebant, ideoque ea peracturi ſeipſos, & incantandos, & locum etiam ſacrorum luſtrabant. Qui ſacris dæmonis אוב OB, ἐγγαστριμύθου initiabantur, manibus virgam myrteam tenentes ſuffumigabantur, quod ex Rabbinis notat Schedius, *de Diis Germ. ſyngr. 2. cap. 47.* Val. Flaccus 3. Argonaut.

Jamque ſopor mediis tellurem preſſerat horis,
Et circum tacito volitabant ſomnia mundo,
Cum vigil arcani ſpeculatus tempora ſacri,
Ampycides, petit adverſis Æſapia ſylvis
Flumina, & æquoreas pariter deſcendit ad undas:
Hic ſale purpureo, vivaque nitentia lympha
Membra novat, ſeque horrificis accommodat actis.

Apul. lib. 3. *priuſquam apparatu ſolito inſtruit feralem officinam, omne genus aromatis, & ignorabiliter laminis literatis, &c.* Poſt: *tunc decantatis ſpirantibus libris litat vario latice, nunc rore fontano, nunc lacte vaccino, nunc melle montano libat & mulſa. Sic illos capillos in mutuos nexus obditos, atque nodatos cum multis odoribus, dat vivis carbonibus adolendos.* Iterum, eodem libro: *Specta quam parvis, quamque futilibus ea res procuretur herbulis. Anethi modicum cum lauri foliis immixtum rore fontano datur lavacrum & poculum.* Medea, apud Ovidium, 7. metam. ſeipſam primo luſtrat:

Ter ſe convertit, ter ſumtis flumine crinem
Irroravit aquis. Deinde incantandum:
—— *Sparſis Medea capillis*

Bacchan-

Bacchantum ritu flagrantes circuit aras,
Multifidaſque faces in foſſa ſanguinis atra
Tingit, & infeſtas geminis accendit in aris
Terque ſenem flamma, ter aqua, ter ſulphure luſtrat.

Tibull. lib. 1. el. 2. *Et me luſtravit tædis, & nocte ſerena*
Concidit ad magicos hoſtia pulla Deos.

Tireſias, apud Statium, 4. Theb. manes conſulturus, Regem Thebanum, vaticinium petentem purgat:

—— Parat ante ducem, circumque bidentum
Viſceribus laceris, & odori ſulphuris aura
Graminibuſque novis, & longo murmure purgat.

De loco: Babylonius Magus, apud Lucianum in Philopſeude, θείῳ καὶ δᾳδὶ καθαγνίσας τὸν τόπον, *ſulphure ac face luſtrato loco,* in orbem ter obambulat. Horat. Epod. 5.

At expedita Sagana per totam domum
Spargens avernales aquas.

Sic apud Am. Marcell. *lib.* 29. ubi Hilarius, qui de ſucceſſore Imperatoris per Magicas artes quæſiverat, fatetur ſe in medio *domus, emaculatæ odoribus Arabicis*, collocaſſe menſulam, ad ſimilitudinem cortinæ Delphicæ conſtructam, & multis imprecationibus ritualiter conſecratam. De hujus menſulæ ſive cortinæ forma variant antiquarii, eam cum delphino ſuperincumbente, infra vero corvo exhibet Ez. Spanhemius; *de uſu numiſm. pag.* 197. Eleganter eam deſcripſit Gaſſendus in „ vita Peireſkii, his verbis: Anno 1630. tripus ad Julii forum fuit eru- „ tus, non multum pedali procerior, is exiſtimabatur fuiſſe ex votivis „ per templa diſpoſitis, inſtar illius præcipui, cui Phœbas inſiſtens, & „ ex ſubjecto antro ſpiritum ducens bacchabatur, credebaturque oracula „ fundere. Baſeos illius triquetræ medium foramen erat triangulare, „ ex circularibus lineis: extrema autem empuſas fulciunt, ſuſtentantes „ ſcaphidium; ſed ita, ut cum omnia ſimplici attactu cohæreant, motu „ minimo collabantur. Scilicet illo ſpiritu agitante, corruere debe- „ bant omnes tripodes facta aliqua partium concuſſione. Cortina autem „ erat non illud vas (nec enim Pythoniſſa eo conſcendebat) ſed hemi- „ ſphærium aliud ſuperficiei quaſi ſquammoſæ (ut imitaretur Pythonis „ ſerpentis ab Apolline interfecti exuvium) quo memoratum mox fo- „ ramen obtegebatur: adeo ut Sacerdos haberet cortinam ſuppoſitam, „ & imminens ſcaphidium. Hæc Gaſſendus.

Mercatores, rerum ſuarum præſidem, Mercurium, venerantes & ſeip-

ſeipſos, & merces aqua Mercuriali luſtrabant. Ovid. 5. Faſt.

Eſt aqua Mercurii portæ vicina Capenæ,
Si licet expertis credere, numen habet
Huc venit incinctus tunica mercator, & urna
Purus ſuffuſa, quam ferat, haurit aquam.
Uda fit hinc laurus, lauro ſparguntur ab uda
Omnia quæ dominos ſunt habitura novos.
Spargit & ipſe ſuos lauro rorante capillos,
Incipit & ſolita dicere voce preces.

Actui Venereo luſtrationem præmittendam ἀλληγορικῶς docet Heſiod. ἔργ. lib. 2.

Μηδὲ ἀενάων ποταμῶν καλλίῤῥοον ὕδωρ
Ποσσὶ περᾶν, πρίν γ' ἔυξῃ ἰδὼν ἐς καλὰ ῥέεθρα,
χεῖρας νιψάμενος, πολυηράτῳ ὕδατι λευκῷ.
Ο'ς ποταμὸν διαβῇ κακότητι χεῖρας ἄνιπτος
Τῷδε θεοὶ νεμεσῶσι, καὶ ἄλγεα δῶκαν ὀπίσσω.
Nec unquam perennium fluviorum limpidam aquam
Pedibus tranſito, priuſquam oraveris reſpiciens pulchra fluenta,
Manus lotus amœna aqua limpida.
Qui fluvium tranſierit, malitia vero manus illotus,
Ei ſuccenſent dii, & damna dant in poſterum.

Id eo dici ab Heſiodo tradit Proclus, quod opinarentur veteres, omnem quidem aquarum naturam, quæ alendi augmentandique vim poſſident, ſacram eſſe Diis, quos ζωογόνυς vocant. Præcipue vero perennes fluvios putaſſe divinos, quia indeficientem, æternamque Deorum ſubſtantiam imitentur. Johannes vero Grammaticus allegorice intelligendum putat. nam fluvii nomine uxorem putat accipendam, perpetuo habitantem cum viro. Monere aute Poetam, uxori non congrediendum ante fuſas Diis preces, ut ſeminis profuſioni adſit volens & propitius, quam vocat καλλίῤῥοον ὕδωρ, ὡς καθαρὰν καὶ νόμιμον, id eſt, puram legitimamque. *Cœl. Rhodig. lect. antiq. lib. 27. cap. 5.*

Succedunt luſtrationes ſuccedaneæ, quæ poſt actiones, quibus ſe contaminari putabant, peragebantur.

Homicidium maxime inhumanum & abominandum & merito viſum eſt: ideoque hujus expiandi curam accurate geſſerunt gentiles. Tertull. de baptiſ. cap. 5. *Penes veteres quisquis ſe homicidio infecerat, purgatrice aqua ſe expiabat.* Ex Anticlide locum habet Nat. Comes, mythol. lib. 1. cap. 10. ἔθος γὰρ ἦν τοῖς παλαιοῖς, ὅπερ καὶ νῦν ἀκμάζει,

ὅταν

ὅταν ἢ φόνον ἀνθρώπου, ἢ καὶ ἄλλας σφαγὰς ἐποίουν, ὕδατι ἀενάῳ τὰς χεῖρας ἀπονίπτειν, εἰς τοῦ μιάσματος κάθαρσιν. *Erat enim mos antiquorum, qui nunc etiam ſervatur, ut qui cædem hominum, vel aliorum animalium commiſiſſent, perenni aqua manus abluerent, ad commiſſi piaculi luſtrationem.* Ovid. 2. Faſt.

Omne nefas, omnemque mali purgamine cauſam
Credebant noſtri tollere poſſe ſenes.
Græcia principium moris dedit: illa nocentes
Impia luſtratos ponere facta putat.
Actoriden Peleus, ipſum quoque Pelea Phocii
Cæde per Æmonias ſolvit Adraſtus aquas.
Veſtam frenatis per inane draconibus Ægeus
Credulus immerita Phaſida fovit ope.
Amphiaraides Naupacteo Acheloo
Solve nefas dixit, ſolvit & ille nefas:
Ah! nimium faciles qui triſtia crimina cædis
Fluminea tolli poſſe putatis aqua.

Sic Crœſus Adraſtum fratris cæde pollutum expiavit. *Herodotus, lib. 1.* Memphitæ homicidii reum in patriam non recipiebant, niſi a Gymnoſophiſtis expiatum, qualem Apollonius Tyanæus, peragens myſteria a Pythagora & Empedocle tradita, quaſi rite expiatum dimiſit. *Philoſt. de vit. Apollon. lib. 6.* Æneas a cæde hoſtium veniens Deos penates Anchiſæ patri commendat his verbis:

Tu genitor cape ſacra manu, patrioſque penates,
Me bello a tanto digreſſum, & cæde recenti
Attrectare nefas, donec me flumine vivo
Abluero. Et Turnus, 9. Æneid. in fine:
Tum demum præceps ſaltu ſeſe omnibus armis
In fluvium dedit; ille ſuo cum gurgite flavo
Accepit venientem, & mollibus extulit undis,
Et lætum ſociis, abluta cæde, remiſit.

Plaut Moſtell: act. 2. ſc. 2. *Occidiſti hercle. —— omnes tuos. —— metuo te atque iſtos expiare ut poſſies.* Apud Statium, lib. 10. Theb. Thyodamas ſe ſic purgat:

Phœbe, tibi exuvias monſtratæ præmia noctis,
Nondum ablutus aquis (tibi enim hæc ego ſacra litavi)
Trado ferus miles, tripodum fiduſque Sacerdos.

Achilles interfecto Strambelo, vel Trembelo, rege Lelegum luſtravit ſe ſon-

fonte quodam Mileti, cujus aqua profluens dulciſſima eſt, quod vero in imo fundo reſedit, ſalſum. Incolæ Achilleum nominarunt. *Athen. dipnoſ. lib. 2. cap. 6.* Apud Athenienſes fortuitæ cædis damnatum, ad certum tempus exulare leges jubebant, dum aliquem ex peremti familia exoraſſet. Tum vero redire conceſſerunt, certo quodam ritu, non fortuito ac temere: ἀλλὰ καὶ θῦσαι, καὶ καθαρθῆναι καὶ ἄλλ᾽ ἅττα * δὴ εἴρηκεν ἃ χρὴ ποιῆσαι. *Sed rem divinam facere, & expiari, & alia quædam, ordine ac diligenter ſancita, præſtanda erant.* Demoſth. adv. Ariſtocr. qui paulo poſt addit: Καὶ τὸ τὸν κατιόνθ᾽ ὁσιῶν, καὶ καθαίρεσθαι νομίμοις τισὶ, &c. præclare conſtitutum legibus eſſe, vult dicere Orator, homicidam ab exilio redeuntem expiari, & certis ritibus purgari. Apud Apollonium, lib. 4. Argon. dicitur Hercules Νιψάμενος παίδων ὀλοὸν φόνον. *Luſtraturus liberorum miſerabilem cædem.* Apud Senecam Hercules furens, act. 5. ſic ait:

> *Quis Tanais, aut quis Nilus, aut quis Perſica*
> *Violentus unda Tigris, aut Rhenus ferox,*
> *Taguſve Ibera turbidus gaza fluens,*
> *Abluere dextram poterit? Arctoum licet*
> *Mæotis in me gelida transfundat mare,*
> *Et tota Tethys per meas currat manus,*
> *Hærebit altum facinus.*

L. Catilina, cum & fratrem, & M. Marium quendam occidiſſet, hujuſque caput ad Syllam in foro ſedentem retuliſſet, ad amylam Apollinis propinquam ſe contulit, & manus abluit. *Plutarch. in Sylla.* Scitum eſt quod de Neleo, Codri filio narrat Ælianus, *var. hiſt. lib. 8. cap 5.* Is cum tempeſtatibus in mari agitaretur, vateſque conſulti reſponderent, δεῖν καθαρθῆναι τὸ στρατόπεδον, tanquam multi ſimul navigarent, qui contaminatis eſſent manibus, reliquos ſanguine pollutos detexit: ſimulans enim puerum a ſe occiſum, & καθαρμοῦ purgationis indigere, illis qui ſibi conſcii erant, ut idem facerent, perſuaſit. Inſignis olim fuit luſtratio Oreſtis, quem ſanguine matris Clytemneſtræ pollutum nemo Trœzeniorum tecto recipere voluit, ſed in cella quadam conſiſtere juſſerunt, quod deinde tabernaculum Oreſtis appellatum eſt, ibique qui ei luſtrationi præfuerunt, cum eo epulati ſunt, donec rite expiatus eſſet. unde mos deinceps manſit, ut illorum poſteri, ſtatis diebus, eodem in loco cœnitent. *Pauſan. lib. 2.* De hac luſtratione Varro, lib. 10. rer. hum. *Juxta Rhegium fluvii ſunt continuo ſeptem, in his a matris nece dicitur purgatus Oreſtes.* Cato, lib. 3. Orig.

apud

apud Probum in Bucol. Virg. *In eorum agro fluvii ſunt ſex, ſeptimus fines Rheginorum atque Taurinorum diſpeſcens. Fluvio nomen eſſe* Taccolico. *Oreſtem cum Iphigenia, atque Pylade dicunt maternam necem expiatum veniſſe, & non longinqua memoria eſt, cum in arbore viderint, quem Oreſtes abiens reliquerit.* Lampridius autem in Heliogabalo, apud tria flumina circa Hebrum Oreſtem expiatum ait.

Solebant autem cædis affines prius luſtrari, quam inter ſupplices reciperentur. Apud Apollon. Argon. 4. cum Iaſon cædis reus una cum Medea ad Circem ſupplex confugiſſet: Circe id quod erat ſubodorata, v. 700.

> Ὀπιζομένη Ζηνὸς θέμιν ἱκεσίοιο
> Ῥέζε θυηπολίην, ᾗ τ' ἀπολυμαίνονται
> Νηλειεῖς, ἱκέται ὅτ' ἐφέστιοι ἀντιόωσιν.
> *Reverens Jovis jus ſupplicium Præſidis,*
> *Peragebat ſacrificium, quo expiantur*
> *Abominabiles, ſi ſupplices in domum advenerint.*

Mox illa ſacrificavit συὸς τέκος ἀτρέπτοιο λυτήριον φόνοιο *foetum ſuis immutabilis cædis expiationem.* —— Αὖτις δὲ καὶ ἄλλοις

> Μείλισσεν χύτλοισι καθάρσιον ἀγκαλέουσα
> Ζῆνα παλαμναίων τιμήορον ἱκεσιάων.

Rurſus autem & aliis placabat luſtrationibus, expiatorem invocans Jovem vindicem & ultorem ſupplicum cæde contaminatorum. Non enim hic ſimplex eſt ἱκεσία, ſed παλαμναῖος; & ἱκέται quidem ſed νηλεεῖς *ſupplices accuſabiles.* Apud Herod. lib. 1. ob fratrem interemtum exul Crœſi ἐπίστιος, *hoſpes.* Crœſus autem eum expiavit. Hinc poſt dicitur, Crœſum invocaſſe quidem Δία καθάρσιον, ſed etiam ἐπίστιον καὶ ἑταιρήιον. &c. *Jovem expiatorem, ſed & hoſpitalem ac familiarem.*

Etiam ſanguine expiabantur homicidæ. Euſtath. Odyſſ. X. circa finem: ὅτι δὲ καὶ δι' αἵματος ἦν κάθαρσις, αἱ ἱστορίαι δηλοῦσιν. ὁποῖα καὶ ἡ τῶν φονέων, οἱ αἵματι νιπτόμενοι, καθάρσιον εἶχον αὐτό. *Quod etiam per ſanguinem purgatio fiat, hiſtoria teſtantur, qualis homicidarum, qui ſanguine loti hanc luſtrationem habent. Herodot. Polymn.* Cum Darius legatos Athenas, Spartamque miſiſſet, terram & aquam petitum: his in barathrum aut puteum dejectis, ut illinc terram aquamque peterent, ira Thalthybii, cujus templum Spartæ eſt, ex triſtibus extis animadverſa, edicto quæſivere Lacedæmonii, ſi quis pro patria mori vellet. Obtulerunt ſe Sperthius & Buris, quibus ad Regem profectis, quamvis non interfectis, iram Thalthybii ſe expiaſſe credebant Lacedæmonii.

Theſeus interfectis latronibus ad aram Jovis Melichii, occiſo Pallante Troezene expiatus eſt. *Pauſan. in Attic.* Julius Pollux, lib. 8. cap. 10. inter Athenienſum *δικαστήρια* recenſet *τὸ ἐπὶ Δελφινίῳ· ἱδρύνθη μὲν*, inquit, *ὑπὸ τοῦ Αἰγέως, λέγεται δὲ Ἀπόλλωνι Δελφινίῳ, καὶ Ἀρτέμιδι Δελφινίᾳ. ἐκρίθη δὲ ἐν αὐτῷ πρῶτος Θησεὺς, ἀφοσιούμενος τὸ ἄγος τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀνῃρημένων λῃστῶν, καὶ τῶν Παλλαντιδῶν.* *vid. & Plutarchum in Theſeo.* Carmanor Apollinem de Pythonis cæde purgavit. *Pauſan. in Corinth.* quod in fluvio Peneo factum ait Ælianus, *var. hiſt. lib. 3. cap. 1.* Cylon Athenienſis, cum regnum affectaret, ab Athenienſibus in fugam eſt conjectus, ſocii ejus Supplices ad aram in arce confugerunt, ubi in ipſo templo quidam interfecti ſunt, alii fame expirarunt. Hoc ſcelus deinde expiavit Epimenides, quo etiam ſuadente Athenienſes fecerunt Contumeliæ fanum & Impudentiæ. *Herodot. lib. 5. Thucyd. lib. 1. Pauſan. in Atticis. Plutarch. Solone. Cicero*, 2. *de legg.* Cum Lacedæmonii Pauſaniam exitium patriæ molientem in templo Palladis Chalcidoniæ fame necaſſent, juſſu oraculi Delphici, duas ex cera ſtatuas Palladi conſecrarunt, geniumque Epidoten venerati ſunt, putantes ab eo averti omnem numinis offenſionem, quæ ex contemta Pauſaniæ deprecatione exiſtere potuerit. *Thucyd. lib. 1. Pauſan. lib. 3.*

Apud Romanos Horatius Curiatiorum victor, cum ſororem interfeciſſet, atque à populo magis admiratione virtutis, quam jure cauſæ abſolutus eſſet, quia tamen manifeſta cædes erat, aliquo piaculo luendum videbatur, itaque imperatum patri, ut filium expiaret pecunia publica. Is quibuſdam piacularibus ſacrificiis factis, quæ deinde genti Horatiæ tradita ſunt, tranſmiſſo per viam tigillo, capite adoperto, velut ſub jugum miſit juvenem. *Liv. lib. 1. cap. 26.*

Sicut ante, ſic & poſt actum Venereum tum viri, tum mulieres ſe purificabant, Perſ. ſat. 2.

—— Tiberino in gurgite mergis
Mane caput, bis, terque: & noctem flumine purgas.

Ubi nox & tenebras & nocturnum notat concubitum. Suetonius *Auguſt. cap.* 94. Atiam refert in templo Apollinis obdormiſſe, draconem repente irrepſiſſe ad eam, pauloque poſt egreſſum: illamque expergefactam, quaſi a concubitu mariti ſe purificaſſe. Venus poſtquam cum Vulcano cubuit, aqua ſe lavit, ex qua deinceps herba *lychnis* nata dicitur. *Athen. dipnoſ. lib. 15. cap. 8.* Ceres autem a Neptuno compreſſa, primo quidem iracunde tulit, poſtea tamen placabilior facta, in Ladone laviſſe dicitur, unde *Luſia* dicta. *Pauſan. in Arcad.* Cicero pro Cœlio:

Cœlio: *Ideone aquam adduxi, ut ea tu inceſte uterere?* Lucianus in Aſino, apparatum illius palæſtræ deſcribens: τράπεζα δὲ τῇ κλίνῃ παρειστήκει ποτήριον ἔχουσα, καὶ ὕδωρ ἕτοιμον καὶ ψυχρὸν καὶ θερμόν. *Menſa juxta lectum ſita, & in ea calix, una cum frigida calidaque aqua.* Martialis de fellante: *Qua tibi parte opus eſt, Lesbia, ſumis aquam.* Hinc fœdiſſima *Aquaria provincia*: & Aquarioli mulierum impudicarum ſordidi aſſeclæ. *Paulus Feſti Epitomator.* Et Priapus iter ad fontem monſtrare dicebatur, quod qui quæve viros experirentur, lotione opus haberent. Auctor obſcœni carminis:

> *Falce minax, & parte tui majore, Priape,*
> *Ad fontem, quæſo, dic mihi qua ſit iter?*
> *Vade per has vites, quarum ſi carpſeris uvas,*
> *Quas aliter ſumas, hoſpes habebis aquas.*

Ovidii amica dicis cauſa ſe lavit. lib. 3. amor. eleg. 6.

> *Neve ſuæ poſſent intactam ſcire miniſtræ,*
> *Dedecus hoc ſumta diſſimulavit aqua.*

A ſacris inprimis abſtinebant qui propter dormierant, niſi ante luſtrati eſſent. Ægyptii & Babylonii in templis non coeunt, & a Venere niſi ablutis templa adire nefas, quod alii tamen facere non verentur, pecudum volucrumque exemplis ſe defendentes. *Herodot. lib. 2.* Ovid. 3. amor. eleg. 6.

> *A tenera quiſquam ſic ſurgit mane puella,*
> *Protinus ut ſanctos poſſit adire Deos.*

Euripid. Ion.

χρυσέων δ' ἐκ τευχέων ῥίψω	*Ex aureis vero vaſis projiciam*
γαίας παγὰν	*Terra fontem*
ἂν ἀποχεύονται κασταλίας	*Quem effundunt Caſtaliæ*
δῖναι, νότερον ὕδωρ	*Vortices, humidam aquam*
βάλλων, ὅσιος ἀπ' εὐνᾶς ὤν.	*Projiciens, purus exiſtens a lecto.*

Profanis quoque non luſtrati abſtinebant. De Babyloniis & Arabibus, Herodot. lib. 1. ὁσάκις δ' ἂν μιχθῇ γυναικὶ τῇ ἑωυτοῦ ἀνὴρ Βαβυλώνιος περὶ θυμίημα καταγιζόμενον ἵζει. ἑτέρωθι δὲ ἡ γυνὴ τὠυτὸ ποιεῖ. ὄρθρου δὲ γενομένου λοῦνται ἀμφότεροι. ἄγγεος γὰρ οὐδενὸς ἅψονται, πρὶν ἂν λούσωνται. ταὐτὰ δὲ ταῦτα καὶ Ἀράβιοι ποιέουσι. *Quotieſcunque vir Babylonius propria uxori mixtus fuerit, ſuffimentum purificans igni collocat. Alibi idem mulier facit. Mane autem ambo lavantur: nullum enim vas tangunt, antequam loti fuerint Arabes.* Columell. de re ruſt. lib. 12. cap. 4. de piſtoribus, cocis, cellariis: *His autem omnibus placuit, qui earum rerum officium ſuſceperit, caſtum eſſe continentemque oportere, quoniam totum in*

eo ſit, ne contrectarentur pocula, vel cibi, niſi ab impube; aut certe abſtinentiſſimo rebus Veneris, quibus ſi fuerit operatus, vel vir vel fœmina debere eos flumine aut perenni aqua priuſquam penora contingant, ablui: propter quod his neceſſarium eſt pueri vel virginis miniſterium, per quos promantur quæ uſus poſtulat. Huc facit illud Heſiodi in ἔργ. v. 731.

> Μηδ' αἰδοῖα γονῇ πεπαλαγμένος ἔνδοθεν οἴκου
> Ἑστίῃ ἐμπελαδὸν παραφαινέμεν, ἀλλ' ἀλέασθαι.
> *Neque pudenda ſemine pollutus intra domum*
> *Focum juxta revelato, ſed caveto.*

Hoc ad Chriſtianos quoque derivatum eſt, quibus non licuit ſacris operari. ſi cum uxoribus conſueviſſent. Gregor. Magnus, reſp. ad quæſt. 10. Auguſt. Angl. Epiſc. *Vir cum propria uxore dormiens, intrare Eccleſiam non debet, ſed neque lotus intrare ſtatim debet.* Paulo poſt: *Et quamvis de hac re diverſæ hominum nationes diverſa ſentiant, atque cuſtodire videantur, Romanorum tamen ſemper, atque ab antiquioribus, uſus fuit, poſt admixtionem propriæ conjugis, & lavacrii purificationem, ab ingreſſu eccleſiæ paulatim reverenter abſtinere.* confer Baronium ad A. C. 57. num. 110. quid antiquæ eccleſiæ doctores de his rebus cognata φύσει συνλεγικῇ ſenſerint, legere eſt in Hoornbeeckii theol. pract. lib. 4. cap. 1. Recte & ſapienter Theano Pythagoræ uxor, cum conſuleretur, quando poſt concubitum myſteriis intereſſe liceret, mulieri reſpondit; ſi cum tuo marito rem habuiſti, ſtatim: ſi cum alieno nunquam. *Theo, progymn. cap.* 5. Ægyptii ſi vel tranſeundo ſuem attigiſſent, cum ipſis veſtimentis in flumine ſe lavabant. *Herodot. lib.* 2.

Luſtrabantur & veteres poſt ſomnum: tum conſervandæ bonæ valetudinis cauſa: Tacit. de mor. Germ. *Statim e ſomno, quem plerunque in in diem extrahunt, lavantur, ſæpius calida, ut apud quos plurimum hyems occupat.* tum etiam luſtratione ſacra: Virg. 8. Æneid. —— *Nox Æneam ſomnuſque reliquit.*

> *Surgit; & ætherei ſpectans orientia Solis*
> *Lumina, rite cavis undam de flumine palmis*

Suſtulit. —— Apul. lib. 11. *Confeſtimque diſcuſſa pigra quiete, alacer exurgo meque purificandi ſtudio, marino lavacro trado.* quo etiam reſpexiſſe videtur Propertius, lib. 3. el. 9. *At primum pura ſomnum tibi diſcute Lympha.*

Ejus rei duas omnino cauſas reddi poſſe video, quarum prior a nocte, altera ab ipſo ſomno petatur. Noctem quod attinet, Servius, ad locum Virgilii modo dictum, notavit eam vel ſolo ſomno polluere: Sed

& te-

& tenebris mundum a nocte pollui idem alibi notavit. unde *nox a nocendo* nomen accepit, eodem Servio teſte, ad 1. Æneid. v. 93. & Varrone, lib. 5. de ling. Lat. multis enim vaporibus aer noctu inficitur, qui interdiu Solis ardore conſumuntur. Plutarch. de Iſid. & Oſir. cap. 94. *Aer, quo aſſidue utimur, non eodem ſemper affectus eſt modo: ſed noctu denſatur, corpus comprimit, animamque compellit ad moeſtitiam quandam & ſollicitudinem, veluti caligine ei quadam & gravedine inducta. ideoque Ægyptiorum Sacerdotes, ſtatim ut a ſomno ſurrexere, reſinam adolent, reficientes aerem, & ſecretione purgantes, ſpiritumque, qui concretus cum corpore, languorem contraxit, reſuſcitantes. Sic & meridie, ſentientes Solem e terra attrahentem, vi ſua, admodum gravem vaporem, & aeri admiſcentem, myrrham ſuffiunt.* Nec Phyſica tantum hæc eſt contagio, ſed vel maxime ethica: quare & peccata, opera tenebrarum appellantur a Paulo. *Eph.* 5. 11. Hoc indicare voluit Heſiodus, cum in theogónia horrendam ſane noctis ſobolem deſcripſit: veriſſimum eſt illud:

Nox, & Amor, vinumque nihil moderabile ſuadent,
Illa pudore vacat, Liber, Amorque metu.

Alteram rationem ab ipſo ſomno petendam dixi, qui Heſiodo inter noctis filios cenſetur, & a Virgilio *Conſanguineus lethi, ſopor* dicitur.

Stulte, quid eſt ſomnus, gelidæ niſi mortis imago?

Si ergo Nox, ſi mors inquinat, quidni & ſomnus, qui tam arcte illis conjunctus eſt? Heſiod.

Ὕπνος καὶ θάνατος δεινοὶ Θεοί.

Fortaſſe hæc luſtratio poſt ſomnum in honorem Solis facta eſt, quem inter Deos καθαρσίους, cap. 4. retulimus.

Ipſa etiam religione peracta luſtrabantur, non quod ea ſe inquinatos putarent, ſed quod ejus actiones circa tales res verſarentur: quæ aliquam contagionem continerent. Sic, qui καθάρματα in trivia projecerant, quoniam illis ſordes, & ipſas inquinationes inhærere credebant, non ante domum redibant, quam veſtem & corpus aqua vel fluviali vel fontana purgaſſent. Porphyrius, lib. 2. §. 54. πάντες τοῦτο ὁμολόγησαν οἱ θεόλογοι, ὡς οὔτε ἀπλέον ἐν ταῖς ἀποτροπαίοις θυσίαις τῶν θυομένων, καθαρσίοις τε χρηστέον· μὴ γὰρ ἴοι τὶς εἰς ἄστυ, μηδὲ εἰς οἶκον ἴδιον, μὴ πρότερον ἐσθῆτα καὶ σῶμα ποταμοῖς ἢ πηγῇ ἀποκαθήρας. *Omnes in hoc conſenſerunt Theologi, quod in ſacrificiis, quæ ad avertendum malum fiunt, ea quæ immolantur non ſunt comedenda, ſed expiatoriis utendum ſit. Nemo enim in urbem eat, nec in propriam domum, niſi prius veſte & corpore fluviis aut fonte mundatis.* Inprimis qui humano ſanguine ſacrificaverant, per-

acto ſe expiabant. Siſimithres, apud Heliodorum, *lib.* 10. *Æthiop.* Si Theagenem Hydaſpes ex inveterata Æthiopum conſuetudine ſacrificaſſet, καθαρσίων expiatione indigere affirmat.

Funera ſacra erant, eorumque cura ad religiones pertinebat, hæc tamen homines inficiebant, adeo ut luſtrationibus purgandi fuerint, qui aliquo modo funeſti erant. quales Familiares defuncti, qui aliquo neceſſitatis gradu eum tangebant. Lucianus de Dea Syria: αὐτῶν δὲ οἰκίων τῶ νεκόος ἕκαστος φυλάξαντες ἀριθμὸν ἡμερέων τριήκοντα, καὶ τὰς κεφαλὰς ξυράμενοι ἐσέρχονται. πρὶν δὲ τάδε ποιῆσαι, οὐ σφίσι ἐσιέναι ὅσιον. *Eorum autem qui ſunt ex familia mortui, unuſquiſque non niſi poſt triginta dierum numerum, raſoque capite ingreditur. Antea vero quam hoc fecerunt, illis introire fas non eſt.* Conſuetudo Romana fuit, notante Servio, ad Æneid. 11. v. 2. ut polluti funere minime ſacrificarent. Si tamen contingeret, ut uno eodemque tempore funeſtaretur quis, & cogeretur operam dare ſacrificiis, elaborabat, ut ante ſacra compleret, quam funus agnoſceret. Nam, ut ait Plinius, *lib.* 28. *cap.* 2. Oſtentorum vires in noſtra poteſtate ſunt, ac prout quæque accepta ſunt, ita valent. In augurum certe diſciplina conſtat, neque diras, neque ulla auſpicia pertinere ad eos, qui quamque rem ingredientes obſervare ſe ea negaverint. Flaminius exercitu luſtrato, cum contra Annibalem legiones duceret, ipſe & equus ejus concidit, nec eam rem religioni habuit. Cæſar, teſte Suetonio, cap. 59. nulla religione ab incepto abſterritus unquam, vel retardatus eſt. Cum immolanti aufugiſſet hoſtia, profectionem adverſus Scipionem & Jubam non diſtulit. Prolapſus etiam in egreſſu navis verſo in melius omine, *Teneo te*, inquit, *Africa.* Cum Samnites vociferarentur, ſe in auctoritate Tarentinorum manere, nec deſcendere in aciem, Accipere ſe omen conſules ajunt, & eam precari mentem hoſtibus, ut ne vallum quidem defendant. Horatio Pulvillo, Capitolium dedicanti, poſtemque jam tenenti, foedum inter precationem Deum nuntium inimici cum ineuterent, mortuum ejus filium eſſe, funeſtaque familia dedicare cum templum non poſſe. Non crediderit factum, an tantum animo roboris fuerit incertum, nihil aliud ad eum nuntium a propoſito averſus, quam ut cadaver efferri juberet, tenens poſtem, precationem peragit, & dedicat templum. *Liv. lib.* 1. Sic.

Æneas (quanquam & ſociis dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbataque funere mens eſt)

Attamen, *Vota Deum primo victor ſolvebat Eoo.*

Huc

Huc facit illa de Xenophonte hiſtoria, apud Ælian. *var. hiſt. lib. 3. cap. 3.* qui cum ſerto redimitus rem ſacram faceret, illique nunciatum eſſet, filium in prælio occubuiſſe, demto de capite ſerto, quo pacto mortuus eſſet, quæſivit: cum audiviſſat ſtrenue pugnantem, multiſque hoſtibus interemtis tandem & ipſum cecidiſſe, corollam in caput repoſuit, hoc facto ſe funus illud non agnoſcere teſtatus, ſed ne quidem illachrymans in ſacrificio pergit, hæc, ut quidam ajunt, verba prolocutus: Sciebam me genuiſſe mortalem.

Qui cadaver aliquod vel aſpexiſſent, luſtrabantur. Lucianus de Dea Syria *ἢν μὲν τὶς αὐτέων νέκυν ἴδηται, ἐκείνην τὴν ἡμέρην, ἐς τὸ ἱρὸν οὐκ ἀπικνέεται· τῇ ἑτέρῃ δὲ, καθήρας ἑωυτὸν, ἐσέρχεται. Si quis ipſorum cadaver aliquod adſpexerit, illo die ad templum non accedit; poſtero autem ubi ſeipſum purgando luſtravit, ingreditur.* Apud Statium, lib. 8. Thebaid. cum Pallas cadaver Tydei adſpexiſſet

> *Non prius aſtra ſubit, quam myſtica lampas, & inſons*
> *Iliſſos, multa purgavit lumina lympha.*

Ideoque ſi quis in cadaver aliquod incidiſſet, ſine piaculo prætertire non poterat, quin ſimpliciſſimo ſaltem ſepulturæ genere, glebam illi objiceret. qui omiſiſſet, Cereri porcam mactare tenebatur, antequam novas fruges guſtarit. *Feſtus in Pracidanea.* Hinc Archytas Tarentinus apud Horat. lib. 1. od. 28.

> *Quanquam feſtinas, non eſt mora longa, licebit*
> *Injecto ter pulvere curras.*

Præterea, qui in eodem cum cadavere loco verſabantur. Miſeni cadaver totam Æneæ claſſem polluebat. 6. Æneid.

> *Praterea jacet exanimum tibi corpus amici,*
> *(Heu neſcis) totamque inceſtat funere claſſem.*

Ipſo autem ſepulto Chorineus —— *ter ſocios pura circumtulit unda,*

> *Spargens rore levi, & ramo felicis olivæ,*
> *Luſtravitque viros.*

Ne ergo quis imprudens talia loca ingreſſus contaminaretur, inſtitutum fuit, ut indicia quædam foribus domus funereæ apponerentur, ut apud Romanos cypreſſus, quæ ſemel cæſa renaſci neſcit, ut ait Servius, ad 3. Æneid. v. 630. ideoque mortis ſymbolum eſt: nam

> *Soles occidere, & redire poſſunt,*
> *Nobis cum ſemel occidit brevis lux,*
> *Nox eſt perpetuo una dormienda.*

Apud Græcos, capilli de ipſis defuncti capite ſecti, foribus appende-

 ban-

bantur. Eurip. in Alceſt.

πυλῶν πάροιθεν δ' ȣ̓χ' ὁρῶ
πηγαῖα θ' ὡς νομίζεται
γε χέρνιβ' ἐπὶ φθιτῶν πύλαις
χαίτα τ' ȣ̓τις, ἐπὶ πρόθυρα τὸμαι-
ος, ἃ δὴ νεκρων πένθεσι πιτύει.

Non video ante portam Fontana, ut lex eſt, Lavacra pro mortuis in porta, Nulla coma præciſa eſt in veſtibus, Quæ accidunt in luctu mortuorum.

Nam & moris fuit (notavit hæc Caſaubonus, ad Theophr. charact. cap. 16.) ut ad fores privatarum ædium, tantiſper dum illæ funeſtæ eſſent, & dum fieret ἡ πρόθεσις ejus qui obierat, vas magnum ſtatueretur, aqua luſtrali plenum, quæ eſſet e domo non funeſta allata, qua aqua quiſquis exiens ſe adſpergeret, qui exequias venerat, idque vas figlinum fuit, & ἀρδάνιον proprie nuncupabatur. auctor Pollux, lib. 8. cap. 7. Ariſtophani dicitur ὄςρακον. Καὶ παράθȣ τȣ̈ςρακον πρὸ τῆς θύρας. Heſychio γάςρα duobus locis. B. Chryſogónius, homil. 12. ad Epheſios: ἴδοις ἔλληνα ἀπὸ νεκρȣ̃ λȣόμενον. Fuit & apud Judæos ſimilium lavationum & purificationum uſus, quas auctor Eccleſiaſtici, cap. 34. v. 30. βαπτισμȣ̀ς ἀπὸ νεκρȣ̃, ablutiones poſt contrectatum mortuum appellat. quæ Caſauboni animadverſio, ad explicationem loci Paulini, 1.Cor.15.29. non parum facit. Thalmudicis טנול מת, vel טובל על מת Nec ab ea abludit Coccejus, in epiſt. ad Hebr. cap. 9. §. 9. & 63.

De funere pollutorum luſtratione Jul. Pollux, lib. 1. Καὶ οἱ ἐπὶ τὴν οἰκίαν τȣ̃ πενθȣ̃ντος ἀφικνȣ́μενοι, ἐξιόντες ἐκαθαίροντο, ὕδατα περιῤῥαινόμενοι. *Qui lugentis domum intraverint, egreſſi aqua adſperſa luſtrabantur:* Feſtus: *Funus proſecuti redeuntes ignem ſupergrediebantur adſperſi, quod purgationis genus vocabant ſuffitionem.* De Græcis ex Suida & Ariſtophanis Scholiaſte probat Kirchmannus, *de funeribus Rom. lib. 3. cap. 9.*

C A-

CAPUT XVII.

Purgationis genera tria. Ex aqua generatio & regeneratio. Aqua limpida, unde Ibis biberat. Sacri *fontes, fluvii*: Nilus, Ganges, *Callirrhoe, Eleutheria, Juturna, Virgo,* Numicus. *fons Camoenarum. Anien. Aqua Mercurii.* Avernus. *Aqua marina. Aqua ritibus quibuſdam conſecrata. Simulata pro veris adhibita. ut animalia in ſacrificiis, & Aqua.* ἑκατόμβη ψευδώνυμος.

TRes in omnibus ſacris purgationes adhiberi tradit Servius, *ad 6. Æneid.* nam aut tæda purgantur, & ſulphure, aut aqua abluuntur, aut aere ventilantur. Terra autem in his ad ignem refertur, quod infra docebitur.

Nobis ab aqua initium erit, cujus ſane elementi uſus per omnem vitam humanam patet latiſſime. Sine eo nil generat natura,

Namque ubi temperiem ſumſere humorque calorque,
Concipiunt, & ab his oriuntur cuncta duobus.

Spiritus Dei in primæva creatione incubabat aquis, motu & fotu ſuo vitalem illis infundens auram, unde prima hinc prodierunt viventia. quam rationem reddit Tertullianus, quare in baptiſmo ex ea regneremur, de baptiſm. cap. 3. *Primus liquor quod viveret edidit, ne mirum ſit, ſi in baptiſmo aquæ animare credantur.* Owenus:

Unde *renaſcuntur mortales* unda *vocatur*
A qua *naſcuntur cuncta vocatur* aqua.

Eleganter Ambroſius in Lucam lib. 10. cap. 91. *Nam de aqua quid loquar? Super aquam, ante ipſos mundi natales, ſanctus, ut legis, Spiritus ferebatur. O aqua, quæ humano adſperſum ſanguine, ut præſentium lavacrorum figura præcederet, orbem terrarum laviſti: O aqua, quæ ſacramentum Chriſti eſſe meruiſti: quæ lavas omnia, nec lavaris. tu incipis prima, tu comples perfecta myſteria. A te principium, in te finis: vel potius tu facis, ut finem neſciamus. Per te foetor tabida carnis aboletur: & pereuntia ſitu viſcera, adſperſo ſale, in multam ſervantur ætatem. Per te arentibus aeſtu*

corporibus dulcis ad gratiam , ſalutaris ad vitam , ſuavis ad voluptatem potus infunditur. Tu nomen Prophetis & Apoſtolis, tu nomen Salvatori dediſti, illi nubes cœli, illi Sal mundi; ille fons vitæ eſt. Quæ montibus preſſa non clauderis: quæ ſcopulis illiſa non frangeris: quæ terris infuſa non deficis: ſed intimis ſcaturiens venis, aut ſpiritum incluſa vitalem inhalas, aut ſuccum diffuſa fertilem præſtas, aut rigatum ſuperfuſa ad commodum ſubminiſtras, ne ſiccatis exanimata vitalibus ſolemnes neget terra proventus. Omnium elementorum ſubſtantia, cœlum, aer, mare, & terra te reddunt. te prophetico percuſſa tactu, ut ſitientium rigares corda populorum, vomuit petra: te, cum de latere Salvatoris erumperes percuſſores viderunt & crediderunt: & ideo regenerationis noſtræ de tribus una es teſtibus: tres enim teſtes ſunt, Aqua, ſanguis, & Spiritus. Aqua ad lavacrum, ſanguis ad precium, Spiritus ad reſurrectionem.

In luſtrationibus Aqua adhibenda inprimis ſimplex & limpida, ne luſtrandi inquinarentur. Sacerdotes Ægyptiorum, referente Plutarcho, *de Iſide, & Oſir. cap.* 89. qui maxime ſunt legum obſervantes, luſtrandi ſui cauſa aquam inde petunt, unde Ibis biberit: hæc enim maxime limpida eſt, quoniam Ibis inſalubrem, & infectam aquam non bibit, imo illam ne accedit quidem. Ælian. lib. 7. de animal. cap. 45. οἱ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ ἱερεῖς, ἑαυτὰς περιῤῥαίνουσιν, ἐ παντὶ ὕδατι, ἀλλ' ἐκείνῳ, ἐξ ἕ πεπιςεύκασιν ὅτι ἄρα καὶ Ἶβις πέπωκεν. *Sacerdotes in Ægypto, non omni ſe aqua luſtrant, ſed ea unde credunt Ibin bibiſſe.*

Aqua ergo utebantur in luſtrationibus non qualibet, ſed ſacra: Talis autem credebatur vel natura, vel ex ritu quodam ac inſtituto.

Naturaliter ſacri credebantur Fontes ac Fluvii, quibus Deos, Genios, Nymphas præſides eſſe putabant, ut Voſſius lib. 2. de idololatria gentilium, multis capitibus docet, & Saubert. de ſacrif. cap. 5. circa finem. Adeo ut quibuſdam etiam ex religione abſtinerent. Pauſan. in Atticis: *Apud Oropios fons templo proximus, quem Amphiarai vocant, ad quem neque rem divinam faciunt, neque aut ad luſtrandum, aut ad manus lavandas aqua ea uti fas putant.* Sic Nero apud Tacitum, *annal.* 14. *cap.* 22. fontem aquæ Martiæ ad urbem deductæ nando inceſſerat: videbaturque potus ſacros, & ceremoniam loci toto corpore polluiſſe: ſecutaque anceps valetudo iram Deum affirmavit.

In quibuſdam natare, in aliis navigare nefas: de Clitumno Plin. lib. 8. epiſt. 8. *Pons terminus ſacri profanique: in ſuperiori parte navigare tantum, infra etiam natare conceſſum.* idem lib. eodem. epiſt. 20. de Lacu Vadimonis: *Nulla in hoc navis (ſacer enim eſt) ſed innatant inſulæ herbidæ.* Seneca

neca epiſt, 41. de his cerimoniis: *Magnorum fluminum capita veneramur, ſubita ex abdito vaſti amnis eruptio aras habet: coluntur aquarum calentium fontes, & ſtagna quædam vel opacitas, vel immenſa altitudo ſacravit.*

Neque eadem aqua in Superorum & Inferorum ſacris utebantur. Superorum ſacra tum majoribus tum minoribus fluviis celebrabantur. Inter Majores Nilus & Ganges principem locum tuentur. De Nilo, Servius ad 2. Æneid. v. 116. *In templo Iſidis aqua ſparſa de Nilo eſſe dicebatur.* Juven. ſat. 6.

——Si candida juſſerit Io
Ibit ad Ægypti finem, calidaſque petitas
A Meroe portabit aquas, ut ſpargat in æde
Iſidis, antiquo quæ proxima ſurgit ovili.

Filia Regis Ægyptii, quæ Moſen ex aqua extrahi juſſit, venit ad fluvium λουτροῖς καὶ περιῤῥαντηρίοις χρησομένη, ut ſe lavaret & adſpergeret. *Clem. Alex. ſtrom. lib.* 1. hujus tamen lotionis fortaſſe religio cauſa non fuit, ſed liberorum ac foecunditatis deſiderium, ut idem Clemens exiſtimat. Nam ex Nili potu mulieres Ægyptiacas ad πολυτοκίαν aptiores fuiſſe oſtendit Wendelinus, *de admir. Nili, cap.* 24.

De Gange, Indorum opinio eſt eum expiatorium eſſe, qui aquis ejus ſe abluentes ab omnibus mundet peccatis. Unde hoc vulgo perſuaſum eſt, nullo modo ſalvum poſſe fieri, qui hoc ſe flumine non abluat; quam ob cauſam ex tota India & univerſo Oriente maximus gentium ad Gangem confluxus eſt: & peregrinationes ad illum frequentes inſtituunt. Foedera pacturi jurare ſolent, ſi ſcientes fallant, ut habeantur æque ac ſi vaccam vel hominem apud Gangem fluvium occidiſſent. Ægri & moribundi eo deferri cupiunt, vel mortuorum cineres in eum conjiciunt, quo certius ſalventur. Quibus autem eum adire non contingit, vel aqua ejus per omnes terrarum partes advehi ſolita, ſe lavare: aut, ſi neque id liceat, ſaltem Gangis meminiſſe ſolent, & cupere *Gangeſianam*, Gange ablui, ut ne fructu ablutionis deſtituantur. Hunc e coelis deſcendiſſe putant, illique equis & tauris nigris (quem colorem præ aliis æſtimant, album præſertim leproſorum eſſe judicantes) Rex ſacrificat. *Hoornb. de converſ. Ind. lib.* 1. *cap.* 2. Hæc ſuperſtitio falſæ hypotheſi originem debet, quæ eſt & apud Indos, & apud noſtri quoque coeli viros quoſdam doctos, Gangem e paradiſo egredi. Cui & inde robur acceſſit, quod Gangis accolæ reliquis mortalibus vivaciores eſſent. Ex iis vir quidam Anno 1536. Luſitanis oblatus eſt, quem

ante

ante annos 335. nactum eſſe certis conſtabat indiciis. *Wendel. admir. Nili cap. 7. §. 18.* Athenienſes novis nuptis lavacra deferebant ex Callirrhoe, vel Enneacruno, alibi vero undecunque. Pollux, cap. *περὶ μνηστείας γαμῶν*, &c.

Aqua Eleutheria quindecim ſtadiorum ſpacio a Mycenis fluxit, qua ad arcanas templi & ſacrorum expiationes utebantur, Pauſan. Corinthiac.

De aliis fluviis quibuſcunque, ſcriptorum loca ſunt innumera. Æneas *donec ſe flumine vivo* abluiſſet, ſacra attrectare nefas ait. Dido, 4. Æneid.

Dic, corpus properet fluviali ſpargere lympha.

Ad Oreſtem luſtrandum & alia februorum genera adhibita, & aqua ex *Hippocrene* apud Troezenem, qui alius a Boeotio fons eſt. *Pauſan. Corinth.*

Ex Juturna, fonte juxta Numicum fluvium celeberrimo, aqua petebatur ad depellendos morbos, unde a juvando illi nomen inditum, & Juturnas ferias celebrant, qui artificium aqua exercent. Lutatius Catulus primum ei templum fecit in campo Martio, prope aquam Virgineam in regione Flaminia, ut eſt apud P. Victorem, & Ovid. 1. Faſt.

Te quoque lux eadem, Turni ſoror, æde recepit,
Hic ubi Virginea campus obitur aqua.

Hæc eſt Aqua illa Virgo, qua pulverem & ſudorem abluebant illi, qui in campo Martio exercebantur. Ov. 3. Triſt. eleg. 12.

Nunc, ubi perfuſa eſt oleo labente juventus,
Defeſſos artus Virgine tingit aqua.

Ex hoc Juturnæ fonte, Romam ad omnia ſacrificia aqua adferri conſueverat, notante Servio *ad 12. Æneid. v. 139.*

Veſtæ non niſi ex Numico fluvio libari ſolebat. *Serv. ad 7. Æneid. v. 150.* Plutarchus in Numa, Camoenarum fontem Veſtalibus ſacratum eſſe dicit, cujus aqua quotidie penetralia luſtrarent atque adſpergerent. Hinc ergo aquam quoque petiiſſe videtur Rhea Sylvia, Romuli Remique mater. 3. Faſt.

Sylvia Veſtalis (quid enim vetat inde moveri?)
Sacra lavaturas mane petebat aquas.
Ventum erat ad molli declivem tramite ripam,
Ponitur e ſumma fictilis urna coma.

Talia vaſa Perſius, ſat. 2. *Veſtales urnas & Tuſcum fictile* vocavit. Vas ſcilicet & *fictile & futile*, a fundendo dictum; lato ore, fundo anguſto. quia aqua ad ſacra Veſtæ in terra non ponitur, quod ſi fiat, piaculum eſt, ideo

ideo excogitatum eſt vas,quod ſtare non poſſet,ſed poſitum ſtatim effunderetur.

Aqua Mercurii ad portam Capenam luſtrabant ſe Mercatores, ut *cap. ſup.* dictum eſt. De Aqua Anienis: Fragmentum ex Catone *quam Anienem in ſacrarium inferri oportebat.* De Iliſſo. Polyænus Stratag. 5. in Heraclide: *Hæc*, inquit, *tranſigebant* *παρὰ τὸν Ἴλισσον, ὖ τὸν καθαρμὸν τοῖς ἐλάτῖοσι μυςηρίοις*: *ad Iliſſum, ubi luſtratio fieri conſuevit minoribus myſteriis.* De Iliſſo Pauſan. p. 41. vide Lucian de domo. tom. 2. pag. 791.

In ſacris Inferorum, aqua ex lacu Averno adhibebatur, quia circa eum Inferni ingreſſum eſſe putabant: unde tam teter odor exhalabat, ut eo tacti aves ſupervolantes deciderent: quod tamen alii non propter odorem,ſed propter ipſarum avium pondus accidere dixerunt,quia vapori ſulphureo aer cedit, adeoque aves ſuſtinere nequit. *Serv. ad 6. Æneid. v.* 239. unde Avernus, q. *ἄορνος* dictus. Ariſtoteles autem, *de admir. audit. cap.* 97. eum avibus carere negat, magnam enim cygnorum copiam in ipſo oriri oculatos teſtes retuliſſe.& aquam ejus adeo pellucidam eſſe & ſinceram, ut contem plantes maximo ſtupore afficiantur.

Totum mare gentilibus ſacrum fuit: videatur Voſſius, de idol. lib. 2. cap. 77. & aqua marina luſtrationibus adhibita. Tacit. annal. 15. c. 44. *unde* (ex mari proximo) *hauſta aqua, templum & ſimulachrum Deæ* (Junonis) *proſperſum eſt.* Cœlius Rhodig. lect. antiq. lib. 11. cap. 22. occaſione verborum Ciceronis: *Mari cætera quæ violata ſunt expiari putantur*;
„ ſic ſcribit: Ambiguitatem habet nec contemnendam,ſcioque non pau-
„ cos in eo corrugaturos frontem. Quid ergo ad ejus obſcuritatis illuſtra-
„ tionem promimus? An doctiſſimum credimus Oratorem ad id alluſiſſe,
„ quod ſcribit Ariſtophanis interpres ſuper eo Comici verſiculo: *Plut.*
„ *act.* 3. *ſc.* 2.

„ *πρῶτον μὲν αὐτὸν ἐπὶ θάλατῖαν ἤγομεν, Ἔπειτ᾽ ἐλῦμεν.*

„ hoc eſt, *primo quidem ad mare ipſum produximus, mox & lavimus.* Mos
„ erat, inquit, veteribus illic *καθαίρειν τῆς ἀφωσιωμένης*, id eſt, expiare
„ pollutos Homerus.

„ *Καὶ εἰς ἅλα λύματ᾽ ἔβαλλον.*

„ id eſt, *in mare ſordes rejiciebant.* Quin Platonem item ferunt, in Ægy-
„ ptum ad Sacerdotes & Prophetas ſe conferentem, ut eorum ſapientiæ
„ placita perdiſceret, ſecum habuiſſe Euripidem quoque, quem morbo
„ implicitum, poſteaquam eſt maris aqua incolumitati reſtitutus Sacer-
„ dotum opera, mox id verbis ita teſtatum:

— „ *Θάλασσα κλύζει πάν]α τῶν ἀνθρώπων κακά.*

„ hoc eſt, *cuncta mortalium mala prorſus abluit mare.* Quin & eadem rati-
„ one poteſt Lycophron in Alexandra, ἀγνίτην ἅλα dixiſſe id eſt, *luſtralem*
„ *ſalem*, etiamſi ad hoſpitalem amicitiam id referendum interpres putat,
„ quod initio apponeretur ſal, ut qui hoſpitali jungerentur jure, ſic expur-
„ garentur. Addit tamen, arbitrari alios maris aquam dulcibus cenſeri
„ purgationibus aptiorem. At, inquit, mihi id non arriſerit ſatis. Scribit
„ Plutarchus, Ariſtidem, cum pro Athenienſibus Græcos ſacramento
„ adegiſſet, inter imprecationes mydros, id eſt, ferri ignitas pilas in ma-
„ re conjeciſſe: veluti tamdiu jusjurandum manere apprecarentur, quam-
„ din latuiſſent illi ſub a quis: id quod apud Sophoclem in Antigone Gram-
„ matici annotarunt. Verum ut addubitatio eximatur omnis, ſi qua eti-
„ amnum reliqua ſit; ad purificationem ſcribit Proclus ſulphur adhiberi, &
„ maris aquam. meminit Iliados primo Euſtathius Euripidis ſenten-
„ tiæ, cujus uſum non providit vir, meo judicio, alias eruditus: nam
„ fluctuantibus verbis Poetæ ſenſum perlicit, nec aſſequitur tamen, ut
„ qui in lubrico gradum ſiſtere nitatur. Ex iis, quæ promſimus, li-
„ quere amplius poteſt. Sed & eadem opera enarratur Catullianum
„ carmen ad Gellium, de profano quodam & inceſto, quod inſcite ni-
„ mis ac oſcitanter aut prætereunt interpretes aut neſciunt:

„ *Quid facit is, patruum qui non ſinit eſſe maritum,*
„ *Ecquid ſcis quantum ſuſcipiat ſceleris?*
„ *Suſcipit, o Gelli, quantum non ultima Thetys,*
„ *Nec genitor Nympharum abluit Oceanus.*

Hæc Rhodiginus. De aqua ſale mixta locus eſt in Theocr. idyll. 25. quod ἡρακλίσκος inſcribitur:

—— Καθαρῷ δὲ πυρώσατε δῶμα θεείῳ
πρῶτον, ἔπειτα δ' ἅλεσσι μεμιγμένον (ὡς νενόμισαι)
Θάλλῳ ἐπιῤῥαίνειν ἐςεμμένον ἄβλαβες ὕδωρ.
Puro luſtrate domum ſulphure
Primum, deinde ſale mixta (ut conſuetum eſt)
Ramoque virenti coronata aſpergite pura aqua.

Apud Plutarchum, 1. *Sympoſ. quæſt.* 9. Themiſtocles Stoicus ex Theone Grammatico quærit, cur Homerus Nauſicaam fecerit in fluvio, non in mari lavantem, quod tamen in propinquo erat, calidius item, pellucidius, ac majore tergendi vi præditum. Virtutis ſimulachrum, ex oraculis Sibyllinis, ad mare deportatum, ibique aqua marina luſtratum, apud Dionem, lib 48. Val. Flacc. 2. Argon.

——*Sine foedatum te funere pontus Expiet* ——

Aqua

Aqua autem naturaliter ſacra deficiente, alia utebantur, ſed ritibus quibuſdam ac cærimoniis conſecrata. Erat ad fores templorum aquiminale quoddam magnum, quales fere tinctorum cortinæ, in quod mergebant titionem ardentem, ab ara ſumtum, quando victima adoletur, eaque ſe adſpergebant, aut a ſacrificulis adſpergebantur, Eurip. Herc. fur. v. 928, 929.

Μέλλων δὲ δαλὸν χειρὶ δεξιᾷ φέρειν.
Εἰς χέρνιβ᾽ ὡς βάψειεν Ἀλκμήνης γόνος.
Cum autem torrem manu dextra laturus eſſet
Filius Alcmenæ, ut intingeret in aquam luſtralen.

Athenæus lib. 9. cap. 18. quid ſit χέρνιψ explicans: ἐςὶν, inquit, ὕδωρ, εἰς ὃ ἀνέβαπτον δαλὸν ἐκ τοῦ βωμοῦ λαμβάνοντες, ἐφ᾽ οὗ τὴν θυσίαν ἐπετέλουν, καὶ τούτῳ περιῤῥαίνοντες τοὺς παρόντας ἥγνιζον. i.e. *χέρνιψ eſt aqua, in quam titionem ex ara ſumtum tangebant, & quam ad perficiendum ſacrum adhibebant, & illa conſperſos purificabant eos, qui adeſſent.* Aqua roſacea ſe luſtrant hodierni Peguani. *Carolin. ethnicis. part. 1. cap. 22.*

Alias autem ſimulatis aquis utebantur, ſi ea deficeret, quam ſacrorum ratio requirebat. Dido, 4. Æneid.

Sparſerat & latices ſimulatos fontis Averni.

In aliis ſacris hoc quoque frequentatum. Cum de animalibus haud adeo ubique obviis ſacrificandum, de pane vel cera fiebant. Athenienſes, ait Thucydides, lib. 1. in honorem Jovis Melichii Dialia olim celebrarunt extra urbem, ubi totius populi conventu plerique non veras ſed commode aſſimulatas victimas obtulerunt. inde Μειλίχιος dictus, quod pauperes poma pro bubus dederint. Idem Herculi factum Jul. Pollux, lib. 1. refert, cui Bœoti arietem immolaturi, ſerius victimam adducentes, ab Aſapo fluvio, ſubito, ne tranſire poſſent, accreſcente excluduntur. Itaque pueri juxta aram arreptum malum, cui ramos, pedum vice, ſubdiderunt quatuor, duoſque cornuum loco, ad arietis formam Deo immolarunt, quem eo magnopere delectari credebant. Alii hæc contigiſſe ſcribunt, cum bos immolandus rupto fune profugiſſet. *vid Eraſm. Adag. Hercules Pomarius: & Malum Hercules.*

Ex farina bovem immolavit Pythagoras, cum reperiſſet latus ſubtenſum trianguli, rectanguli lateribus continentibus æquivalere: quod in ejus vita narrat Porphyrius. huic non diſſimile eſt apud Athenæum, lib. 1. cap. 3. & *Philoſtr. lib. 1. de vit. Apollon.* de Empedocle. qui, victor in certamine Olympico, cum eſſet Pythagoricus animatiſque cibis abſtineret, e myrrha, thure, pretioſiſque aliis odoribus fictum bo-

vem diſtribuit illis, qui in eo totius Græciæ conventu occurrebant. Cyziceni Proſerpinæ quotannis nigram bovem immolabant. in nummis M. Aurelii, apud Patinum, p. 238. bos cernitur, cum inſcr. ΚΥΖΙΚΗΝ. ΝΕΩ ΚΟΡ. cum autem a Mithridate obſiderentur, οἱ μὲν ὐκ ἔχοντες ἔπλαττον ἀπὸ σίτυ, qui bovem ſibi comparare nequirent, ex frumento illam effinxerunt. *App. Alex. in Mithrid. Plutarch. in Lucullo.* Apud Ægyptios qui Lunæ ſacrificaturi erant οἱ πένητες αὐτῶν ὑπ' ἀσθενείης βιὺς τινας πλάσαντες ὗς, καὶ ὀπλήσαντες ταύτας θύυσι, *qui ſunt inopes propter tenuitatem facultatum, aſſimilatos quoſdam ſues coquunt, quos immolent*, Herodot. Euterpe. In Elapheboliis cervus ex farina, melle ac ſeſamo fiebat. ex *Athen. lib.* 14. *cap.* 14. in Buphoniis popanon pro bove oblatum. *Heſych.*

Porcam auream & argenteam dici ait Capito Attejus, quæ etſie numero hoſtiarum non ſint, nomen tamen earum habere. alteramex auro, alreram ex argento factam adhiberi ſacrificio Ceriali: *Feſtus.* Cervaria ovis, quæ pro cerva immolabatur. *Idem* Simulabantur etiam loci ſacri. Serv. ad 2. Æneid. v. 178. *Ne Dux ab exercitu diutius abeſſet, Si Romam ad renovanda auſpicia de longinquo reveniſſet, conſtitutum ut unus locus de captivo agro Romanus fieret in ea provincia, in qua bellabatur, ad quem, ſi renovari opus eſſet auſpicia, Dux rediret.* In luſtrationibus ſimulati homines. Val. Flacc. 3. Argon.

Quin etiam truncas nemorum effigieſque virorum
Rite locat quercus, ſimulataque ſupligat arma.
Huc Stygias tranſire minas, iramque ſeveri
Sanguinis, his orat vigiles incumbere curas.

Atque hinc explicari pòſſet, quid ſit ἑκατόμβη ψευδωνύμως ſic dicta. Non, ut judicat Caſaubonus *in Athen. lib.* 1. *cap.* 3. ſacrificium ex centum ovibus & bove uno, quod Βύπρωρον Heſychio dicitur, tale enim ſacrificium ex veris animalibus fiebat. nec ex Heſychii loco colligi poteſt hæc denommaſtio: ſed tale, quod ex ſimulatis fiebat, non veris ammalibus. Huc pertinet illa ſacrificiorum emendatio, in Saturnalibus, cum pro hominibus oſcilla & cereos ſubſtituerunt, & pro mactatis pueris effigies Maniæ ſuſpenſæ pro ſingulorum foribus, periculum ſi quod immineret familis, expiabant. *Macrob. lib.* 1. *Saurn. cap.* 7.

C A-

CAPUT XVIII.

Ventilatio per vannum, quæ inter inſtrumenta cæremoniarum Bacchi *&* Minervæ. *Caper* Baccho *immolatus, & ejus exta. quare? Etiam ſus.* Liba. *Athenienſium* ἀσκολιασμός. *Hæretici* ἀσκοδρομίται. *Oſcillatio, unde dicta. quis luſus? ejus ratio: tum ex Latio, tum ex Græcia adducta.*

LUſtrationes quæ per Aerem fiebant, vel Ventilatione, vel Oſcillatione peragebantur. Ventilatio per Vannum fiebat, quæ propterea inter cæremoniarum inſtrumenta ſacra adhiberi ſolebat. Apul. lib. 11. in deſcriptione pompæ Iſiacæ: *Quintus auream vannum aureis congeſtam ramulis ferebat.* Virg. 1. Georg.

——*Myſtica vannus Iacchi.* Ubi ſic Servius: *Myſtica Iacchi, ideo ait, quod Liberi Patris ſacra ad purgationem animæ pertinebant: & ſic homines ejus myſteriis purgabantur, ſicut vannis purgantur frumenta. Hinc eſt quod dicitur Oſiridis membra a Typhone dilaniata, Iſis cribro ſuppoſuiſſe. Nam idem eſt Liber Pater in cujus myſteriis vannus eſt, quia, ut diximus, animas purgat. unde Liber ab eo quod liberet dictus, quem Orpheus a Gigantibus dicit eſſe diſcerptum. Nonnulli Liberum Patrem* λικμητὴν *dici aſſerunt. Vannus autem apud eos* λικμὸς *appellatur, ubi de more poſitus eſſe dicitur, poſtquam utero matris eſt editus. Alii myſticam ſic accipiunt, ut vannum vas vimineum latum dicant in quod ipſi Optiii * capacitatem congerere ruſtici primitias frugum ſoleant & Libero & Liberæ ſacrum facere. Inde myſtica.* Apud Athenæum, lib. 5. cap. 7. in pompæ Bacchicæ deſcriptione recenſentur mulieres τὰ λίκνα φέρουσαι. Audiamus & Voſſium, lib. 2. de idol.
„cap. 14. Bacchi, inquit, λικμητοῦ meminit & Plutarchus de Iſide &
„ Oſiride. Indeque *vannifer* λικνοφόρος Demoſtheni, oratione contra
„ Cteſiphontem. Sic enim iſthic, non λιχνοφόρος ſcribendum eſſe colli-
„ go ex Harpocratione in λικνοφόρος, ubi & legas, τὸ λίκνον πρὸς πᾶ-
„ σαν τελετὴν, καὶ θυσίαν ἐπιτήδειον ἐστίν. *Vannus ad omnia initia, &*
„ *ſacrificia commoda eſt.* Quid mirum de τελεταῖς ſive initiis, cum his

„ ex

„ ex eo nemen ſit datum, quod initium ſint vitæ melioris ac vitæ hujus
„ finis & perfectio? Quippe ea nequit eſſe, niſi animæ prius purificentur.
„ cujus rei ventilabrum erat ſignum, ut diximus. Nec mirum magis
„ de ſacrificiis, quæ fierent ad mentes expurgandas, ac ſæpe urbem
„ totam vel exercitum expiandum. Neque in ſolis Iacchi ſacris vannum
„ adhibitam, ſed Minervæ etiam indicat Vetus Poeta, apud Plutar-
„ chum, & Clem. Alex. admon. ad gentes:

„ Βᾶτ' εἰς ὁδὸν δὴ, πᾶς ὁ χειρώναξ λεὼς
„ Οἱ τὴν Διὸς Γοργόπιν, ἐργάτιν θεὸν
„ Σταλοῖσι λίκνοις προτρέπεσθε.
„ *Ite in viam, omnis popule, manu victum parans,*
„ *Gnatam Jovis, Gorgopin, Ergatin Deam*
„ *Statuto adorans ventilabro.* —— Hactenus Voſſius.

Oſcillationem purgationis genus eſſe, & quidem maximum quo animæ aere purgentur, notavit Servius, ad 2. Georg. v. 389. & 6. Aneid. v. 740. quomodo autem oſcillatio in ſacris Bacchi facta ſit, docet Virgilius, 2. Georg.

Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Caditur, & veteres ineunt proſcenia ludi,
Præmiaque ingentes pagos, & compita circum
Theſeidæ poſuere; atque inter pocula læti
Mollibus in pratis unctos ſaliere per utres.
Nec non Auſonii, Trojæ gens miſſa, coloni
Verſibus incomtis ludunt, riſuque ſoluto:
Oraque corticibus ſumunt horrenda cavatis,
Et te, Bacche, vocant per carmina læta, tibique
Oſcilla ex alta ſuſpendunt mollia pinu.

Habemus hic ſacrificium in honorem Bacchi: habemus & ludos ſacrificio junctos. In ſacrificio, Baccho caper immolatur, quæ ei victima peculiaris: Nam cum Numinibus cæteris, ut ait Servius, varie pro qualitate regionum ſacrificetur, ut Veneri Paphiæ tantum de thure; Genitrici vero, id eſt, Romanæ, etiam de victimis: Libero ubique caper immolatur. Obſervandum tamen, Ægyptios, feſto Dorpiorum, Baccho ſuem immolaſſe. Herodot. Euterp. τῷ δὲ Διονύσῳ τῆς ὁρτῆς τῇ Δορπίῃ χοῖρον πρὸ τῶν θυρέων σφάξας ἕκαστος, διδοῖ ἀποφέρεσθαι τὸν χοῖρον τῷ ἀποδομένῳ τῶν συβωτέων. id eſt, *Dionyſo, die ſolennitatis Dorpiæ, ſuem ante fores ſinguli jugulantes reddunt ſubulco illi, qui attulerat ipſam ſuem.* Cauſa hujus infortunii capro fuit, quod venenato

nenato ſuo morſu vitibus noceat. Ovid. 1. Faſt.

Rode, caper, vitem, tamen hinc, cum ſtabis ad aram,
In tua quod ſpargi cornua poſſit, erit.

Quos verſus ex Græci Poetæ Eueni diſticho factos eſſe obſervat Politianus, miſc. cap. 26. quod tale eſt:

Κ'ἤν με φάγῃς ἐπὶ ῥίζαν, ὅμως ἔτι καρποφορήσω,
Ὅσσον ἐπισπεῖσαι σοι, τράγε, θυομένῳ.

Cujus pulcherrima eſt παρῳδία apud Suetonium in Domitiano, qui, ut edicti de excidendis vineis gratiam faceret, non alia magis re compulſus creditur, quam quod libelli ſparſi cum his verſibus erant:

Κ'ἤν με φάγῃς ἐπὶ ῥίζαν, ὅμως ἔτι καρποφορήσω,
Ὅσσον ἐπισπεῖσαι Καίσαρι θυομένῳ.

Quod enim vitis capro, hoc parodia Cæſari minitabatur: *vel ſi me ad radicem comederis, tantum tamen vini producam, quantum Cæſari immolando poſſit infundi.*

Capri mactati exta verubus colurnis torrebantur. ut deinde ait Virgilius:

Pinguiaque in verubus torrebimus exta colurnis.

ut & caper poſt mortem pœnas daret, & corylus quæ vitibus quoque nocet, unde idem:

Neve inter vites corylum ſere ——

In ipſo ſacrificio carmina canebantur, liba offerebantur. Virg. ibid.

Ergo rite ſuum Baccho dicemus honorem.
Carminibus patriis, lanceſque & liba feremus.

Liba, quia Bacchus mellis repertor. Ovid. 3. Faſt.

Liba Deo fiunt, ſuccis quia dulcibus idem,
Gaudet, & a Baccho mella reperta ferunt.

Apud Athenienſes ſacrificio additus fuit Ἀσκωλιασμὸς, ſaltationis ludicræ genus, ipſo præſertim Aſcoliorum feſto, quod parvorum Bacchi myſteriorum pars fuiſſe videtur. Utres (ἀσκοὺς) unctos inflatoſque humi ponebant, ut in eos uno tantum pede inſilientes facilius prolapſi riſum circumſtantibus moverent. quod hic ait Poeta:

inter pocula læti
Mollibus in pratis unctos ſalière per utres.

Sic de miſeri capri pelle ludebatur. Saltandi peritior præmium accipiebat vinum. Zezes comm. in Heſiod. Ἐγένετο δὲ τὰ ἀσκώλια οὕτως· Ἀσκοὺς πεφυσημένους, καὶ πνεύματος πεπληρωμένους τιθέντες κατὰ γῆς, ἑνὶ ποδὶ ἐφαλλόμενοι, ἄνωθεν τούτων ἐφέροντο, καὶ πολλάκι καταλισθαίνοντες

εἰς

εἰς γῆν ἔπιπλον, τοῦτο δὲ ἐποίων τιμῶντες τὸν Διόνυσον, ὁ γὰρ ἀσκὸς δέρμα ἐςὶ τράγε. ὁ δὲ τράγος τῆς θαλλῆς τῆς ἀμπέλε τρώγων, λυμαίνεται ταύτην. *Fiebant autem hoc pacto Aſcolia. Utres inflatos ventoque plenos humi deponentes, altero pede inſiliebant, atque ſuper iis ferebantur: tum ſæpius labantes in terram decidebant: faciebant autem id in honorem Dionyſi, quoniam uter pellis eſt hirci, qui pampinos vitium comedens, illis obeſt plurimum.* Eoſdem ritus deſcribit Ariſtophanis Scholiaſtes in Plutum, pag. 52. Similis videtur ille Romanorum ludus, de quo Varro lib. 1. de vit. Pop. Rom. citante Nonio Marcello, lib. 1. cap. 1. §. 76. *Etiam pelles bubulas oleo perfuſas percurrebant, ibi cernuabant, A quo ille verſus eſt in carmine: Sibi paſtores ludos faciunt, cernui conſualia.* Vel: *Ibi Paſtores ludos faciunt coriis cernualia*, ut Scaliger ad Feſtum corrigit.

Ineptiſſimum hoc ſacrum a gentilibus mutuati ſunt Chriſtiani quidam hæretici, qui ab eo curſu ἀσκοδρομῖται dicti ſunt, vel, ut Philaſtrius ſcribit, ἀσκοδρογῖται. In Galatia hi fuerunt, utrem inflatum contegentes, bacchantes circuibant, non capientes illud Chriſti, *Matth.* 9. 17. quaſi ſcilicet ipſi eſſent euangelici utres novi, bono vino repleti.

Romani in hoc Bacchi ſacro incomta carmina, hoc eſt, antiqua lingua Romana compoſita, adeoque tunc ridicula canebant, faciem larvis obtegebant ne agnoſcerentur qui hæc ludicra exercebant, ut & a mimis in theatro factitatum ad excitandum riſum, quando

—— redit ad pulpita notum
Exodium, cum perſonæ pallentis hiatum
In gremio matris formidat ruſticus infans.

Accedebant tandem *Oſcilla*, quæ ex arbore ſuſpendebantur. De vocis
„ ἐτύμῳ hæc habet Salmaſius, ad Tertull. de pallio. pag. 130. Oſcil-
„ lum, libratio, αἰώρα. Significat etiam perſonam & larvam. Cum
„ σωμάτιον, aut προσωπεῖον, ſignificat, diminutivum eſt ab os. Sic enim Os
„ oſculum, oſcillum: ut vas, vaſculum & vaſcillum. unde oſcillorum,
„ ludicrum, quod σωματίων Græci dicunt, apud Auſonium: & σωμάτιον
„ eburneum apud Ennodium. At cum αἰώραν & librationem deſignat,
„ aliam habet originem. Κῖνος Græce eſt κίνησις. ut δῖνος, ἡ δίνησις: & μῖμος,
„ ἡ μίμησις. Latini, ut Mimum ex Græco τὴν μίμησιν dixere. Gloſſæ: Ci-
„ nus, τὸ νεῦμα. Iſidoro Cini ſunt indecentes oris tortiones motitationes,
„ a voce cinus ὑποκοριστικῶς cillus, ut vinum villum: arvina arvilla: fritinus
„ fritillus, etc. a cillus autem verbum cilleo antiquum, pro moveo vel
„ inclino. Inde furcillas veteres Grammatici dictas interprepantur,
„ quod his frumenta cilleantur, id eſt, moveantur. Inde compoſitum
„ ver-

„ verbum obſcilleo, quod oſcilleo poſtea dixere: ut oſtendo, pro ob-
„ ſtendo, oſtentum pro obſtentum, & oſtentare pro obſtentare. A
„ verbo oſcillo vel oſcilleo nomen oſcillum: ut gubernum a guberno,
„ monſtrum a monſtro, pandum τὸ περιπέτασμα a pando, quod poſt-
„ eadictum eſt bandum. Oſcilla apud Vir„gilium ſunt αἰώραι, κινήσεις.
Hæc ex Salmaſio. Alii componunt ex *os* & verbo *celo* quod os celare perſonis ſint ſoliti, qui hoc genere luſus utebantur. Alii, quod ora hoſtiarum in ſummis perticis figerentur. Alii tandem ab Oſcis acceſſunt, qui hos ludos exercuiſſe, & per Italiam ſparſiſſe dicuntur. confer Voſſii Etymol: in *Oſcillum*.

Oſcillatio vero luſus erat, quo impoſiti tranſverſo tigno de arbore ſuſpenſo, alternis ſe mutuo extollebant & ſubmittebant. Unde ducta metaphora; Tertullianus, de pallio: *Arietem, oſcillum penduli impetus* vocat. Item mundum ex axe pendentem, *oſcillum univerſitatis.* cap. 12. de anima. quomodo de terra Ovid.

Terra pilæ ſimilis, nullo fulcimine nixa,
Aere ſublimi tam grave pendet onus.

Quod in libro Jobi, cap. 26. c. 7. dicitur: *Suſpendit terram ſuper nihilum.* Oſcilla alii dixerunt eſſe membra virilia, de floribus facta, quæ ſuſpendebantur per intercolumnia, ita ut in ea homines, acceptis clauſis perſonis impingerent, & ea ore cillerent, id eſt moverent, ad riſum populo commovendum. Hoc in Orpheo lectum eſſe ait Servius. Hujus Luſus cauſam alii ex Latio, alii ex Græcia arceſſiverunt. Ex Latio quidem, quia, juxta Feſtum, Latinus Rex, prœlio, quod ei fuit adverſus Mezentium, Cæritum Regem, nuſquam apparuerit, judicatuſque ſit Jupiter factus Latiaris. Itaque per ſex eos dies feriatos, liberos ſervoſque requirere eum, non ſolum in terris, ſed etiam qua videretur cœlum poſſe adiri per oſcillationem, velut imaginem quandam vitæ humanæ, in qua altiſſima ad infimum, interdum infima ad ſummum feruntur. atque ideo memoriam quoque redintegrari initio acceptæ vitæ per motus cunarum, lactiſque alimentum, quia per eos dies feriarum, & Oſcillis moveantur, & lactata potione utantur. Eobanus Heſſus a Virgilio hic tangi judicat morem ſacrificandi antiquiſſimum, quo Diti & Saturno olim in Italia fiebat, de quo Macrob. Saturn. lib. 1. cap. 7. Cum enim Saturno humanis prius hoſtiis litaſſent, & Diti humana capita obtuliſſent, juxta oraculum:

Καὶ κεφαλὰς κρονίδῃ, καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα.

Hercules alium & fauſtiorem ſacrificandi ritum indicavit, nempe ut non capitibus humanis, ſed oſcillis ad ſimilitudinem humanorum capi-

tum factis, Ditem placarent, & Saturno non viros, ſed accenſa lumina, utraque enim φῶτα vocant Græci, offerrent. Plut. quæſt. Rom. 30. Ovid. Faſt. 5.

Fama vetus, tunc, cum Saturnia terra vocata eſt,
Talia fatidici dicta fuere ſenis:
Falcifero libata Seni duo corpora gentes
Mittite, quæ Tuſcis excipiantur aquis.
Donec in hæc venit Tirynthius arva, quotannis
Triſtia Leucadio ſacra peracta Deo.
Illum ſtramineos in aquam miſiſſe Quirites,
Herculis exemplo corpora falſa jaci.

Verum Oſcillatio non in Saturni aut Ditis, ſed in Bacchi ſacris uſitata fuit: ideoque hæc Herculis ſacrificandi ratio huc nihil facit.

Qui vero ex Græcia hujus Luſus originem derivant, fabulam, quam enarrat Servius, afferunt: „ Icarius Athenienſis Pater Erigones, „ quum acceptum a Libero Patre vinum mortalibus indicaret, occi„ ſus eſt a ruſticis, qui cum plus æquo potaſſent, inebriati Venenum ſe „ accepiſſe crediderant. Hujus canis reverſus eſt ad Erigonen filiam, „ quæ, cum ejus comitata veſtigia, perveniſſet ad Patris cadaver, „ laqueo vitam finivit. Hæc, Deorum voluntate, inter aſtra relata „ eſt, quam vocant Virginem. Canis quoque ille eſt inter ſidera col„ locatus. Sed poſt aliquantum tempus, Athenienſibus morbus im„ miſſus eſt talis: ut eorum virgines, furore quodam, compelleren„ tur ad laqueum; reſponditque oraculum: ſedari poſſe peſtilentiam „ illam, ſi Erigones & Icari cadavera requirerentur: quæ cum diu quæ„ ſita nuſquam invenirentur, ad oſtendendam ſuam devotionem Athe„ nienſes, ut etiam ea in alieno quærere viderentur elemento, ſuſpen„ derunt de arboribus funem: ad quem ſe tenentes homines, hac atque „ illac agitabantur, ut quaſi etiam per aerem illorum cadavera quære„ re viderentur. Sed cum inde plerique caderent, inventum eſt, ut „ formas ad oris ſui ſimilitudinem facerent, & eas pro ſe ſuſpenſas moverent. Atque huc facit feſtum illud Athenienſium Ἀιώρα dictum, quod inſtitutum fuit vel in honorem Erigones Icarii filiæ: vel alterius Erigonæ, Ægiſthi & Clytemneſtræ filiæ. *Meurſ. Græc. fer. Ouzeel. ad Min. Fel. pag.* 125. Concludit tamen Servius: Prudentiores dicere, ſacra Liberi Patris ad purgationem animæ pertinere; Per oſcilla autem maximum purgationis genus, videlicet aeris, intelligendum eſſe. Scripſit etiam Varro, citante Servio, ſuſpendioſis, quibus juſta fieri jus non

non ſit, ſuſpenſis oſcillis, veluti per imitationem mortis, parentandum eſſe. ad 12. Æn. v. 603.

CAPUT XIX.

Veſta terram & ignem veteribus notavit. Luſtrationes per terram ab igne denominantur. Mundi purgatio per ignem, Purgatio animæ per ignem Spiritus Sancti. Ejus ſymbolum ignis θεοπετής. *Sacra Molochi. Hirpini per ignem ambulantes. Galli, & incolæ inſulæ Carolinæ vivos homines comburebant. Probatio per ignem apud Chriſtianos. Luſtrationes per fumum ſulphuris, tædarum, verbenarum, roris marini, Sabinæ, præſertim lauri, Kyphi, thuris, fœni, ſtipularum, & ſtrobi.*

ANtiquiſſima antiquorum Romanorum Dea Veſta Terram ſimul & ignem ſignificabat. Numa Pompilius, teſte Plutarcho, Veſtæ ædem fecit orbicularem, in cujus medio ignis eſſet æternus. Ovid. 6. Faſt.

Nec tu aliud Veſtam, quam vivam intellige flammam,

Sed & deinde: *Stat vi terra ſua, vi ſtando Veſta vocatur.*

Terræ autem ignem ſubeſſe indicatur eodem libro;

Veſta eadem eſt & terra: ſubeſt vigil ignis utrique,
Significant ſedem terra focuſque ſuam,

Hujus rei tres ex antiquis rationes producit Voſſius, de idolol. lib. 2. cap. 65. quarum prima; quod ignes cœleſtes, quos ſidera dicimus, vaporibus alantur, quos terra emittit. Secunda; quia terra ignes continet ſubterraneos, quos aperte arguunt Ætna, Veſuvius, Hecla, aliique montes etiam in America reperti. Tertia; quod ignis elementum ſit permixtum aquis, aeri, & inprimis terræ. Nec enim terra tantum profert uſtilia, ut ligna, carbones foſſiles, inprimis teſſellas illas uſtiles apud Batavos, de quibus elegans eſt Caſparis Barlæi ænigma:

Dic, ubi terrarum pereant ſua rura colonis,
Ipſaque concepto fomite flagret humus:

Et mox effoſſi vectentur navibus agri,
Naiadeſque natent hic ubi Veſta ſtetit?

Verum etiam ignis per totam terram ſe diffundit; argumento vel hoc ſit, quod terra ſi eam hyberno tempore effodias fumare ſoleat; quodque nix, quæ in agro recens inarato ceciderit, cito liqueſiat. Non mirum ergo ſi luſtrationes terreæ comprehendantur ſub illis luſtrationibus quæ per ignem fiebant. Serv. ad 6. Æneid. v. 742. *Animæ terra purgantur, quæ nimis oppreſſæ ſordibus fuerint, deditæ ſcilicet corporalibus blandimentis, id eſt, tranſeunt in corpora terrena: & hæc igni dicuntur purgari. Ignis enim ex terra eſt, quo exuruntur omnia, nam coeleſtis nihil perurit.* Ab igne autem hæ luſtrationes denominabantur, quia hoc in eis elementum prædominatur maxime. Ex Aqua & Igni omnia naſci, cap. 17. dixi; unde alterum foemininum vocatur a Lactantio, *lib. 2. cap.* 10. Heraclitus, Parmenides, & omnis Stoa hoc rerum omnium principium ſtatuebant: non ſine cauſa ergo mundi noviſſimam purgationem Igne peragendam eſſe crediderunt. Hoc enim non ex ſacris tantum literis manifeſtum eſt, ſiquidem, Petro, 2. ep. 3. 7. *qui nunc ſunt coeli & terra aſſervantur igni in diem damnationis.* Sicut enim aqua diluvii foedum libidinis ardorem exſtinxit: Sic ignis ultimæ conflagrationis mundi charitatis teporem ulciſcetur. Verum nec gentiles penitus ignorarunt. Jupiter, apud Ovid. 1. metam.

Eſſe quoque in fatis reminiſcitur, affore tempus
Quo mare, quo tellus, correptaque regia coeli
Ardeat, & mundi moles operoſa laboret.

Panætius, ut ait Cicero, 2. *de nat. Deor.* eventurum addubitabat, ut ad extremum omnis mundus igneſceret, cum humore conſumto, neque terra ali poſſet, neque remearet aer, cujus ortus aqua omni exhauſta, eſſe non poſſet, ita relinqui nihil præter ignem, a quo rurſus animante ac Deo renovatio mundi fieret, atque idem ornatus oriretur. Cæſi in acie Pharſalica, apud Lucan. lib 7.

Hos, Cæſar, populos ſi nunc non uſſerit ignis,
Uret cum terris, uret cum gurgite ponti:
Communis mundo ſupereſt rogus, oſſibus aſtra Miſturus. ——

Certa autem temporum revolutione, & magni anni Platonici periodo, ex contrariorum incremento diluvia & incendia fieri putabant, quod docet Cicero in ſomnio Scipionis, &, qui illud explicavit, Macrobius, *lib. 2. cap.* 10. An autem ignis ille ex ſeptentrionalibus locis ſit exarſurus, ubi terræ globus magis prominet, atque ubi cometarum ignes multo facilius oriuntur, ut docent Phyſici; Item an hunc ignem ultimæ mun-

mundi conflagrationis, quadraginta annorum ſiccitas ſit præ ceſſura, quo temporis tractu Iris in coelo non ſit videnda? inter curioſas otioſorum quæſtiones referimus. Non enim erit ignis ille qualem nos, ſed qualem Deus novit.

Non minorem ergo Ignis quam aqua purgandi vim habet. Aurum, aliaque metalla per eum ſane purgantur. Spiritus Sanctus, cujus divino afflatu a peccatis purgamur indies, igni ſe aſſimilat. quare Johannes Bapt. non minus igne quam aqua nos baptizandos eſſe clamat. *Matt.* 3. non ſenſu quorundam hæreticorum, qui baptizandis quoque ſtigma inurebant: Sed igne coeleſti, Spiritu S. qui eſt Spiritus judicii, Spiritus incendii, atque exuſtionis, *Jeſ.* 4. qui veteres peccati reliquias in anima noſtra hærentes exurit, atque expellit: non ſecus ac agris

—— Omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor.

Ideoque per viſibile Ignis ſymbolum ſæpiuſcule ſe manifeſtavit Eccleſiæ. Deſignatus enim eſt per Ignem θεοπετῆ, in ſummi Sacerdotis Aharonis inauguratione victimas comburentem. *Lev.* 6. Deſignatus eſt per ignem eodem modo coelitus delapſum, cum Salomo templum a ſe extructum dedicaret. 2. *Chron.* 7. Deſignatus denique eſt per continuum ſacrificiorum ἐμπυρισμὸν ſuper altare. Qui enim altare victimam ſanctificare poſſet, niſi aliquid ſit ἐπάνω αὐτοῦ, quod & ipſum altare & victimam ſanctificet? ut Chriſtus innuit, *Matt.* 23. 19, 20. Deus enim totam Veteris Teſtamenti παιδαγωγίαν noluit eſſe θρησκείαν σαρκικὴν, ſed ſpiritualem λογικὴν pro modulo ætatis, & oeconomia ſub Vet. Teſtamento. Ignis quoque ſymbolum erat externum, quo ſe initio Novi Teſtamenti, in Pentecoſtes celebritate exhibere voluit. *Act.* 2. Hæc & ſimilia æmulatus Dæmon, ſuos quoque cultores in divinationibus, in ſacrificiis, maxime autem in luſtrationibus igne uti voluit.

Luſtrationes per ignem vel flamma peragebantur, vel fumo.

Ad primum genus pertinent nefanda Molochi ſacra, in Palæſtina & circumjacentibus regionibus, etiam a Judæis celebrata, qui in valle filii Hinnomi; quam a tympanorum ſono, ne puerorum morientium ejulatus exaudirentur, excitato, *Tophet* denominarunt. De his ſacris Judæorum Magiſtri diſſentiunt, utrum februati tantum fuerint pueri, an vero præterea cremati? Ex multis ſcripturæ locis videre eſt, liberos a parentibus per ignem eſſe traductos. Lev. 18. 21. *De ſemine tuo ne des ad tranſducendum Molocho.* Deut. 18. 10. *Ne reperiatur inter vos, qui filium aut filiam per ignem traducat.* quod inter peccata Regis Me-

naſ-

naſſæ numeratur. 2. *Reg.* 21.5. Joſias autem hunc Molocho exhibendum honorem impedivit. 2. *Reg.* 23.10. hæc traductio non erat crematio liberorum; ſed februatio, hoc eſt, purgatio ſive expiatio quædam, qua per ſpatium inter duos ingentes ignes intermedium, vel a Camaris ſive Sacerdotibus, vel ad eorum præſcriptum a parentibus ipſis, aut ducebantur aut geſtabantur infantes. Ritus illius traductionis deſcribuntur a Maimonide, de idolol. cap. 6. §. 5. כיצד היו עושין מדליק אש גדולה ולוקח מקצת ורעו ומוסרו לכומרים עבדי האש ואותן הכומרים נותנין הבן לאביו אחר שנמסר בידן להעבירו באש ברשותו ואבי הבן הוא שמעביר בנו על האש ברשות הכומרים ומעבירו ברגלין מצד זה לצד אחר בתוך השלהבת לא שהוא שורפו למולך. כדרך ששורפין בניהם ובנותיהם לעכו״ם אחרת אלא בהעברה בלבד היתה עבודה זו ששמו מולך *Quomodo (id fiebat?) Accenſo igne magno, partem ſui accipiebant ſeminis, quam dein Sacerdotibus igni ſervientibus tradebant. At Sacerdotes ubi filium accepiſſent, eum patri reſtituebant, quo ipſe ex ſententia ſua eum per ignem traduceret. Igitur pater filium, permiſſu ſacerdotum per ignem agebat. Pedibus autem jubebat tranſire, donec, flammæ quicquid erat, emenſus foret. Non enim Molocho eum comburebant, quomodo liberos ſuos aliis exurebant Diis: ſed cultus ille Molochi tantum in tranſitu conſiſtebat.*

Aliis autem Scripturæ locis docemur, hanc ſuperſtionem in ſola februatione non ſtetiſſe, ſed vivicomburium fuiſſe. Pſ. 106. 37. *Immolaverunt* (יזבחו) *filios ſuos & filias ſuas dæmoniis.* Idem. 2. Reg. 17. 31. *Illi qui erant de Sepharvaim, comburebant filios igni, Adramelech, & Anamelech, Diis Sepharvaim.* Quæ numina ad Molochum facile reducuntur. Nempe ut *Adramelech* magnificum ac fortem Molochum ſive Regem: At *Anamelech* reſponſum ſive oraculum Molochi ſignet. Quæ diſcrepantia facile tolletur, ſi quis diſcedat in ſententiam Joh. Gerh. Voſſiii, qui exiſtimat, ubi traductionis ſolius meminit ſcriptura, ſignari non cremationem, ſed tantummodo deductionem duos inter ignes. Fatetur tamen, præter hanc februationem, quæ in familiis omnibus, rebus etiam proſpere fluentibus, obtineret fuiſſe etiam vivicomburium cariſſimorum pignorum, & quidem ex flore populi; quo in magnis calamitatibus placari Deum poſſe arbitrabantur. *Voſſ. de idolol. lib. 2. cap. 5. Sched. de Diis Germ. ſyngr. 2. cap. 33.*

Hujus cultus non unam imaginem, ait Coccejus, *ad Sanhedr. pag. 63.* nobis Rabbini ex archivo traditionum, aut conjecturarum ſuarum deprom-

proferunt : דרך העברה היכי דמי אמר אביי שרגא דליבני במיצע נורא מהאי גיסא ונורא מהאי גיסא רבא אמר כמשוורתא דפוריא :

id eſt : *per modum traductionis. Cujuſmodi illa eſt ? Ait Rabbi Abbai, Ordo laterum in medio erat. Ignis hinc inde ardebat. Rabba ait : ut qui ſaltant in feſto ſortium.* Ne ambulet ſed ſaliat, quemadmodum pueri in feſto ſortium ſolent, trans foveam in igne ſubter accenſo, ſaltare.

Imago Molochi, pro numero Planetarum, ſeptem habebat conclavia : quorum in primum offerebant ſimilam, in alterum turturem, in tertium ovem, in quartum arietem, in quintum vitulum, in ſextum bovem, in ſeptimum filium. Poſtremum hoc proprie Solis erat, ut Numinis excellentiſſimi, & reliquorum moderatoris. unde& honos redibat ad Solem, in quocunque conclavi offerretur : ſed proprius ille honos cum homo immolaretur. Summo enim Deo ſumma convenit victima. An autem Saturnus aut Venus per Molochum intelligendi, vide diſputantem Voſſium, loco citato. Item Seldenum de Diis Syris : & Interpretes veteres ac recentiores in locum Act. 7. 43. ac Saubertum de ſacrif. cap. 21. Leuſd. Philoſ. mixt. diſſert. 42.

Hæc ſuperſtitio ad alias quoque gentes tranſiit. Plin. lib. 7. cap. 2. *Haud procul urbe Roma, in Faliſcorum agro, ſunt paucæ familiæ, quæ Hirpiæ vocantur, quæ ſacrificio annuo, quod fit ad montem Soractem Apollini, ſuper ambuſtam ligni ſtruem ambulantes non aduruntur, & ob id perpetuo Senatus-conſulto, militiæ, omniumque aliorum munerum vacationem habent.* Apud Virgilium. 11. Æn. Aruns precatur :

Summe Deum, ſancti cuſtos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Paſcitur, & medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus veſtigia pruna.

Sil. Italicus, lib. 5. p. 74. Flaminius Cos. Æquanum Soracte ſatum noſcens,

——Patrio cui ritus in arvo,
Dum piger arcitenens accenſis gaudet acervis;
Exta ter innocuos late portare per ignes,

Sic alloquitur :

Sic in Apollinea, ſemper veſtigia pruna
Inviolata teras, victorque vaporis ad aras
Dona ſerenato referas ſolemnia Phœbo.

Quod autem a Virgilio pietate facere freti dicuntur, ad illud Servius ex Varro-

Varrone notavit: Hirpinos per ignem ambulaturos medicamento quodam plantas ungere.

Apud alias gentes ſacra etiam & ſimulachra fuerunt Molochi ſacris ſimillima. De Gallis, Cæſar, lib. 6. de bell. Gall. refert, eos habere ſimulachra immani magnituidne, quorum contexta viminibus membra vivis hominibus complere ſoliti fuerint, quibus ſuccenſis circumventi flamma homines exanimentur. Ab Hiſpanis orbem luſtrantibus reperta eſt inſula, quam a Carolo Carolinam dixerunt, in qua frequentes viderunt ſtatuas Deorum cereas, quibus illi infantes & puerulos, quos immolare ſtatuebant, incluſos, igne admoto, crudelitate nefaria necarunt Hæc narrat Stuckius, de ſacrif. gentil. fol. 42. hunc falli putat Hornius, Orig. Americ. pag. 125. 126. Eandem tamen hiſtoriam habet Vives ad Auguſtin. de Civ. Dei. lib. 7. cap. 19. &. Hoſpinianus de Orig. monach. fol. 167.

Ex gentiliſmo hoc cacoethes ad Chriſtianiſmum quoque dimanavit. Patres Concilii Conſtantinopolitani ſexti, in Trullo habiti, can. 65. quem allegat Dion. Voſſius, in locum Maimonidis paulo ante recitatum, ſic loquuntur: τὰς ἐν ταῖς νεμενίαις ὑπό τινων, πρὸ τῶν οἰκείων ἐργαστηρίων ἢ οἴκων ἀναπλομένας πυρκαϊὰς, ἃς καὶ ὑπεράλλεσθαί τινες, κατὰ τὶ ἔθος ἀρχαῖον, ἐπιχειρέσιν ἀπὸ παρόντος καταργηθῆναι προστάσσωμεν. hoc eſt: *Qui in noviluniis a quibuſdam ante officinas & domos accenduntur, rogos (ſupra quos etiam antiqua conſuetudine tranſilire audent) ceſſare jubemus.*

Huc referri poſſet probatio innocentiæ quæ per ferrum candens vel manibus verſatum, vel pedibus calcatum multis populis uſitata fuit. cujus memorabile exemplum, quod Othoni III. Imp. contigit, narratur Lipſio, monit. et exempl. Polit. lib. 2. cap. 9. videantur præterea, Delrio diſquiſ. magic. lib. 4. quæſt. 4. Camer. hor. ſubciſ. cent. 2. cap. 18. Loccen, antiq. Suecogoth. lib. 1. cap. 7. Dempſt. ad Roſin. antiq. lib. 8. in fine.

Luſtrationes per fumum variæ fuerunt: talibus enim odoramentis ſolis olim faciebant gentiles, quod proprie eſt θύειν, ut oſtendit Cl. Grævius, ad Heſiod. v. 337. varietas autem hæc orta eſt ex materia vel pabulo quo ignis nutriebatur quod vel ex mineralibus fuit, vel ex herbis.

Mineralia erant Sulphur & tædæ: quæ conjungit Juvenalis, ſat. 2.

—— Cuperent luſtrari, ſi qua darentur
Sulpura cum tædis. ——

Sulphur in religionibus locum habet ad expiandas ſuffitu domos. *Plin. lib.* 35.

*lib.*35.*cap.*15. hæc ratio eſt quare Græci θέειον, id eſt, divinum denominaverint. Euſtath. ad Iliad. Π. pag. 386. Θέειον ἢ τὴν θέαφον λέγει, ἢ λέπτην αἰθάλην πυρὸς, καθά τισι τῶν παλαιῶν δοκεῖ. ἢ καὶ εἶδόν τι θυμιάματος, ὃ ἐπὶ καθαρμῷ καὶ ἀποτροπιασμῷ μεταχειρίζοντο, διὸ θεῖον αὐτὸ εἶναι ἐδόκει. καὶ ἐντεῦθεν ἐκλήθη, πλεονασμῷ τοῦ ε. Theocr. Id. 25.

—— Καθαρῷ δὲ πυρώσατε δῶμα θεείῳ

Homer. od. χ. Οἶσε θέειον γρηῦ κακῶν ἄκος, οἶσε δέ μοι πῦρ,
Ὄφρα θεειώσω μέγαρον.

Porta ſulphur anus, malorum medelam, porta autem mihi ignem; Ut ſumigem domum. Ubi Euſtath. θέειον, θυμιάματος εἶδος, καθαίρειν δοκοῦντος τοὺς μιασμοὺς, διὸ καὶ διαστέιλας, κακῶν ἄκος αὐτὸ φησιν ὁ ποιητής. & in fine: ὅτι δὲ θεῖον ἐστιν ἐνταῦθα νοῆσαι, καὶ τὸν θέαφον τὸ λεγόμενον δηλαδὴ θεῖον ἄπυρον, δηλοῦσιν οἱ παλαιοί. Καὶ θεῖον μεν, ἴσως διὰ τὸ καινὸν τῆς αὐτοῦ ἐνεργείας καὶ τεράστιον. ἢ διὰ τὸ ἀνάγεσθαι ἔνθα τὰ θεῖα. ἢ καὶ διὰ τὸ θεόθεν εἶναι, μετὰ προσθήκης δὲ θεῖον ἄπυρον, τὸ ὀλιγόπυρον. βραχὺ γὰρ ψαῦσαν πυρὸς ἀνάπτεται. ἢ ὅτι οὐ χρὴ ἁπλῶς πυροῦσθαι αὐτὸ διὰ τὸ δύσοδμον.

Deinde Ulyſſes rurſus:

πῦρ νῦν μοι πρώτιστον ἐνὶ μεγάροισι γένεσθαι.
Ignis nunc mihi primum in domibus fiat.

Poſtea autem nutrix Euryclea

Ἤνεγκεν δ' ἄρα πῦρ καὶ θήϊον, αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς
Εὖ διεθείωσεν μέγαρον, καὶ δῶμα, καὶ αὐλήν.
Portavit ignem & ſulphur; At Ulyſſes
Bene fumigavit cœnaculum, & domum, & aulam.

Ovidius, 4. Faſt. de luſtratione ovilium Palilibus inſtituta:

Cærulei fiant puro de ſulfure fumi,
Tactaque fumanti ſulfure balet ovis.

Cauſam indicat P. Lotichius, Poetarum Germaniæ, ſui ſeculi, ſuaviſſimus, qui Ecl. 5. ſic canit:

Spargite coeruleos mihi, ſulfura, ſpargite fumos.
Sulphuris in terra gremio diffuſilis humor,
Gignitur, & rerum cauſas cuſtodit, & ortus:
Idem etiam magicis tactas ſuffitibus herbas
Adjuvat, & coecos quibus uritur implicat ignes.

Tædas Matth. Martinius, in Etymologico, ait eſſe morbum peculiarem pini ſylveſtris, qui etiam, ſed raro, accidat, larici; quando non tantum cor arboris, ſed & reliqua ejus ſubſtantia in pinguitudinem eſt mutata. Nos Belgæ Kijnhout vocamus. Hæc ligna aliis fortaſſe regioni-

gionibus incognita, nobis hic ſunt notiſſima. In agro enim Zutfanienſi ſub terra inveniuntur illis locis, ubi ruſtici teſſellas uſtiles, quas *turfos* vocant, magna copia effodiunt, quare inter mineralia eis locum aſſignavi. Florus, lib. 3. cap. 3. in tractu Venetiæ Italiam molliſſimam eſſe ait: talis eſt & ille tractus ubi hæ uſtiles teſſellæ, & ſimul tædæ incendio aptæ eruuntur: Nos veenen appellamus, quæ vox a Venetiæ appellatione quam minimum diſtat. Effodiuntur autem talium tædarum non tantum fragmenta, radices, rami, trunci; ſed integræ arbores, quod ſæpe mirati ſumus cum cauſam ignoremus. Hæc ligna in ignem conjecta, non modo luculentum faciunt focum, lucemque de ſe ſpargunt clariſſimam, adeo ut *Nec nocturna quidem carpentes penſa puellæ*, alia ex candelis luce egeant, neque adeo dependeant *lychni laquearibus altis Incenſi, ut noctem flammis funalia vincant*: Verum etiam de ſe gratiſſimum quaqua verſum ſpargunt odorem, ut mirum videri non debeat tales tædas in luſtrationibus adhibitas fuiſſe.

Inter herbas primum locum obtinent *Verbenæ* virgulta ſemper virentia, jucundi odoris, tales enim quæ uſtalatæ quoque odorem de ſe ſpargerent in luſtrationibus adhibebantur. Ecl. 8. *Verbenaſque adole pingues.* —— Et quævis virgulta religioni apta *verbenæ* dicebantur. *Hierabotane*: hoc eſt, herba ſacra, qua Feciales & Pater patratus coronabantur. Hac Jovis menſa verrebatur, domus purgabantur, luſtrabanturque. *Plin. lib.* 25. *cap.* 9. Servius ad Ecl. 8. innuit quoſdam per verbenas ramos olivarum intelligere, quia pingues, ſed & hoc de palma ac lauro dici poſſe. Alios autem rorem marinum, ſed multo clarius ad illa, 12. Æneid. *Verbena tempora vincti. Verbena*, inquit, *proprie eſt herba ſacra, ros marinus, ut multi volunt, id eſt,* λιβανωτὶς, *ſumta de loco ſacro Capitolii, qua coronabantur Feciales & Pater patratus fœdera facturi, vel bella indicturi. Abuſive tamen verbenas vocamus omnes herbas ſacratas, ut eſt laurus, oliva, vel myrtus. Terentius:* Ex ara ſume hinc verbenas. *Nam myrtum fuiſſe Menander teſtatur, de quo Terentius tranſtulit.* Sic hunc locum correxit Voſſius in Etymolog. voce *Verbena.* Nam *Licutagonis* plane corruptum ex *Libanotis*; & pro *ros maximus*, legendum eſſe *ros marinus*, cum vox Libanotis indicat ſatis, tum ex ejuſdem Servii verbis ad Ecl. 8. manifeſtum eſt. Sic ſentit Voſſius; Verum cum hanc herbam Apul ejus cap. 3. de virtu herb: *luſtraginem* vocet, ſine dubio ejus in ſacris uſum indicans quin pro *Licttagonis* legendum ſit *Luſtraginis*, retenta apud Servium voce λιβανωτὶς dubitari non poteſt.

Rorem marinum ab Ovid. 4. Faſt. quidam indigitari volunt illo verſu,

Ure

Ure mare oleas, tædamque herbaſque Sabinas,
Et crepet in mediis laurus aduſta focis.

Ubi pro *mares oleas* legi volunt *maris rores.* de herba Sabina, videatur Plinius lib. 24. cap. 11. aliique rei herbariæ ſcriptores. Propert.

Flore ſacella tego, verbenis compita velo,
Et crepat ad medios herba Sabina focos.

Sabinam & laurum conjungit Ovid. 1. Faſt.

Ara dabat fumos herbis contenta Sabinis,
Et non exiguo laurus aduſta foco.

Laurus ſanguinis purgandi vim habere creditur, dicta quaſi *lautus* a lavo. Feſtus: *Laureati milites ſequebantur currum triumphantis, ut quaſi purgati a cæde humana intrarent urbem. Itaque eandem laurum omnibus ſuffitionibus adhiberi ſolitum erat: vel quod medicamento ſiccisſima ſit: vel quod omni tempore viret, ut ſimiliter reſp. vireat.* Plin. lib. 15. c. ult. *Suffimentum cædis hoſtium & purgatio. Adeoque in profanis uſibus pollui laurum & oleam fas non eſt, ut ne propitiandis quidem numinibus accendi ex his altaria arave debeant.* Phoebo ſacra fuit: omitto Poetarum μύθυς. Plutarchus, *in libro de EI apud Delphos*, Apollinem dicit Phoebum nominari, quia hoc vocabulo antiqui omnia caſta & pura deſignaverunt. Sicut Theſſali Sacerdotes, nefaſtis diebus privatim & extra templa degentes φοιβονομεῖσθαι, id eſt, luſtrari dicuntur. Scilicet puro Deo pura arbor recte dicata eſt. Divini aliquid in hac arbore latere veteribus perſuaſum fuit. Credebant illi vim ineſſe malum averruncandi; patet ex proverbio, quod ex Suida refert Eraſmus: δαφνίνην φορῶ βακτηρίαν, *laureum baculum geſto*; quomodo loquuntur, qui inſidiis appetiti feliciter periculum effugerunt. Fulmine eam non tangi adeo verum credidit Tiberius Imp. ut propterea nunquam non lauream coronam geſtaret. *Suet. Tib. cap. 69.* Experientia contrarium tamen docet. Superſtitioſi laurum in os capere ſolebant: ait Theophraſtus, charact. cap. 16. ubi hæc notavit Caſaubonus: „ Neſcio an huic ſimilis ſuperſtitio ſit, quam apud Hieronymum in Mar„ cellæ viduæ epitaphio annotavimus, Sic ille: *Nec mirum ſi in plateis,* „ *& in foro rerum venalium, fictus ariolus ſtultorum verberet nates, & ob*„ *torto fuſte dentes mordentium quatiat.* Nam ariolorum conſuetudo (col„ ligi poteſt ex Seneca de vita beata) laurum geſtare, cum per urbem ince„ derent, quam fuſtem videtur Hieronymus vocare, quia erat, credo, „ virga majuſcula e lauro. Heſychius: Ἰθυντήριον, ὃ φέρουσιν οἱ μάντεις „ σκῆπτρον ἀπὸ δάφνης. Sane Poetæ dicuntur *laurum mordere* Juvenali & „ Caſſandra δαφνηφάγος a Lycophrone appellatur: quod quomodo cri-

 „ tici

„ tici explicent non eſt obſcurum. Apud Æſchylum in Agamemnone ha-
„ bitus vatis eſt, ut amictus veſte vatum propria, quam Poeta appellat
„ χρηστηρίαν, manu ſcipionem geſtet, & coronam collo appenſam:
„ Nam ait Caſſandra ſe habere Καὶ σκῆπτρα, καὶ μαντεῖα περὶ δέρῃ στέφη.
Hæc Caſaubonus. Sibylla apud Tibull. lib. 2. eleg. 6.

Vera cano, ſic uſque ſacras innoxia laurus
Veſcar, & æternum ſit mihi virginitas.

Præterea laurus igni injecta crepitum edit, cujus rei cauſas in natura latentes inveſtigavit Scaliger adverſ. Cardan. exerc. 180. §. 3. ſed hoc ipſo crepitu vaticinari credebatur. ſi non ederet ſonum, mali index erat. Propert. lib. 2. eleg. 28.

Et tacet extincto laurus adusta foco.

Contra autem ſi creparet vehementius, Tibull. lib. 2. eleg. 6.

Et ſuccenſa ſacris crepitet bene laurea flammis,
Omine quo felix & ſacer annus eat.
Laurus ubi bona ſigna dedit, gaudete coloni,
Diſtendet ſpicis horrea plena Ceres.

Plin. lib. 15. cap. ult. *Laurus manifeſto abdicat ignes crepitu & deteſtatione.*
Alciatus, embl. 22.

Præſcia venturi laurus fert ſigna ſalutis,
Subdita pulvillo ſomnia vera facit,

Hinc Poetis bene ominatur Owenus:

Laurus in igne crepat, vivunt in funere Vates.
Fallor? an hinc vatum gloria laurus erat.

Adde Paſchalium de coronis, lib. 8. cap. 10. ——14. Plutarchus, *in libro de Iſide & Oſiride*, 4. *ultimis capp.* herbas quaſdam enumerat aliaque, quibus Ægyptii ſuffitiones faciebant, quibuſque accenſis, propter flammæ vim diſſipantem ac diſſolventem, aerem attenuari ac purgari credebant: qualia reſina, myrrha, quam Ægyptii *Bal* nominant, quod delirationis amolitionem notat: & ligna odorata, ut cupreſſi, juniperi, piceæ. Inprimis vero illis celebratur *Kyphi*, quæ eſt mixtura ſedecim rerum in unum compoſita, mellis, vini, uvæ paſſæ, cyperi, reſinæ, myrrhæ, aſphalathi, ſeſelis, junci odorati, bituminis, folii ficulni, rumicis, juniperi utriuſque, (duos enim nominant, majorem & minorem) cardamomi & calami. Harum vero rerum compoſitionem ac mixtuam non temere, ſed religioſe admodum fieri ſcribit idem Plutarchus; Seplaſiariis enim, dum hæc miſcent, ſacræ lîteræ recitantur. Sed & in ipſo harum ſpecierum numero latere quid credebant. Tandem uſum

hujus

hujus Kyphi in animi præſertim purgationibus oſtendit, ſive odore, quem exhalet, ſive etiam ſi ad bibendum temperetur.

Thus ad placandos Deos adhibitum eſſe manifeſtum eſt, vide Saubert. de ſacrif. cap. 24. Inter προθύμαζα ad ſe luſtrandum thure uſus eſt Hercules ſacrificium auſpicaturus. Ovid. 6. metam. *Thura dabat primis & verba precantia flammis.* in aliis luſtrationibus ejus quoque uſus fuit. Plaut. amphit. act. 2. ſc. 2. v. 107, 108.

Sed, mulier, poſtquam experrecta es, prodigiali Jovi
Aut mola ſalſa hodie, aut thure comprecatam oportuit.

Palilibus, feſto Romanorum antiquiſſimo, accendebantur *fœni ac ſtipularum* acervi, quorum fumo paſtores ſe luſtrabant. unde Perſius, ſat. 1, *fumoſa Palilia fœno.* Tibull. lib. 2. el. 6.

At madidus Baccho ſua feſta Palilia paſtor
Concinet a ſtabulis tunc procul eſte lupi.
Ille levis ſtipulæ ſolennes potus acervos
Accendet, flammas tranſilietque ſacras.

Propert. *Cumque ſuper raros fœni flammantis acervos*
Trajicit immundas ebria turba dapes.

Ovid. 4. Faſt. *Moxque per ardentes ſtipulæ crepitantis acervos*
Trajicias celeri ſtrenua membra pede.

De Strobo, Plin. lib. 12. cap. 17. *In Carmanos Strobum arborem ad ſuffitus petunt, perfuſam palmeo vino accendentes.*

CAPUT XX.

Luſtratio per ignem & aquam ſimul, in nuptiis: poſt funera: Palilibus: quæ ratio? Mel aquæ loco adhibitum. Aqua ſanguine mixta in ſupplicum expiatione.

ELementa ſingula in luſtrationibus adhibita vidimus: Sæpius autem eadem, aquam præſertim & ignem conjunxerunt. Nonius in vocabulo *Puriter*, ex Nævio, Virgine prægnante: *Sequere me, puriter volo facias, igni atque aqua volo hunc accipere.* idque præſertim in Nuptiis: Ovid. 2. de arte:

Quos facient juſtos ignis & unda viros.

Feſtus: *Facem in nuptiis in honorem Cereris præferebant, aquaque ſpargebatur nova nupta: ſive ut caſta puraque ad virum veniret: ſive ut ignem atque aquam cum viro communicaret.* Idem in *Aqua*. *Aquam accipiunt nuptæ & ignem, quia hæ duæ res humanam vitam maxime continent.* Var. lib. 4. de L. lat. *naſcendi cauſa duplex ignis & aqua. ideo ea nuptiis in limine adhibentur, quod ibi ſemen, & aqua femina, quod foetus ab ejus humore, & eorum junctione ſumit Venus.* Servius ad 4. *Æn. v.* 167. *Varro dicit, Aqua & igni mariti uxores ducebant, unde hodieque & faces prælucent, aqua petita per feliciſſimum puerum aliquem, de puro fonte, intereſt nuptiis, de qua nubentibus ſolebant pedes lavari.* Plutarch. Probl. Rom 1. etiam hanc rationem reddit: διότι τὸ πῦρ καθαίρει, καὶ τὸ ὕδωρ ἁγνίζει, Δεῖ δὲ καθαρὰν καὶ ἁγνὴν διαμένειν τὴν γαμηθεῖσαν. *Quia ignis purgat, & aqua mundat, oportet etiam putam & mundam permanere nuptam.* Val. Flaccus, ib. 8. Argon.

Inde ubi ſacrificas cum conjuge venit ad aras
Æſonides, unaque adeunt, pariterque precari
Incipiunt, ignem Pollux undamque jugalem *Prætulit.* ——

Poſt funera idem fiebat. Feſtus in *Aqua*: *Funus proſecuti redeuntes ignem ſupergrediebantur aqua diſperſi, quod purgationis genus vocabant ſuffitionem.* Sic & feſto Palilium. 4. Faſt.

Certe ego de vitulo cinerem, ſtipulamque fabalem
Sæpe tuli plena februa toſta manu.
Certe ego tranſilii poſitas ter in ordine flammas,
Virgaque rorales laurea miſit aquas.

Et poſtea: *Paſtor oves ſaturas ad prima crepuſcula luſtret,*
Unda prius ſpargat, virgaque verrat humum.
Frondibus & fixis decorentur ovilia ramis,
Et tegat ornatas longa corona fores.
Cærulei fiant puro de ſuefure fumi
Tactaque fumanti ſulfure balet ovis, &c.

Poſtea iterum: —— *vivo perlue rore manus:*
Moxque per ardenteis ſtipulæ crepitantis acervos
Trajicias celeri ſtrenua membra pede.

Deinde rationes conjunctionis horum duorum elementorum ſubjungit:

1. *Omnia purgat edax ignis, vitiumque metalli*
Excoquit: idcirco cum duce purgat oves.
2. *An quia cunctarum diſcordia ſemina rerum*
Sunt duo diſcordes ignis & unda Dei,

Jun-

Junxerunt elementa patres, aptumque putarunt
Ignibus, & ſparſa tingere corpus aqua.
2. *An quod in his vitæ cauſa eſt*: 4. *hac perdidit exul*:
5. His *nova fit conjux, hæc duo magna putant.*
Vix equidem credo. 6. *Sunt qui Phaetonta referri*
Credunt, & nimias Deucalionis aquas.
7. *Pars quoque cum ſaxis paſtores ſaxa feribant,*
Scintillam ſubito proſiluiſſe ferunt.
Prima quidem periit: ſtipulis excepta ſecunda eſt.
Hoc argumentum flamma Palilis *habet.*
8. *An magis hunc morem pietas Æneia fecit.*
Innocuum victo cui dedit ignis iter?
9. *Hoc tamen eſt vero propius, cum condita Roma eſt*
Transferri juſſos in nova tecta Lares,
Mutanteſque domum tectis agreſtibus ignem
Et ceſſatura ſuppoſuiſſe caſa.
Per flammas ſaluiſſe pecus, ſaliiſſe colonos,
Quod fit natali nunc quoque Roma, tuo.

In myſteriorum luſtratione juxta ignem Mel requirebatur, ſed quod hic loco aquæ erat. Porphyrius. lib. de antro Nymph. Ὅταν μὲν οὖν τοῖς τὰ λεοντικὰ μυουμένοις εἰς τὰς χεῖρας ἀνθ᾽ ὕδατος μέλι νίψασθαι ἐγχέωσι καθαρὰς ἔχειν τὰς χεῖρας παραγγέλλουσιν, ἀπὸ παντὸς λυπηροῦ, καὶ βλαπτικοῦ, καὶ μυσαροῦ. Καὶ ὡς μύστῃ καθαρτικοῦ ὄντος τοῦ πυρὸς οἰκεῖα νίπτρα προσάγουσι, παραιτησάμενοι τὸ ὕδωρ ὡς πολεμοῦν τῷ πυρί.

In ſupplicum expiatione aqua ſanguine expiandi miſcebatur. Athenæus, lib. 9. circa finem, ex Dorotheo hoc in ſupplicum expiatione ſtatutum eſſe ait: Ἔπειτα ἀνιψάμενος αὐτὸς, καὶ οἱ ἄλλοι οἱ σπλαγχνεύοντες, ὕδωρ λαβὼν κάθαιρε, ἀπόνιζε τὸ αἷμα τοῦ καθαιρουμένου, καὶ μετὰ τὸ ἀπόνιμμα ἀνακινήσας εἰς ταὐτὸ ἔγχεε. *Cum laveris manus, & qui viſcerationis participes ſunt, ejus qui expiatur, ſanguinem, aqua ſumta purifica & ablue, ac poſt eam ablutionem agitatum & in unum coactum affunde.* Brachmanes Calecutani populum aqua candidi galli gallinacei ſanguine mixta expiant. Carolin. hodiern. gentil. *part.* 1. *cap.* 22. Aqua roſacea, Peguani. ibid. Guinenſes ſe filioſque ſuos aqua, cui innatat lacerta, luſtrant. ibid. *part.* 2. *cap.* 4. De aliis hodiernorum gentilium luſtrationibus agit idem; *lib.* 1. *cap.* 11. *ſect.* 4. De Ruſſis. *part.* 3. *cap.* 2.

CAPUT XXI.

Ovum in Luſtrationibus adhibitum. In eo elementa omnia. Myſtice mundum ſignificabat, in Orgiis Bacchi. Κυάμω *nomine ovum intellexit Pythagoras. Similia apud Japonenſes, Sinenſes. Ovum ex Nocte genitum. Oes. Chaos. Bau. ventus Colpia. Spiritus Dei ferebatur ſuper aquas. Gen. 1. Ovum in Circenſibus. Caſtores & Helena ex ovo. Seleneides. Fabula Brachmanum.*

OVum in luſtrationum cærimoniis adhibitum eſſe, liquidum eſt. Ovid. 2. art.

Et veniat quæ luſtret anus lectumque, locumque
Præferat & tremula ſulphur & ova manu.

Juven. ſat. 6. ——*Niſi ſe centum luſtraverit ovis.*

Lucian. in Catapl. ὠὰ καθάρσια vocat. Item in νεκρικοῖς: ὠὸν ἐκ καθαρσίου. Apul. lib. 11. metam. *Ibi dum ſimulachris Deum rite diſpoſitis navem faberrime factam picturis miris Ægyptiorum circumſecus variegatam ſummus Sacerdos tæda lucida, & ovo, & ſulfure ſolenniſſimas preces de caſto præfatus ore, quam puriſſime purificatam Deæ nuncupavit, dedicavitque.*

Quæ enim elementa ſingula in Luſtrationibus adhibita fuiſſe diximus, ea in ovo συλλήβδην contineri, & in tam parva re mundi permixtionem intelligi veteribus fuit perſuaſum. Putamen teſtaceum ſiccum & frigidum eſt terra: albumen ut aqua humidum & frigidum: quod ineſt ſpirituoſum calens humenſque aerem refert: vitellus in meditullio calidus & ſiccus, ignis inſtar, quem etiam colore exprimere videtur. Quæſtio eſt inter Philoſophos jam olim valde agitata, priuſne fuerit ovum an gallina? qua ratione æternitatem mundo adſcribere ſunt conati. *vid. Macrob. lib. 7. cap. cap. ult. Plutarch. ſympoſ. lib. 2. quæſt. 3.*
„ Per ovum autem myſtice mundum, ovalis ſcilicet figuræ, intellexe-
„ runt. Oromaſdem dicunt feciſſe ſtellas, & bonos Deos, inque
„ ovo poſuiſſe. Hinc Thebaidos incolæ (verba ſunt magni Voſſii, lib. 1.
„ de

„ de idolol. cap. 5.) Deum mundi opificem repræſentare volentes, ef-
„ formabant eum ore ovum effundentem. Etiam in Orgiis Liberi Patris,
„ quæ ab Orpheo inſtituta, Ovum mundi erat ſymbolum, ut docent
„ Plutarchus & Macrobius locis modo citt. Unde Proclus in Timæum
„ eadem eſſe ait τὸ Ὀρφικὸν ὠὸν, καὶ τὸ πλάτωνος ὂν, Orphei O-
„ vum, & Platonis quod eſt. Cum ovo mundum etiam comparat
„ Varro in Logiſtorico, qui Tubero, ſive de origine humana inſcribitur:
„ *Coelum eſt teſta, item vitellum terra. inter illa duo humor quaſi ilicinus* (lege
„ in ſinum, vel limum) *cluſus aeri, in quo calor.* Ovum igitur, hoc
„ eſt, mundum fecerat Oromaſdes. Sed Arimanius cum malos genios
„ condidiſſe dicitur, tum ovum illud perforaſſe, atque ita bona per-
„ miſcuiſſe malis, mala bonis. hinc exortas eſſe inimicitas inter Oro-
„ maſden & Arimanium, atque alterum alterius opus demoliri: ſed
„ fatum affore cum Oromaſdes Arimanium vincat: imo prorſus aboleat:
„ hominesque tum demum beate pacificeque victuros. Ex quibus fa-
„ bulis non obſcuræ Noachicæ doctrinæ reliquiæ apparent, tum de Deo
„ mundi opifice, tum de Satana aeris ac caliginis principe, omnis mali
„ fonte & auctore, quo æternis tenebris addicto, beatem homines cum
„ Deo vitam degent. *Hæc ex Voſſio.* Nonnulli Pythagoram κυάμων no-
mine Ovum intellexiſſe arbitrantur, quod in eo fit ἡ τῶν ζώων κύησις,
animalium fœtura, referente Cœlio Rhodig. *lect. antiq. lib.* 27. *cap.* 17.
Euſebius, de præpar. Euang. lib. 1. cap. 7. Phœnices ſtatuiſſe ait, e
complexu rerum, qui Cupido erat, limum extitiſſe, ſive aquoſæ mix-
turæ putredinem, e qua creaturarum ſemina, tum animalia bruta, ra-
tioneque prædita in ovi figuram conformata, provenerint.

Sed nec in hodierno gentiliſmo hæc opinio exolevit, quod Belgica-
rum ad Japonenſes Legationum hiſtoriæ teſtantur. Narrant enim in
urbe Miaco templum eſſe, in quo bos æneus, gibboſus, aureo ac gem-
mato torque ornatus, qui cornibus in Ovum impetum facit. Quod
Ovum pedibus quidem anterioribus ſic apprehendit, ut etiam poſterio-
ribus pedibus ſolo, ex terra & lapide conflato, inſiſtat. Sub ovo,
& ſolo lapideo ingens aquæ multitudo rupi incluſa, quæ nititur altari
oblongo quadrangulari, cujus podium literis Japonicis inſcriptum. Hæc
Bonzii ſic interpretantur: Ante creationem mundus Ovo erat incluſus,
cujus cortex ex metallo: una in & cum hoc ovo mundus aquis ſuperna-
tabant. Tandem Luna ex fundo maris, penetrabili ſuo lumine, ſolum
quoddam ſurſum evexit, quod ex terra & lapide coaleſcebat, hic hæ-
ſit ovum quod cum bos ille inveniſſet, cornu ſuum ita cortici illiſit, ut

ex rupto cortice mundus prodierit. In iſto illiſionis impetu vehementer admodum bos ſpiravit, Spiritus vaſi vimineo incluſus eſt, ex quo natus homo. Bonzii vas illud *Pou*, hominem *Pouranus* vocant, quod vaſi illi ſuam debeat originem. Ovum autem illud a quindecim Diis minoribus fabricatum eſſe aſſerunt. Similia fere habet Spizelius, *de re literaria Sinenſium*, quamvis per omnia non conveniant, prout mendacium eſt multiplex. Sinenſes enim & Cochinenſes mundum credunt Ovum quoddam fuiſſe, cujus teſta ſeu cortex in cœlum, albumen in aerem, vitellus in terram abierit. idque media nocte, ſub illud tempus, quo aſtra cœlum exornantia ſolſtitiali brumalique revocatione vertuntur: primo loco perfectos eſſe cœlos, ſtabilitam deinde terram, tum Spiritus, poſtremo hominem extitiſſe.

De Ovi hujus geneſi & progenie hæc philoſophatur Ariſtophanes in Avibus:

Χάος ἦν καὶ Νὺξ ἔρεβός τε μέλαν πρῶτον, καὶ τάρταρος εὐρύς
Γῆ δ' οὐδ' ἀὴρ, οὐδ' οὐρανὸς ἦν. Ἐρέβους δ' ἐν ἀπείροσι κόλποις
Τίκτει πρώτιστον ὑπηνέμιον Νὺξ ἡ μελανόπτερος ᾠόν.
Ἐξ οὗ περιτελλομέναις ὥραις ἔβλαστεν Ἔρως ὁ ποθεινὸς,
Στίλβων νῶτον πτερύγοιν χρυσαῖν, εἰκὼς ἀνεμώκεσι δίναις.
Οὗτος δὲ χάει πτερόεντι μιγεὶς νυχίῳ, κατὰ τάρταρον εὐρὺν
Ἐννεόττευσε γένος ἡμέτερον, καὶ πρῶτον ἀνήγαγεν ἐς φῶς.
Πρότερον δ' οὐκ ἦν γένος ἀθανάτων, πρὶν ἔρως συνέμιξεν ἅπαντα.
Ξυμμιγνυμένων δ' ἑτέροις ἐγένετ' οὐρανὸς, ὠκεανός τε,
Καὶ γῆ, πάντων τε θεῶν μακάρων γένος ἄφθιτον.

Chaos erat, & Nox, Erebuſque niger primum, & Tartarus latus,
Terra autem, neque aer, neque cœlum erat: Erebi autem infinitis in finibus
Parit primum ventoſum nox nigra-penna Ovum:
Ex quo, perfectis temporibus, pullulavit Amor deſiderabilis,
Splendidus humero alis aureis, ſimilis ventoſis velociter revolutionibus.
Hic autem Chao alato mixtus nocturno in Tartaro lato
Fecit genus noſtrum, & primum reduxit in lucem.
Prius autem non erat genus immortalium: antequam Amor commiſcuit omnia.
Commixtis autem alteris, factum eſt cœlum Oceanuſque.
Et terra, omniumque Deorum beatorum genus incorruptibile.

Ex primitivo Ovo prodiiſſe referunt *Oen*, quod nomen ex *Oanne* contractum videtur, qui cætera quidem piſcis membra habuerit: verum caput, pedes ac manus humanas, qui aſtronomiam ac literas docuerit. Ortus autem hujus argumentum, infirmum ſane, ex nomine deducunt. Nomen

men enim Græcum putarunt eſſe ex ὠόν, in quo falſi ſunt. Eſt enim Oes idem qui Oanes vel Euanes, de quo Voſſius, de idolol. lib. 2. cap. 76. Schot. Biblioth. ſacr. de prim. mundi ætat. pag. 158, 159. Græculi vero ad ovum ſuum, ſive Chaos reſpexeruut, quod primum illis principium. Heſiod. θεογ.

Ἤτοι μὲν πρώτιστα χάος γένετ᾽.

Quomodo ex chao, tanquam ex ovo omnia ſunt genita deſcribit Ovid. 1. metam. Nomen autem ex Oriente eſt. χάος enim, antiquis *Cohum* dicebatur, ſive a *Tohu* ſive a *Bohu*, unius literulæ facili mutatione. Hinc inchoo, ſive incoho, utrovis modo recte ſcribitur. Paulus ex Feſto: *Cohum Poetæ cœlum dixerunt a Chaos: ex quo putabant cœlum eſſe formatum.* A *Tohu* quoque factus eſt *Teuth*, qui ab Ægyptiis cultus eſt, a quo & menſem θωθ appellarunt. Hinc & *Theutones*, qui Deorum maxime Mercurium coluerunt, *Tacit. de mor. Germ.* Hunc Wooden appellarunt. *Cambd. Brit. pag.* 72. Hic Teutates, τάαυτος, θωὺτ. *Boxhorn. Orig. Gallic. cap.* 2. Ex *Bohu* etiam Deum fecit Diabolus: Phoenices tradunt, ex vento *Colpia* nuncupato, & ex muliere *Bau*, quod noctem ſignificet, ſeculum & primogenitum natum eſſe. *Euſeb. de præpar. Euang. lib.* 1. *cap.* 7. Unde illud *Bau* niſi ex *Bohu*? Cur autem ventus ille Colpia vocetur, non conſtare ait Hornius. *hiſt. Philoſ. lib.* 2. *cap.* 11. Grotius vero in annotatis, *ad lib.* 1. *de relig. Chriſt.* ventum hunc Κολπίαν dicit eſſe קול - פי - יה *Vocem oris Dei.* Quid ſi & ego hic conjecturam adferam? quæ ſi rejiciatur, cicum non interduim: Scio nomina in veteri Phoenicum Theologia ex Oriente petita eſſe; hoc autem ex Græcia arceſſere libet, ex loco ſcilicet Ariſtophanis modo recitato: in quo Nox, ex infinitis (κόλποις) ſinibus Erebi Ovum generaſſe dicitur. *Colpia* ergo a κόλπος. Ventum ex fluminibus, aut ex convallibus, aut ex aliquo ſinu elatum Græci ἐγκολπίαν dixerunt. *Senec. quæſt. nat. lib.* 5. *cap.* 7. 8. Ventus hic Colpia a Moſe vocatur רוח מרחפת quæ metaphora ab avibus ſumta eſt, quæ quaſi ſinu ſuo & incubatu ova animant: Sic Spiritus Dei ſuperficiei aquarum incubaſſe dicitur, Thalmudiſtæ ſic explicant: כיונה מרחפת על בניה ואינה נוגעת *Inſtar columbæ quæ incubat pullis ſuis, neque tangit vel tangendos eos lædit.* Deus curam ſuam paternam in fovendo Iſraelem eodem ſimili explicat: Deut. 32. 11. כנשר יעיר קנו על גוזלין ירחף *ſicut aquila excitat nidum ſuum, pullis ſuis incubat.* Hinc & alas Amoris effinxit Simmias: Ipſum autem Spiritum Sanctum Amorem vocant Patres, & ex illis P. Lombardus, *lib.* 1. *diſt.* 10. Sed & Deus Amor eſt S. Johanni. 1.

ep. 3. 8. Nec Syri ab hac interpretatione diſcedunt. Baſilius homil. 2. in hexaem. Syri cujusdam ſententiam proponit, qui hoc dictum ſic interpretatus ſit: τὸ ἐπεφέρετο, ἀντὶ τοῦ συνέθαλπε, ἐζωογόνει. *Ferebatur, pro confovebat, vitalemque foecunditatem aquarum naturæ infundebat, ad ſimilitudinem aviculæ incubantis; vimque vitalem imprimentis in ea, quæ ab ipſa foventur.* Nigidius apud Scholiaſten Germanici: *Ibi ovum inveniſſe miræ magnitudinis. quod volventes ejecerunt in terram, atque ita columbam inſediſſe, & poſt aliquot dies excluſiſſe Deam Syriæ, quæ Vocatur venus.* L. Ampelius lib. ad Macrin. *Dicitur & in Euphratis fluvio ovum piſcis columba adſediſſe dies plurimos, & excluſiſſe Deam benignam & miſericordem hominibus ad bonam vitam.* Hinc ovum ἀρχὴ γενέσεως *initium genituræ* in Orphicis memorante Plutarcho ſympoſ. 2. cap. 3. & Athenagora. Et *ovorum progenies, Dii Syri* apud Arnobium. quæ notavit Grotius, *ad.* 1. *de relig. Chriſt.* Non mirum ergo, Ovum in ſacris gentilium tantæ dignitatis habitum, ut & in pompa Cereali primo loco fuerit, teſte Varrone, de re ruſt. lib. 1. cap. 7. & in ludis Circenſibus curriculorum finem demonſtraverit; in honorem nempe Caſtorum, indicante Tertulliano, de ſpectac. cap. 8. quoniam illi ovo editi dicuntur, ut & eorum ſoror Helena, quod in Poetarum fabulis eſt. Hoc ovum in ſylvis inventum eſſe notatum eſt: ideoque veriſimile Helenam nihil aliud fuiſſe olim quam δρυάδα, forte ab אלה *quercus.* Chald. *Ilana.* Platanus Theocriti Helenæ ſacrata, cum hac inſcriptione: Σέβου μ', Ἑλένας φυτὸν εἰμί. *Heinſ. Ariſt. ſacr. cap.* 1. Non ſine ratione ergo Ova in luſtrationibus locum ſibi non ſane ultimum vindicarunt: Antiquæ enim puritatis: & puræ antiquitatis ſymbolum erant commodiſſimum. unde & proverbium: ἐξ ὠοῦ ἐξῆλθεν, de illis qui ſupra modum puri eſſent ac nitidi, inſtar Helenæ ſcilicet, ob cujus pulchritudinem

Græcia barbariæ lento eſt colliſa duello.

Mulieres Selenetides, contra naturam aliarum foeminarum, ova parere, unde naſcentes homines quinquies decies nobis ampliores eſſe, merito inter vaniſſima commenta recenſeas. vid. Athen. dipnoſ. lib. 2. cap. 16. Omittendum non eſt, quod narrat Abrah. Rogerius de vita, moribus & religione Brachmanum, part. 2. cap. 4. *Ditis* foemina ſanctiſſima, a *Kaddrouwa* in ſervitutem aſſerta, hoc ſolamen miſeriæ accepit, ſe filios parituram. Peperit ova duo: expectavit dum excluderentur, verum diu fruſtra fatigata, alterum fregit, prodiit inde filius *Annura*, ſed imperfectus; propter importunam enim matris feſtinationem ſuperiore tantum corporis parte abſolutus erat; ideoque matrem graviter reprehendit,

dit, quingentorum annorum ſervitutem denuntiavit, ut alterius Ovi excluſionem patienter expectaret, hortatus. Ex hoc ovo prodiit *Garouda*, qui matrem in libertatem vindicavit, & plura, quæ recenſere pretium operæ non eſt. His fabulis involvi hiſtoriam Moſis, Iſraelem ex Ægyptiaca ſervitute aſſerentis, opinio eſt interpretis. Brachmanum fabulas de Ovo, ex quo mundus vel mundi excluſi ſunt, vide apud Carolinum de hodierno gentiliſmo, part. 1. cap. 12.

CAPUT XXII.

Luſtrationes per ſanguinem humanum. Vulnera Sacerdotum *Baalis, Ægyptiorum, Bellonæ, Cybeles. Mors ſontium, vicariorum pro aliis:* φαρμακοὶ, καθάρματα, *ſynonyma Græca.* ἀντίψυχοι. *Privatim, publice: pro Principe, pro populo: Decii* Pater *& Filius. Menœceus. Devotio Exercituum, urbium, familiarum, & poſterorum.* Καθάρματα. *Sinon. Apud* Maſſilienſes, *Gallos. Paulus.* I. *cor.* 4. *Chriſtiani. Jonas.* Captivi. *Exules.* Gladiatores. *Homo ſacer.*

Ulterius progreſſa eſt Luſtrationum ſuperſtitio: Hominum enim ſanguinem maxime ſitivit ille, qui eſt ἀνθρωποκτόνος ἀπ' ἀρχῆς. Illo itaque effuſo dæmonia ſua placare ſtuduerunt gentiles. Fiebat hoc vel vulneribus, vel morte. Vulnera aut ipſi ſibi infligebant, aut ab aliis excipiebant.

Seipſos vulnerarunt Baelitæ. 1. Reg. 18.28. clamabant voce magna, & incidebant ſeſe, pro ratione religionis ipſorum, gladiis & ſpiculis, uſque adeo ut perfunderent ſe ſanguine. quod vetuit Deus, *Deut.* 14. 1. *Lev.* 21. 5. *Jerem.* 41. 5. Apud Ægyptios, teſte Herodoto, lib. 2. καιομένων τῶν ἱρῶν τύπτονται πάντες. *Dum ſacrificium ardet omnes verberantur.* Iterum, ibid. τύπτονται γὰρ μετὰ τὴν θυσίαν πάντα, καὶ πᾶσαι, μυριάδες πολλαὶ ἀνθρώπων. *Verberantur enim poſt ſacrificium omnes viri & foeminæ,*

 mul-

multa ſane hominum millia. In ſacris Bellonæ ipſi Sacerdotes non alieno, ſed ſuo cruore ſacrificant. Sectis namque humeris, & utraque manu diſtrictos gladios exſerentes currunt, efferuntur, inſaniunt. *Lactant. lib. 1. cap. 21.* De iiſdem Tertull. apolog. cap. 9. *Hodie iſthic Bellonæ ſacratus ſanguis de femore proſciſſo in palmulam exceptus ſuis datur ſignatis.* Minuc. in Octav. *Bellonam ſacrum ſuum hauſtu humani cruoris imbuere.* Alia aliorum loca enotavit Dempſterus ad Roſin. antiq. lib. 4. cap. 10. quem erroris inſimulat Ouzeelius ad Minucii loc. cit. quod ex Lampridio, in vita Commodi cujus hæc verba: *Bellonæ ſervientes vere exſecare brachium præcepit, ſtudio crudelitatis*; colligat, Commmodum veram ſectionem abolevisse, ſimulatam inſtituiſſe: cum verba Lampridii contrarium præ ſe ferant. Dici poſſet, veram membrorum ſectionem primis temporibus obtinuiſſe, poſtea vero ſimulatam ſucceſſiſſe, Commodum eam inſtauraſſe.

Vulnerabant etiam ſeipſos Galli Cybeles Sacerdotes, tum virilia ſibi Samia teſta exſecantes, tum etiam brachia & lacertos ferro cruentantes. Loca hunc morem liquido probantia deſcripſit Saubertus, *de ſacrif. c.* 27. Ouzeelius, *ad Minuc. Octav. pag.* 27. inprimis legendus Voſſius, *de idolol. lib. 2. cap.* 53. Adde Auguſt. de C. D. lib. 6. cap. 10. Lucianus de Dea Syria: ἐν ῥητῆσι δὲ ἡμέρῃσι, τὸ μὲν πλῆθος ἐς τὸ ἱρὸν ἀγείρονται. Γάλλοι δὲ πολλοὶ, καὶ τοὺς ἔλεξα, οἱ ἱροὶ ἄνθρωποι τελέουσι τὰ ὄργια, τάμνονταί τε τοὺς πήχεας, καὶ τοῖσι νώτοισι πρὸς ἀλλήλους τύπτονται. *Diebus autem hiſce ſolennibus multitudo quidem ad templum congregatur, Galli autem frequentes, & ii, quos dixi, homines ſacrati peragunt ſacrificia vulneranturque cubitis, & in terga a ſe mutuis verberantur.* Nec enim ſeipſos tantum, ſed & alios his modis demulcebant. Petron. ſatyr. *Itaque ut tutela navis expiaretur, placuit quadragenas utriſque plagas imponi. Nulla ergo fit mora. Aggrediuntur nos furentes nautæ cum funibus, tentantque viliſſimo ſanguine tutelam placare. Et ego quidem tres plagas Spartana nobilitate concoxi.* &c.

Vulneribus non contenta diabolica crudelitas, mortem ipſam hominis expetiit. Neque hoc obſervavit ſolum, ut caput noxa ſequeretur, unde ſibi juſtitiæ laudem aſſereret cacodæmon: Sed & alii in aliorum vicem exitio devovebantur, ut in eorum caput ea mala expeterent, quæ aliis eventura erant, ideoque *Vicarii* dicebantur, item φαρμακοὶ, quaſi aliis ſanandis ipſi mortem ſubirent: præſertim in urbium luſtrationibus. Euſtath. Odyſſ. X. circa finem: καὶ μάλιστα οἱ τὰς πόλεις καθαίροντες φαρμακοὶ ἀτίμως ἐλέγοντο, καθὰ δηλοῖ καὶ ὁ Δημοσθένης. Ariſtophanes, ran. act. 2.

act. 2. ſc. 6. queritur peregrinos, ſervos, peſſimumque hominum genus Rempublicam gerere, eos denique οἷσιν ἡ πόλις πρὸ τοῦ οὐδὲ φαρμακοῖσιν εἰκῇ ῥαδίως ἐχρήσατ' ἄν, Interp: *quibus civitas ne quidem uſa fuiſſet pro unguentariis.* Verum Scholiaſtes: φαρμακοῖσιν δὲ τοῖς λεγομένοις καθάρμασιν. hoc eſt, *quibus civitas non facile uſa fuiſſet piacularibus.* Κάθαρμα enim eſt, explicante Ulpiano, in Orat. Demoſth. de falſ. legat. τὸ καθαιρόμενον, καὶ ὃ ἂν ἀποσείσαιτό τις. quod *expurgatur, & quod quis a ſe amolitur.* Hebr. סְחִי Thren. 3. 45. Jeſ. 5. 25. ubi 72. ὡς κοπρία.

Græcis vocantur ἀποτρόπαιοι, προστρόπαιοι, μιάσματα, καθάρται, ἐπάρατοι, ἐναγεῖς, ὅσιοι, ἀραῖοι, τῇ ἀρᾷ ἔνοχοι, τῇ ἀρᾷ ἐνεχόμενοι, βδελύγματα, ἀλιτήριοι, ἔνοχοι, ἀλάστορες, παλαμναῖοι, ἐξάγη, ἄγη, ἀναθέματα, κήλεις, περιψήματα, &c. qui non tantum in aliorum commodum & utilitatem, ſed quod hic maxime conſiderandum eſt, aliorum loco cædebantur; quod recte a Theologis in doctrina de ſatisfactione Chriſti contra Socinum obſervatur, & ex uſu vocabulorum, ὑπὲρ, ἀντὶ, *pro*, & ſimilium demonſtratur. *vide Grotium de ſatisfactione Chriſti, pag.* 115. & 134. *Outram. de ſacrific. lib.* 1. *cap.* 22. Sic ἀντίψυχοι dicebantur, qui animam ſuam pro alterius anima darent. Ariſtides in ſacris Orat. ὅτι φιλουμένη ψυχὴν ἀντὶ ψυχῆς, καὶ σῶμα ἀντὶ σώματος ἀντέδωκε. Ignat. epiſt. 1. ad Mariam Caſſiobolitem: ἀντίψυχός σου γενοίμην ἐγώ. Vetus interpres vertit: *Faxit Deus, ut tui ſimilis ſim.* quam verſionem retinuit Hieron. Vairlenius, edit. Platin. an. 1572. Male. Qui enim τὰ ἀρεστὰ θεῷ ποιεῖ πάντοτε, quod de ſe ſcribit Ignatius ad Epheſios, qui potuit optare, ut vitam haberet ad exemplum fœminæ quamlibet piæ compoſitam? Nec iſta vis vocabuli Græci. ideoque rectius idem Vairlenius, in Bibliotheca Patrum, cui has epiſtolas inſeruit Margarinus de la Bigne, hæc verba ſic interpretatus eſt: *Faxit Deus, ut animæ tuæ vicem ſubeam.* Similia ſunt enim ejuſdem Ignatii vota: in Epiſt: ad Polycarpum: σοῦ ἀντίψυχος ἐγώ, καὶ τὰ δεσμά μου, ἃ ἠγάπησας. ubi interpres recte: *utinam pro tua hanc meam animam commutem, & hæc mea vincula, quæ amaſti.* in epiſt. ad Tarſenſes: ἀντίψυχος ἐγὼ τῶν φυλαττόντων ταύτην τὴν εὐταξίαν· ad Smyrnæos; ἀντίψυχον ὑμῶν τὸ πνεῦμά μου. ad Epheſios: εἴην ὑμῶν ἀντίψυχος. & alibi.

Subſtitutio hæc vel privatim fiebat vel publice.

De privatis exemplum eſt in Oleno, qui uxoris crimen in ſe tranſtulit. Ovid 10. metam.

Quique in ſe traxit crimen, voluitque videri
Olenus eſſe nocens. Plaut. Amphitr.

Men

Men' piacularem oportet fieri ob ſtultitiam tuam,
Ut meum tergum tuæ ſtultitiæ ſubdas ſuccidaneum?

Plin. lib. 3. epiſt. 9. *Nec potentiſſimi quique, viliſſimo quoque, quaſi piaculari dato, elaberentur.* Ita ferunt Adrianum Imp. curaſſe immolandum delicium ac Ganymedem ſuum Antinoum, quem deinceps non inter Heroas tantum, ſed etiam inter Deos retulit. Prudent. in Symmachum.

Quid loquar Antinoum coeleſti ſede locatum?
Illum delicias nunc divi Principis? illum
Purpureo in gremio ſpoliatum ſorte virili?
Adrianique Dei Ganymedem, non cyathos diis
Porgere, ſed medio recubantem cum Jove fulcro,
Nectaris ambroſiii ſacrum portare Lyæum,
Cumque ſuo in templis vota exaudire marito.

Vide præter Spartianum, Tertullianum *in apolog. de coron. mil. contr. Marcion.* aliosque veteres, hos recentiores, Voſſ. de idolol. lib. 1. cap. 12. & 31. C. Rhodig. lect. antiq. lib. 11. cap. 5. Et qui hanc hiſtoriam veteribus nummis illuſtrant, Patinum numiſm. Impp. pag. 199. & 208, 209. Ezech. Spanh. de uſu numiſm. p. 652——657. Occon. pag. 166.

Publice hæc ſubſtitutio vel ſerio fiebat, vel per ludum.

Serio ſtatuebantur vel a ſeipſis, vel ab aliis.

A ſeipſis vel pro Principe, vel pro populo.

Pro ſalute Principis C. Caligulæ aliqui ſe devoverant, quos etiam ſerio perire ipſe voluit. *Sueton. Calig. cap.* 27. vid. ſupr. cap. 6. & infr. cap. 30.

Pro ſalute populi devoverunt ſe multi tum apud Græcos, tum Romanos.

In Græcorum hiſtoria occurrunt Sperchius & Buris, quorum Plutarchus in apophth. Laconicis meminit, ipſam autem hiſtoriam ex Herodoto ſupra, *cap.* 16. narravimus. Cratinus Athenienſis, Epimenide Atticam luſtrante, pro patria ultro ſe devovit, interficiendumque obtulit: poſt eumque diem obiit ejus amator Ariſtodemus; quorum interitu terra expiata eſt *Athen. dipnoſ. lib.* 13. Scholiaſtes Demoſthenis, *in Orat. de falſa legat.* ex Philochoro tradit: Athenienſibus diuturno bello preſſis oraculum fuiſſe redditum, fore ut belli mala tandem deſinerent, ſi quis ſe ipſum pro urbe interfeciſſet, quo audito Agraulus ſua ſponte e muro in præceps corpus vitamque abjecit, & ſtatim belli ſtetit rabies. Pro Thebarum ſalute devovit ſe Menoeceus, apud Statium, *lib.* 10. *Thebaid.* ſic precatus: *Ar-*

Armorum Superi, tuque o, qui funere tanto
Indulges mihi Phoebe mori, date gaudia Thebis,
Quæ pepigi, & toto quæ ſanguine prodigus emi.
Ferte retro bellum, captaque impingite Lernæ
Relliquias turpes, confixaque terga foventes
Inachus indecores pater averſetur alumnos.
At Tyriis templa, arva, domos, connubia, natos
Reddite morte mea. ſi vos placida hoſtia inivi,
Si non attonitis vatis conſulta recepi
Auribus, & Thebis nondum credentibus hauſi
Hæc Amphioniis per me perſolvite terris:
Ac mihi deceptum, precor, exorate parentem.
Sic ait, inſignemque animam mucrone coruſco
Dedignantem artus pridem, mæſtamque teneri
Arripit, inque uno quæſitam vulnere rumpit.
Sanguine tunc ſpargit turres. & mœnia luſtrat.

Et apud Euripidem in Phoeniſſis:

Ἀλλ᾽ εἶμι, καὶ ςὰς ἐξ ἐπάλξεων ἄκρων,
σφάξας ἐμαυτὸν σηκὸν ἐς μελαμβαθῆ
Δράκοντος, ἔνθ᾽ ὁ μάντις ἐξηγήσατο
Ἐλευθερώσω γαῖαν. εἴρηται λόγος.
Sed abeo, & ſtans extra moenia
Interficiens me ad atrum ſpecum
Draconis ubi vates dixit,
Liberabo terram. dixi ſententiam.

Apud Romanos licebat ſane Conſuli, Dictatorique & Prætori cum legiones hoſtium devoveret, non utique ſe, ſed quem velit ex legione Romana ſcripta civem devovere. Si is homo, qui devotus eſt, moritur, probe factum videbatur: ni moritur, tum ſeptum pedes altum aut majus in terram defodiebatur, & piaculum hoſtia cædebatur. Ubi illud ſignum defoſſum erat, eo Magiſtratum Romanum deſcendere nefas. Sin autem ſeſe devovere volet ſomnio admonitus atque incitatus: ni moritur, neque ſuum, neque publicum divinum pure faciet, qui ſeſe devoverit. Vulcano arma, ſive cui alii divo vovere volet, ſive hoſtia, ſive quo alio volet: ſus erat. Telo, ſuper quod ſtans Conſul precatus eſt, hoſtem potiri fas non eſt: ſi potiatur, Marti Suovetaurilibus fiebat. *Livius lib. 8. cap. 10.* Cum itaque bello Latino, utrique Conſuli, Decio Patri, & T. Manlio, in quiete eadem ſpecies viſa eſſet viri majoris

joris

joris quam pro humano habitu. auguſtioriſque dicentis: *Ex una acie Imperatorem, ex altera exercitum Diis Manibus, Matrique terræ deberi: utriuſque exercitus Imperator legiones hoſtium, ſuperque eas ſe devoviſſet, ejus populi partiſque victoriam fore.* Nocturnos viſus inter ſe conſules contulerunt; placuit averruncandæ Deum iræ victimas cædi: ſimul ut ſi extis eadem, quæ ſomno viſa fuerant, portenderentur, alteruter conſulum fata impleret. Ubi reſponſo aruſpicum inſidenti jam animo tacitæ religioni congruerunt, cum adhibitis legatis, tribuniſque & imperiis Deum propalam expoſitis, ne mors voluntaria conſulis exercitum in acie terreret; comparant inter ſe, ut ab utra parte cedere Romanus exercitus coepiſſet, inde ſe conſul devoveret, pro populo Romano, Quiritibuſque. *Ibid. cap. 6. Deorum*, inquit, *ope, Valeri, opus eſt, agedum Pontifex publicus populi Rom. præi verba, quibus me pro legionibus devoveam.* Pontifex eum togam prætextam ſumere juſſit, & velato capite, manu ſubter togam ad mentum exſerta, ſuper telum pedibus ſtantem, ſic dicere: *Jane, Jupiter, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, Divi Novenſiles, Dii Indigetes, Divi quorum eſt poteſtas noſtrorum hoſtiumque, Diique Manes, vos precor, veneror, veniam peto, feroque, uti populo Romano Quiritium vim victoriamque proſperetis, hoſteſque populi Romani Quiritium terrore, formidine, morteque afficiatis. Sicut verbis nuncupavi, ita pro populo Romano Quiritium, exercitu, legionibus, auxiliis, populi Romani Quiritium, legiones auxiliaque hoſtium mecum Diis* Manibus *Tellurique devoveo.* Deinde incinctus cinctu Gabino, armatus in equum inſiluit, ac ſe in medios hoſtes immiſit. Conſpectus ab utraque acie aliquanto auguſtior humano viſu, ſicut cœlo miſſus, piaculum omnis Deorum iræ, qui peſtem a ſuis averſam in hoſtes ferret. *cap.* 9.

Decius filius, bello Gallico, M. Livium Pontificem præire verba juſſit, quibus ſe legioneſque hoſtium, pro exercitu populi Romani devoveret, devotus inde eadem precatione, eodemque habitu quo Pater Decius ad Veſerim bello Latino ſe juſſerat devoveri: ſecundum ſolennes precationes adjecit: *Præ ſe agere ſeſe formidinem, ac fugam, cædemque ac cruorem: cæleſtium, infernorum iras: contacturum funebribus diris ſigna, tela, arma hoſtium, locumque eundem ſuæ peſtis, & Gallorum ac Samnitium fore. Liv, lib.* 10. Hanc rem, ut raram ac mirabilem, memoria dignam judicarunt Romani: *durat immenſo exemplo*, ait Plin. lib. 28. cap. 2. *Deciorum, Patris, Filiique, quo ſe devovere carmen.*

Ab aliis devovebantur vel multi ſimul, vel unus & ſingularis

Multi ut Urbes, Exercitus, Familiæ. In bello ſacro, Athenienſes

ſes & Amphictyones, ut eſt in oratione Æſchinis contra Cteſiphontem, jurejurando ſe obſtrinxerunt, ſe neque araturos eſſe eam terram, neque paſſuros arare quenquam, ſed defenſuros Deum ac ſacram terram manibus, ac omnibus viribus, addita hac imprecatione: Εἴ τις τάδε παραβαίνοι, ἢ πόλις, ἢ ἰδιώτης, ἢ ἔθνος, ἐναγὴς ἔςω τοῦ Ἀπόλλωνος, καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, καὶ Λητοῦς, καὶ Ἀθηνᾶς προνοίας. Καὶ ἐπεύχεται αὐτοῖς μηδὲ γῆν καρποὺς φέρειν, μηδὲ γυναῖκας τέκνα τίκτειν γονεῦσιν ἐοικότα, ἀλλὰ τέρατα· μηδὲ βοσκήματα κατὰ φύσιν γονὰς ποιεῖσθαι, ἧτταν δὲ αὐτοὺς εἶναι πολέμου καὶ δικῶν καὶ ἀγορῶν, καὶ ἐξώλεις εἶναι αὐτοὺς, καὶ οἰκίας, καὶ γένος τὸ ἐκείνων. καὶ μή ποτε ὁσίως θύσαιεν τῷ Ἀπόλλωνι, μηδὲ τῇ Ἀρτέμιδι, μηδὲ τῇ Λητοῖ, μηδ' Ἀθηνᾷ προνοίᾳ, μηδὲ δέξαιτο αὐτοῖς τὰ ἱερά. *Si quis hæc non ſervaverit, ſive civitas, ſive privatus, ſive gens, piaculum ſit Apollini & Latonæ, & Minervæ Pronææ. ne ipſis terra fruges ferat, neque uxores liberos ſimiles parentibus pariant, ſed monſtroſos: neque pecudes naturales foetus edant; & ſuccumbant in bellis, judiciis, & foro: & funditus pereant ipſi, & domus & gens ipſorum, & nunquam queant ſacrificare Apollini & Dianæ, Latonæ, Minervæ Pronææ, neque illi ſacrificia eorum recipiant.*

Hæreditarium piaculum fuit in familiis Athamantis & Cytiſſori, apud Herodot. *lib.* 7. Cum enim Athamas de interficiendo Phryxo conſilia agitaſſet: Achæi, ex oraculo, ei, qui in eo genere maximus natu eſſet, aditu prytanei interdixerunt. Si ingreſſus eſſet, egredi niſi mactandus non poterat, quare multi in alias regiones profugerunt: qui deprehenſi erant, coronis ornati cum pompa ad mactationem ducebantur. Cytiſſori autem poſteri eadem patiebantur, qui, cum Achæi, regionem expiaturi, Athamantem mactare vellent, eum liberavit, quo facto iram Dei in ſuam familiam attraxit.

Cleomenes, apud eundem hiſtoricum *lib.* 5. Cliſthenem Athenis pernuncium ejecit, & præterea ſeptingentas Athenienſium familias, tanquam piaculo Cylonio contaminatas, relegavit. Thucydides, *lib.* 1. de iiſdem agens: Καὶ ἀπὸ τούτου ἐναγεῖς καὶ ἀλιτήριοι τῆς θεοῦ ἐκεῖνοί τε ἐκαλοῦντο, καὶ τὸ γένος τὸ ἀπ' ἐκείνων. *Exinde impii & piaculares Deæ illi vocati ſunt & ab eis progeniti.* quos vivos tum Athenienſes ipſi, tum Cleomenes urbe ejecerunt, mortuorum etiam oſſa refodientes & abjicientes.

Judæi & ſe, & poſteros eorum Pilato devoverunt. *Matt.* 27. 24. τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. ad quem locum Grotius notavit, non Hebræis tantum, ſed & gentilibus hanc fuiſſe opinionem, magnis ſceleribus etiam poſteritatem obſtringi. In fœdere Smyrnæorum:

rum: *ἐπιορκοῦντί γε ἐξώλεια καὶ αὐτῷ, καὶ γένει τῷ ἐξ αὐτοῦ.* Addit & Seneca, Rufum optaſſe, ut quod male erat ominatus, in ſe & filios ſuos recideret.

Romanorum Dictatores Imperatoreſque ſoli urbes & exercitus devovere poterant, numinibus jam evocatis: carmen recitat Macrobius, lib. 3. Sat. cap. 9. *Dis Pater, ſive Jovis manes, ſive quo alio nomine fas eſt nominare, ut omnes illam urbem Carthaginem, exercitumque quem ego me ſentio dicere, fuga, formidine, terrore compleatis: quique adverſus legiones exercitumque noſtrum arma telaque ferent, uti vos eos exercitus, eos hoſtes, eoſque homines, urbes, agroſque eorum, & qui in his locis regionibusque, agris, urbibuſque habitant, abducatis, lumine ſupero privetis: exercitumque hoſtium, urbes, agroſque eorum devotas conſecrataſque habeatis, illis legibus, quibus quandoque ſint maxime hoſtes devoti: eoſque ego vicarios, pro me, fide, magiſtratuque meo, & populo Rom. exercitibus legionibusque noſtris do, devoveo: ut me meamque fidem, imperiumque, legiones, exercitumque noſtrum qui in his rebus gerundis ſunt, bene ſalvos ſinatis eſſe. Si hæc ita faxitis, ut ego ſciam, ſentiam, intelligamque, tunc quiſquis votum hoc faxit, ubi faxit, recte factum eſto, ovibus atris tribus, Tellus mater, Teque Jupiter obteſtor.* Cum Tellurem dicit, manibus terram tangit; cum Jovem dicit, manus ad cœlum tollit: cum votum recipere dicit, manibus pectus tangit. Hoc modo oppida intra Italiam devota ſunt, Stonii; Fregellæ, Gabii, Veji, Fidenæ. Præterea extra Italiam Carthago & Corinthus. Sed & multi exercitus, oppidaque hoſtium Gallorum, Hiſpanorum, Afrorum, Maurorum, aliarumque gentium, quas priſci loquuntur annales.

Unus a multis devotus, loco multitudinis ſtabat, omniumque peccata in ipſo expiabantur, reliqui reatu ſe liberatos credebant. Sinon, 2. Æneid. cum Græcis eſſent

> *Sanguine quærendi reditus, animaque litandum*
> *Argolica,* aræ deſtinatus ſcilicet a Calchante,
> *—— Et quæ ſibi quiſque timebat*
> *Unius in miſeri exitium converſa tulere.*

Leucadii in Apollinis ſacrificio quotannis hominem maleficum devovebant. *Strabo.* Temeſſenſes quotannis virginem devoverunt formoſiſſimam, quod ſacrum ſuſtulit Euthymus cum genio depugnans. *Pauſan. lib. 6. Ælian. var. hiſt. lib. 8. cap.* 18. Maſſilienſes, ut ex Petronio notavit Servius, *ad* 3. *Æneid.* quoties peſtilentia laborabant, unus ſe ex pauperibus offerebat alendus anno integro, publicis & purioribus cibis

bis. Hic poſtea ornatus verbenis & veſtibus ſacris circumducebatur per totam civitatem, cum exſecrationibus ut in ipſum reciderent mala civitatis & ſic projiciebatur. quam Gallorum conſuetudinem notavit quoque Statii ſcholiaſtes ad 10. Thebaid. Tales apud Athenienſes *καθάρματα* vocabantur. Scholiaſt. ad Plutum: Καθάρματα ἐλέγοντο οἱ ἐπὶ τῇ καθάρσει λοιμοῦ τινος, ἢ τινος ἑτέρας νόσου θυόμενοι τοῖς θεοῖς. *Illi καθάρματα appellabantur, qui ad peſtem aliumve morbum ullum avertendum Diis immolabantur.* Idem ad Equites: ἔτρεφον γάρ τινας Ἀθηναῖοι ἀγεννεῖς καὶ ἀχρήστους, καὶ ἐν καιρῷ συμφορᾶς τινος ἐπελθούσης τῇ πόλει (λοιμοῦ λέγω, ἢ τοιούτου τινὸς) ἔθυον τούτους ἕνεκα καθαρθῆναι τοῦ μιάσματος, οὓς καὶ ἐπωνόμαζον καθάρματα. *Alebant enim Athenienſes quoſdam valde ignobiles & inutiles, quos cum malum ullum civitati impenderet, (peſtis ſcilicet aut tale quicquam) ad piaculum expiandum immolabant, quos etiam καθάρματα appellabant.* Suidas: ὑπὲρ καθαρισμοῦ πόλεως ἀνῄρουν ἐσολισμένον τινά, ὃν ἐκάλουν κάθαρμα. Quo reſpexit B. Paulus, 1. *Cor.* 4. 13. ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν. quo dicto odium mundi in Apoſtoles, omneſque Chriſtianos expreſſit. reputabantur enim piacula mundi, & ſuccidaneæ pro populo victimæ. Si Tiberis aſcendit in moenia, ſi Nilus non aſcendit in arva, ſi cœlum ſtetit, ſi terra movit, ſi fames, ſi lues, ſtatim Chriſtianos ad Leonem, ut ait Tertullianus, *apolog. cap.* 40. quod vero addit Paulus ſe quoque factum περίψημα πάντων, id σχετικῶς capiendum eſſe vult D. Heinſius, pro eo, qui comparatione alterius pro nihilo habendus, ſicut *Tobiæ*, 5. 24. ubi Anna: ἀργύριον ἀργυρίῳ μὴ φθάσαι, ἀλλὰ περίψημα τοῦ παιδίου ἡμῶν γένοιτο, *Utinam fœnus nunquam curæ nobis, ſed præ filio noſtro rejectaneum fuiſſet.* ubi περίψημα παιδίου, ex Heinſii opinione, ut apud Paulum, περίψημα πάντων.

Publice devotus eſt Alcibiades, ſed & reſecratus ab iiſdem Eumolpidis ſacerdotibus. Videatur *Juſtinus*, *Corn. Nepos in ejus vita*, *Plutarchus*, &c.

Craſſo in Parthos profecturo obſtitit Atejus Trib. Pl. cumque interceſſionibus nihil proficeret ad portam præcurrit, ubi accenſo foco, quum eo Craſſus perveniſſet: ſuffitibus injectis, libaminibus, diras capiti ejus atroces & horrendas imprecatus eſt. Ad hæc immanes Deos & tetros ibi invocavit. Has Romani arcanas & vetuſtas devotiones ea vi præditas ferunt, ut nemo adverſus quem conceptæ ſint, illas evitare queat, nec etiam bene cedant eas concipientibus. Unde neque qualibet de cauſa has, neque inultos imprecari. Ac tunc quoque Atejum reprehenderunt, quod cujus Reip. gratia Craſſo infenſus erat, devotio-

nibus eam tanta religione obſtrinxiſſet. *Plutarch. in Craſſo.*

Captivi pro victimis urebantur cum illis, qui in bello occubuerant. 10. Æneid.

Quatuor hic juvenes, totidem quos educat Uſens
Viventes rapit inferias, quos immolet umbris,
Captivoque rogi perfundat ſanguine flammas.

Et. lib. 11. *Vinxerat & poſt terga manus, quos mitteret umbris*
Inferias, caſo ſparſurus ſanguine flammas.

Exules apud gentes barbaras huic fato deſtinati. Cato Orig. lib. 4. apud Priſcian. lib. 19. *Exules duo lege publica exſecrati.* Quis illaudati neſcit Buſiridis aras? Ovid 1. de art:

Dicitur Ægyptus caruiſſe juvantibus arva
Imbribus, atque annos ſicca fuiſſe novem.
Cum Thraſylus Buſirin adit, monſtratque piari
Hoſpitis effuſo ſanguine poſſe Jovem.

De Diana Taurica, Ovid. 3. de pont. eleg. 2.

Sacrifici genus eſt (ſic inſtituere parentes)
Advena virgineo caſus ut enſe cadat.

Seneca in fine Octav. *Hoſpitis illic cade litatur Numen ſuperum.* Eodem modo hoſpites excepit Diomedes. vid. Eraſm. prov. *Diomedea neceſſitas.* Æthiopes, teſte Diodoro Sic. *lib. 2. cap. 55.* per homines exteros regionem ſuam luſtrabant, quos naviculæ impoſitos, ex oraculi monitu, in fortunatam miſerunt inſulam. Credunt enim ſi hoſpites hi eam incolumes contigiſſent, ſuam quoque gentem IↃC. annorum pace ac beatitudine fruituram. ſin longitudine maris territi curſum retroverterent, tanquam impii & perniciales toti nationi, pœnas dabant graviſſimas. Hos coronis redimitos, feſto in littore celebrato, hoſtiiſque immolatis ad expiationem perficiendam emittebant.

Hæc res in ludum tandem ac voluptatem abiit, cum ad oblectandos ſpectatorum oculos ἀνθρωποθυσία exercebatur. Lactant. lib. 6. cap. 20. *Hos ludos vocant, quibus humanus ſanguis effunditur. Adeo longe ab hominibus ſeceſſit humanitas, ut cum animas hominum interficiant, ludere ſe opinentur, nocentiores iis omnibus, quorum ſanguinem voluptati habent.* Hac ratione animas defunctorum placare ſe credebant. Tertull. de ſpectac. cap. 12. *Munus dictum eſt ab officio, quoniam officium etiam muneris nomen eſt. officium autem mortuis hoc ſpectaculo facere ſe veteres arbitrabantur, poſteaquam illud humaniore atrocitate temperaverunt. Nam olim quoniam animas defunctorum humano ſanguine propitiari creditum erat, captivos, vel malo ingenii*

ſer-

ſervos mercati in exequiis immolabant. Itaque quos paraverant armis, quibus tunc & qualiter poterant, eruditos tantum ut occidi diſcerent: mox edicto die inferiarum, apud tumulos erogabant: ita mortem homicidiis conſolabantur. Hæc muneris origo ſed paulatim provecti ad tantam gratiam, ad quantam & crudelitatem, quia ferrum voluptati ſatis non faciebat, niſi & feris humana corpora diſſiparentur. Quod ergo mortuis litabatur, utique parentationi deputabatur. De variarum gentium ἀνθρωποθυσίᾳ, lege Grotium de ſatisfact. Chriſti, pag. 131 —— 135. Nat. Com. mythol. lib. 1. cap. 18. Schedium de Diis Germ. ſyngr. 2. cap. 31. Saubert. de ſacrif. cap. 21. alioſque.

Non aliena hic videtur quæſtio, quæ eſt apud Macrobium, *lib. 3. Saturn. cap.* 7. cur, cum cætera ſacra violari nefas ſit, hominem ſacrum jus fuerit occidi? Ejus rei hæc ratio redditur: Veteres nullum animal ſacrum in ſuis finibus eſſe patiebantur, ſed abigebant ad fines Deorum, quibus ſacrum eſſet: animas vero ſacratorum hominum, quos Græci ζωάνας vocant diis debitas exiſtimabant. Quemadmodum igitur quod ſacrum ad Deos ipſos mitti non poterat, a ſe tamen dimittere non dubitant: ſic animas, quas ſacras in coelum mitti poſſe arbitrati ſunt, viduatas corpore quam primum illo ire voluerunt. *Adde C. Rhodig. lect. antiq. lib.* 12. *cap.* 11. *& Scalig. in Feſt. voce* Sacer mons.

Horrendæ huic ſuperſtitioni certatim ſe oppoſuerunt primitivæ Eccleſiæ doctores. Audiamus unum Lactantium, inſtit. lib. 1. cap. 21. *O dementiam inſanabilem! quid illis iſti Dii amplius facere poſſent, ſi eſſent iratiſſimi, quam faciunt propitii? cur ſuos cultores parricidiis inquinant, orbitatibus mactant, humanis ſenſibus ſpoliant? quid poteſt eſſe his hominibus ſancti? aut quid in profanis locis facient, qui inter aras Deorum ſumma ſcelera committunt?* Nempe

Tantum relligio potuit ſuadere malorum,
Quæ peperit ſæpe ſceleroſa, atque impia facta.

C A-

CAPUT XXIII.

Luſtrationes per porcos, feles, canes, leones. Hoſtiæ, animales. ſacrificiorum genera εὐκταῖα. χαριστήρια. *Hoſtiæ integræ, & lectæ: eximiæ. majores, minores. Genio olim hoſtiis incruentis factum, deinceps etiam cruentis.* Hecatombe. *Suovetaurilia. Verſacrum. Canis & ovis. omnis generis animalia. Bos & capra. Animalium pelles, lingua, os ſacrum, carnes, ſanguis.* ἐπιβόθρια ἱερά. *Sanguis equi, cinis, piſces, ſerpentes.*

SIc ergo hominem, animal illud ſanctius, mentiſque capacius altæ, diabolicæ crudelitati obnoxium vidimus: Verum & univerſa κτίσις vanitati huic ſubjecta fuit, tum animata tum inanimis.

Animata quidem ratione carentia luſtrationibus adhibita vel viva atque integra, vel ſacrificiis deſtructa.

Viva circumferrane erant ut Porci, feles, canes, Leones.

De porcis: Lucianus, Cronoſol: inter leges Saturnalium: τῇ δὲ πρὸ τῆς ἑορτῆς, καθάρσιον μέν τι περιφερέσθω. *Ante feſtivitatem porcellus circumagitor.* καθάρσιον enim χοιρίδιον. *vid. infra finem cap.* 28. Feli purgandi vim ineſſe crediderunt Athenienſes: ideo in concionibus circumferri jubebant: Ariſtoph. ἐκκλησιαζ. ſc. 11.

ὁ περιστίαρχος περιφέρειν χρὴ τὴν γαλῆν.

Periſtiarchum circumferre decet felem.

Canes circum corpus luſtrandi circum ferebantur. περισκυλακισμὸν vocabant. Plutarch. in Romulo: & quæſt. Rom. 66. τῷ δὲ κυνὶ πάντες, ὡς ἔπος εἰπεῖν, Ἕλληνες ἐχρῶντο καὶ χρῶνται γε μέχρι νῦ ἔνιοι σφαγίῳ πρὸς τοὺς καθαρμοὺς. Καὶ τῇ ἑκάτῃ σκυλάκια μετὰ τῶν ἄλλων καθαρσίων ἐκφέρουσι, καὶ περιματτοῦσι σκυλακίοις τοὺς ἁγνισμοῦ δεομένους, περισκυλακισμὸν τὸ τοιοῦτον γένος τοῦ καθαρμοῦ καλοῦντες. *Omnes fere Græci cane uſi ſunt, & adhuc uſque*

utun-

utuntur victima ad luſtrationes. It Hecata catellos cum aliis purgamentis efferunt. & expiandos catulis abſtergunt, hoc februationis genus περισκυλακισμὸν appellantes. ubi notandum diſcrimen inter κυνοκλασίαν quæ canum mactatio eſt, unde & Hecate κυνοσφάγος dicta, *vid. Saubert. de ſacrif. cap.* 23. & περισκυλακισμὸν qui ſola circumlatione fiebat. Fuit & *Canis* vinculi genus, quod, ut furcam, geſtabant facinoroſi. Plaut. Caſin. act. 2. ſc. 6. *Ut quidem tu hodie canem & furcam feras.* niſi cum vett. codd. *camum* hic legere malis. *Vid. Voſſ. etymolog. in* camus. Feſtus. *Catulus, genus quoddam vinculi, qui interdum canis appellatur.* Unde Gallo-Belgicum *canaille*, & pœna canem circum ferendi apud Germanos, de qua Lipſius, *cent. 3. ad Belg. epiſt* 44. Camer. hor. ſubciſ. *cent. 2. cap.* 95.

Meles Sardium Rex primus, Leonem, ex pellice ſua genitum, per muros urbis circumtulit, quia Telmiſſes judicaverant, ea parte Sardeis fore inexpugnabiles, qua Leo ille circumlatus fuiſſet. Cum autem ea pars, quæ ad Tmolum fluvium vergit, tanquam ipſa natura inexpugnabilis prætermiſſa eſſet, ea deinde urbs a Cyro capta eſt. *Herodot. lib.* 1.

Mactatis animalibus luſtrabant ſe gentiles in ſacrificiis, quæ luſtrationum nomine etiam cenſentur. Columell. lib. 2. cap. 22. *Luſtrationem, cæterorumque ſacrificiorum, quæ pro frugibus fiunt, morem priſcis uſitatum.* Porphyrius *de abſtin. lib. 4. cap.* 24. inter ſacrificiorum cauſſas κακῶν ἀποτροπὴν *malorem averſionem* numerat. Præter ſacrificia, quibus Deorum voluntas exquirebatur, de quibus ſupra *cap.* 14. egimus, Alia erant, quibus Deos placabant, quod fiebat vel ſola anima, vel toto animali.

Sola anima Deo ſacrabatur in hoſtiis animalibus, quas ita vocabant Aruſpices. Sic Entellus Eryci taurum mactans, 5. Æneid. ait:

Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis Perſolvo——

Ipſo nomine uſus eſt, ut animalis hoſtiæ cauſas expleret: & ut nuncupata vota ſignificaret, ait *perſolvo*, quod de voto proprie dicitur. Deinde Diis perſolutum tum oſtendit dicens: *Sternitur*, exanimiſque *tremens procumbit humi bos.* ſic & animalis hoſtiæ mentionem facit 2. Æneid.

Sanguine *placaſtis ventos, & virgine caſa,*
Cum primum Iliacas Danai veniſtis in oras,
Sanguine *quærendi reditus*, animaque *litandum Argolica.*

Nam & *animam*, id eſt hoſtiæ nomen poſuit, & *litare*, verbo ponti-

cali uſus eſt, quod ſignificat ſacrificio facto numen placare. *Servius ad Virgilii loco laudata. Macrob. Saturn. lib. 3. cap. 5.* Ad avertendas Striges porca cædebatur addita hac precatione: apud Ovid. 6. Faſt.

Atque ita, noctis aves extis puerilibus, inquit,
Parcite, pro parvo victima parva cadit.
Cor pro corde precor, pro fibris ſumite fibras,
Hanc animam *vobis pro meliore damus.*

Arnobius Animalem hoſtiam vocat ſacrificium, quo aliquod animal ſacrificatur, opponitque ſacrificiis inanimatis, aut ex thure: aut ex viſceribus crematis, lib. 7. adv. gentes: *Aut enim,* inquit, *thus datur, & liqueſactum carbonibus diſperit: aut animalis eſt hoſtia, & ab canibus abliguritur ſanguis, aut ſi aliquod viſcus aris fuerit traditum, ratione ardeſcit pari, & diſſolutum in cinerem labitur.*

Reliqua ſacrificia vel χαριςήρια erant, quæ præteriti temporis beneficia reſpiciunt: vel ex inſtitutore denominantur, ἀπὸ μαντείας ſi ab oraculo moniti, vel ἐυκταῖα ſi voto obſtricti ſacrificarent hi ſuperſtitioſi. Deianira apud Sophoclem, Trach: ἐυκταῖα φαίνων, ἢ πὸ μαντείας τινος; Ἐυκταῖα triplicia, apud Saubertum, *de ſacrif. cap. 3.* His enim vel bona apprecabantur, vel mala deprecabantur, vel Deos teſtes vocabant, quorum media ſpecies proprie expiatoria eſt. Definitur a Cornelio Agrippa, lib. 3. de occult. Philoſ. citante Sauberto, *cap. 1. qua expurgabantur civitates fame aut peſtilentia, aut alia quavis horrenda calamitate laborantes.* Quæ deſcriptio totam rei naturam non exhaurit, non enim civitates tantum, ſed & homines, agri, exercitus &c. expiabantur: nec tantum calamitate preſſi, ſed & eam timentes, atque ex ſignis augurantes ſacrificiis Deorum iram avertere, eoſque placare conabantur.¶

In his tum corporis integritas, tum ætas ſpectabatur.

Integra voluit Deus O. M. *Mal. 1. verſ. 8, 9, 13, 14.* Similia ab idololatris ſuis poſtulavit Dæmon. Ariſtoph. in Acharn. de ſucula:

Δικ. ἀλλ᾽ ὐδὲ θύσιμός ἐςιν αὐτή. Μεγ. σαμάν,
Πᾶ δ᾽ ὐχὶ θυσίμάς ἐςι; Δικ. κέρκον ὐκ ἔχει.
Dic. *ſacrificari iſthac nequit.* Meg *quidum nequit.*
Sacrificari? cedo! Dic. *quia caudam non habet.*

Adeo ſuis membris integra eſſe oportebat, ut nec cauda carerent. Scholiaſt. ad hunc loc. τὰ γὰρ κόλκρα ἐν ταῖς ἱερυγίαις ὐ θύεται, καὶ καθόλυ, ὅπερ ἦ μὴ τέλειον, καὶ ὑγιὲς ὐ θύεται ταῖς θεοῖς. *In ſacrificiis non mactantur, qua cauda truncantur. Et in univerſum, quod integrum non eſt, atque ſa-*

ſanum, Diis non mactatur. Hinc victimas probandi mos extitit, id quod refert Lucianus de ſacrificiis: *ςεφανώσαντες τὸ ζῶον, καὶ πολύ γε πρότερον ἐξετάσαντες εἰ ἐντελὲς, ἵνα μηδὲ ἀχρήστων τι καταςφάττωσι, προσάγουσι τῷ βωμῷ, καὶ φονεύουσιν ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ θεοῦ.* i. e. *ſertis coronant pecudem, multoque ante explorant, an legitima ſit, & ſacris idonea, ne quid ſorte mactent ex eis quæ religio repudiat: deinde ad aram adducunt, & ſub oculis Dei jugulant.* Hunc morem docet Virgilius, 4. Æneid. *mactant lectas de more bidentes.* ubi Servius: *Non vacat* lectas: *Moris enim fuerat, ut ad ſacrificia eligerentur oves, quibus nihil deeſſet.* Sic 6. Æneid.

Nunc grege de intacto ſeptem mactare juvencos
Præſtiterit, totidem lectas de more bidentes.

Ubi idem Servius: Intacto, *i. e. indomito, ut* intacta totidem cervice juvencas. Lectas de more bidentes: *De more, antiquo ſcilicet, quem prætermiſit, ut omnibus notum; id eſt, ne habeam caudam aculeatam, ne linguam fiſſam, ne aurem nigram.* Ovid. 15. metam. v. 130.

Victima labe carens, & præſtantiſſima forma, Siſtitur ante aras. Sic *porci eximii.* Donat. ad Terent. Hecyr. act. 1. ſc. 1. v. 9. *Eximia pecora dicuntur, quæ a grege excepta ſunt ad uſus dominorum ſuorum, ut uberius paſcantur.* Sed *proprie* eximii *ſunt* porci majores, *qui ad ſacrificandum excepti liberius paſcuntur Etenim* boves *qui ad hoc electi ſunt,* egregii *diuntur, & oves* lectæ, ut Virg,

Mactant lectas de more bidentes. *ita & porci* eximii.

Macrob. Saturn. lib. 3. cap. 5. *Eximii quoque in ſacrificiis vocabulum, non poeticum ἐπίθετον, ſed ſacerdotale nomen eſt. Veratius enim in Pontificalibus quæſtionibus docet, eximias dictas hoſtias, quæ ad ſacrificium deſtinatæ eximantur a grege, vel quod eximia ſpecie, quaſi offerendæ numinibus eligantur. Hinc ait:* Quatuor eximios præſtanti corpore tauros. *ubi, quod eximuntur, eximios: quod eliguntur, præſtanti corpore monſtravit.*

Ætatem quoque reſpicicbant. Lege priſca ſancitum fuiſſe ex Androtione ait Athenæus, lib. cap. 4. *μὴ σφάττειν πρόβατον ἄποκον ἢ ἄτοκον. ne ovis intonſa, aut priuſquam peperiſſet, occideretur.* Varro de re ruſt. lib. 2. cap. 4. *qui a partu decimo die habentur puri, ab eo appellabantur ab antiquis ſacres, quod tum ad ſacrificium idonei dicuntur primum. Itaque apud Plautum in Menæchmis, cum inſanum quem putat, ut pietur in oppido Epidamno interrogat, Quanti hic porci ſunt ſacres?* Hinc diſcrimen oritur inter hoſtias majores & minores; quod ætatis eſſe manifeſtum eſt ex Livio, lib. 22. cap. 1. *Decretum ut ea prodigia partim majoribus hoſtiis, partim lactentibus procurarentur.* Item ex Servio, ad 12. Æneid. v. 170. *In*

rebus quas volebant ſiniri celerius, ſenibus & jam decreſcentibus animalibus ſacrificabant. in rebus vero, quas augeri & confirmari volebant, de minoribus & adhuc creſcentibus immolabant. Aſcanius Jovi majorem vovet. Æneid. 9.

Et ſtatuam ante aras aurata fronte juvencum
Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
Jam cornu petat, & pedibus qui ſpargat arenam.

Ovium autem ætas, quam ſacrificiis aptam judicabant, biennio determinata erat. neque minores neque majores hoſtias dare licebat. hæ *bidentes* appellabantur, propter duos eminentiores dentes inter octo, qui non niſi circa bimatum apparent, nec in omnibus, ſed in his, quæ ſunt aptæ ſacrificiis, inveniuntur: *Serv. ad 4. Æneid. v. 57.*

Prodigia ſæpe majoribus hoſtiis procurata. Liv. libb. 24, 26, 27, 40. *ob prodigia xx. majoribus hoſtiis ſacrificatum*, & alibi ſæpe. Etiam genio quinque majores hoſtias cæſas eſſe idem *lib. 21. cap. 52.* notavit: qua in re Cenſorino adverſari videtur, qui *lib. de die natal. cap. 2.* Genio *ἀναίμακτον θυσίαν* ſacrificari affirmat. Et veteres qui, natali die, huic inprimis ſacra faciebant, ſe recte facturos credebant, ſi manum a cæde & ſanguine abſtinerent, ne die, qua lucem ipſi accipiſſent, aliis eriperent. Sic Romani Palilibus, urbis natali, hoſtiam non cædebant, nec primo Quinquatrium die pugnabatur. 3. Faſt.

Sanguine prima vacat, nec fas concurrere ferro,
Cauſa, quod eſt illa nata Minerva die.

Hæc difficultas temporum diſtinctione facile tollitur. Mortalium antiquiſſimi, ut omnes ſuos Deaſtros, ſic & Genium, colebant ſimplicius: vino ſcilicet, unguento, thure, libis, pulte fritilla: quod canit Horatius, lib. 2. epiſt. 1.

Agricolæ priſci, fortes, parvoque beati,
Condita poſt frumenta, levantes tempore feſto
Corpus, & ipſum animum ſpe finis dura ferentem,
Cum ſociis operum, & pueris & conjuge fida
Tellurem porco: Sylvanum lacte piabant:
Floribus, & vino Genium memorem brevis ævi.

Perſius, ſat. 2. *Funde merum Genio.* Tibull. lib. 1. eleg. 7.

Huc ades, & centum ludos, Geniumque choreis
Concelebra, & multo tempora funde mero.
Illius e nitido ſtillent unguenta capillo,
Et capite, & collo mollia ſerta gerat.
Sic venias hodierne: tibi dum thuris honores,

Liba

Liba & Mopſopio dulcia melle feram.

Plin. lib. 18. cap. 8. *Et hodie ſacra priſca, atque natalium pulte fritilla conficiuntur.* Sequioribus vero temporibus, ſuperſtitione & impietate ſimul creſcentibus, cruentas etiam hoſtias in ſacris natalitiis Genio mactarunt. Tempore Auguſti hoc jam frequentatum. Horat. lib. 4. od. 11. —— *ara caſtis*

Vincta verbenis avet immolato Spargier agno.

Lampridius, in Alex. Severo: *Cum ejus natalem Aruſpices commendarent, dixerunt eum ſummam rerum tenturum, idcirco quod hoſtia de ea villa, quæ eſſet Severi Imp. adducta eſſent.* Et inter omina mortis ejuſdem Imp. idem ſcriptor: *cum natalem diem commendaret, hoſtia cruenta effugit.* *Spartian.* in Ant. Geta: *Cum infantis Getæ natalem Severus commendare vellet, hoſtiam popa, nomine Antoninus, percuſſit.*

Præterea Cenſorinus, dicto loco, de privato, & anniverſario Genii cultu agit, qui die natali cujuſque inſtituebatur: Livius autem de cultu Genii extra ordinem indicto, quo una cum aliis Diis, hoſtiis majoribus placatus eſt, propter prodigia facta, nuntiata, credita.

Animalia in luſtratoriis ſacrificiis adhibita vel erant unius ſpeciei, vel plurium.

Ex una ſpecie vel victimæ erant vel hoſtiæ.

Victimæ de majoribus animalibus dicebantur, hoc eſt, armentis, etiamſi lactentes eſſent.

Hoſtiæ de minoribus, etiamſi opimæ, καὶ τέλειαι. Inter victimas taurus præſtabat, inter hoſtias ovis, ut docet Scaliger in Feſtum. *vide Saubertum de ſacrif. cap.* 18. In luſtratoriis maxime adhibebantur porcelli. Pauſan. lib. 1. Eliac. ait, χοῖρον ἐπιτήδειον εἶναι πρός καθαρμόν. *Porcum eſſe ad expiationem idoneum*, Ariſtoph. in Pace: εἰς χοιρίδιόν μοι νῦν δάνειδον τρεῖς δραχμάς. Δεῖ γάρ μυηθῆναί με πρὶν τεθνηκέναι. *Tres fœnera drachmas ad porcuus mihi, Namque ante mortem oportet ſim initiatus.* Reliqua animalia enumerare hujus inſtituti non eſt, & fecit hoc Saubertus, *de ſacrif. c.* 22. *&* 23.

Ex diverſis ſpeciebus ſacrificia erant longe plurima, inter quæ primum locum tuentur *Hecatombæ*: ſic dictæ, vel ex ἑκατὸν & βοῦς, vel ex ἑκατὸν & βάσις, id eſt, ποῦς, ex viginti quinque animalibus quadrupedibus, quæ ſimul habent pedes centum, ut notavit Didymus, ad Iliad. A. v. 65. Heliod. lib. 3. Æthiop. ὁ δὲ ἀριθμὸς ἀκριβῶς ἑκατόμβη, καὶ εἰς ἀλήθειαν τὸ ὄνομα πληροῦντες. *Numero autem exacto Hecatombe, & revera nomen implentes.* Sæpe enim idem eſt quod θυσία πολυτελής, numerum centenarium ſumendo pro infinito, quod notat Euſtathius ad

 idem

idem Homeri carmen. hoc autem ſacrificium nunc ex una animalium ſpecie inſtituebatur, ut ex Agnis, Iliad Δ. v. 119. 120.

Εὔχετο δ' Ἀπόλλωνι λυκηγενεῖ κλυτοτόξῳ.
Ἀρνῶν πρωτογόνων ῥέξειν κλειτὴν ἑκατόμβην.
Vovit autem Apollini in Lycia genito, inclyto jaculatori
Ex agnis primigeniis ſe ſacrificaturum claram hecatomben.

Ex ſuibus. 1. Æneid. —— *Magnorum horrentia centum*
Terga ſuum, pingues centum cum matribus agnos.

Aliiſque: Julius Capitol. in Max. & Balb. *Centum aræ uno in loco ceſpititiæ exſtruuntur, & ad eas centum ſues, centum oves mactantur: jam ſi imperatorium ſacrificium ſit, centum Leones, centum aquilæ, & cætera hujuſmodi animalia centena feriuntur.* Alias ex diverſis: Ex tauris & capris hecatombe mactata Apollini. Iliad. A. v. 315, 316.

Ἔρδον δ' Ἀπόλλωνι τεληέσσας ἑκατόμβας
Ταύρων, ἠδ' αἰγῶν παρὰ θῖν' ἁλὸς ἀτρυγέτοιο
Sacrificabant Apollini perfectas hecatombas
Taurorum & caprarum juxta littus maris indomiti.

Item ex centum ovibus & bove uno, quod ἑκατόμβοιον vocabatur. Heſychius: ἑκατόμβοιον, θυσία τις ἐξ ἑκατὸν προβάτων, καὶ βοὸς ἑνός.

Erant præterea *Suovetaurilia*; quæ ex *ſue*, *ove*, *tauro* nomen ſortita. Gloſſæ: θυσία ἐκ ὸς, κριὸς καὶ ταῦρος. Alias *Solitaurilia*. Feſtus: *Solitaurilia hoſtiarum trium diverſi generis immolationem ſignificant, tauri, arietis, verris, quod omnes eæ ſolidi integrique ſint corporis.* Poſt: *Harum hoſtiarum omnium inviolati ſunt tauri, quæ pars ſcilicet cæditur in caſtratione. ſunt qui putent ex tribus hoſtiis præcipue nomen incluſum, cum ſolido tauri, quod ampliſſima ſit earum. quidam dixerunt omnium trium vocabula confuſa, ſuis, ovis, tauri, adfeciſſe id quod uno modo appellarentur univerſæ.* Hæc mactabantur cum luſtrum condebatur. *Liv. lib. 1. cap. 44.* & in agrorum luſtratione. *Cato, de re ruſt. c.* 141. A Græcis Romani didiciſſe videntur: Sane Tireſias ſic ait Ulyſſi, apud Homerum, Odyſſ. λ. v. 129, 130.

Ῥέξας ἱερὰ καλὰ Ποσειδάωνι ἄνακτι
Ἀρνειὸν, ταῦρόν τε, συῶν τ' ἐπιβήτορα κάπρον.
Faciens pulchra ſacra Neptuno Regis,
Arietem, taurumque, ſuumque maritum verrem.

Qui vero Græcorum τριττὺν putant eſſe Solitaurilia, eos falli ait Brodæus *miſcell. lib. 6. cap. ult.* Hæc enim ex ſue, ove, tauro: at apud Athenienſes illa ex ſue, ariete, hirco fiebant, ut docet Ariſtophanis commentator. *C. Rhodig. lect. antiq. lib. 12. cap. 1.*

Ce-

Celebre inprimis fuit *Ver Sacrum*, ſic dictum vel quod religioſum, vel quod vitabile & exſecrandum eſſet. *Non. Marc.* Feſtus: *Ver ſacrum, vovendi mos fuit Italis, magnis enim periculis adducti vovebant, quacunque vere proximo nata eſſent apud ſe animalia, immolaturos. Sed cum crudele videretur pueros & puellas interficere, perductos in adultam ætatem velabant, atque ita extra fines ſuos exigebant.* Inde *Sacrani* dicti, quod cum aliquando peſtilentia laborarent, ver ſacrum voverunt: ut ait Servius, *ad 7. Æneid. v.* 796. Vovendi formulam, cap. 6. exhibuimus: Adde Briſſon. formul. pag. 98, 99. Et Sabini quondam feruntur voviſſe, ſi res communis melioribus locis conſtitiſſet, ſe ver ſacrum facturos. *Siſenna apud Nonium*: in ver ſacrum.

Robigalibus *Canis & ovis*, addito thure & vino Robigini, ut ſegetibus parceret, immolabatur. Canem autem mactabant ob nomen ipſi & ſideri Caniculæ commune: 4. Faſt.

Flamen in antiquæ lucum Rubiginis ibat,
Exta canis flammis, exta daturus ovis.

Poſt: *Thura focis, vinumque dedit, fibraſque bidentis,*
Turpiaque obſcœnæ vidimus exta canis.

Ratio redditur: *Eſt canis (Icarium dicunt) quo ſidere moto*
Tota ſitit tellus, præripiturque ſeges.
Pro cane ſidereo canis hic imponitur aræ,
Et quare fiat nil niſi nomen habet.

Plinius, lib. 29. c. 4. cauſam eſſe dicit canum puritatem: *Catulos*, inquit, *lactentes adeo puros exiſtimabant ad cibum, ut etiam placandis numinibus, hoſtiarum vice, uterentur his.* Feſtus: *Catularia porta Romæ dicta eſt, quia non longe ab ea, ad placandum caniculæ ſidus, frugibus inimicum, ruſæ canes immolabantur, ut fruges flaveſcentes ad maturitatem perducerentur* Idem *Rutilæ canes, id eſt, non procul a rubro colore immolantur, ut ait Atejus Capito, canario ſacrificio, pro frugibus, deprecandæ ſævitiæ cauſa ſideris caniculæ.* Adde Plutarch. quæſt. Rom. 606. Aſini caput Tages addidit. Columell. lib. 10. de re ruſt.

Hinc mala rubigo virides ne terreat herbas
Sanguine lactentis catuli placatur, & extis.
Hinc caput Arcadici nudum cute fertur aſelli
Tyrrhenus fixiſſe Tages in limite ruris.

Argivi, immiſſam ab Apolline, ob cædem Pſamathes, & Linum ſuum e Pſamathe filium a canibus laniatum, peſtem averti poſſe, ſi cæſos placarent oraculo moniti, non ſolum fœminas & virgines ad Linum de-

deplorandum miſerunt, ſed & ſacrificium eidem & feſtum diem, Ἀρνίδα dictum, menſem etiam ἀρνεῖον, quod inter agnos educatus eſſet Linus, vocantes inſtituere: mactaruntque eo die, quotquot uſquam reperire poterant canes. quam veram τῆς κυνοφόντιος ἑορτῆς hiſtoriam eſſe judicat Th. Reineſius, *var. lect. lib.* 1. *cap.* 15. *vid. Athen. dipnoſ. lib.* 3. *cap.* 21. *Rhodig. lect. antiq. lib.* 17. *cap.* 27.

Meſſenii, in æde Curetum, cujusvis generis animalia, boves, capras, aves in flammas porriciunt & immolant. Patrenſes in honorem Dianæ Laphriæ intra aræ ſeptum viventia animalia conjiciunt, aves eſculentas, & cujusvis generis victimas, apros, cervos, capreas, luporum & urſorum catulos, prægrandes etiam & adultas feras. Addunt & pomiferarum cujusvis generis arborum fructus. *Pauſan. in Meſſenicis & Achaicis.*

Porca & *Mus* apud Orientales inter februa adhibebantur. 1. Sam. 6. 4. Jeſ. 66. 17. *vid. Schedium de Diis Germ. ſyngr.* 1. *cap.* 4. *Saubert. de ſacrif. cap.* 23.

Bove & *Capris* factum apud Livium, lib. 25. cap. 12. *SCtum factum eſt, ut decemviri ſacra Græco ritu facerent, iiſque hoſtiis: Apollini bove aurato, & capris duabus albis auratis. Latonæ bove fœmina aurata.* Hinc *bos ambiegna.* Varr. lib. 6. de ling. Lat. *Ambiegna bos apud Augures, quam circum aliæ hoſtiæ conſtituuntur.* Paulus ex Feſto: *Ambiegni bos & vervex appellabantur, cum ad eorum utraque latera agni in ſacrificium ducebantur.*

Animalium etiam partes in luſtrationibus adhibitæ.

Pelles. Luſtrandos ἀριστερῷ ποδὶ inſtitiſſe διὸς κωδίῳ Heſychius auctor eſt, in quo διοσκώλιον legitur male. Κωδίον enim, eodem explicante, eſt δέρμα προβάτου χωρὶς σώματος. *Pellis ovina a corpore ſeparata.* Demoſthenes orat. de corona, Æſchini objicit quod noctu, cum alios luſtraret, fuerit νευρίζων, quod Ulpianus in acceſſionibus explicat, Νεβρίδα περικείμενος, νευρίζων ὁ διασπῶν τοὺς νεβροὺς, κατά τινα λόγον ἄρρητον. οἱ μὲν ὡς τοῦ τελοῦντος νεβρίδα ἐνημμένου, καὶ τοὺς τελουμένους διαζωννύντος. Hoc eſt, interprete H. Wolfio: *Pelle binnuli indutus, diſcerpens binnulos occulta quadam ratione. Alii, quaſi initiator pelle binnuli indutus initiandos ſuccingeret.*

Lingua Diis eloquentiam curantibus ſacra erat. Pallas, Odyſſ. γ. v. 332. Ἀλλ' ἄγε, τάμνετε μὲν γλώσσας. *Sed agite, dividite linguas.* ubi notat Didymus: ἔθος ἦν τρεπομένοις πρὸς τὸ καθεύδειν, τῶν ἱερείων τὰς γλώσσας ἀποτέμνειν, καὶ καίειν τοῖς θεοῖς τοὺς λόγους ἐπιμελομένοις.

Con-

Conſuetudo erat iis qui dormitum ibant, ſacrificiorum linguas exſcindere, & in honorem Deorum, ſermones curantium, comburere. Homerici Heroes, apud Athenæum, *dipnoſ. lib. 1. cap. 14.* σπένδουσι, καὶ ἐπὶ ταῖς γλώσσαις ἐκ τῶν δείπνων ἀπιόντες. *ſoliti facere libationes ſuper linguis, cum e convivio diſcederent.* ubi Caſaubonus: linguas intellige, quas Mercurio adolebant veteri inſtituto. caſtigatque illos, qui ἐπὶ γλώσσαις vertunt, *ob linguæ commercium*, quod non meminerint verſiculi iſtius maximi Vatum: Γλώσσας δ' ἐν πυρὶ βάλλον, Ἀνιστάμενοι δ' ἐπέλειβον. quid eſt ἐπιλείβειν, ait, niſi σπένδειν ἐπὶ γλώσσαις. Confer *Cæl. Rhodig. lect. antiq. lib. 13. cap. 5.* Eraſm. in prov. *Lingua ſeorſim inciditur.* Ariſt. Pace.

Os ſacrum in homine ſunt qui conjectent, non tam de magnitudine fuiſſe nuncupatum, quam quod Diis offerri ſoleret. Ex quo & Menander: οὐδὲ τὴν ὀσφὺν ἄκραν θύσαντες *Rhodig. lect. antiq. lib. 13. cap. 12.*

De carnium partibus Feſtus: *Caviares hoſtiæ dicebantur, quod cavia, id eſt, pars hoſtiæ cauda tenus diceretur, & ponebatur in ſacrificio pro collegio Pontificum, quinto quoque anno.* Talis erat Offa penita. idem Feſtus· *Penitam offam Nævius appellat abſegmen carnis cum coda.* Huc pertinent Albegmina vel Ablegmina, quæ juxta Feſtum, *partes extorum, quæ Diis immolabant*: quæ porriciæ, profecta, proſegmina. Proſiciæ, Gloſſis, αἱ τῶν θυμάτων ἀπαρχαί. Tertull. apolog. cap. 13. *Volo & ritus veſtros recenſere: non dico quales ſitis in ſacrificando, cum enecta & tabidoſa quæque mactatis, cum de opimis & integris ſupervacua quæque truncatis capitula & ungulas, quæ domi quoque pueris vel canibus deſtinaſſetis.*

Inprimis vero *ſanguine* ſe purgari credebant. Ex lege divina σχεδὸν ἐν αἵματι πάντα καθαρίζεται, καὶ χωρὶς αἱματεκχυσίας οὐ γίνεται ἄφεσις. *Omnia fere ſanguine purgantur, & abſque ſanguinis effuſione non fit remiſſio.* Heb. 9. 22. Hinc & idololatriæ anſam arripuit diabolus. 4. Faſt.

Sanguis equi ſuffimen erit. Feſtus: *October Equus appellatur, qui in campo Martio menſe Octobri immolatur quotannis Marti.* *** *Ejus cauda tanta celeritate fertur in regiam, ut ex ea ſanguis deſtillet in focum, participandæ rei divinæ gratia.* Idem in Panibus: *Equus potius quam bos immolabatur, quod hic bos frugibus pariendis eſt aptus. Caput autem hujus equi immolati panibus redimebant, quia ſacrificium fiebat ob frugum eventum.*

Præ cæteris inſignis eſt Pontificum inauguratio per ſanguinem, quæ ἐπιβόθρια ἱερὰ vocantur, quod in ſcrobe peragerentur. *Ariſtid. ſerm. ſacr. 2.* Ambroſ. ad Valent. Imp. lib. 5. epiſt. 31. *Sacrificium veſtrum ritus eſt beſtiarum cruore reſpergi.* Romanus Martyr, apud Prudentium

Periſteph. hymno 10. gentilibus hæc ſacra exprobrat:

Summus Sacerdos nempe ſub terram ſcrobe
Acta, in profundum conſecrandus mergitur,
Mire infulatus, ſecta vittis tempora
Nectens, corona tum repexus aurea
Cinctu Gabino ſericam fultus togam.
Tabulis ſuperne ſtrata texunt pulpita,
Rimoſa, rari pagmatis compagibus,
Scindunt ſubinde, vel terebrant aream,
Crebrove lignum perforant acumine,
Pateat minutis ut frequens hiatibus.
Huc taurus ingens, fronte torva, & hiſpida,
Sertis revinctus, aut per armos floreis,
Aut impeditus cornibus deducitur:
Nec non & auro frons coruſcat hoſtia,
Setaſque fulgor bractealis inficit.
Hic ut ſtatuta eſt immolanda bellua,
Pectus ſacrato dividunt venabulo,
Eructat amplum vulnus undam ſanguinis
Ferventis, inque texta pontis ſubditi
Fundit vaporum flumen, & late aeſtuat
Tum per frequentes mille rimarum vias
Illapſus imber, tabidum rorem pluit,
Defoſſus intus quem Sacerdos excipit,
Guttas ad omnes turpe ſubjectans caput,
Et veſte, & omni putrefactus corpore.
Quin os ſupinat, obvias offert genas,
Supponit aures, labra, nares objicit,
Oculos & ipſos perluit liquoribus,
Nec jam palato parcit, & linguam rigat,
Donec cruorem totus atrum combibat.
Poſtquam cadaver ſanguine egeſto rigens,
Compage ab illa Flamines retraxerint,
Procedit inde Pontifex viſu horridus,
Oſtentat udum verticem, barbam gravem,
Vittas madentes, atque amictus ebrios.

A ritu Paſchatis, in Ægypto ab Iſraelitis primo mactati, manaſſe vult Epiphanius, *hæreſ.* 18. morem apud Ægyptios obſervatum, ut quo-

quotannis principio veris, quo tempore olim paſcha celebratum fuerat, minio oves ſuas, nec non & arbores, ut ficus, & cætera ejuſmodi inficerent: Cujus quidem ritus, tametſi cauſam neſciant, iſtud tamen vulgo jactitabant: Illo die univerſum terrarum orbem incendio conflagraſſe, eujus calamitatis avertendæ vim quandam, ſive ἀλεξιτήριον in cruore illo, atque colore igneo eſſe poſitam, quibus vero de cauſis ſibi non eſſe compertum.

Nec *cineres* ſacris inutiles eſſe judicarunt, ut legem a Deo, *Num.* 19. latam diabolica κακοζηλία imitaretur. inprimis combuſtorum vitulorum: 4. Faſt.

Sanguis equi ſuffimen erit, vitulique favilla.

Iterum: *Igne cremat vitulos quæ natu maxima virgo eſt,*
Luce Palis populos purget ut ille cinis.

Piſces immolatos eſſe tum a Græcis, tum a Romanis, contra Plutarchi ſententiam probat Voſſius, *de idolol. lib.* 9. *cap.* 7.

Serpentes Baccho immolati, & dentibus lacerati. Prudent. in Symm:

His nunc pro meritis Baccho caper omnibus aris
Cæditur, & virides diſcindunt ore chelydros
Qui Bromium placare volunt. quod & ebria jam tunc
Ante oculos Regis Satyrorum inſania fecit:
Et feciſſe reor ſtimulis furialibus ipſas
Mænadas, inſlammante mero in ſcelus omne rotatas.

Ophiophagia, feſtum Bacchi, quo ejus myſteria ſerpentum dilacerationibus celebrabantur idque dentibus. Nec mirum hoc impune factum eſſe, cum hodie quoque non pauca videamus a præſtigiatoribus hoc genus fieri. Facile enim fuit potenti iſtorum hominum malo ſpiritui vino antidotum miſcere. *vid. Barth. adverſ. lib.* 11. *cap.* 15.

Coronidis loco ſit huic capiti locus Julii Firmici Materni, qui profanarum religionum errores redarguens ſic ſcribit: *Neminem apud idola profuſus ſanguis juverit. Et ne cruor pecudum miſeros homines aut decipiat, aut perdat. polluit ſanguis iſte, non redimit, & per varios caſus homines premit in mortem. Miſeri ſunt, qui profuſione ſacrilegi ſanguinis cruentantur.* Tauribolium *vel* Criobolium *ſcelerata te ſanguinis labe perfundit. Laventur itaque ſordes iſtæ quas colligis. Quære fontes ingenuos, quære puros liquores, ut illic te poſt multas maculas cum Spiritu Sancto Chriſti ſanguis incandidet.*

CAPUT XXIV.

Luſtrationes per vegetabilia. fruges. ἁγνὰ θύματα. *per roremmarinum. legumina, myrtum,* Scillam, *trifolium, Allium, porrum, apium, roſas, panem. De fabis. Pythagcricum* κυάμων ἀπέχεσθαι. *incendium* τῶν πιτύρων. *Arbutus & ſpina alba.* Helleborus. *mola ſalſa. Abſque farina non eſt Lex.* Sal *ſacrum.*

PRogredior ad ea, quæ viliſſima anima, vegetante ſcilicet, prædita, non minori religione in luſtrationibus uſurpata fuerunt. Non omnino male, ex gentili, in qua vivebat, ſuperſtitione, judicavit Seneca, lib. 1. de benef. cap. 6. *Nec in victimis quidem,* inquit, *licet opimæ ſint, auroque præfulgeant, deorum eſt honos, ſed pia ac recta voluntate venerantium: Itaque boni etiam farre ac fritilla religioſi ſunt; mali rurſus non effugiunt impietatem, quamvis aras multo ſanguine cruentaverint.*

Atque hic ſimplex ſacrificandi modus primæva illa & ſimplici ætate in uſu fuit 1. Faſt.

Ante Deos homini quod conciliare valeret,
Far erat, & puri lucida mica ſalis.
Nondum pertulerat lachrymatas cortice myrrhas
Acta per æquoreas hoſpita puppis aquas.
Thura nec Euphrates, nec miſerat India coſtum,
Nec fuerant rubri cognita fila croci.
Ara dabat fumos herbis contenta Sabinis,
Et non exiguo laurus aduſta ſono.
Si quis erat factis prati de flore corollis
Qui poſſet violas addere, dives erat.
Hic qui nunc aperit percuſſi viſcera tauri,
In ſacris nullum culter habebat opus.

Hæc ἁγνὰ θύματα, *pura ſacrificia.* Plato. 6. de legg. τοὐναντίον ἀκούομεν

μεν ἐν ἄλλοις, ὅτε ȣ̓δὲ βοὸς ἐτολμῶμεν γεύεσθαι, θύματά τε ȣ̓κ ἦν τοῖς θεοῖσι ζῶα, πέλανοι δὲ καὶ μέλιτι καρποὶ δεδευμένοι, καὶ τοιαῦτα ἄλλα ἁγνὰ θύματα. σαρκῶν δ᾽ ἀπείχοντο, ὡς ȣ̓χ᾽ ὅσιον ὂν ἐσθίειν, ȣ̓δὲ τȣ̀ς τῶν θεῶν βωμȣ̀ς αἵματι μαίνειν. *Contrarium audimus in aliis, quando nec bovis carnem guſtare audebamus, ſacrificiaque Deorum non animalia, ſed placenta erant ex ſimila confecta, frugeſque melle delibuta, & alia id genus* pura ſacrificia: *a carnibus vero abſtinebant. ac ſi nefas eſſet veſci, & aras Deorum ſanguine polluere.* In Delo ara fuit Apollinis Γεννήτορος *Genitoris*, quæ nunquam imbuta victimarum ſanguine. Diogenes Laert. lib. 8. de vitis Philoſ. tradit: πυρȣ̀ς καὶ κριθὰς, καὶ τὰ πόπανα μόνα τίθεσθαι ἐπ᾽ αὐτȣ̃ ἄνευ πυρὸς, ἱερεῖον δὲ μηδέν. *Fruges & hordeum, ſolaſque placentas ſine igne illi, nullum vero imponi animal.* Macrob. lib. 3. Saturn. cap. 6. ex Cloatio Vero docet, apud aram illam hoſtiam non cædi, ſed preces tantum fundi, quam Pythagoras velut inviolatam adoraverit. Clem. Alex. lib. 7. τὸν μὲν ἀρχαιότατον βωμὸν ἐν Δήλῳ ἁγνὸν εἶναι τεθρυλλήκασι. πρὸς ὃν δὴ μόνον καὶ Πυθαγόραν προσελθεῖν φασι, φόνῳ καὶ θανάτῳ μὴ μανθέντα. *Vetuſtiſſimam in Delo aram puram eſſe jactitarunt. ad hanc ſolam acceſſiſſe Pythagoram nulla cæde & morte inquinatam.* Æneas apud Virgil. 3. Æneid. in Delum delatus, non cædit hoſtiam, ſed ſtatim inchoat precem, & ut *genitorem* expreſſius nominaret, ait: *Da*, Pater, *augurium.* Cyrillus, lib. 9. contra Julianum, Deliacum illiud altare *Piorum aram* vocat: & Jamblichus, cap. 5. de vit. Pythag. ἀναίμακτον *incruentatum* indigitari ſignificat. Philoſtr. lib. 1. de vit. Apollonii, refert Pythagoræ ſacrificia eſſe, μὴ αἱμάττειν τȣ̀ς βωμȣ̀ς, ἀλλ᾽ ἡ μελιττȣ̃σα, καὶ ὁ λιβανωτὸς, καὶ ὁ ἐφυμνῆσαι. *non cruentare aras, verum mellita placenta, & thus, & hymnus, hæc ab illo ad Deos adſcendere.* Athenienſes Deæ Εἰρήνῃ victimam ἀναίμακτον ſacrarunt. Ariſtoph. in Pace: ȣ̓χ᾽ ἥδεται δήπȣθεν εἰρήνη σφαγαῖς, ȣ̓δ᾽ αἱματȣ̃ται βωμός. *Non certe pacem cæſa juvat victima: nec ara cruentatur.* vide Scholiaſt. 101.

Græcos imitati Romani Deo Termino animalia non immolabant. Plut. quæſt. Rom. & in Numa: ὡς ἐπίσκοπον καὶ φύλακα φιλίας καὶ εἰρήνης, ᾤετο δεῖν αἵματος καὶ φόνȣ καθαρὸν καὶ ἀμίαντον διαφυλάττειν. *tanquam inſpectorem, & amicitiæ paciſque auctorem, a ſanguine purum impollutumque ſervandum exiſtimabat.* Dion. Halic. lib. 2. θεȣ̀ς τε ἡγȣ̃νται τȣ̀ς τερμόνας καὶ θύȣσιν αὐτοῖς ἔτι τῶν μὲν ἐμψύχων ȣ̓δὲν. ȣ̓ γὰρ ὅσιον αἱμάττειν τȣ̀ς λίθȣς. πελάνȣς δὲ Δήμητρος, καὶ ἄλλας τινὰς κάρπων ἀπαρχάς. *Nam & Terminos pro Deis habent, & adhuc illis non quidem anima-*

lia, nefas enim lapides ſanguine inficere, ſed placentas ſacrificant Cereales, & alias quaſdam frugum primitias. Numæ inſtitutum non ſemper Romanis ſervatum: 2. Faſt.

Spargitur & caſo communis terminus agno,
Nec queritur lactens cum ſibi porca datur.

Rore marino veteres, antequam thus ſciretur, Deos placabant. *Apulejus de virtut. herb. cap.* 79.

Apud Athenæum, dipnoſ. lib. 3. cap. 5. e Pherecratis dramate dicitur: oculos puerorum recenti ficu fricandos. Germanus huic mos a Zoroaſtre 11. Geoponic. docetur: Spondebat ille magus, oculos integro anno illi non dolituros, qui conſpectæ primum roſæ tribus calycibus eos deterſiſſet. *vid. Caſaub. in Athen. lib.* 1. *cap.* 2. *& lib.* 3. *cap.* 5.

Allium: Perſ. ſat. 5 fin. —— *Si non*
Prædictum ter mane caput guſtaverit allI.

Porrum & Apium: Petron. ſatyr. *Infra manus meas camellam vini poſuit, & cum digitos pariter extenſos porris apioque* luſtraſſet. pollutos ſcilicet cæde anſerina.

Perſæ tum alias herbas, tum maxime trifolium hoſtiarum elixis carnibus ſubſternunt, *Herodot. lib.* 1.

Ariſtereon: Euſtath. in Odyſſ. X. circa ſin. Ἰςέον δὲ ὅτι ὐ μόνον διὰ θείυ ἐγίνοντο καθαρμοὶ, ἀλλὰ καὶ φυτά τινα εἰς τῦτο χρήσιμα ἦν. Ἀριςερεὼν γῦν, φυτὸν κατὰ πανσανίαν, ἐπιτήδειον ἐις καθαρμὸν. Ἀριςερεὼν autem verbena eſt, περιςερεὼν Dioſcoridi, de qua *cap.* 19.

Panis: Athen. dipnoſ. lib. 4. c. 13. Μετὰ δὲ τὸ δεῖπνον σπονδὰς ἐποιῦντο, ὐκ ἀπονιψάμενοι τὰς χεῖρας, ἀλλ᾽ ἀποματτόμενοι τοῖς ψωμοῖς, καὶ τὴν ἀπομαγδαλίην ἕκαςος ἀπέφερε. τῦτο ποιῦντες ἕνεκα τῶν ἐν ταῖς ἀμφόδοις γιγνομένων νυκτερινῶν φόβων. *Coenati Diis libant manibus illotis, ſed fruſto panis abſterſis, Apomagdaliam vocant, quod abiturus quiſque ſecum portat. Id fiebat ob nocturnos in compitis pavores.* vid Eraſm. in Adag: *Canis vivens e magdalia.*

In Delphorum luſtratione, quæ ſingulis novenniis fiebat, farina tantum adhibita, quæ cum leguminibus diſtribuebatur a Rege ſolio inſidente, ſimul imaginem Charilæ cujuſdam colapho excipiebat, quoniam ea, in rei frumentariæ inopia, talem injuriam a Rege ſibi factam cum concoquere non poſſet, laqueo vitam finierat. *Plut. quæſt. Græc.* 12.

Ervo utebantur Tralliani, *Plut. quæſt. Græc.* 46. Minyæ & Leleges Trallianos finibus ejecerant, eorumque regionem occupaverant. Hi autem reſumtis viribus Leleges acie vicerunt, quorum fugientium cum nul-

nulla haberetur ratio, utrum viverent an morerentur, edictum fuit: Si quis Trallianus Lelegem aut Minyam interfeciſſet, ervorum modio interfecti parentibus ſoluto a cæde purgandum eſſe.

Myrtus Veneri ſacra, de qua Plinius, lib 15. cap. 25. *Traditur myrtea verbena Romanos Sabinoſque, cum propter raptas virgines dimicare voluiſſent, depoſitis armis purgatos in eo loco, qui nunc ſigna Veneris Cluacinæ habet. Cluere enim antiqui purgare dicebant. Et in ea quoque arbore ſuffimenti genus habetur, ideo tum electa, quoniam conjunctioni & huic arbori Venus præeſt.*

De lauro: Plin. *lib.* 15. *cap. ult.* Feſtus *in Laureati*, & ſupr. *cap.* 19.

De Scilla, idem Plinius, *lib.* 20. *cap.* 9. inter alia refert, tradidiſſe Pythagoram, ſcillam in januæ limine ſuſpenſam malorum medicamentorum introitum pellere. Theophr. charact. cap. 17. inter ſuperſtitioſi ſigna ponit: ἱερείσας καλέσας σκίλλῃ ἢ σκύλακι κελεῦσαι αὐτὸν περικαθᾶραι. *Piatricibus adſcitis jubet ſe ſcillæ circumlatione purgari.* Ubi notat Caſaubonus: Artemidorus ἐνοδίῳ: ἢ σκίλλα καθάρσιος εἶναι νενόμισται. Lucianus: ἐπισκοποῦντες ἐκάθηρέ τε με, καὶ ἀπέμαξε, καὶ περιήγνιζε δᾳδὶ καὶ σκίλλῃ, καὶ ἄλλοις πλείοσι. Dio Chryſoſt. orat. 48. Ἀλλὰ μοὶ δοκεῖ περικαθάραντας τὴν πόλιν μὴ σκίλλῃ, μηδὲ ὕδατι, ἀλλὰ καθαρωτέρῳ χρήματι λόγῳ κοινῇ πράττειν. Plura Clemens Alex. 7. Strom. & Theocriti Scholiaſtes in Thalyſiis. Hæc Caſaubonus. Hac expiabantur qui mentis erant parum ſanæ. Auſon:

> *Scillato decies ſi cor, purgeris aceto,*
> *Anticipeſque tuum Samii Lucumonis acumen.*

Unde σκίλλας ἀπὸ σήματος τίλλειν jubebantur, quod proverbium ab Eraſmo explicatum, Heinſio tamen in lectionibus Theocriteis contradicente.

Fabarum quoque uſus in Luſtrationibus fuit. In eum uſum fabam repoſitam protulit Enothea in Satyrico Petronii. Nonius cap. 2. §. 513. ex Varrone de vita Pop. Rom. *Quibus temporibus fabam jactant noctu, ac dicunt ſe Lemure domo extra januam ejicere.* Feſtus: *Fabam nec tangere nec nominare Flamini Diali licet, quod ea putatur ad mortuos pertinere. Nam & Lemuralibus jacitur Larvis, & parentalibus adhibetur ſacrificiis, & in flore ejus luctus litera apparere videntur.* Ovidius 5. Faſt. Lemuralia ſic deſcribit:

> *Nox ubi jam media eſt, ſomnoſque ſilentia præbent,*
> *Et canis, & variæ conticuiſtis aves.*
> *Ille memor veteris ritus, timiduſque Deorum,*

Sur-

Surgit, habent gemini vincula nulla pedes.
Signaque dat digitis medio cum pollice junctis,
Occurrat tacito ne levis umbra ſibi.
Cumque manus pura fontana perluit unda,
Vertitur, & nigras verſat in ore fabas.
Averſuſque jacit: ſed dum jacit, Hæc ego mitto,
His, inquit, redimo meque meosque fabis.
Hæc novies dicit, nec reſpicit, umbra putatur
Colligere, & nullo terga vidente ſequi:
Rurſus aquam tangit, Temeſæaque concrepat æra,
Et petit ut tectis exeat umbra ſuis.
Cum dixit novies, manes exite paterni,
Reſpicit, & pure ſacra peracta putat.

Pythagoras, κυάμων ἀπέχεσθαι *a fabis abſtinere* præcepit. Cauſam ex Ariſtotele memorat Laertius, quod faba inferni portis ſimilis eſſet. Sola enim faba ἀγόναλος, geniculorum expers eſt, ejuſque ſcapi cavitas, nullo prorſus geniculo, quaſi obice obturata eſt: Sic etiam inferni porta, nunquam oppeſſulata, animalibus εἰς γένεσιν καλιούσαις in generationem deſcendentibus perpetuo patet. Conſule Windetum, de vita functorum ſtatu. ſect. 5. *Stipula fabalis* in Palibibus. 4. Faſt.

Certe ego de vitulo cinerem, ſtipulamque fabalem,
Sæpe tuli plena februa toſta manu.

Rurſus ibid. *Sanguis equi ſuffimen erit, vitulique favilla,*
Tertia res duræ culmen inane fabæ.

Furfures & paleæ quoque adhibebantur. Demoſthenes pro corona: Καθαίρων τοὺς τελουμένους, καὶ ἀπομάττων τῷ πηλῷ καὶ τοῖς πιτύροις. Incendii τῶν πιτύρων mentio eſt in epiſtola Baruchi, quæ Jeremiæ prophetæ falſo adſcribitur, cap. 6. v. 42. αἱ γυναῖκες περιθέμεναι σχοινία ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐγκάθηνται θυμιῶσαι τὰ πίτυρα. Sunt qui ſcelerum expiandorum gratia mulieres in viis Babyloniis vel furfur, vel oſſa olivarum, vel paleam cremaſſe putant. Vulg. Verſio ſic habet: *Mulieres circumdatæ funibus, ſedent in viis, ſuccendentes oſſa olivarum.* Perperam. Nam textus non habet πιτυρὶς, quod ſignificat olivæ oſſiculum, ſed πιτυρόν. At Montanus & Tigurini; *Furfures.* Junius: *Accendentes acus eorum.* in margine notavit *glumam, paleas & quiſquilias minutas junci, quas ad præcinctionem ſuam videbant ineptas eſſe, quod genus Latini veteres Titivillitium nominabant.* Belgæ: Om teuck-werck van ſemelen te offeren. Eſt enim τὸ πίτυρον palea, furfur, capitis ſordes, & farinæ purgamentum. Non

autem

autem fuit hoc aliquod Luſtrationis genus, ſed potius incantamentum amatorium apud Aſſyrios uſitatum, ad animos in amorem pelliciendos. Hunc ſenſum ſuggerit Theocritus in Pharmaceutria, ubi Simoetha venefica, quæ Delphidem *juvenem* deperibat, dum illum magicis carminibus ad ſe trahere conatur, ſic ait: νῦν θύσω τὰ πίτυρα. *Nec ſuccendam, aut ſacrificabo* πίτυρα. Et ſub Idyllii finem fatetur, ſe illas magicas incantationes ab Aſſyrio vel Babylonio hoſpite didiciſſe:

Ἀσσυρίω, δέσποινα, παρὰ ξείνοιο μάθοισα.

Atque hæ erant illæ artes, quas ejus epiſtolæ auctor, Judæis Babylone cavendas hortatur. vide Delrio diſq. magic. pag. 323, 324, 325. edit. in 4°.

Arbutus & *Spina alba* contra Striges pueros in cunis lædentes. Ovid. 6. Faſt.

Sic fatus, ſpinam qua triſtes pellere poſſet
A foribus noxas, hæc erat alba, dedit.

Et Poſt: *Protinus arbutea poſtes ter in ordine tangit*
Fronde, ter arbutea limina fronde notat.

Deinde: *Virgaque Janalis de ſpina ſumitur alba,*
Qua lumen thalamis parva feneſtra dabat.
Poſt illud neque aves cunas violaſſe feruntur,
Et redit puero, qui fuit ante, color.

Varro in Ætiis: apud Soſipatrum lib. 1. *Fax ex ſpina alba præfertur, quod Purgationis cauſa adhibetur.*

Eſt *Hellebori genus* nigrum, *Melampodion* vocant (*Plin. lib.* 25. *cap.* 5.) quo domos ſuffiunt purgantque ſpargentes & pecora cum precatione ſolenni. hoc & religioſius colligitur. Primum enim gladio circumſcribitur: dein qui ſucciſurus eſt ortum ſpectat: & precatur ut id liceat ſibi concedentibus Diis facere: obſervatque aquilæ volatus, fere enim ſecantibus intereſt, et ſi prope advolavit, moriturum illo anno qui ſuccidat, augurium eſt. Reliqua de plantarum arborum fructuumque in ſacrificiis uſu pete ex Sauberto de ſacrif. cap. 24.

Miſcebantur etiam frumenta cum Sale in mola ſalſa. Græci οὐλοχύτας vocarunt. Didymus Homeri interpres ſic deſcribit: Εἰσὶ δὲ κριθαὶ μεθ᾽ ἁλῶν μεμιγμέναι, ἃς ἐπέχεον τοῖς ἱερουργουμένοις ζώοις, πρὸ τοῦ θύεσθαι. *Hordeum ſale mixtum, quod ſacrificandis animalibus ante mactationem ſuperfundebant.* quibus ſane verbis ipſa Luſtratio indicatur. Rationem deinceps addit duplicem, quarum prior eſt, ne avara manu ſacrificare viderentur: πολυπληθείας χάριν. Altera, propter memo-

riam vitæ priſcorum mortalium, cum nondum fruges molere noverant: *ἣ μνήμην ποιούμενοι τῆς ἀρχαίας βρώσεως, ὡς γάρ φησι Θεόφραστος, ἐν τῷ περὶ εὑρημάτων, πρὶν ἢ μάθωσιν οἱ ἄνθρωποι ἀλεῖν τὸν δημητριακὸν καρπον, ὅτω σώας οὐλὰς ἤσθιον, ὅθεν ὅλας οὐλὰς φησὶν ὁ ποιητής.* Scilicet q. ὅλας, quia non molebatur hordeum *Rhodig. lib.* 12. *cap.* 1. Hinc apparet Græcorum conſuetudinem a Romana fuiſſe diverſam: Græci enim hordeo non molito ſed ſolido utebantur; Romani contra ſpicis adoreis a Virginibus Veſtalibus rite toſtis, molitis, piſtis uſi ſunt, ut apud Feſtum in *Muries*, alioſque a Sauberto, *cap.* 18. nominatos ſcriptores, videre eſt. Sane Farina, tanquam ſymbolo Pythagoras a mundis, mente candida ac expurgata conſcientia ſacrificandum eſſe ſignificabat, hac lege: *Μὴ θύειν ἄτερ ἀλφίτων. Saubert. cap.* 26. Cui ſimile quod de celeberrimo Judæorum Magiſtro, Davide Kimchio uſurpatur: אין קמח אין תורה *Abſque farina non eſt Lex.* Alluditur ad Rabbini nomen, קמחי quaſi *Farinaceum* dicas. Alii idem eſſe volunt dicto R. Eliezeris, in Pirke Aboth, cap. 3. §. 17. אם אין תורה אין דרך ארץ אם אין דרך ארץ אין תורה *ubi non eſt Lex, ibi non eſt vita politica: ubi non eſt vita politica, ibi non eſt Lex.* Scilicet ubi Reip. & vitæ communi male proſpicitur, religionis ac pietati honor ſuus conſtare non poteſt. Et cum non eſt viſio nudatur populus. *Prov.* 29. 18. Alii de graviſſimo paupertatis onere capiunt, quo preſſi ſtudio Legis vacare vix poſſunt: *Haud facile emergunt quorum virtutibus obſtat*

Res anguſta domi. —— Aliciatus in emblematis ſic luſit:

Dextra tenet lapidem, manus altera ſuſtinet alas,
Ut me pluma levat, ſic grave mergit onus.
Ingenio poteram ſuperas volitare per arces,
Me niſi paupertas invida deprimeret.

Altera hujus mixturæ pars eſt SAL, qui duas inprimis virtutes poſſidet, quarum prior eſt, quod a corporibus vita deſtitutis putrefactionem ac tabem arcet, morti, quaſi animæ vice fungatur reſiſtens. ideoque æternitatis ſymbolum, ideo Sal fœderis Num. 18. 19. quo Dei fœdus quaſi ſallitur, ut ſanctum & inviolatum maneat. Omnia etiam ſacrificia ſalé condienda Deus præceperat. *Lev.* 2. Altera eſt, quod vim quandam gignendi habeat, ſeminalem enim vigorem acuit, ideoque qui canibus alendis operam dant, eos ſalſis carnibus ac ſalſamentis paſcunt, quo ad Venerem reddantur alacriores. Accedit quod e navibus marinis immenſa murium vis enaſci ſoleat. Neque deſunt qui dicant, qui tamen fidem non merentur, mulieres, etiam citra virilem operam, gravi-

vidas fieri, ſi ſalem lingant. Hæc voluerunt Poetæ, qui Venerem, genituræ principem ἁλιγενῆ finxerunt, Deoſque marinos fœcundos, & plurimorum Liberorum patres. Neque eſt ullum aliud animal neque terreſtre, neque volatile perinde fœcundum, ut ſunt omnia marina. Veriſſimum itaque illud: Nihil divinius SOLE & SALE. Certum eſt, ex Tacito, *ann.* 15. majores noſtros Cattos & Hermunduros olim credidiſſe, locos ſale foecundos maxime propinquare cœlo, preceſque mortalium a Deis nuſquam propius exaudiri. Nec tantum molæ miſcebatur, ſed & in ignem ſacrum conjecta eſt *puri lucida mica ſalis*. Imo menſe Februario, Lupercalibus cum Roma luſtraretur, *Salem calidum* tulerunt, quod *Februm* appellarant, teſte Cenſorino, *de die nat. cap.* 21.

CAPUT XXV.

In luſtrationibus adhibitum æs: quod ferro purius. cultri ænei. Æris tinnitus, præſertim in magicis, & eclipſi Lunæ. Nitrum, bitumen. Vinum purum, Inferum. Cum frugibus: melle & lacte. Nuptias Cereri celebrare. Lens. Lactis uſus in Palilibus, eo fiebat Semonibus. Mel. Saliva ad avertendum faſcinum: expiandas. cædes: abominandos morbos: averſanda dira quæque; quare?

REs anima carentes, quas in luſtrationibus ſuis adhibuerunt veteres, ortum ſuum vel Terræ debent, vel rebus anima præditis. Ex terra petuntur Mineralia, inter quæ præcipuum locum obtinet Æs, quod in Luſtrationibus adhibitum fuiſſe, ex Theocriti Scholiaſte ad pharmaceutriam, tum Hortibonus, *in lect. Theocr. cap.* 2. tum Coelius Rhodig. *lib.* 19. *lect. antiq. cap.* 10. docent. quoniam hoc metallum eſt ἀπελαστικὸν τῶν μιασμάτων, id eſt *pollutionum expiatorium*, ideoque utile πρὸς πᾶσαν ἀφοσίωσιν, καὶ ἀποκάθαρσιν, *ad omnem purificationem*, ut in libro de Diis ſcripſit Apollodorus. Ma-

crobius quoque *lib.* 5. *cap.* 19. ad rem divinam pleraque ænea adhiberi ſolita docet, maxime in illis ſacris, quibus delinire aliquos aut devovere, aut denique morbos exigere volebant. Æs autem ferro credebatur eſſe purius, adeoque vim quandam purgandi, & putredini reſiſtendi habere. Rationem inquirit Coelius Rhodig. *lib.* 29. *cap.* 6. An quia ſtypticitatis plurimum adeſt illi materiæ? indicio eſſe ajunt medicamenta, quæ ſubſtringendi vim habeant ejus metalli rubigine a Medicis potiſſimum concinnari. Quin & in fodinis æris, quæ χαλκωρύχια vocant oculos immorantum exientiumque juvari inſigniter memorant. Nec non quibus defluxerint palpebrarum pili, egregie reſtitui. Videtur enim aſpergo, ſive vapor ex chalcitide exhalans palpebraſque & oculos contingens, occulte rheumata ſiſtere, ſive fluxiones lachrymaſque manantes retundere. Proinde memoriæ ab eruditis proditum, Εὐήνορα καὶ νώροπα χαλκὸν ab Homero nuncupari: Nam Euenor bene afficientem viros indicat, aut potentem. Norops autem ſplendidi rationem habet. Autor quoque Ariſtoteles eſt, vulnera quæ cuſpide ærea, quam ἐπιδορατίδα vocant, fuerint illata, vel gladio minus minuſque adferre doloris, facilius vero etiam perſanari, διὰ τὸ φαρμακῶδες ἔχειν τι τὸ χαλκὸν ἐν ἑαυτῷ. *quod medicam vim quandam in ſe obtineat æs*, quam in vulnere ſtatim relinquat. Atque ex his clavum æneum proverbii loco uſurpatum explicat Rhodiginus, pro eo, cui firmi innitimur, & quod tanqum malorum amuletum e collo geſtamus.

Uſus æris in ſacris tum in materia ſpectabatur, tum in ſonitu. In materia quidem, quia ex ære ſacrorum organa fiebant, cultri, lebetes. Medea herbas magicas, 7. metam. ——*partim radice revellit*,

Partim ſuccidit curvamine falcis ahenæ.

A Didone, 4. Æneid. *Falcibus & meſſæ ad Lunam quæruntur ahenis*

Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni.

Ubi non tantum æneis falcibus, ſed etiam ad Lunam metuntur herbæ, id eſt, vel nocte vel ad Lunæ, quæ humoribus dominatur, obſervationem: quæ Virgilium ex Sophocle hauſiſſe ait Macrobius, *lib.* 5. *cap.* 19. cujus tragœdia eſt, quæ inſcribitur ῥιζοτόμοι, in qua Medeam deſcribit maleficas herbas ſecantem, ſed averſam, ne vi noxii odoris ipſa interficeretur, & ſuccos quidem herbarum in æneos cados refundentem, ipſas autem herbas æneis falcibus exſecantem. Æneum lebetem adhibet 7. metam. v. 262.

Interea calido poſitum medicamen aheno Fervet.

In aliis quoque ſacris æs uſurpatum, quod Macrobius ex Carminii, curio-

curioſiſſimi & doctiſſimi viri lib. 2. de Italia, probat, ejuſque hæc refert verba: *Prius itaque & Tuſcos aneo vomere uti, cum conderentur urbes, ſolitos in Tageticis eorum ſacris invenio, & in Sabinis ex are cultros, quibus Sacerdotes tonderentur.*

Alter uſus æris in ſonitu erat. Tinnitu enim luſtrabantur. unde illud:

Nec te progenitum Cybeleïus are ſonoro
Luſtravit Corybas. 5. Faſt. in deſcriptione Lemurium:
Rurſus aquam tangit, Temeſaaque concrepat ara,
Et petit ut tectis exeat umbra ſuis.

Alexander Aphrodiſæus, *lib. 2. probl.* 47. Æris ſono malos genios ſive dæmonas depelli ait, atque hanc eſſe cauſam, quare in defectu Lunæ æra moveantur, adeoque tinnitu iſto aer luſtrabatur, & a malis geniis purgabatur. ſicut in ſacris magicis ad præſentiam Lunæ æs pulſabatur. Theocr. φαρμακ.

Ἁ Θεὸς ἐν τριόδοισι, τὸ χάλκων ὡς τάχος ἄχει.
Dea adeſt in triviis, vas æneum quam primum pulſa.

Credebant ſcilicet Magos ſuis carminibus Lunam e cœlo poſſe detrahere. Virg. ecl. 8.

Carmina vel cælo poſſunt deducere Lunam.

Quare Lunarem eclipſim καθαίρεσιν nominarunt. *vid. Voſſ. de idol. lib.* 2. *cap.* 20. Apud Ariſtophanem in Nubibus, lepide admodum ex Socrate percontatur Strepſiades ſenex obæratus, nunquid expediat, Theſſalicæ mulieris opera Lunam e coelo detrahere, quo pacto ſe jam ab uſuris ſolvendis immunem fore, quas alioqui ſingulis noviluniis ſolvere teneatur. Colloquentium hæc ſunt verba:

Στ. ἔχω τόκου γνώμην ἀποστερητικήν.
Σω. Ἐπίδειξον αὐτήν. Στ. εἰπὲ δὴ νῦν μοι. Σω. τὸ, τί;
Στ. Γυναῖκα φαρμακίδ' εἰ πριάμενος Θετταλὴν,
Καθέλοιμι νύκτωρ τὴν Σελήνην· εἶτα δὴ
Αὐτὴν καθείρξαιμ' ἐς λόφειον στρογγύλον,
Ὥσπερ κάτοπτρον, κᾆτα τηρέοιην ἔχων;
Σω. τὶ δῆτα τοῦτ' ἂν ὠφελήσειέ σ'; Στ. ὅτι
Εἰ μηκέτ' ἀντέλλοι σελήνη μηδαμοῦ,
Οὐκ ἂν γ' ἀποδοίην τοὺς τόκους. Σω. τίη τὶ δή;
Στ. Ὅτιὴ κατὰ μῆνα γ' ἀργύριον δανείζεται.

Hoc eſt: *Habeo commentum, quo uſuras fraudavero.*
So. *Commonſtra.* St. *Age, dic hoc primum.* So. *quid dicam tibi?*

 St. *Si*

obſervandum: Μὴ σπένδειν θεοῖς ἐξ ἀμπέλων ἀτμήτων. *Ne libate Diis ex vitibus non amputatis.* quod in receſſu hoc notat: Nihil gratum eſſe ſuperis, quod non purum ſit atque purgatum. deſumtum videtur ex Lege: Lev. 19. 23.

Vinum autem Diis conſecratum *Inferium* dicebatur, ab *inferendo*, ut id exciperent, quod in cellis & apothecis, unde illud promtum erat, ſervabatur. Arnob. lib. 7. adv. gentes: *Operæ pretium eſt etiam verba ipſa depromere, quibus, cum vinum datur, uti ac ſupplicare conſuetudo eſt.* Mactus hoc vino inferio eſto. *Inferio, inquit Trebatius, verbum ea cauſa eſt additum, eaque ratione profertur, ne vinum omne omnino, quod in cellis atque apothecis eſt conditum, ex quibus illud, quod effunditur, premtum eſt eſſe ſacrum incipiat & ex uſibus eripiatur humanis. Addito ergo hoc verbo, ſolum erit, quod inferetur, ſacrum, nec religione obligabitur ceterum.* Feſtus autem: *Inferium vinum, id quod in ſacrificando infra pateræ labrum ponebatur.*

Alias cum Frugibus vinum miſcebatur. Fiebat hoc Feralibus, quæ a ferendis epulis, auctore Feſto, dicuntur, ad placandos Deos Manes. 2. Faſt.

Tegula porrectis ſatis eſt velata coronis,
Et ſparſæ fruges, parvaque mica ſalis.
Inque mero mollita Ceres, violæque ſolutæ,
Hæc habeat media teſta relicta via.

Alias Melle & Lacte, in ſacris Cereris. 1. Georg.

Cui tu lacte favos, & miti dilue Baccho.

Macrobius lib. 3. cap. 11. de hoc loco ſic ait: *Poeta aque in rebus doctrinæ ac in verbis ſectator elegantiæ, ſciens Cereri mulſo libari, adjecit,* miti Baccho favos dilue, *ſcilicet, miteſcere vinum dicens, mulſum cum cœperit fieri. Nam mite hic vinum ita dixit, ut alibi ait domitum:* Et durum Bacchi domitura ſaporem. Nec Virgilio Plautus eſt contrarius, qui ſiccas Cereri nuptias tribuit. Aulul. act. 2. ſc. 6. *Cererine, Strobile, has facturi eſtis nuptias? Qui? Quia temeti nihil allatum intellego.* Macrobius per mitem Bacchum non temetum ſed mulſum intelligi dicit, additque quod a. d. 12. Kal. Jan. Herculi & Cereri ſacrificatum ſit ſue prægnante, panibus & mulſo. Servius autem nuptias a ſacrificio diſtinguit. In nuptiis vinum adhiberi nefas, quæ Orci nuptiæ dicebantur, quas præſentia ſui Pontifices ingenti ſolennitate celebrabant, Voſſius, de „ idolol. lib. 5. cap. 39. Sane, ait, in ſacrificio id pontificalibus libris „ non eſſe interdictum, teſtis etiam Cato, cap 134. *Exta Cereri & vi-*

„ *num*

in orbem, fontibus lavent tribus, junganique lentem pariter, & multum ſalem,

Lactis uſus in luſtrationibus varius fuit. Plinius, præfat. hiſt. natur. *Verum & Diis lacte ruſtici, multaque gentes ſupplicant & mola tantum ſalſa litant, qui thura non habent.* Horat. lib. 2. epiſt. 1.

Sylvanum lacte piabant.

Tibull. lib. 1. el. 1. *Hic ego paſtoremque meum luſtrare quotannis,*
Et placidam ſoleo ſpargere lacte Palem.

Ovid. 4. Faſt. *Sylvicolam tepido lacte precare Palem.*

Palilibus, inter luſtrandum, Lac potabant. Ovid. ibid.

Dum licet appoſita, veluti cratere, camella,
Lac niveum potes, purpureamque ſapam.

Lacte, non vino ſupplicabatur Mercurio in vico ſobrio, qui hinc nomen habuit. *Feſtus.*

Diis quoque —— Semonibus Lacte fiebat. Nonius l. 2. §. 756. *Varro, Cato, vel de liberis educandis: Hiſce Manibus lacte fit, non vino: Cuninæ propter Rumam, id eſt, priſco vocabulo, mammam, a quo ſubrumi etiamnunc dicuntur agni.* Lectionem hanc vanitatis accuſat Lipſius, lect. antiq. lib. 2. cap. 18. Diis enim vino fiebat. Virgilius, 5. Æneid. ab Ænea facit Anchiſæ manes placari vino:

Hic duo rite mero libans carcheſia Baccho Fundit humi.

Feſtus: *Reſperſum vinum dixerunt, quia vino ſepulcrum ſpargebatur.* Præterea Cunina & Rumina non in Diis Manibus, ſed in ſuperis cenſebantur, ideoque ſcribendum judicat, *His Semonibus,* vel *Diis Semonibus:* Nam Varro eo libro, quo educationem liberorum edocuit, inter cætera ſollicite præcepit quibus Divis pro pueris, & quomodo faciendum eſſet, Extat aliud fragmentum apud Nonium in Eduſa: *Cum primore cibo & potione initiarent pueros, ſacrificabantur ab Edulibus Eduſæ, a potione Potinnæ nutrices.* Itaque & hoc loco monet Cuninæ & Ruminæ, utpote Diis Semonibus, lacte tantum non vino faciendum eſſe. Veteri quippe religione hi minores & quaſi Semipagani Dii non victimis aut vino, ſed lacte duntaxat, libo & frugibus in patella appoſitis, placabantur, nec illis Jovem comitari licebat μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας. Itaque perite ad hunc morem Virgilius: *Sinum lactis & hæc te liba, Priape, quotannis Expectare ſat eſt.* Et Priapus apud Catullum cautè ſileri jubet, quod villicus illi interdum hirco aut capella faceret, ne hunc extraordinarium honorem alii Dii inviderent:

Sanguine hanc etiam mihi (ſed tacebitis) aram

Bar-

ἄπειρα καὶ πολλὰ ἐξάργματα. ἔπειτα τοῦ αἵματος αὐτοῦ λαβόντες τρὶς εἰς τὸ στόμα ἔπτυον. τοῦτο δὲ ἐποίουν πρὸς τὸ ἐξιλάσασθαι τὴν δολοφονίαν.

Nec minus ad morbos abominandos: Plin. lib. 28. cap. 4. *Deſpuimus comitiales morbos, hoc eſt, contagia regerimus.* Plaut. Capt. act. 3. ſc. 4. *Et illic iſti, qui ſputatur morbus, interdum venit.* Marcell. de medicam. *Varulis remedium tale facies: Annulos digitis eximes, & digitis tribus oculum circum tenebis, & ter deſpues.* Idem: *Cum hæc dixeris, tribus digitis terram tanges, & deſpues, idque ter.* Theophr. Charaſt. Μαινόμενον δὲ ἰδὼν, ἢ ἐπίληπτον φρίξας εἰς κόλπον πτύσαι. *Rabioſum vero videns aut caduco laborantem morbo, exhorrens in ſinum deſpuit.*

Tandem ad averſanda dira quæque & horribilia. Senec. conſol. ad Marc. cap. 9. *Quis non ſi admoneatur, ut de ſuis cogitet, tanquam dirum omen reſpuat, & in capita inimicorum aut ipſius intempeſtivi monitoris abire illa jubeat.*

Sacrum ſcilicet putabant caput hominis, adeoque, & inde promanantem ſalivam, inprimis jejuni. An vero in ipſa ſputi inquinatione ac turpitudine ſuperſtitionis cauſa quærenda eſt? Certe Plutarchus, ſympoſ. 5. probl. 7. res turpes & inhoneſtas adverſus faſcinum adhiberi ait, ut earum intuitu malus oculus eludatur. διὸ καὶ τὸ τῶν προβασκανίων γένος οἴονται πρὸς τὸν φθόνον ὠφελεῖν, ἑλκομένης διὰ τὴν ἀτοπίαν τῆς ὄψεως, ὥστε ἧττον ἐπερείδειν τοῖς πάσχουσι. Varro lib. 6. de ling. Lat. *Poteſt vel ab eo quod puereis turpicula res in collo quadam ſuſpenditur, ne quid obſit bonæ ſcævæ cauſa.* An potius illudere mortalibus, & vera Chriſti Salutificatoris miracula eludere voluit Diabolus? narrat enim hiſtoria Euangelica ſputo quoſdam a Chriſto ſanatos. *Joh. 9. Marc. 7.* Apud Epiphanium κατὰ σκαμψαίων inter inſtrumenta miraculorum eſt ὁ σίελος τῶν πτυσμάτων. narrat Suetonius, *Veſpaſ. cap. 7.* quendam luminibus orbatum, poſtquam inſpuiſſet Veſpaſianus Imperator, oculorum uſum recepiſſe. Is tamen neque unquam, neque poſtea tale aliquid feciſſe narratur, quaſi divino auxilio miracula illa fecerit, ſtatim cum divino impulſu Chriſtianum ſanguinem vindicaſſet.

Unxit, & ambroſia cum dulci nectare miſta
Contigit os, fecitque Deum. Glaucus, 13. metam.
Dii maris exceptum ſocio dignantur honore,
Utque mihi, quaecunque feram mortalia, demant
Oceanum, Tethynque rogant, Ego luſtror ab illis
Et purgante nefas novies mihi carmine dicto,
Pectora fluminibus jubeor ſupponere centum.
Nec mora: diverſis lapſi de partibus amnes
Totaque vertuntur ſupra caput aequora noſtrum.
Quae poſtquam redeunt alium me corpore toto,
Ac fueram nuper, nec eundem menta recepi.

De Hercule, Statius, lib. 3. ſylv. 1.
—— Ceu taedis iterum luſtratus honeſti
Ignis, ab Oetaea conſcenderis aethera flamma.

Ovid. 9. metam. *Interea quodcunque fuit populabile flamma*
Mulciber abſtulerat: nec cognoſcenda remanſit
Herculis effigies, nec quicquam ab imagine ductum
Matris habet, tantumque Jovis veſtigia ſervat.
Utque novus ſerpens poſita cum pelle ſenecta
Luxuriare ſolet, ſquamaque nitere recenti:
Sic ubi mortales Tirinthius exuit artus
Parte ſui meliore viget, majorque videri
Coepit, & auguſta fieri gravitate verendus.

De ſtatuis Deorum lotis luſtratis, exempla non ex Poetarum figmentis, ſed hiſtoriae veritate obvia ſunt. De ſtatua Junonis, Tacit. annal. 15. cap. 44. *Propitiata Juno per matronas primum in Capitolio, deinde apud proximum mare: unde hauſta aqua templum & ſimulachrum Deae proſperſum eſt.* Junonis ſtatua in Samo a Caribus rapta, & prae metu reſtituta, ab Admeta vinculis expedita & purificata & loco reſtituta eſt. Ἀδμήτην λύσασαν αὐτὸ, ἁγνίσαι καὶ στῆσαι πάλιν ἐπὶ τοῦ βάθρου. Athen. lib. 15. c. 4.

Lavatio Cybeles Matris Deum ſolenniter celebrabatur VI. Kal. *April. in fluvio* Almone, qui non procul urbe Tiberi miſcetur. Vibius Sequeſter de nom. fluvior. *Almo Romae, ubi mater Deum VI. Kal. April. lavatur.* Arnob. adv. gent. lib. 7. *Lavatio matris Deum eſt hodie.* Lucan. 1. *Et lotam parvo revocant Almone Cybellen.* Val. Flacc. 8. Argon.
Sic ubi Mygdonios planctus ſacer abluit Almo,
Lataque jam Cybele, feſtaque per oppida taedae.

Mart. lib. 3. epig. 47. *Capena grandi porta qua pluit gutta*

Hujus ceremoniæ originem aliqui a Claudia Veſtali arceſſunt, quæ inceſtus accuſata, ut ſe miraculo purgaret, navem, qua mater Deum Peſſinunte advecta erat, vado hærentem, nullaque humana vi mobilem ſola traxit. Verum Ovidius, 4. *Faſt.* ait, Sacerdotem, Claudia hæc moliente, Matrem Deum, illo ipſo quo jam appulerat, loco, laviſſe:

Eſt locus, in Tiberim qua lubricus influit Almo,
Et nomen magno perdit in amne minor.
Illic purpurea canus cum veſte Sacerdos
Almonis Dominam ſacraque lavit aquis.

Apud Germanos, Terra mater, quam Herthum appellant, a Sacerdotibus ſecreto lacu abluebatur. Servi miniſtrantes eodem ſtatim lacu hauriebantur. *Tacit. de mor. Germ.*

Virgo Cœleſtis Deorum Matri jungitur ab Auguſtino. lib. 2. de Civ. Dei, cap. 4. Cœleſti Virgini, inquit, & Berecynthiæ matri Deorum omnium, ante ejus lecticam, die ſolenni lavationis ejus, talia per publicum cantitabantur a nequiſſimis ſcenicis &c. Hæc ab Afris maxime culta, quænam fuerit incertum eſt. Cœleſtis cognomine decoratur Diana Inſcriptio, apud Ald. Manitium, *de. rat. Orthogr. p.* 124. quæ Tibure ad D. Mariæ.

DIANÆ. CAELESTI.
SACRUM.
Q. CORNELIUS.
TEOPHILUS.
CUM. QUINTIA. M. F.
LUPERCA.

Item Venus: Veneris Cœleſtis templum memoratur a Pauſania, *lib.* 6. Apul. metam. lib. 11. *Cœleſtis Venus, quæ primis rerum exordiis ſexuum diverſitatem generato amore ſociaſti.* Inſcriptio Sæpini, apud Manutium, lib. cit. p. 125.

VENERI. CÆLESTI.
AUGUSTÆ. SACR.
NUMMIA. C. F. DORCAS.
S. P. F. C.
EADEM. QUE. DEDICAVIT.
L. D. D. D.

Regina cœli ab Idololatris culta, Jer. 7. 18. & 44. 17. quam aliqui Solem eſſe volunt qui etiam fœminino genere ab Hebræis שמש dicitur. Alii Lunam, Vid. Voſſ. *de idol. lib.* 2. *cap.* 21. *&* 24. Coquæum, *ad Auguſt. de civ. Dei, lib.* 2. *cap.* 4. *lit. x.*

Mi-

Minervæ lotionem Callimachus hymno celebravit, quem hoc inſignivit lemmate: εἰς λοῦτρα τῆς παλλάδος. *In lavacra Palladis.* Eum Latio donavit Angelus Politianus, *miſcell. cap.* 80. ad ejus initium notavit Scholiaſtes: ἔν τινι ἡμέρᾳ ὡρισμένῃ ἔθος εἶχον αἱ Ἀργεῖαι γυναῖκες λαμβάνειν τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ τὸ Διομήδους, καὶ ἄγειν ἐπὶ τὸν Ἴναχον, κἀκεῖ ἀπολούειν. Lotio hæc in alterius lotionis memoriam inſtituta videtur, quo pulverem prælio collectum abſterſit: quod innuit Callimachus his verſibus:

> Οὐ ποκ' Ἀθαναία μεγάλως ἀπενίψατο πάχεις,
> Πρὶν κόνιν ἱππείαν ἐξελάσαι λαγόνων.
> Οὐδ' ὅκα δὴ λύθρῳ πεπαλαγμένα πάντα φέροισα
> Τεύχεα τῶν ἀδίκων ἦνθ' ἀπὸ γηγενέων.
> Ἀλλὰ πολὺ πράτιστον ὑφ' ἅρματος αὐχένας ἵππων,
> Λυσσαμένα παγαῖς ἔκλυσεν ὠκεανῶ.
> Ἵδρῳ καὶ ῥαθάμιγγας ἐφοίβασεν δὲ πάγεντα
> Πάντα χαλινοφάγων ἀφρὸν ἀπὸ στομάτων.
> *Non prius ingentes lavit ſibi Diva lacertos,*
> *Ilia quam abſterſit pulvere cornipedum*
> *Nec tum quando armis multa jam cæde cruentis*
> *Venit ab injuſtis horrida terrigenis.*
> *Tumquoque equum ſubducta jugis fumantia collia*
> *Perfudit largis fontibus Oceani.*
> *Dum ſudor, guttaque putres, dumque omnis abiret*
> *Spuma oris, circum menſa lupata rigens*

Aut voluptatis forte cauſa, in Hippocrene, cum aliis nymphis ſe lavit: addente Callimacho:

> Ἵππῳ ἐπὶ κράνᾳ ἑλικωνίδι καλὰ ῥεοίσαι
> Λῶ'ο· μεσαμβρινὰ δεῖ χόρος ἁσυχία.
> Ἀμφότεραι λωόντο· μεσαμβριναὶ δ' ἔσαν ὧραι,
> Πολλὰ δ' ἁσυχία τῆνο κάτειχεν ὄρος.
> *Dum lavat in lymphis Heliconidis Hippocrenes,*
> *Vtque die vacuus mons tacet in medio.*
> *Dum lavat ergo utraque, & media ſunt tempora lucis,*
> *Dumque eſt in toto plurima monte quies.*

Hac occaſione nudam eam conſpexit Tireſias, cui propterea oculis capto, in ſolatium damni, vaticinandi facultas conceſſa eſt. Propert. lib. 4. eleg. 10.

> *Magnam Tireſias aſpexit Pallada Vates,*

For-

Fortia dum poſita Gorgone membra lavat.

Venus lavabatur ipſis Kal. April. quod mari emergens myrteto ſe occultaverit, Ovid. 4. Faſt. prout ex vetuſtis codd. legendum docuit Nic. Heinſius:

Rite Deam colitis Latiæ matreſque nuruſque,
Et vos quis vittæ, longaque veſtis adeſt.
Aurea marmoreo redimicula demite collo,
Demite divitas, tota lavanda Dea eſt.
Aurea ſiccato redimicula reddite collo,
Nunc alii flores, nunc nova danda roſa eſt.

Deinde ratio redditur:

Littore ſiccabat ſudantes rore capillos,
Viderunt Satyri, turba proterva, Deam.
Senſit, & appoſita texit ſua tempora myrto,
Tuta fuit facto. voſque referre jubet.

Hanc Veneri ἀναδυομένης hiſtoriam elegantiſſime olim pinxerat Apelles, elegantiſſimo epigrammate illuſtravit Politianus, *lib.* 5. *epiſt.* 7.

Muſæ lotæ: Heſiod. Θεογ.

Καὶ τε λοεσσάμεναι τέρενα χρόα περμησσοῖο
Ἢ ἵππυκρήνης, ἢ Ὀλμειῦ ζαθεοῖο.

Atque ablutæ tenero corpore in Permeſſo,
Aut Hippocrene, aut in Olmio ſacro.

Virtutis ſtatua cum in faciem procidiſſet, libris Sibyllinis inſpectis, eam populo ſuccenſere xv. viri pronuntiarunt: ſimulachrumque ejus ad mare deportandum, atque ibi luſtrandum eſſe. id cum fieret, Dea, cum longe adhuc a mari abeſſet, a terra in id progreſſa, ac aliquandiu ibi morata eſt, vix ſero tandem rediit. *Dio*, *lib.* 48.

De Baccho: Val. Flacc. 2. Argon. —— *ſine fœdatum te funere pontus*
Expiet, & referam lotos in templa dracones.

Dracones, ſigna & vexilla in templo Bacchi interpretatus eſt Lud. Carrio, ſcholiis ad ult. Flacci librum, edit. Plant. 1565. in aliis editionibus non inveni. Super hoc loco a me conſultus vir Cl. Joh. Georgius Grævius, literatorum noſtri ſeculi anteſignanus, pro ſolita humanitate, literis ad me Prid. Id. Maj. CIↃIↃCLXXIV. datis ita reſpon-
„ dit: Ludovicus Carrio non intellexit locum Valerii Flacci, non
„ enim ſunt ſigna & vexilla in templo Bacchi, quod ille vult, ſed ſunt
„ illi ſerpentes, ſive dracones, qui ſacri Baccho ſunt, de quibus Cle-
„ mens Alex. in parænetico: σημεῖον ὀργίων βακχικῶν ὄφις ἐςὶ τετελεσμέ-

 „ νος

„ νος. *Symbolum Bacchicorum Orgiorum eſt ſerpens myſteriis initiatus.* Iis
„ incingebantur Bacchæ, & euntes cum myſteria celebrarent. Catull.
„ Argon.

„ *Horum pars tecta quatiebant cuſpide thyrſos,*
„ *Pars e divulſo jactabant membra juvenco,*
„ *Pars ſeſe tortis ſerpentibus incingebant.*

„ Arnob. lib. 5. *Bacchanalia etiam prætermittamus immania, quibus nomen*
„ *omophagiis Græcum eſt: in quibus furore mentito, & ſequeſtrata pectoris*
„ *ſanitate, circumplicatis vos anguibus.* vide & Euripidem in Bacchis,
„ v. 694. In eadem fabula docet, Parcas, Baccho in cunis jacenti,
„ impoſuiſſe coronam anguineam, indeque id mænades quoque facere.
„ Præterea in ciſtis illis myſticis, quæ in Orgiis circumferebantur ſer-
„ pens erat incluſus. Clem. Alex. in Paræn. οἷαι δὲ καὶ κίςαι αἱ μυςι-
„ καί; δεῖ γὰρ ἀπογυμνῶσαι τὰ ἅγια αὐτῶν, καὶ τὰ ἄῤῥητα ἐξειπεῖν. οὐ ση-
„ σαμαῖ ταῦτα, καὶ πυραμίδες, καὶ τολύπαι, καὶ πόπανα πολυόμφαλα,
„ χόνδροίτε ἀλῶν, καὶ δράκων ὄργιον Διονύσου βαρβάρου. Hæ ſunt illæ ciſtæ
„ tacita formidine plenæ, de quibus idem Valerius, eodem loco, pau-
„ cis verſibus ante git:

„ *Serta patri, juvenisque comam, veſteſque Lyæi*
„ *Induit, & medium curru locat, æraque circum*
„ *Tympanaque & plenas tacita formidine ciſtas.*

„ Hoc itaque dicit Poeta, Bacchi officium eſſe, ut ſe cum ſuis ſerpenti-
„ bus, & omni apparatu luſtret & expiet. Haſtenus Grævius. In Ale-
xandri M. numiſmate (apud Patinum, in numiſm. Imp. Rom. pag. 13.)
anguis e ciſta caput exſerens myſteria Bacchi arguit, quibus ita dedidit
ſe Olympias, ut cicuratos angues thyrſis intortos geſtare ſolita ſit. hac
ſuperſtitione ſic tentavit animum Philippi, ut eam tanquam ἔνθεον,
& Deo plenam, nunquam, niſi timens & raro ſit aggreſſus. Ipſa con-
feſſa viro, ſe, dum cum magno angue volutatur, Alexandrum conce-
piſſe. hunc poſtmodum non ut Regem, ſed ut Deum militibus in ex-
peditionem Aſiaticam proficiſcentibus commendavit.

Hoc vero ingentis ſcilicet gentilium prudentiæ fuit, quid Deos ad lavacrum aut Luſtrationem deducentes fidejuſſores pro reditu exigerent teſte Plutarcho, *quæſt. Rom.* 61. Reditum a Pallade petit Callimachus, hymno ante laudato:

Χαῖρε, καὶ ἐξελάοισα, καὶ ἐς πάλιν αὖτις ἐλάσσαις
Ἵππως, καὶ Δαναῶν κλᾶρον ἅπαντα σάω.
Salve hinc abſcedens, iterumque huc flecte jugales,

Ac

Ac rebus Danaum ſis, precor, auxilio.

Verebantur forte miſelli, ne Diis accideret, quod ſtatuæ Dianæ Tauricæ, apud Euripidem, *Iphig. in Tauris.* hanc, utpote manibus Oreſtæ matricidæ contrectatam, adeoque pollutam, purificandam eſſe dicebat Iphigenia:

> Ἁγνιστέον μοι χ᾽ ὤς τὸ τῆς θεοῦ βρέτας.
> *Purificanda mihi eſt & Deæ ſtatua.*

Cauſam ſubjicit Thoas, conſilii illius conſcius:

> Εἴπερ γε κηλὶς ἔβαλέ νιν μητροκτόνος.
> *Siquidem macula matricida polluit eam.*

Verum illi correptam ſtatuam, in Græciam fugientes abſtulerunt.

Genios etiam peccatorum pœnas luere ait Empedocles apud Plutarch. de Iſid. & Oſir.

> Αἰθέριον μὲν γάρ σφι μένος πόντονδε διώκει.
> Πόντος δ᾽ ἐς χθονὸς οὖδας ἀπέπτυσε γαῖα δ᾽ ἐς αὖθις
> Ἠελίου ἀκάμαντος, ὁ δ᾽ αἰθέρος ἔμβαλε δίναις
> Ἄλλος δ᾽ ἐξ ἄλλου δέχεται, στυγέουσι δὲ πάντες.
> *In mare namque illos adigit vis ætheris urgens,*
> *Ex ſpuit in terræ pontus ſola: ternaque in almi*
> *Lampada propellit Solis: Sol ætheris illos*
> *Vorticibus celer immittit, ſic ordine longo*
> *Unus poſt alium exoſos ſcelerum excipit ultos.*

Addit: Ἄχρις οὗ κολασθέντες οὕτω καὶ καθαρθέντες αὖθις τὴν κατὰ φύσιν χώραν καὶ τάξιν ἀπολάβωσι. *Donec ſuppliciis expiati ac luſtrati, priſtinæ naturæ, locoque ſuo reſtituantur.* Atque hinc abſque dubio Origenis miſericordia, qui & ipſum diabolum atque Angelos ejus poſt graviora pro meritis, & diuturniora ſupplicia, ex illis cruciatibus eruendos, atque ſociandos ſanctis Angelis credidit. *Auguſt. de Civ. Dei, lib. 21. cap. 17.*

Brachmanes & ſeipſos & Deos ſuos aqua, quam *Tiertum* vocant, luſtrant. *Carolin. gentiliſ. hodierni part. 1. cap. 14.* Idem Calecutani circa idolum ſuum *Deumo* appellatum agitant. *id. ibid. cap. 7.*

CAPUT XXVII.

Luſtrationes infantum, Dies luſtrici, Nominalia, ἀμφιδρόμια ὑστερόποδμοι. *Luſtrationes mulierum.* Luſtra-*bantur caput, manus, Sacerdotes,* Cadavera. μυστήρια μικρά.

EX cœlo in terras, a Diis ad homines tranſimus; circa quos his ceremoniis ſuperſtitioſi occupati fuerunt, dum in cunis vagiunt infantes. Hiſce enim natis amicæ ad puerperam gratulatum venientes, per hebdomadam Junoni ſacra faciebant, ut eſt apud Tertullianum, *de anima*, *cap.* 39. Ultima die qui octavus, luſtrabantur infantes, eiſque nomina imponebantur. Dies ille *Luſtricus* appellabatur eratque apud Latinos puellis quidem octavus, pueris vero nonus: unde & *Nundina* Romanorum Dea, a nono naſcentium die nuncupata. *Macrob. Satur. lib.* 1. *cap.* 16. Feſtus in *Luſtrici dies.* Sueton. Neron. cap. 6. *Die Luſtrico Neroni nomen Claudii impoſitum eſt, quod infelicitatis præſagium fuit.*

Quæ autem cauſa, cur citius fœmellæ quam maſculi luſtrarentur? An qnod fœmina citius augeatur, ad vigorem perveniat atque abſolvatur quam mas? Quare autem dies poſt ſeptimam ſumitur? An quia ſeptima infantibus periculoſa eſt, cum alias, tum quod ea die umbilicus decidit, quod antequam fit, plantæ, quam animali ſimilior eſt infans? *Plutarch. quæſt. Rom.* 102.

Apud Græcos vero quinto die fiebat. Plaut. Trucul. act. 2. ſc. 4.

> *Diis ſacrificare hodie pro puero volo,*
> *Quinto die quod fieri oportet.*

Septimo die nomina pueris imponi ſolita teſtatur, Ariſtoteles *lib.* 7. *hiſt. animal. cap.* 12. Intra triceſimum diem fieri voluit M. Antonimus Imp. *Capit. in ejus vita.* Hunc *Luſtratus ſolennitatem* vocavit Symmachus: *Nominalia* Tertullianus, *de idol. cap.* 16. ὀνομαστήρια Gr. Nazianzenus. Ἀμφιδρόμια quoque dicebantur, quia natum puerum circum focum ferebant, propinquique, & amici dona dabant. *vide Stuck, antiq. conviv. lib.* 1. *cap.* 16. Ἀμφιδρόμια. ἡμέρα τὶς ἤγετο, ἐν νεογνοῖς παιδίοις, ait Harpocra-

pocration, ἐν ᾗ τὸ βρέφος περὶ τὴν ἑστίαν ἔφερον τρέχοντες κύκλῳ· καὶ ἐπετίθεσαν αὐτῷ ὄνομα. ὅταν ὑπὸ τῶν οἰκείων, καὶ φίλων δῶρα ἐπέμπετο. Suidas Amphidromia a Nominalibus diſtinguit, & illa die quinto, hæc autem decimo celebrata eſſe dicit: Ἀμφιδρόμια, ἣν πέμπτην ἄγουσιν ἐπὶ τοῖς βρέφεσιν. ἐν ᾗ ἀποκαθαίρονται τὰς χεῖρας αἱ συναψάμεναι τῆς μαιώσεως, τὸ βρέφος περιφέρουσι τὴν ἑστίαν τρέχοντες. τῇ δεκάτῃ δὲ τοὔνομα τίθενται.

Elegans diei luſtrici hypotypoſis eſt apud Perſium, ſat. 2.

Ecce avia, aut metuens divum matertera cunis
Exemit puerum, frontemque atque uda labella
Infami digito, & luſtralibus ante ſalivis
Expiat, urentes oculos inhibere perita.
Tunc manibus quatit, & ſpem macram ſupplice voto
Nunc Licini in campos, nunc Craſſi mittit in ædes;
Nunc optent generum Rex & Regina; puella
Hunc rapiant; quicquid calcaverit hic roſa fiat.

Prima ſcilicet cura erat amoliendi faſcini, qua de cauſa, puero cunis exemto, ſuperſtitioſa mulier frontem & labia ſaliva expiat, idque infami degito, Plin. lib. 29. cap. 4. *Extranei interventu, aut ſi dormiens ſpectetur infans, a nutrice terna aſpui.* Præterea vota ab amicis concipiebantur, ut infanti omnia proſpera evenirent, quod Tertulliano, *de anima, cap.* 39. eſt fata *ſcribunda*, vel ut alii malunt, *ſcribundo* advocare. Sic Virg. Ecl. 4.

Talia ſecla ſuis dixerunt, currite, fuſis,
Concordes ſtabili fatorum munere Parcæ.

Ovid 8. metam. Ubi de Meleagro:

Stipes erat quem cum partus enixa jaceret
Theſtias, in flammam triplices poſuere ſorores,
Staminaque impreſſo fatalia pollice nentes,
Tempora, dixerunt, eadem lignoque tibique,
O modo nate, daums. quo poſtquam carmine dicto
Exceſſere Deæ; flagrantem mater ab igne
Eripuit ramum, ſparſitque liquentibus undis, &c.

Infantibus accenſemus ὑστεροπότμους, de quorum morte ac ſepultura fama vulgo ſed falſo credita fuerat, hi reduces inſtar infantum recens natorum expiati. De his agit Plutarchus, quæſt. Rom. 5. Romani eos per oſtium in domum non admittebant. Varro hanc reddit rationem: Cum bello apud Siciliam magnum navale prælium commiſſum fuiſſet, multoſque fama periiſſe mentiretur, ſuperſtites domum reverſi, intra

breve tempus, mortem obierunt. Unus ex illis, cum forte fortuna domus ſuæ oſtium occluſum inveniſſet, neque aperire potuiſſet, ante fores obdormivit, per quietem a ſpectro monitus, ut ſe de tecto in domum demitterent, ei conſilio paruit, longamque vitam feliciter exegit. Plutarchus fabulam eſſe credit: hanc autem veram cauſam: Nefas eſſe exiſtimarunt, eos, quos ſemel ſepultos eſſe creditum ſit, per oſtium ingredi, per quod ſacrificatum itur, & a ſacro reditur. Voluerunt itaque eum deorſum ex aere in atrium ſub dio poſitum demitti, quod omnes fere expiationes ſub dio peragi ſoleant. Græci autem eos, quibus ut defunctis funus ac ſepulchrum factum fuerat, profanos habebant, neque iis ſe permiſcebant, nec ad ſacrificia eos admittebant. Ariſtinus quidam hac religione obſtrictus, Delphos miſit, qui pro ſe deprecarentur, ut ſe aliqua, his difficultatibus, quibus legum auctoritate implicitus erat, extricaret: cui a Pythia reſponſum:

Ὅσσα περ ἐν λεχέεσσι γυνὴ τίκτουσα τελεῖται,
Ταῦτα πάλιν τελέσαντα θύειν μακάρεσσι θεοῖσι.
Ordine perfectis quæcunque purpera ſervat
Cœlicolum ſacras animalibus imbuat aras.

Ariſtinus igitur oraculo probe intellecto, quaſi renatus, mulieribus ſe lavandum, vinciendum, lactandum præbuit. Hoc reliqui, quos idem caſus exceperat, imitati. Morem tamen hunc multi Ariſtino antiquiorem crediderunt.

Mulieribus quædam luſtrationes peculiares fuerunt. Ipſis Kal. Aprilis lavabantur apud templum Fortunæ virilis, in ripa Tiberina. 4. Faſt.

Vos quoque ſub viridi myrto jubet ipſa lavari.

Refert & Plutarchus in Numa. Cauſam reddit Poeta, quod Venus ἀναδυομένη myrteto tecta ſit: addit & alteram, quod Fortuna virilis caveat, ne illa quæ pulcritudinem violare poſſent, appareant.

Diſcite nunc quare Fortunæ thura virili
Detis, eo gelida qui locus humet aqua.
Accipit ille locus poſito velamine cunctas,
Et vitium nudi corporis omne videt.
Ut tegat hoc, celetque viros Fortuna virilis
Præſtat, & hoc parvo thure rogata facit.

Nec ſemper neceſſe fuit totum luſtrari corpus, illas modo partes, quas quotidie non velatas geſtamus, luſtrari ſatis judicarunt: caput ſcilicet & manus. De capite, Perſ. ſat. 2.

Hac ſancte ut poſcas, Tiberino in gurgite mergis

Mane

Mane caput bis terque, & noctem flumine purgas.

Juven. ſat. 6. *Ter matutino Tiberi mergetur, & ipſis*
Verticibus timidum caput abluet.

Apul. lib. 11. *Confeſtumque diſcuſſa pigra quiete alacer exſurgo, meque protinus purificandi ſtudio marino lavacro trado, ſeptieſque ſubmerſo fluctibus capite*, &c. De manibus. 4. Faſt. *Vivo perlue rore manus.*

Apud Phariſæos erat πυγμῇ νίπτεσθαι, Marc. 7. 3. quomodo autem hoc factum ſit, utrum pollice & digitorum extremitatibus junctis, an vero ad cubitum uſque, conſulendi ejus loci interpretes. Circe Iaſonem & Medeam porco expians manus abluit. Apollon. Argon. lib. 4. ℣. 704 ——.

Πρῶτα μὲν ἀτρέπτοιο λυτήριον ἧγε φόνοιο
Τειναμένη καθύπερθε, συὸς τέκος, ἧς ἔτι μαζοὶ
Πλήμμυρον λοχίης ἐκ νηδύος, αἵματι χεῖρας
Τέγγεν, ἐπιτμήγουσα δέρην· αὖτις δὲ καὶ ἄλλοις
Μείλισσεν χύτλοισι καθάρσιον ἀγκαλέουσα
Ζῆνα παλαμναίων τιμήορον ἱκεσιάων.
Καὶ τὰ μὲν ἀθρόα πάντα δόμων ἐκ λύματ' ἔνεικαν
Νηϊάδες πρόπολοι, ταί οἱ πόρσυνον ἕκαστα.
Ἡ δ' εἴσω πελάνους μειλίκτρά τε νηφαλίῃσι
Δαῖεν ἐπ' εὐχωλῇσι παρέστιος, ὄφρα χόλοιο
Σμερδαλέας παύσῃσιν ἐρίννυας, ἠδὲ καὶ αὐτὸς
Εὐμειδής τε πέλοιτο, καὶ ἤπιος ἀμφοτέροισιν
Εἴτ' οὖν ὀθνείῳ μεμιασμένοι αἵματι χεῖρας,
Εἴτε καὶ ἐμφυλίῳ προσκηδέες ἀντιόωσιν.

Ac primo quidem iſta conſulta luſtramentum cædis
Super extendit, catulum ejus ſuis, cui rumæ adhuc
Scatebant effœto ab utero: tum ſanguine manus
Imbuit, cervice inciſa, tum aliis etiam
Pacificat libamentis piaminis, præſtitem invocans
Jovem, parricidalium vindicem ſuppliciorum.
Ac omnia quidem illa purgamina domibus depromſerunt
Najades famulæ, quæ ei miniſtrabant ſingula.
Hæc vero intus liba & placamina ſobriis
Precibus combuſſit ante focum, ut ab ira
Horrendas compeſceret erinnyas, & ipſe adeo
Placabilis ambobus mitiſque redderetur,
Sive alieno temeratis ſanguine manibus,
Sive conſanguineo ſolliciti ſupplicaverint.

Ad

crobius quoque *lib. 5. cap. 19.* ad rem divinam pleraque ænea adhiberi ſolita docet, maxime in illis ſacris, quibus delinire aliquos aut devovere, aut denique morbos exigere volebant. Æs autem ferro credebatur eſſe purius, adeoque vim quandam purgandi, & putredini reſiſtendi habere. Rationem inquirit Coelius Rhodig. *lib. 29. cap. 6.* An quia ſtypticitatis plurimum adeſt illi materiæ? indicio eſſe ajunt medicamenta, quæ ſubſtringendi vim habeant ejus metalli rubigine a Medicis potiſſimum concinnari. Quin & in fodinis æris, quæ χαλκωρύχια vocant oculos immorantum exientiumque juvari inſigniter memorant. Nec non quibus defluxerint palpebrarum pili, egregie reſtitui. Videtur enim aſpergo, ſive vapor ex chalcitide exhalans palpebraſque & oculos contingens, occulte rheumata ſiſtere, ſive fluxiones lachrymaſque manantes retundere. Proinde memoriæ ab eruditis proditum, Ἐυήνορα καὶ νώροπα χαλκὸν ab Homero nuncupari: Nam Euenor bene afficientem viros indicat, aut potentem. Norops autem ſplendidi rationem habet. Autor quoque Ariſtoteles eſt, vulnera quæ cuſpide ærea, quam ἐπιδορατίδα vocant, fuerint illata, vel gladio minus minuſque adferre doloris, facilius vero etiam perſanari, *διὰ τὸ φαρμακῶδες ἔχειν τι τὸ χαλκὸν ἐν ἑαυτῷ.* *quod medicam vim quandam in ſe obtineat æs*, quam in vulnere ſtatim relinquat. Atque ex his clavum æneum proverbii loco uſurpatum explicat Rhodiginus, pro eo, cui firmi innitimur, & quod tanqum malorum amuletum e collo geſtamus.

Uſus æris in ſacris tum in materia ſpectabatur, tum in ſonitu. In materia quidem, quia ex ære ſacrorum organa fiebant, cultri, lebetes. Medea herbas magicas, 7. metam. —— *partim radice revellit,*

Partim ſuccidit curvamine falcis ahenæ.

A Didone, 4. Æneid. *Falcibus & meſſæ ad Lunam quæruntur ahenis*

Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni.

Ubi non tantum æneis falcibus, ſed etiam ad Lunam metuntur herbæ, id eſt, vel noctu vel ad Lunæ, quæ humoribus dominatur, obſervationem: quæ Virgilium ex Sophocle hauſiſſe ait Macrobius, *lib. 5. cap. 19.* cujus tragœdia eſt, quæ inſcribitur ῥιζοτόμοι, in qua Medeam deſcribit maleficas herbas ſecantem, ſed averſam, ne vi noxii odoris ipſa interficeretur, & ſuccos quidem herbarum in æneos cados refundentem, ipſas autem herbas æneis falcibus exſecantem. Æneum lebetem adhibet 7. metam. v. 262.

Interea calido poſitum medicamen aheno Fervet.

In aliis quoque ſacris æs uſurpatum, quod Macrobius ex Carminii, curio-

curioſiſſimi & doctiſſimi viri lib. 2. de Italia, probat, ejuſque hæc refert verba: *Prius itaque & Tuſcos aneo vomere uti, cum conderentur urbes, ſolitos in Tageticis eorum ſacris invenio, & in Sabinis ex ære cultros, quibus Sacerdotes tonderentur.*

Alter uſus æris in ſonitu erat. Tinnitu enim luſtrabantur. unde illud:

Nec te progenitum Cybeleïus ære ſonoro
Luctravit Corybas. 5. Faſt. in deſcriptione Lemurium:
Rurſus aquam tangit, Temeſæaque concrepat æra,
Et petit ut tectis exeat umbra ſuis.

Alexander Aphrodiſæus, *lib. 2. probl. 47.* Æris ſono malos genios ſive dæmonas depelliait, atque hanc eſſe cauſam, quare in defectu Lunæ æra moveantur, adeoque tinnitu iſto aer luſtrabatur, & a malis geniis purgabatur. ſicut in ſacris magicis ad præſentiam Lunæ æs pulſabatur. Theocr. φαρμακ.

Ἁ Θεὸς ἐν τριόδοισι, τὸ χάλκεον ὡς τάχος ἄχει.
Dea adeſt in triviis, vas aneum quam primum pulſa.

Credebant ſcilicet Magos ſuis carminibus Lunam e cœlo poſſe detrahere. Virg. ecl. 8.

Carmina vel cælo poſſunt deducere Lunam.

Quare Lunarem eclipſim καθαίρεσιν nominarunt. *vid. Voſſ. de idol. lib. 2. cap. 20.* Apud Ariſtophanem in Nubibus, lepide admodum ex Socrate percontatur Strepſiades ſenex obæratus, nunquid expediat, Theſſalicæ mulieris opera Lunam e coelo detrahere, quo pacto ſe jam ab uſuris ſolvendis immunem fore, quas alioqui ſingulis noviluniis ſolvere teneatur. Colloquentium hæc ſunt verba:

Στ. ἔχω τόκου γνώμην ἀποστερητικήν.
Σω. Ἐπίδειξον αὐτήν. Στ. εἰπὲ δή νῦν μοι. Σω. τὸ, τί;
Στ. Γυναῖκα φαρμακίδ' εἰ πριάμενος Θετταλὴν,
Καθέλοιμι νύκτωρ τὴν Σελήνην· εἶτα δὴ
Αὐτὴν καθείρξαιμ' ἐς λόφειον στρογγύλον,
Ὥσπερ κάθοπτρον, κᾆτα τηρέοιην ἔχων;
Σω. τί δῆτα τοῦτ' ἂν ὠφελήσειε σ'; Στ. ὅτι
Εἰ μηκέτ' ἀντέλλοι σελήνη μηδαμοῦ,
Οὐκ ἂν γ' ἀποδοίην τοὺς τόκους. Σω. τίη τί δή;
Στ. Ὅτιὴ κατὰ μῆνα γ' ἀργύριον δανείζεται.

Hoc eſt: *Habeo commentum, quo uſuras fraudavero.*
So. *Commonſtra.* St. *Age, dic hoc primum.* So. *quid dicam tibi?*

St. Si Theſſalicam mihi quandam emam veneficam,
Et nocte Lunam ipſam deripiam coelitus,
Atque in rotundum loculum includam, velut
Speculum, ac poſtea ſic aſſervans cuſtodiam.
So. *quid vero hoc commodaverit tibi?* St. *quia*
Si Luna nuſquam terræ oriatur amplius,
Nulli perſolvam uſuras. So. *quid ita? mi ſenex.*
St. *quia argentum ſecundum menſem foenerat.*

Ne ergo Luna incantratricum murmura exaudiret, æris tinnitu aures percelli credebant. Tibull. lib. 1. eleg 8.

Cantus & e curru Lunam deducere tentat,
Et faceret ſi non æra repulſa ſonent.

Buchananus recentior quidem, cum veteribus tamen merito conferendus, lib. 5. de ſphæra ſic hac de re canit:

Vana ſuperſtitio miſeras compleverat urbes,
Poſſe Deos cogi magicis parere ſuſurris,
Et Solem obduci tenebris, cantuſque veneno
Æmonii plenæ vultum expalleſcere Lunæ.
At victricis anus ne carmine tacta Deorum
Numina ſuccumbant, coelumque invita relinquat
Æra ſonant cunctis fruſtra auxiliaria terris.

Nitro quoque uſos veteres in ſacrificiorum purgationibus ac probationibus ait Hortenſius ad Virg. 4. Æneid. v. 61. *Candentis vaccæ media inter cornua fundit. Saubert cap.* 18. De Bitumine ἀσφάλτῳ Diphilus apud Clem. Alex. lib. 7. Strom.

Θείῳ τ' ἀσφάλτῳ τε πολυφλοίσβοιο θαλάσσης
Ἐξ ἀκαλαῤῥείταο βαθυῤῥόου ὠκεανοῖο.
Jungitur & ſulphur pariter, pariterque bitumen,
Oceanique frementis & alti jungitur unda.

Et vero res anima vegetante, ſentiente, ratiocinante agitatæ multa ſuppeditarunt, quorum uſus, vel potius abuſus in luſtrationibus magnus fuit. Ubi primo occurrit Vinum γέννημα τῆς ἀμπέλου dictum Chriſto, Matt. 26. 29. quo puro adſpergebantur ſacrificia. 1 Faſt.

Rode caper vitem, tamen hinc, cum ſtabis ad aram,
In tua quod ſpargi cornua poſſit, erit.

7. Metam. *Admoti quoties templis, dum vota Sacerdos*
Concipit, & fundit purum inter cornua vinum.

Vide Saubertum, pag. 433. 434. Hic & illud Numæ ex Plutarcho ob-

obſervandum: Μὴ σπένδειν θεοῖς ἐξ ἀμπέλων ἀτμήτων. *Ne libate Diis ex vitibus non amputatis.* quod in receſſu hoc notat: Nihil gratum eſſe ſuperis, quod non purum ſit atque purgatum. deſumtum videtur ex Lege: Lev. 19. 23.

Vinum autem Diis conſecratum *Inferium* dicebatur, ab *inferendo*, ut id exciperent, quod in cellis & apothecis, unde iſtud promtum erat, ſervabatur. Arnob. lib. 7. adv. gentes: *Operæ pretium eſt etiam verba ipſa depromere, quibus, cum vinum datur, uti ac ſupplicare conſuetudo eſt.* Mactus hoc vino inferio eſto. *Inferio, inquit Trebatius, verbum ea cauſa eſt additum, eaque ratione profertur, ne vinum omne omnino, quod in cellis atque apothecis eſt conditum, ex quibus illud, quod effunditur, promtum eſt eſſe ſacrum incipiat & ex uſibus eripiatur humanis. Addito ergo hoc verbo, ſolum erit, quod inferetur, ſacrum, nec religione obligabitur cæterum.* Feſtus autem: *Inferium vinum, id quod in ſacrificando infra pateræ labrum ponebatur.*

Alias cum Frugibus vinum miſcebatur. Fiebat hoc Feralibus, quæ a ferendis epulis, auctore Feſto, dicuntur, ad placandos Deos Manes. 2. Faſt.

Tegula porrectis ſatis eſt velata coronis,
Et ſparſæ fruges, parvaque mica ſalis.
Inque mero mollita Ceres, violæque ſolutæ,
Hæc habeat media teſta relicta via.

Alias Melle & Lacte, in ſacris Cereris. 1. Georg.

Cui tu lacte favos, & miti dilue Baccho.

Macrobius lib. 3. cap. 11. de hoc loco ſic ait: *Poeta æque in rebus doctrinæ ac in verbis ſectator elegantiæ, ſciens Cereri mulſo libari, adjecit,* miti Baccho favos dilue, *ſcilicet, miteſcere vinum dicens, mulſum cum cœperit fieri. Nam mite hic vinum ita dixit, ut alibi ait domitum*: Et durum Bacchi domitura ſaporem. Nec Virgilio Plautus eſt contrarius, qui ſiccas Cereri nuptias tribuit. Aulul. act. 2. ſc. 6. *Cererine, Strobile, has facturi eſtis nuptias? Qui? Quia temeti nihil allatum intellego.* Macrobius per mitem Bacchum non temetum ſed mulſum intelligi dicit, additque quod a. d. 12. Kal. Jan. Herculi & Cereri ſacrificatum ſit ſue prægnante, panibus & mulſo. Servius autem nuptias a ſacrificio diſtinguit. In nuptiis vinum adhiberi nefas, quæ Orci nuptiæ dicebantur, quas præſentia ſui Pontifices ingenti ſolennitate celebrabant, Voſſius, de „ idolol. lib. 5. cap. 39. Sane, ait, in ſacrificio id pontificalibus libris „ non eſſe interdictum, teſtis etiam Cato, cap 134. *Exta Cereri & vi-*

„ *num*

in orbem, fontibus lavent tribus, jungantque lentem pariter, & multum ſalem,

Lactis uſus in luſtrationibus varius fuit. Plinius, præfat. hiſt. natur. *Verum & Diis lacte ruſtici, multæque gentes ſupplicant & mola tantum ſalſa litant, qui thura non habent.* Horat. lib. 2. epiſt. 1.

Sylvanum lacte piabant.

Tibull. lib. 1. el. 1. *Hic ego paſtoremque meum luſtrare quotannis,*
Et placidam ſoleo ſpargere lacte Palem.

Ovid. 4. Faſt. *Sylvicolam tepidi lacte precare Palem.*

Palilibus, inter luſtrandum, Lac potabant. Ovid. ibid.

Dum licet appoſita, veluti cratere, camella,
Lac niveum potes, purpureamque ſapam.

Lacte, non vino ſupplicabatur Mercurio in vico ſobrio, qui hinc nomen habuit. *Feſtus.*

Diis quoque —— Semonibus Lacte fiebat. Nonius l. 2. §. 756. *Varro, Cato, vel de liberis educandis: Hiſce Manibus lacte fit, non vino: Cunina propter Rumam, id eſt, priſco vocabulo, mammam, a quo ſubrumi etiamnunc dicuntur agni.* Lectionem hanc vanitatis accuſat Lipſius, lect. antiq. lib. 2. cap. 18. Diis enim vino fiebat. Virgilius, 5. Æneid. ab Ænea facit Anchiſæ manes placari vino:

Hic dua rite mero libans carcheſia Baccho Fundit humi.

Feſtus: *Reſperſum vinum dixerunt, quia vino ſepulcrum ſpargebatur.* Præterea Cunina & Rumina non in Diis Manibus, ſed in ſuperis cenſebantur, ideoque ſcribendum judicat *His Semonibus*, vel *Diis Semonibus*: Nam Varro eo libro, quo educationem liberorum edocuit, inter cætera ſollicite præcepit quibus Divis pro pueris, & quomodo faciendum eſſet, Extat aliud fragmentum apud Nonium in Eduſa: *Cum primore cibo & potione initiarent pueros, ſacrificabantur ab Edulibus Eduſæ, a potione Potinnæ nutrices.* Itaque & hoc loco monet Cuninæ & Ruminæ, utpote Diis Semonibus, lacte tantum non vino faciendum eſſe. Veteri quippe religione hi minores & quaſi Semipagani Dii non victimis aut vino, ſed lacte duntaxat, libo & frugibus in patella appoſitis, placabantur, nec illis Jovem comitari licebat μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας. Itaque perite ad hunc morem Virgilius: *Sinum lactis & hæc te liba, Priape, quotannis Expectare ſat eſt.* Et Priapus apud Catullum caute ſileri jubet, quod villicus illi interdum hirco aut capella faceret, ne hunc extraordinarium honorem alii Dii inviderent:

Sanguine hanc etiam mihi (ſed tacebitis) aram

ἄπειρα καὶ πολλὰ ἐξάργματα. ἔπειτα τοῦ αἵματος αὐτοῦ λαβόντες τρὶς εἰς τὸ στόμα ἔπτυον. τοῦτο δὲ ἐποίουν πρὸς τὸ ἐξιλάσασθαι τὴν δολοφονίαν.

Nec minus ad morbos abominandos: Plin. lib. 28. cap. 4. *Deſpuimus comitiales morbos, hoc eſt, contagia regerimus.* Plaut. Capt. act. 3. ſc. 4. *Et illic iſti, qui ſputatur morbus, interdum venit.* Marcell. de medicam. *Varulis remedium tale facies: Annulos digitis eximes, & digitis tribus oculum circum tenebis, & ter deſpues.* Idem: *Cum hæc dixeris, tribus digitis terram tanges, & deſpues, idque ter.* Theophr. Charaſt. Μαινόμενον δὲ ἰδὼν, ἢ ἐπίληπτον φρίξας εἰς κόλπον πτύσαι. *Rabioſum vero videns aut caduco laborantem morbo, exhorrens in ſinum deſpuit.*

Tandem ad averſanda dira quæque & horribilia. Senec. conſol. ad Marc. cap. 9. *Quis non ſi admoneatur, ut de ſuis cogitet, tanquam dirum omen reſpuat, & in capita inimicorum aut ipſius intempeſtivi monitoris abire illa jubeat.*

Sacrum ſcilicet putabant caput hominis, adeoque, & inde promanantem ſalivam, inprimis jejuni. An vero in ipſa ſputi inquinatione ac turpitudine ſuperſtitionis cauſa quærenda eſt? Certe Plutarchus, ſympoſ. 5. probl. 7. res turpes & inhoneſtas adverſus faſcinum adhiberi ait, ut earum intuitu malus oculus eludatur. διὸ καὶ τὸ τῶν προβασκανίων γένος οἴονται πρὸς τὸν φθόνον ὠφελεῖν, ἑλκομένης διὰ τὴν ἀτοπίαν τῆς ὄψεως, ὥστε ἧττον ἐπερείδειν τοῖς πάσχουσι. Varro lib. 6. de ling. Lat. *Poteſt vel ab eo quod puereis turpicula res in collo quædam ſuſpenditur, ne quid obſit bonæ ſcævæ cauſa.* An potius illudere mortalibus, & vera Chriſti Salutificatoris miracula eludere voluit Diabolus? narrat enim hiſtoria Euangelica ſputo quoſdam a Chriſto ſanatos. *Joh. 9. Marc. 7.* Apud Epiphanium κατὰ σαμψαίων inter inſtrumenta miraculorum eſt ὁ σίελος τῶν πτυσμάτων. narrat Suetonius, *Veſpaſ. cap. 7.* quendam luminibus orbatum, poſtquam inſpuiſſet Veſpaſianus Imperator, oculorum uſum recepiſſe. Is tamen neque unquam, neque poſtea tale aliquid feciſſe narratur, quaſi divino auxilio miracula illa fecerit, ſtatim cum divino impulſu Chriſtianum ſanguinem vindicaſſet.

CAPUT XXVI.

Luſtrationes Deorum: Junonis, Palladis, in apotheoſi. Statuarum Junonis, Cybeles, Virginis cæleſtis, Minervæ, Veneris, Muſarum, Virtutis, Draconum *Bacchi. Fidejuſſores pro reditu Deorum. Geniorum luſtratio. Brachmanum.*

AD res Luſtrationibus purgandas accedo propius. Ubi initio Deorum gentilium ingens apparet miſeria, cum nec hi luſtrationum ceremonias evitare potuerint: quod eis exprobrat Arnobius, lib. 7. adv. gentes. *Sordeſcunt enim Divi, & ad ſordes eluendas lavantibus aquis opus, & adjuncta antiqua cineris frictione.* & Tertull. de baptiſ. cap. 5. *Ipſos etiam Deos ſuos lavationibus efferunt.*

Dii ipſi apud Poetas ſe luſtrant, quaſi ex converſatione & contactu aliorum ſordium aliquid contraxiſſent. Ab inferis furiarumque conſpectu 7. metam.

Læta redit Juno, quam cœlum intrare parantem
Roratis luſtravit aquis Thaumantias Iris.

Eadem in thalamum Jovis itura, Iliad. Ξ. v. 170.

Ἀμβροσίῃ μὲν πρῶτον ἀπὸ χροὸς ἱμερόεντος
λύματα πάντα κάθηρεν.

Ambroſia primum corpus, ſpecioſaque membra
Tingit odorifera, mendas cutis abluit omnes.

Imo Junoni, quotannis in fonte Canatho lotæ, virginitas redditur, quod ex Pauſania narrat Voſſius, de idol. lib. 2. cap. 25. addita interpretatione mythologica.

Pallas, Stat. lib. *Non prius aſtra ſubit, quam myſtica lampas, & inſons*
Iliſſos, multa purgavit lumina lympha.

Ipſa ἀποθέωσις luſtratione peragebatur. Numicus, 14. metam.

Quicquid in Ænea fuerat mortale repurgat:
Et reſperſit aquis: pars optima reſtitit illi:
Luſtratum genitrix divino corpus odore

Un-

Unxit, & ambroſia cum dulci nectare miſta
Contigit os, fecitque Deum. Glaucus, 13. metam.
Dii maris exceptum ſocio dignantur honore,
Utque mihi, quacunque feram mortalia, demant
Oceanum, Tethynque rogant, Ego luſtror ab illis
Et purgante nefas novies mihi carmine dicto,
Pectora fluminibus jubeor ſupponere centum.
Nec mora: diverſis lapſi de partibus amnes
Totaque vertuntur ſupra caput æquora noſtrum.
Quæ poſtquam redeunt alium me corpore toto,
Ac fueram nuper, nec eundem mente recepi.

De Hercule, Statius, lib. 3. ſylv. 1.
—— Ceu tædis iterum luſtratus honeſti
Ignis, ab Oetæa conſcenderis æthera flamma.

Ovid. 9. metam. *Interea quodcunque fuit populabile flamma*
Mulciber abſtulerat: nec cognoſcenda remanſit
Herculis effigies, nec quicquam ab imagine ductum
Matris habet, tantumque Jovis veſtigia ſervat.
Utque novus ſerpens poſita cum pelle ſenecta
Luxuriare ſolet, ſquamaque nitere recenti:
Sic ubi mortales Tirinthius exuit artus
Parte ſui meliore viget, majorque videri
Cœpit, & auguſta fieri gravitate verendus.

De ſtatuis Deorum lotis luſtratis, exempla non ex Poetarum figmentis, ſed hiſtoriæ veritate obvia ſunt. De ſtatua Junonis, Tacit. annal. 15. cap. 44. *Propitiata Juno per matronas primum in Capitolio, deinde apud proximum mare: unde hauſta aqua templum & ſimulachrum Deæ proſperſum eſt.* Junonis ſtatua in Samo a Caribus rapta, & præ metu reſtituta, ab Admeta vinculis expedita & purificata & loco reſtituta eſt. Ἀδμήτην λύσασαν αὐτὸ, ἁγνίσαι καὶ σῆσαι πάλιν ἐπὶ τῦ βάθρυ. Athen. lib. 15. c. 4.

Lavatio Cybeles Matris Deum ſolenniter celebrabatur VI. Kal. *April. in fluvio* Almone, qui non procul urbe Tiberi miſcetur. Vibius Sequeſter de nom. fluvior. *Almo Romæ, ubi mater Deum VI. Kal. April. lavatur.* Arnob. adv. gent. lib. 7. *Lavatio matris Deum eſt hodie.* Lucan. 1. *Et lotam parvo revocant Almone Cybellen.* Val. Flacc. 8. Argon.
Sic ubi Mygdonios planctus ſacer abluit Almo,
Lætaque jam Cybele, feſtæque per oppida tædæ.

Mart. lib. 3. epig. 47. *Capena grandi porta qua pluit gutta*

Hujus ceremoniæ originem aliqui a Claudia Veſtali arceſſunt, quæ inceſtus accuſata, ut ſe miraculo purgaret, navem, qua mater Deum Peſſinunte advecta erat, vado hærentem, nullaque humana vi mobilem ſola traxit. Verum Ovidius, 4. *Faſt.* ait, Sacerdotem, Claudia hæc moliente, Matrem Deum, illo ipſo quo jam appulerat, loco, laviſſe:

Eſt locus, in Tiberim qua lubricus influit Almo,
Et nomen magno perdit in amne minor.
Illii purpurea canus cum veſte Sacerdos
Almonis Dominam ſacraque lavit aquis.

Apud Germanos, Terra mater, quam Herthum appellant, a Sacerdotibus ſecreto lacu abluebatur. Servi miniſtrantes eodem ſtatim lacu hauriebantur. *Tacit. de mor. Germ.*

Virgo Cœleſtis Deorum Matri jungitur ab Auguſtino. lib. 2. de Civ. Dei, cap. 4. Cœleſti Virgini, inquit, & Berecynthiæ matri Deorum omnium, ante ejus lecticam, die ſolenni lavationis ejus, talia per publicum cantitabantur a nequiſſimis ſcenicis &c. Hæc ab Afris maxime culta, quænam fuerit incertum eſt. Cœleſtis cognomine decoratur Diana Inſcriptio, apud Ald. Manitium, *de. rat. Orthogr. p.* 124. quæ Tibure ad D. Mariæ.

DIANÆ. CAELESTI.
SACRUM.
Q. CORNELIUS.
TEOPHILUS.
CUM. QUINTIA. M. F.
LUPERCA.

Item Venus: Veneris Cœleſtis templum memoratur a Pauſania, *lib.* 6. Apul. metam. lib. 11. *Cœleſtis Venus, quæ primis rerum exordiis ſexuum diverſitatem generato amore ſociaſti.* Inſcriptio Sæpini, apud Manutium, lib. cit. p. 125.

VENERI. CÆLESTI.
AUGUSTÆ. SACR.
NUMMIA. C. F. DORCAS.
S. P. F. C.
EADEM. QUE. DEDICAVIT.
L. D. D. D.

Regina cœli ab Idololatris culta, Jer. 7. 18. & 44. 17. quam aliqui Solem eſſe volunt qui etiam fœminino genere ab Hebræis שמש dicitur. Alii Lunam, Vid. Voſſ. *de idol. lib.* 2. *cap.* 21. *&* 24. Coquæum, *ad Auguſt. de civ. Dei, lib.* 2. *cap.* 4. *lit. x.*

Mi-

Fortia dum poſita Gorgone membra lavat.

Venus lavabatur ipſis Kal. April. quod mari emergens myrteto ſe occultaverit, Ovid. 4. Faſt. prout ex vetuſtis codd. legendum docuit Nic. Heinſius:

Rite Deam colitis Latia matreſque nuruſque,
Et vos quis vitta, longaque veſtis adeſt.
Aurea marmoreo redimicula demite collo,
Demite divitas, tota lavanda Dea eſt.
Aurea ſiccato redimicula reddite collo,
Nunc alii flores, nunc nova danda roſa eſt.

Deinde ratio redditur:

Littore ſiccabat ſudantes rore capillos,
Viderunt Satyri, turba proterva, Deam.
Senſit, & appoſita texit ſua tempora myrto,
Tuta fuit facto. voſque referre jubet.

Hanc Veneri ἀναδυομένης hiſtoriam elegantiſſime olim pinxerat Apelles, elegantiſſimo epigrammate illuſtravit Politianus, *lib.* 5. *epiſt.* 7.

Muſæ lotæ: Heſiod. θεογ.

Καί τε λοεσσάμεναι τέρενα χρόα περμησσοῖο
Ἢ ἵππυκρήνης, ἢ Ὀλμειῦ ζαθεοῖο.
Atque abluta tenero corpore in Permeſſo,
Aut Hippocrene, aut in Olmio ſacro.

Virtutis ſtatua cum in faciem procidiſſet, libris Sibyllinis inſpectis, eam populo ſuccenſere xv. viri pronuntiarunt: ſimulachrumque ejus ad mare deportandum, atque ibi luſtrandum eſſe. id cum fieret, Dea, cum longe adhuc a mari abeſſet, a terra in id progreſſa, ac aliquandiu ibi morata eſt, vix ſero tandem rediit. *Dio, lib.* 48.

De Baccho: Val. Flacc. 2. Argon. —— *ſine fœdatum te funere pontus*
Expiet, & referam lotos in templa dracones.

Dracones, ſigna & vexilla in templo Bacchi interpretatus eſt Lud. Carrio, ſcholiis ad ult. Flacci librum, edit. Plant. 1565. in aliis editionibus non inveni. Super hoc loco a me conſultus vir Cl. Joh. Georgius Grævius, literatorum noſtri ſeculi anteſignanus, pro ſolita humanitate, literis ad me Prid. Id. Maj. CIↃCLXXIV. datis ita reſpon-
„ dit: Ludovicus Carrio non intellexit locum Valerii Flacci, non
„ enim ſunt ſigna & vexilla in templo Bacchi, quod ille vult, ſed ſunt
„ illi ſerpentes, ſive dracones, qui ſacri Baccho ſunt, de quibus Cle-
„ mens Alex. in parænetico: σημεῖον ὀργίων βακχικῶν ὄφις ἐςὶ τετελεσμέ-

„ *vos. Symbolum Bacchicorum Orgiorum eſt ſerpens myſteriis initiatus.* Iis „ incingebantur Bacchæ, & euntes cum myſteria celebrarent. Catull. „ Argon.

„ *Horum pars tecta quatiebant cuſpide thyrſos,*
„ *Pars e divulſo jactabant membra juvenco,*
„ *Pars ſeſe tortis ſerpentibus incingebant.*

„ Arnob. lib. 5. *Bacchanalia etiam prætermittamus immania, quibus nomen* „ *omophagiis Græcum eſt: in quibus furore mentito, & ſequeſtrata pectoris* „ *ſanitate, circumplicatis vos anguibus.* vide & Euripidem in Bacchis, „ v. 694. In eadem fabula docet, Parcas, Baccho in cunis jacenti, „ impoſuiſſe coronam anguineam, indeque id mænades quoque facere. „ Præterea in ciſtis illis myſticis, quæ in Orgiis circumferebantur ſer- „ pens erat incluſus. Clem. Alex. in Paræn. οἷαι δὲ καὶ κίσαι αἱ μυστι- „ καί; δεῖ γὰρ ἀπογυμνῶσαι τὰ ἅγια αὐτῶν, καὶ τὰ ἄῤῥητα ἐξειπεῖν. οὐ ση- „ σαμαῖ ταῦτα, καὶ πυραμίδες, καὶ τολύπαι, καὶ πόπανα πολυόμφαλα, „ χόνδροί τε ἁλῶν, καὶ δράκων ὄργιον Διονύσου βάκχου. Hæ ſunt illæ ciſtæ „ tacita formidine plenæ, de quibus idem Valerius, eodem loco, pau- „ cis verſibus ante git:

„ *Serta patri, juvemiſque comam, veſteſque Lyæi*
„ *Induit, & medium curru locat, araque circum*
„ *Tympanaque & plenas tacita formidine ciſtas.*

„ Hoc itaque dicit Poeta, Bacchi officium eſſe, ut ſe cum ſuis ſerpenti- „ bus, & omni apparatu luſtret & expiet. Haſtenus Grævius. In Ale- xandri M. numiſmate (apud Patinum, in numiſm. Imp. Rom. pag. 13.) anguis e ciſta caput exſerens myſteria Bacchi arguit, quibus ita dedidit ſe Olympias, ut cicuratos angues thyrſis intortos geſtare ſolita ſit. hac ſuperſtitione ſic tentavit animum Philippi, ut eam tanquam ἔνθεον, & Deo plenam, nunquam, niſi timens & raro ſit aggreſſus. Ipſa con- feſſa viro, ſe, dum cum magno angue volutatur, Alexandrum conce- piſſe. hunc poſtmodum non ut Regem, ſed ut Deum militibus in ex- peditionem Aſiaticam proficiſcentibus commendavit.

Hoc vero ingentis ſcilicet gentilium prudentiæ fuit, quid Deos ad lavacrum aut Luſtrationem deducentes fidejuſſores pro reditu exigerent teſte Plutarcho, *quæſt. Rom. 61.* Reditum a Pallade petit Callimachus, hymno ante laudato:

Χαῖρε, καὶ ἐξελάοισα, καὶ ἐς πάλιν αὖτις ἐλάσσαις
Ἵππως, καὶ δαναῶν κλᾶρον ἅπαντα σάω.

Salve hinc abſcedens, iterumque huc flecte jugales,

Ac rebus Danaum ſis, precor, auxilio.

Verebantur forte miſelli, ne Diis accideret, quod ſtatuæ Dianæ Tauricæ, apud Euripidem, *Iphig. in Tauris.* hanc, utpote manibus Oreſtæ matricidæ contrectatam, adeoque pollutam, purificandam eſſe dicebat Iphigenia:

Ἁγνιστέον μοι χἀυτό τῆς θεοῦ βρέτας.
Purificanda mihi eſt & Deæ ſtatua.

Cauſam ſubjicit Thoas, conſilii illius conſcius:

Εἴπερ γε κηλὶς ἔβαλέ νιν μητροκτόνος.
Siquidem macula matricidæ polluit eam.

Verum illi correptam ſtatuam, in Græciam fugientes abſtulerunt.

Genios etiam peccatorum pœnas luere ait Empedocles apud Plutarch. de Iſid. & Oſir.

Αἰθέριον μὲν γάρ σφι μένος πόντον δὲ διώκει.
Πόντος δ' ἐς χθόνος οὖδας ἀπέπτυσε γαῖα δ' ἐσαῦθις
Ἡλίου ἀκάμαντος, ὁ δ' αἰθέρος ἔμβαλε δίναις
Ἄλλος δ' ἐξ ἄλλου δέχεται, συγέουσι δὲ πάντες.
In mare namque illos adigit vis ætheris urgens,
Ex ſpuit in terræ pontus ſola: ternaque in almi
Lampada propellit Solis: Sol ætheris illos
Vorticibus celer immittit, ſic ordine longo
Unus poſt alium exoſos ſcelerum excipit ultos.

Addit: Ἄχρις οὗ κολασθέντες οὕτω καὶ καθαρθέντες αὖθις τὴν κατὰ φύσιν χώραν καὶ τάξιν ἀπολάβωσι. *Donec ſuppliciis expiati ac luſtrati, priſtinæ naturæ, locoque ſuo reſtituantur.* Atque hinc abſque dubio Origenis miſericordia, qui & ipſum diabolum atque Angelos ejus poſt graviora pro meritis, & diuturniora ſupplicia, ex illis cruciatibus eruendos, atque ſociandos ſanctis Angelis credidit. *Auguſt. de Civ. Dei, lib. 21. cap. 17.*

Brachmanes & ſeipſos & Deos ſuos aqua, quam *Tiertum* vocant, luſtrant. *Carolin. gentiliſ. hodierni part. 1. cap. 14.* Idem Calecutani circa idolum ſuum *Deumo* appellatum agitant. *id. ibid. cap. 7.*

CAPUT XXVII.

Luſtrationes infantum, Dies luſtrici, Nominalia, ἀμφιδρόμια ὑστερόποδμοι. *Luſtrationes mulierum.* Luſtra-*bantur caput, manus, Sacerdotes,* Cadavera. μυστήρια μικρά.

EX cœlo in terras, a Diis ad homines tranſimus; circa quos his ceremoniis ſuperſtitioſi occupati fuerunt, dum in cunis vagiunt infantes. Hiſce enim natis amicæ ad puerperam gratulatum venientes, per hebdomadam Junoni ſacra faciebant, ut eſt apud Tertullianum, *de anima, cap.* 39. Ultima die qui octavus, luſtrabantur infantes, eiſque nomina imponebantur. Dies ille *Luſtricus* appellabatur eratque apud Latinos puellis quidem octavus, pueris vero nonus: unde & *Nundina* Romanorum Dea, a nono naſcentium die nuncupata. *Macrob. Satur. lib.* 1. *cap.* 16. Feſtus in *Luſtrici dies.* Sueton. Neron. cap. 6. *Die Luſtrico Neroni nomen Claudii impoſitum eſt, quod infelicitatis præſagium fuit.*

Quæ autem cauſa, cur citius fœmellæ quam maſculi luſtrarentur? An qnod fœmina citius augeatur, ad vigorem perveniat atque abſolvatur quam mas? Quare autem dies poſt ſeptimam ſumitur? An quia ſeptima infantibus periculoſa eſt, cum alias, tum quod ea die umbilicus decidit, quod antequam fit, plantæ, quam animali ſimilior eſt infans? *Plutarch. quæſt. Rom.* 102.

Apud Græcos vero quinto die fiebat. Plaut. Trucul. act. 2. ſc. 4.

Diis ſacrificare hodie pro puero volo,
Quinto die quod fieri oportet.

Septimo die nomina pueris imponi ſolita teſtatur, Ariſtoteles *lib.* 7. *hiſt. animal. cap.* 12. Intra triceſimum diem fieri voluit M. Antonimus Imp. *Capit. in ejus vita.* Hunc *Luſtratus ſolennitatem* vocavit Symmachus: *Nominalia* Tertullianus, *de idol. cap.* 16. ὀνομαστήρια Gr. Nazianzenus. Ἀμφιδρόμια quoque dicebantur, quia natum puerum circum focum ferebant, propinquique, & amici dona dabant. *vide Stuck, antiq. conviv. lib.* 1. *cap.* 16. Ἀμφιδρόμια. ἡμέρα τὶς ἤγετο, ἐν νεογνοῖς παιδίοις, ait Harpocra-

pocration, ἐν ᾗ τὸ βρέφος περὶ τὴν ἑςίαν ἔφερον τρέχοντες κύκλῳ· καὶ ἐπετίθεσαν αὐτῷ ὄνομα. ὅταν ὑπὸ τῶν οἰκείων, καὶ φίλων δῶρα ἐπέμπετο. Suidas Amphidromia a Nominalibus diſtinguit, & illa die quinto, hæc autem decimo celebrata eſſe dicit: Ἀμφιδρόμια, ἣν πέμπτην ἄγουσιν ἐπὶ τοῖς βρέφεσιν. ἐν ᾗ ἀποκαθαίρονται τὰς χεῖρας αἱ συναψάμεναι τῆς μαιώσεως, τὸς βρέφος περιφέρουσι τὴν ἑςίαν τρέχοντες. τῇ δεκάτῃ δὲ τοὔνομα τίθενται.

Elegans diei luſtrici hypotypoſis eſt apud Perſium, ſat. 2.

Ecce avia, aut metuens divum matertera cunis
Exemit puerum, frontemque atque uda labella
Infami digito, & luſtralibus ante ſalivis
Expiat, urentes oculos inhibere perita.
Tunc manibus quatit, & ſpem macram ſupplice voto
Nunc Licini in campos, nunc Craſſi mittit in ædes;
Nunc optent generum Rex & Regina; puellæ
Hunc rapiant; quicquid calcaverit hic roſa fiat.

Prima ſcilicet cura erat amoliendi faſcini, qua de cauſa, puero cunis exemto, ſuperſtitioſa mulier frontem & labia ſaliva expiat, idque infami degito, Plin. lib. 29. cap. 4. *Extranei interventu, aut ſi dormiens ſpectetur infans, a nutrice terna aſpui.* Præterea vota ab amicis concipiebantur, ut infanti omnia proſpera evenirent, quod Tertulliano, *de anima, cap.* 39. eſt fata *ſcribunda*, vel ut alii malunt, *ſcribundo* advocare. Sic Virg. Ecl. 4.

Talia ſecla ſuis dixerunt, currite, fuſis,
Concordes ſtabili fatorum munere Parcæ.

Ovid 8. metam. Ubi de Meleagro:

Stipes erat quem cum partus enixa jaceret
Theſtias, in flammam triplices poſuere ſorores,
Staminaque impreſſo fatalia pollice nentes,
Tempora, dixerunt, eadem lignoque tibique,
O modo nate, damus. quo poſtquam carmine dicto
Exceſſere Deæ; flagrantem mater ab igne
Eripuit ramum, ſparſitque liquentibus undis, &c.

Infantibus accenſemus ὑςεροπότμους, de quorum morte ac ſepultura fama vulgo ſed falſo credita fuerat, hi reduces inſtar infantum recens natorum expiati. De his agit Plutarchus, quæſt. Rom. 5. Romani eos per oſtium in domum non admittebant. Varro hanc reddit rationem: Cum bello apud Siciliam magnum navale prælium commiſſum fuiſſet, multoſque fama periiſſe mentiretur, ſuperſtites domum reverſi, intra

breve tempus, mortem obierunt. Unus ex illis, cum forte fortuna domus ſuæ oſtium occluſum inveniſſet, neque aperire potuiſſet, ante fores obdormivit, per quietem a ſpectro monitus, ut ſe de tecto in domum demitterent, ei conſilio paruit, longamque vitam feliciter exegit. Plutarchus fabulam eſſe credit: hanc autem veram cauſam: Nefas eſſe exiſtimarunt, eos, quos ſemel ſepultos eſſe creditum ſit, per oſtium ingredi, per quod ſacrificatum itur, & a ſacro reditur. Voluerunt itaque eum deorſum ex aere in atrium ſub dio poſitum demitti, quod omnes fere expiationes ſub dio peragi ſoleant. Græci autem eos, quibus ut defunctis funus ac ſepulchrum factum fuerat, profanos habebant, neque iis ſe permiſcebant, nec ad ſacrificia eos admittebant. Ariſtinus quidam hac religione obſtrictus, Delphos miſit, qui pro ſe deprecarentur, ut ſe aliqua, his difficultatibus, quibus legum auctoritate implicitus erat, extricaret: cui a Pythia reſponſum:

Ὅσσα περ ἐν λεχέεσσι γυνὴ τίκτουσα τελεῖται,
Ταῦτα πάλιν τελέσαντα θύειν μακάρεσσι θεοῖσι.
Ordine perfectis quacunque purpera ſervat
Coeliculum ſacras animalibus imbuat aras.

Ariſtinus igitur oraculo probe intellecto, quaſi renatus, mulieribus ſe lavandum, vinciendum, lactandum præbuit. Hoc reliqui, quos idem caſus exceperat, imitati. Morem tamen hunc multi Ariſtino antiquiorem crediderunt.

Mulieribus quædam luſtrationes peculiares fuerunt. Ipſis Kal. Aprilis lavabantur apud templum Fortunæ virilis, in ripa Tiberina. 4. Faſt.

Vos quoque ſub viridi myrto jubet ipſa lavari.

Refert & Plutarchus in Numa. Cauſam reddit Poeta, quod Venus *ἀναδυομένη* myrteto tecta ſit: addit & alteram, quod Fortuna virilis caveat, ne illa quæ pulcritudinem violare poſſent, appareant.

Diſcite nunc quare Fortunæ thura virili
Detis, eo gelida qui locus humet aqua.
Accipit ille locus poſito velamine cunctas,
Et vitium nudi corporis omne videt.
Ut tegat hoc, celetque viros Fortuna virilis
Præſtat, & hoc parvo thure rogata facit.

Nec ſemper neceſſe fuit totum luſtrari corpus, illas modo partes, quas quotidie non velatas geſtamus, luſtrari ſatis judicarunt: caput ſcilicet & manus. De capite, Perſ. ſat. 2.

Hac ſancte ut poſcas, Tiberino in gurgite mergis

Mane

Mane caput bis terque, & noctem flumine purgas.

Juven. ſat. 6. *Ter matutino Tiberi mergetur, & ipſis*
Verticibus timidum caput abluet.

Apul. lib. 11. *Confeſtumque diſcuſſa pigra quiete alacer exſurgo, meque protinus purificandi ſtudio marino lavacro trado, ſeptieſque ſubmerſo fluctibus capite*, &c. De manibus. 4. Faſt. *Vivo perlue rore manus.*

Apud Phariſæos erat πυγμῇ νίπτεσθαι, Marc. 7. 3. quomodo autem hoc factum ſit, utrum pollice & digitorum extremitatibus junctis, an vero ad cubitum uſque, conſulendi ejus loci interpretes. Circe Iaſonem & Medeam porco expians manus abluit. Apollon. Argon. lib. 4. v. 704 ——.

Πρῶτα μὲν ἀτρέπτοιο λυτήριον ἧγε φόνοιο
Τειναμένη καθύπερθε, συὸς τέκος, ἧς ἔτι μαζοὶ
Πλήμμυρον λοχίης ἐκ νηδύος, αἵματι χεῖρας
Τέγγεν, ἐπιτμήγουσα δέρην· αὖτις δὲ καὶ ἄλλοις
Μείλισσεν χύτλοισι καθάρσιον ἀγκαλέουσα
Ζῆνα παλαμναίων τιμήορον ἱκεσιάων.
Καὶ τὰ μὲν ἀθρόα πάντα δόμων ἐκ λύματ' ἔνεικαν
Νηϊάδες πρόπολοι, ταί οἱ πόρσυνον ἕκαστα.
Ἡ δ' εἴσω πελάνους μειλίκτρά τε νηφαλίῃσι
Καῖεν ἐπ' εὐχωλῇσι παρέστιος, ὄφρα χόλοιο
Σμερδαλέας παύσῃσιν ἐρίννυας, ἠδὲ καὶ αὐτὸς
Εὐμειδής τε πέλοιτο, καὶ ἤπιος ἀμφοτέροισιν
Εἴτ' οὖν ὀθνείῳ μεμιασμένοι αἵματι χεῖρας,
Εἴτε καὶ ἐμφυλίῳ προσκηδέες ἀντιόωσιν.

Ac primo quidem iſta conſulta luſtramentum cædis
Super extendit, catulum ejus ſuis, cui rumæ adhuc
Scatebant effœto ab utero: tum ſanguine manus
Imbuit, cervice inciſa, tum aliis etiam
Pacificat libamentis piaminis, præſtitem invocans
Jovem, parricidalium vindicem ſuppliciorum.
Ac omnia quidem illa purgamina domibus depromſerunt
Najades famulæ, quæ ei minſtrabant ſingula.
Hæc vero intus liba & placamina ſobriis
Precibus combuſſit ante focum, ut ab ira
Horrendas compeſceret erinnyas, & ipſe adeo
Placabilis ambobus mitiſque redderetur,
Sive alieno temeratis ſanguine manibus,
Sive conſanguineo ſolliciti ſupplicaverint.

Ad

Ad primi verſus vocem λυτήριον notat Scholiaſtes: *τὸ καθάρσιον λέγει. ὅ ἐστι χοιρίδιον μικρὸν, ὅπερ οἱ ἁγνίζοντες θύσαντες, τὰς χεῖρας τοῦ ἁγνιζομένου τῷ αἵματι αὐτοῦ βρέχουσι. Porci catulus, quo mactato expiantes luſtrandi manus ejus ſanguine imbuunt.*

Inprimis autem ſacris addicti luſtrabantur: Herodotus in Euterpe: *Ægyptii Sacerdotes: qui Iſidi maxime conſecrati erant, quotidie interdiu ter, noctu bis lavabantur.* De luſtratione Pontificis M. apud Romanos, cap. 23. dixi.

Ipſa quoque cadavera igne luſtrari ac purificari credebant. Euripides in Oreſte, Clytemneſtræ corpus igne poſt mortem depuratum eſſe dixit: *πυρὶ καθήγνισαι δέμας.*

Apud Athenienſes *μικρὰ μυστήρια* in honorem Proſerpinæ inſtituta, luſtrationes erant, & initiationes, quibus ad *μεγάλα*, Cereri ſacra, præparabantur. Ariſtoph. Pluto: Μῶν οὖν οὐκ ἐμυήθης δῆτ' ἐν αὐτοῖς τὰ μεγάλα. Ubi Scholiaſtes, *pag.* 42. Ἐστὶ τὰ μικρὰ (μυστήρια) ὥσπερ προκάθαρσις, καὶ προάγνευσις τῶν μεγάλων. Qui ad parva recepti Μύσται, qui ad magna Ἐπόπται dicebantur. *vid. Ouzeel. ad Min. Fel. pag.* 91 —— 94.

CAPUT XXVIII.

Luſtratio ſacrificiorum per aquam, molam ſalſam, ignem. templorum recenter ædificatorum, & refectorum. templa liberare, ſiſtere, terminare. luſtrabantur aræ, foci, cultri, pocula, tubæ, luci, arbores, theatra.

A Perſonis a ad res ſacras progredior, ubi primum locum tuentur ſacrificia; quorum luſtratio Aqua, mola ſalſa, igne peragebatur.

De qua: Pyladen & Oreſtem mactandos (3. de pont. eleg. 2.)

Spargit aqua captos luſtrali Graja Sacerdos
Ambiat ut fulvas infula longa comas.

Idem conſilium Iphigenia Oreſti ſuggerit apud Euripidem, Iphig. in Tauris:

ὡς οὐ θέμις, λέξομεν, θύειν θεᾷ.
Quod non fas ſit, dicemus ſacrificare Deæ.

De-

Deinde rationem ab impuritate ſubjicit: ὡ καθαρὸν ὄντα. τὸν δ' ὅσιον δώσω φόνῳ. *Dicam te eſſe pollutum, purificatum vero interficiendum.* Poſtea Thoanti inquit, ſe Pyladen & Oreſtem loturam:

Ἁγνοῖς καθαρμοῖς πρῶτά νιν νίψαι θέλω.
Puris purificationibus prius eos lavare volo.

In deſcriptione ſacrificii apud Dioniſium *lib.* 7. *cap.* 71. Conſules ſacrificantes & ipſi manus lavant, & pura aqua victimam luſtrant, ac Cereris fructibus illarum capita ſpargunt. Sic Iphigenia apud Euripidem in Aulide mactanda:

Κανᾶ δ' ἐναρχέσθω τις, αἰθέσθω δὲ πῦρ	*Aliquis ſumat flores ex calatho, & accendatur ignis*
Προχύταις καθαρσίοισι, καὶ πατὴρ ἐμὸς	
	Placentis luſtricis, & pater meus
Ἐνδεξιούσθω βωμόν, ὡς σωτηρίαν	*Teneat aram, quia ſalutarem*
Ἕλλησι δώσουσ' ἔρχομαι νικηφόρον.	*Gratis victoriam datura venio.*
Ἄγετέ με τὰν Ἰλίου	*Ducite me Ilii*
Καὶ Φρυγῶν ἑλέπτολιν.	*Et Phrygum expugnatricem.*
Στέφεα περίβολα δίδοτε, φέρε-	*Date coronas contextas, affer-*
τε, πλόκαμος ὅδε καταστέφειν.	*te, ut coronetur mea coma.*
Χερνίβων τε παγαῖσιν	*Et fontanis lavacris*
Ἑλίσσετ' ἀμφὶ ναόν,	*Vocate ad templum*
Ἀμφὶ βωμὸν Ἄρτεμιν,	*Ad aram Dianam,*
Τὰν Ἄνασσαν Ἄρτεμιν,	*Dianam reginam,*
Τὰν μάκαιραν.	*Divam,*
Ὡς ἐμοῖσιν, εἰ χρεών,	*Quia meo, ſi opus erit,*
Αἵμασι, θύμασί τε	*Sanguine, & mactatione*
Θέσφατ' ἐξαλείψα.	*Delebo oracula.*

Paulo poſt chorus accinit:

Ἰὼ. ἰώ. ἴδεσθε τὰν Ἰλίου	*Io, Io, videte Ilii*
Καὶ Φρυγῶν ἑλέπτολιν	*Et Phrygum expugnatricem*
Στείχουσαν, ἐπὶ κάρα στέφη	*Euntem, coronam ſupra caput*
Βαλλομέναν, χερνίβων τε παγαῖς	*Ponentem, cum aqua lavacrorum*
Βωμόν γε δαίμονος θεᾶς,	*Ad aram Deæ*
Ῥανίσιν αἱματοῤῥύτοις	*Guttis ſtillantibus ſanguine*
Θανοῦσαν, εὐφυῆ τε σώματος	*Morituram, & generoſam corporis*
Δέρην σφαγεῖσαν, ἔνδροσοι πηγαὶ	*Cervicem interficiendam: conſperſiones*
Πατρῷαι μένουσί σε, χέρνιβές τε.	*Patris, & lavacra expectant te.* *(roſcida*

In hanc rem etiam mola ſalſa adhibita: Sinon de ſe mactando, 2. Æneid

—— Mihi ſacra parari
Et ſalſæ fruges, & circum tempora vittæ.

De libis ſacris: Varro de vita pop. R. apud Nonium, cap. 2. §. 355. *In eorum etiam ſacris liba cum ſint facta, incerni ſolent farris ſemine, ac dicere ſe ea februare, id eſt, pura facere.* Neſtore Minervæ ſacra facturo. Odyſſ. γ.

Βοῦν δ' ἀγέτην κεράων Στράτιος καὶ δῖος Ἐχέφρων
Χέρνιβα δὲ σφ' Ἄρητος ἐν ἀνθεμόεντι λέβητι
Ἤλυθεν ἐκ θαλάμοιο φέρων· ἑτέρῃ δ' ἔχεν οὐλὰς
Ἐν κανέῳ. Poſtea: γέρων δ' ἱππηλάτα Νέστωρ
Χέρνιβά τ' οὐλοχύτας τε κατήρχετο, πολλὰ δ' Ἀθήνῃ
Εὔχετ' ἀπαρχόμενος, κεφαλῆς τρίχας ἐν πυρὶ βάλλων.
Bovem duxerunt cornibus Stratius, & divus Echophron,
Aquam vero ad lavandas manus ipſis Aretus in florido lebete
Venit ex thalamo ferens: altera vero manu geſtabat molas
In caniſtro. Poſtea: *ſenex vero eques Neſtor*
Aquamque molaſque ſpargere primus cœpit; multis autem Minervæ
Supplicavit, primus primitias offerens: ex capite pilos in ignem jaciens.

Quamvis autem tota victima igne non luſtraretur, Ἀπαρχαὶ tamen, ſive primitiæ in eum conjectæ totam victimam purificatam eſſe ſignificabant. Scilicet Εἰ ἡ ἀπαρχὴ ἁγία, καὶ τὸ φύραμα, juxta Paulum, Rom. 11. 16. ideoque & culter reſecans ἁγνίζειν & ignis pilos reſectos comburens ἁγνὸς dicitur. De cultro, Eurip. Alceſt.

Στείχω δ' ἐπ' αὐτὴν ὡς κατάρξωμαι ξίφει.
Ἱερὸς γὰρ οὗτος τῶν κατὰ χθονὸς θεῶν,
Ὅτου τόδ' ἔγχος κρατὸς ἁγνίζει τρίχα.
Accedo ad eam ut gladio primitias reſecem,
Iſte ſit ſacer Diis inferis,
Cujus hic culter conſecrat capillum capitis.[1]

Morientes enim tanquam Orci victimæ quædam ſunt. *Macrob. l. 5. c. 19.* De igne, idem Electr. ἐκ κανοῦ δ' ἑλὼν
Αἴγισθος ὀρθὴν σφαγίδα, μοσχίαν τρίχα
Τεμὼν, ἐφ' ἁγνὸν πῦρ ἔθηκε δεξιᾷ
quæ ſic vertit Xylander: *Ex caniſtro*
Sumto deinde acuto cultro Ægiſthus, vitulinos pilos
Exſcindens, luſtrali eos igni imponit dextera.

Ignes ſacros appellavit Maro. 6. Æneid.
Et ſummas carpens media inter cornua ſetas.

Ig-

Ignibus impoſuit ſacris, libamina prima.

Hoſtiæ mactandæ igne explorabantur, num eſſent mundæ, adeoque Diis, quibus deſtinabantur, dignæ. Heliod. lib. 10. Æthiop. Καθαρὰν εἶναι τὴν προσκομιζομένην τῇ θεῷ (σεληναίᾳ) καθάπερ οὖν καὶ τὸν Ἥλίῳ τοῦ νόμου κελεύοντος, ἐπὶ δὲ τῆς Διονύσου θυσίας ἀδιαφοροῦντος. *Cum lex mundam eſſe eam, quæ offertur Deæ (Lunæ) ſicuti & Soli jubeat. de Bacchi vero ſacrificiis ſit indifferens.* Paulo poſt ipſa per ignem exploratio ſubjicitur: παιδάρια τοίνυν ἄνηβα συλλαβόντες ἐκ τοῦ πλήθους οἱ ὑπηρέται (μόνοις γὰρ τοῖς τοιούτοις ἀβλαβῶς θιγγάνειν ἔνεστιν) ἐκόμιζόν τε ἐκ τοῦ νεῶ, καὶ εἰς μέσους προυτίθεσαν, ἐπιβαίνειν ἕκαστον τῶν αἰχμαλώτων κελεύοντες, τῶν δε, ὅστις ἐπιβαίη, παραυτίκα τὴν βάσιν ἐφλέγετο, οὐδὲ τὴν πρώτην, καὶ πρὸς ὀλίγον ψαῦσιν ἐνίων ὑποστάντων, χρυσοῖς μὲν ὀβελίσκοις τῆς ἐσχάρας διαπεπλεγμένης, πρὸς τοῦτο δὲ ἐνεργείας τετελεσμένης, ὥστε πάντα τὸν μὴ καθαρὸν, καὶ ἄλλως ἐπιορκοῦντα, καταίθειν. τῶν δὲ ἀπεναντίων ἀλύπως προσίεσθαι τὴν βάσιν. *Collectis igitur pueris impuberibus, miniſtri (ſolis enim ejuſmodi ſine detrimento attingere licet) efferebant e templo & in medio collocarunt, conſcendere quemlibet captivum jubentes. Ac ex his quicunque conſcenderant, ſtatim in planta adurebantur, cum ne primum quidem, & ad exiguum tempus, contactum quidam ſuſtinuiſſent; aureis quidem verubus foco intertexto: porro ad eam efficaciam elaborato, ut quem libet immundum, & alioqui eum, qui pejeraſſet, adureret: ut e contra eorum, qui ſecus ætatem egiſſent, ſine ullo detrimento greſſum admitteret.*

Poſt ſacrificia ſequantur templa quæ tum recenter ædificata, tum poſt clades reſtituta ceremoniis quibuſdam ſolenniter inaugurabantur, luſtrabantur, dedicabantur. Gente Valeria fruſtra invidente a M Horatio Pulvillo dedicatum eſt Jovis Capitolini templum, qui inter ceremonias nuntiata filii morte a ſolennitatibus ſe abſterreri paſſus non eſt. *Liv. lib. 2. cap.* 8. Templorum neglectum magnis cladibus Dii vindicarunt. Horat. lib. 3. od. 6.

Delicta majorum immeritus lues,
Romane, donec templa refeceris,
Ædesque labentes Deorum, &
Fœda nigro ſimulachra fumo.

Ideoque de iis reſtituendis & expiandis magna cura. Cum Romæ ingens eſſet peſtilentia, ex libris Sibyllinis reſponſum eſt, eam eſſe ejus cauſam, quod plurimas ædes ſacras privati tenerent, quæ ad ſedandam luem tum diligenter repetitæ fuerunt, ac reparatæ. *Auguſt. de Civ. Dei, lib. 3. cap.* 17.

Ejectis ex urbe Gallis SCtum factum eſt, ut fana omnia, quod ea hoſtes poſſediſſent, terminarentur, expiarenturque: expiatio eorum in libris per duumviros quæreretur. *Liv. lib. 5. cap. 50.*

Inſignis eſt reſtitutio templi Jovis Capitolini ſub Veſpaſiano facta, apud Tacitum, lib. 5. hiſt. c. 53. *Curam reſtituendi Capitolii in L. Veſtinum confert, equeſtris ordinis virum, ſed auctoritate famaque inter proceres. ab eo contracti haruſpices monuere, ut reliquiæ prioris delubri in paludes aveherentur, templum iiſdem veſtigiis ſiſteretur. nolle Deos mutari veterem formam. Undecimo Kalendas Julias, ſerena luce, ſpacium omne quod templo dicabatur, evinctum vittis coronisque. Ingreſſi milites quibus fauſta nomina, felicibus ramis. Dein Virgines Veſtales, cum pueris puelliſque patrimis, matrimiſque, aqua rivis & fontibus, amnibuſque hauſta perluere. Tum Helvidius Priſcus prætor, præeunte Plauto Eliano Pontifice, luſtrata bove tauriſque area, & ſuper ceſpitem redditis extis, Jovem, Junonem, Minervam, Præſideſque imperii Deos precatus, uti cœpta proſperarent, ſedeſque ſuas, pietate hominum inchoatas, divina ope attollerent. Vittas, quibus ligatus lapis, innexique funes erant, contigit. Simul cæteri magiſtratus & Sacerdotes, & Senatus, & Eques, & magna pars populi, ſtudio lætitiaque connixi ſaxum ingens traxere: paſſimque injectæ fundamentis auri argentique ſtipes, & metallorum primitiæ nullis fornacibus victæ, ſed ut gignuntur. Prædixere haruſpices, ne temeraretur opus ſaxo aurove in aliud deſtinato. Altitudo ædibus adjecta. id ſolum religio annuere, & prioris templi magnificentiæ defuiſſe creditum, quo tanta vis hominum retinenda erat.*

Tria hic acta ſunt: liberatio, terminatio, luſtratio ſive Conſecratio.

Liberatio eſt loci purgatio, qua reliquiæ prioris delubri ejectæ, ut locus non amplius ſacer, ſed religione liberatus videri poſſet. *Defanare* vocat Arnobius, lib. 4. circ. fin. *ſpatiola defanata.* Cicero, *orat. de reſp. haruſp.* contendit domum ſuam, judicio Pontificum religione liberatam. ideo ſacra inde evocabantur. Camillus, apud Livium, lib. 5. cap. 54. populo ſuadens ne Roma Vejos migret: *Hic*, inquit, *cum augurato liberaretur Capitolium, Juventas, Terminuſque maximo gaudio patrum, moveri ſe non paſſi.* Ulpianus, π. lib. 1. tit. 8. *Sacrarium etiam in ædificio privato eſſe poteſt, & ſolent, qui liberare eum locum religione volunt, ſacra inde evocare.* Inde locus purus in quo nec ſacrum nec ſepulchrum, quod illato cadavere ſacrum fiebat. Ex inſcriptione Neapolitana, apud Manutium, de rat. Orhogr. p. 57. 58.

Locumque. purum. pro. eo. opere. reddito. eidem. ſacella. aras. ſignaque.

qua.

qua. in. campo. ſunt. qua. demonſtrata. erunt. ea. omnia. tollito. deferto. componito. ſtatuitoque. ubei. locus. demonſtratus. erit. &c.

In alia inſcriptione Neapol. apud eundem Manutium. p. 204, 205, 206. *In. his. ædificiis. &. locis. puris. adjacentibus.* &c. ibid. *Ædificia. ſolo. puro. poſita. deprehenderim. neque. ullo. ſepulchro. ſuperpoſita. vel. conjuncta.* in ead. inſcript: *Locum. purum. in. quo. nulla. ſepul. jacta. ſuper. neque. conjuncta. apparent.*

Terminatio eſt ſpatii templo dedicati deſignatio. hoc Tacito eſt *ſiſtere templum*. Schedæ Feſti ex Bibliotheca Farneſiana: *Siſtere fana cum in urbe condenda dicitur, ſignificat loca in oppido futurorum fanorum conſtituere.* hoc liberationi junxit Cicero, 2. de legg. *Urbemque, & agros, & templa liberata & effata habento.* Liv. lib. 10. *Fanum tantum, id eſt, locus templo effatus, jam conſecratus erat.* Terminare; in inſcript. apud Manut. p. 138.

L. CALPURNIUS. PISO.
M. SALVIUS.
PR. ÆR.
AREAM. EX. S. C. A. PRIVATIS.
PUBLICA. PECUNIA.
REDEMPTAM. TERMINAVER.

Aliæ inſcriptiones Romanæ, apud eundem Manutium, de rat. Orth. pag. 611.

TI. CLAUDIUS.
DRUSI. F. CAISAR.
AUG. GERMANICUS,
PONT. MAX. TRIB. POT.

VIIII. IMP. XVI. COS. IIII.
CENSOR. P. P.
AUCTIS. POPULI. ROMANI.
FINIBUS. POMERIUM.
AMPLIAꟾIT. TERMINAꟾITQ.

Et 2.

C. MARCIUS. L. F. L. N.
CENSORINUS. ET. C. ASI
NIUS. C. F. GALLUS. COS.
EX. S. C.
FIN. POMER. TERMIN.

Sic Pomeria terminata, nec diſſimiliter circa loca ſacra & templa factitatum credibile eſt.

Tandem luſtratio, ſive ipſa conſecratio ac dedicatio. *Fanare* dixit Varro, lib. 5. de ling. Lat. *quod ſacrificio quodam fanatur, id eſt, ut fani*

lege ſit, *id dicitur.* Ritus a Tacito deſcribuntur. *vid. Plin. epiſt.* 49. *lib.* 10.

Etiam aliis inſtitutis ſuppliciis, templorum quoque luſtrationes factæ. Tacit. annal. 15. cap. 44. *Templum Junonis*, *aqua ex mari hauſta*, *ad Deam propitiandam*, *proſperſum eſt.* Poſt pugnam, qua in veſtibulo templi P. Valerius Cos. interfectus eſt, Capitolium luſtratum. *Liv. lib.* 3. *cap.* 18.

Inſtrumenta quoque ſacrorum luſtrabantur: Aræ, ligna, foci, cultri Tubæ, Luci, aliaque.

Aræ Taurobolio Criobolioque dedicatæ. Ex Inſcriptione Romana apud Manut. *de rat. Orthogr. p.* 300. 301. hæc ad probandum ſufficiunt:

—— DEI. SOLIS. INVICTI. MITHRÆ. HIEROFANTA. HECATÆ. DEI. LIBERI. ARCHIBUCOLUS. TAUROBOLIO. CRIOBOLIOQ. IN. ÆTERNUM. RENATUS. ARAM. SACRAVIT. DD. NN. VALENTE. V. ET. VALENTINIANO. IUN. AUGG.

CONSS. IDIB. AUGUSTIS.

Elegantiſſima eſt perantiqua Aræ dedicatio, quam ex ruinis Salonæ, urbis Delmatiæ eruit, & ad ſtudioſæ poſteritatis ſolatium, luculenter inſtauravit *Joh. Baptiſta Rhamnuſius*, Venetus, quem deſcripſit Aldus Manutius, *de rat. Orthogr. p.* 444. 445. eam hic exhibere operæ pretium eſſe putavimus:

L. ÆLIO. CÆSARE. IMP. P. COELIO. P. F. BALBINO. VIBULLIO. PIO. COSS. VII. IDUS. OCTOBRES.

CN. DOMITIUS. VALENS. II. VIR. I. D. PRÆEUNTE. C. IULIO. SEVERO. PONTIFIC. LEGEM. DIXIT. IN. EA. VERBA. QUÆ.

INFRA. SCRIPTA. SUNT.

IUPPITER. OPTIME. MAXIME. QUANDOQUE. TIBI. HODIE. ARAM. DABO. DEDICABOQUE. OLLIS. LEGIB. OLLIISQUE. REGIONIBUS. DABO. DEDICABOQUE. QUAS. HIC. HODIE. PALAM. DIXERO. UT. INFIMUM. SOLUM. HUJUS. ARÆ. EST. SI. QUIS. HIC. HOSTIA. SACRUM. FAXIT. QUOD. MAGMENTUM. NEC. PROTOLIAT. IDCIRCO. TAMEN. PROBE. FACTUM. ESTO. CE... RA. LEGES. HUIC. ARÆ. EÆDEM. SUNTO. QUÆ. ARÆ. DIANÆ. SUNT. IN. AVENTINO. MONTE. DICTÆ. HISCE. LEGIB. HISCE. REGIONIB. SICUTI. DIXI. HANC. TIBI. ARAM. IUPPITER. OPT. MAX. DICO. DEDICOQUE. UTI. SIS. VOLENS. PROPITIUS. MIHI. COLLEGISQ. MEIS. DECURIONIB. COLONIS. INCOLIS. COLONIÆ. MARTIÆ. IULIÆ. SALONÆ. CONIUGIBUS. LIBERISQUE. NOSTRIS.

De

De lignis, Voſſius, *de idolol. lib.* 3. *cap.* 13. ex Plutarcho docet: ligna, quibus nubes arcu inſignis impluiſſet, hac ratione, quaſi luſtrata, magis idonea, ut honori crementur divino, habita fuiſſe.

De focis, & cultris: Servius, ad 2. Æneid. *Mola ſalſa & frons victimæ & foci adſpergebantur, & cultri.* Senec. Thyeſt. act. 1. v. 686. *Tangenſque ſalſa victimam culter mola.*

De Tubis, argumento eſt feſtum Tubiluſtria, menſe Aprili, ultimo Quinquatriorum die celebratum: quo non ipſa urbs tubis luſtrabatur, ut aliqui colligunt ex verſibus Ovidii, 3. *Faſtor.* ſic male lectis:

Summa dies de quinque tuba luſtrare canora
Admonet, & forti ſacrificare Deæ.

Urbe enim Feralibus circa finem Februarii luſtrata, vero ſimile non eſt, tales ceremonias Aprili menſe repetitas eſſe. Verum ipſæ Tubæ ſacrorum in atrio ſutorio luſtrabantur. *Varro lib.* 5. *de ling. Lat.* Ex Feſti ruderibus colligitur, luſtrationem hanc agna factam eſſe: *Tubiluſtria, quibus diebus adſcribi tum in factis eſt, cum in atrio ſutorio tubæ agna luſtrantur, ab his tubos appellant, quod genus luſtrationis ex Arcadia Pallanteo tranſlatum eſſe dicunt.* Qui luſtrationes peragebant *Tubicines* dicebantur. Feſtus iterum: *Tubicines etiam ii appellantur, qui Sacerdotes, viri ſpecioſi, publice ſacra faciunt tubarum luſtrandarum gratia.*

Vulcanalibus idem fiebat, qui dies x. Kal. Junias, 5. Faſt.

Proxima Vulcani lux eſt, Tubiluſtria dicunt,
Luſtrantur puræ, quas facit ille, tubæ.

Verſum ergo, ex Ovidio paulo ante citatum, rectius ſic legeris:

Summa dies de quinque tubas luſtrare canoras Admonet.

Quæ religio injecta videtur, quod in funeribus efferendis etiam tubæ uſus fuerit. Qui enim majoris ætatis erant ad tubas: minoris vero ad tibias efferebant. *Serv. ad* 4. *Æneid. v.* 138.

De lucis & Arboribus: Lucanus, *lib.* 3. de exciſo circa Maſſiliam luco,

Omnis & humanis luſtrata cruoribus arbos.

F. Nec Veteres ullis ad cibum potumve capiendum Vaſis utebantur, niſi ante ex iis libatione Diis facta luſtrata eſſent, quod proprie eſt imbuere. *vid. Gravium ad Heſiod. v.* 748. Exemplum eſt Iliad. π. v. 225. & ſeqq.

Ἔνθα-

Ἔνθα δὲ οἱ δέπας ἔσκε τετυγμένον, οὐδέ τις ἄλλος
Οὔτ' ἀνδρῶν πίνεσκεν ἀπ' αὐτοῦ αἴθοπα οἶνον
Οὔτε τέῳ σπένδεσκε θεῶν, ὅτε μὴ Διὶ πατρί.
Τό ῥα τότ' ἐκ χηλοῖο λαβὼν, ἐκάθηρε θεείῳ.
Πρῶτον, ἔπειτα δὲ νίψ' ὕδατος καλῇσι ῥοῇσι.
Νίψατο δ' αὐτὸς χεῖρας, ἀφύσσατο δ' αἴθοπα οἶνον
Hæc inter ſyphus illi inerat gravis ære micanti
Arte laboratus mira, quem nemo ſolebat
Poturus captare manu, niſi ſolus Achilles:
Quo nulli (niſi vina Jovi) libare Deorum
Idem erat aſſuetus. prolatum hunc ergo reculſo
Scriniolo, purgatque recentique abluit unda.
Tum lotis manibus Lenæi muneris implet Nectare.

Tandem theatra & conciones luſtrabantur. Pollux, lib. 8. cap. 9. ſect. 24. ἐκάθαιρον χειριδίοις (lege χοιριδίοις) οὗτοι τὴν ἐκκλησίαν, καὶ τὸ θέατρον. Καθάρσιον δὲ τοῦτο, καὶ χειρίδιον (l. rurſus χοιρίδιον) ἐκαλεῖτο. *Expiabant* hi Heſtiarchæ *parvis porculis concionem & theatrum. Victima autem luſtratoria porculus ille dicebatur.* Suidas in Καθάρσιον. ἔθος ἦν Ἀθήνῃσι καθαίρειν τὴν ἐκκλησίαν, καὶ τὰ θέατρα μικροῖς πάνυ χοιριδίοις, ἅπερ ὠνόμαζον καθάρσια. *Mos erat Athenis luſtrare concionem & theatra parvis admodum porcellis, quæ vocabant* καθάρσια *piacula.* Plutarchus in præceptis Politicis de Athenienſibus rradit, τὸν δὲ ἐν Ἄργει πυθόμενοι σκυταλισμὸν, ἐν πεντακοσίοις καὶ χιλίοις ἀνῄρηκησαν ἐξ αὐτῶν οἱ Ἀργεῖοι περιενεγκεῖν καθάρσιον περὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐκέλευσαν. *De Scytaliſmo Argis exorto, in quo Argivi e ſuis mille quingentos interfecerant, certiores facti piaculum circum eccleſiam ferre juſſerunt.* Ariſtoph. Acharn. act. 1. ſc. 2. ubi præco: πάριτ' εἰς τὸ πρόσθεν πάριθ' ὡς ἂν ἐντὸς ἦτε τοῦ καθάρματος. h. e. interprete Friſchlino: *Procedite ulterius, procedite, ut intra luſtratum ſitis locum.* Mox: τίς ἀγορεύειν βούλεται. Scholiaſt. pag. 263. Εἰώθασιν οἱ Ἀθηναῖοι σφάξειν δέλφακα, καὶ ῥαίνειν τὰς καθέδρας τῷ αἵματι αὐτοῦ, εἰς τιμὴν τῆς Δήμητρος, ἐπειδὴ τοὺς καρποὺς αὐτῆς βλάπτει. Ἄλλως· ὅτι καθαίρονται οἱ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, σφαζομένου, Καὶ ὁ ῥήτωρ φησὶν, ἐπειδὰν τὸ καθάρσιον περιενεχθῇ, καὶ ὁ κήρυξ τὰς πατρίους εὔξηται, τότε δὴ κελεύει δημηγορεῖν. τὸ δὲ θυόμενον χοιρίδιον ἐπὶ καθάρσει τῶν τόπων, κάθαρμα ἐκαλεῖτο, ὁ δὲ περικαθαίρων καθαρτής. Αἰσχίνης δὲ ἐν τῷ κατὰ Τιμάρχου, καθάρσιον καλεῖ. Ex ipſius Æſchinis verbis hæc clare pateſcent, qui oratione in Timarchum, de Solone ejuſque legibus, ſic loquitur: Καὶ πῶς δὲ κελεύει τοὺς προέδρους χρηματίζειν; Ἐπειδὰν τὸ καθάρσιον περιενεχθῇ. καὶ ὁ κήρυξ

τὰς

τὰς πατρίους εὐχὰς εὔξηται. προχειροτονεῖν κελεύει τοὺς προέδρους περὶ ἱερῶν τῶν πατρίων, καὶ κηρύκων, καὶ πρέσβεων καὶ ὁσίων. καὶ μετὰ ταῦτα ἐπερωτᾷ ὁ κῆρυξ· τίς ἀγορεύειν βούλεται τῶν ὑπὲρ πεντήκοντα ἔτη γεγονότων; Hoc eſt: *Et quo pacto jubet Præſides de publicis negotiis agere? Ubi luſtralia circumgeſtata fuerint, & præco patria vota peregerit, inprimis decernere jubet Præſides de patriis ſacris, & caduceatoribus, & legatis, & publicis negotiis. Deinde rogat præco, quis eorum, qui annum ætatis quinquageſimum exceſſerint, verba facere velit?*

CAPUT XXIX.

Luſtrationes ovium agrorum. Ambarvalia privata, publica. Cur porca Cereri factum? Porca præcidanea. Porca contracta. Religio ſepulturæ. Animæ non ſepultorum in campos Elyſios non admiſſæ. Animas eorum qui mari ſuffocantur, interire. Luſtratio pagorum.

HOc capite de luſtrationibus ruſticis agam, quibus oves, agri, pagi expiabantur. Oves luſtrabantur Palilibus. Vetus Kalendarium ruſticum: *Menſe Aprili*, OVES LUSTRANTUR. 4. Faſt.

Paſtor oves ſaturas ſub prima crepuſcula luſtret,
Unda prius ſpargat virgaque verrat humum.
Frondibus, & fixis decorentur ovilia ramis,
Et tegat ornatas longa corona fores.
Cærulei fiant puro de ſulphure fumi,
Tactaque fumanti ſulphure balet ovis.

Agri Ambarvalibus luſtrabantur: ſic dictis quod victima ambiat arva, quod notat Servius, ad Ecl. 3. *Cum faciam vitula pro frugibus.* Macrobius, lib. 3. cap. 5. ex Feſto ait: *Ambarvalis hoſtia, quæ rei divinæ cauſa, circum arva ducitur ab his qui pro frugibus faciunt.* dicitque hujus ſacrificii mentionem fieri in Bucolicis, ubi de apotheoſi Daphnidis:

Hæc tibi ſemper erunt, & cum ſolennia vota
Reddemus nymphis, & cum luſtrabimus agros.

Ambarvalia vel privata erant, vel publica. Privata a Patrefamilias peragebantur. De his Tibullus, lib. 2. eleg. 1.

Quiſquis adeſt, faveat: fruges luſtramus & agros,
Ritus ut a priſco traditus extat avo.

Poſtea: *Dii patrii, purgamus agros, purgamus agreſtes,*
Vos mala de noſtris pellite limitibus.

Cato, de re ruſt. cap, 141. *Argum luſtrare ſic oportet: Impera ſuovetaurilia circumagi cum divis volentibus, quodque bene eveniat mando tibi Mani, uti illace ſuovetaurilia agrum, fundum, terramque meam, quota ex parte ſive circumagi, ſive circumferenda cenſeas, uti cures luſtrare. Janum Jovemque vino præfamino, ſic dicito: Mars pater, te precor, quæſoque uti ſies volens propitius mihi, domo, familiaque noſtræ, cujus rei ergo, agrum, terram, fundumque meum ſuovetaurilia circumagi juſſi, uti tu morbos viſos inviſoſque, viduertatem, vaſtitudinemque, calamitates, intemperiaſque prohibeſſis, defendas, averrunceſque: utique tu fruges, frumenta, vineta, virgultaque grandire, beneque evenire ſinas, paſtores, pecuaque ſalva ſervaſſis, duiſque bonam ſalutem valetudinemque mihi domo familiaque noſtræ. Harunce rerum ergo fundi, terræ, agrique mei luſtrandi, luſtrique faciendi ergo, ſicuti dixi, macte hiſce ſuovetaurilibus lactentibus immolandis eſto. Mars pater ejuſdem rei rei ergo macte hiſce ſuovetaurilibus lactentibus eſto. Item cultro facito ſtruem, & fertum uti adſiet. Inde obmoveto. Ubi porcum immolabis, agnum vitulumque, ſic oportet. Ejuſque rei ergo macte hiſce ſuovetaurilibus immolandis eſto. nominare vetat Martem, neque agnum vitulumque. Si minus in omnes litabit, ſic verba concipito: ſi quid tibi in illiſce Suovetaurilibus lactentibus neque ſatisfactum eſt, te hiſce Suovetaurilibus piaculo. Si uno, duobuſve dubitaverit, ſic verba concipito: Mars pater, quod tibi illuc porco neque ſatisfactum eſt, te hoc porco piaculo.* In his ruſticorum precationibus, Martem non alium eſſe quam Sylvanum, notavit Scaliger in Feſtum. *pag.* 88.

Publica Ambarvalia Cereri a fratribus Arvalibus porca fiebant, menſe Majo. Vetus Kalendarium ruſticum: *Menſe Majo*: SEGETES LUSTRANTUR. Feſtus: *Ambarvalis hoſtia appellabantur, quæ pro arvis, a duobus fratibus ſacrificabantur*, ubi pro *duobus*, legendum eſſe *duodecim* judicant eruditi: tot enim membrorum erat Collegium Arvalium, qui de agrorum terminis cognoſcebant. Sic luſtra miſſa ſuovetaurilibus a Fratribus Arvalibus, inſcriptione legitur. fol. 121. 112. Legitima precationis verba, his an privatis luſtrationibus uſitata, legas apud Feſtum in Peſeſtas. *Avertas morbum, mortem, impetiginem*, cui *Peſeſtatem*, hoc eſt, peſtilentiam adjungebant. Totam pompam deſcribit Virgili-

gilius, 1. Georg.

Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret,
Cui tu lacte favos, & miti dilue Baccho,
Terque novas circum felix eat hoſtia fruges,
Omnis quam chorus, & ſocii comitentur ovantes,
Et Cererem clamore vocent in tecta, necante
Falcem maturis quiſquam ſupponat ariſtis,
Quam Cereri, torta redimitus tempora quercu,
Det motus incompoſitos, & carmina dicat.

Hoſtiam hanc ſæpe porcum foecundam & gravidam fuiſſe Servius ad hunc locum docet. Cur autem Cereri Porca fiat duplex omnino ratio reddi poteſt. Prior eſt utilitas, quam ex hoc animali in humanum genus redundare videmus. Primum enim arandi artem hominibus oſtendiſſe videtur, quare porca Ægytiis ſacra, *Plutarch.* 4. *ſympoſ. quæſt.* 5; imo hominem quotidie meliora ſperare docet, nunquam enim retrogreditur, ut cancer; ſed paſcens progreditur. Eleganter hoc Alciatus expreſſit:

Roſtra novo mihi ſetigeri ſuis obtulit anno,
Hacque cliens, venti xenia, dixit, habe.
Progreditur ſemper, nec retro reſpicit unquam,
Gramina cum pando proruit ore vorax.
Cura viris eadem eſt, ne ſpes ſublapſa retrorſum
Cedat, & ut melius ſit quod & ulterius.

Altera ratio eſt, quod pauperiem fecerit, damnumque ſegetibus intulerit. 1. Faſt.

Prima Ceres avidæ gaviſa eſt ſanguine porcæ,
Ulta ſuas merita cæde nocentis opes.
Nam ſata, vere novo, teneris lactentia ſuccis,
Eruta ſetigeræ comperit ore ſuis.

Item. 15. metam. —— *& prima putatur*
Hoſtia ſus meruiſſe mori, quia ſemina pando
Eruerit roſtro, ſpemque interceperit anni.

Æſchylus. apud Athen. lib. 9. cap. 4.

Θύσας δὲ χοῖρον τόνδε τῆς αὐτῆς ὑὸς
Ἡ πολλὰ γ' ἐν δόμοισιν ἐιργασαι κακὰ,
Δονοῦσα καὶ τρέπουσα τύρβ' ἄνω κάτω

Item quare hoc animal ſacra cretenſibus id. ibid. *Callimachrus hymno iu Dianam*: σύες ἔργα, σύες φυτὰ λυμαίνονται. *Sues opera agriculturæ, ſues plantas vaſtant.* Porca hæc, *præcidanea* dicebatur, quia eam antequam novam frugem præciderent, immolabant, ut

Feſtus, & Agellius, *lib.* 4. *cap.* 6. cenſent. vel a præcedendo, ut feriæ præcidaneæ, ut ibidem ex Attejo Capitone Agellius. de ejus mactatione Cato, de re ruſt. cap. 134. *Priuſquam meſſim facies, porcam præcidaneam hoc modo fieri oportet. Cereri porca præcidanea, porco fœmina, priuſquam haſce fruges condantur, far, triticum, ordeum, fabam, ſemen rapicium, thure, vino, Jano, Jovi, Junoni præfato. Priuſquam porcum fœminam inmolabis Jano ſtruem commoveto ſic. Jane pater, te hac ſtrue commovendo bonas preces precor, uti ſies volens propitius mihi, liberiſque meis domo, familiæque meæ. Ferctum Jovi moveto & mactato ſic: Jupiter te hoc fercto obmovendo bonas preces precor, uti ſies volens propitius mihi, liberiſque meis, domo, familiæque meæ mactus hoc fercto. Poſtea Jane pater, uti te ſtrue commovenda bonas preces bene precatus ſum, ejuſdem rei ergo macte vino inferio eſto. Poſtea Iovi ſic: Iupiter macte fercto eſto, macte vino inferio eſto. Poſtea porcam præcidaneam immolato. Ubi exta proſecta erunt, Iano ſtruem commoveto, mactatoque item uti prius feceras Iovi ferctum obmoveto, mactatoque item uti prius feceras. Item Iano vinum dato, & Iovi vinum dato, ita uti prius datum ob ſtruem obmovendam, & ferctum libandum, Poſtea Cereri exta, & vinum dato.*

Sed quid hæ ceremoniæ ad luſtrationes? Docet Agellius, loco ſupra laudato. *Porca præcidanea*, inquit, *appellata, quam piaculi gratia, ante novas fruges fieri captas, immolari Cereri mos fuit, ſi qui familiam funeſtam aut non purgaverant, aut aliter eam rem, quam oportuerat, procuraverant.* Feſtus: *Præcidanea porca, quæ Cereri mactabatur ab eo, qui mortuo juſta non feciſſet, id eſt, glebam non objeciſſet, quod mos erat eis facere, priuſquam novas fruges guſtarent.* Marius item Victorinus citatus M. Martinio in Etymologico, voce Præcidaneus & Turnebo, advers. lib. 17. c. 20. *Qui juſta defuncto non fecerunt, aut in faciendo peccaverunt, tris porca contrahitur, quam omnibus annis immolari oporteat, antequam novam quaſi dapem mereant de ſegete capere. præcidaria dicta, quod ante caditur, quam frugem capiant. Præcidariam* vocat quam alii *præcidaneam.* & *præſentaneam* quæ præſente defuncto immolatur. Sed in *præcidaria* mendum eſſe ſuſpicatur Turnebus, qui & huc refert locum Ciceronis, 2. de ll. *Quæque in porca contracta jura ſunt.* ubi vocem *contracta* (pro qua olim *confracta* lectum) non cum *jura*, ſed *porca* jungit. Eſtque porca contracta, cum quis anniverſarium hoc piaculare ſacrum peccato contraxit, ut ipſi quotannis hoc ſolvere ſit neceſſe, pontificio Romanorum ritu.

Maximam enim religionem in ſepulturæ ceremoniis gentiles ponebant, adeo ut eam negligere ſummum eſſet piaculum. Cic. Philipp. 9.

Ma-

Majores quidem noſtri ſtatuas multis decreverunt, ſepulchra paucis. ſed ſtatuæ intereunt tempeſtate, vi, vetuſtate: ſepulchrorum autem ſanctitas in ipſo ſolo eſt, quod nulla vi moveri, neque delerипoteſt: atque ut cætera extinguuntur, ſic ſepulchra ſanctiora fiunt vetuſtate. Iſocrates in Panathen. legem de ſepulturis vocat παλαιὸν ἔθος, καὶ πάτριον νόμον ᾧ πάντες ἄνθρωποι χρώμενοι διατελοῦσι, οὐχ ὡς ὑπ' ἀνθρωπίνης κειμένῳ φύσεως, ἀλλ' ὡς ὑπὸ δαιμονίας προστεταγμένῳ δυνάμεως, Qui etiam de pietatis generibus ſcripſerunt, primum locum in ſepultura eſſe voluerunt. Unde cum Pontificibus nefas eſſet cadaver videre, tamen magis nefas fuerat, ſi viſum inſepultum relinquerent: ut ſcribit Servius, ad 6. Æneid. v. 176. Scholiaſtes Sopholis: οἱ γὰρ νεκρὸν ὁρῶντες ἄταφον, καὶ μὴ ἀναμησάμενοι κόνιν ἐναγεῖς εἶναι ἐδόκουν. *qui enim mortuum cernunt inſepultum, neque pulverem adſpergunt, exſecrabiles habentur.* Hæc Athenienſibus lex quoque ſcripta fuit, teſte Æliano, lib. 5. var. hiſt. cap. 14. ὃς ἂν ἀτάφῳ περιτύχῃ σώματι ἀνθρώπου, πάντως ἐπιβάλλειν αὐτῷ γῆν, θάπτειν δὲ πρὸς δυσμὰς βλέποντας. *Si quis in inſepultum cadaver hominis incidat, ſaltem e terram injiciat, & ita ſepeliat, ut ad occaſum ſpectet.* Quintilian. declam. 5. *Hinc & ille venit affectus, quod ignotis cadaveribus humum congerimus, & inſepultum quodlibet corpus nulla feſtinatio tam rapida tranſcurrit, ut non quantulocumque veneretur aggeſtu.* & declam. 6. *Nobis vero adverſus exanimes genuit non ſolum miſerationem, quæ cogitationi noſtræ ſubit, ſed etiam religionem. Inde ignotis quoque corporibus tranſeuntium viatorum collatitia ſepultura, inde injecta ab alienis humus.* Hoc officium ab Ænea petebat Palinurus, 6. Æneid. v. 365. *Aut ut mihi terram Injice.*

Archytas Tarentinus, apud Horatium, lib. 1. od. 28.

Quanquam feſtinas, non eſt mora longa, licebit
Injecto ter pulvere curras.

Phocyl: v. 96. Γαῖαν ἐπιμοιρᾶσθαι ἀταρχύτοις νεκύεσσι.

Terram impartire inſepultis mortuis.

Credebant enim, priuſquam ſepeliatur corpus, animæ quietem non contingere. 6. Æneid.

Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Tranſportare prius quam ſedibus oſſa quierunt.

Theagenes, apud Heliodorum, *lib. 2. Æthiop.* duabus de cauſis Charicleam, quam interfectam eſſe falſo putabat, ſupra teraam adhuc ferri ait: Primo quod a tali corpore, & ex quo per vim expulſa, ſine moleſtia diſcedere non poſſet; Deinde, quod inſepulta ab umbris infernalibus arceretur.

Si quis fulmine ictus eſſet, quid de eo faciendum legibus Numæ Pompilii cautum erat, quas habet Feſtus in *Occiſum*: Si hominem fulminibus occiſit, ne ſupra janua tollito. Homo ſi fulmine occiſus eſt, ei juſta nulla fieri oportet. Que ſic legit Scaliger: „ SEI. HOMINEM. „ FULMIN. JOBIS. OCCISIT. EM. SUPRA. GENUA. TOLLITO. „ HOMO. SEI. FULMINE. OCCISUS. ESIT. EI. IUSTA. NULLA. „ FIERI. OPORTETO. *Et addit*: ubicunque fulmen hominem „ occiderat, ibi ſepeliebatur. *Artemidorus*: οὐ γὰρ οἱ κεραυνωθέντες, μετα„ τίθενται, ἀλλ᾽ ὅπου ἂν ὑπὸ τοῦ πυρὸς καταληφθῶσιν, ἐνταῦθα θάπτονται. „ Plinius in catholicis fulgurum: *Hominem ita exanimatum cremari fas* „ *non eſt, condi terra religio tradit.* Sepeliebantur autem ab Aruſpicibus. „ Senec. de clem. lib. 1. *Ecquis Regum erit tutus, cujus non membra Aru-* „ *ſpices colligant. Quod ſi Dii placabiles & æqui delicta potentium non ſtatim* „ *fulminibus perſequuntur* &c. Hactenus Scaliger. Lucas Fruterius, epiſtola ad Muretum, quæ inter hujus epiſtolas, lib. 1. legitur, de hac Numæ lege, ſic ſcribit: Videtur mos fuiſſe olim, qui & nunc Galliæ quibuſdam in partibus eſt, ut reſtibus quibuſdam, vel lineis mantilibus pheretro circumvolutis, earumque extremitatibus manui obvolutis, funus ultra genu ſuſtollerent, ſic in locum communem Mettiā porta transferrent. In prima lege illud, *Super Genua Tollere*, Gutherius, *lib. 1. de jure manium, cap. 3.* interpretatur loco movere, quo ei proximiores officia ultima præſtarent, ungerent, lavarent. Ex ritu enim priſco funeris, ſoror vel mater mortui, quæ Funera dicebatur corpus genibus ſublevabat, quia forte iis ineſt vitalitas. *Plin. lib. 11. cap.* 45. vel quod illa miſericordiæ ſint conſecrata. *Serv. Ecl. 6.* Sicque corpus illud ſinu fovebat, & complectebatur. Pædo Albinovanus de morte Druſi:

At miſeranda parens ſuprema neque oſcula fixit,
Frigida nec movit membra tremente ſinu.

Quod Pedo ſinum, Virgilius complexum dixit, Ecl. 5.

Cum complexa ſui corpus miſerabile nati
Atque Deos, atque aſtra vocat crudelia mater.

Gremium Arnobius vocat, lib. 5. *Ac ne medio gremio diffluerent, ſe ſoli, priuſquam veſte velaret ac tegeret, lavit utique balſamis, & unxit.*

De altera Numæ lege idem Gutherius: *Ne juſta ei fiant qui fulmine occiſus* eſt, ἔθιμα, Chariſ. lib 1. conſueta vel ex conſuetudine ſolennia. Nec enim icti fulmine, qui ἱεροὶ νεκροὶ, lavabantur, ungebantur, producebantur, urebantur, nec iis inferiæ ſolvebantur, ſed ibi humo tra-

tradendi, ubi occidiſſent. Rationem legis eam adfert Artemidorus: *lib. 2. c. 8.* quod nullus fulmine ictus infamis, aut ignominioſus exiſtat, qui etiam velut Deus colebatur. οὐδεὶς γὰρ κεραυνωθεὶς ἄτιμος ἐςὶν. ὅθεν γε καὶ ὡς θεὸς τιμᾶται. Diis enim nec juſta fiebant, nec illi lugebantur. Sic M. Aurelio mortuo, tantus illius amor, die regii funeris, claruit, ut nemo illum lugendum cenſuerit, certis omnibus, quod a Diis commodatus ad Deos rediiſſet. *Capitolin.* Altera ratio probabilior eſt, juſta fulmine ictis non fieri, quod inter prodigia illi haberentur. Liv. lib. 20. *Annus prodigiis ſolicitus, in exercitu Appii Claudii nuntiatum eſt pleroſque fulminibus ictos.* Ut in Catilinariis prodigiis numeratur M. Herennius, *Plin. lib. 2. cap. 51.* qui ſereno die fulmine ictus eſt. Et poſt Agrippinæ parricidium prodigia crebra, *Tacit. 14. Annal.* inter quæ mulier in concubitu mariti exanimata. Quæ quidem prodigia cum certo ſacrificii genere procuranda expiandave eſſent, vel ex libris Sibyllinis vel ex Aruſpicum Pontificumve reſponſo: nullo alio ritu ſolvi juſta potuerunt, ſed prodigii ſolum procuratio danda piaculari ſacro, quare fulguritos condi terra religio vetuit, *Senec. 1. de clem. cap. 7.* membraque vel oſſa ab Aruſpicibus colligi ut ex Varrone colligitur, in libro περὶ ἀρετῆς, καὶ φύσεως. *Illud vero,* inquit, *quondam egi, ut ego non metuam fulmen, non Aruſpicem triſtem.* quem *Fulguratorem* vocat Cato de moribus Neronis, apud Nonium. Hos quidem fulguris ictus non ad honorem retulerunt, ſed ad pœnam vitæ impurioris, quæ divinis honoribus poſt fata coli non debuit, ut Artemidorus Ὀνειροκρίτης ſomniavit. Leges Numæ tandem, a potentioribus, temporis lapſu violatæ aut immutatæ. Nam Strabo M. Pompeji pater, occiſus fulmine, indictivo funere elatus eſt. *Plut. in Pomp.* & fulmine icti corpus univerſum concremandum in eo loco, ubi occidiſſet, antiqui Rhetores loquuntur. *Quintil. declam.* 274.

Qui de infelici arbore ſuſpenſi erant, eorum corpora relinquebantur, ut *paſcerent in cruce corvos,* ut ait Horatius, lib. 1. epiſt. 16. aut *nuda præberent urſis pectora,* quemadmodum apud Martialem, lib. ſpect. epigr. 7. *non falſa pendens in cruce Laureolus:* aut *de Solis unguine & Jovis lavacro,* uti Tertullianus loqui amat, *lib. de anima, cap. 46.* membra in cruce tabeſcerent, quod Polycrati crucifixo accidiſſe teſtis eſt Val. Maximus, *lib. 6. cap. 9.* unde etiam cuſtodia cruci affixis appoſita, ne quis reorum corpora detraheret, & ſepulturæ mandaret, quod de Cleomene factum Plutarchus in ejus vita tradidit, & in lepida illa matronæ Epheſinæ hiſtoria Petronius in ſatyrico. Bomilcar de ſumma cruce, veluti de

tri-

tribunali concionatur. *Juſtin. lib. 22. cap. 7.* Lyſimacho Regi crucem minitanti Theodorus Cyrenæus ait: *Terribilis hæc purpuratis ſit tuis: mea quidem nihil intereſt, humine an ſublime putreſcam.* Cic. quæſt. Tuſcul. lib. 1. V. Max. lib. 6. cap. 2. Quin etiam apud Ægyptios idem fuit obſervatum, uti Joſephus prædixit piſtorum præfecto, *Gen. 40.* fore, ut carnem in cruce ſuſpenſi volucres dilacerarent. Imo vero, quod miretur aliquis, apud Hebræos etiam lex iſta de ſepultura ſuſpenſorum, quæ legitur, *Deut.* 21. 23. non ſemper fuit obſervata, nam de ſeptem filiis Saul, Domino in Gibea crucifixis, teſtatur Scriptura, quod aliquot dies inſepulti manſerint. 2. *Sam.* 21. 10,

Inſepulti abjiciebantur Sacrilegi, proditores, &c. Themiſtoclis oſſa clam in Attica ab amicis ſepulta eſſe, ait Corn. Nepos, quoniam legibus non concederetur, quod proditionis eſſet damnatus; cum alias apud Athenienſes lege cautum eſſet: ſi quis in inſepultum cadaver hominis incidiſſet, terram ei injiceret, & ita ſepeliret, ut ad occaſum ſpectaret. *Ælian. var. lib. 5. cap.* 14. Phocenſes, bello ſacro, ut ſacrilegi dimerſi. *Diod. Sic. lib. 16. cap.* 35.

Apud Lacedæmonios, qui ad ſupplicium dati erant ad *καιάδας* ſepeliebantur, quod factum Pauſaniæ. Scholiaſt. ad Thucyd. lib. 1. *τόπος ὁ καιάδας ὁ ὠρυγμένος ἐν λακωνικῇ, ὅπȣ τȣ̀ς κακȣ́ργȣς ἐιώθασι ῥίπτειν.* Tales apud Romanos ſcalæ Gemoniæ, *vid. Guther. de jur. man. lib. 1. cap.* 11.

De illis qui in mari moriuntur dubitari poſſet. A pleriſque anima voragine demerſa penitus interire, nec ad campos Elyſios unquam pervadere credebatur, ut Syneſius, *in epiſt.* 4. de ſociis Alexandriam navigantibus tradit, qui, tempeſtate oborta, ſicas manibus exſeruerunt, ut animæ, alioqui morituræ, gladio viam aperirent in aere. idque ex Homero probat, qui verbo *ἐξαπόλωλεν*, animam demerſi hominis interiiſſe ſignificat:

Αἰας δ' ἐξαπόλωλεν, ἐπεὶ πίεν ἅλμυρον ὕδωρ.

Ajax interiit poſtquam ſalſam bibit undam.

Nullum enim alium ait *ἐξαπολωλέναι.* ſed, Odyſſ. *γ.* v. 21. 24.

ἕκαστος ἀποθνήσκων ἄιδός τε βέβηκει.

Unuſquiſque obiens deſcendit ad orcum.

Proinde in duabus mortuorum recenſionibus Ajax nuſquam introductus eſt: quaſi ejus animus in orco non eſſet. Et Achilles vir generoſiſſimus, & periculorum amantiſſimus, mortem in aqua reformidat, quam quidem etiam *θάνατον λευγαλέον mortem tetram* vocat. Palinurus, 6.

Ænea

Ænea petit, quod non in mari merſus perierit, ſed a Velienſibus interemtus ſit. Ovidius imminens naufragium metuens, 1. Triſt. eleg. 2. *Opprimet hanc animam fluctus.* Et poſt:

Non lethum timeo, genus eſt miſerabile lethi,
Demite naufragium, mors mihi munus erit.

Hæc cauſa Ariſtippo, in marina tempeſtate, tantum metum incuſſiſſe videtur, ut ſociis eum reprehendentibus reſponderit, ſe periclitari περὶ τῆς ἐυδαιμονίας. *Ælian. var. hiſt. lib.* 9. *cap.* 20. qua ſcil: intereunte anima fruſtandus eſſet. Hinc Æneæ querela, 1. *Æneid*, cum graviſſima tempeſtas oborta præſentem ipſi ſociiſque mortem intentaret:

—— O terque quaterque beati
Queis ante ora patrum, Trojæ ſub mœnibus altis
Contigit oppetere.

Heſiod. ἔργ. v. 685. Δεινὸν δ' ἐςὶ θανεῖν μετὰ κύμασιν. *Miſerum vero eſt mori in fluctibus.* Eumolpus in Petronii ſatyrico *turpem exitum* vocat. *Fœde* tales *interiiſſe* dicit Livius, *lib.* 28. *cap.* 36. Hinc miſeri juvenis ad patrem preces, apud Quintilianum, declam. 5. *Has tantum reliquias commendate piratis; ne merſus profundo, & projectus in fluctus exitum faciam hominis, ad quem non veniet pater.*

Horum tamen ſepulturam curarunt. Orelius, Romani exercitus Dux, apud Athen. *lib.* 5. *cap.* 14. cum Athenienſes, ducibus Athenione ac Appelliconte rebellantes, domuiſſet, tropæum circa Delum erexit, cum hac inſcriptione:

Τὺς δὲ θανόντας ἔχει ξεῖνυς τάφος, οἱ περὶ Δῆλον
Μαρνάμενοι, ψυχὰς ὤλεσαν ἐν πελάγει.
Defunctos hoc ſepulchrum peregrinos habet, circa Delum,
Qui pugnantes in mari vitam amiſere.

Eraſinides aliique Athenienſum Duces, rei facti, quod navali prælio ad Arginuſas commiſſo, illos, qui perierant, e fluctibus ſepeliendos non ſuſtuliſſent. *Athen. lib.* 5. *cap.* 18. Romanarum religionum Antiſtites hunc caſum porca expiandum decreverunt. Cicero. 2. de legg. *Itaque in eo qui in mari necatus, deinde in mare projectus eſſet, decrevit P. Mucius familiam puram, quod os ſupra terram non extaret, porcam hæredi eſſe. Contra cenſet habendas triduum ferias, & porca fœmina piaculum pati: ſi in mari mortuus eſſet, eadem præter piaculum & ferias.* Si autem ob in

curſum fluminis vel metum, corpus jam perpetuæ ſepulturæ traditum eſſet, ſolennibus redditis ſacrificiis, per noctem in alium locum transferri poterat. *Jul. Paul. ſentent. lib. 1. tit. 21. vid. Guther. de jure manium. lib. 1. cap. 9.*

Atque de Agris hactenus: De Pagorum luſtratione Varro, lib. 5. de L. L. *Paganicæ agriculturæ cauſa ſuſceptæ, ut haberet in agris omnis pagus.* Ovid. 1. Faſtor.

Pagus agat feſtum, pagum luſtrate coloni,
Et date paganis annua liba focis.
Placentur frugum matres, Telluſque Cereſque,
Farre ſuo, gravidæ viſceribuſque ſuis.

Siculus Flaccus de conditionibus agrorum, ſub finem: *Sed & pagi ſæpe ſignificanter finiuntur, de quibus non puto quæſtionem futuram, quorum territoriorum ipſi pagi ſint, ſed quatenus territoria. Quod tamen intelligi poteſt ex hoc, magiſtri pagorum, quod* (quo) *pagos luſtrare ſoliti ſint, uti trahamus, quatenus luſtrarent.* Cujus loci hic ſenſus eſt: Territoria pagorum, ſi de horum finibus quæratur, inde præſumi, æſtimari, atque eatenus, ſeu eouſque regi ducique oportere, quouſque magiſtri pagorum pagos luſtrare ambarvali ſacro, ſeu luſtro facto ſolent. *Jacob. Gothofr. ad Conſtit. Conſtant. M. leg. 5. Cod. Theodoſ. de Epiſcopis, Eccleſ. & Clericis.*

C A-

CAPUT XXX.

Amburbialia. Luſtratio Athenarum menſe Thargelione. Alia in honorem Theſei. Ὀσχοφόρια. *Expiatio Corinthi, Deli. Romæ luſtrum conditum. Compitalia.* Paganalia. Fontinalia. *Septimontium.* Luſtratio *Vicorum,* Curiarum. *Fordicidia. Stultorum feriæ.* Sacra *privata: Familiarum, ſive Gentilitia.* Senes *coemtionales differunt ab illis, qui ad coemtiones faciendas. Ad ſacra privata admittebantur uxor, liberi naturales, & adoptivi: Abſolvebantur emancipati.* Sacra *ſingulorum, natales: vitæ, Imperii, Chriſtianorum.* Nominalia. *Fulgurum ſuſceptiones. Togæ puræ ſolennitas. Nuptialia, parentatio, Denecales. Extra ordinem urbes, domuſque luſtrabantur ſæpiſſime.*

RUre nos in urbes conferimus: quarum Luſtrationes *Amburbialia* dicebantur, quæ itidem hoſtiarum quaquaverſum, ante mactationem, circumductione, fiebant. Jul. Obſeq. de prod. cap. 43. *Urbs luſtrata, capra cornibus ardentibus per urbem ducta.* Apul. 3. metam. *Tandem pererratis plateis omnibus, in modum eorum, qui luſtralibus piamentis minas portentorum hoſtiis circumforaneis (circumferraneis* legendum judicat Gutherius, *de jur. man. lib. 2. cap. 7.) expiant angulatim.* Mantinæi poſt diſceſſum Cynætenſium, ſceleratiſſimorum hominum, καθαρμὸν τῆς πόλεως ἐποιήσαντο, σφάγια περιαγαγόντες κύκλῳ τῆς χώρας ἁπάσης. i. e. civitatem expiarunt, victimas circa ejus ſitum, quacumque ambitus patebat, circumducentes, *Athen. lib. 14. cap. 5. Polyb. lib. 4.*

Urbium luſtrationes, vel ſtatæ erant & ordinariæ; vel extra ordinem certis quibuſdam occaſionibus inſtitutæ.

Stata & Anniverſaria erat Athenarum luſtratio ſexta die menſis θαργηλιῶνος. Euſeb. Olymp. 46. Ἐπιμενίδης Ἀθήνας καθαίρει. ubi Scaliger. *Epimenides Athenas luſtrat. Puto* ἐκτῇ θαργηλιῶνος, *Nam ab eo tempore* καθαρμὸς τῆς πόλεως *eo die quotannis fiebat.* Laert. in vita Socratis: θαργηλιῶνος ἐκτῇ, ὅτε καθαίρουσι τὴν πόλιν Ἀθηναῖοι. Hic dies ob proſperiorum quarundam rerum eventum non Athenienſibus tantum, ſed aliis etiam auſpicatiſſimus fuit, ut ſcribit C. Rhodig. *lect. antiq. lib.* 17. *cap.* 30. Illud vero primum felicitatis argumentum, quod eo in lucem prodiiſſe narratur Socrates hominum ſapientiſſimus. Inde Perſarum afflicta potentia, quo nomine Athenienſibus receptum τῇ ἀγροτέρᾳ capras trecentas immolare, Miltiade voti damnato. Rurſum apud Plateas prælio nobili ſuperata gens eadem hoc ipſo die, cujus item donum apud Mycalen comparatum decus. Quin & Perſis eſſe fatalis quodammodo dies hæc viſa, quando ea quoque ab Alexandro traduntur conciſæ opes. Sed & Alexandrum eadem editum ferunt, & ex humanis item conceſſiſſe. *Ælian. var. lib.* 2. *cap.* 25.

Duos autem viros tum temporis immolabant Athenienſes, unum pro viris, alterum pro fœminis. Harpocration in φαρμακός. Δύο ἄνδρας Ἀθήνησιν ἐξῆγον καθάρσια ἐσομένους τῆς πόλεως, ἐν τοῖς θαργηλίοις, ἕνα μὲν ὑπὲρ τῶν ἀνδρῶν, ἕνα δὲ ὑπὲρ τῶν γυναικῶν. Hi non tantum φαρμακοὶ & καθάρματα, ſed & σύμβακχοι dicebantur. Helladius Chreſtomath. lib. 3. apud Photium in Bibliotheca: ἔθος ἦν ἐν Ἀθήναις φαρμακοὺς ἄγειν δύο, τὸν μὲν ὑπὲρ ἀνδρῶν, τὸν δὲ ὑπὲρ γυναικῶν, πρὸς τὸν καθαρμόν. καὶ ὁ μὲν τῶν ἀνδρῶν μελαίνας ἰσχάδας περὶ τὸν τράχηλον εἶχε, λευκὰς δ' ἅτερος. Σύμβακχοι δὲ, φησὶν, ὠνομάζοντο. Alii virum & fœminam immolatos tradunt, ſingulos ſcilicet, pro ſuo ſexu. Heſychius: Φαρμακοὶ, καθαρτήριοι, περικαθαί[illegible] πόλεις, ἀνὴρ καὶ γυνή. Quid φαρμακοὶ ſupra *cap.* 22. di[illegible] Etymologicum magnum de his obſcurius: Φαρμακὸς, ὄνομα κύ[illegible]ν. ὅτε δὲ ὄνομα κύριόν ἐστι, λυσίας φησὶν ὁ φαρμακὸς ἱερὰς φιάλας τοῦ Ἀπόλλωνος κλέψας, ἁλοὺς ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Ἀχιλλέα κατελεύσθη, καὶ τὰ τοῖς θαργηλίοις ἀγόμενα τούτων ἀπομιμήματά ἐστιν, ὡς ἴστρος ἱστορεῖ. Hoc vult; Pharmacum fuiſſe nomen proprium ſacrilegi cujuſdam, quo capto, & propter ſacrilegium male mulctato, deinceps in ejus memoriam, menſe Thargelione, Athenis hæc ſacra peracta fuerint.

Fuit & alia Athenarum luſtratio, quæ quotannis circa Delia celebra-

ba-

batur, ut colligere eſt ex Xenophonte, *lib.* 4. *de dictis & factis Socratis.* Horum tempus incertum eſſe judicat Hoſpinianus: Si autem ea quæ de Pyanepſiis, & Oſchophoriis ſcribuntur conferas, ad menſem πυανεψιῶνα non inepte referas. Hujus celebritatis longe alia eſt. Fiebat enim in honorem Theſei, qui, occiſo Minotauro, gravi incommodo urbem liberaverat. ideoque quotannis navis in Delum inſulam mittebatur, urbs luſtrabatur, & ante cjus navis reditum de damnatis ſupplicium ſumi legibus erat prohibitum. *Suidas in* Θεωρίς. *Ælian. var. hiſt. lib.* 1. *cap.* 16. Plato in Phædone eadem ſic narrat: Τῦτό ἐςι τὸ πλοῖον, ἐν ᾧ Θησεὺς ποτὲ εἰς Κρήτην τὺς δὶς ἑπτὰ ἐκείνυς ᾤχετο ἄγων, καὶ ἔσωσέ τε, καὶ αὐτὸς ἐσώθη. τῷ ὖν Ἀπόλλωνι ηὔξαντο, ὡς λέγεται, τότε εἰ σωθεῖεν, ἑκάστυ ἔτυς θεωρίαν ἀπάξειν εἰς Δῆλον, ἣν δὴ ἀεὶ καὶ νῦν ἔτι ἐξ ἐκείνυ κατ' ἐνιαυτὸν τῷ θεῷ πέμπυσιν. Ἐπειδὰν ὖν ἄρξωνται τῆς θεωρίας, νόμος ἐςὶν αὐτοῖς ἐν τῷ χρόνῳ καθαρεύειν τὴν πόλιν, καὶ δημοσίᾳ μηδένα ἀποκτιννῦναι πρὶν ἂν εἰς Δῆλον ἀφίκηται τὸ πλοῖον, καὶ πάλιν δεῦρο. Hæc ergo navis cum rediiſſet, Socrates cicutam bibit. Hujus autem Theſei beneficii tam grata Athenienſibus recordatio fuit, ut præter hujus feſti celebrationem, ipſum etiam Theſei navigium, ad Demetrii uſque Phalerei ætatem conſervaverint, veteri materiæ aliam integram ſufficientes, itaque coagmentantes, ut diſputandi materia fuerit Philoſophis, aliis eandem, aliis diverſam navem eſſe contendentibus. *Plutarch. in Theſeo.* quæ etiam quæſtio inter Hermolaum Barbarum, & Alexandrum ab Alexandro ſuper cœnam agitata fuit. vide hujus dies geniales *lib.* 3. *cap.* 1. Hinc & feſtum ὀσχοφορίων a Theſeo inſtitutum. vide Hoſpinian. *de feſtis.*

Corinthii liberis Medeæ, non a matre (quod in Poetarum fabulis eſt) ſed ab ipſis Corinthiis interfectis ἐναγίζυσι *expiatoria ſacrificia offerunt*, ea quaſi tributum referentes. *Ælian. var. hiſt. lib.* 5. *cap.* 21.

At Roma quotannis Lupercalibus ac Feralibus, menſe Februario, luſtrabatur.

Fuerunt & Statæ luſtrationes poſt aliquot annorum periodum celebratæ, inprimis poſt quinquennium.

Inſulæ Deli luſtratio primo quidem fuit anniverſaria, a Theſeo, teſte Plutarcho, inſtituta. Hic enim, e Creta in Delum ſolvens, chorum inſtituit, quem Delii deinceps obſervarunt, circuitus, atque exitus labyrinthi imitantem, & numeris quibuſdam alternis orbibus orbes impedientem, quem γέρανον nuncuparunt. Celebratus eſt circa aram ceratonem ex ſiniſtris caprearum cornibus concinne ſtructam. de

qua vide Politian. *miſell. cap.* 52. Hæc antiquitus quidem apud Delum agitata eſſe ex Homero probat Thucydides, *lib.* 3. *bell. Peloponn.* ſed cum ſenſim exoleſcerent, Athenienſes belli Peloponneſiaci anno ſexto, luſtrata penitus & expiata Delo, quinquennalia feſta Delia vel inſtituerunt, vel inſtaurarunt. Verba Thucydidis: Τοῦ δ' αὐτοῦ χειμῶνος καὶ Δῆλον ἐκάθηραν Ἀθηναῖοι, κατὰ χρησμὸν δή τινα. ἐκάθηρε μὲν γὰρ καὶ Πεισίστρατος ὁ τύραννος πρότερον αὐτὴν, οὐχ ἅπασαν, ἀλλ' ὅσον ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἐφεωρᾶτο τῆς νήσου τότε, δὲ πᾶσα ἐκαθάρθη τοιῷδε τρόπῳ· θῆκαι ὅσαι ἦσαν τῶν τεθνεώτων, πάσας ἀνεῖλον, καὶ τὸ λοιπὸν προεῖπον, μήτε ἐναποθνήσκειν ἐν τῇ νήσῳ, μήτε ἐντίκτειν· ἀλλ' εἰς τὴν Ῥήνειαν διακομίζεσθαι. ἀπέχει δὲ ἡ Ῥήνεια τῆς Δήλου οὕτως ὀλίγως, ὥστε Πολυκράτης ὁ Σαμίων τύραννος, ἰσχύσας τινὰ χρόνον ναυτικῷ, καὶ τῶν τε ἄλλων νήσων ἄρξας, καὶ τὴν Ῥήνειαν ἑλὼν, ἀνέθηκε τῷ Ἀπόλλωνι τῷ Δηλίῳ, ἁλύσει δήσας πρὸς τὴν Δῆλον, καὶ τὴν πεντετηρίδα τότε πρῶτον μετὰ τὴν κάθαρσιν ἐποίησαν οἱ Ἀθηναῖοι τὰ Δήλια. *Eadem hyeme Delum expiavere Athenienſes ex oraculo quodam. Nam & Piſiſtratus Tyrannus eam prius expiaverat, ſed non omnem, verum quatenus a templo deſpectus patebat. Tunc autem omnis expiata eſt, idque ad hunc modum: quæcunque in Delo extitere defunctorum monumenta omnia ſuſtulerunt, & in poſterum edixeruut*, ne quis in inſula aut moreretnr, aut naſceretur, *ſed in Rheniam tranſportarentur inſulam, tam parum a Delo diſtantem, ut Polycrates Samiorum Tyrannus, cum aliquando & claſſe polleret, & aliis inſulis imperitaret, captam Rheniam catena annecteret Delo, Delioque Apollini conſecraret. Tunc quoque primum poſt luſtrationem Athenienſes feſtum quinquennale Delia fecerunt.*

Roma ſingulis quiquenniis a Cenſoribus luſtrabatur. Hoc primo factum a Servio Tullio Rege, qui cenſu perfecto, edixit, ut omnes cives Romani, equites peditesque, in ſuis quiſque centuriis in campo Martio, prima luce adeſſent. Ibi inſtructum exercitum omnem Suovetaurilibus luſtravit, idque luſtrum conditum appellatum, quia in cenſendo finis factus eſſet. *Liv. lib,* 1. *cap.* 44. Idem refert Dionyſius Halicarn. *lib.* 4. Nempe Regem Servium, cenſu peracto, civibuſque in Ordinem digeſtis, taurum, arietem, & hircum, ter circum exercitum juſſiſſe circumagi; deinde Marti campi præſidi immolaſſe, atque ita populum expiaſſe. Hinc ſubjicit: τοῦτον τὸν καθαρμὸν ἕως τῶν κατ' ἐμὲ χρόνων Ῥωμαῖοι καθαίρονται, μετὰ τὴν συντέλειαν τῶν τιμήσεων, ὑπὸ τῶν ἐχόντων τὴν ἱερωτάτην ἀρχὴν λοῦστρον ὀνομάζοντες. *Romani autem ad meam uſque ætatem, hac luſtratione, peracto cenſu, luſtrantur a ſacratiſſimo magiſtratu, eamque* luſtrum *appellant.* vide Varronem, *lib.* 5. *de ling. Lat.*

Lat. §. 9. Hinc Romanæ Indictiones deinceps ortæ videntur.

Aliquando partes tantum urbium expiatæ. ut: compita, pagi, montes, fontes, vici, curiæ.

Compitalia antiquitus magna ſrugalitate celebrata. Propert. lib. 4. el. 1.

Parva ſaginati luſtrabant compita porci.

a Servio Tullio ad Deam Maniam Larium matrem, Lareſque placandos inſtituta: cum enim, ex præcepto Apollinis, capitibus pro capitibus ſupplicandum eſſet, Brutus Cos. Regibus pulſis, capitibus alii & papaveris ſupplicari juſſit, ut ſcelere remoto, de nomine capitum Apollini ſatisfieret. *Macrob. lib* 1. *cap.* 7. Feſtus: *Pilæ, effigies viriles & muliebres ex lana Compitalibus ſuſpendebantur in compitis, quod hunc diem feſtum eſſe Deorum inferorum, quos vocant Lares, putarent, quibus tot pilæ, quot capita ſervorum; tot effigies, quot eſſent liberi, ponebantur, ut vivis parcerent, & eſſent his pilis & ſimulachris contenti.* quo reſpexit, Plautus prol. capt. *Dii nos quaſi pilas homines habent.* vide & lege Hoſpinianum, de feſtis, *fol.* 50.

Paganalia a Paganicis diſtinguenda. Hæc enim in agris, quod ex Varrone diſcimus: illa in urbe fiebant a *paganis*, id eſt, qui ſunt ejuſdem *pagi*, qui ad eandem πηγὴν aquatum ibant. ſicut, ἀπὸ τῦ φρέατος *a puteo*; phratriæ dictæ. Junguntur Montanis, qui Romæ in iiſdem montibus habitabant, a Varrone, *lib.* 5. *de ling. Lat.* Cicero, orat. pro domo: *Nullum eſt in hac urbe collegium, nulli* pagani, *aut* montani, *qui de mea dignitate non decernant.* Horum feriæ etiam *Septimontium*, propter ſeptimum montem urbi additum. *Varr. ibid. Sueton. Domit. cap.* 4. *Feſt. in Septimontium. Tertullian. de idolol. cap.* 10. *Hoſpin. de feſt.*

Fontinalia, dicta a fonte, *Varro lib.* 5. *de ling. Lat.* quod is dies feriæ ejus; ab eo autem tum & in fontes coronas jaciebant, & puteos coronabant, Scaliger in conjectaneis addit: *Ejus ſcil. fontis, cujus delubrum fuit juxta portam Capenam; unde & ipſa Fontinalis dicta eſt*, Feſtus: *Fontinalia, fontium ſacra; unde & Romæ Fontinalis porta.* Kalend. Rom. III. EID. Octob. FONT. NP. hoc eſt: *Fontinalia, Nefaſtus primo.*

Vicorum luſtratio Athenienſibus oraculo mundata. Demoſth. Orat. adv. Midiam: χορὺς ἱςάναι κατὰ τὰ πάτρια, κνισσᾶν ἀγυιάς. *choros ritu patrio inſtituere, vicos luſtrare.* Ulpianus explicat, θύειν τοῖς ἑρμαῖς. Ἀγυιὰς γὰρ τὺς ἕρμας ἐκάλυν κατὰ ςέρησιν, διὰ τὸ μὴ χεῖρας ἔχειν, μηδὲ πόδας. γυῖα δὲ τὰ μέλη. *Sacrificare ad ſtatuas Mercuriales.* Ἀγυιὰς *enim vocabant Mercurios, per privationem, eo quod neque manus neque pedes haberent.*

γυῖα

γυῖα enim membra ſunt. idem paulo poſt. [κνισσῶν ἀγυιὰς] κνίσσης, καὶ θυμάτων πληρῶν τὰς ὁδὰς. *Nidore & victimis complendos vicos.*

Athenienſium populus univerſus, tributim diſtinctus diviſusque ad publicas ſolennitates conveniebat, ubi, non niſi mactata hoſtia, actionis fiebat initium. unde inter tribus de victimarum præſtantia æmulatio atque contentio: cujus exemplum eſt apud Theocritum, idyllio 4.

Λεπτὸς μὰν χ' ὡ ταῦρος ὁ πύῤῥιχος· εἴθε λάχοιεν
Τοὶ τῷ Λαμπριάδα τοὶ δαμόται, ὄκκα θύωντι.
Τᾷ Ἥρᾳ, τοιόν δε. κακοχράσμων γὰρ ὁ δᾶμος.
Macilentus quidem & iſte rufus taurus eſt. utinam ſortiantur
Lampriadæ tribules, quando ſacrificant
Junoni, talem: improbus enim eſt populus.

Ad Romanorum Curias accedo, non illas ubi Senatus curat res civiles, ſed ubi Sacerdotes divinas. Tales *Curiæ Veteres*, ubi cura ſacrorum publica. *Varro. lib. 4. & 5. de ling. Lat.* Feſtus: *Novæ Curiæ proxime compitum Fabricium ædificatæ ſunt, quod parum ampla erant Veteres a Romulo facta, ubi is populum & ſacra in partes triginta diſtribuerat, ut in iis ea ſacra curarent, quæ cum ex veteribus in novas evocarentur, ſeptem curiarum per religiones evocari non potuerunt. Itaque Forienſis, Raptæ, Vallenſis, Velieræ res divinæ fiunt in veteribus curiis.* Iterum Paulus ex Feſto: *Curia locus eſt ubi publicas curas gerebant. Calabra curia dicebatur, ubi tantum ratio ſacrorum gerebatur, quales ſunt eæ, in quas Romulus populum diſtribuit numero triginta (quibus poſtea additæ ſunt quinque) ut in ſua quiſque curia ſacra publica faceret, feriaſque obſervaret. hiſque curiis ſingulis nomina Curiarum Virginum impoſita eſſe dicuntur, quas Virgines quondam Romani de Sabinis rapuerunt.* Hinc *Curiales Flamines*, Curiarum Sacerdotes, Curiones Varroni: *Curiales menſæ*, in quibus immolatur Junoni, quæ Curis eſt appellata. *Curionia ſacra*, quæ in Curiis fiebant. *Curionium æs*, quod dabatur Curioni ob ſacerdotium Curionatus.

Curiæ Fordicidiis expiabantur, quæ, juxta Varronem. *lib. 5. de ling. Lat.* a fordis bubus ferendis dicta ſunt. *Bos forda, quæ fert in ventre, quod ea die immolantur publice boves prægnantes in curiis complures.* Eædem & *hordæ* vocabantur. Varro. lib. 2. de ruſt. cap. 5. *Vacca prægnans horda appellatur. Ab ea in faſtis dies hordicalia nominantur, quod tunc hordæ boves immolabantur.* Feſtus: *Horda prægnans, unde dies, quo gravidæ boſtiæ immolabantur, Hordicidia.* A Numa tempore ſterilitatis inſtituta. 4. Faſt.

Forde

Forda ferens bos eſt, fœcundaque dicta ferendo,
Hinc etiam foetus nomen habere putant.
Nunc gravidum pecus eſt, gravida quoque ſemine terra,
Telluri plenæ victima plena datur.
Pars cadit arce Jovis: ter denas curia vaccas
Accipit, & largo ſparſa cruore madet.
Aſt ubi viſceribus vitulos rapuere miniſtri,
Sectaque fumoſis exta dedere focis.
Igne cremat vitulos, quæ natu maxima virgo eſt,
Luce Palis populos purget ut ille cinis.

Deinceps: *Rege Numa, fructu non reſpondente labori,*
Irrita decepti vota colentis erant.

Faunus conſultus his ambagibus Fordicidia poſtulavit:
Morte bóum tibi, Rex, Tellus placanda duarum,
Detque ſacris animas una juvenca duas.
Exta bovis gravidæ dantur, fœcundior annus
Provenit, & fructum terra pecuſque ferunt.

Qui vero ſolenni hoc die rem divinam neglexerant Quirinalibus ſacrificabant, quæ ideo *ſtultorum feriæ* dicebantur. Plut. quæſt. Rom. 89. & Feſtus. Ovid. 2. Faſt.
Lux quoque cur eadem ſtultorum feſta vocetur,
Accipe, parva quidem cauſa, ſed apta, ſubeſt.

Poſtea: *Curio legitimis tunc Fornacalia verbis*
Maximus indicit, nec ſtata ſacra facit.
Inque foro multa circum pendente tabella,
Signatur certa curia quæque nota.
Stultaque pars populi quæ ſit ſua curia neſcit,
Sed facit extrema ſacra relicta die.

Sequuntur *Sacra Privata*, eaque duplicia: Sunt enim ea vel Gentis ac familiæ, vel Perſonarum propria.

Gentilitia ac Familiaria eadem eſſe puto, quamvis enim Gentem ac familiam aliqui diſtinguant accuratius; non deſunt tamen ſcriptores probati, qui familiam pro tota gente poſuerunt. vid. Ez. Spanh. de uſu numiſm. p. 498. 499.

Horum meminit Cicero, *Orat. de reſp. Aruſp.* Macrob. Saturn. lib. 1. cap. 16. *Sunt præterea feriæ propriæ familiarum, ut Claudiæ familiæ, vel Æmyliæ, ſeu Juliæ, ſive Corneliæ, & ſi quas ferias proprias quæque familia ex uſu domeſticæ celebritatis obſervat.* Cic. pro domo ſua; *Sacra Clodiæ gen-*

gentis cur intereunt, quod in te eſt? Feſtus: *Propudianus porcus dictus eſt, ut ait Capito Attejus, qui in ſacrificio gentis Claudiæ, velut piamentum & exſolutio omnis contractæ religionis eſt.* Tale fuit *Statum Fabiæ gentis ſacrificium*, apud Valerium M. lib. 1. cap. 1. Camillus apud Livium, lib. 5. cap. 52. *Feſtus, inter Gallica tela, digreſſus ex arce, ſolenne Fabiæ gentis in colle Quirinali obiit. An gentilitia ſacra ne in bello quidem intermitti, publica ſacra & Romanos Deos etiam in pace deſeri placet? Et Pontifices, Flamineſque negligentiores publicarum religionum eſſe, quam privatus in ſolenni gentis fuerit?* Aurelia familia a Solis ſacrificio nomen adepta. Feſtus: *Aureliam familiam ex Sabinis oriundam a Sole dictam putant quod ei publice a populo Rom. datus ſit locus, ubi ſacra facerent Soli, qui ex hoc Auſelii dicebantur.*

Magna fuit gentilibus circa horum ſacrorum inſtitutionem & conſervationem ſuperſtitio & deligentia.

Inſtituebantur non niſi publica auctoritate. Solebant enim Romani, teſte Arnobio, *lib. 3. adv. gentes*, religiones urbium ſuperatarum partim privatim per familias ſpargere, partim publice conſecrare. Adeoque nulli privato licebat ſibi novos Deos fingere: ſic enim habent leges XII. tabb. *Separatim nemo habeſſit Deos, neve novos, ſive advenas, niſi publice aſcitos, privatim colunto.* Feſtus in Sacer Mons: *Quod privati, ſuæ religionis cauſa, aliquid earum rerum dedicent, id Pontifices Romanos non exiſtimare ſacrum, at ſi qua ſacra privata ſuſcepta ſunt, quæ ex inſtituto Pontificum ſtato die, aut certo loco facienda ſunt, ea ſacra appellari tanquam ſacrificium.*

Nec ipſi Imperatori ſine Senatus auctoritate, quenquam conſecrare licebat, cui & Tiberius circa cultum Servatoris noſtri ceſſerunt. Tertull. apolog. cap. 5. *Vetus erat decretum, ne qui Deus ab Imperatore conſecraretur, niſi a Senatu probatus. ut M. Æmylius de Deo ſuo Alburno. Facit & hoc ad cauſam noſtram, quod apud vos de humano arbitratu divinitas penſitatur. Niſi homini Deus placuerit, Deus non erit: homo jam Deo propitius eſſe debebit. Tiberius ergo, cujus tempore nomen Chriſtianum in ſeculum introivit, annunciatum ſibi ex Syria Palæſtina, quod illic veritatem illius divinitatis revelaverat, detulit ad Senatum, cum prærogativa ſuffragii ſui. Senatus, quia non in ſe probaverat, reſpuit. Cæſar in ſententia manſit, comminatus periculum accuſatoribus Chriſtianorum.* Qualia etiam leguntur in Euſebio, *hiſt. Eccleſ. lib. 2. cap. 2.* Nec mirandum eſt, Senatum Romanum hunc Deum reſpuiſſe, cum ſolus coli velit, nec ferat rivalem, ideoque hoc recepto reliqui facile conciderent. *vid. Auguſt. de conſ. Euang. lib. 1. cap. 18.* Cir-

Circa Conſervationem Legibus XII. tabb. de his ſacris ſic cautum erat: *Sacra privata perpetua maneuto.* quo pertinent illa Ciceronis, 2. de legg. *Hac jura Pontificum auctoritatem conſecuta ſunt, ut ne morte Patris familias ſacrorum memoria occideret, & iis eſſet ea adjuncta, ad quos ejuſdem morte pecunia venerit.* Hinc multæ natæ ſunt quæſtiunculæ, de quibus ex jure Pontificio & civili a Cicerone, eo loco, plenius diſputatur.

Ad hæredes ergo hæc ſacra tranſibant, quibus ea conſervandi cura incumbebat. Apud Valerium M. *lib.* 2. *cap.* 6. mulier Cæa, præſente S. Pompejo, venenum publice ſervatum hauriens, ſacra domeſtica majori filiæ tradidit. *Plin. panegyr. Non paſſuri erant homines abradi aliquid bonis, quæ ſanguine, gentilitate, ſacrorum denique ſocietate meruiſſent.* Quod autem hæc ſine ſumtu adminiſtrari non poſſent, hinc Plauto, Captiv, act. 4. ſc. 1. *Sine ſacris hereditas* dicitur, explicante Feſto, *quæ eſt ſine ulla incommoda appendice.* Cicero, *Orat. pro Murana,* ICtos exagitat, quod horum ſacrorum interimendorum cauſa, hanc artem excogitarint: ſc. ſenes ad coemtiones faciendas, qui a ſenibus coemtionalibus multum diverſi. Hi enim, apud Plautum, *Bacchid. act.* 4. *ſc.* 9. & Ciceronem, *lib.* 7. *famil. ep.* 29. ſunt mancipia veterana & attrita, quæ per ſe emtorem non inveniunt, nec niſi adjiciantur aliis mancipiis ac rebus vendibilibus: quæ mancipia reſve vendibiles non addicantur ſine tali acceſſione. Senes autem ad coemtiones faciendas erant ſenes orbi, qui per coemtionem matrimonium contrahebant, qua ratione accidebat, ut eorum uxores, ſacrorum ſociæ, ſuæ illis hæredes eſſent: mortuis ſenibus uxores alteri nubentes, in aliena ſacra hæreditatem deferebant, ut eo modo ſacra prioris mariti interimerentur, ac onera ſacrorum levarentur. Lege Gronovium, *de pec. vet. lib.* 4. *cap.* 8. & notas variorum, ad. ll. 12. tabb. *in calce corporis J. civ. edit. Elzevir.* 1663. *in fol.*

Ad ſacra hæc privata uxores admittebantur & liberi.

De Uxoribus: Plutarch. præcept. conj. cap. 10. *Eoſdem quos maritus noſſe Deos, & colere ſolos uxor debet, ſupervacaneis autem religionibus, & alienis ſuperſtitionibus fores occludere: nulli enim Deum grata ſunt ſacra, quæ mulier clanculum & furtim facit.* Sic leg. 4. Cod. de crimine expil. hæred. *Uxor ſocia rei humanæ & divinæ domus ſuſcipitur.* Item, l. 1. ff. de rit. nupt. *Nuptiæ divini & humani juris communicatio.* Hinc illa Patrum querela apud Livium *l.* 4. *c.* 2. Cum C. Canulejus, Trib. Pleb. rogationem de connubio Patrum & plebis promulgaſſet, unde oriturum & hoc augurabantur incommodum? illum qui ex tali connubio natus

eſſet, non tantum cujus ſanguinis, ſed etiam quorum ſacrorum eſſet, ignoraturum? Certamen, inter utriuſque ordinis matronas narrat idem, *lib.* 10. *cap.* 23. Virginiam Auli filiam, patriciam plebejo nuptam, L. Volumnio cos. matronæ, quod e patribus enupſiſſet, ſacris arcuerant. Brevis altercatio inde ex iracundia muliebri in contentionem animorum exarſit. Cum ſe Virginia & patriciam & pudicam, in Patriciæ Pudicitiæ templum ingreſſam, & uni nuptam, ad quem virgo deducta eſſet: nec ſe viri honorumve ejus, ac rerum geſtarum pœnitere, vero gloriaretur. Facto deinde egregio magnifica verba adauxit: in vico longo, ubi habitabat, ex parte ædium, quod ſatis eſſet loci modico ſacello excluſit, aramque ibi poſuit, & convocatis plebejis matronis conqueſta injuriam patriciarum, *Hanc ego aram*, inquit, *Pudicitiæ Plebejæ dedico: voſque hortor, ut, quod certamen virtutis viros in hac civitate tenet, hoc Pudicitiæ inter matronas ſit: detiſque operam, ut hæc ara, quam illa, ſi quid poteſt, ſanctius, & a caſtioribus coli dicatur.* Eodem ferme ritu & hæc ara, quo illa antiquior, culta eſt, ut nulla niſi ſpectatæ pudicitiæ matrona, & quæ uni viro nupta fuiſſet, jus ſacrificandi haberet. Vulgata dein religio a pollutis, nec matronis ſolum, ſed omnis ordinis fœminis, in oblivionem venit.

Liberi admittebantur tum naturales, tum adoptivi.

De Naturalibus, qui in patria poteſtate ſunt, eos eſſe in ſacris paternis docetur *l.* 2. *cod. de bonis quæ lib.* Item, *l.* 10. *§.* 1. *cod. de adoptionibus.*

Adoptivi in adoptantis familiam ac ſacra tranſibant. In formula adoptionis ſive arrogationis, apud Fl. Vopiſcum in Aureliano, ſic legitur: *Sitque Aurelianus hæres ſacrorum, nominis & bonorum, totiuſque juris.* M. Annejus in Suſenatis familiam ac ſacra tranſiit. *Val. Max. lib.* 7. *cap.* 7. Sic, teſte Cicerone, *orat. pro domo ſua*, a Pontificum collegio quæri ſolebat, non tantum quæ cuique adoptioni cauſa ſit, quæ ratio generum ac dignitatis, ſed etiam *ſacrorum*. Cn. Aufidius, & M. Puppius, ſumma ſenectute, alter Oreſtem, alter Piſonem adoptavit, quas adoptiones, ſicut alias innumerabiles, hæreditates nominis, pecuniæ, ſacrorum, ſecutæ ſunt. tum ſic Clodium alloquitur: *Tu, neque Fontejus es, qui eſſe debebas, neque patris hæres, neque amiſſis ſacris paternis in hæc adoptiva veniſti. Ita* perturbatis ſacris, *contaminatis gentibus, & quam deſeruiſti, & quam polluiſti, jure Quiritum legitimo tutelarum & hæreditatum relicto, factus es ejus filius contra fas, cujus per ætatem, pater eſſe pa-*

potuiſti. Ideoque negat Cicero adoptionem Clodii jure Pontificio eſſe factam; hoc enim exigit, ut ne quid aut de dignitate generum, aut de ſacrorum religione minuatur, quæ Clodius neglexit.

Abſolvebantur, & e ſacris paternis dimittebantur filii emancipati. *leg.* 13. *§.* 1. *cod. de legit. hæred.* Item, leg. 31. cod. de fideicomm. *Quidam filium ſuum e ſacris paternis remiſit.*

Qui ex illegitimo concubitu nati erant, lege Moſaica, in re ſacrorum a cæteris ſegreges eſſe jubentur. *Deut.* 23. 2. Apud Athenienſes in Cynoſarges coibant, atque ibi ſacra faciebant. Plutarch. in Themiſt. τῶν νόθων εἰς κυνόσαργες συντελούντων (τοῦτο δ' ἐστιν ἔξω πυλῶν γυμνάσιον Ἡρακλέους, ἐπεὶ κἀκεῖνος οὐκ ἦν γνήσιος ἐν θεοῖς, ἀλλ' ἐνείχετο νοθείᾳ διὰ τὴν μητέρα θνητὴν οὖσαν) ἔπειθέ τινας &c. *Cum nothi in Cynoſarges coirent (gymnaſium id Herculis eſt extra moenia: quod nec ille juſtus Deus, ſed nothus ex genitrice eſſet mortali) induxit nonnullos*, &c. meminit & in ἐρωτικῷ. Item Demoſth. contra Ariſtocratem. Hic erant παράσιτοι, Viri Epulones, quotannis in eum ordinem e ſpuriis, aut ſpuriorum liberis cooptati: ſi quis jure vocatus non obtemperaret, de eo ad concilium judicum referebat ſacerdos, ut colligere eſt ex Athenæo, *lib.* 6. *cap.* 6. Extat etiam apud Iſæum lex, qua arcentur nothi ab omnibus ſacris gentilitiis, ea ſic habet: Μηδὲ νόθῳ, μηδὲ νόθῃ ἀγχιστείαν εἶναι μήθ' ἱερῶν, μήθ' ὁσίων ἀπ' Εὐκλείδου ἄρχοντος. Lege Solonis etiam a paterna hæreditate excludebantur, ea eſt apud Ariſtophanem in Avibus: Ἐρῶ δὲ δὴ καὶ τὸν Σόλωνός σοι νόμον, Νόθῳ δὲ μὴ εἶναι ἀγχιστείαν, παίδων ὄντων γνησίων. ἐὰν δὲ παῖδες μὴ ὦσι γνήσιοι, τοῖς ἐγγυτάτω τοῦ γένους μετεῖναι τῶν χρημάτων. *Dico jam & Solonis tibi legem, Spurio autem non eſſe affinitatem, filiis exiſtentibus legitimis; ſi autem filii non ſunt legitimi his proximo genere participationem eſſe rerum.*

Hactenus ſacra gentilitia. ſequuntur Sacra privata Perſonarum, ſive Singulorum, quæ varia. Macrob. Saturn. lib. 1. cap. 16, *Sunt feriæ propriæ ſingulorum, ut natalium, fulgurumque ſuſceptiones: Item funerum atque expiationum.* Feſtus: *Privatæ feriæ vocantur ſacrorum propriorum, velut dies natales, operationis, denecales.* Tertullianus, de idol. cap. 16. addit ſolennitates *togæ puræ, ſponſalium, nuptialium, nominalium.*

Horum ſacrorum quædam ſemel tantum, quædam ſæpius celebrabantur.

Semel celebrata ſunt in cujuſque infantia Nominalia, de quibus ſupra initio capitis 27. egimus, quæ hic repetere non eſt neceſſe: In

adoleſcentia autem, circa annum ætatis 17. togæ puræ ſive virilis ſolennitas ceremoniis quibuſdam celebrata eſt. Dies tyrocinii Neronis Druſi congiario plebi dato (*Sueton. Tiber. cap.* 54.) Caligulæ vero ſine ullo honore (*idem. Calig. cap.* 10.) ut & Claudii, (*cap.* 2.) celebrati. Senec. epiſt. 4. *Tenes utique memoria, quantum ſenſeris gaudium, cum prætexta poſita ſumſiſti virilem togam, & in forum deductus es.* Fiebat hoc Liberalibus Baccho ſacris. cauſas recitat Ovidius. 3. Faſt.

Reſtat, ut inveniam quare toga libera detur
Luciferis pueris, candide Bacche, tuis.
Sive quod ipſe puer ſemper, juveniſque videris,
Et media eſt ætas inter utramque tibi:
Seu quia tu pater es, patres ſua pignora natos
Commendant curæ, numinibuſque tuis:
Sive quod es Liber, veſtis quoque libera per te
Sumitur, & vita liberioris iter.
Aut, quia cum colerent priſci ſtudioſius agros,
Et faceret patrio rure Senator opus:
Et caperet faſces a curvo Conſul aratro,
Nec crimen duras eſſet habere manus.
Ruſticus ad ludos populus veniebat in urbem,
Sed Diis, non ſtudiis ille dabatur honos.
Luce ſua ludos uva commentor habebat,
Quos cum tædifera nunc habet ille Dea.
Ergo ut Tyronum celebrare frequentia poſſet,
Viſa dies danda non aliena togæ.

Quæ ſæpius celebrata ſunt erant vel ſtata & anniverſaria; vel indefinita: & oblata occaſione ſuſcepta.

Anniverſaria erant Natalitia, quæ quiſque vel ſibi celebrabat, vel aliis.

Proprios natales nulli non celebrarunt. Tibull. lib. 2. eleg. 2.

Dicamus bona verba: venit natalis ad aras,
Quiſqvis ades, lingua vir mulierque fave.
Urantur pia thura focis, urantur odores,
Quos tener e terra divite mittit Arabs.
Ipſe ſuos adſit Genius viſurus honores,
Cui decorant ſanctas florea ſerta comas.
Illius puro deſtillent tempora nardo,
Atque ſatur libo ſit, madeatque mero.

Ovi-

Ovidius, 4. Triſt. Eleg. 10. de ſeipſo & fratre ſuo:

Lucifer amborum natalibus adfuit idem,
Vna celebrata eſt per duo liba dies.

3, Triſt. eleg. 13. *Scilicet exſpectas ſolitum tibi moris honorem?*
Pendeat ex humeris veſtis ut alba meis?
Fumida cingatur florentibus ara coronis?
Micaque ſolenni thuris in igne ſonet?
Libaque dem pro te genitale notantia tempus?
Concipiamque bonas ore favente preces?

De Perſis Herodotus, lib. 1. ἡμέρην δὲ ἁπασέων μάλιστα ἐκείνην τιμᾷν νομίζουσι, τῇ ἕκαστος ἐγένετο. ἐν ταύτῃ δὲ πλέω δαῖτα τῶν ἄλλων δικαιεῦσι προστίθεσθαι. ἐν τῇ οἱ εὐδαίμονες αὐτῶν, βοῦν, καὶ ἵππον, καὶ κάμηλον, καὶ ὄνον προτιθέαται ὅλους ὀπτοὺς ἐν καμίνοισι. οἱ δὲ πένητες αὐτέων τὰ λεπτὰ τῶν προβάτων προτιθέαται. *Ex omnibus diebus præcipue colendum cenſent ſuum quiſque natalem, die quo plus aliis æquum cenſent ciborum apponere. Ditiores integros boves, equos, camelos, aſinos, eoſque in fornace toſtos apponunt. Pauperes autem natalem minoribus pecoribus honorant.* Ipſe Epicurus, qui animæ immortalitatem negabat, quaſi tamen poſt mortem aliquid ſentiret, teſtamento cavit, ut Amynomachus & Timocrates hæredes ejus, de Hermaci ſententia darent, quod ſatis eſſet ad diem agendum natalem ſuum, quotannis menſe Gamelione. *Cic.* 2. *de fin.* Sic. Virg. Ecl. 3.

Phyllida mitte mihi, meus eſt natalis, Iola.

Huc facit quod Marcianus notat ad l. 23. ff. de ann. leg. *Cum quidam decurionibus diviſiones dari voluiſſet die natalis ſui, Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, non eſſe vero ſimile teſtatorem de uno anno ſenſiſſe, ſed de perpetuo legato.* Diviſiones vocat viſcerationem, cruſtula & mulſum, quæ viritim convivis dividebantur, ut ex inſcriptione apparet, quæ Spoleti eſt:

TRIB. MILIT. LEG. XV. APOLLINARIS. ET. LEG. V. MACED. HIC. LEGAVIT. TESTAMENTO. MUNICIPIBUS. HS. LXVI. G. MONET. UT. EX. REDITU. EIUS. SUMMÆ. QUOT. ANNIS. VII. IDUS. NOVEMB. NATALE. SUO. MUNICIPIB. EPULUM. ET. CRUST. ET. MULSUM. DARETUR.

Aliorum natales, vel ex amore celebrabantur, vel ex veneratione.

Amori conjugis hoc tribuit amoris magiſter, 5, Triſt. eleg. 6.

Annuus aſſuetum dominæ natalis honorem

Exi-

Exigit; ite manus ad mea ſacra meæ.
Sic quondam feſtum Laertius egerat heros,
Forſan in extremo conjugis orbe diem.
Lingua favens adſit noſtrorum oblita malorum,
Quæ puto dedidicit jam bona verba loqui.
Quæque ſemel toto veſtis mihi ſumitur anno,
Sumatur fatis diſcolor alba meis.
Araque gramineo viridis de ceſpite fiat,
Et velet tepidos nexa corona focos.
Da mihi thura, puer, pingues facientia flammas,
Quodque pio fuſum ſtridat in igne merum.

Hoc præceptum lena dabat meritici apud Ovid. 1. amor. eleg. 8.

Cum tibi deficient poſcendi munera cauſa,
Natalem libo teſtificare tuum.

Venerationis fuit, quod Silius Italicus Virgilii Poetarum Regis natalem religioſius quam ſuum celebravit, ut ait Plinius, *lib.* 3. *epiſt.* 6. Huc faciunt ſolennitates Natalitiæ Regum & Imperatorum tum vitæ, tum Imperii.

De Natalibus vitæ: Equites Rom. ſponte atque conſenſu Auguſti natalem biduo ſemper celebrarunt. *Suet. Aug. cap.* 57. Sperabat Auguſtus Cajum nepotem ſuum celebraſſe quartum & ſexageſimum natalem ſuum. *Agell. lib.* 15. *cap.* 7. Quid his Imperatorum Natalibus actum ſit, docet Tertullianus, *apolog. cap.* 35. Focos & thoros in publicum educebant, vicatim epulabantur, civitatem tabernæ habitu abolefaciebant, vino lutum cogebant, catervatim curſitabant ad injurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras, acclamabant:

De noſtris annis tibi Jupiter augeat annos.

Qaulis & προσφώνησις ſummo Judæorum Sacerdoti a populo fiebat, ſcil: אנו כפרתך *Nos tibi piamento*, id eſt: Utinam omne malum quod tibi incumbit in nos derivari, & nos tibi ſuccidaneos eſſe daretur. *Cocc. Sanhedr. cap.* 2. §. 1. Partem ſcilicet vitæ ſibi adimere, iiſque quibus bene volebant addere ſe poſſe putabant. vide Lipſium, *ad Senec. de brevit. vit. cap.* 8. Maximus Taurin. Epiſc. ſerm. in vigil. nat. Dni. *Lætitia quanta ſit, quantuſque concurſus, cum Imperatoris mundi iſtius natalis celebrandus ſit, bene noſtis. quemadmodum Duces, ac Principes ejus omnes, etiam militantes, accurati ſericis veſtibus, operoſis cingulis accincti, auro fulgente precioſis, ambiant ſolito nitidius in conſpectu Regis incedere.* Hoc etiam a ſervis exigebant Domini: Sic Geta ſervus munere ferien-

riendus dicitur, ubi puero herili natalis dies eſſet. *Terent. Phorm. act.* 1. *ſc.* 1.

Natalis Imperii is erat, quo quiſque eam dignitatem erat adeptus, *Dies Regis*, יום המלך dicitur Hoſ. 7. 5. Helleniſtis: ἡμέρα βασιλέως. Sic Raſchi, Abenezra, Kimchi: יום שהיו ממליכים מלך שהיו קוראים היום יום מלכנו *Die quo creabant Regem, quem & diem Regis noſtri dicebant.* Ab hoc natali annos ſupputabant, ut tot annos nati dicerentur, quot regnaſſent. Sic, 1. *Sam.* 13. 1. Saul υἱὸς ἐνιαυτοῦ, בן במלכו *filius anni*, cum annum, nec amplius regnaſſet. Tunc primum natus videbatur, cum in Regem unctus, & in alium virum mutatus eſſet. 1. *Sam.* 10. Sic aliqui capiunt Natalem Herodis, *Matt.* 14. quo ipſe clauſula legis & prophetarum, nec Prophetes, ſed Angelus dictus, contumelioſa cæde truncatur, in puellæ ſalticæ lucar, ut ait Tertullianus *ſcorp. adv. gnoſt. cap.* 8. & locum Pſ. 2. 6, 7. ſic Theologi quidam explicant: *Unxi te in Regem ſuper Zion montem ſanctitatis meæ, hic eſt dies natalis, id eſt, unctionis tuæ. Pete a me, & dabo gentes in poſſeſſionem tuam, & fines terræ jus poſſeſſionis tuæ.* De die ſolennis manifeſtationis interpretatur Juſtinus Martyr. colloq. cum Tryphone Judæo: *Vox de cælis venit, quæ & per Davidem ex perſona Patris enuntiata fuerat:* Filius meus es tu, ego hodie genui te: *tunc natum dicens hominibus, quando cœpit eis innoteſcere.*

De Perſicorum Regum feſtivitate Natalitia Herodotus, lib. 9. τοῦτο τὸ δεῖπνον παρασκευάζεται ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἡμέρῃ τῇ ἐγένετο ὁ βασιλεὺς, ὄνομα δὲ τῷ δείπνῳ περσιστὶ μὲν Τυκτὰ· κατὰ δὲ τὴν ἑλλήνων γλῶσσαν, τέλειον. τότε δὲ καὶ τὴν κεφαλὴν σμᾶται μόνον βασιλεὺς, καὶ πέρσαις δωρέεται. *Hac cœna quotannis ſemel, quod die Rex creatus eſt, inſtruitur. Cœnæ autem nomen Perſice eſt Tycta: Græce,* τέλειον, *id eſt, Perfecta. in qua Rex ſolus caput ornatur, Perſisque ſtrenas donat.* quod feſtum occaſionem præbuit infandæ crudelitati Ameſtris Reginæ, quam Herodotus ibidem enarrat.

Apud Romanos dies ἀναῤῥήσεως *Electionis* Imperatorum Natalis dicebatur. Balſam. ad Photii Nomocan: νατάλια δὲ εἰσὶ τὰ τῶν βασιλέων γενέθλια, καὶ ἡ τούτων ἀνάῤῥησις. Adrianus Imp. III. Id. Auguſti, natalem imperii conſtituit celebrandum. *Spartian.* Conſtantinum Naiſſi Daciæ natum, Britannias, *illic oriendo*, id eſt, Conſtantino Chloro Patri ſuccedendo, nobiles feciſſe Panegyriſtes notavit. Sic Sacerdotii ſui natalem dixit Ambroſius, ad Lucam, lib. 8. cap. 76. *quotannis*

 enim

enim quaſi de integro videtur incipere ſacerdotium, quando temporum renovatur ætate. Confer quæ notat Lindenbrog. ad. Cenſor. de die natali, cap. 2.

Veteres Chriſtiani diem mortis ſanctorum pulchre vocarunt Natales. Petrus Chryſol. ſerm. 129. *Natalem ſanctorum cum auditis, chariſſimi, nolite putare illum dici, quo naſcuntur in terram de carne; ſed quo de terra in cœlum, de labore in requiem, de cruciatibus ad delicias.* Prudent. paſſ. Hippol.

Jam cum ſe renovat decurſis menſibus annus;
Natalemque diem paſſio feſta refert.

Chriſtianorum enim ut vita nobilior, ita quoque non ſimplex natalis eſt. Naſcuntur ut omnes filii Adami: Renaſcuntur ex aqua & ſpiritu, ut filii Dei: Corpus mortale exuunt in morte, glorioſam vitam inchoantes, donec in παλιγγενεσίᾳ reſurrectionis fiant perfecti filii Dei, quia ſunt filii reſurrectionis, *Matt.* 19. 28. *Luc.* 20. 36. Quadruplicem hunc Chriſtianorum natalem Rev. parens meus, hoc, quod inter ſchedas ejus reperi, carmine, celebravit; quod ejus manibus, filius poſtumus ego parentaturus, cum lectoris venia adjiciam, gaviſurus ſi ex hac digreſſiuncula aliquam quis aut utilitatem, aut delectationem capiet. Eſt autem tale:

E tenebris infans materna prodit ab alvo,
Et venit in lucem, Lucide Phœbe, tuam.
E tenebris mentis, depulſo errore, revixit,
Donatuſque Dei cognitione fuit.
Quicunque in Domino vivit; neſcivit uterque
Se naſci, vitam novit uterque ſuam.
Anguſtis venit ille locis eductus; & iſte.
Anguſta mentis cognitione venit.
Ille ex anguſtis auguſta palatia mundi;
Hic auguſta Dei fœdera natus init.
Ille venit plorans; lachrymis ſe proluit iſte:
Debilis ille venit; debilis iſte venit.
Is quoque qui Domino moritur (quæ tertia vita eſt)
Naſcitur, & cœli natus in aſtra venit.
Et venit e noſtri denſa caligine mundi,
Inque polos vera luce beandus abit.
Tunc ſummo cœli ſpectans e vertice Lunam,
Et Solis tenebras dixerit eſſe viam.

Naſci-

Naſcitur & neſcit, ſummoque infertur Olympo
Inſcius, illatum ſentit, & aſtra videt.
Aſtra videt ſpatioque infra ſe currere tanto,
Quanto ſe ſupra viderat ante ſtupet.
Sic ex anguſtis auguſta palatia cœli
(Quid poſſit terris arctius eſſe?) ſubit.
Et quo nobilior vita eſt, lachrymoſior ortus,
Et cum triſtitia, morte, dolore, venit.
Quartum cum toto tandem ſimul orbe renaſcar,
Et vita totus non pereunte fruar.
Qui me olim puerum produxit matris ab alvo,
Et verbi gignis cognitione tui:
Qui ſine me facis hæc, ſine me mihi gaudia confer
Cœlica, redde animæ mortua membra meæ.

Quæ autem ſacra a ſingulis perſonis oblata occaſione ſuſcepta ſunt, varia fuerunt, ut expiationes & operationes, ubi ſe iis indigere pro ſua ſuperſtitione judicabant. De fulminibus, eorumque ſuſceptionibus ante egimus, *cap.* 10. Superſunt ea quæ circa matrimonium, & circa funera exercebantur.

Circa matrimonium erant Sponſalia & Nuptialia.

Sponſalia Nuptiis prævia auſpicato fiebant, videatur Roſinus *antiq. Rom. lib.* 5. *cap.* 37. & ibi Dempſterus, quos deſcribere non lubet: inibi etiam de nuptiis earumque ritibus agitur. Ubi inprimis luſtratio aqua & igni fiebat, ut & ſupra, *cap.* 20. diximus. Et additum ſacrificium: Polyænus lib. 4. Ταύτην Νικαῖαν Ἀντίγονος τῷ υἱῷ Δημητρίῳ μνηστεύεται, ἡ δὲ ἀσμένη μειρακίῳ βασιλεῖ, καὶ πρὸς γάμον αὐτὴν ἐπέδωκεν; ἦν θυσία μεγαλοπρεπὴς, καὶ πανήγυρις ἑλληνική. *Hanc Nicæam Antigonus filio Demetrio in uxorem poſtulat, quæ ſe libenter adoleſcenti Regi in matrimonium tradidit. Sacrificium erat magnificum, & panegyris Græcorum.* Achilles, apud Euripidem. Iphig: in Aulide, Agamenonis & Calchantis fraudes circa nuptias deteſtans, ait:

Πικρὰς δὲ προχύτας τ' ἀνάξεται.
Κάλχας ὁ μάντις.
Noxias placentas & aquam qua manus abluuntur auferet
Calchas vates.

Agamemnon autem Iphigeniæ nuptias cum Achille ſimulans, ibidem:

Ἔκπεμπε παῖδα δωμάτων πατρὸς μέτα,
Ὡς χέρνιβες πάρεισιν ηὐτρεπισμέναι,

Προχύται τε βάλλειν πῦρ καθάρσιον ἐκ χερῶν
Μόσχοι τε πρὸ γάμων ἃς θεᾷ πεσεῖν χρεὼν
Ἀρτέμιδι, μέλανος αἵματος φυσήματα.
Mitte filiam cum Patre ex ædibus,
Quia ſacra aqua adeſt parato,
Et placentæ ut conjiciantur in ignem luſtralem,
Et juvencæ quas ante nuptias oportet mactari Deæ
Dianæ, halitus nigri ſanguinis.

Varro, de re ruſt. lib. 2. cap. 4. *Nuptiarum initio antiqui Reges ac ſublimes viri in Etruria, in conjunctione nuptiali, nova nupta & novus maritus primum porcum immolant. Priſci quoque Latini, & etiam Græci in Italia idem factitaſſe videntur. nam & noſtræ mulieres maxime nutrices, naturam, quâ fœminæ ſunt, in virginibus, appellant porcum, Græce* χοῖρον, *ſignificantes eſſe dignum inſigni nuptiarum.* In his ſacris bilem victimæ juxta aram defodiebant, iram a nuptiis abeſſe oportere ſignificantes. *Plut. precept connub. Euſeb. lib. 3. præpar. Euang.*

Sacra privata ex occaſione funerum vel Semel tantum, vel Sæpius fiebant.

Semel tantum fiebant *Parentalia*, quæ quod domus, unde mortuus erat elatus, certo ſcoparum genere ab Everriatore purgaretur, Exverræ, & a dierum numero Novendialia dicebantur. *Feſtus in* exverriator. *Serv. ad 5. Æneid. 64.* quo tempore parentatio ſive funeris ſolennia concludebantur. Hæc autem privatim fiebant. Feſtus in ſchedis Pomponii Læti: pag. 6. *Menſa in ædibus ſacris ararum vicem obtinent, quia legibus earum omnium ſacratæ quoque menſæ ſunt: ut velut in ararum vel pulvinaris loco ſint. privati quoque in primis* (privis) *ipſis locis habere ſolent, ubi ſacras* (ſacra) *habituri ſunt, cujuſmodi eſt parentatio, non ſacrificium.*

Sæpius ſacra privata hæc fiebant vel dietim, vel annuatim.

Dietim fiebat Laribus, quod narrat Lar familiaris apud Plautum, Aulularia:

Huic filia una eſt: ea mihi quotidie
Aut thure, aut vino, aut aliqui ſemper ſupplicat:
Dat mihi coronam.

Quod dicit *aliqui*, eò reſpicit, quod ſupplicantes pauxillum cibi de menſa in focum deferebant, præſertim ex inanimatis quia Genii ſive Lares vitæ, non mortis auctores, *vid. ſupr. cap. 25.* Tibullus ſic Lares compellat. *lib. 1. eleg. 1.*

Adſitis divi, nec vos e paupere menſa

Dona

Dona nec e puris ſpernite fictilibus.

Perſ. ſat. 3. —— *Cultrixque foci ſecura patella.*

Ubi vetus Interpres: *cultrix foci, quia delibandæ dapes in ea poſitæ ad focum feruntur.* Nempe ut ibi adoleantur. Nam homini eas guſtare nefas, igni abſumebantur. *Plutarch. de fort. Rom.* De corona autem Laribus dicata, *vid, Caſ. de re ruſt. cap.* 143. *Plin. lib.* 21. *cap.* 3. *Dempſt. ad Roſin. lib.* 4. *cap.* 9.

Annuatim celebrabantur feriæ Denecales. De his Cicero, 2. de legg. *Nec vero tam Denicales, quæ a nece appellatæ ſunt, quia reſidentur mortui, quam cæterorum cœleſtium quieti, dies feriæ nominarentur, niſi majores eos qui ex hac vita migraſſent, in Deorum numero eſſe voluiſſent. Eas in eos dies conferre jus, quibus nec ipſius, nec publicæ feriæ ſint.* Videmus hic rationem nominis a denecando ſcilicet, vel a Gr. νεκὺς, quod mortuum notat, ut ait Feſtus in *Denecales.* Deinde in quorum gratiam celebratæ fuerint, mortuorum ſcilicet, quod majores in Deorum numero eſſe voluiſſent. Item eos ſedendo & quieſcendo coli. de hujus loci lectione critici laborant. Salmaſius ſic legendum judicat, *quia reſidentur mortuis.* Reſidere enim ferias dicebant pro feriari, quia reſides manebant per feriarum tempus, nec quicquam operis faciebant. Hoc modo idem Salmaſius legit in Plauti Epidico, act. 3. ſc. 4. *Tuas reſidebit ſaxo mulier ferias.* id eſt, tua erit, & ſacra tua domeſtica celebrabit. quomodo *Venter gutturque*, dicuntur *reſidere ferias eſuriales*, apud Plaut. in Capt. act. 3. ſc. 1. idem, agitare ferias eſuritioni dicatas, ceſſare ab edendo, & bibendo. Tandem ex ſupra poſito Ciceronis loco liquet ſacrum hoc quotannis factum eſſe: cui qui obſtringeretur haut quemlibet ei diem poterat præſtituere; ſed neceſſe erat aliquem eligere, quo nullæ eſſent ejus familiæ feriæ aliæ, ac multo minus publicæ. Lege porro Gutherium, *de jure man. lib.* 1. *cap.* 16.

Extra ordinem non tantum homines polluti, ſed maxime etiam urbes domuſque luſtratæ ſunt, ſi quid accidiſſet, quod ea cura ac religione dignum videri poſſet. Si prodigia eſſent nuntiata, quod in Livio occurrit paſſim. Sic Aruns vates, apud Lucanum, lib. 1.

Mox jubet & totam pavidis a civibus urbem
Luſtrari, & feſto purgantes moenia luſtro
Longa per extremos pomœria cingere fines. &c.

Poſt exactos Reges Brutus & Collatinus primi coss. urbem luſtrarunt, cæſisque victimis, primi ipſi ſuper extis ſtantes, jurarunt &c. *Dion. Halic. lib.* 5. *cap.* 1. Deletis etiam conjuratis, qui Tarquinios reduce-

re tentarunt, ex SCto, tota civitas luſtrata eſt, quod neceſſitate coacta eſſet civilis cædis auctor fieri, neque ante Senatus ad ſacra Euchariſtica, ludoſque acceſſit, quam facinus expiatum, lueſque ſolitis luſtrationibus ac ceremoniis abolita eſſet, *ibid. cap.* 58. Ejectis Roma Gallis Camillus ſacris operatus urbem luſtravit præeuntibus Pontificibus. *Plut. in Camillo.* Sic poſtquam Annibal urbem reliquiſſet, apud Silium Ital. lib. 12.

Corpora nunc viva ſparguntur gurgitis unda,
Nunc Anienicolis ſtatuunt altaria nymphis,
Tum feſtam repetunt luſtratis mœnibus urbem.

Inſigne eſt, quod narrat Philoſtratus, *de vit. Apollonii, lib.* 4. Apollonius Tyanæus Epheſiis promiſerat, ſe peſtem, qua laborabant depulſurum, populumque ad theatrum duxit, ubi Herculis ἀποτρεπαίου ſtatua erecta erat. Hic ſenem quendam mendicanti ſimilem invenere, qui arte quadam oculis connivebat, peramque paniceis fruſtis refertam geſtabat, lacera veſte amictus, totoque corpore ſordidus. Hunc, ut Deorum inimicum lapidibus obruere juſſit Apollonius, Epheſiis mirantibus, & hominem peregrinum miſere viventem interficere crudele cenſentibus, humillime etiam pro ſalute deprecantem, inſtabat Apollonius ne illum diutius vivere permitterent. Cumque jam aliqui lapides in illum jacerent, igne plenos oculos illum habere monſtravit Apollonius, quo viſo Epheſii Dæmonem eſſe agnoverunt: brevique temporis ſpatio ingentem lapidum cumulum ſuper ipſum coacervarunt. Paulo poſt Apollonius lapides auferri juſſit, quo facto mendicus quidem evanuerat; canis autem, tanquam Moloſſus, conſpiciebatur tanta magnitudine, quanta Leonum maximi eſſe ſolent, ſpumam inſtar canis rabidi ore emittens. Epheſii expiati & morbo liberati, eo loco, ubi hoc φάσμα lapidibus obrutum fuerat, ſtatuam Herculi ἀποτρεπαίῳ erexerunt. Hoc magiæ exemplum ab Hierocle aliiſque gentilibus, veris Jeſu Chriſti miraculis oppoſitum fuit, ut hujus gloriam obſcurarent. Fruſtra; cum vera lux divina fallaciſſimas has tenebras facile vicerit, ut eventus docuit. *vid. Euſeb in Hierocl. lib.* 4.

Domus luſtratæ: Demoſth. in Euergum: Domi ejus, qui Euergum falſi teſtimonii accuſat, nutrice liberta interfecta, Juris-conſulti & hoc ſuadent, ὑπὲρ σεαυτοῦ καὶ τῆς οἰκίας ἀφοσιωσάμενος, ὡς ῥᾷστα φέρειν, *ut facta pro te & familia expiatione, quam æquiſſimo animo calamitatem feras.*

ταις. Sequitur: *ἁ μὲν ὑπὲρ τῆς οἰκίας προσῆκέ μοι πρᾶξαι —— ἐποίησα. Ea quæ ad expiationem ædium pertinerent, feci.* Apud Maronem. 6. Æneid. *Luſtravitque viros* Donatus legit: *Luſtravitque domos*: Et aquæ purificationem hominum & domorum fuiſſe dicit: de hominibus ante *Idem ter ſocios, &c.* ſcripſerat. Tertull. de baptiſ. cap. 5. *Cæterum villas, domos, templa, totaſque urbes aſpergine circumlata aqua expiant paſſim.* Poſt procos Penelopes interfectos Ulyſſes domum ſuam luſtravit, apud Homerum. Odyſſ. X. Propter ſervum homicidam: Plato, de legibus, lib. 11. de redhibitione mancipiorum agens, *ἐὰν δὲ ἀνδροφόνον ἀποδῶται τίς τινι, εἰδότι μὲν εἰδὼς, μὴ τυγχανέτω ἀναγωγῆς τοῦ τοιούτου τῆς πράσεως. Μὴ εἰδότι δὲ τὴν μὲν ἀναγωγὴν εἶναι τότε, ὅταν τὶς αἴσθηται τῶν πριαμένων. ἐν πέντε δὲ τῶν νομοφυλάκων τοῖς νεωτάτοις εἶναι τὴν κρίσιν. εἰδὼς δὲ ἂν κριθῇ, τάς τε οἰκίας τοῦ πριαμένου καθηράτω κατὰ τὸν τῶν ἐξηγητῶν νόμον. τῆς τιμῆς τε ἀποδότω τῷ πριαμένῳ τὸ τριπλάσιον. Si quis autem ſervum, qui cædem commiſit, cui vendiderit ſciens ſcienti, redhibendi jus non habeat, neſcienti vero redhibere liceat; ſimul atque id emtor ſenſerit. Id autem juniores de legum cuſtodibus quinque cognoſcant. Ac ſi ſciviſſe comperietur, domos emtoris expiato ex lege interpretum ſacrorum, deinde pretii triplum emtori reddito.* Sic ob hominem impurum. Lucian. Pſeudol. *αὐτίκα ἐξελάσαι τῆς οἰκίας, καὶ καθάρσιόν γε, ὡς φασὶ, περιενεγκὼν ἐπὶ τῇ σῇ ἐξόδῳ. Statim cum te ædibus ejecit, eas expiamentis quibuſdam luſtravit poſt exitum tuum.* Cynthia apud Propertium. lib. 4. eleg. 9.

Dein quemcunque locum externæ tetigere puellæ
Suffit, & pura limina tergit aqua.

Narrat Busbequius, *Epiſt. Turc.* 1. Aſiaticum quendam hominem in cujus domo Suleimannus Imp. pernoctaverat, ubi Princeps migraſſet, luſtralibus aquis, multoque ſuffitu, & certo ceremoniarum ritu, domum ſuam, ut contagione talis hoſpitis pollutam expiaſſe. quod ubi Suleimanno innotuit, hominem interfici, domumque ſolo æquari juſſit.

CA-

CAPUT XXXI.

Luſtrationes exercituum: Judæ Maççabæi, Xerxis, Macedonum, Græcorum, Romanorum, ante & poſt pugnam. armiluſtrium. Decurſio, Sacrificium. Luſtratio claſſium.

A Toga & umbra tum urbana tum domeſtica, ad ſagum & pulverem bellicum progredimur: ubi in militia & terreſtri & navali luſtrationes luſtrabimus. Apud Hebræos lex divinitus lata fuit cæſis Midianitis, ut & homines, & veſtimenta, & reliqua inſtrumenta, aut igne, aut aqua luſtrarentur, *Num.* 31. 19 —— 24. De Juda Maccabæo narrat ſcriptor apocryphus, 2. *Maccab. cap.* 12. Jamnia oppidum eſt Palæſtinorum idolis deditum: Judæi milites hoc direpturi, quædam idolis conſecrata ex ſpoliis ſibi vindicarant contra Dei edictum, qui, *Deut.* 7. anathemata ſibi devota & execrabilia eſſe voluerat.

Cum autem hi milites in prælio occubuiſſent, hæc anathemata ſub eorum veſtibus inventa ſunt. Hinc cladis cauſam Judas agnovit, quare ad preces converſus, viritim etiam 2000. ut aliis placet, 12000. drachmarum collegit, & Hieroſolymam miſit, non pro peccatis mortuorum, ut in vulgata verſione legitur, ſed ut in Græco eſt περὶ ἁμαρτίας, ſacrificium pro peccato, vivorum ſcilicet: ut caſtra hoc ſacrilegio polluta luſtrarentur, ne illis accideret quod Joſuæ & populo Dei, *Joſ.* 7. propter ſacrilegium Achanis.

De Gentilibus generatim obſervat Scholiaſtes Euripidis in Oreſt. Ἐιώθασιν ὁι βασιλεῖς, ἐις πόλεμον μέλλοντες ἐξιέναι, θύειν τοῖς θεοῖς. *Reges ad bellum ituri Diis ſacrificare ſolent.* Xerxes exercitum in Græciam ducturus humano ſanguine, crudeliſſime necato Pythii hoſpitis filio, illum luſtravit. *Senec. lib. 2. de ira, cap. 17. Herod. lib. 7.*

Græci, poſt Cyri minoris interitum, in patriam redeuntes, tum Xenophontis hortatu, tum ex haruſpicum reſponſis, exercitum luſtrarunt. *Xenoph. lib. 5. ἀναβα. 6*

De Macedonibus: Curtius, lib. 10. *Macedonum Reges ita luſtrare ſoliti*

ſoliti erant milites, ut diſciſſa canis viſcera, ultimo in campo, in quem deduceretur exercitus, ab utraque abjicerentur parte. Intra id ſpatium armati omnes ſtarent, hinc milites, hinc equites, illinc phalanx. Et Livius, l. 40. cap. 6. *Forte luſtrandi exercitus venit tempus, cujus ſolenne eſt tale: Caput media canis præciſa, & prior pars ad dexteram cum extis, poſterior ad lævam viæ ponitur. Inter hanc diviſam hoſtiam copia armata traducuntur: præferuntur primo agmini inſignia omnium ab ultima origine Macedoniæ Regum, deinde Rex ipſe cum liberis ſequitur, proxima eſt regia cohors, cuſtodeſque corporis: poſtremum agmen Macedonum cætera multitudo claudit.* Poſtea: *Mos erat luſtrationis, ſacro peracto, exercitum decurrere, & diviſas bifariam acies concurrere ad ſimulachrum pugnæ.*

De Græcorum ad Trojam exercitu. Iliad. A.

Λαοὺς δ' Ἀτρείδης ἀπολυμαίνεσθαι ἄνωγεν,
Οἱ δ' ἀπελυμαίνοντο, καὶ εἰς ἅλα λύματ' ἔβαλλον.
Ἔρδον δ' Ἀπόλλωνι τελήεσσας ἑκατόμβας
Ταύρων ἠδ' αἰγῶν, παρὰ θῖν' ἁλὸς ἀτρυγετοῖο.
Populos vero Atrides luſtrari juſſit:
Illi vero luſtrabantur, & in mare ſordes abjiciebant:
Sacrificabant etiam Apollini perfectas hecatombas
Taurorum & caprarum, juxta littus maris indomiti.

Romani exercitus ſuos & ante & poſt pugnam luſtrarunt. Apud Silium Italic. lib. 14. —— *Armat*
Marcellus pubem luſtratis rite maniplis.

Priorem luſtrationem καθάρσιον πρὸ τῶν ἀγώνων γιγνόμενον vocat Dio, *lib.* 47. ubi eandem hiſtoriam narrat, quam Plutarchus *in Bruto*, & Appianus, lib. 4. bell. civil. *Cæſar & Antonius exercitum intra vallum luſtrantes, aliquantulum frumenti, & quingenos aſſes viritim ad ſacrificium diviſere. Brutus & Caſſius contemta illorum inopia & ſordibus, primum in campo luſtraverunt ſolenni more exercitum. Deinde victimarum magnum numerum per centurias, & aſſes in capita quingenos largiti, benevolentia & alacritate exercitus præcelluerunt. In qua luſtratione infauſtum omen Caſſio oblatum: Nam coronam ei lictor inverſam obtulit.* Sic Plutarcho teſte, Cum Caſſius ſolenni ſacrificio exercitum luſtraret, exta ab aruſpice porrecta manibus exciderunt. Dion. Halic. lib. 9. cap. 7. T. *Quintius Capitolinus, Q. Servilius Priſcus coss. luſtrato exercitu, contra hoſtes, profecti ſunt.* Aliud exemplum apud Livium, *lib.* 25. *cap.* 16. & 17. T. Gracchus, cui triſtia prodigia facta erant, aruſpicum monitu quingentos paſſus a caſtris progreſſus, uti puro loco ea prodigia procuraret a

Numidis circumventus eſt. Sic Turnus, 9. Æneid. —— *ad undam*
Proceſſit, ſummoque hauſit de gurgite lymphas,
Multa Deos orans, oneravitque æthera votis.

Ut & Marius ante pugnam cum Cimbris. Plutarchus in Mario: ἐνταῦθα νιψάμενος ὁ Μάριος τὰς χεῖρας, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνασχὼν, ηὔξατο τοῖς θεοῖς καὶ ἑκατόμβης. *Ibi lautas manus Marius ad cœlum tendens Diis vovit immolaturum ſe centum boves.*

Poſt pugnam Armiluſtrium inſtitutum, quod eſt armorum luſtratio. Vetus Lexicon: *Armiluſtrium*, ὁπλοκαθάρσιον, ὁπλοκάθαρμος. *vid. Turneb. adv. lib.* 21. *cap.* 27. Varro, de ling. Lat. lib. 5. *Armiluſtrium ab eo quod in armiluſtrio ſacra faciunt. Niſi locus potius dictus ab his, ſed quod de his prius, id abluendo, & luſtro, id eſt, quod circumibant ludentes, ancilibus armati.* Locus ille eſt *Vicus Armiluſtri* in Aventino, XIII. regione urbis. *P. Victor.* Apud Livium, *lib.* 1. *cap.* 28. Tullus Hoſtilius caſtra Albanos Romanis caſtris jungere jubet, ſacrificium luſtrale in diem poſterum parat. Marius poſt victoriam de Teutonis, amplum fecit ſacrificium. *Plut. Mar.*

Obſervat Plutarchus, *in Mario*, magnis fere præliis largas ſuccedere pluvias. Vel quod Deus aliquis tellurem puris & cœleſtibus aquis luſtret, abluatque: vel quod cruor & ſanies humidum & craſſum exhalet vaporem, qui aerem verſatilem, atque ex leviſſima occaſione in grande momentum mutatu promtùm coagulet.

Sacra hæc ad placandos eorum, qui in præliis occubuerant, manes inſtituta. ſic debellatis Latinis Romani *humatis primo cadaveribus ſuorum*, tum luſtrato exercitu triumphantes in urbem redierunt. *Dion. Halic. l.* 6. *cap.* 14. Duabus autem conſtabant partibus: Decurſione & ſacrificio. Trojani, 11. Æneid.

Ter circum accenſos cincti fulgentibus armis
Decurrere rogos, ter mæſtum funeris ignem
Luſtravere in equis, ululatuſque ore dedere.

Deinde: *Multa boum circa mactantur corpora morti:*
Setigeroſque ſues, raptaſque ex omnibus agris
In flammam mactant pecudes.

Patrocli funus his ſacris decoratum deſcribit Homerus. *Iliad.* ψ. quod ridicule imitatus eſt Antoninus Caracalla, apud Herodianum, *lib.* 4.

Heliod. lib, 3. Æthiop. τὸ μνῆμα τοῦ Νεοπτολέμου περιεστοιχήσατο ἡ πομπὴ, καὶ τρίτον οἱ ἔφηβοι τὴν ἵππον περιήλασαν. *Sepulcrum Neptolemi pompa circuivit, & tertio ephebi equis ſunt circumvecti.* quod etiam ad Achillis

tum-

tumulum fecit Alexandr. *Plut. in Alex.* De funere Pompeji Lucan. l. 8.

Non pretioſa petit cumulato thure ſepulchra
Pompejus, fortuna, tuus: non pinguis ad aſtra
Ut ferat e membris Eoos fumus odores,
Ut Romana ſuum geſtent pia colla parentem,
Præferat ut veteres feralis pompa triumphos,
Ut reſonent cantu triſti fora, totus ut ignem
Projectis mœrens exercitus ambiat armis.

Germanicus veterem aram Druſo poſitam, ſed disjectam reſtituit, honorique Patris cum legionibus decucurrit. *Tacit. ann. 2. cap.* 7. quotannis hoc ſtato die factum ait *Sueton. Claud. cap.* 1. Tib. Graccho ab Annibale in veſtibulo Punicorum caſtrorum rogus exſtructus eſt, armatus exercitus decurrit cum tripudiis Hiſpanorum, motibusque armorum & corporum ſuæ cuique genti aſſuetis: ipſo Annibale omni rerum verborumque honore exſequias celebrante. *Liv. lib.* 25. *cap.* 17. Sic Iaſon apud Val. Flacc. 2. Argon.

Vos, age, funereas ad littora volvite ſylvas
Et ſocios luſtrate choros, date debita caſis
Munera. —— quod factum deinceps,
Inde ter armatos Minyis referentibus orbes
Concuſſi tremuere rogi, ter inhorruit æther
Luctificum clangente tuba.

Statius, 6. Theb. *Tunc ſeptem numero turmas (centenus ubique*
Surgit eques) verſis ducunt inſignibus ipſe
Grajugenæ Reges, luſtrantque, ex more, ſiniſtro
Orbe rogum, & ſtantes inclinant pulvere flammas.
Ter curvos urgere ſinus, illiſaque telis
Tela ſonant, quater horrendum pepulere fragorem.
Arma, quater mollem famularum brachia planctum.
Semianimes alter pecudes, ſpirantiaque ignis
Accipit armenta. tum juſſu vatis:
—— *Dextro gyro & vibrantibus haſtis*
Hac redeunt, raptumque ſuis libamen ab armis
Quiſque jacit, ſeu frena libet, ſeu cingula flammis
Mergere, ſeu jaculum, ſeu ſumma caſſidis umbram.

Hæc de terreſtris exercitus luſtratione: De claſſium autem luſtratione laboris nobis compendium fecit Schefferus, *lib. 3. cap. 3. de milit. nav. veterum*: cujus verba huc tranſcribere cur erubeſcerem? Sic ergo ille:

„ Poſt conſcenſionem luſtratio & ſacrificia fiebant: nam, ut teſtis eſt „ Sabinus, antiqui priuſquam navigarent, ſemper ſacrificabant. Et „ primum quidem conſultæ aves. unde Horat. Epod. 10.

„ *Mala ſoluta navis exit alite*

„ & epod. 16. ——*ſecunda*

„ *Ratem occupare quid moramur alite.*

„ Meminit & Ariſtophanes in avibus p. m. 569. Igitur P. Claudius col- „ lega Junii cum auſpicia neglexiſſet, & tempeſtate amiſiſſet claſſem, „ publice ob eam cauſam accuſatus, damnationem morte voluntaria „ prævenit, uti docent Maximus Valerius, *lib.* 1. *cap.* 2. & Marcus „ Tullius, *de divin.* 1. Neque enim navigari fas erat, prohibentibus „ ita legibus publicis, niſi addixiſſent aves. Quod ſi vero addixiſſent, „ tum cætera luſtratio peragebatur. Livius lib. 36. *C. Livius præfectus* „ *Rom. claſſis cum ab Rhegınis Locrisque & ejuſdem juris ſociis debitas exe-* „ *giſſet naves, luſtrata claſſe ad Licinium, altum petit.* Fiebat autem in „ hunc modum, uti refert Appianus: Altaria ſtabant in extremo litto- „ re undis alluentibus: naves plenæ claſſiariis ordine ea circumdabant „ cum altiſſimo ſilentio. Sacrificuli ſtantes in mari mactabant, mox- „ que in Scaphis ter circum claſſem exta luſtralia circumferebant, na- „ vigantibus una etiam ducibus, precantibuſque in ea luſtramina a „ claſſe avertantur infauſta omina. diviſis deinde extis, partem in mare „ porriciebant, partem adolebant in altaribus, fauſta ominante mul- „ titudine. Sed hæc ſingula paulo accuratius examinabimus. Extrue- „ bantur aræ in littore cæruleæ. In his ſacrificia fiebant tauris, vittis „ cæruleis redimitis, Neptuno potiſſimum ac Apollini. Flaccus lib. 1. „ Arg.

„ *Tum læti ſtatuunt aras, tibi, rector aquarum,*

„ *Summu. honor, tibi cæruleis in littore vittis*

„ *Et Zephyris Glaucoque bovem.* ——

„ *Dejicit Ancæus, non illo certior alter*

„ *Pinguia letiſera perfringere colla bipenni.*

„ Sic apud Virgilium lib. 3. Æn. Anchiſes, cum jam profecturi eſſent, „ ut poeta canit

„ ——*Meritos mactavit honores*

„ *Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcer Apollo.*

„ Poſt hos etiam ventis ſacrificia oblata, teſte Lucretio *lib.* 5. & ex „ his, adverſis primum, ut tempeſtatibus, deinde & ſecundis, ut „ Zephyris. His alba victima, agna potiſſimum, ut navigationem

„ adju-

,, adjuvarent; illis vero nigra, ne ipſam impedirent. Virgilius præ-
,, dicto loco.

,, *Nigram Hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam.*

,, & lib. 5.

,, *Tres Eryci vitulos, & tempeſtatibus agnam*
,, *Cadere deinde jubet, ſolvique ex ordine funem.*

,, Donatus ad hunc locum: *Sacrificium fieri Eryci fratri ex tribus juvencis*
,, *juſſit, & ventis, ne violenti exiſterent, agnam immolari.* Per hyemem,
,, cui ſupra ſacrificia oblata dixit, non anni tempus, ſed ventorum im-
,, briumque violentiam intelligit, qualis eſſe ſolet eo tempore. Sic
,, alias uſurpavit locis plurimis, Græcorum imitatione, ut cenſet Ser-
,, vius, quibus χειμὼν vocatur. Ita autem is ad 3. Æn. ubi Poeta: *no-*
,, *ctem hyememque ferens. Pluviam cum obſcuritate. Hyemem autem*
,, *Græce dixit, nam χειμὼν etiam tempeſtas dicitur a Græcis.* Hanc ergo
,, hyemem a priſcis ſicut Deam cultam annotamus, Unde & a Statio
,, lib. 3. Silu. ſub Æoli regiminine, velut minor Dea, eſſe. dicitur.
,, Ubi ſic de Æolo:

,, *Cui varii flatus, omniſque per æquora mundi*
,, *Spiritus, ac Hyemes, nimboſaque nubila parent.*

,, Solebant & ſyderibus (Caſtori fors, ac Polluci, ut Horat. l. 1. C.
,, *od.* 3.) rem divinam facere. Petronius: *Adoratiſque ſideribus intro na-*
,, *vigium.* Ad poſtremum mari tranquillo, quemadmodum teſtatur
,, Appianus, *lib.* 5. *B. C.* Nearchum, præfectum claſſis Alexandri
,, Magni, antequam proficiſceretur, ſacrificium & ludos gymnicos
,, feciſſe Διὶ σωτῆρι, Jovi ſervatori, ex Arriani Indicis cognoſcimus.
,, Facto deinde per præconem ſilentio imperator ſummus, ſeu præfe-
,, ctus claſſis oleaginea corona circum tempora redimitus capiebat exta,
,, eaque cum vino e prora prætoriæ porriciebat in fluctus, poſtquam ter,
,, ut Appianus indicat, circum claſſem navigaſſet, una cum ſacrificis, &
,, pronunciaſſet preces, ut dii deæque maris, portuum, & ventorum
,, felicem expeditionem eſſe juberent. Livius lib. 29. cap. 37. *Ubi*
,, *illuxit, Scipio e prætoria nave ſilentio per præconem facto, Dii deæque, inquit,*
,, *&c.* ſecundum eas preces cruda exta, cæſa victima, uti mos, in mare
,, porricit. Silius Italicus 17. ver. 48. de eodem.

,, *Ipſe alacer Sicula deſcendens Scipio terra*
,, *Abſcondit late propulſis puppibus æquor:*
,, *Cui numen pelagi placaverat hoſtia taurus,*
,, *Jactaque cæruleis innabant fluctibus exta:*

,, Virgilius de Anchiſe, lib. 5.

,, *Ipſe caput tonſæ foliis evinctus olivæ*
,, *Stat procul in prora, pateram tenet, extaque ſalſos*
,, *Porricit in fluctus ac vina liquentia fundit.*

,, Juſtinus de Alexandro lib. 11. cap. 5. *Priuſquam ulla navis littore exce-* ,, *deret, hoſtias cædit, petens victoriam bello.* Appianus lib. 5. B. C. ,, Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐκ Δικαιαρχείας θύων ἅμα καὶ ἀπὸ τῆς ναυαρχίδος νεὸς ἐν τῷ ,, πέλαγος ἀνέμοις καὶ ἀσφαλείῳ Ποσειδῶνι, καὶ ἀκύμονι θαλάσσῃ, συλλή- ,, πτορας αὐτῷ κατὰ ἐχθρῶν πατρώων γενέσθαι. *Cæſar cum prius e prætoria* ,, *nave porrectis extis in mare, litaſſet ventis ſerenis, tutelari Neptuno, &* ,, *tranquillo mari, ut propitii ſibi contra parricidas eſſent, proficiſcitur.* Poſt ,, prætorem, apud Græcos præcipue, reliqui quoque duces militeſque ,, ſingulis ex navibus libabant diis. Teſtis eſt Thucydides lib. 6. *Ubi in* ,, *naves*, inquit, *aſcenſum, impoſitaque eſſent omnia, quæ ſecum laturi* ,, *erant, tuba ſilentium factum tum ſolennia ante profectionem vota nuncupata* ,, *non per ſingulas naves, ſed per præconem. interea exercitus omnis aurea* ,, *argenteaque pocula miſcet & libat.* Quod & a Chriſtianis fieri opor- ,, tere Leo ait: *Priuſquam*, inquit, *ad claſſem procedas, precibus ac piis* ,, *votis ſe mutuo milites Deo commendant, & bonum proſperumque iter adver-* ,, *ſus hoſtes precantur.* Neque ipſi modo faciebant olim, ſed & multitudo ,, ſpectantium, ſtans in littore, quæ ſimul fauſta omnia precabatur abi- ,, turis. idem auctor in ſequentibus: *ſimul autem vota faciebat & cætera* ,, *turba, quæ erat in littore tam civium, quam aliorum, ſi quis benevolus* ,, *ipſis aderat.* Et Diodorus Siculus l. 13. Triremes ſtatione ſua portum ,, ſpectabant, exornatis proris militum armatura. Univerſus portus acer- ,, ris crateriſque argenteis conſpicuus erat. ex his aureis hauſta ſcyphis li- ,, bamenta Diis offerebant, venerantes oranteſque ſuppliciter, ut fe- ,, lix eſſet expeditionis ſucceſſus. Reſpexit ad hunc morem Fabius ,, Quintilianus, quando ait: *permittamus vela ventis, & oram ſolventibus* ,, *bene precemur.* Idem Propertius lib. 4. de bel. Actiaco, ubi canit:

,, *Solve metu patriam, quæ nunc te vindice freta*
,, *Impoſuit proræ publica vota tuæ.*

,, Et Achilles Tatius lib. 3. παιανισμὸς ἦν καὶ πολλαὶ τε εὐχή. θεοὺς σωτῆ- ,, ρας καλοῦντες, εὐφημοῦντες αἴσιον τὸν πλοῦν γενέσθαι. *Plauſus excitatus, mul-* ,, *taque Deis ſervatoribus, quo proſpera navigatione uti liceret, preces effuſæ* ,, *ſunt.* Emittebatur tum columba, ut ex Aſclepiade obſervavit Scho- ,, liaſtes Apollonii, *lib.* 2. Arg. Credo ut omen eſſet reditus. So- ,, let enim hæc avis ſollicite ad domicilium vetus redire. Hæc Schef- ferus.

CA-

CAPUT XXXII.

Luſtrationum modi XII. apud Muhammedanos. Gentilium jejunia in honorem Cereris. Xerophagiæ. quid Caſtus? in ſacris Iſidis, Cybeles, in Bacchanalibus. abſtinentia per dies decem, menſem. Abſtinentia a Venere feſtis Cereris, Iſidis, aliorum. uſus rutæ. quid ἁγνος? hypocriſis Xenocratis.

SUpereſt ut ad luſtrationum ſacerrimos ritus ac ceremonias progrediamur. A Muhammedanis quidem luſtrationum ritus recenſentur duodecim, quorum quinque caput ſpectant: *Gargarizatio, ſive oris collutio: Narium aqua adſpirata purgatio: Myſtacis tonſura: capillorum diſcriminatio: Dentium fricatio.* Tres ad manus & pedes pertinent, nempe, *unguium refectio: articulorum digitalium ablutio: & unguium extremorum mundatio.* Quatuor reliqui ad reliquas corporis partes: *Mundatio ab excrementis emiſſis: pilorum axillarium evulſio: Raſura pubis: Circumciſio.* Pocok. not. ad Abulfar. pag. 303. Sed nobis cum veteribus gentilibus res eſt, quorum ceremonias, pro variis Diabolorum affectibus, varias fuiſſe auctor eſt Apulejus de Deo Socratis: *Nonnulli ſunt*, inquit, *ex hoc Deorum numero, qui nocturnis vel diurnis, promtis vel occultis, lætioribus vel triſtioribus hoſtiis, vel cerimoniis, vel ritibus gaudeant: uti Ægyptia numina ferme plangoribus, Græca plerumque choreis, Barbara autem ſtrepitu cymbaliſtarum, & tympaniſtarum, & choraularum. Itidem pro regionibus & cætera in ſacris differunt, longa varietate pomparum agmina, myſteriorum ſilentia, ſacerdotum officia, ſacrificantium obſequia, item Deorum effigies, & exuviæ, templorum religiones, hoſtiarum cruores & colores.*

Hi ritus ac ceremoniæ partim ipſam luſtrationum ſpectant eſſentiam, partim circumſtantias. Priores vel communes ſunt, vel proprii. Ritus communes omnibus vel pleriſque ſaltem luſtrationibus adhibebantur. Atque hi vel στερητικοὶ erant ſive privativi: vel ποιητικοί, id eſt, Activi. Privativi in illarum rerum abſtinentia conſiſtebant,

quas ad neceſſitatem vel etiam ad delectationem natura homini conceſſit, atque hæ fuerunt quaſi παρασκευαὶ ad ſacra majora.

Abſtinentia a neceſſitate eſt Jejunium: Homo cibo vinoque gravis ad res ſacras eſt ineptior, contra eorum abſtinentia Diis ſuis ſe placere eoſque placare poſſe exiſtimabant. Longinianus, Philoſophus paganus hac de re ad Auguſtinum ſcribit, epiſtola, quæ inter Auguſtini epiſtolas legitur, 21. *Via eſt, qua purgati antiquorum ſacrorum piis præceptis, expiationibuſque puriſſimis, & abſtemiis obſervationibus decocti, anima & corpore conſtantes deproperant.* Liv. lib. 36. *Prodigiorum cauſa, ex libris ſibyllinis decemviri renuntiarunt, jejunium inſtituendum. Cereri eſſe, id quinto quoque anno ſervandum.* Fiebat ergo in honorem Cereris, quæ Proſerpinam, jejuna quæſivit. 4. Faſt.

Sub Jove duravit multis immota diebus,
Et Lunæ patiens, & pluvialis aquæ.

Nec interdiu edebant, ſed noctis initio, quod tunc primum Dea jejunium ſolviſſet. ibid.

Illa ſoporiferum parvos initura penates
Colligit agreſti leve papaver humo.
Dum legit oblito fertur guſtaſſe palato,
Longamque imprudens exoluiſſe famem.
Quæ quia principio poſuit jejunia noctis,
Tempus habent menſæ ſidera viſa ſibi.

Athenienſium mulieres in Theſmophoriis jejunantes humi ſedebant. Plutarch. Themiſt. θεσμοφορίων ἡμέραν ἄγουσι παρὰ τῷ θεῷ νηστεύουσαι. & in Iſid: Καὶ γὰρ Ἀθήνησι νηστεύουσιν αἱ γυναῖκες ἐν θεσμοφορίοις χαμαὶ καθήμεναι. Ea ſcilicet, quæ Cereri contigerant, imitantes: vel quod olim penuria laborantes, ut ſementem facere poſſent in honorem Cereris, omni cibo abſtinuerunt, ut refert Gyrald. *ſyntag.* 13. *de Diis.*

Aliquando non ab omnibus, ſed a certo ciborum genere abſtinebant. Sic orthodoxi Montaniſtas accuſabant apud Tertull. de jejun. cap. 2. *Xerophagias novum affectati officii nomen & proximum ethnicæ ſuperſtitioni, quales caſtimoniæ Apim, Iſidem, & magnam matrem certorum eduliorum exceptione purificant.* Arnob. l. 5. adv. gentes: *Quid temperatus ab alimonia panis, cui rei & nomen dedictis caſtus?* Caſtum ſcilicet appellabant hanc abſtinentiam a verbo *careo*: unde *caſſus*, & literarum μεταβολῇ *caſtus*. Hieron. lib. 2. contra Jovin. *De ciborum ſibi placent abſtinentia; quaſi non ſuperſtitio gentilium caſtum* (non coſſum) *matris Deum obſervet & Iſidis.* Rationem reddat idem Hieronymus epiſt. ad Lætam: *Faciunt*

hoc

hoc cultores Iſidis & Cybeles, qui guloſa abſtinentia Phaſidis aves & fumantes turtures vorant, ne ſcilicet Cerealia dona contaminent. Hanc caſtimoniam aliquando per dies decem, alias integrum menſem ſervabant. Apul. lib. 11. metam. *Ergo igitur cunctis affatim præparatis, rurſus decem diebus inanimis contentus cibis, inſuper etiam de Serapis principalis Dei orgiis illuſtratus.* &c. Poſtea: *Inanimæ protinus caſtimoniæ jugum ſubeo, & lege perpetua præſcriptis illis decem diebus, ſpontali ſobrietate multiplicatis inſtructum teletæ comparo.* Et ante: *Non ſecus quam cultores cæteri cibis profanis ac nefariis jam nunc temperare; quo rectius ad arcana puriſſimæ religionis ſecreta pervaderem.* Iterum: *Decem continuis illis diebus cibariam coercerem voluptatem, neque ullum animal eſſem, & invinius eſſem.* Apud Livium, lib. 39. Duronia mater filio P. Ebutio Bacchanalium initia ſuadens, ait: *Decem dierum caſtimonia opus eſſe, decimo die cœnatum, deinde pure lautum in ſacrarium deducturam.* Feſtus: Denariæ ceremoniæ *dicebantur*, & Tricenariæ, *quibus ſacra adituris, decem continuis diebus, vel triginta, certis quibuſdam rebus carendum erat.* Idem: Puri menſtruo *eſſe dicuntur, qui ſacrorum cauſa*, toto menſe *in ceremoniis ſunt, id eſt, puri ſunt certis rebus carendo.*

Hæc in Eccleſiam, juxta Pauli vaticinium. 1. Tim. 4. mature jam irrepſerunt. multi enim occinebant. Col. 2. 21. Μὴ ἅψῃ, μηδὲ γεύσῃ, μηδὲ θίγῃς. *Ne eſitaveris* (Sic enim verbum ἅπτεσθαι, notante ad hunc locum Calvino, apud Græcos capitur) *ne guſtaveris, ne contrectaveris.* Hæc enim non a Judaizantibus tantum, & circumciſionem urgentibus, v. 11. Sed etiam a Philoſophis profecta eſſe verſus 8. docet. Ac præter Montaniſtarum ſomnia, *Manichæi quoque Deum bonum & verum dicebant cum tenebrarum gente pugnaſſe, & partem ſuam tenebrarum principibus miſcuiſſe, eamque toto mundo inquinatam & ligatam, per cibos Electorum ſuorum (qui carnibus non veſcebantur, ut illi qui Auditores appellabantur) ac per Solem ac Lunam purgari aſſeverabant; & quod purgari de ipſa parte Dei non potuerit in fine ſeculi æternus ac pœnali vinculo colligari.* Auguſt. epiſt. 74.

Altera eſt abſtinentia a Venere, quam priori junxit Ovidius, 4. Faſt.

> *Uſus abeſt Veneris, nec fas animalia menſis Ponere.* ——

Cœlibes enim quaſi cœlites judicabant, & a Venere continentes puriores & ceremoniis aptiores. Juven. ſat. 6.

> *Ille petit veniam quoties non abſtinet uxor*
> *Concubitu, ſacris obſervandiſque diebus.*

Tibull. lib. 2. el. 1. *Vos quoque abeſſe procul jubeo, diſcedite ab aris*

 Queis

Queis tulit heſterna gaudia nocte Venus.

Ovid. 3. amor. el. 6. *A tenera quiſquam ſic ſurgit mane puella,*
Protinus, ut caſtos poſſit adire Deos.

Martialis, præfat. lib. 8. Librum Domitiani majeſtatem aditurum, adeoque non laſcivum, ut alii, meminiſſe, ait, non niſi religionis purificatione luſtratos accedere ad templa debere: intelligit autem abſtinentiam a Venere, quod ſubjectum innuit epigramma:

Laurigeros Domini liber intrature penates,
Diſce verecundo ſanctius ore loqui.
Nuda recede Venus, non eſt tuus iſte libellus,
Tu mihi, tu Pallas Cæſariana, Veni.

Demoſt. orat. contra Neæram: Ἁγιστεύω, καὶ εἰμὶ καθαρὰ καὶ ἁγνὴ ἀπὸ τῶν ἄλλων τῶν οὐ καθαρευόντων, καὶ ἀπ' ἀνδρὸς συνουσίας. *Sum pudica, & pura, & caſta ab aliis puritati adverſantibus, & a viri congreſſu.* A Venere abſtinebant feſtis Cereris. Ovid. 3. amor. eleg. 9.

Annua venerunt Gerealis tempora ſacri,
Secubat in vacuo ſola puella thoro.

Et 10. metam. *Feſta piæ Cereris celebrabant annua matres,*
Primitias frugum dant ſpicea ſerta ſuarum,
Perque novem noctes Venerem, tactuſque viriles In vetitis numerant.

In ſacris Iſidis. Propert. lib. 5. *Fac ſimules puros Iſidis eſſe dies.*

& lib. 2. eleg. 33. *Triſtia jam redeunt iterum ſolennia nobis,*
Cynthia jam noctes eſt operata decem
Atque utinam Nilo pereat, quæ ſacra repente
Miſit matronis Inachis Auſoniis.
Quæ Dea tam cupidos toties diviſit amantes,
Quæcunque illa fuit, ſemper amara fuit.

Ovid. 1. amor. eleg. 8. *Sæpe nega noctem, capitis modo finge dolorem,*
Et modo quæ cauſas præbeat Iſis erit.

Aliorum quoque Deorum ſacris. Macrob. lib. 1. cap. 23. *Vehitur enim ſimulachrum Dei Heliopolitani ferculo, uti vehuntur in pompa Ludorum Circenſium Deorum ſimulachra, & ſubeunt plerunque provinciæ proceres raſo capite, longi temporis caſtimonia puri.*

Notiſſimum eſt Cybeles Sacerdotes Gallos Samia teſta ſibi genitalia ſecuiſſe. Fuit & in Phocide templum Herculis Mulierum Oſoris, cujus Sacerdos toto anno Venere abſtinebat. quare ſenibus fere ejus cuſtodia demandata. Cum enim in adoleſcentem Sacerdotem, poſt convivium & choreas, quieti deditum, puella, quam amabat, irruiſſet, hic

ne

ne ſe pollueret eam interfeit. vide *Plutarchum*, *in libro*: Cur Pythia oracula carmine non reddat? *cap.* 26.

Ut autem hanc caſtitatem rectius ſervare poſſent, mediis quibuſdam ad libidinis vim reſtinguendam uſi ſunt: quo in genere inprimis eſt ruta, quam initiati inter edulia, propter hanc rationem admittebant. unde & πήγανον dicta, παρὰ τὸ πηγνύειν τὴν γονὴν, quod urinam ſiſtat genitalem. At Dioſcorides rutæ utrumque genus cauſticum dicit, καὶ θερμαντικὸν, id eſt, excalfaciendi vim habere. Mox tamen idem, Semen, inquit, reſtinguit, vel eſu ſumtum, vel potu. *Cæl. Rhodig. lect. antiq. lib.* 11. *cap.* 15.

Eadem de cauſa viticis ramos ſibi ſubſternebant, quæ idcirco Græcis ἄγνος dicta eſt, quaſi ἁγνὸς arbor caſta, quamvis & ſpiritus, & accentus ſedes mutata ſit. Colligitur hoc ex Dioſcoridis hiſtoria plantarum, lib. 1. cap. 136. ὠνόμασαι δὲ ἄγνος διὰ τὸ τὰς ἐν τοῖς θεσμοφορίοις ἁγνεύσας γυναῖκας εἰς ὑπόστρωμα χρῆσθαι αὐτῇ. Agnitas Æſculapii cognomentum eſt, quod ſimulachrum ejus ex agno (herba) conformatum eſſet. Pauſan. Lacon. *Alii ἄγνον vocant, quoniam matronæ Theſmophoriis Athenienſium, caſtitatem cuſtodientes his foliis cubitus ſibi ſternunt.* Plin. lib. 24. cap. 9. At Scholiaſtes Nicandri, agnoſcit quidem & ipſe ἄγνον in Theſmophoriis; verum ἄγνον quaſi ἄγονον dictum ait, pro quo & ſpiritus facit, quo paſſim hæc vox notatur. Piperis arbori ſimilem eſſe ait Philoſtratus, de vita Apollon. lib. 3.

Inſignis fuit Xenocratis Chalcedonii ſuperſtitio, ne manum quidem ad pudenda, cum mejeret, admovere ſuſtinentis, de quo Ariſtoteles, χεῖρες μὲν ἁγναὶ, φρὴν δ' ἔχει μιάσματα. *Caſtæ quidem ſunt manus, ſed mens habet piacula.* Athen. dipnoſ. lib. 12. cap. 7.

CAPUT XXXIII.

Preces luſtrationibus additæ. Hæ concipiebantur verbis clare prolatis: confeſſione, petitione: oratione proſa, ligata. tibia in ſacris. Exclamatio. ululatus. Pythagoræi clara voce orabant. Alii ſubmiſſa. Battologia. Sedentes. circumacti. Ad ſolem orientem. Saltatio in ſacris. Salii Martis. Saltat Senex, proverb. Genuflexio, oſculum. Abominatio per verba: ipſo facto. repulſione, deſputatione.

Ritus πολιτικοὶ vel Ore fiebant vel Opere. Ore vel reverentiam animi teſtabantur, vel deteſtationem exprimebant. Priorem illum animi affectum in precibus tum verbo, tum geſtu expreſſis videre maxime licet.

Verba ſæpe elata voce proferebantur, Branchus Vates, apud Clem. Alex, lib. 1. Strom. Mileſios a fame expians, populumque lauri ramis aſpergens, hymnum præivit.

Μέλπετε, ὦ παῖδες, ἑκάεργον καὶ ἑκάεργαν.

Cantetis, pueri, heus, Hecaergum & Hecaergam.

Cui populus ſuccinuit: *Bedu, Zaps, Chthon, Plectrum, Sphinx, Knaxzbi, Chthuptes, Phlegmos, Drops*: quæ nomina myſtica & ænigmatica Clemens ibidem explicat. Simile exemplum eſt apud Athenæum in fine lib. 9. ex Clidami exegeticis, qui de expiatione præfatus, hanc orationem addere jubet:

Ὑμῖν ἀπόνιμμ᾽ οἷς χρὴ, καὶ οἷς θέμις.

Vobis luſtrationem hanc offero, quibus oportet, & quibus fas eſt.

Huc pertinent quæ de victimis Ægyptiorum Herodotus lib. 2. prodit: θυσίη δέ σφι ἥδε κατέστηκε. ἀγαγόντες τὸ σεσημασμένον κτῆνος πρὸς τὸν βωμὸν, ὅκου ἂν θύσωσι, πυρὴν καίουσι. ἔπειτα δὲ ἐπ᾽ αὐτοῦ οἶνον κατὰ τοῦ ἱρηΐου ἐπισπείσαντες, καὶ ἐπικαλέσαντες τὸν θεὸν σφάζουσι. *Sacrificandi autem is eis eſt ritus. Pecude, quæ obſignata eſt, ad aram adducta, pyram accendunt,*

Deinde

deinde vino pecudi, e regione templi, aſſuſo, deoque invocato, eam mactant. Plin. lib. 28. cap. 2. *Victimas cædi ſine precatione non videtur referre.*

Preces elata voce prolatæ præter Deorum encomia, ut in hymnis, ſæpiſſime peccatorum confeſſionem, bonorum petitiones, malorum deprecationes continebant.

Peccati ſaltem gravioris confeſſionem ab Antalcida poſtulavit Myſtagogus quidam, quod in apophthegmatis narrat Plutarchus, ſimile in Laconicis: λάκωνά τινά τις μυςαγωγῶν, ἠρώτα τί πράξας ἑαυτῷ σύνοιδεν ἀσεβέςατον. *Cum aliquis myſtagogus Laconem initiaret, interrogavit eum, cujus facinoris maxime impii ſibi conſcius eſſet.* Qui tamen Deo potius, quam Sacerdoti homini confiteri ſe malle profeſſi ſunt.

Bonorum petitio & malorium deprecatio deprecatio fere conjunguntur. in Palilium ſolennitate ſic precandum præſcribit Ovidius. 4. Faſt.

Conſule, dic, pariter pecori, pecoriſque magiſtro,
Effugiat ſtabulis noxa repulſa meis. &c.

Socii Iaſonis, Cyzico interfecto, poſtquam ſe luſtraſſent, his verbis precantur, apud Val. Flacc, 3. Argon. —— *Ite peremti,*

Ac memores abolete animas, ſint otia vobis
Sit Stygia jam ſedis amor, procul agmine noſtro,
Et procul eſte mari, cunctiſque abſiſtite bellis.
Vos ego nec Grajas unquam contendere ad urbes
Nec triviis ululare velim, pecorique ſatiſque
Nulla ideo peſtes, nec luctifer ingruat annus,
Nec populi, noſtrive luant ea facta minores.

Mercator, aqua Mercurii ſe luſtrans, preces addit: 5. Faſt.

Ablue præteriti perjuria temporis, inquit,
Ablue præterita perfida verba fide.
Sive ego te feci teſtem falſoque citavi,
Non audituri nomina vana Jovis.
Sive Deum prudens alium, Divamve feſelli,
Abſtulerint celeres improba verba Noti.
Et pereant veniente die perjuria nobis
Nec curent ſuperi, ſi qua locutus ero.
Da modo lucra mihi, da facto gaudia lucro,
Et face, ut emtori verba dediſſe juvet.

Verba autem vel diſtincte vel confuſe recitabantur.

Diſtincte ut fieret, & ſine hæſitatione, aut omiſſione. appoſitus cuſtos erat, qui præiret, & obſervaret. Plinius: lib. 28. cap. 2. *Vidimus cer-*

certis precationibus obſecraſſe ſummos Magiſtratus. Et nequid verborum prætereatur, aut præpoſterum dicatur, de ſcripto præire aliquem, rurſuſque alium cuſtodem dari, qui attendat, alium vero præponi, qui faveri linguis jubeat: tibicinem canere, nequid aliud exaudiatur: utraque memoria inſigni, quoties ipſa diræ obſtrepentes nocuerint, quotieſve PRECATIO ERRAVERIT. Hunc cuſtodem Tertullianus, apolog. cap. 30. *Monitorem* vocat: *Illuc*, inquit, *ſuſpicientes Chriſtiani manibus expanſis, quia innocuis; capite nudo, quia non erubeſcimus; denique ſine MONITORE, quia de pectore oramus.* Scilicet, non utebantur Chriſtiani verbis conceptis, & ordini ſcrupuloſo adſtrictis, ſed quicunque opus habebant, Deum rogabant de corde & pectore. Si enim ædilis verbo aberraſſet, ludos non recte factos eſſe ait Cicero, *de reſp. aruſp.* Idem ex Poetis docet Voſſius, de idolol. lib. 9. cap. 8. *Primum*, inquit, *Sacerdos adducebat victimam ad aram, quam manu tenebat. Inde conceptis verbis hoſtiam ſacrabant Numini.* Senec. in Thyeſte:

> *Ipſe eſt Sacerdos, ipſe funeſta prece*
> *Lethale carmen ore violento canit.*
> *Stat ipſe ad aras, ipſe devotos neci*
> *Contrectat, & componit, & ferro admovet.*

Juvenalis, ſat. 6. —— *Dictataque verba*

> *Protulit, ut mos eſt, & aperta palluit agna*

Verba ait dictata, quia ſemper erat, qui præiret, nequid vel omitteretur vel præpoſtere diceretur. Imo & alter addebatur, qui ſedulo attenderet, alius item qui favere linguis juberet. Relegere, vocat Arnobius, *lib. 4. adv. gentes.*

Concipiebantur ergo vel proſa oratione vel ligata.

Proſæ exempla in Ambarvalibus, ex Catone de re ruſt. cap. 134. 141. in devotionibus ex Livio & Macrobio, *ſupra, cap. 22. & 29.* & alia alibi produximus.

Ligatæ orationis uſus erat in antiquis carminibus, quæ in luſtrationum ſolennioribus pompis canebantur, ut apud Livium, l. 27. c. 37. *Septem & viginti virgines longam indutæ veſtem, carmen in Junonem reginam canentes ibant, illa tempeſtate forſitan laudabile rudibus ingeniis, nunc abhorrens & inconditum, ſi referatur.* Talia & olim ſcilicet *Fauni Satyrique canebant*, cum eſſet quidem carmen, ſed nulla carminis obſervatio, ut ait Quintilianus, *lib. 9. cap. 4.*

Nec tantum aſſa voce, ſed adhibitis etiam inſtrumentis muſicis talia agebantur. Ovid. 6. Faſt.

Tem-

Temporibus veterum tibicinis uſus avorum
Magnus, & in magno ſemper honore fuit.
Cantabat fanis, cantabat tibia ludis,
Cantabat mæſtis tibia funeribus.

Adeo ſuus religioni honor conſtare non videbatur, niſi magna cura revocarentur tibicines, qui aliquando levicula de cauſa offenſi Tibur ex urbe diſceſſerant: ut eſt apud Livium, *lib.* 9. *Ovid.* 6. *Faſt. Val. Max. lib.* 2. *cap.* 5. Porro de uſu Muſices in ſacris gentilium, & tibicinum collegio, vide Saubertum, *de ſacrif. cap. ult.* In Bacchi ſacris erant Tympana. &c. Ovid. 4. metam.

Quacunque ingrederis clamor juvenilis, & una
Fœminea voces, impulſaque tympana palmis,
Concavaque æra ſonant, longoque foramine buxus.

Euripides in Bacchis βυρσότονον κύκλωμα vocat.

Confuſe hoc fiebat per inſanas exclamationes, quæ vel articulatæ erant, vel inarticulatæ.

Articulate in ſacris Bacchi pompis εὐοὶ, σαβοὶ ingeminabant Demoſthenes, orat. deſt corona, Æſchnii hæc objicit: ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις τοὺς καλοὺς θιάσους ἄγων διὰ τῶν ὁδῶν τοὺς ἐστεφανωμένους τῷ μαράθρῳ, καὶ τῇ λευκῇ, τοὺς ὄφεις τοὺς παρείας θλίβων, καὶ ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς αἰωρῶν, καὶ βοῶν, καὶ εὐοὶ σαβοὶ, καὶ ἐπορχούμενος ὕης Ἄττης, Ἄττης ὕης. hoc eſt, Wolfio interprete: *Interdiu autem præclaros illos cœtus per vias ducens fœniculo & populo redimitos, ſerpentes quas Parias vocant elidens, & ſupra caput efferens, & clamitans Euoe, Saboe, & interim ſaltitans Hyes, Attes, Attes, Hyes.* Huc faciunt modulata Neronis Carmina apud Perſium, ſat. 1.

Torva Mimalloneis implerunt cornua bombis,
Et raptum vitulo caput ablatura ſuperbo
Baſſaris, & Lyncem Mænas flexura corymbis
Euion ingeminat, reparabilis adſonat Echo.

Vox Εὐοὶ Non ab Euan, qui Bacchus eſt, ut vult Servius ad *6. Æneid.* v. 515. Sed ab Eva, omnium viventium matre, quæ a ſerpente decepta eſt, derivatur. Syris ſerpens femina dicitur εὔα, unde formarunt εὐάζειν, ut eſt apud Clementem Alex. in Protrept. & Euſeb. de præpar. Euang. lib. 2. cap. 3. cujus hæc verba: Διόνυσον Μαινόλην ὀργιάζουσι βάκχοις ὠμοφαγίᾳ τὴν ἱερομανίαν ἄγοντες, καὶ τελίσκουσι τὰς κρεανομίας τῶν φόνων ἀνεστεμμένων τοῖς ὄφεσιν, ἐπολολύζοντες τὴν εὔαν ἐκείνην, δι᾽ ἣν ἡ πλάνη παρηκολούθησε, καὶ ὁ θάνατος ἐπηκολούθησε. καὶ σημεῖον ὀργείων Βακχικῶν ὄφις ἐστὶ τετελεσμένος. αὐτίκα γοῦν κατὰ τὴν ἀκριβῆ τῶν ἑβραίων φωνὴν τὸ ὄνομα τὸ εὔα δασυνόμενον ἑρμηνεύεται ὄφις θήλεια. *Homines* *fura-*

furoris oeſtro perciti Bacchum Manolem ſolennibus orgiis celebrant, crudarum carnium belluatione ſacram inſaniam peragentes, cæſarumque victimarum partes peragunt, ſerpentibus coronati: Euamque illam vaſtis ululatibus inclamantes, per quam janua eſt, non errori modo, ſed ipſi quoque morti patefacta. Et ſane cum Orgiorum Bacchicorum ſit quaſi inſigne quoddam ſerpens arcano ritu conſecratus, tum vero ſi accurate vocem Hebraicam interpretari velis, Heva cum aſpiratione graviori ſerpentem fœminam ſignificat. Ἐυάζειν ergo in ſacris Bacchi eſt Evam omnium noſtri parentem celebrare, quæ a Syris, ſerpentis fœminæ ſymbolo, exprimebatur, quia a ſerpente fuit decepta.

De voce Σαβοὶ, Deoque σαβαζίῳ legendus Voſſius, de idolol. lib. 2. cap. 14.

Ἄτὴς ὕης, explicantur ab eodem Voſſio, de idolol. lib. 2. cap. 52. Inarticulatus erat Ululatus ſive ὀλολυσμὸς: qui Æſchini in initiationibus exprobatur a Demoſthene, Orat. de corona: ἐπὶ τῷ μηδένα πώποτε τηλικοῦτον ὀλολύξαι σεμνυνόμενος. Καὶ ἔγωγε νομίζω. μὴ γὰρ οἴεσθ' αὐτὸν φθέγγεσθαι μὲν οὕτω μέγα, ὀλολύζειν δ' οὐχ ὑπέρλαμπρον. *Id tibi laudi ducens, quod nemo unquam tantum ululaſſet: idque & ego puto. Nolite enim credere, cum tam clare loquatur, eum non clariſſime ululare.* Tales ſonos edebat Erichtho apud Lucanum. lib. 6.

Tunc vox, Lethæos cunctis pollentior herbis
Excantare Deos, confundit murmura primum
Diſſona, & humanæ multum diſcordia linguæ.
Latratus habet illa canum, gemituſque luporum,
Quod trepidus bubo, quod ſtrix nocturna queruntur,
Quod ſtrident, ululantque feræ, quod ſibilat anguis,
Exprimit, & planctus illiſæ cautibus undæ,
Sylvarumque ſonum, fractæque tonitrua nubis.
Tot rerum vox una fuit. mox cætera cantu
Explicat Hæmonio, penetratque in Tartara lingua.

Alias etiam ſubmiſſâ voce precabantur. Julian. Miſopog. πρέποι δ' ἂν ἀνδράσι σωφροσύνῃ κεκοσμημένοις, ἐυκτικῇ τε ἔυχεσθαι εἰδόσι, σιγῇ παρὰ τῶν θεῶν αἰτουμένοις τὰ ἀγαθὰ, τοῦτον οὖν ἀκροᾶσθαι τὸν νόμον ὁμήρου, Σιγῇ ἐφ' ὑμείων. *Decebat ſane bonos & modeſtos viros, & fauſta precari ſcientes, cum ſilentio bona a Diis petere, & hanc certe Homeri legem audire:* Inter vos tacite. Euripid. Electr. Δεσπότης δ' ἐμὸς τἀναντίον ἐυχεῖτ', οὐ γεγωνίσκων λόγους. *Dominus vero meus contraria precabatur, non clare verba pronuncians.* Sophocl. Electr. Κλύοις ἂν ἤδη Φοῖβε προστατήριε κεκρυμμένην μου βάξιν. Qui orandi modus diſplicuit Pythagoræ, cujus inter præcepta eſt:

eſt: μετὰ φωνῆς εὔχεσθαι. *Oportere clare & vocaliter precari.* Clem. Alex. 4. Strom. τί τοίνυν οἱ πυθαγόρειοι βουλόμενοι, μετὰ φωνῆς εὔχεσθαι κελεύουσιν, ἐμοὶ δοκεῖ, οὐχ' ὅτι τὸ θεῖον ᾤοντο μὴ δύνασθαι τῶν ἡσυχῇ φθεγγομένων, ἐπαΐειν, ἀλλ' ὅτι δικαίας ἐβούλοντο εἶναι τὰς εὐχὰς, ἃς οὐκ ἄν τις αἰδεσθείη ποιεῖσθαι πολλῶν συνειδότων. *Quid igitur Pythagorei volunt, clara voce precari jubentes? Meo judicio non quia numen non poſſit audire tacite aut ſubmiſſe precantes: ſed quia cenſebant juſtas debere eſſe peces, & quas nemo vereretur palam concipere, multiſque conſciis.* Cicero, orat. pro L. Manil. *Neminem unquam tam impudentem fuiſſe, qui a Diis immortalibus tot & tantas res tacitus auderet optare.* Plutarch. de defect. orac. *Apollinem alii de theſauris aut hereditatibus, aut inceſtis nuptiis conſulunt, ut plane refellatur Pythagoras, qui dixit, homines, quando Deos adeunt, fieri meliores. Illi vero, quos animi morbos, coram graviore aut ætate maturo recondere & abnegare decebat, hos detectos & apertos ad Deum deferunt.* Scilicet ſic loquendum cum hominibus, tanquam Dii audiant: ſic cum Diis, tanquam homines audiant. quæ enim hæc dementia eſt, turpiſſima vota Diis inſurrare, ſi quis admoverit aurem conticeſcere, & quod ſcire hominem nobis, Deo narrare? *Senec. epiſt. 10. Macrob. Saturn. lib. 1. cap. 7.* Talem hypocritam, aliud clara, aliud ſubmiſſa voce proferentem deſcribit Horatius, lib. 1. epiſt. 16.

Vir bonus, omne forum quem ſpectat & omne tribunal,
Quandocunque Deos vel porco, vel bove placat,
Jane Pater clare, clare cum dixit Apollo;
Labra movet, metuens audiri: Pulchra Laverna,
Da mihi fallere, da juſto ſanctoque videri,
Noctem peccatis, & fraudibus objice nubem.

Et Perſius: ſat. 2. *Mens bona, fama, fides, hæc clare & ut audiat hoſpes,*
Illa ſibi introrſum, & ſub lingua murmurat: o ſi
Ebullit patrui præclarum funus. &c,

Uſitatiſſimum fuit parvo murmure Deos precari. Ovid. metam.

Reſtitit, & parvo, faveas mihi, murmure dixit
Dux meus, & ſimili, faveas mihi, murmure dixi,

Lucian. Necyom. ἐκάθηρέ τε με, καὶ ἀπέμαξε, καὶ περιήγνιζε δαδὶ, καὶ σκίλλῃ, καὶ ἄλλοις πλείοσιν, ἅμα καὶ τὴν ἐπῳδὴν ἐκείνην ὑποτονθορύσας, εἶτα ὅλον με καταμαγεύσας, καὶ περιελθὼν, ἵνα μὴ βλαπτοίμην ὑπὸ τῶν φαντασμάτων. *Purgavit me ſimul atque abſterſit, faceque luſtravit, & ſquilla, tum pluribus itidem aliis, & magicum ſimul illud carmen ſubmurmurans, deinde totum me incantans, & ne a ſpectris læderer, circumiens.* Calaſiris,

Rr apud

apud Heliod. lib. 4. Æthiop. Καὶ τόῡε λιβανωτὸν ἐθυμίων, καί τινα δῆθεν ψιθύροις τοῖς χείλεσι κατευξάμενος, τὴν δάφνην ἐκ κεφαλῆς εἰς πόδας, ἄνω καὶ κάτω πυκνὰ τῆς Χαρικλείας ἐπεσόβουν. *Et thus adolebam, & quædam ſuſurrantibus labris precatus laurum a capite ad pedes Chariclea ſurſum ac deorſum ſubinde commovebam.*

In his omnibus creberrima occurebat Battologia, & πολυλογία, quam in gentilibus reprehendit Servator, *Matt.* 6. 7. quæ proficiſcebatur ex ſumma rerum divinarum ignorantia: quem enim potiſſimum deorum vel dearum orarent, neſciebant: omnes igitur precabantur vel certe plurimos. Servius ad 1. Georg. v. 21. *Poſt ſpecialem invocationem tranſit ad generalitatem, ne quod numen prætereat. More Pontificum, per quos ritu veteri in omnibus ſacris, poſt ſpeciales Deos, quos ad ipſum ſacrum, quod fiebat, neceſſe erat invocari, generaliter omnia numina invocabantur.* Adde quod Pagani crediderunt, Deos ſuos coacervatis elogiis & congeſtis capi titulis. quam ob cauſam Poeta Callimachus inducit Dianam, petentem a Jove patre, cum dono virginitatis nominum ac titulorum multitudinem:

> Δός μοι παρθενίην αἰώνιον, ἄττα, φυλάσσειν,
> Καὶ πολυωνυμίην.

Exiſtimabant ergo ſe μαγγανεύειν πρὸς τὰς θεὰς, id eſt, lenocinium & indecoras blanditias adhibendo, copiaſque verborum, quaſi agmine facto, a Diis, quod petebant impetraturos. Mirum, niſi importunæ iſtæ preces ad Baalem Sidonium fuſæ, quas memorat S. Scriptura, 1 Reg. 18. 26. eundem ad modum conceptæ fuerint. Prophetæ ejus *a mane uſque a meridiem, invocaverunt nomen Baal, dicentes, o Baal exaudi nos.* Continuo ſex horarum ſpatio vix eſt, ut iiſdem tantummodo, quæ lingua populari binæ tantum erant, vocibus, nempe הבעל עננו contenti acclamarent. Neque ea verba aliter, quam uti aliorum, quæ plurima erant, exemplum adduci, eſt iniquum. Tales ſunt preces, quas in urbis periculo concipiunt apud Æſchylum, in ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις, Thebanæ mulierculæ. Et apud Ariſtophanem in Theſmophoriazuſis, ubi mulieres, in ludicro licet argumento, publicos mores ſacrorum exprimunt, Sc: εὐφημ' ἴστω. Et chorus: ἄγε νῦν ἡμεῖς. Sic apud Ovidium, 4. metam.

> —— *Bacchumque vocant, Bromiumque Lyæumque*
> *Ignigenamque, ſatumque iterum, ſolumque bimatrem,*
> *Additur his Niſeuſque, indetonſuſque Thyoneus.*
> *Et cum Lenæo, genialis conſitor uvæ,*

Nyſti-

Nyctileuſque, Eleleüſque parens; & Iacchus, & Euan,
Et quæ præterea per Grajas plurima gentes
Nomina Liber habes. &c.

Geſtus precibus additi vel totiùs erant corporeis, vel quorundam membrorum.

Totùm corpus vel quieſcebat, vel movebatur.

Quieſcebant ſtando, vel ſedendo.

Stabant durante ſacrificio, quem habitum omnes nummi veteres, omnia alia monumenta oſtendunt: notante Scheffero, *ad Jul. obſeq. pag.* 86.

Sedentes autem orabant, ex Numæ, apud Plutarchum, præcepto: Καθῆσθαι προσκυνήσοντας. *Adoraturi ſedeant.* Rex David ſedit coram Domino. 2. *Sam.* 7. ubi Vatablus notat: *Nemini licere ſedenti orare Deum, præterquam Regi.* Sedit tamen & Elias orans ſub junipero. 2. *Reg.* 19. 4. Thucyd. lib. 1. ἱκέται καθεζόμενοι ἐς τὸ ἱεραῖον ἐδέοντο. Plaut. Rud. act. 2. ſc, 3. *I ſane in Veneris fanum huc intro*, Sedentem, *flentemque opprimes.* Propert. lib. 2. eleg. 28.

Ante tuoſque pedes illa ipſa adoperta ſedebit.

Sedentium enim animi tranquilliores ſunt, quare Augures auguria captantes ſedebant: ut & Senatus, cujus *conſilia*, quaſi *conſidia.* Serv. ad 9. Æneid. v. 4.

Sedebant etiam peractis ſacris, ut ait in problematibus Plutarchus, apud quem etiam in vita Numæ, in Aldino exemplari non προσκυνήσοντας, ſed προσκυνήσαντα lectum eſſe notat Eraſmus in Adagiis.

Motus totius corporis vel Certus erat vel Vagus.

Prior vel in Orbem fiebat, vel ad Solem orientem.

In orbem adoraturi circumagebantur rurſus ex Numæ præcepto: προσκυνεῖν περιφερόμενος. Cujus ritus tres a Plutarcho rationes aſſignantur: Prima eſt ab ipſius mundi motu circulari: ad imitationem cœli, quem Deum credebat antiquitas, perpetua vertigine circumacti. Altera eſt converſio ad orientem, de qua paulo poſt. Cum enim ſacra exortum Solis ſpectent, qui adorat vertens ſe circumacto corpore ad orientem, videtur ſe ad Deum convertere orbem conficiens. Tertia eſt fortunæ inſtabilitas: quaſi hac circumgyratione ſignificare voluerint, cum omnia in rebus humanis ſint inconſtantia, ſe, quocumque Deus vitam noſtram verterit ac volverit, ejus providentiam alacriter ſecuturos: quod & Ægyptii per rotas hieroglyphice notarunt. Motus hic dextrorſum fiebat. Plaut. Curcul. *Si Deos ſalutes, dextrovorſum*

cenſeo. Apud Athenæum, *lib.* 4. *cap.* 13. Poſſidonius de Celtarum moribus: τοὺς θεοὺς προσκυνοῦσιν, ἐπὶ τὰ δεξιὰ στρεφόμενοι. Plinius tamen ait Gallos religioſius credidiſſe, ſi in Lævum corpus circumegerint. *lib.* 28. *cap.* 2. Val. Flacc. lib. 8. Argon.

—— Ut dextrum pariter vertantur in orbem.

Marcellus tamen, teſte Plutarcho, cum equus ejus ululatu hoſtium expavefactus retro ceſſiſſet, ne ea res a militibus in omen verteretur, in ſiniſtram flexit, ſolemque adoravit. Stat. 6. Theb. de funebri decurſione:

Luſtrantque, ex more, ſiniſtro Orbe rogum.

Converſio ad Solem orientem illuſtris eſt. Æneas ſe luſtraturus, 8. Æneid.

Ætherii ſpectans orientia Solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis Suſtulit.

Lucian. Necyom. ἔλυε καλάγων ἐπὶ τὸν εὐφράτην, ἕωθεν πρὸς ἀνατέλλοντα τὸν ἥλιον. Cratinus in Chirone, citatus Nat. Comiti, Mythol. lib. 1. cap. 14.

Ἄγε δὴ πρὸς ἕω πρῶτον ἁπάντων ἵστω.
Καὶ λάμβανε σχῖνον μεγάλην.
Age vero ad auroram primum omnium conſiſte,
Et cape manibus juncum magnum.

Hinc proverbium: πλείους προσκυνοῦσι τὸν ἀνατέλλοντα, ἢ τὸν δύνοντα. Plures ſcilicet ſectantur *Spem ſurgentis Iuli.* quod Tiberius Macroni oggeſſit apud Dionem, lib. 58. fin. Εὖγε τὸν δυόμενον ἐγκαταλιπὼν, πρὸς τὸν ἀνατέλλοντα ἐπείγῃ. *Bene tu, qui Sole occidente relicto ad orientem properas.* M. Antoninus Philoſophus, militum tribuno ſignum petenti, ibid. lib. 71. Ἄπελθε πρὸς τὸν ἀνατέλλοντα, ἐγὼ γὰρ ἤδη δύομαι. Sic Syllæ Pompejus, *Plut. in Pomp.* Plato. 10. de legg. Ἀνατέλλοντος τε ἡλίου καὶ σελήνης, καὶ πρὸς δυσμὰς ἰόντων προσκυλίσεις ἅμα, καὶ προσκυνήσεις ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων πάντων. *Oriente Sole & Luna iiſdemque occidentibus, inclinationes & adorationes ſunt Græcorum & Barbarorum omnium.* ubi & Occidentis fit mentio, ſic enim fiebat antiquis. Circe, 14. metam.

Tum bis ad occaſum, bis ſe convertit ad ortum.

Hyginus de limitibus: *Antiqui architecti in occidentem templa recte ſpectare ſcripſerunt. Poſtea placuit omnem religionem convertere, ex qua parte cæli terra illuminatur.* 12. Æneid.

Illi ad ſurgentem converſi lumina Solem.

Ipſa

Ipſa porro templa Orientem ſpectaſſe probat Nat. Comes, *mythol. l.* 1. *cap.* 10. Muhammedani, ex legiſlatoris ſui præſcripto, primo templum Hieroſolymitanum oraturi ſpectabant: deinde, ut ſe majori diſcrimine a Judæis diſtinguerent, Meccam verſus facies converterunt. *Hoornb. ſumm. controv. lib.* 3. Chriſtiani in ſacris ſuis orientem quoque prætulerunt, levieulis quibusdam ratiunculis moti, quas videre eſt apud *Guidonem de Monteroch. in manip. curat.* Thomam Aquin. 1. 2. *quæſt.* 102. *art.* 4. *ad* 5. Baron. *ad A. C.* 57. *num.* 103. Schedium, *de Diis German. ſyng.* 2. *cap.* 30. Voſſium, *de idolol. lib.* 2. *cap.* 3. Vœtium, *diſput. ſelect part.* 3. *pag.* 269 —— 278.

Motus totius corporis Vagus eſt Saltatio; Non laſciva illa, quæ non ſobrii, ſed inſani eſt, extrema comes intempeſtivi convivii, amœni loci, multarumque deliciarum: Verum rudis illa antiquorum, & religioni aptior. Ipſe David Deo O. M. placuit non propter ſaltum, ſed propter affectum, ut Bernardus loquitur.

Saltationem ſacram ἀμφισβητουμένην vocat Plato, 6. *de legg.* quia neque eſt πολεμικὴ, neque εἰρηνικὴ, quæ ſaltationum ſpecies ἀναμφισβητήτως id eſt, ſine controverſia ad Politicam pertinent. Matronæ, teſte Servio, (*ad.* 4. *Æneid. v.* 62.) circa aras, faculas tenentes, ferebantur quaſi cum quodam geſtu: unde Salluſtius: *Saltare elegantius, quam neceſſe eſt proba*; quod ſcilicet Sempronia a genuina probitate ad levitatem in ſaltando deflexiſſet. Minuſculum ſacrum dicebant in ſacrificii genere illo, quo veteres aras circuibant, revertebantur, & deinde conſiſtebant. Sic Dido, 4. Æneid.

Aut ante ora Deum pingues ſpatiatur ad aras.

Ovid. 7. metam. —— *Sparſis Medea capillis*

Bacchantum ritu flagrantes circuit aras.

Horat. de art. Poet. v. 232. *Ut feſtis matrona moveri juſſa diebus.*

Apul. lib. 11. *Per diſpoſitas aras circumiens ſacerdos rem divinam procurat.* In pompa ſacra, deſcripta Heliodoro, lib. 3. Æthiop. Τοσοῦτον δέ τι τῆς ἐμμελείας περιῆν τοῖς χοροῖς, καὶ οὕτω συμβαίνων ὁ κρότος τοῦ βήματος πρὸς τὸ μέλος ἐρρυθμίζετο, ὡς τὸν ὀφθαλμὸν τῶν ὁρωμένων ὑπερφρονεῖν ὑπὸ τῆς ἀκοῆς ἀναπείθεσθαι μεταβαινούσαις ἀεὶ ταῖς παρθένοις τοὺς παρόντας, ὥσπερ ὑπὸ τῆς κατὰ τὴν ᾠδὴν ἠχοῦς ἐφελκομένους. *Tantum concinnitatis inerat in choreis, & ſic ſtrepitus ſaltationis ad cantum quadrabat, ut oculi in contemtum eorum quæ cernebantur ab auditu adducerentur: & ii, qui aderant, virgines ſemper tranſeuntes, tanquam a ſono cantus pertracti, ſequerentur.*

Verum antiqua ille ſimplicitas defecit paulatim. Primum enim ſine carmine ullo, ſine imitandorum carminum actu Ludiones ex Hetruria acciti, ad tibicinis modos ſaltantes, haud indecoros motus more Thuſco dabant. imitari deinde eos juventus, ſimul inconditis inter ſe jocularia fundentes verſibus cœpere, nec abſoni a voce motus erant. Accepta itaque res, ſæpiuſque uſurpando excitata. Hiſtriones non ſicut ante Feſcennino verſu ſimilem incompoſitum temere ac rudem alternis jaciebant: ſed impletas modis ſatyras, deſcripto jam ad tibicinem cantu, motuque congruenti peragebant. *Liv. lib. 7. cap. 2.* Inſignis eſt pompa, quam deſcribit Livius, lib. 27. cap. 2. *Ab æde Apollinis boves fœminæ albæ duæ porta Carmentali in urbem ductæ, poſt eas duo ſigna cupreſſea Junonis Reginæ portabantur. tum ſeptem & viginti virgines, longam indutæ veſtem, carmen in Junonem Reginam canentes ibant, illa tempeſtate forſitan laudabile rudibus ingeniis, nunc abhorrens & inconditum ſi referatur. Virginum ordinem ſequebantur decem viri coronati laurea, prætextatique. a porta Jugario vico in forum venere. in foro pompa conſtitit, & per manus reſte data, virgines ſonum vocis pulſu pedum modulantes inceſſerunt. inde vico Tuſco, Velabroque per Boarium forum in clivum Publicium, atque ædem Junonis Reginæ perrectum. ubi duæ hoſtiæ ab decemviris immolatæ, & ſimulachra cupreſſea in ædem illata.*

Salii quoque Martis Sacerdotes Ancylia per urbem, canentes carmina, cum tripudiis, ſolennique ſaltatu ferebant: unde iis, ut & *Præſuli* nomen. 3. Faſt.

> *Jam dederat Saliis (a ſaltu nomina dicta)*
> *Armaque, & ad certos verba canenda modos.*

De Aſcoliaſmo, *cap.* 18. dixi. Romani, cum teſte Servio, *ad 3. Æneid. v.* 279. nec ſacrificiis, nec ludis Matrem Deum placare poſſent, ſenex quidam ſtatutis ludis Circenſibus ſaltavit, unde proverbium: *Omina ſecunda, ſaltat ſenex*, Demoſthenes, *orat. de corona*, Æſchinem ἐπορχύμενον ſaltitantem, & Hyes Attes, Attes Hyes clamitantem deſcribit. Lucianus dialogo περὶ ὀρχήσεως, ſaltationem Diis ac Heroibus Homericis gratam fuiſſe ait: ſed & in ſacris ejus uſum fuiſſe oſtendit: ὅτι τελετὴν ἀρχαίαν ὐδεμίαν ἐςὶν εὑρεῖν ἄνευ ὀρχήσεως, Ὀρφέως δηλαδὴ καὶ Μυσαίυ, καὶ τῶν τότε ἀρίςων ὀρχηςῶν καταςησαμένων αὐτὰς, ὡς τὶ κάλλιςον, καὶ τῦτο νομοθετησάντων σὺν ῥυθμῷ καὶ ὀρχήσει μυεῖσθαι. ὅτι δ' ὕτως ἔχει, τὰ μὲν ὄργια σιωπᾶν ἄξιον, τῶν ἀμυήτων ἕνεκα. ἐκεῖνο δὲ πάντες ἀκύυσιν, ὅτι τῦς ἐξαγορεύοντας τὰ μυςήρια, ἐξορχεῖσθαι λέγυσι οἱ πολλοί. Ἐν Δήλῳ δὲ γε ὐδὲ αἱ θυσίαι ἄνευ ὀρχήσεως, ἀλλὰ σὺν ταύτῃ, καὶ μετὰ

μυσι-

μυσικῆς ἐγίνοντο. Apud veteres nullæ unquam celebratæ feſtivitates, aut ceremoniæ citra ſaltationem. quippe quas ab Orpheo & Muſæo, optimis ſaltatoribus conſtitutas fuiſſe ſatis certe conſtat, qui & hoc, ut cætera omnia, velut honeſtiſſimum, legibus ſanxerunt, initiari cum rhythmo & ſaltatione. Quod autem hoc ita ſe habeat, reticenda erant orgia, propter profanos nondum initiatos. Illud autem omnes audiunt, quod illi, qui myſteria enuntiaſſent, plerique eos deſaltaſſe *dictitarent. In Delo autem nulla ſacra peragebantur ſine ſaltatione, ſed & cum illa & Muſica fiebant.* De ſaltatione in ſacris inſulæ Deli, meminit quoque Callimachus hymno in Delum, circa finem

Καὶ γναμπτὸν ἕδος σκολιᾶ λαβυρίνθυ
Πότνια σὸν περὶ βωμὸν ἐγειρομένυ καθαρισμῦ
Κύκλιον ὠρχήσαντο χορῦ δ' ἡγήσατο Θησεύς.

Pergit deinde Lucianus: τί σοι τὺς ἕλληνας λέγω, ὅπυ καὶ Ἰνδοὶ ἕωθεν ἀναστάντες, προσεύχωνται τὸν ἥλιον, ὐχ' ὥσπερ ἡμεῖς τὴν χεῖρα κύσαντες, ἡγύμεθα ἐντελῆ ἡμῶν εἶναι τὴν εὐχήν· Ἀλλ' ἐκεῖνοι πρὸς τὴν ἀνατολὴν στάντες ὀρχήσει τὸν ἥλιον ἀσπάζονται, σχηματίζοντες ἑαυτὺς σιωπῇ, καὶ μιμύμενοι τὴν χόρειαν τῦ θεῦ. καὶ τῦτ' ἐστιν Ἰνδῶν καὶ εὐχὴ, καὶ χόροι, καὶ θυσία διὸ καὶ τύτοις ἱλεῦνται τὸν θεὸν καὶ ἀρχομένης καὶ δυομένης ἡμέρας. *Quid vero Græcos dico, cum Indi quoque, poſtquam mane e ſtrato ſurrexerint, Solem adorent, non ſicut nos, manu deoſculata, perfectam precationem arbitramur: verum illi ad orientem converſi, ſaltatione Solem ſalutant, ſilentio ſeipſos conformantes, Dei choream imitari conantur. Hæc Indorum precatio, & chori, & ſacrificium. His Deum placare ſolent & mane & veſperi.* Deinde de ſacris Dionyſiacis ait: ὅτι ὄρχησις ἐκεῖνα πάντα ἦν. Ac tria eſſe dicit ſaltationum genera: κόρδακος, καὶ σικιννίδος, καὶ ἐμμελείας. Legatur & Cœlius Rhodig. *lib. 5. lect. antiq. cap. 3. & 4.* item Scaliger, *Poet. lib. 1. cap. 18.*

Quid autem in ſaltatione ſacri? Docet id Servius, *ad Eclog. 5.* Volebant ſcilicet majores nullam eſſe partem corporis, quæ religionem non ſentiret. Nam cantus ad animam, ſaltatio ad mobilitatem pertinet corporis. Atque hæc de totius corporis geſtibus

Membris etiam quibuſdam ſuperſtitioſam animi reverentiam expreſſerunt, ubi inprimis conſideratur motus membri principalis, capitis ſcilicet, totius, & quarundam ejus partium.

Totum caput, comamque jactabant, rotabant. Apul. lib. 8. *Denique capite demiſſo, cervices lubricis intorquentes motibus, crineſque pendulos rotantes in circulum.* Lucianus in Aſino dixit: τὴν κεφαλὴν κάτωθεν ἐκ

τῦ

τῦ αὐχένος ἑλίσσειν. Theodoretus lib. 10. de orac. *Feſta vero & ſacrificia, ceu nefandos & horribiles quoſdam dies, in quibus caro cruda comeditur, & diſtractiones corporum fiunt, cum jejuniis & fatigationibus, & ad ſacra ipſa obſcœna verba funduntur, aliaque fiunt inſania agentium ſe cum turbatione cerviciſque jactatu.* Dio Chryſoſtomus orat. 1. de regno, ait conſuetudinem eſſe τῶν λεγομένων ἐνθέων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἀσθμαίνειν, καὶ περιδινεῖν τὴν κεφαλὴν, καὶ πειρᾶσθαι δεινὸν ἐμβλέπειν, *virorum & mulierum, quæ dicantur Deo plenæ, anhelare, caput jactare, ad torvitatem vultum componere.* Hieron. in epitaph. Paulæ matris: *Cernebat ante ſepulchrum ſanctorum, ululare homines more luporum, vocibus latrare canum, fremere boum, ſibilare ſerpentum, mugire: alios rotare caput. & poſt tergum terram vertice tangere.* Solenne hoc fuit Sacerdotum matris Deum, qui Galli dicti, non a Gallo Phrygiæ fluvio; ſed ab Hebræo גלל quod volvere & rotare eſt, unde & Gilgal ſortium eſt nomen, *Joſ.* 5. 8. quod opprobrium Ægypti per circumciſionem eſſet devolutum ab Iſraele.

Inter capitis partes geſtus oculorum & oris ſpectantur.

Oculi lachrymis Deos placabant. Apud Athenienſis ἐλέους βωμὸς Miſericordiæ ara ſanguine indelibata. Statius, 12. Theb.

> *Parca ſuperſtitio, non thurea flamma, nec altus*
> *Accipitur ſanguis, lachrymis altaria ſudant.*

Lege Voſſium, de idolol. lib. 8. cap. 14.

Ore oſculabantur: Lucianus περὶ θυσιῶν ὁ δὲ πένης ἱλάσσατο τὸν θεὸν, φιλήσας μόνον τὴν αὐτῦ δεξιάν. Geſtum ipſum expreſſit Apulejus, lib. 4. metam. *Et admoventes oribus ſuis dextram, priore digito, in erectum pollicem reſidente, ut ipſam porſus Deam Venerem, religioſis adeo rationibus venerabantur.* Hoc eſt *adorare* item *baſia jactare.* Sic intellige loca S. Scripturæ. 1. Reg. 19. 18. Job. 31. 27. videantur *Voſſ. de idolol. lib. 2. cap. 3. Lipſ. elect. lib. 2. cap. 6. Druſ. obſervat. lib. 1. cap. 20. Saubert. de ſacrif. cap. 12. Ouzeel. ad M. Felicem.*

Manibus, quoque religionem oſtendebant: ararum anſas tenendo. Æneid. 6. v. 124.

> *Talibus orabat dictis araſque tenebat.*

Ovid. 1. amor. el. 4. *Tange manu menſam, tangunt quo more precantes.* Deos inferos demiſſis ad terram manibus invocabant. ut Althea mater Meleagri: Iliad. 1. v. 564.

> Πολλὰ δὲ καὶ γαῖαν πολυφόρβην χερσὶν ἀλοία,
> Κικλήσκυσ' Ἀΐδην, καὶ ἐπαινὴν Περσεφόνειαν.
> *Multum autem, & terram multa nutrientem manibus pulſabat,*

In-

Invocans Plutonem, & gravem Proſerpinam.

Cœleſtes autem ad cœlum levatis: 1. Æneid.

Dulpices tendens ad ſidera palmas,

4. Æneid. *Multa Jovem manibus ſupplex oraſſe ſupinis.*

Horat. lib. 3. od. 23. *Cælo ſupinas ſi tuleris manus.*

Nec minus Genibus. Althea apud Homerum loco ſupra dicto orat Πρέχνυ καθεζομένη. *In genua conſidens.* Senec. de vit. beat. cap. 27. *Cum aliqua genibus per viam repens ululat, laurumque linteatus ſenex, & medio lucernam die præferens conclamat iratum aliquem Deorum.* Tibull. lib. 1. eleg. 2.

Non ego tellurem genibus perrepere ſupplex.

Juven. ſat. 6. *Totum Regis agrum nuda & tremebunda cruentis*
Erepet genibus.

Quin etiam abominatione verbis factisve indicata, putabant miſelli gentiles ſignum aliquod triſte eludi, & oſtenſum periculum evitari poſſe. Plin. lib. 28. cap. 2. *In Augurum diſciplina conſtat, neque ulla auſpicia pertinere ad eos, qui quamque rem ingredientes, obſervare ſe ea negaverint: quo munere divinæ indulgentiæ majus nullum eſt.* Hinc dicterium: εἰς κεφαλήν σοι. *Incaput tuum*, ſc. omen hoc redeat. 2. Æneid. *Quod Dii prius omen in ipſum Convertant.* Senec. conſol. ad Marciam: *Quis non ſi admoneatur, ut de ſuis cogitet, tanquam dirum omen reſpuat, & in capita inimicorum, aut ipſius intempeſtivi monitoris abire illa jubeat?* vide Proverbium: *Hoſtibus eveniat*, a Junio & Braſſicano explicatum: & *Briſſon. form. pag.* 92. 93.

Reipſa etiam & factis inſectantes deteſtabantur id, quod ſiniſtrum aliquid portendebat. Si enim vel avis inebra, vel aliud infauſtum animal occurriſſet, periculo ſe defunctos arbitrabantur, ſi id lapidibus petiſſent ac feriiſſent. Auguſt. lib. 2. de doctr. Chriſt. cap. 20. *Si junctim ambulantibus amicis lapis, aut canis, aut puer medius intervenerit; atque illud quod lapidem calcant, tanquam diremtorem amicitiæ, minus moleſtum eſt, quam quod innocentem puerum colapho percutiunt, ſi pariter ambulantibus intercurrerit. Sed bellum eſt, quod aliquando pueri vindicantur a canibus: nam plerumque tam ſuperſtitioſi ſunt quidam, ut etiam canem, qui medius intervenit, ferire audeant, non impune: namque a vano remedio, cito interdum ille percuſſorem ſuum ad verum medicum mittit.* Planiſſime Dio Chryſoſt. orat. 34. Ἀνὴρ Φρὺξ ἐπὶ κλίνης ἐβάδιζεν, ὡς δ' ἐθεάσατό τινα κορώνην, οἰωνισάμενος (οἱ γὰρ Φρύγες τὰ τοιαῦτα δεινοὶ) λίθῳ βάλλοι, καὶ πῶς τυγχάνει αὐτῆς. πάνυ ἥδη, νομίσας εἰς ἐκείνην τετράφθαι τὸ χαλεπόν. *Homo*

 Phryx

Phryx jumento vehebatur: qui cornice aſpecta, ominis loco rem ducens (nam Phryges talium obſervatione excellunt) lapide cornicem petit. accidit, ut, quam petebat, feriret: ille gaudere ſupra modum, quod crederet in ipſam malum eſſe verſum. Hinc mos ille veterum notatus Apulejo, lib. 3. metam. *Quid? quod & iſtas nocturnas aves, cum penetraverint Larem quempiam, ſollicite prehenſas foribus videmus adfigi; ut quod infauſtis volatibus familiæ minantur exitium, ſuis luant cruciatibus.* Inter ſuperſtitioſi haracteres hoc refert Theophraſtus, cap. 17. *Si viam felis eo ingrediente tranſcurrerit, non ante progredietur, quam alius prior tranſierit, aut ipſe tres lapides trans viam miſerit. quaſi in felis caput malum rejiciens.*

Viſorum nocturnorum, mali aliquid portendentium efficaciam impediebant reſpuendo, & procul a ſe amoliendo. exemplum eſt apud Tacit. annal. 1. c. 65. in iſtis de Cæcina: *Ducem terruit dira quies. Nam Quintilium Varum ſanguine oblitum, & paludibus emerſum cernere & audire viſus eſt velut vocantem, non tamen obſecutus, & manum intendentis repuliſſe.* Poſtremis illis verbis cauſa redditur, quare hoc rerum exitu caruerit.

Huc facit & deſputatio. Euripid. Hecub. circa fin.

Ἀπέπτυσ᾽. αὐλῷ ταῦτα σοι δίδωμ᾽ ἔχειν.
Reſpuo. tibi hac tribuo habere.

Vide ſupra cap. 25. Hoc adde ex Scholiaſte Theocriti, qui refert etiam ſua ætate eum morem fuiſſe mulierculis, ut invidiam abominantes in ſinum expuant: adducto & verſu callimachi:

Δάιμων, τί κόλποισι ἐπιπτύουσι γυναῖκες;
O fortuna, ſinum mulier cur conſpuit omnis?

Apud Judæos nomen Dei ad ſputi ejaculationem non memoratur. *Cocc. ſanh. p. 89. Outram. de ſacrif. lib. 1. c. 3. §. 7.*

C A-

CAPUT XXXIV.

Veſtes ſacræ candidæ, lineæ, purpureæ. quid limus? veſtis nigra in magicis. caput velatum. Crines effuſi. caput raſum. ungues reſecti. Vincula ligata: ſoluta. Vincula, i. calcei. Nudipedalia. Nudipedes hæretici. Pythagoræ & Lacedæmoniorum inſtitutum. Veſtis recincta. ſine annulo. Fuga Hederæ. Aurum ante templum depoſitum. An de templo Hieroſolymitano? Palla ſuccincta. cinctus Gabinus. Luperci nudi. In ſacris Veneris ſexus veſtibus mentitus. Lex veſtiaria; Deut. 22. πηχώσεις.

ACtiones, quas Opere ipſo exequebantur, partim antecedebant, partim conſequebantur. Antecedentes quidem pauciſſimæ, præſertim circa veſtitum, cujus conſiderabatur color, induendi ratio, ac tandem ipſa forma. Color placuit inprimis candidus: Ovid. 3. Triſt. eleg. 13.

Scilicet expectas ſolitum tibi moris honorem,
Pendeat ex humeris veſtis ut alba meis.

Tibull. lib. 2. eleg. 1. *Caſta placent ſuperis, pura cum veſte venite,*
Et manibus puris ſumite fontis aquam,

Talis ornatus epheborum feſto die Jovis Caſſii. Julian. Miſopog. Ἀνέπλαττον παρ᾽ ἐμαυτῷ πομπὴν; ὥσπερ ὀνείρατα ὁρῶν ἱερεῖα, καὶ σπονδὰς καὶ χορὺς, καὶ θυμιάματα, καὶ τὺς ἐφήβυς ἐκεῖ περὶ τὸ τέμενος θεοπρεπέστατα μὲν τὰς ψυχὰς κατεσκευασμένυς, λευκῇ δὲ ἐσθῆτι καὶ μεγαλοπρεπεῖ κεκοσμημένυς. *Deinde jam tacitus apud me magnificam aliquam pompam fingebam, & quaſi ſomnians, victimas, libationes, choreas in Deum, thura, pueros in templo, tum animis digniſſime Deo compoſitos, tum veſte candida elegantique illuſtres.* In ſacra Iſidis pompa apud Apulejum lib. 11. metam. *Influunt turbæ ſacris divinis initiatæ, viri fœminæque omnis dignitatis, & omnis ætatis,*

 lin-

lintea veſtis candore puro luminoſi. „ In ſacris enim non laneis uſi ſunt, ſed „ lineis (Voſſius, de idolol. lib. 9. cap. 12.) Unde Herodotus lib. 2. qui „ Euterpe dicitur: Εἵματα δὲ λίνεα φορέουσι αἰεὶ νεόπλυτα, ἐπιτηδεύοντες τοῦτο μάλιστα. *Linea ferunt veſtimenta, ſemper recens abluta, huic rei maxime vacantes.* Hinc Ovid. 1. metam. Sacerdotes Iſidis *turbam linigeram* vocat. Juven. ſat. 6. *linigerum gregem.* Eſt & in ſecundo catalectorum, quos primus Scaliger publicavit:

„ *Carbaſeo poſt hunc artus indutus amictu*
„ *Memphidos antiqua ſacra, Deamque colit.*

„ Atque hinc Deliam ſuam ſic inter Iſiacas conſidere optat Tibullus, „ lib. 1. eleg. 3. quæ ad Meſſallam:

„ *Et mea votivas perſolvens Delia noctes,*
„ *Ante ſacràs lino tecta fores ſedeat:*
„ *Biſque die reſoluta comas tibi dicere laudes*
„ *Inſignis turba debeat in Pharia.*

„ Cur tanto Iſiacis in honore fuerit linum exponit Apulejus, apol. 1. „ *Puriſſimum eſt rebus divinis velamentum: quippe lana, ſegniſſimi corporis* „ *excrementum pecori detracta, jam inde Orphei & Pythagoræ ſcitis* (idem „ apud Herodotem legas lib. 2.) *profanus veſtitus eſt. Sed enim mundiſſima* „ *lini ſeges, non modo indutui & amictui ſanctis Ægyptiorum Sacerdotibus:* „ *ſed opertui quoque inde rebus ſacris uſurpatur.* Laneæ veſtes e pilis fiunt, „ & pediculos generant. Linum contra muudum eſt, quia e terra naſcitur immortali, & veſtem exhibet, tum puram, tum tenuem & minime „ gravantem. Ita Plutarchus, lib. de Iſide & Oſiride. Ac verius omnino, „ quam cum ibidem legas, φορεῖν τὰ λῖνα διὰ τὴν χρόαν, ἣν τὸ λῖνον ἀνθοῦν ἀνίησι, τῇ περιεχούσῃ τὸν κόσμον αἰθερίῳ χαροπότητι προσεοικυῖαν. „ *Ferre veſtimenta linea propter colorem, quem linum florens emittit, cæruleo* „ *colori, mundum æthereum circumdanti ſimilem.* Sane ſimiliter, cur lineum „ Sacerdotis Judaici veſtimentum fuerit, hoc ipſum quod e terra naſcentia ſint pura, rationem eſſe cenſet B. Hieron. in cap. 8. Exod. & epiſt. „ ad Fabiol. quæ eſt de veſte Sacerdotali. Hæc ex Voſſio.

In primitiva Chriſtianorum Eccleſia, recens baptizati candidis utebantur. Lactantius:

Candidus egreditur nitidis exercitus undis,
Atque vetus vitium purgat in amne novo.

Unde & *Dominica in Albis*, quæ Paſcha ſequitur, & *Quaſimodo geniti* dicitur, propter initium ſectionis. 1. *Pet.* 2. 2. Chriſtianiſmo initiatis prælegi ſolitæ.

Ser-

Servius, ad Virg. 12. Æneid. v. 169. *puraque in veſte Sacerdos*, utriuſque coloris, & candidi, & purpurei rationem ediſſerit: *Impolluta & pura dicitur veſtis, quâ feſtis diebus uti ſueverant ſacra celebraturi. Ut neque funeſta ſit, neque fulgorata, neque maculam habet Θ K homine mortuo. Eſt autem linea & purpurea. Purpura maris vicem ad piandum præbet, linum vero fluminis, quia cum vere primum in Oriente flumen inundaſſet, ſponte ſua linum natum eſſe Plinius Secundus dicit. Ideo Magiſtratus & ſacrificaturi togam prætextam habent, & manus ablutas detergere mantilibus curant. Quod & ipſe de Ariſteo ait, 4. Georg.* Oceano libemus, *Et* manibus liquidos dant ordine fontes Germanæ, tonſiſque ferunt mantilia villis. *Ecce mentionem de lino, rurſum purpura:* Purpureo velare comas adopertus amictu. *Item,* velati lino. *Ergo pura lintea vel purpurea bene poteſt intelligi.* Quod vero ultimo loco hic a Servio allegatur ex eodem libro 12. Æneid. *Velati lino*: Idem Servius monet Caprum & Iginum confirmaſſe hoc loco lectionem eſſe corruptam, & Virgilium ita reliquiſſe: *Velati limo.* Limus autem eſt veſtis, qua ab umbilico uſque ad pedes prope tegebantur, hæc autem veſtis habet in extremo ſui purpuram limam, id eſt, flexuoſam, unde & nomen accepit; nam limum obliquum dicimus. Unde & Terentius limis dicit, id eſt, obliquis. Hactenus Servius. Sacerdos matrem Deum loturus purpuratus, 4. Faſt.

Illic purpurea canus cum veſte Sacerdos.

Feſtus: *Pura veſtimenta Sacerdotes ad ſacrificium habebant, id eſt, non obſita, non fulgurita, non funeſta, non maculam habentia.*

In ſacris vero inferorum nigra veſte utebantur. Horatius Canidiam *nigra palla* ſuccinctam vidit. lib. 1. Sat. 8. Apollon. 3. Argon.

Δὴ τότε μέσσην νύκτα διαμμοιρηδὰ φυλάξας,
Ἀκαμάτοιο ῥοῇσι λοεσσάμενος ποταμοῖο,
Οἶος, ἄνευθ᾽ ἄλλων ἐνὶ φάρεσι κυανέοισι
Βόθρον ὀρύξασθαι περιηγέα.
Tunc mediam noctem æquatam obſervans
Magni fluentis lotus fluvii,
Solus ab aliis in veſtimentis atris,
Foveam effode orbicularem.

Sequitur ratio has veſtes induendi. Capite in ſacris plerunque erant tecto, exceptis quæ Saturno, Herculi, Honori, Opi fiebant. Saturno, ut veritatis, quæ nuda eſt, cultori: Herculi, vel quia ipſius Dei, qui in æde operto eſt capite, habitum imitari non liceat: vel quia ſignificare voluerunt, aram maximam Herculis, & vetuſtiſſimas

 illius.

illius ceremonias jam fuiſſe ante adventum Æneæ in Italiam, qui ritum velandi capitis invenerit primus. Honori & Opi ex veteri inſtituto. *vid. Plutarch. quaſt. Rom.* 10, 11, 13. *Macrob. lib.* 1. *cap.* 10. *& lib.* 3. *cap.* 6. *Alex. ab Alex. lib.* 2. *cap.* 22. *Cœl. Rhodig. lect. antiq. lib.* 20, *cap.* 12. *Schegk. præmeſſ. epiſt.* 10.

Cur autem caput in ſacris velandum? Rationem reddit Helenus, 3. Æneid.

> *Purpureo velare comas adopertus amictu,*
> *Ne qua inter ſanctos ignes, in honore Deorum*
> *Hoſtilis facies occurrat, & omina turbet.*

Crines non ligati erant, ſed effuſi. Sic apud Poetas. 4. Æneid. *Crines effuſa Sacerdos.* Medea apud Ovid. 7. Metam. *Nudo humeris infuſa capillis.* Lucan. lib. 1.

> *Hæ lachrymis ſparſere Deos, hæ pectora duro*
> *Afflixere ſolo, laceraſque in limine ſacro*
> *Attonitæ fudere comas.*

Idem, lib. 6. *Vultuſqe operitur crine ſoluto.* Senec. Trag. Med. v. 750. *Tibi more gentis vinculo ſolvam comas.* Item apud Hiſtoricos, alioſque. Livius, lib. 3. cap. 7. *Stratæ paſſim matres, crinibus templa verrentes, veniam irarum cœleſtium expoſcunt.* Idem, lib. 26. cap. 9. *undique Matronæ in publicum effuſæ, circa Deum delubra diſcurrunt, paſſis aras verrentes.* Polybius: αἱ δὲ γυναῖκες παραπορευόμεναι τοὺς ναοὺς, ἱκέτευον τοὺς θεοὺς πλυνοῦσαι ταῖς κόμαις τὰ τῶν ἱερῶν ἐδάφη. τοῦτο γὰρ ἔτος αὐταῖς ἐστὶ ποιεῖν, ὅταν τις ὁλόσχερος τὴν πατρίδα καταλαμβάνῃ κίνδυνος. Mamert. paneg. ad Maximian. *Matres Italæ penſa manibus abjecerunt, parvos liberos abreptos ad templa traxerunt, ibi ædes ſacras paſſo capillo ſuo quæque verrebat.* Apulejus, lib. 5. metam. *Tunc Pſyche uberi fletu rigans Deæ veſtigia, humumque verrens crinibus ſuis.* Hoc præcepiſſe videtur Numa Pompilius lege illa, quæ eſt apud Feſtum in *Pellices*: *Pellex aram Junonis ne tangito. Si tanget Junoni crinibus demiſſis agnum fœminam cædito.* quam tamen legem Fruterius, epiſt. ad Muretum, in contrarium ſenſum explicat, dum hic crines legit non *demiſſos*, ſed *demeſſos*: conjecturæ ejus hæc eſt ratio; quod hac lege non levis quædam pœna pellicibus imponatur. Præterea, quod Numa ut vir ſapientiſſimus & πολιτικώτατος ſanctiſſima conjugii fœdera temere violari omnino noluerit: quin imo graviter admodum in hujusmodi nuptiarum corruptelas animadverterit, juſſeritque eas Junoni, quæ & ipſa pellex eſt, agnum fœminam crinibus demeſſis immolare. crinibus vero demeſſis, ut quod in fœminis honori-

ſicum eſt maxime, iis auferret, cum alioqui in ſacris comtiſſimæ matronæ, & cultu fuerint lætiſſimo: ut Tibullus puellam ſuam Junoni ſacrificaturam inducit, & Deæ commendat, ſic ſcribens:

Natalis Juno; ſanctos cape thuris acervos,
Quos tibi dat tenera docta puella manu.
Tota tibi eſt hodie, tibi ſe lætiſſima comſit,
Staret ut ante tuos conſpicienda focos.

Quo in loco non *Tota*, ſed *Lota* legi malit Fruterius. Crines autem demeſſos, ſive calvitium etiam ad religionem pertinuiſſe patet ex illis quæ ſcribit Voſſius, de idolol. lib. 9. cap. 2. „ de Sacerdotibus Iſidos, qui „ calvi erant, unde de iis Juven. ſat. 6.

„ *Qui grege linigero circumdatus, & grege calvo.*

„ Martial. lib. 12. ep. 29. *Linigeri fugiunt calvi, ſiſtrataque turba.*

„ Calvi autem erant non natura, ſed arte. Quippe depilabantur, quod „ Græcis πιττοῦσθαι, quia fieret hoc pice, ſive reſina: quomodo & Venerei nepotuli ſe depilabant. Hinc Juven. ſat. 8.

„ —— *Quid reſinata juventus*
„ *Cruraque totius facient tibi lævia gentis?*

„ Et meretrices: unde Martialis, lib. 12. epigr. 31.

„ *Nec plena turpis matris olla reſina,*
„ *Summœnianæ qua pilantur uxores.*

„ Ubi *pilari* eſt *depilari*: quomodo & (quod Scaligero jam diu oſtenſum) „ Iſiacos *pilatos* dicit Martialis. Cur vero depilarentur Iſiaci, rationem „ alii ab hiſtoria petunt: alii a morum exemplo. Prior iſtiusmodi eſt, „ quod Iſis regina cum Copti urbe, tum Ægypti principe, mortem „ mariti ſui Oſiridos intellexiſſet, ut luctum faceret teſtatiorem, ſeſe „ totonderit. Imo & ipſam Coptum inde dictam ajunt Græculi; videlicet ἀπὸ τοῦ κόπτειν, quaſi veriſimile ſit, Græcum eſſe nomen antiquiſſimæ civitati, a qua & tota Ægyptus, Græcis Ἄιγυπτος quaſi αἶα „ κόπτου *terra Copti* dicta ſit. Ἠθικὴ vero ratio eſt talis: Ajunt Sacerdotes „ Iſidos caput radere, quia mortalium nullos, æque ac Sacerdotes, deceat tum munditiem animi, cujus ſymbolum eſt illa corporis: tum „ nullis gravari curis ſordidis, quales per capillos ſignantur. Præterquam enim, quod capilli oblongi caput gravant, pili in univerſum, „ tum hominum, tum mutorum animantium naſcuntur ex alimenti excremento: quæ iccirco, ut immunditiem, averſari jubebantur: non „ quaſi hic ſiſtere oporteret, ſed quia hoc ſymbolo monerentur caſtimoniæ, utque pura Deum mente colerent. Atque hanc rationem

„ ad-

„ adducit etiam Plutarchus, libro de Iſide & Oſiride. Ac ſimile eſſe ait, „ quod Heſiodus jubet rem divinam facturos venire *unguibus* prius *re-*„ *ſectis*, quo ſic mundi ad ſacra accedant. *Hactenus Voſſius.*

Ac capite ad pedes devolvor. Dido quidem, 4. *Æneid.* inducitur *unum exuta pedem vinclis*, quoniam hoc agebat, ut ipſa amore ſolveretur, implicaretur autem Æneas, quo caſu nihil non præligabant, ut Ecl. 8.

Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores,
Necte, Amarylli, modo, & Veneris, dic, vincula necto.

Alias autem pedes vinculis ſoluti erant. Val. Flacc. 3. Argon.

Delius hic longe candenti veſte Sacerdos
Occurrit, ramoque vocat: jamque ipſe recenti
Stat tumulo, placida tranſmittens agmina lauro:
Ducit & ad fluvios, & vincula ſolvere monſtrat Prima pedum.

Vincula vero calcei ſunt. Ovid. *Arida de vinclis crura reſolve tuis.* Æneid. 8. *Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis.*
Vincula Tyrrhena ſunt calcei Tyrrheni, explicante Servio, qui antiquitus Senatorum erant; & *mullei* vocabantur. *vid. Voſſ. de idolol. lib.* 4. *cap.* 5.

Nudis ergo pedibus Deos etiam placari poſſe credebant: ideoque cum ſtupebat cœlum, & arebat annus *Nudipedalia* denuntiabantur, ait Tertullianus, de jejunio, cap. 16. & apolog. cap. 40. Matronæ ædem Veſtæ nudis pedibus adibant.
6. Faſt. *Huc pede matronam nudo deſcendere vidi.*
Bello Gallico, Virgines ex ſacerdotio Veſtæ, *nudo pede* fugientia ſacra comitabantur. *Flor. lib.* 1. *cap.* 13. de ſuperſtitioſa luſtratrice, Juven. ſat. 6.

Totum Regis agrum nuda *ac tremebunda* cruentis *Erepet* genibus.
In antiqua eccleſia *Nudipedes* Hæretici, abuſi præcepto Moſi, *Exod.* 3. 5. & Joſuæ, *Joſ.* 5. 15. dato, ac exemplo Jeſaiæ, qui, *cap.* 20. juſſu Dei diſcalceatus inceſſit, nudis ſemper pedibus ambulabant. Imo hunc morem uſitatiſſimum fuiſſe Chriſtianis ſcribit Baronius, *ad A. C.* 57. *num.* 96.

Sed ad gentiles redeo: Quia calcei ex mortuorum animalium pellibus conſuuntur, ſuperſtitioſis immundi videbantur, præſertim ſi ex pecudibus ſua ſponte mortuis fierent, ut Servius ac Feſtus teſtantur.

Inter Pythagoræ ſymbola hoc fertur: Ἀνυπόδητος θύε, καὶ προσκύνει, *ſine calceis ſacrificato, & adorato.* Hoc ab Hebræis, quorum ſacris, ut quibuſdam placet, initiatus fuit, hauſit; illi autem a Moſis & Joſuæ exem-

exemplo, ex quo ſanctuarium calceatis ingredi non licuiſſe colligunt. Juven. ſat. 6.

Obſervant ubi feſta mero pede ſabbatha Reges.

Hæc eo pertinebant, ut quiſque Deum reverenter coleret.

Hic autem decori erant obſervantiſſimi, ne quid oculis non conſpiciendum pateret: Sicut enim Deus præceperat, *Exod.* 20. 26. *Neque adſcendito per gadus ad altare meum: ut detegantur pudenda tua ad illud.* Sic illud æmulati idololatræ: Flaminicam enim ſcalas, plus tribus gradibus, niſi Græcas adſcendere non licebat, ne ulla pars pedum ejus crurumve conſpiceretur, eoque nec pluribus gradibus, ſed tribus, ut adſcenſu duplicis niſus non paterentur extolli veſtem, aut nudari crura, nam ideo & Græcæ ſcalæ dicuntur: quia ita fabricantur, ut omni ex parte compagine tabularum clauſæ ſint, ne adſpectum ad corporis aliquam partem admittant. ideoque Didonem piaculum admiſiſſe ait Servius, ad 4. Æneid. v. 646. dum *Interiora domus irrumpit limina, & altos*
Conſcendit furibunda rogos.

Neque enim altum poteſt eſſe, quod tribus tantum gradibus conſcēditur.

Nunc reliqui corporis indumenta contemplemur. In ſacris nihil præligatum eſſe ſolere, notavit Servius, *ad Æneid. v.* 518. ubi Dido ſacra factura, *in veſte recincta* producitur. Tibull. lib. 1. eleg. 5.

Ipſe ego velatus filo, tunicisque ſolutis,
Vota novem Veneri nocte ſilente dedi.

Sic Themidis oraculum Pyrrhæ & Deucalioni cecinit. 1. metam.

Et velate caput, cinctaſque reſolvite veſtes.

Medea, 7. Metam. *Egreditur tectis, veſtes induta recinctas,*
Nuda pedem, nudos humeris infuſa capillos.

Hac de cauſa *hederam* Flamini Diali neque tangere, neque nominare fas eſt: pro eo, quod edera vincit ad quodcunque ſe applicat. Sed ne annulum quidem ei gerere licebat ſolidum, aut aliquem in ſe habere nodum. *Paulus ex Feſto. Agell. lib.* 10. *cap.* 15. Atque hinc fortaſſe natum proverbium: Μὴ φορεῖν ϛενὸν δακτύλιον. i. e. Arctum annulum ne geſtato. *Ovid.* 4. Faſt.

Uſus abeſt Veneris, nec fas animalia menſis
Ponere, nec digitis annulus ullus ineſt.

Niſi annulos ad corporis ornatum referre malis. Plutarchus in præceptis Politicis ſcribit, templa quædam olim fuiſſe, quæ ingredi nefas fuerit niſi auro ante fores poſito. Unde aliqui colligunt, antiquitatem, cujus judicium incorruptiſſimum fuit, delubra damnaviſſe quæ donariis

Tt magni-

magnificis, & multo auro radiarent. Aliud autem voluiſſe Plutarchum veroſimile eſt, nam eveſtigio addit, etiam ferrum eos depoſuiſſe, ædem qui intrare vellent. Utriuſque cauſa in promtu eſt, nam & ſine auro nummiſque aut ornatu operoſiore adſtare debuerunt, qui Diis ſupplices in loco auguſtiſſimo erant: & rurſum magis ſibi opem omnem in Numine eſſe poſitam intellexere, qui ferro armiſque ſe nudaverant. An vero Plutarchus de templo Hieroſolymitano cogitavit? Sic opinatur P. Cunæus, lib. 2. de Rep. Hebr. cap. 12. quoniam hæc a Thalmudicis tradita ſunt: *Nemo in montem templi veniat cum baculo, aut calceamentis pedum, ſed neque cum mantica, aut pecuniis linteo involutis.* Confer ea quæ ex Maimonide notavit Outramus *de ſacrif. lib.* 1. *cap.* 3. §. 7. Servator noſter, *Marc.* 11. cum reducere priſcum ac fugitivum morem vult, edicit: ἵνα μὴ τὶς διενέγκῃ σκεῦος διὰ τοῦ ἱεροῦ. i.e. Ne quis per templum eat, vaſis ullis, inſtrumentiſve, aut impedimentis onuſtus. Ita enim id, quod σκεῦος dicit, accipit Cunæus, ut ad loculos etiam & aſcoperas, atque ad ea omnia pertineat, quæ oneri exuberant: Putatque Meſſiam, cum propter excellentem ſeculi perverſitatem, vetus hoc inſtitutum exoleviſſet, nummularias, atque eos, qui intenti diſtrahendis mercibus erant, procul a ſacro limine abegiſſe.

Veſtium ſolutioni contradicere videtur Horatius, qui *lib.* 1. *ſat.* 8. Canidiam nigra palla ſuccinctam vidit. Niſi hoc de palla tantum intelligas, quæ quod longior eſſet, ſuccingi, id eſt, attolli debuit, ne greſſum impediret, ut nihilominus cinctura deflueret, quod vel fibula fieri potuit. Sic, teſte Feſto, infibulati ſacrificabant Flamines, idque propter uſum æris antiquiſſimum, æreis fibulis. Apud Heliodorum, *lib.* 2. *Æthiop.* in pompa ſacra Virgines Theſſalæ καλλίζωνοί τε καὶ βαθύζωνοι, καὶ τὴν κόμην ἄνετοι, *pulchra & profunda cinctura, & capillis ſolutis.* Et paulo ante initiatis τὸ ζῶσμα ἑκάστῳ χιτῶνα λευκὸν εἰς ἀγκύλην ἀνέστελλε. *cinctura cuique veſtem albam in nodum colligebat.* Imo cinctu Gabino inſignes erant luſtrationibus operantes. Decius Conſul, cum pro legionibus Romanis ſe devoviſſet, ipſe *incinctus cinctu Gabino*, armatus in equum inſiluit. *Livius lib.* 8. Lucanus *lib.* 1. in deſcriptione ſacri amburbialis:

Turba minor ritu ſequitur ſuccincta Gabino.

Hic cingendi mos ortus Gabiis Campaniæ civitate, ubi cum ſacris operarentur cives, ſubito bello nuntiato, ab aris eo profecti, togis cincti victoriam obtinuerunt. Fiebat toga ſic in tergum rejecta, ut una ejus lacinia revocata hominem cingeret. Vide de ea latius diſſerentem Ferrarium de re veſtiaria.

Vir-

Virgini Veſtali ſacrificanti lacinia togæ in humerum erat rejecta. *Feſtus in Armata.* De Sacerdotum porro veſtitu agit Saubertus, *de ſacrif. cap. 9. 10. 11.*

In Parvis Cereris myſteriis hic mos obtinuit, ut quam quis, dum initiaretur, veſtem forte geſtaſſet, eam ne unquam exueret, donec victa tempore fieret omnino ingeſtabilis. Hinc datus adagio locus: Veſtimenta initiatorum, de iis, quæ attrita prorſus ſunt, nullaque temporum viciſſitudine variantur. *vide C. Rhodig. lect. antiq. lib. 16. cap. 9.* Hæc veſtimenta etiam templis fuere dicata, quod Melanthius, libro de Myſteriis teſtatur. *Πατρῷόν ἐστι ταῖς θεαῖς ἀνιερῶν καὶ τὰς στολὰς τοῖς μύσταις, ἐν αἷς τύχοιεν μυηθέντες.* Imo ex ſtolis ejuſmodi initiatorum, quidam puerulorum faſcias magna religionis opinione conficiebant. *C. Rhodig. ibid.*

Luperci nudi diſcurrebant. Ovid. 2. Faſt.

Ipſe Deus nudus, nudos jubet eſſe miniſtros,
Nec ſatis ad curſus commoda veſtis erat.

Pellibus tamen caprinis cincti, quo habitu, ipſum Dei ſimulachrum, cætera nudum, amictum fuit. *Juſtin. lib. 43.* Ovid. 5. Faſt.

Semicaper coleris cinctutis, Faune, Lupercis,
Cum luſtrant celeres vellera ſecta vias.

Æſchines Demoſthenis antagoniſta ipſe hinnuli pelle indutus initiandos ſimili pelle ſuccinxit, ut ſupra, *cap. 23.* diximus.
Senec. Oedipo. *Mænas Nebride ſacra præcincta latus.* Antigone apud Euripidem, Phœniſſ. fin.

Καδμείαν ᾇ νεβρίδα Στολιδωσαμένα ποτ' ἐγὼ
Σεμέλας θίασον ἱερὸν ὄρεσιν ἀνεχόρευσα.
Heu Cadmeis hinnulorum pellibus
Induta ego aliquando
In montibus Semeles ſaltavi ſacrum tripudium.

Bacchus apud eundem in Bacchis, *Ἀνωλόλυξα, νεβρίδ' ἐξάψας χροὸς,*
Ululavi hinnuli pellem induens corpori. & chorus ibid.

Στικτῶν τ' ἐνδυτὸν νεβρίδων Στέφετε λευκοτρίχων πλοκάμων μαλλοῖς.
Et maculoſorum veſtem hinnulorum Circumdate candidorum capillorum Velleribus. & alibi in eadem tragœdia.

Supereſt veſtium forma, in qua cum ſuperſtitione luxuria certavit. Apulejus, *lib. 11. Metam.* dum ſacris Iſidis initiatur, ornatum ſuum ſic deſcribit: *Mane factum eſt, & perfectis ſolennibus, proceſſi duodecim ſacratus ſtolis, habitu quidem religioſo ſatis, ſed effari de eo nullo vinculo prohibeor:*

hibeor: quippe quod tunc temporis videre præſentes plurimi. Namque in ipſo ædis ſacræ meditullio, ante Deæ ſimulacbrum conſtitutum tribunal ligneum, juſſus ſuperſtiti, byſſina quidem, ſed floride depicta veſte conſpicuus. Et humeris dependebat, pone tergum, talorum tenus, pretioſa chlamyda, quaqua tamen viſeres, colore vario circumnotatis inſignibat animalibus. Hinc dracones Indici, inde gryphes Hyperborei; quos in ſpeciem pinnatæ alitis generat mundus alter. hanc Olympiacam ſtolam ſacrati nuncupant. Ac manu dextra gerebam flammis adultam facem, & caput decora corona cinxerat, palmæ candidæ foliis in modum radiorum proſiſtentibus.

In ſacris Veneris quo molliores haberentur, ſexum quoque mentiti ſunt. Julius Firmicus, *cap.* 4. Aſſyrios Venerem coluiſſe ſcribit: *cui aliter ſervire Sacerdotum ſuorum chorus non poteſt, niſi effœminent vultum, cutem poliant, & virilem ſexum ornatu muliebri dedecorent.* Et paulo poſt: *Quod hoc monſtrum eſt, quodve prodigium? negant ſe viros eſſe, & non ſunt, Mulieres ſe volunt credi, ſed aliud qualiſcunque qualitas corporis confitetur.* Philochorus, apud Macrobium, *lib.* 3. *cap.* 8. Lunæ ſacrificium ait facere viros cum veſte muliebri, mulieres cum virili, quod eadem & mas æſtimatur & fœmina: ideoque Carrenonum Sacerdotes pro Luna *Lunum* dixere. *vide Voſſ. de idolol. lib.* 2. *cap.* 5. Et Deum ἀνδρόγυνον ſomniavit Orpheus. *Lactant. lib.* 4. *cap.* 8, 9. qua de re multis egit idem Voſſius, *lib.* 7. *de idolol. cap.* 6. Apud Argivos feſtum fuit ὑβριςικὸν, in quo mulieres inſolentius in maritos agebant, virilibus indutæ veſtimentis, in memoriam Patriæ ab hoſtibus ſua fortitudine vindicatæ. *Plutarch. de virtutibus mulier. Pauſan. in Corinth.* Apud Coos Sacerdos muliebri veſte amictus, & mitra caput conatus Herculi ſacrum facit: ſicut in Attide viri ornatu muliebri, mulieres virili Veneri rem divinam faciunt. *Alex. ab Alex. lib.* 1. *cap.* 14.

Contra hunc idololatricum morem, Deum legem veſtiariam, *Deut.* 22. 5. promulgaſſe, quorundam opinio fuit. Joſephus ad diſciplinæ militaris præcepta retulit, paulo liberius hunc in modum interpretatus: φυλάσσεσθε μάλιςα ἐν ταῖς μάχαις, ὥςε μήτε γυναῖκα ἀνδρικῇ σκευῇ χρῆσθαι, μήτε ἄνδρα ςολῇ γυναικείᾳ. Sed male: Habet enim divina iſta Lex non tam in militia locum, quam domi & in pace, atque in omni reliqua vita. Nolebat enim ſexus utriuſque apparatum cultumque perverti aut confundi Deus, propterea quod maxime contrarium id honeſtati erat, ad quam ille nos fecit formavitque: Nec aliter cenſet Maimonides, qui lib. de idololatria, cap. 12. §. 8. per interpretem Dion. Voſſium, ſic ait: *Mulier ne ſe ornet virili ornatu; ut imponendo capiti cidarim,*

darim, aut galeam vel induendo loricam. Nec capillos virorum more præcidat. Similiter vir ne muliebri ſe decoret ornatu; ut indutu veſtis verſicoloris, vel monili aureo; iis imprimis locis, ubi ſola mulieres ſic ornantur. Omnia enim æſtimanda pro regionis more. §. 9. Vir qui muliebri, vel mulier quæ virili ſe habitu ornavit, vapulat. Apud alias ſane gentes muliebris ornatus ignominiæ pœnæque loco fuit. Charondas ſeveriſſimus Imperator, milites ſuos, qui ordinem in acie deſeruiſſent, per triduum pro concione ſtolatos deſtituit. *Diod. Sic. lib.* 12. *cap.* 16. Apud Romanos quo pacto ornatæ pro ſuis virtutibus fœminæ ambulaverint, quæ convictæ adulterii erant, vel ex illo Martialis joco manifeſtum eſt:

Thelin viderat in toga ſpadonem;
Damnatam Numa dixit eſſe moecham.

vid. Tertull. de pallio cap. 4.

Multiplex in ſacris fuit coronarum uſus, de quo legendus Cor. Paſchalius, de coronis *lib.* 4. *capp.* 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19. Nullus tamen earum uſus in Mithræ initiis, *vid. Tertull. de coron. milit. cap.* 15.

A corporis ornatu ad ejus inquinamenta tranſeo, quibus etiam ſe Diis ſuis gratificari credebat gentilitas: quo pertinent πηλώσεις καὶ καταβορβορώσεις, quibus quidam utebantur κακοζηλίᾳ Judæorum, a quibus & σαββατισμοὶ in eundem cenſum relati: quos merito irridet Plutarchus, in libro de ſuperſtitione. Faciebant illi ex δειλίᾳ, quod ſancti olim in luctu vel in caſtigationibus, inſternentes cinerem, 2. *Sam.* 13. 19. *Eſt.* 4. 1. *Jer.* 6. 26. *Dan.* 9. 3. Vel ſubſternentes, *Eſt.* 4. 3. *Jeſ.* 58. 5. *Jon.* 3. 6. *Job.* 2. 8. Tum ex humilitate, confitentes ſe nihil eſſe niſi cinerem & pulverem, *Gen.* 18. 27. *Job.* 42. 6. oſtendentes calamitatis ſuæ magnitudinem. *Job.* 30. 19. invitantes miſerationem Dei erga opus ſuum ex pulvere conflatum. *Pſ.* 103. 14. denique & ſpem ſuam ſignificantes, quod eos ex pulvere aliquando reſuſcitaturus eſſet. *Job.* 19. 25.

C A-

CAPUT XXXV.

Circumlatio. Adſperſio. Malluvium. Περιῤῥαντήρια *in templis, in compitis. Aſpergillum ex lauro, oliva, rore marino, hyſſopo. quid* אזוב *De numero pari, impari, inprimis ternario, ſeptenario, etiam denario. Binarius infauſtus. quare Gen.* I. 8. *non legatur :* vidit Deus quod eſſet bonum. *De numero quaternario. Aqua effuſio. Ludi. Scortatio, ſtipes.* Veſtes. *Supplicationes. Lectiſternia.*

VEnio ad illas actiones ſine quibus luſtrationum ſacra nullo modo conſtare poterant : talis inprimis erat circumlatio, quicquid enim vel rei luſtrandæ applicabant, id in orbem ducebant, unde præpoſitio περὶ, cum pleriſque huc pertinentibus vocabulis componitur : ut, περισίαρχος, περιμάττεσθαι, περιθύεσθαι, περιαγνίζειν, περιθειοῦν & περιθείωσις, περικαθαίρειν, περιβάλλεσθαι κάρφος apud Ariſtot. lib. 6. de hiſt. animal. cap. 2. de περικαρφισμῷ gallinarum. In his & ſimilibus ineſt circuitus quædam & ambitus ſignificatio. Ut & in Ambarvalibus, et Amburbialibus. 6. Æneid. -- *ſocios pura circumtulit unda.*
ubi hæc Servius : Circumtulit, *purgavit. Antiquum verbum eſt. Plautus :* pro Larvato te circumferam, *id eſt, purgabo. Nam luſtratio a circumlatione dicta eſt, vel tadæ, vel ſulphuris.* Val. Flac. 3. Argon.

Tunc piceæ mactantur oves, proſectaque partim
Pectora, per medios, partim gerit obvius Idmon.
Ter tacitos egere gradus; ter triſtia tangens
Arma ſimul veſteſque virum.

Graphica hujus ritus deſcriptio eſt apud Claudianum, de ſexto Honorii Conſulatu:

Luſtralem

Luſtralem ſic triſte facem, cui lumen odorum,
Sulphure cæruleo, nigroque bitumine fumat,
Circum membra rotat doctus purganda ſacerdos,
Rore pio ſpargens, & dira fugantibus herbis:
Numina, terrificumque Jovem, Triviamque precatus,
Trans caput averſis manibus jaculatur in Auſtrum
Secum rapturas cantata piacula tædas.

Nec minus ad luſtrationis eſſentiam pertinuit Aſperſio, cui cognata Lotio. Qui enim Diis ſuperis erant ſacrificaturi, ſi fieri poſſet, toti lavabantur; ſin autem, ſaltem manus: at litaturi Diis inferis, tenui aqua tantum irrorabantur, quod colligitur ex Servio, ad 6. Æneid. v. 230. Macrob. lib. 3. Saturn. cap. 1. Utriuſque ergo eadem natura, eædem affectiones, imo & ritus promiſcui. Nam Æneid. 6. v. 229. 230. deſcribitur luſtratio eorum, qui funere polluti erant, ideoque ad Deos inferos pertinebat, ritus autem ad ſuperos, quod ex impare numero colligit Servius: *Licet enim,* inquit, *a funere contraxerint pollutionem, omnis tamen purgatio ad ſuperos pertinet, unde & ait imparem numerum.* vid. ad Ecl. 8. v. 75. Occurrunt hic inſtrumenta, & actionis ipſius repetitio. Inſtrumenta aquam vel continent, vel applicant. Continebatur autem aqua malluvio. Feſtus: *Malluvium latum in commentarium ſacrorum ſignificat, manus qui lavet, a quo malluviæ dicuntur, quibus manus ſunt lotæ.* idem quod χέρνιψ. ſupra *cap.* 16. Alias περιῤῥαντήριον, quam vocem tria ſignificare indicat Bourdelotius, *ad Heliod. Æthiop. pag.* 53. Ipſum aquarium ſive labrum: inſtrumentum aſperſionis, ſive aſpergillum: & aſperſionem ipſam. Labra non in templis tantum, ſed & in foro erant. Locum ex Æſchine adduxit Brodæus miſcell. lib. 1. cap. 38. ὁ μὲν τοίνυν νομοθέτης τὸν ἀςράτευτον, καὶ τὸν δειλὸν, καὶ τὸν λιπόντα τὴν τάξιν, ἔξω τῶν περιῤῥαντηρίων τῆς ἀγορᾶς ἐξείργει. *Legiſlator ſolutum militia, & timidum, & qui ordinem deſeruiſſet extra fori labra abigit.* Cum Catilina M. Marii, a ſe occiſi, caput ad Syllam in foro ſedentem attuliſſet e veſtigio ex amula ſe luſtravit, *(Plut. in Sylla)* quæ ſane prope fuit. Erant & in triviis. Theophraſt. charact. cap. 16. Καὶ ἐπὶ ταῖς τριόδοις ἀπελθὼν ἐπὶ κεφαλῆς λούσασθαι. *Et in compitis antequam inde diſcedat, aqua in caput adſperſa ſe luſtrat.* Mendum hic vidit Caſaubonus.

Inſtrumenta applicantia erant Aſpergilla. Hæc ex lauro fiebant, quæ purificationibus adhiberi ſolebat, ut ait Plin. *lib.* 15. *cap. ult* Ovid. 5. Faſt.

Uda fit hinc laurus, lauro ſparguntur ab uda

Omnia

Omnia quæ dominos ſunt habitura novos.

Spargit & ipſe ſuos lauro rorante capillos, &c.

Et in magicis luſtrationibus. locum ex Heliodoro ſupra, cap. 33. adnotavi. Idem, lib. 6. δάφνης ἀκρέμονι τοῦ αἵματος ἀποψήσασα, τὴν πυρκαϊὰν ἐψέκαζεν. *Lauri ſurculo, ſanguine abſterſo, rogum conſpergebat.* Medea autem, apud Apollonium. 4. Argon. Draconem incantatura, junipero utitur:

Ἡ δὲ μιν ἀρκευθοιο νέον τετμηότι θάλλῳ
Βάπτουσ' ἐκ κυκεῶνος, ἀκήρατα φάρμακ' ἀοιδαῖς
Ῥαῖνε κατ' ὀφθαλμῶν.

Sed hæc ei noviter reciſo juniperi ramo
Intincto venenis lethalibus, cum cantamine Conſperſit oculos.

Chorinæus, 6. *Æneid.* ſocios non lauro, ſed *ramo felicis olivæ* luſtraſſe dicitur. Servius hanc ex Donato rationem reddit: Virgilium ſcilicet hæc propter Auguſtum mutaſſe. Nam nata erat laurus in palatio, eo die quo Auguſtus natus eſt, unde triumphantes coronari conſueverant: propter quam rem noluit dicere laurum ad officium lugubre pertinere. Non alienum ab hoc loco eſt quod narrant Plinius, *lib.* 15. *cap. ult.* & Suetonius, *Galb. cap.* 1. ramulum lauri, quem gallina alba, ab aquila rapta, roſtro tenuerat, & in Liviæ gremium demiſerat, cum pangi placuiſſet, tale lauretum proveniſſe, ut triumphaturi Cæſares inde laureas decerperent: Moremque fuiſſe triumphantibus, alias confeſtim eodem loco pangere: obſervatumque eſſe, ſub cujuſque obitum, arborem ab ipſo inſtitutam elanguiſſe) noviſſimo Neronis anno ſylvam omnem exaruiſſe radicitus. Olivæ autem ramo Chorinæus uſus eſt, quod ea pacis & Dei placati ſit ſignum, quare primo Noacho a columba oblata, quæ hiſtoria, ut & ex ſacris aliæ, inter gentiles non plane abolitæ, ideoque oliva velati oratores; 7. Æneid.

Centum Oratores auguſta ad mœnia Regis
Ire jubet ramis velatos Palladis omnes.

Sic. 11. Æneid. *Jamque Oratores aderant ex urbe Latini,*
Velati ramis oleæ veniamque rogantes.

Hac etiam ſacrificantes utebantur. 5. Æneid.

Ipſe caput tonſæ foliis ornatus olivæ
Stans procul in prora pateram tenet, extaque ſalſos
Porricit in fluctus, & vina liquentia fundit.

Prætera hic olivæ ramus Trojanorum in Miſenum pietatem exhibere videtur. Pietas pacis ac tranquillitatis mater; quod ſignificatur nummo

mo argenteo L. Æmylii Pauli, & C. Terentii Varronis, Quæſtorum Urbanorum, A. U. C. ıↄcıↄ. T. Quinctio Flaminio, & Manio Acilio Balbo Coſſ. cujus meminit Voſſius, de idolol. lib. 9. cap. 39. In eo erat cujuſdam Deæ effigies, cui appoſitum P. ea litera ſignificat Pietatem. Eſt vero Dea inſignis corona oleagina: ſacraque in menſa, averſa nummi parte, itidem repoſitus frondoſus oleæ ramuſculus. Scilicet Pietas parit pacem, cujus olea ſignum eſt. Oliva a Virgilio felix adnominatur, ut infelici oleaſtro opponatur. 3. Georg.

Infelix ſuperat foliis oleaſter amaris.

Quid autem illud, quod præit; *Spargens rore levi?* Kirchmannus, *lib. 3. de funer. Rom. cap.* 9. rorem intelligit marinum, qua auctoritate neſcio. Turnebus, *adv. lib.* 13. *cap.* 21. quanquam ad ſenſum accommodatius eſſe fateatur aquæ adſpergine & rorem intelligere: tamen aſpergillum ex oliva felici fuiſſe factum, partim ex rore marino, non inſcitum exiſtimat, cum & hæc herba ros appelletur. 3. Georg.

Vix humiles apibus caſias, roremque miniſtrat.

Judæi in ſuis luſtrationibus utebantur herba אזוב, hac ſanguine agni paſchalis tincta, ſignabant ſuperliminare domuum ſuarum. *Exod.* 12. Hac Moſes populum in fœderis promulgatione adſperſit. *Exod.* 24. hac purgabantur leproſi. Lev. 14. 52. funere polluti. *Num.* 19. quæ reſpexit David. *Pſ.* 51. 9. *Expiabis me* באזוב *& mundabor*, additis lignis cedrinis, & lana coccinea. conf. *Heb.* 9. 19. Cujus ritus & inſtrumenti rationem Judæi, quamvis alias ſatis curioſi, ſibi non conſtare fatentur. *Hotting. Theol. Judaic. cap.* 8. *ſect.* 2.

Ex hac herba, propter vocis convenientiam, hyſſopum, fecerunt, quam expurgandi vim habere teſtantur Iſidorus, Lemnius, Dodonæus. Rabbinos ſeptem ſpecies enumerare ajunt. Junius ad *Exod.* 12. 21. a Tremellii interpretatione ſe diſcedere profitetur, cum enim antea muſcum vertiſſet, nunc Hebræum אזוב & Tzathar Arabum, complecti dicit hyſſopum, & omnia origani genera, & thymbram, & thymum, & ſaturejam. Salmaſius, explicans locum Joh. 19. 29. ubi Legitur ὑσσώπῳ περιθέντες, cum Matthæus & Marcus habeant καλάμῳ, ex Judæis tria hujus plantæ genera eſſe dicit: Primam אזוב יון hyſſopum Græcanicam, quæ inter עצים ſive δένδρα recenſetur. Alteram אזוב רומי hyſſopum Romanam. Tertiam כוחלי id eſt, nigram, quod foliis ſit nigricantibus. Primam hyſſopi ſpeciem intellexiſſe ait Joſephum, cum dixit Salomonem dixiſſe παραβολὴν ab hyſſopo ad Cedrum, καθ' ἕκαστον εἶδος δένδρου, ubi δένδρον idem quod עץ. Hanc

 Schindle-

Schindlerus in Lexico. & Lemnius in explicatione herbarum Biblicarum, cap. 26. eſſe dicunt quæ alias adiantum, capillus Veneris, parietaria, ruta muraria, Belg. ſteenrupt / vocatur, quæ locis umbroſis & paluſtribus circa parietum aſpergines, & fontium ſpecus enaſcitur, quomodo & deſcribitur 1. *Reg.* 4. 32. De ruta in genere ſcribit Plinius, *lib.* 19. *cap.* 8. eam apricis locis & ſiccis gaudere, & terra quam maxime lateraria.

Ex hac ergo herba apud Judæos aſpergillum fiebat hoc modo, ut ait in Lexico Schindlerus: Faſciculus אזוב tribus cautibus conſtans, filo coccineo ad baculum cedrinum alligabatur. Baculus cedrinus cubiti, faſciculus vero Eſob palmi unius longitudinem habebat. hoc adſpergillo cum ſanguis victimarum, tum aqua luſtrationis aſpergebantur. De Judæorum porro luſtrationibus, vide Saubertum, *de ſacrif. cap.* 11.

Actiones ipſæ non ſine ſuperſtitione ſæpius repetitæ fuerunt: quamvis enim nullam ineſſe efficaciam ſapientibus manifeſto conſtet, maximam tamen virtutem illis tribuerunt gentiles. Parem quidem numerum, ut infauſtum abominati ſunt, cum enim dividi poſſit, mortalem eſſe crediderunt, imparem contra immortalem, qua integer dividi non poteſt. Servius, *ad Ecl.* 8. Varronem teſtem laudat, qui dicat Pythagoreos putare imparem numerum habere finem, parem eſſe infinitum; ideo medendi cauſa, multarumque rerum impares numeros ſervari. Hinc paſtor Virgilianus *Numero Deus impare gaudet.* Parem imperfectum ac mali cauſam exiſtimabant. Apud Homerum ſuperis paria, Inferis imparia traduntur. vide *Saubert. de ſacrif. cap.* 18.

Numerus impar vel ſimplex eſt, vel compoſitus. Simplex, adeoque perfectiſſimus eſt Ternarius, qui ſimpliciter principio, medio & fine conſtat. *Plut.* 9. *ſympoſ. cap.* 3. Imo, ſecundum Ariſtotelem, 1. de cœlo, τὸ πᾶν, καὶ τὰ πάντα τοῖς τρισὶ ὥρισαι. Omnia corpora trinas habent dimenſiones. Poſt: διὸ παρὰ τῆς φύσεως εἰληφότες, ὥσπερ νόμους ἐκείνης, καὶ πρὸς τὰς ἁγιστείας τῶν θεῶν χρώμεθα τῷ ἀριθμῷ τούτῳ. *quapropter hoc a natura numero ſumto, perinde, quadam illius lege, & in Deorum ſacrificiis uti ſolemus.* Primus ternarius omnium reliquorum eſt principium, quia per ſeipſum auctus triangulum conſtituit parium laterum, quæ prima eſt earum figurarum, quæ pluribus conſtant lateribus. Deus O. M. ita ſe in verbo ſuo revelavit, ut tres in unitate divinitatis perſonas pari honore veneremur. Cujus rei manifeſtiſſima, in rerum natura, extant veſtigia. Sed in ipſis gentilium ſacris diabolus, ut Dei ſimia, hoc numero luſit: in Jovis fulmine trifido, Neptuni tridente

dente, Plutonis cane tricipite, adde

Tergeminamque Hecaten, tria Virginis ora, Diana.

quæ & τριπρόσωπος, triformis, trivia. Sic Tres Parcæ, Furiæ, & ſimilia.

Non mirum ergo ſi in ſuis ſuperſtitionibus hunc numerum reſpexerint gentiles. Cæſarem Dictatorem, poſt unum ancipitem vehiculi caſum, ferunt ſemper, ut primum conſediſſet, ter repetito carmine ſecuritatem itinerum aucupari ſolitum. *Plin. lib.* 28. *cap.* 2.

In magicis: Ecl. 8. *Terna tibi hæc primum triplici diverſa colore*
Licia circumdo, terque hæc altaria circum
Effigiem duco, numero Deus impare gaudet.

Iterum: *Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores.*

Theocr. Pharmaceutria.

Ἐς τρὶς ἀποσπένδω, καὶ τρὶς τάδε πότνια φωνῶ.

Ter libo, terque hæc pronuntio myſtica verba.

In ipſis luſtrationum adſperſionibus. Propert. lib. 4. eleg. 9.

Terque meum tetigit ſulphuris igne caput.

4. Faſt. de Claudia: *Ter caput irrorat, ter tollit ad æthera palmas.*

Chorinæus, 6. Æneid. *Ter ſocios pura circumtulit unda.*

Medea, 7. metam. *Ter ſe convertit, ter ſumtis flumine crinem*
Irroravit aquis, ternis & hiatibus ora Solvit.

Apud Athenæum, lib. 1. τρὶς δ' ἀπομαξαμένοισι θεοὶ διδόασιν ἄμεινον. quod de perfrictæ frontis hominibus dici autumat Eraſmus, *prov. Faciem perfricare*. Similis illa ſuperſtitio, de qua Caſaubonus, *ad Athen. lib.* 1. *cap.* 2. tergendi oculos tribus roſarum calyculis, quod auctor Geoponicorum dixit τρισὶ ῥόδων κάλυξιν ἀπομάξασθαι τὰ ὄμματα. In ſacro ambarvali. 1. Georg.

Terque novas circum felix eat hoſtia fruges.

Ternarii numeri encomium comprehendit Auſonius illo grypho, qui eſt XI. idyll.

Numerus impar componitur etiam vel ex impariter imparibus, vel ex pari & impari. Ex impariter imparibus componitur novenarius, ſcilcet repetito ternario. In luſtrationibus uſitatiſſimus. Medea. 7. metam.

Terque ſenem flamma, ter aqua, ter ſulphure luſtrat.

Sic Glaucus mortalitatem depoſiturus 13. metam. -- *Ego luſtror ab illis,*
Et purgante nefas, novies mihi carmine dicto,
Pectora Fluminibus jubeor ſupponere centum.

Religioſus hic numerus, & apud ſuperos, propter novem orbes cœ-

 leſtes

leſtes, & aqud inferos, quibus:

Fata obſtant, triſtique palus inamabilis unda

Alligat, & novies ſtyx interfuſa coercet.

Hinc mortuorum Novendialia, tunc enim defunctis parentabant Romani. 5. Æneid.

Præterea ſi nona diem mortalibus almum.

Aurora extulerit, vid. Cœl. Rhodig. lect. antiq. lib. 22. cap. 8. Ex pari & impari componitur ſeptenarius, qui & ipſe in luſtrationibus obſervatus. Apul. lib. 11. *Confeſtimque diſcuſſa pigra quiete, alacer exſurgo: meque protinus, purificandi ſtudio, marino lavacro trado; ſeptieſque ſubmerſo fluctibus capite; quod eum numerum præcipue religionibus aptiſſimum Pythagoras prodidit*, &c. Multa in hoc numero latentia myſteria enumerat Philo Judæus, libro περὶ κοσμοποιΐας. Clemens Alex. lib. 5. Strom. Gentiles peculiarem in eo virtutem eſſe crediderunt. Macrob. lib. 1. in ſomn. Scipionis. cap. 6. Agell. lib. 3. cap. 10. Hieron. in Amos. cap. 5. Cœl. Rhodig. lect. antiq. lib. 22. cap. 12. Cenſor. de die natal. cap. 7.

Ex duobus numeris imparibus ternario & ſeptenario oritur denarius, qui & in his ceremoniis celebris, ut ex ceremoniis denariis ex Feſto liquet, *vid. ſupr. cap.* 32. de hujus perfectione multa diſſeruntur a Philone Judæo, libro de decalogo, & Joach. Camerario, in commentario Græco, quam ſuper aurea Pythagoræ carmina ſcripſit, & Ovidio, 3. Faſtor.

Annus erat decimum cum luna repleverat orbem,

Hic numerus magno tunc in honore fuit. &c.

Numerum parem a ſacris excluſiſſimum fuiſſe ante dixi: contra ſentit Saubertus de ſacrif. cap. 11. binarium in expiationibus peruſitatum fuiſſe affirmans, ex Ovidio, 4. Faſt.

Bis caput intonſum fontana ſpargitur unda,

Bis ſua faginea tempora fronde tegit.

Imo hunc numerum duplicatum fuiſſe, ex eodem Ovidio judicat, qui ſic canit:

His Dea placanda eſt, hæc tu converſus ad ortus

Dic quater, & vivo perlue rore munus.

Verum hæc ſententiæ noſtræ ne tantillum quidem derogant. Numerum enim binarium infauſti eſſe ominis, ipſe Ovidius indicat, 1. amor. eleg. 12.

Ergo ego vos rebus, duplices pro nomine ſenſi,

Auſpicii

Auſpicii numerus non erat iſte boni.

Duabus enim unitatibus conſtans, principium quidem ac finem habet, caret autem medio. Moſes quidem, hiſtoriam creationis univerſi deſcribens, operibus ſecundi diei non videtur addere ſolennem clauſulam: *Vidit Deus hoc eſſe bonum.* Unde Judæi colligunt, hoc die diabolum cum angelis ſuis deſeruiſſe ſuum principium, atque e cœlo cecidiſſe, adeoque eo ipſo tempore infernum eſſe creatum. Hinc origo proverbii Belgis frequentati, quo ignari ſocordiam ſuam tegere conantur: **Maendaghs ſpoet / ſelden goet.** Gehennam hoc die factam eſſe videre ſe putant in Jeſaia, cap. 30. v. 33. ubi *heſterna die* (*ſecundam* illi interpretantur) Tophet dicitur eſſe creatum. Aliam enim ejus loci mentem eſſe manifeſtum eſt: non enim de inferno, ſed de valle Tophet agitur, quæ erat in conſpectu Hieroſolymorum, impuriſſimis Molochi ſacris dicata, quæ palam ad portam urbis, maximo cum apparatu celebrabantur: Sic Regi Babylonio illuſtriſſimum exitium minatur Vates, quod in oculis Eccleſiæ perficiendum conjugata & affini voce nominat, quo etiam tota ejus ſupplici deſcriptio addita ſpectat. Quod vero hoc *heſterna die* paratum dicitur, ſynecdoche frequens eſt, qua pars temporis proxima, pro toto ſumitur, ut *Gen.* 31. 2, 5. Moſes ait ſecundo die cœlum eſſe creatum, illi vero infernum: quæ nimium quantum diſtant B. Hieronymus dicebat, ideo ſecunda die illud de bonitate operis præteriri, quia binarius myſtice malus eſt; in odium ſcilicet conjugii, quæ ratio merito ridetur. Quomodo enim homo binarium dicat eſſe malum, cum Deus ipſe dicat, non eſſe homini bonum ut ſit ſolus, eoque ei uxorem dederit adjutorium. Imo ſi textum Moſis recte conſideres, ſolennem benedictionem diei ſecundæ revera additam videbis. Nam verba hæc verſus 10. *Et vidit Deus quod eſſet bonum*, pertinent ad diem ſecundum. Ac pro eo quod nunc eſt verſu. 9. *Et dixit*, reſcribendum, *& dixerat*: quandoquidem ſatis conſtat, vocem Hebræam, & ſimiles, nunc præteriti perfecti, nunc pluſquam-perfecti habere ſignificationem. Vel argumento fuerint illa ſeq. cap. verſ. 7.8.9. ubi videas non perfecto ſed pluſquam-perfecto transferri: *Formaverat hominem*: *plantaverat hortum*, *& germinare fecerat.* Atque hæc Voſſii ſententia eſt, lib. 2. de idolol. cap. 67. Adeoque in S. Scriptura ne γρῦ quidem præſidii eſt huic ſuperſtitioni.

In loco Ovidii, quo Saubertus nititur, manifeſtum eſt, Numam duo inſtituiſſe ſacrificia:

—— *Geminas Rex Numa mactat oves.*

Prima cadit Fauno, leni cadit altera Somno.

Ideoque bis ſe ad illa parare neceſſe erat. Non ergo numerus ille binarius, de binaria aſperſione in una Luſtratione; ſed de duabus diverſis luſtrationibus propter geminum ſacrificium capiendus eſt.

Pergo ad quaternarium, ex duobus binariis exſurgentem. Hic Pythagoricis myſticus fuit, per quem ipſe juravit Pythagoras, quem perennem rerum fontem eſſe judicavit. unde in aureis carminibus, ſub ejus nomine circumlatis:

Ναὶ μὰ τὸν ἁμετέρα ψυχᾷ παραδόντα τετρακτὺν
Πάγαν ἀενάου φύσεως.

Multi per τετρακτὺν nomen Dei τετραγράμματον intelligunt, quod Pythagoras a Judæis, præſertim Daniele Vate jam ſeptuagenario, vel a Carmelitis, hoc eſt, Eliæ ac Eliſæi diſciplinam in monte Carmelo profeſſis, didicerit. *vid. Voſſ. hiſt. Philoſ. lib.* 2.

In luſtrationibus hunc numerum obſervatum fuiſſe non arguit Ovidii Carmen. Homines enim docti, qui multa hujus Poetæ exemplaria contulerunt, in plurimis ſic legerunt:

Dic ter, & in vivo perlue rore manus.

quod ad hunc locum notavit Nic. Heinſius, qui & unica litera ſublata, commode legi poſſe monet:

Dic ter, & i vivo perlue rore manus

quem loquendi modum non raro ab oſcitantibus librariis interverſum, eraſum, corruptum multis exemplis idem docet: *ad* 3. *amor. eleg.* 3. *Heroid. epiſt.* 4. *v.* 127.

Eleganter Auguſtinus, lib. 11. de Civ. Dei, cap. 31. *Habenda eſt ratio moderationis atque gravitatis, ne forte, cum de numero multum loquimur, menſuram & pondus negligere judicemur.* quare multas ineptias, circa numeros antiquis excogitatas, prætermus.

Aquæ effuſio Luſtrantibus quoque uſitata. Sic filii Iſrael, 1. Sam. 7. 6. *Hauſerunt aquam, & effuderunt in conſpectu Domini, & jejunaverunt, ac dixerunt, peccavimus Domino.* qua ratione ſuam, coram Deo, humiliationem teſtati ſunt, quaſi eſſent tanquam aqua effuſa, quæ conculcatur, diffluit, abſorbetur. Sapiens illa Thekoitis, 2. Sam. 14. de luctu populi propter exilium Abſalomi: *Futuri ſumus veluti aquæ diffluentes in terram, quæ non recipiuntur.* Ipſe Meſſias, Pſ. 22. 15. in ſtatu humili: *Sicut aqua effundor.* hinc ducta metaphora, anima in orationibus effundi dicitur. 1. Sam. 1. 15. Pſ. 62. 9. Thren. 2. 19.

Apud gentiles quoque uſitata. Cratinus in Chirone apud N. Com. Mythol. lib. 1. cap. 14.

"Αγε

Ἄγε δὴ πρὸς ἠῶ πρῶτον ἁπάντων ἵςω,
Καὶ λάμβανε χερσὶ σχῖνον μεγάλην,
Χέε τάδε. τὸ ὕδωρ ἐκ τῶν κρατήρων χέε.
Age vero ad auroram primum omnium conſiſte,
Et cape manibus juncum magnum,
Funde hæc. aquam e crateribus funde.

Athenæus lib. 9. circa fin. oſtendens ἀπόνιμμα etiam dici ἐπὶ τῶν τοὺς ἐναγεῖς καθαιρόντων, ex Clidami exegeticis, de luſtratione hominum piaculo obſtrictorum præfatus, hæc ſubdit:

Ὀρύξαι βόθυνον πρὸς ἑσπέραν τοῦ σήματος,
Ἔπειτα παρὰ τὸν βόθυνον πρὸς ἑσπέραν βλέπων
Ὕδωρ καταχέε, λέγων τάδε·
Ὑμῖν ἀπόνιμμ' οἷς χρὴ, καὶ οἷς θέμις.
Ἔπειτα αὖθις μῦρον καταχέε.
Sub veſperam ſepulchri foſſam excava,
Deinde converſis in eam foſſam oculis, ſub veſperam
Aquam effunde, ac poſt, hæc eloquere:
Vobis luſtrationem hanc offero, quibus oportet, & quibus fas eſt.
Unguento dehinc foſſam adſperge.

Ludos Deorum placandorum cauſa inſtitutos fuiſſe teſtis eſt Servius, ad 3. Æneid. v. 279. *Sciendum ſane moris fuiſſe, ut piaculo commiſſo, ludi celebrarentur.* Prudent. lib. 1. in Symmachum:

Reſpice terrifici ſcelerata ſacraria Ditis,
Cui cadit infauſta fuſus gladiator arena.
Heu male luſtrata Phlegetontia victima Roma!
Nam quid veſani ſibi vult ars impia ludi?
Quid mortes juvenum? quid ſanguine paſta voluptas?
Quid pulvis caveæ ſemper funebris? & illa
Amphitheatralis ſpectacula triſtia pompæ?
Nempe Charon, jugulis miſerorum ſe duce dignas
Accipit inferias, placatus crimine ſacro.
Hæ ſunt deliciæ Jovis infernalis, in iſtis
Arbiter obſcuri placidus requieſcit Averni.

Livius, lib. 7. cap. 2. *Cum peſtilentiæ vis, nec humanis conſiliis, nec humana ope levaretur, victis ſuperſtitione animis, ludi quoque ſcenici, inter alia cœleſtis iræ placamina inſtituti dicuntur.* Ludi Apollinares voti & facti a P. Licinio Varo, Præt. urb. *Liv. lib. 27. cap. 23.* Apollini Delphico inſtituti ludi muſici, ut placaretur ira ejus, qua putabant afflictas

eſſe

eſſe ſterilitate Græciæ regiones. *Auguſt. de civ. Dei, lib.* 18. *cap.* 12. Ludi Taurii in honorem Deorum inferorum, regnante Tarquinio Superbo, inſtituti, cum in mulieres gravidas peſtilentia, ex taurorum carne orta, incidiſſet. *Feſtus.*

Reſtituti ac inſtaurati Romæ ludi magni, ex ſomnio Titinnii, quod prioribus ludis præſultator Jovi diſplicuiſſet. *Liv. lib.* 2. Valerius Max. lib. 1. cap. 7. addit: *qua res, niſi attenta ludorum inſtauratione* expiata eſſet, *ſecuturum non mediocre periculum.* Clarius Macrobius. lib. 1. cap. 11. *Ex Senatus itaque conſulto, & Mavia lege ad* propitiandum Jovem, *additus eſt illis Circenſibus dies is, qui* inſtauratitius *dictus eſt, non* ἀπὸ τοῦ ϛαυροῦ, *ſed a redintegratione, juxta Varronem, qui inſtaurare ait eſſe inſtar novare.* Cicero, *de orat. aruſp. reſp.* Ludos minus diligenter factos, pollutoſque, ex ſententia Pontificum inſtaurari ac renovari debere cenſet. Lege & mirare inſanas ludorum pompas ab Antiocho Epiphane, & Ptolemæo Philadelpho inſtitutas apud Athenæum, *deipnoſ. lib.* 5.

Præ aliis, apud Romanos cum cura celebrati ſunt *Ludi Seculares*, quos Auguſti tempore, ejuſque juſſu inſigni carmine illuſtravit Horatius. Ritus autem quibus pro populi Romani incolumitate defungebantur, & quæ ſacrificia, quibus Diis mactata, ex oraculo Sibyllino deſcribit Zoſimus, *hiſt. lib.* 2. quem vide.

His theatri vanitatibus, ut privati impudicitiæ conſiſtorii, ubi nihil probatur niſi quod alibi non probatur, ut ait Tertullianus, *de ſpect. cap.* 17. oppoſuit ſe ipſe Seneca, *epiſt.* 7. & Eccleſiæ primitivæ patres: Tertullianus, Cyprianus, Lactantius, Arnobius, Chryſoſtomus, Auguſtinus *de* C. D. *lib.* 1. *cap.* 31. 32. *lib.* 4. *cap.* 1.

Imo ipſa Impudicitia & ſcortatione Deos placari credebant. Athan. adv. Gentes: Γυναῖκες γοῦν ἐν εἰδωλείοις τῆς Φοινίκης πάλαι προκαθέζοντο, ἀπαρχόμεναι τοῖς ἐκεῖ θεοῖς ἑαυτῶν τὴν τοῦ σώματος αὐτῶν μισθαρνίαν. νομίζουσαι τῇ πορνείᾳ τὴν θεὸν ἑαυτῶν ἱλάσκεσθαι, καὶ εἰς εὐμένειαν ἄγειν αὐτὸν διὰ τούτων. *Fœminæ in idololorum Phœniciæ templis ſe publice proſtituebant; quæ corporis ſui mercedem Diis ſuis offerebant, quod meretricia oblatione placari, propitioſque reddi ſibi crederent Deos.*

Sed & Deos ſuos mendicos fecerunt ſtipem illis offerentes. Varro, lib. 5. de ling. Lat. *Inſtitutum etiam nunc, Diis cum theſauros aſſes dant, ſtipem dicunt.* Seneca apud Lactantium, lib. 2. cap. 2. ubi de Deorum ſimulachris loquitur: *Illis ſtipem jaciunt, victimas cædunt.* Ipſe lib. 7. de benef. cap. 4. *Tamen Diis poſuimus donum, & ſtipem jecimus.* Cereri

præ-

præſertim ac Proſerpinæ hoc fiebat. Jul. Obſeq. cap. 45. *Populus ſtipem, matronæ theſaurum & Virgines dona Cereri & Proſerpinæ tulerunt* & cap. 52. *Supplicatio fuit, populus Cereri & Proſerpinæ ſtipem tulit.* Adde Lipſium, *ad Tacit. annal.* 14. *cap.* 15. Voſſium, *de idolol. lib.* 2. *cap.* 53. Roſinum, *Antiq. lib.* 3. *cap.* 27. Sic & veſtibus eorum ſigna ornabant, ut mulieres, (1. Æneid.) *ad templum non æquæ Palladis ibant*

Crinibus Iliades paſſis, peplumque ferebant.

Religionem hanc riſit Dionyſius Syracuſanus, qui Jovi Olympio aureum detraxit amiculum grandi pondere, cavillatus æſtate hoc grave eſſe, hyeme frigidum; eique laneum pallium injecit, quod ad omne anni tempus eſſet aptius. *Cic. de nat Deor. lib.* 3.

His tandem acceſſerunt Supplicationes & Lectiſternia: cujus ſuperſtitionis monumentum: *Fortunam in lectiſternio jacentem*, ex nummo exhibet Patinus, in nummis Impp. *pag.* 245. 246. Hoc primo factum, A. V. C. 354. *Liv. lib.* 5. *cap.* 13. Sæpiſſime apud Livium hæc religio occurrit. Unus nunc locus ſufficiet, ex lib. 22. cap. 10. *Votis rite nuncupatis, ſupplicatio edicta. Supplicatumque iit cum conjugibus ac liberis non urbana multitudo tantum, ſed agreſtium etiam, quos in aliqua ſua fortuna publica quoque contingebat. Curatum Lectiſternium, & per triduum habitum, Xviris ſacrorum curantibus, & pulvinaria in conſpectu fuere: Jovi & Junoni unum, alterum Neptuno & Minervæ, tertium Marti ac Veneri, quartum Apollini ac Dianæ, quintum Vulcano ac Veſtæ, ſextum Mercurio ac Cereri.* Habent enim ut Arnobius ait, *lib.* 7. Dii lectos ſuos, atque ut ſtratis poſſint mollioribus incubare, pulvinorum tollitur atque excitatur impreſſio.

CAPUT XXXVI.

Luſtratorum dimiſſio & felicitas. Purgamentorum, addita precatione projectio. Numen videre periculo plenum. Vultus averſio. Abjectio in mare, flumen. De fonte Clitorio. *Abjectio in trivia.* ὀξυθύμια. *Hircus Azazel. Exſecrati urbibus ejecti, ſcillis &c. petiti* Callimachus.

Sacris jam rite peractis, ſolennia quædam, tum circa perſonas, tum circa res, cum cura & religione facta, obſervata.

Populus in omnibus fere ſacris per I L I C E T, & λαοῖς ἄφεσις dimittebatur. *vid. Saubert. de ſacrif. cap. ult.* Sic in Luſtrationibus: Hinc illud apud Sertorium Urſatum, de notis Rom. *pag.* 301. L.U S.T.R. M I S S. *Luſtrum miſſum*, id eſt, purgatio facta.

Felicitatem ſuam teſtabantur luſtrati clamantes: ἔφυγον κακὸν, εὗρον ἄμεινον. Demoſth. de corona: Καὶ καθαίρων τοὺς τελουμένους, καὶ ἀπομάττων τῷ πηλῷ, καὶ τοῖς πιτύροις, καὶ ἀνιστὰς ἀπὸ τοῦ καθαρμοῦ, καὶ κελεύων λέγειν, ἔφυγον κακὸν, εὗρον ἄμεινον. *Et expians* (Æſchines) *eos qui initiabantur, & extergens luto & furfuribus, & cum ſurrexiſſes a luſtratione dicere jubens: Effugi mala, reperi meliora.* Finem enim & fructum myſteriorum eſſe dicebant; quod initiati poſt mortem cum Diis eſſent habitaturi, cum non initiati in cœno & luto ſeſe eſſent volutaturi. Plato in Phædone: Κινδυνεύουσιν οἱ τὰς τελετὰς ἡμῖν καταστήσαντες, οὐ φαῦλοί τινες εἶναι, ἀλλὰ τῷ ὄντι πάλαι αἰνίττεσθαι, ὅτι ὃς ἂν ἀμύητος καὶ ἀτέλεστος εἰς ᾅδου ἀφίκηται, ἐν βορβόρῳ κείσεται· ὁ δὲ κεκαθαρμένος τε καὶ τετελεσμένος, ἐκεῖσε ἀφικόμενος, μετὰ θεῶν οἰκήσει. *Videntur illi qui hæc ſacra nobis inſtituerunt non mali fuiſſe, ſed reipſa olim ſignificaſſe, quod qui non initiatus ad inferos deſcenderit, in luto hæſurus: qui vero purgatus perfectuſque eo venerit, cum diis ſit habitaturus.* Sic Cicero 2. de legg. *Mihi, ait, cum multa eximia divinaque videntur Athenæ tuæ reperiſſe, atque in vitam hominum attuliſſe; tum nihil melius illis myſteriis, quibus ex agreſti*

agreſti immanique vita, exculti ad humanitatem & mitigati ſumus; initiaque, ut appellantur, ita revera principia vitæ cognovimus, neque ſolum cum lætitia vivendi rationem accepimus; ſed etiam cum ſpe meliore moriendi. Quam vocat Tullius *rationem moriendi cum ſpe meliore*, eam Poetæ affirmant fuiſſe certam ſpem vivendi poſt mortem, ſi quis eſſet initiatus; quum non imbutos illis ſacris mala apud inferos manerent:

Ὡς τρισόλβιοι
Κεῖνοι βροτῶν, οἳ ταῦτα δερχθέντες τέλη
Μόλωσ' εἰς ᾅδου· Τοῖς δὲ γὰρ μόνοις ἐκεῖ
Ζῆν ἐστι· τοῖς δ' ἄλλοισι πάντ' ἐκεῖ κακά.

O Beatiſſimi
Illi mortalium, qui conſpicati hæc ſacra
Veniunt in infernum: His enim ſolis illic
Vivere licet: reliquis omnia illic ſunt mala.

Eurip. Bacch.

Ὦ μάκαρ, ὅστις εὐδαίμων τελετὰς θεῶν
Εἰδὼς, βιοτὰν ἁγιστεύει,
Καὶ θιασεύεται ψυχὰν
Ἐν ὄρεσι Βακχεύων
Ὁσίοισι καθαρμοῖς.

O felix quicunque beatus ſacra Deorum
Sciens, purificat vitam;
Et conſecrat animam
In montibus Bacchans
Sacris purgationibus.

Quam utiliatem Platonicus quidam, nec ſine verborum alluſione ſic deſcribit: Σκοπὸς τῶν τελετῶν ἐστιν εἰς τέλος ἀναγαγεῖν τὰς ψυχὰς ἐκεῖνο, ἀφ' οὗ τὴν πρώτην ἐποιήσαντο κάθοδον, ὡς ἀπ' ἀρχῆς. *Scopus myſteriorum eſt reducere animas in illam conditionem, unde primo deſcenderunt.*

Tanti fœdiſſimæ ineptiæ a miſeris gentilibus æſtimabantur, quamvis etiam prudentiores nihili has facerent, quod de Leotychida narrat Plutarchus in Laconicis, qui Philippo ὀρφεοτελεστῇ, ſed prorſus mendico, jactanti omnes a ſe initiatos poſt mortem beatos fore, reſpondit: *Cur non moreris quamprimum, quo infelicem tuam egeſtatem flere deſinas.* Diogenes etiam ridiculum eſſe dixit, ſiquidem Ageſilaus & Epaminondas, in cœno degerent, viles autem quique initiati in beatorum eſſent inſulis.

In rebus ipſis hoc obſervatum, quod purgamenta, quibus ſce-

 leris

leris & culpæ admiſſæ nefas, omnemque noxam inhærere credebant, abjicerentur, additis exſecrationibus & deteſtationibus. Ægyptii victimarum capita abjicientes addunt: Εἴ τι μέλλοι ἢ σφίσι τοῖσι θύουσι, ἢ Αἰγύπτῳ τῇ συναπάσῃ κακὸν γενέσθαι, εἰς κεφαλὴν ταύτην τραπέσθαι. *Si quid mali, aut ipſis immolantibus, aut univerſæ Ægypto futurum ſit, id in caput hoc convertatur. Herodot. lib. 2.* Plutarch. de Iſide & Oſiride: διὸ τῇ μὲν κεφαλῇ τοῦ ἱερείου καταρασάμενοι, καὶ ἀποκόψαντες, εἰς τὸν ποταμὸν ἐῤῥίπτουν πάλαι· νῦν δὲ τοῖς ξένοις ἀποδίδονται. *Itaque in caput victimæ exſecrati, amputatum in flumen abjiciebant antiquitus, nunc id dant peregrinis.*

In ipſa autem projectione vultum ſollicite avertebant. Numen enim oculis intueri periculo conjunctum eſſe Tireſciæ atque Actæonis fabulis perſuaſi, crediderunt. Ipſe Deus O. M. ſua manu Moſem velavit: Elias faciem texit, cum glorioſæ Dei præſentiæ ſignum perſentiſceret. Nec uxor Lothi impune reſpexit in Sodomæ excidio: Tale enim erat mandatum Angelicum: אל הביט אחריך LXXII. Μὴ βλέψῃ εἰς τὰ ὀπίσω. *Gen.* 19. Cujus rei ὑπόνοιαν facunde explicat Philo Judæus in libro de ſomniis circa finem. Servator autem paucis, Luc. 9. 62. οὐδεὶς ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον, καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω, εὔθετός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. *Nemo qui manu ſua admota aratro reſpexerit ad ea quæ retro ſunt, appoſitus eſt ad regnum Dei.* Et in Pythagoricorum præceptis erat, εἰς τὸ ἱερὸν ἀπερχόμενος μὴ ἐπιστρέφου. quod Simplicius ad Epicteti enchiridion. cap. 74. ſic interpretatur: ὅτι τὸν εἰς θεὸν ὁρμηθέντα: οὐ χρὴ δίγνωμόν τι ἔχειν, καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἀντεχόμενον. *Qui ad Deum ſe contulerit, non ſit ancipiti animo, neque res humanas curet.* Apud Malchum extat ſimile Pythagoræ dictum: Ἀποδημοῦντα μὴ ἐπιστρέφεσθαι. Hac ergo ratione diabolus ſuis etiam ſacris majeſtatem conciliare voluit. Virg. Ecl. 8.

> *Fer cineres, Amarylli, foras rivoque fluenti,*
> *Tranſque caput jace, ne reſpexeris.*

Val. Flacc. 3. Argon. —— *Luſtramina ponto Pone jacit.* ——
Nemeſian. Ecl. 4. —— *Ter fronde ſacra, ter thure vaporo*
> *Luſtravit, cineresque averſa effudit in amnem.*

Claudian. de VI. Honorii conſulatu:

> *Trans caput averſis manibus jaculatur in Auſtrum*
> *Secum rapturas cantata piacula tædas.*

Euſtath. Odyſſ. x. circa finem: ἃ καὶ ἐξάγοντες τῶν οἴκων, μετὰ τὰς ἐθίμους ἐπαοιδὰς προσέῤῥιπτον ἀμφόδοις, ἔμπαλιν τὰ πρόσωπα στρέφοντες, καὶ ἐπανιόντες ἀμεταστρεπτί. *quæ ex domibus educentes, poſt ſolitas incantationes,*

in trivia projiciebant, retro faciem vertentes, & ſine converſione redeuntes. Sophocl. Oedip. in Colon.

> Αἰτοῦ σύγ' αὐτὸς, κεἴτις ἄλλος ἀντὶ σοῦ,
> Ἄπυστα φωνῶν, μηδὲ μηκύνων βοήν,
> Ἔπειτ' ἀφέρπειν ἄστροφος.
> *Pete tu ipſe, & ſi quis alius loco tuo,*
> *Inaudita clamans, neque produens voce,*
> *Deinde autem reptando abi, ſine converſione.*

Theocr. Heracliſ.

> Ἦρι δὲ συλλέξασα κόνιν πυρὸς ἀμφιπόλων τὶς
> Ῥιψάτω, εὖ μάλα πᾶσαν ὑπὲρ ποταμοῖο φέρουσα,
> Ῥωγάδας, ἐς πέτραν ὑπὲρ οὔριον, ἂψ δὲ νέεσθαι Ἄστρεπτος.
> *Sub auroram aliqua ex ancillis collectum cinerem*
> *Projiciat bene omnem, ad fluvium ferens,*
> *In petras præruptas, in ventum ſecundum, ſtatimque redeat*
> *Non reſpectans.*

Locum ex Æſchylo habet Turnebus: *adverſ. lib. 19. cap. 22.* ἡ σίγ' ἀτίμως, ὥσπερ οὖν ἀπώλετο πατὴρ, τάδ' ἐκχέουσα γάποτον χύσιν στείχω, καθάρμαθ' ὥς τὶς ἐκπέμψα, πάλιν δικοῦσα τεῦχος, ἀστρόφοισιν ὄμμασιν. Addit ex Euripidis Andromacha: εἴθε δ' ὑπὲρ κεφαλᾶς ἔβαλεν κακὸν, ἅτις τέκεν ποτὲ πάριν. *Utinam abjeciſſet perniciem ſupra caput, quæ peperit Parin.* Apollon. 3. Argon.

> Ἔνθα δ' ἔπειτα θεὰν μεμνημένος ἱλάσσηαι.
> Ἂψ δ' ἀπὸ πυρκαϊῆς ἀναχάζεο. μηδέ σε δοῦπος
> Ἠὲ ποδῶν ὄρσησι μεταστρεφθῆναι ὀπίσσω,
> Ἠὲ κυνῶν ὑλακὴ· μὴ πῶς τὰ ἕκαστα κολούσας.
> *Ubi vero Deum memor deinde placaveris,*
> *Iterum a rogo recede. ne vero te ſtrepitus*
> *Sive pedum moveat, converti retro*
> *Seu canum latratus, ne totam rem hebetes.*

Ino, Odyſſ. E.

> Ἂψ ἀποδυσάμενος βαλέειν εἰς οἴνοπα πόντον,
> Πολλὸν ἀπ' ἠπείρου, αὐτὸς δ' ἀπὸ νόσφι τράπεσθαι.
> *Rurſus reſolvens projice in nigrum pontum*
> *Longe a continente, ipſe autem ſeorſum averſus ſis.*

5. Faſt.

> *Sic ubi libavit, proſecta ſub æthere ponit,*
> *Quique adſint ſacris reſpicere illa vetat.*

Apulejus (ſic vulgo inſcribitur) de virtutibus herbarum, cap. 7. *Si quis devotatus defixusque fuerit in ſuis nuptiis, ſic eum reſolves: Herba pedis*

 leonis

leonis frutices, numero ſeptem, ſine radicibus decoque cum Aqua, Luna decreſcente lavato eum, & teipſum qui facis, ante limen extra domum prima nocte: & herbam incende ariſtolochiam, & ſuffumigato eum, & redito ad domum, & ne poſt vos reſpiciatis, reſolviſti eum. Hoc mandatum Orpheo, 10. metam.

Me flectat retro ſua lumina, donec avernas
Exierit valles, aut irrita dona futura.

Prociebantur autem καθάρματα vel in Aquam, vel in terram.

In Aquam vero tum marinam, tum fluvialem.

In mare: ut Iliad. A. v. 313. 314.

Λαὺς δ' Ἀτρείδης ἀπολυμαίνεσθαι ἄνωγεν,
Οἱ δ' ἀπελυμαίνοντο, καὶ εἰς ἅλα λύματ' ἔβαλλον.

Jul. Obſeq. de prodig. cap. 43. *Hoſtiarum cinis per decemviros in mare diſperſus.* Suidas: οὕτως ἐπέλεγον τῷ κατ' ἐνιαυτὸν συνέχοντι τῶν κακῶν· περίψημα ἡμῶν γένου, ἤτοι σωτηρία καὶ ἀπολύτρωσις. Καὶ οὕτως ἐνέβαλον τῇ θαλάσσῃ ὡσανεὶ τῷ Ποσειδῶνι θυσίαν ἀποθύννοντες. *Ei qui malis averunandis deſtinatus erat, ſic imprecabantur: Sis* περίψημα *noſtrum, id eſt, ſalus & redemtio. Et ſic mari injecerunt, quaſi Neptuno victimam mactantes.*

In flumina: Ægyptii capita devotarum pecudum & mactatarum, ſi in foro peregrinos emtores non invenirent, in flumen abjecerunt, ne ullus Ægyptiorum hoc deguſtaret: *Herodot. lib. 2.* Melampus Amithaonis filius in fontem Clitorium projecit ἀποκαθάρματα, poſtquam Prœti filias a θυμανία liberaſſet, unde hæc vis illi fonti inhæſit, ut abſtemios faceret. Ovid. 15. metam.

Sive quod indigenæ memorant, Amithaone natus
Prœtidas attonitas poſtquam per carmen, & herbas
Eripuit furiis, purgamina mentis in illas
Miſit aquas, odiumque meri permanſit in illis.

Quæ Poeta ſumſiſſe videtur de epigrammate, quod in lapide fontis inſcriptum refertur apud Vitruvium, lib. 8. de Architect.

Ἀγρέτα σὺν ποίμναις τὸ μεσαμβρινὸν ἤν σε βαρύνῃ,
Δίψος ἀν' ἐσχατιὰς Κλείτορος ἐρχόμενον.
Τῆς μὲν ἀπὸ κρήνης ἄρυσαι πόμα, καὶ παρὰ νύμφαις
Ὑδριάσι, στῆσον πᾶν τὸ σὸν αἰπόλιον.
Ἀλλὰ σὺ μήτ' ἐπὶ λουτρὰ βάλῃς χρόα, μή σε καὶ αὔρη
Πημήνῃ τερπνῆς ἔνδον ἐόντα μέθης.
Φεῦγε δ' ἐμὴν πηγὴν μισάμπελον, ἔνθα Μελάμπους
Λυσάμενος λύσσης Προιτίδας ἀργαλέης,

Πάντα

Πάντα καθαρμὸν ἔκοψεν ἀπόκρυφον, εὖ τὰν ἀπ' Ἄργους
Οὔρεα τρηχέης ἤλυθεν Ἀρκαδίης.

Latine hæc vertit Chriſtoph. Longolius, ſuis ad Ovidii locum modo dictum annotationibus:

Si pecus ex medio torret ſitis improba ſole,
Clitoris unda tibi, paſtor amice, ſubeſt.
Hinc haurire licet, ſtabulumque apponere fonti,
Sic memor & nymphas cætera poſce Deas.
At tua ne medio purges cave corpora rore,
Ne pater Ignigenæ dona beata neget.
Odi ego, Bacche, tuas vites; ſed cauſa Melampus,
Arcens hic rapida Prœtidas a furia.
Purgamenque mali liquidas immiſit in undas,
Dum linquens Argos iret in Arcadiam.

Quæ in terram projiciebantur purgamenta, illis fere in triviis locus datus eſt. Petron. ſatyr. *Quod purgamentum in nocte calcaſti in trivio?* Nefarium enim & inauſpicatum habebatur ea vel calcaſſe, quia contagionem tangentibus tradere credebant gentiles. Euſtathius: Φασὶν ὅτι δῖον ἐκάλουν ἱερείου τεθέντος Διῒ Μειλιχίῳ ἐν κοῖς καθαρμοῖς φθίνοντος Μαιμακτηριῶνος μηνὸς, ὅτε ἤγοντο τὰ πομπαῖα, καὶ καθαρμῶν ἐκβολὰς εἰς τὰς τριόδους ἐγίνοντο. *Ajunt* Dion *apellari ovinam pellem victimæ Jovi Meilichio poſitæ in luſtrationibus, menſe Maimacterione præcipite, cum ducerentur pompa, & purgamentorum in trivia ejectiones fierent.* Æſchyli Scholiaſtes Choephoris: Παρ' Ἀθηναίοις ἔθος ὅτι καθαίροντες οἰκίαν ὀστρακίνῳ θυμιατηρίῳ ῥίψαντες ἐν ταῖς τριόδοις τὸ ὄστρακον ἀμεταστρεπτεὶ ἀνεχώρουν. *Athenienſibus uſitatum, ut domum luſtrantes thuribulo teſtaceo, illo in trivium projecto, non reſpicientes recederent.* Hæc purgamenta ὀξυθύμια appellabantur. Harpocration: Δίδυμος ἀνακλείδου λέξιν παραγράψας, ἐκ τῶν ἐξηγητικῶν φησὶ, ὀξυθύμια τὰ καθάρματα λέγεται, καὶ ἀπολύματα, ταῦτα γὰρ ἀποφέρεσθαι εἰς τὰς τριόδους, ὅταν τὰς οἰκίας καθαίρωσιν. Ariſtarchus autem ὀξυθύμια putat eſſe ligna quibus aliqui ſtrangulabantur, dicta ἀπὸ τοῦ ὀξέως τοῦ θυμοῦ χρῆσθαι Ea vero excidentes exterminabant, comburebantque. C. *Rhodig. lect. ant. lib.* 6. *cap.* 12.

Quæ in trivia ſic projecta erant tangere, multo magis edere nefas. Porphyrius, lib. 2. §. 44. Πάντες ἐν τούτῳ ὡμολόγησαν οἱ θεόλογοι, ὡς οὔτε ἁπτέον ἐν ταῖς ἀποτροπαίοις θυσίαις τῶν θυομένων, καθαρσίοις τε χρηστέον. *Omnes in hoc conſenſerunt Theologi, quod in ſacrificiis, quæ ad malum aliquod avertendum fiunt, ea quæ immolantur non ſint tangenda, ſed expia-*

toriis

toriis ſit utendum. Hæc ratio eſt, quod Diogenes, apud Lucianum inter Cynicorum cibos recenſeat ἐκ καθαρσίων, quod ſcilicet ex luſtrationibus rejectum ac relictum erat, conjungitque cum cœna Hecates, cui ſingulis menſibus in triviis ſacrificantes, cœnam e cibis viliſſimis inſtruebant, qui a pauperibus diripiebantur, iis nempe, qui eo uſque mendicitatis & impudentiæ venerant, ut *e flamma cibum petere* non dubitarent. In Iſidori Gloſſario *Luſtramentum* exponitur *fœtor, putor, oletum, fœtulentia.* Nihil vero mali ex luſtratione ovis illis inhærere oſtendit Clemens Alex. *Strom. lib.* 7. quia talia ova, ſi fota fuerint, vivificantur.

Victimæ piaculares extra urbes hominumque conſortium ejiciebantur.

Judæi fingunt in deſerto eſſe montem quendam Azazel, quo ab alienigena deductus fuerit hircus ille, cui in feſto כפורים ideſt, propitiationis obvenerat ſors illa, qui ab eodem alienigena e ſublimi loco præcipitatus ac neci datus ſit. *Cun. de Rep. Hebr. lib* 2. *cap.* 6. Moſés vero, *Levit.* 16. docet, hircum hunc tanquam emiſſarium ac oberrantem in deſerto a Sacerdote fuiſſe expoſitum, ut libere ſine cuſtode vagaretur voce עזאזל compoſita ex עז *Caper*, & אזל *abiit.* quales ſacras pecudes Græci ἄφετα ζῶα, LXX. Interpp. ἀποπομπαῖον vocant. Illa autem in vaſtam ſolitudinem abactio, an aliud quid, quam mortem minime naturalem, aut ex fame, aut ex ferarum laniatibus minabatur? *C. Rhodig. lect. antiq. lib.* 7. *cap.* 31. *Grot. de ſatisfact. Chriſti pag.* 14. *Outram. de ſacrif. lib.* 1. *cap.* 8. *§.* 2.

Maſſilienſes peſte laborantes unum ex pauperibus, anno integro ſaginatum, omnibus civitatis malis illi impoſitis, cum exſecrationibus ejiciebant, quod jam ante ex Servio a nobis relatum eſt. Leucadii in Apollinis ſacrificio quotannis hominem maleficum, avium pennis, aut ipſis etiam avibus onuſtum, de ſublimiori ſpecula præcipitem dederunt, finibuſque ſuis cum imprecatione, ut peccata eorum auferret, ejecerunt. *Strabo.* Feſtus in Mamertini: *Cum inceſſiſſet peſtilentia, conſultus Apollo reſpondit, non eſſe perſolutum votum de vere ſacro, ab iis factum, quod homines immolati non eſſent, quos ſi expuliſſent, certe fore, ut ea clade liberarentur, itaque ii patria decedere juſſi.*

Creon apud Sophoclem: in Oedipo Tyranno:

Ἄνωγεν ἡμᾶς Φοῖβος ἐμφανῶς ἄναξ
Μίασμα χώρας, ὡς τεθραμμένον χθονὶ
Ἐν τῇδ' ἐλαύνειν, μηδ' ἀνήκεστον τρέφειν.

Oἰ. ποίῳ καθαρμῷ; τίς ὁ τρόπος τῆς συμφορᾶς;
Κρ. Ἀνδρηλατοῦντας, ἢ φόνῳ φόνον πάλιν
Λύοντας, ὡς τόδ' αἷμα χειμάζον πόλιν.

Phœbus Rex clare mandavit nobis Piaculum regionis, ut in hac terra educatum, Expellere, neque inexpiabilem nutrire. Oed. *Qua expiatione? quæ ratio calamitatis?* Cr. *Si in exilium ejiciatur, aut cæde cædes rurſus Luatur, quoniam hic ſanguis quaſi tempeſtate aliqua vexat civitatem.*

Apud Athenienſes Archon quidem in publico, civium autem quivis domi ſuæ *βουλίμου ἐξέλασιν* celebravit. Servorum aliquem viticeis verberantes ferulis per fores ejiciebant, additis his verbis: ἔξω βούλιμον, ἔσω δὲ πλοῦτον, καὶ ὑγίειαν. Foras bulimum, intro divitias ac ſanitatem. *Plut. ſympoſ. lib. 6. quæſt.* 8.

Ritum univerſum luſtrationis ſolennis Athenarum, ex Meurſii lectionibus Atticis, *lib. 4. cap. 22.* hic habes: „ Immolandis e collo caricæ ſuſpendebantur; nigræ, illi qui pro viris, albæ, qui pro fœminis eſſet. Helladius Chreſtom. lib. 3. apud Photium, in Bibliotheca: ἔθος ἦν ἐν Ἀθήναις φαρμακοὺς ἄγειν δύο. τὸν μὲν ὑπὲρ ἀνδρῶν, τὸν δὲ ὑπὲρ γυναικῶν πρὸς τὸν καθαρμόν. καὶ ὁ μὲν τῶν ἀνδρῶν μελαίνας ἰσχάδας περὶ τὸν τράχηλον εἶχε. λευκὰς δ' ἅτερος. Præterea in manus dabant caſeum, mazam, & caricas. Deinde ſepties colaphis, ſcillis, ficubuſque agreſtibus, & aliis ejuſmodi verberantes, igne cremabant, ex lignis infelicibus exſtructo, cineresque in mare ſpargebant. Joh. Tzetzes, Chil. 5. cap. 23.

„ Ὁ φάρμακος, τὸ κάθαρμα, τοιοῦτον ἦν τὸ πάλαι,
„ Ἂν συμφορὰ κατέλαβε πόλιν θεομηνίᾳ,
„ Εἴτ' οὖν λιμὸς, εἴτε λοιμὸς, εἴτε καὶ βλάβος ἄλλο,
„ Τῶν πάντων ἀμορφότερον ἦγον, ὡς πρὸς θυσίαν,
„ Εἰς καθαρμὸν, καὶ φάρμακον πόλεως τῆς νοσούσης,
„ Εἰς τόπον δὲ τὸν πρόσφορον στήσαντες τὴν θυσίαν
„ Τυρόν τε δόντες τῇ χειρὶ, καὶ μάζαν, καὶ ἰσχάδας,
„ Ἑπτάκις καὶ ῥαπίσαντες ἐκεῖνον εἰς τὸ πέος
„ Σκίλλαις, συκαῖς ἀγρίοις τε, καὶ ἄλλοις τῶν ἀγρίων.
„ Τέλος πυρὶ κατέκαιον, ἐν ξύλοις τοῖς ἀγρίοις,
„ Καὶ τὴν σποδὸν εἰς θάλασσαν ἔῤῥαινον εἰς ἀνέμους,
„ Εἰς καθαρμὸν τῆς πόλεως, ὡς ἔφην, τῆς νοσούσης.

„ Quæ ille omnia collegit ex variis Hipponactis locis, quæ ibi repræſentat. De caricis, maza, & caſeo ſunt iſti verſus ejus:

„ Δεῖ δ' αὐτὸν εἴς τε φάρμακον ἐκποιήσασθαι,

„ Χ' ἀφῇ παρέζειν ἰσχάδας τε καὶ μάζαν,
„ Καὶ τύρον, οἷον ἐσθίουσι φαρμακοί,
„ Πάλαι γὰρ αὐτοὺς προσδέχουσι χάσκοντες,
„ Κράδας ἔχοντες, ὡς ἔχουσι φαρμακοί.

„ De colaphis, ſcillis & ficubus, ecce iſti:

„ βάλλοντες ἐν χειμῶνι, καὶ ῥαπίζοντες
„ Κράδῃσι, καὶ σκίλλῃσιν, ὥσπερ φαρμακοί.

„ Et rurſum de ficubus:

„ Πόλιν καθαίρειν, καὶ κράδῃσι βάλλεσθαι.

„ A ficubus autem, quibus inter alia ὁ φαρμακὸς petebatur, etiam κρα-
„ δησίτης nuncupatus fuit. Heſychius: Κραδησίτης, φαρμακὸς, ὁ ταῖς
„ κράδαις βαλλόμενος. Præterea veſte ornatiore induti erant. Suidas in
„ καθάραι. ὑπὲρ τοῦ καθαρμοῦ πόλεως ἀνῄρουν ἐστολισμένον τινὰ, ὃν ἐκάλουν κά-
„ θαρμα. Ac deducebantur ad tibiæ cantum, cujus modulus κραδίης
„ νόμος dicebatur. Heſychius: Κραδίης νόμος. νόμον τινὰ ἐπαυλοῦσι τοῖς
ἐκπεμπομένοις φαρμάκοις. Hactenus Meurſius.

In talem contemtum venerat Poeta Callimachus, propter opus αἰτίων, in quod moroſa diligentia, hiſtorias ab omni cognitione remotas digeſſerat, (*vid. C. Rhodig. lect. antiq. lib.* 12. *cap.* 1.) Propertius vocat *ſomnia Callimachi*, quia Muſas ſibi ſcripturo per ſomnum affuiſſe finxit. vide epiſtolam Criniti, quæ inter epiſtolas Angeli Politiani legitur, *lib.* 12. *epiſt.* 20. Poeta ipſe κάθαρμα vocatur in Anthologia Græc. epigr. lib. 1.

Καλλίμαχος τὸ κάθαρμα, τὸ παίγνιον, ὁ ξύλινος νοῦς,
Αἴτιος ὁ γράψας αἴτια Καλλιμάχου.

Callimachus piaculum, ludicrum, ligneum commentum,
Auctor qui ſcripſit aitia Callimachi.

C A-

CAPUT XXXVII.

Luſtrationes quædam peculiares: Eorum, qui Trophonii oraculum conſulturi. Item circa Inſaniam: Fulmina: Somnia: Funera: Peſtem: Tempeſtates: χαλαζοφύλακες. monſtra.

TAndem ſpicilegium quorundam παραλειπομένων inſtituam. Fuerunt enim ritus quidam peculiares, qui a reliquis devi-antes, quibuſdam caſibus fuerunt proprii.

Trophonii oraculum ſi qui peterent, antequam in ejus antrum deſcenderent luſtrabantur ritibus a Pauſania in Bœoticis, deſcriptis: ,, Primum dierum certum numerum eſt ei in ædicula quadam ,, commorandum, quæ Bono Genio, & Fortunæ ſacra. Illic & alia ,, ſuſcipit expiationum genera, & interdum calidis ex Ercyna Fluvio ſe ,, abluit. Carnes ei de victimis large ſuppeditant. Immolat enim Tro- ,, phonio & filiis: Præterea Apollini, Saturno, Jovi Regi, Junoni ,, Heniochæ, Cereri Europæ, quam Trophonii nutricem fuiſſe per- ,, hibent. Aruſpex cæſarum hoſtiarum viſcera inſpectat, unde vatici- ,, natur, num Trophonius placatus conſultorem admiſſurus ſit. Reli- ,, qua exta pro nihilo ducuntur, præter ea quæ ea ipſa nocte, qua quis ,, deſcendit, mactantur, ariete ad foveam cæſo. Deſcendit autem hoc ,, modo: Sacrificuli noctu eum ad Ercynam Fluvium deducunt, oleo ,, perungunt pueri duo ex oppidanis annos ferme nati tredecim, quos ,, Hermas, id eſt, Mercurios nuncupant, qui pro ſuo captu omnia ,, ipſis miniſtrant. Hinc ad duos amnis fontes ducto bibenda eſt Lethes ,, aqua, quo ei cunctorum contingat oblivio; deinde Mnemoſynes, ,, ut ne effluant ea, quæ intra penetralia viderit. Conſpecto ſimulacro, ,, quod a Dædalo factum, nulli niſi ad Trophonium acceſſuro, a Sa- ,, cerdotibus oſtenditur, votiſque religioſe nuncupatis, ad oraculum ,, progreditur tunicam indutus lineam, tæniis incinctus, ſoleis populari- ,, bus in pedes inductis. Quomodo autem oraculum audiatur, & conſultor egrediatur, tum apud Pauſaniam ipſum, tum apud Eraſmum in proverbio: *In antro Trophonii vaticinatus* eſt, legi poſſunt.

Inſanorum luſtrationem ridet Diphilus, apud Clem. Alex. lib. 7. ſtrom.

> Προιτίδας ἁγνίζων κόρας, καὶ τὸν πατέρ' αὐτῶν
> Προῖτον Ἀβαντιάδην, καὶ γραῦν πέμπτην ἐπὶ τοῖς δε,
> Δαδὶ μιᾷ, σκίλλῃ τε μιᾷ, πόσα σώματα φώτων!
> Θείῳ τ' ἀσφάλτῳ τε πολυφλοίσβοιο θαλάσσης
> Ἐξ ἀκαλαῤῥείταο βαθυῤῥόου ὠκεανοῖο.
> Ἀλλὰ μάκαρ ἀὴρ, διὰ τῶν νεφέων διάπεμψον
> Ἀντίκυραν, ἵνα τόνδε κόριν κηφῆνα ποιήσω.
> *Prætidas expurgans nempe, ipſarumque parentem*
> *Præton Abantiaden, & anum quintam ſuper illis,*
> *Scilla una, tedaque una, quot corpora dixi?*
> *Jungitur & ſulphur pariter, pariterque bitumen,*
> *Oceanique frementis & alti jungitur unda.*
> *At tu, aer, has per nebulas mihi mitte precanti*
> *Anticyram, ut cimicem hunc fieri faciam mihi fucum.*

Et Menander apud eundem Clementem, dicto libro: Εἰ μὲν τι κακὸν ἀληθὲς εἶχες, φιλιάζειν ἀληθὲς φάρμακον, τούτου σ' ἔδει. Νῦν δ' οὐκ ἔχεις. κενὸν εὕρηκας τὸ φάρμακον, πρὸς τὸ κενὸν, οἰήθητι δ' ὠφελεῖν τίσε. περιμαξάτωσαν σ' αἱ γυναῖκες ἐν κύκλῳ. Καὶ περιθείωσαν ἀπὸ κρουνῶν τριῶν ὕδατι περιῤῥᾶναι, ἐμβαλῶν ἅλας, φακοῦς. *Si verus tibi morbus quis eſſet, pharmaco vero foret opus. Sed ecce reperiſti pharmacum inane, inani, quod tibi fingis, malo. Jam profuturum crede, ſi te fœminæ luſtrent in orbem, fontibus lavent tribus, junganique lentem pariter & multum ſalem.* Sophocles Ajace Maſtigoph.

> Ἀλλ' εἶμι πρός τε λουτρὰ, καὶ παρακτίους
> Λειμῶνας, ὡς ἂν λύμαθ' ἁγνίσας ἐμὰ
> Μῆνιν βαρεῖαν ἐξαλεύσομαι θεᾶς.
> *Sed abeo ad lavacra, & littoralia*
> *Prata, ut poſtquam ſordes purgavero meas*
> *Iram gravem effugiam Deæ.*

Sacrificiis quoque luſtrati inſani. Plaut. Menæchm. act. 2. ſc. 2.

> *Adoleſcens, quibus hic preciis porci veneunt*
> *Sacres ſinceri? Cy. nummo. Me. eum a me accipe.*
> *Jube te piari de mea pecunia,*
> *Nam ego quidem inſanum eſſe te certo ſcio.*

Horat. lib. 2. ſat. 3. *Non eſt perjurus, neque ſordidus: immolet æquis*
> *Hic porum Laribus; verum ambitioſus, & audax*
> *Naviget Anticyram.*

Hinc

Hinc *Lares Grundiles* dicti. Arnob. lib. 1. *Grundiles adorant Lares*. Veteres enim pro *Grunnio* dixerunt *grundio*. Lares autem grundiles in honorem porcæ quæ triginta pepererat, Romæ conſtituti. *Non. cap.* 2. *§.* 357. Quoniam vero Diana, ſive Hecate, quæ Luna eſt, inſaniæ cauſa videtur eſſe σεληνιαζομένοις, ideo illi *mana* piſce ſacrificatur, nec alia quam alludentis vocabulie ratio quibuſdam videtur. *Geſner. de piſcibus. pag.* 522. Cum Calydonios ebrietati ſimilis furor invaſiſſet, Bacchus Coreſi Sacerdotis, & Callirrhoes ſanguine placatus eſt. *Pauſan. in Achaicis.* Propter inſaniam quandam matronis Romanis injectam clavus a Dictatore fixus eſt. *Liv. lib.* 8. *cap.* 18. Propter nimiam ſiccitatem Lapis Manalis in urbem protrahebatur. *Non. Marc. cap.* 15. *§.* 32. *Feſt. Manalis.*

Fulmina procurabantur, vel antequam fierent, vel dum fierent, vel denique poſtquam facta eſſent.

Antequam fierent ſollicite curabant, ut ejus incommoda prohiberent, quod vite alba, & ſuſpenſis bubonibus fieri putabant. Columell. de re ruſt. lib. 10.

> *Utque Jovis magni prohiberet fulmina Tarchon,*
> *Sæpe ſuas cædes præcinxit vitibus albis.*
> *Hinc Amythaonius docuit quæ plurima* Chiron,
> *Nocturnas crucibus volucres ſuſpendit, & altis*
> *Culminibus vetuit feralia carmina flere.*

Fulmina præſentia vel poppyſmis vel piſciculis procurabantur.

De poppyſmis: Plinius, lib. 28. cap. 2. *Fulgetras poppyſmis adorare conſenſus gentium eſt.* Utrum vero ea voce notetur crepitus oris, quem labris coarctatis ac compreſſis, ſubitoque diductis edunt illi qui equis blandiuntur: an qui comploſis fit manibus, incertum eſt. Prius verum eſſe judicat Politianus, *miſcell. cap.* 32. Poſterius Turnebus, *adverſ. lib.* 4. *cap.* 15. qui vocem putat eſſe fictitiam ad ſoni expreſſionem. Cum tamen ποππύζειν & ποππυσμὸς e pura puta Græcia profluxerint, & ποππύσματα Heſychio κολακίσματα dicantur. *vid. Guther. de jure man. lib.* 1. *cap.* 3.

Piſciculis fulmina procurare docuit Numa Pompilius, teſte Plutarcho, lepidum autem ejus cum Jove colloquium deſcribit & Ovidius, 3. Faſt.

> *Cæde caput, dixit, cui Rex, parebimus, inquit,*
> *Cædenda eſt hortis eruta cæpa meis.*
> *Addidit hic hominis ſumes: ait ille, capillos,*

Poſtulat hic animam; cui Numa, piſcis, ait.
Riſit, & his, inquit, facito mea tela procures,
O vir, colloquio non abigende Deum.

Thraces autem, dum tonat fulguratque, Deo minitantes, ſagittas in cœlum excutiunt. *Herodot. lib.* 4.

Poſt Fulmen fiebat expiatio & loci conſecratio.

Expiatio ſacrificio, & religioſa reliquiarum collectione fiebat, cui additæ preces & partium ignitarum ſepultura. Sueton. Galb. cap. 4. *Avo ejus fulgur procuranti, aquila exta de manibus rapuit.* Apud Lucanum, lib. I. Aruns:

——— *diſperſos fulminis ignes*
Colligit, & terra mœſto cum murmure condit,
Datque locis nomen ſacris, tunc admovet aris
Electa cervice marem.

Scilicet, diſperſas ignis reliquias in unum redegit, deinde tacita ignotaque prece addita infra terram abſcondidit, atque hic uſitatum fuit, ut fulmina in lapides tranſfigurata, hoc eſt, lapides ſumtos pro fulminibus, ſepelirent. qui locus ſi accurate ſciatur, nefas eſt integi, ita ut ſemper foramine ibi aperto cœlum pateat, ut in ſchedis Feſti, a Fulvio Urſino editis, notatum eſt ad *Scribonianum puteal.*

Hinc tanta cura Arbores fulguritas, quas fanaticas vocabant. (*Feſtus in Fanatica*) coinquire & procurare ſolebant. Plauti ſervus nequam, *in Triuummo*, cum ſenem ab agri herilis dominio avertere conaretur, eumque dominis maximo damno fuiſſe perhiberet: *Apage*, inquit, *Senex, a me iſtum agrum.*

Serv. *Magis apage dicas, ſi omnia a me audieris:*
Nam fulgurita hic ſunt alterna arbores.

Has collucare, coercere, coinquire neceſſe erat, id eſt ea parte ramos exſcindere, qua de cœlo tactæ: Ab eo *projecta* dicta, quæ Meſſala in explicatione XII. tab. ſcripſit, depellendorum malorum fulgurum, vel bonorum cauſa fieri. *Feſt. in Projecta.* Quod ex Catonis, *de re ruſt. cap.* 139. verbis apertius intelligi poteſt. *Lucum collucare Romano more ſic oportet. Porco piaculo facito. Sic verba concipito. Si Deus, ſi Dea cujus illud ſacrum eſt, uti tibi jus ſiet porco piaculo facere, illiuſce ſacri coercendi ergo. Harumque rerum ergo, ſive ego, ſive quis juſſu meo fecerit, uti id recte factum ſiet. Ejus rei ergo te hoc porco piaculo immolando bonas preces precor, uti ſies volens, propitius mihi, domo, familiæque meæ, liberiſque meis. Harunce rerum ergo, macte hoc porco piaculo immolando eſto.* Quod dicit Cato, *ſi*

juſſu

juſſu meo fecerit, de ſtrufertariis intelligendum, de quibus ſupra, *cap.* 13. dictum eſt. Verba Catonis lucem veteri inſcriptioni afferre, & ex illa mutuam accipere poſſunt:

VII. ID. NOV.

SÆNIUS. DONATUS. L. FABIUS. FORTUNATUS. FRATRES. ARVAL. IN. LUC. D.D. VIA. CAMP. APUD. LAP. V. CONV. PER. C. PORC. PRISCUM. MAG. ET. IBI. IMM. QUOD. VI. TEMPESTAT. ICTU. FULMIN. ARBOR. SACR. L. D. D. ATTACT. ARDUER. EARQ. ARBOR. ERUENDAR. FERR. PENDENDAR. ADOLENDAR. COMMOLENDAR. ITEM. ALIAR. RESTITUENDAR. CAUSA. OPERISQ. INCROANDI. ARÆ. TEMPORAL. SACR. D. D. REFICIEND. EJUS. REI. CAUSA. LUSTR. MISS. SUOVETAURILIB. MAJOR. ITEM. ANTE. ÆD. D. D. B. F. A. JUNCT. N. II. ITEM. AD. AR. TEMPOR. DIS. INF. S. S. JAN. PATR. ARIET. II. JOVI. VERBEC. II. MARTI. PATRI. ULT. N. ARIET. II. SIVE. DEO. SIVE. DEÆ. VERB. II. JUN. D. D. OV. N. II. VIRGINIB. DIV. OV. N. II. FAM. DIV. VERB. N. II. MATRI. LAR. OV. N. II. FONT. VERB. II. LARIB. VERB. II. FLOR. OV. N. II. SUMMAN. PATR. VERB. ATROS. II. VESTÆ. MATRI. OV. II. VESCOR. DEOR. DEARQ. OV. II. ITEM. ADOLEND. COINQ. OV. II. ET. ANTE. CÆSAR. GENIO. D. N. SEVERI. ALEXANDRI. AUG. T. A. ITEM. DIVIS. N. XX. VERBEC. XX.

Quæ ſic extenduntur: *Fratres Arvales in Luco Deæ Diæ, via Campana, apud lapidem quintum convenerunt, per Cajum Porcilium Priſcum magiſtrum, & ibi immolarunt. quod vi tempeſtatis, ictu fulminis, arbores ſacri luci Deæ Diæ attactæ arduerint, earumque arborum eruendarum, ferrendarum, pendendarum, adolendarum, commolendarum, item aliarum reſtituendarum cauſa, operiſque incroandi aræ temporales, ſacra Deæ Diæ, reficienda. Ejus rei cauſa luſtrum miſſum Suovetaurilibus majoribus. Item ante ædem Deæ Diæ, bovem fœminam ambiegnis junctis nefrendibus duabus. Item ad aram temporalem Diis Inferis, ſupra ſcriptis. Jano Patri, arietes duo. Jovi verbeces duo. Marti Patri Ultori arietes nefrendes duas. Familiæ Divæ, verbeces nefrendes duo. Matri Larium oves nefrendes duas. Fontibus, verbeces nefrendes duo. Floræ oves nefrendes duas. Summano Patri, verbeces atros duo. Veſtæ matri oves duas. Veſcorum Deorum Dearumque oves duas. Item adolendarum coinquiendarum oves duas. Et Cæſaris Genio Domini noſtri Severi Alexandri Auguſti taurum auratum. Item Divis noſtris viginti, verbeces viginti.* Inſcriptionem hanc notis illuſtravit Gutherius, *de jure man. lib.* 1. *cap.* 4. quem vide. Idem, *eodem libro, cap.* 5. aliud cujuſdam inſcriptionis fragmentum ſic explet:

C. VICTORIUS. GETA. ET. CAND. M. VALERIUS. JUNIANUS. VOLUSIUS. SATURNINUS. P. CORNEL. HERACLEO. OPTIANUS. ISDEM. COS. IN. LUCO. DEÆ. DIÆ. TI. JULIUS. JULIANUS. ALEXAN-

XANDER. PER. PROMAGISTRUM. CONVENERE. CAUSA. LUCI. COINQUIENDI. ET. OPERIS. FACIUNDI. IBIQUE. VACCAM. HORNAM. IMMOLARUNT. IBIQUE. SACERDOTES. IN. TETRASTYLO. CONSEDERUNT. ET. EX. SACRIFICIO. SOLENNI. SPICIS. VITIATIS. LUCUM. DEÆ. DIÆ. SUMMOTO. ASCENDERUNT. IBIQUE. TI. JULIUM. JULIANUM. PRO FLAMINE. MAGNAS. OPIMAS. IMMOLARE. DEÆ. DIÆ. FECERUNT. DEINDE. CORONIS. INLATIS. SIGNISQUE. UNCTIS. C. VICTORIUS. CUM. COLLEGIS. IN. SATURNALIA. SECUNDA. MAG. ANNUUM. INTULERUNT. IBIQUE. IMMOLARUNT.

Procuratio Fulminis ad Aruſpices rejecta, a quibus proditum eſt in ſingulis arboribus, quot genera inſita ſint, uno ictu tot fulmina fieri in illud, quod fulmen concepit. *Varro de re ruſt. lib.* 1. *cap.* 40. Item ad Triumviros. Livius, lib. 25. cap. 7. *Comitia a Pratore Urbano de Senatus ſententia plebiſque ſcitu ſunt habita: quibus creati ſunt triumviri bini, uni ſacris conquirendis* (an coinquiendis?) *doniſque præſignandis: alteri reficiendis ædibus Fortunæ, & Matris Matutæ:* Quæ procuratio Fratribus Arvalibus commiſſa in lucis aut arboribus attactis, cum arvorum ſacerdotes eſſent, ſacraque publica ambarvalibus facerent. Cum ædes Jovis & Minervæ de cœlo tactæ eſſent, Nero ex Aruſpicum reſponſo Urbem luſtravit. *Tacit. annal.* 13. *c.* 24. Alias prodigia, ſpretis plerunque Aruſpicibus, ex libris Sibyllinis procurata aſſerit Varro, *lib.* 1. *de ſcenicis Originibus.*

Loci conſecratio in eo conſiſtebat, quod fieret ſtatim religioſus. Feſtus: *Fulguritum, id quod eſt fulmine ictum, qui locus ſtatim putabatur fieri religioſus, quod eum Deus ſibi dicaſſe videretur.* Quod Cæſarem Auguſtum impulit, ut aream in Palatio a ſe emtam conſecrarit, *Dio, lib.* 49. & Apollini conſecrarit, quod de cœlo tacta eſſet, ἐπειδὴ κεραυνὸς ἐς αὐτὸν κατέσκηψε. Bidental dictus eſt τόπος κεραυνοπλὴξ, κεραυνοβόλιον, quod bimæ pecudes immolentur. *Non. cap.* 1. *§.* 264. *& Feſt. in Bidental.* Obſtita & Fanatica quoque hæc loca dicebantur, quæ nec intueri nec calcari fas eſſe fulgurales pronuntiant libri. *Amm. Marcell. lib.* 23. Plut. in Pyrrho: τὰ καταβαλλόμενα τοῖς κεραυνοῖς ἀνέμβατα μένειν χωρία. *Loca quæ fulmine afflantur manere inacceſſa.* ideoque ara ſuperimpoſita eſt, quæ Puteal, vel capitium, περιστόμιον, ἱερῦ φραγμὸς, ἱερὸς τόπος περικεκλειςμένος. *Gloſſ. vett.* Operculum vocat Ulpianus; leg. 13. §. fin. & leg. 14. D. de act. emt.

Somnia expiaturi Diis ea narrabant. Propert. lib. 2. eleg. 29.

Ibat & antiquæ narratum ſomnia Veſtæ,
Non ſibi, neve mihi quæ nocitura forent.

Eurip.

Eurip. Iphig. in Tauris: Ἃ καινὰ δ᾽ ἥκει νὺξ φέρουσα φάσματα,
Λέξω πρὸς αἰθέρ᾽ εἴτι δὴ τόδ᾽ ἐις ἄκος:
Jam quæ Nox attulit recentia viſa
Dicam ad ætherem, ſi quod hoc eſt remedium.

Sic ſolent qui in luctu ſunt, quos cum ipſa ſolitudine ſæpe loqui delectat. ut illa apud Ennium nutrix, de qua Cicero 3. Tuſcul.

Cupido cepit miſeram nunc me, proloqui
Cælo atque terræ Medeæ miſerias.

Ex Euripidis Medea:

Ἐγὼ γὰρ εἰς τοῦτ᾽ ἐκβέβηκ᾽ ἀλγηδόνος
Ὥς᾽ ἵμερός μ᾽ ὑπῆλθε γῇ τε κοὐρανῷ
Λέξαι, μολούσῃ δεῦρο, Μηδείας τύχας.

Plaut. Merc. act. 1. ſc. 1. *Non ego idem facio, ut alios in comœdiis*
Vidi facere amatores, qui aut nocti, aut die,
Aut Soli, aut Lunæ miſerias narrant ſuas.

Theognetus apud Athenæum, lib. 3. & 15. πεφιλοσόφηκας γῇ καὶ οὐρανῷ λαλῶν. *Philoſophatus es terra ac cælo loquens.*

Inprimis autem narrabant SOLI. Euripid. Electr:

Τοιαῦτα τοῦ παρόντος, ἡνίχ᾽ ἡλίῳ
Δείκνυσι τοὔναρ, ἔκλυον ἐξηγουμένου.

Ad quæ Scholiaſtes: τοῖς παλαίοις ἔθος ἦν, ἀποτροπιαζομένους τῷ ἡλίῳ διηγεῖσθαι τὰ ὀνείρατα. *Veteribus mos fuit, ut Soli ſomnia narrarent averruncantes.* Sic agit Clytæmneſtra in eadem Sophoclis Electra:

Ἃ γὰρ προσεῖδον νυκτὶ τῇδε φάσματα διοσῶν ὀνείρων. &c.

Ratio hujus ſuperſtitionis hæc eſſe videtur, quod Solem vivere ex perenni motu colligerent, imo cum ratione præditum, plurimi etiam Deum eſſe crediderunt. Præterea quemadmodum Sol ſua luce tenebras fugat, mundumque illuminat: ita noctis ſpecies ſomniaque diſcutere, & irrita reddere putabatur. nox enim ſomniorum parens habebatur, cui radiatus & lucidus Sol contrarius eſt. *vid. Turneb. adv. lib. 7. cap. 26.* Alias autem ſacrificiis ſomnia procurabant, ut ſupra, *cap. 9.* probatum.

Funera expiabant tum abſentes, tum præſentes:

Abſentes ad os hominis mortui ſacra faciebant. Feſtus: *Membrum abſcindi mortuo dicebatur, cum digitus decidebatur, ad quod ſervatum juſta facerent, reliquo corpore combuſto.* Fiebat hoc ſi in bello, aut peregre quis eſſet mortuus. moleſtum enim fuiſſet ad eum locum amico exſequiarum cauſa evocare, ubi quis bello occubuiſſet, vel ubi civis

Romanus inter peregrinos mortem obiiſſet. Legibus XII. tabb. ſic cautum fuit: *Homini mortuo ne oſſa legito, quo poſt funus faciat: Extra quam ſi militiæ aut peregre mortuus ſit.* Hoc voluerunt Xviri; ut poſteaquam crematum corpus eſt, oſſa e cineribus legantur, ſtatimque loco proximo in terram condantur, ne ſi in alium locum ſepeliendi cauſa deportarentur, luctus & ſumtus duplicarentur. Excipitur autem hac lege, ſi quis in militia aut peregre ſit mortuus, ubi ſcilicet funus ei fieri non licuerit, tum enim neque luctus, neque ſumtus augetur. *Plutarch. quæſt. Rom.* 73. Itaque in Pandectis in ſumtus funeris probatur, cum peregre mortuus in ſuum tranſfertur. *l. etſi.* 14. *§. impenſa. & l. Divi fratres.* 39. *D. de religioſ. & ſumt. fun.*

Præſentes funera tum ſanguine, tum cibis expiabant.

Sanguine vel alieno, vel proprio. Serv. ad 12. Æneid. v. 606. *Moris fuit apud veteres, ut ante rogos humanus ſanguis emitteretur, vel captivorum, vel gladiatorum; quorum ſi forte copia non fuiſſet, laniantes genas ſuum effundebant cruorem, ut rogis illa imago conſtitueretur. Tamen ſciendum cautum lege duodecim tabularum, ne mulieres carperent faciem, his verbis:* Mulier faciem ne carpito. De captivis & gladiatoribus ſupra cap. 22. dictum a nobis eſt. Idem Servius, ad 3. Æneid. v. 67. *Affirmantur animæ lacte & ſanguine delectari. Varro quoque dicit, mulieres exſequiis & luctu ideo ſolitas ora lacerare, ut ſanguine oſtenſo inferis ſatisfaciant. quare etiam inſtitutuum eſt, ut apud ſepulchra & victimæ cadantur. &c.*

Cibis: De lacte modo Servius: de Vino inferio, cap. 25. dictum. Celebre inprimis Silicernium. De vocis notatione vid. Junium, ad Tertull. apolog. cap. 13. & Voſſium in etymologico. Uſum indicat Feſtus: *Silicernium erat genus farciminis, quo fletu familia purgabatur.* Varro Meleagr. apud Nonium. cap. 1. §. 235. *Funus exſequiati laute ad ſepulchrum antiquo more ſilicernium confecimus.* Arnob. lib. 7. adv. gentes. *Quid hæc ſibi volunt, apexabones, ſilicernia, longavi? quæ ſunt nomina, & farciminium genera, hirquino alia ſanguine, comminutis alia inculcata pulmonibus.*

Propter Peſtem præter alias luſtrationes Clavus quoque a Dictatore fixus, Liv. lib. 7. cap. 3. *Cum medios forte ludos* (Deorum placandorum cauſa inſtitutos) *circus Tiberi ſuperfuſo irrigatus impediſſet, id vero, velut averſis jam Diis, aſpernantibuſque placamina iræ, ingentem terrorem fecit. Itaque C. Genutio, L. Æmylio Mamerco II. Coſſ. cum piaculorum magis conquiſitio animos, quam corpora morbi afficerent, repetitum ex ſeniorum memo-*

memoria dicitur, peſtilentiam quondam clavo ab Dictatore fixo ſedatam eſſe. Ea religione adductus ſenatus Dictatorem clavi figendi cauſa dici juſſit. Iterum, *lib.* 8. cum de veneficiis primo Romæ quæreretur, ad hoc remedium, tanquam ad ſacram anchoram Patres confugerunt.

Contra Tempeſtates & grandines Luſtratio multiplex. Pallad. de re ruſt. lib. 1. cap. 53. *Contra grandinem multa dicuntur. panno roſeo mola cooperitur, item cruenta ſecures contra cœlum minaciter levantur. Item omne horti ſpacium alba vite præcingitur, vel noctua pennis patentibus extenſa ſuffigitur.* Senec. quæſt. natur. lib. 4. cap. 6. *Quoſdam peritos obſervandarum nubium eſſe affirmant, & prædicere cum grando futura ſit, & hoc intelligere uſu ipſo potuiſſe, cum colorem nubium notaſſent, quem toties grando inſequebatur. Illud incredibile Cleonis fuiſſe publice præpoſitos* χαλαζοφύλακας *ſpeculatores futuræ grandinis. Hi cum ſignum dediſſent, adeſſe jam grandinem, quid expectas? ut homines ad penulas diſcurrerent aut ad ſcortea? Imo pro ſe quiſque alius agnum immolabat, alius pullum. Protinus autem illæ nubes alio declinabant, cum aliquid guſtaſſent ſanguinis. Hoc rides. Accipe quod rideas. Si quis nec agnum, nec pullum habebat, quod ſine damno fieri poterat, manus ſibi afferebat. Et ne tu avidas aut crudeles exiſtimes nubes, digitum ſuum bene acuto graphio pungebat, & hoc ſanguine litabat. Nec minus ab hujus agello grando ſe avertebat, quam ab illo, in quo majoribus hoſtiis exorata erat.* Et cap. ſeq. addit, judicia conſtituta fuiſſe in eos, quibus delegata erat cura providendæ tempeſtatis, quod negligentia eorum vineæ vapulaſſent, aut ſegetes procidiſſent. Plutarch. ſympoſ. lib. 7. cap. 7. *grando ab iis, qui ei obſervandæ ſunt præfecti, ſanguine talpæ, vel centonibus muliebribus avertitur.* Hos Magos fuiſſe ait Clemens Alex. ſtrom. lib. 6. Αὐτίκα φασὶ τοὺς ἐν Κλεωναῖς Μάγους φυλάττοντες τὰ μετέωρα τῶν χαλαζοβολήσειν μελλόντων νεφῶν, παράγειν τε ᾠδαῖς καὶ θύμασι τῆς ὀργῆς τὴν ἀπειλήν. ἀμέλει καὶ εἴποτε ἀπορία ζώου καταλάβοι, τὸν σφέτερον αἱμάξαντες δάκτυλον, ἀρκοῦνται τῷ θύματι. *Ajunt Magos, qui ſunt Cleonis, obſervantes ſublimia nubium, quæ erant grandines ejaculatura, canticis & ſacrificiis irarum minas depellere. quod ſi forte eis quandoque defuerit animal, cruento ſuo digito ſacrificant.* Apud Amm. Marcell. *lib.* 19. dum Tertullus apud oſtia in æde ſacrificat Caſtorum, tranquillitas mare mollivit. Horat. Epod. 10.

Libidinoſus immolabitur caper,
Et agna tempeſtatibus.

Si autem monſtroſa fuiſſet tempeſtas, ut lapidibus plueri Novendiale ſacrum inſtituebatur, quod primo Tullo Hoſtilio Romæ regnante

factum eſt. Utrum autem monitu vocis cœleſtis, an aruſpicum reſponſo ſuſceptum ſit, dubium eſt. *Liv. lib.* 1.

Monſtroſi partus e conſpectu hominum abjiciebantur, igne cremabantur: Aruns apud Lucan. lib. 1.

Monſtra jubet primum, quæ nullo ſemine diſcors
Protulerat natura, rapi, ſterilique nefandos
Ex utero fœtus infauſtis urere flammis.

Jul. obſeq. *L. Furio, Attilio Sarrano Coſſ. puer ex ancilla quátuor pedibus, manibus, auribus, & duplici obſcœno natus, aruſpicum juſſu crematus, cíniſque ejus in mare dejectus.* Alibi idem ſæpe: *Androgynus natus in mare deportatus.* Liv. lib. 27. cap. 37. *Liberatas religione mentes turbavit rurſus nuntiatum. Fruſinone infantem natum eſſe quadrimo majorem: nec magnitudine tam mirandum, quam quod is quoque ut Sinueſſæ biennio ante, incertus mas an fœmina eſſet, natus erat. id vero haruſpices ex Hetruria acciti fœdúm ac turpe prodigium dicere: extorrem agro Romano procul terra contactu, alto mergendum, vivum in arcam condidere, provectumque in mare projecerunt.* Quid Chriſtianis tali occaſione faciendum doceant Danæus, *eth. Chriſt. lib.* 2. *cap.* 13. Schonbornerus, *lib.* 1. *Politic. cap.* 6. Voetius, *diſp.* 8. *de creat. vol.* 1. *diſpp. ſelect. p.* 751.

CAPUT XXXVIII.

Τελεϛήριον. Luſtrationes ſub dio. Porta *piacularis. Manes ad ſepulcra placati. Ψυχοπόμπειον. Luſtrationis tempus: Februarius. Lupercal. Antheſterion.* Noctu *inferis fiebat.* Dardanenſes:

REſtant non adeo multæ loci ac temporis circumſtantiæ, quæ præcedentibus haud ſatis commode inſeri potuerunt.

Τελεϛήριον Græcis fuit locus in quo fiebat initiatio. *Heſych. & Plutarchus in Pericle.*. Luſtrationibus is locus maxime idoneus viſus, qui nudo ſub æthere, ſive ſub dio eſſet. Plut. quæſt. Rom. 4. ubi de ὑϛεροπότμοις. Καὶ γὰρ τὰς καθαρμὰς ἐπιεικῶς πάντας

ἐν

ἐν ὑπαίθρῳ ποιοῦσι. *Expiationes enim omnes ſolent fere ſub dio peragere.* ſic quæſt. Rom. 36. Διὰ τί τῷ ἱερεῖ Διὸς οὐκ ἔξεστιν ἐν ὑπαίθρῳ ἀλείφεσθαι;

Romæ fuit porta piacularis, ſic appellata, propter aliqua piacula, quæ ibidem fiebant; vel, ut ait Cloatius, cum ex ſacro per aliquem piaculo ſolvitur, ut aliqua piandi propitiandique cauſa immolatur. *Feſt.*

Si defunctorum manes placandi eſſent, eo loco luſtrationes inſtituebantur, ubi animæ his ſacris adeſſe poſſe judicabantur. Circa ſepulcrum eas hærere, donec duraret corpus, ſibi perſuaſerunt. Ideoque Ægyptii condita diutius ſervabant cadavera, ut anima multo tempore corpori obnoxia, non cito ad aliud tranſiret. Romani contra cadavera comburebant, ut anima ſtatim in generalitatem, id eſt, in ſuam rediret naturam. *Serv. ad 3. Æneid. v. 67.* ideoque apud ſepulcra hæc ſacra celebrata. ſic Polyxena Achillis defuncti manes placatura

Hoſtilem ad tumulum, Troja ſub manibus altis
Juſſa mori. Helena apud Euripidem in Oreſte:

Ὦ τέκνον ἔξελθ᾽ Ἑρμιόνη δόμων πάρος,
Καὶ λάβε χοὰς τάσδ᾽ ἐν χεροῖν, κόμας δ᾽ ἐμάς·
Ἐλθοῦσα δ᾽ ἀμφὶ τὸν κλυταιμνήστρας τάφον,
Μελίκρατ᾽ ἄφες γάλακτος, οἰνωπόν τ᾽ ἄχνην.
Καὶ στᾶσ᾽ ἐπ᾽ ἄκρου χώματος, λέξον τάδε·
Ἑλένη σ᾽ ἀδελφὴ ταῖσδε δωρεῖται χοαῖς,
Φόβῳ προσελθεῖν μνῆμα σὸν, ταρβοῦσά τε
Ἀργεῖον ὄχλον· εὐμενῆ δ᾽ ἄνω γέ νιν
Ἐμοί τε, καὶ σοὶ, καὶ πόσει γνώμην ἔχειν,
Τοῖν τ᾽ ἀθλίοιν τοῖνδ᾽, οὓς ἀπώλεσεν θεός.
Ἃ δ᾽ εἰς ἀδελφὴν καιρὸς ἐκπονεῖν ἐμὴν,
Ἅπανθ᾽ ὑπισχνοῦ νερτέρων δωρήματα.

O filia Hermione exi ante ædes,
Et cape in manus has inferias, & meas comas:
Et veniens ad Clytæmneſtræ ſepulchrum,
Dimitte ibi mel cum lacte mixtum, & vini ſpumam,
Et ſtans in ſummo tumulo dicas iſta:
Helena ſoror donat te his inferiis,
Cum non auſit ad tuum monimentum accedere, metuens
Argivam turbam: & jube ipſam propitiam
Mentem habere mihi, & tibi, & marito,

Et iſtis duobus miſeris, quos perdidit Deus:
Et quæ oportet me facere erga ſororem mortuam,
Omnia promitte dona inferorum.

Aliquando animæ placandæ ad certum locum evocabantur, qualis ψυχοπομπεῖον, de quo Plutarchus, *lib. de ſera Num. vind. cap.* 15. & 20. ubi Theſpeſii fabula. Archilochi Poetæ anima non quovis loco placanda, ſed homicida Tænarum petere juſſus: quomodo & Spartani manes Pauſaniæ, evocatis etiam ex Italia exorciſtis & ſacrificulis, placarunt. *Plut. ibid. Euſeb. de præpar. Euang. lib.* 5. *cap.* 18.

Temporis tantum impenderunt, quantum ad omnes ceremonias rite peragendas ſufficere dictabat ſuperſtitio. Itaque pro ſceleris expiandi gravitate aut levitate, breviatum aut productum. De ſacris Eleuſiniis, Tertull. adv. Valentin. cap. 1. *Epoptas ante quinquennium inſtituunt, ut opinionem ſuſpendio cognitionis ædificent; atque ita tantam majeſtatem exhibere videantur, quantam præſtruxerunt cupiditatem.* Alceſtis per triduum purificanda. Eurip. in Alceſt.

Οὔπω θέμις σοι τῆσδε προσφωνημάτων
Κλύειν, πρὶν ἂν θεοῖσι τοῖς νερτέροις
Ἀφαγνίσηται, καὶ τρίτον μόλῃ φάος.
Nondum fas tibi hujus compellationes
Audire, priuſquam diis inferis
Fuerit purificata, & veniat tertius dies.

Apul. lib. 11. metam. *Dies etiam tertius pari cæremoniarum ritu celebratus, & jentaculum religioſum, & teletæ legitima conſummatio.* Troezenii Oreſtem in cella quadam conſiſtere juſſerunt, ubi, qui luſtrationi præfuerunt cum eo epulati ſunt, donec rite expiatus eſſet. *Pauſan. lib.* 2. Integer aliquando menſis requirebatur. Lucian. Necyom. πρῶτα μὲν ἡμέρας ἐννέα καὶ εἴκοσιν ἅμα τῇ σελήνῃ ἀρξάμενος ἔλουε. De ceremoniis Denariis & Tricenariis, ſupra, *cap.* 32. dictum eſt. Menſtruæ purificationes fuerunt in ſacris Matris Deum, quas Μητρωακὰς ἁγιστείας Græci appellarunt: eas obſervaviſſe Proclum Marinus Neapolitanus teſtatur in ejus vita, ſive περὶ εὐδαιμονίας, ubi ſic ſcribit: Τὰς δὲ μητρωακὰς παρὰ Ῥωμαίοις, ἢ καὶ πρότερον πολὺ παρὰ Φρυξὶν σπουδασθείας ἁγιστείας ἑκάστου μηνὸς ἥγνευεν.

Statis & anniverſariis luſtrationibus apud Romanos ſacer fuit menſis Februaris, inde nomen adeptus. Varro, lib. 5. de ling. Lat. *Ego magis arbitror Februarium a die Februato, quod tum februabatur populus, id eſt, Luperceis nudeis luſtratur antiquum oppidum, Palatium gregibus cinctum.*

Id.

Id. ibid. *Lupercalia quod in Lupercali, Luperci ſacra faciunt. Rex cum ferias menſtruas Noneis Februarieis edicit, hinc diem Februatum appellat. Februum Sabini purgamentum, & id in ſacreis noſtreis verbum. Nam & Lupercalia Februario, ui in antiquitatum libris demonſtravi,* Eadem fere Feſtus, voce *Februarius.* ſubſcribit Ovidius. 2. Faſt.

Menſis ab his dictus, ſecta quod pelle Luperci
Omne ſolum luſtrant, idque piamen habent.

Lupercal enim ex *luo* & *caper* compoſitum eſſe indicat Quintil. *lib.* 1. *cap.* 5. & Servius, *ad* 8. *Æneid. v.* 343. qui addit veteres pellem ipſam capri *februm* vocaſſe. *vid. Voſſ. etymol. in* Luperci. Cenſorinus, de die nat. cap. 21. *In hoc autem menſe*, Februario, *Lupercalibus cum Roma luſtratur, ſalem calidum ferunt, quod Februm appellant, unde dies Lupercalium proprie Februatus, & ab eo porro menſis Februarius vocitatur.* Sic & Plutarchus in Numa. Alias & hic menſis ſic dictus, quod inferis tunc parentetur. Varro, lib. 5. de ling. Lat. Fuit enim & olim ultimus. Plut. quæſt. Rom. τὸν δὲ φεβρουάριον δωδέκατον, ἐν ᾧ καθαρμοῖς τε χρῶνται, καὶ τοῖς φθιμένοις ἐναγίζουσι, τοῦ ἐνιαυτοῦ τελευτῶντος. *Februarius duodecimus, quo luſtrationibus utuntur, & defunctis parentant, anno finiente.* Ovid. 2. Faſt.

Qui ſacer eſt imis manibus; imus erat.

Ab hoc more diſceſſit D. Brutus; qui menſe Decembri fecit. Cic. 2. de legg. *Venio ad manium jura, quæ majores noſtri & ſapientiſſime inſtituerunt, & religioſiſſime coluerunt. Februario autem menſe, qui tunc extremus anni menſis erat, mortuis parentari voluerunt. quod tamen D. Brutus, ut ſcriptum a Siſenna eſt, Decembri facere ſolebat. Cujus ego rei cauſam cum mecum quærerem, Brutum reperiebam idciro a more majorum diſceſſiſſe (nam Siſennam video cauſam, cur is vetus inſtitutum non ſervarit, ignorare: Brutum autem majorum inſtitutum temere neglexiſſe, non ſit mihi veriſimile, doctum hominem ſane, cujus fuit Accius perfamiliaris) ſed menſem credo extremum anni, ut veteres Februarium, ſic hic Decembrem ſequebatur.* Alias rationes vide apud Plutarchum in quæſtionibus Romanis.

Hoc a Græcis ad Romanos tranſiiſſe obſervat Caſaubonus, *ad Athen. lib.* 3. *cap.* 19. in diverſis enim Græcorum urbibus, eadem ſacra, eodem tempore celebrari ſolita. De Athenienſibus, teſtis Heſychius: Μιαραὶ ἡμέραι τοῦ ἀνθεστηριῶνος μηνὸς, ἐν αἷς τὰς ψυχὰς τῶν κατοιχομένων ἀνιέναι ἐδόκουν. Similiter Apolloniatas eodem menſe ſolitos τὰ νόμιμα συντελεῖν τοῖς τελευτήσασι, ſcribit Athenæus, *lib.* 8. Menſem au-

autem Ἀνθεστηριῶνα Novembri Romanorum reſpondere, adeoque hybernum eſſe, colligit Gaza ex nominis etymo; quod ἀνθέων στερεῖ τὴν γῆν, *floribus terram nudet*: quem Hadr. Junius, *de anno & menſe, cap.* 4. ſequitur. At Caſaubonus, loco modo laudato, Februarii Romani & Martii partem complecti ait, quod etiam multis adſtruit Hoſpinianus, *de Orig. feſt. lib. 2. cap. 3.* ubi de Martio agit.

Nec interdiu tantum, ſed inprimis noctu myſteria celebrabant. Apoll. 3. Argon.

> Δὴ τότε μέσσην νύκτα διαμμοιρηδὰ φυλάξας
> Ἀκαματοῖο ῥοῇσι λοεσσάμενος ποταμοῖο.
> *Tunc mediam noctem æquatam obſervans,*
> *Magni fluentis lotus fluvii.*

Medea, 7. metam. *Fertque vagos mediæ per muta ſilentia noctis*
Incomitata gradus.

Præſertim id tempus obſervatum, ſi inferis ac lemuribus fieret. 5. Faſt.

> *Nox ubi jam media eſt, ſomnoſque ſilentia præbent,*
> *Et canis, & variæ conticuiſtis aves.*

Plura habet Saubertus, *de ſacrif. cap.* 4.

Ratio duplex occurrit. Prior quidem, quod animus eo tempore videatur intentior, quod in ſacris maxime decet. Clem. Alex lib. 4. Strom. διὰ ταῦτ᾽ οὖν καὶ αἱ τελεταὶ γίνονται νυκτὸς μάλιστα, σημαίνουσαι τὴν ἐννυκτὶ τῆς ψυχῆς συστολὴν ἀπὸ τοῦ σώματος. *Propterea & ſacrificia noctu fiunt maxime, nocturnam animæ a corpore coarctationem ſignificantia.* Euripid. Bacch. Νύκτωρ τὰ πολλά, σεμνότητ᾽ ἔχει σκότος. *Noctu plerunque, tenebræ habent reverentiam.* Altera ab ipſa ſacrorum turpitudine jure petitur, quæ, ut opera tenebrarum, lucem ubique fugerunt. Tertull. adv. Valent. cap. 1. *Nam & illa Eleuſinia, hæreſis & ipſa Atticæ ſuperſtitionis, quod tacent pudor eſt.* Syneſius, lib. de provid. ἀγνωσία σεμνότης ἐστὶ τῶν τελετῶν· καὶ νὺξ διὰ τοῦτο πιστεύεται τὰ μυστήρια. *Ignoratio myſteriorum eſt illorum veneratio: propterea nocti creduntur myſteria.* Auguſtinus, in quæſtion. Vet. & N. Teſt. *Quamobrem pagani myſteria ſua in tenebris celebrant, vel in eo prudentes. Erubeſcunt enim palam illudi: piacula enim, quæ illis vice legis aguntur, nolunt manifeſtare, ne qui prudentes ſe dicunt, hebetes his videantur, quos ſtultos judicant.* Hinc Demoſthenis in Æſchinem εἰρωνεία, orat. pro Corona. quia Æſchines & noctu & interdiu his ſacris operatus erat: τὴν μὲν νύκτα νεβρίζων, καὶ κρατηρίζων, καὶ καθαίρων τοὺς τελουμένους. *Nocte quidem hinnulorum pellibus, & aqua luſtrans, & expians eos qui initiabantur.* Et poſt: ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις τοὺς

καλοὺς

καλοὺς θιάσους ἄγων, διὰ τῶν ὁδῶν. Interdiu vero præclaram illoque cœtus per vias ducens &c.

Dardanenſes Illyrii ter duntaxat in univerſum, poſt partum, cum inibant nuptias poſt mortem lavabantur. *Ælian. var. hiſt. lib.4. cap. 1.*

CAPUT XXXIX.

Luſtrationes irritæ credebantur, per imprecationes vehementes: per deluſtrationes. Abolitæ per Chriſtianos doctores, concilia, Imperatores. Conſtitutio Conſtantini M. *Luſtrationes in Eccleſia Romano-Catholica.*

SAcra hæc vulgo quidem credebantur valde efficacia, illis tamen qui naris erant emunctioris ſubolebat fucus ſuperſtitionis) & ipſa peccati conſcientia ſacrorum levitatem facile arguebat, unde illud:

Ah! nimium faciles, qui triſtia crimina cædis
Fluminea tolli poſſe putatis aqua.

Diogenes conſpicatus quendam ſe aquis luſtrantem, *Infœlix*, inquit, *quum erras in Grammatica, non abſolveris adſperſus: multo minus adſperſio te liberabit a vitæ criminibus.* Plut. apophth.

Ipſi quoque vim Luſtrationum contrariis precibus retundi poſſe credebant, ſi illi qui injuria affecti, toto animo vehementer quid adverſario imprecarentur. Horat. lib. 1. od. 28.

Precibus non linquar inultis,
Teque piacula nulla reſolvent.

Et Epod. 5. *Diris agam vos; dira deteſtatio*
Nulla expiatur victima.

Magicas incantationes, amuletis quibuſdam ſe munientes, avertebant. Rutam faſcinationis remedium eſſe ait Ariſtoteles, *Problem. ſect.* 20. *§.* 34.

Virgil. lib. 7. —— *baccare frontem*
Cingite, ne Vati noceat mala lingua futuro.

Tibull. lib. 1. Eleg. 5. *Ipſeque ter circum luſtravi ſulphure puro,*
Carmine cum magico præcinuiſſet anus.

Factis etiam incantationes reſolvebant, quod *deluſtrare* vocat Apulejus, de virtut. herb. cap. 84. *Si quis malevolus devotaverit hominem, herba aſparagi agreſtis radice ſicca*, *cum aqua fontana* deluſtrabis *eum*, *& reſolutus erit*. Conſule rerum magicarum conſultiſſimum Delrio, *diſq. mag. lib. 3. quæſt. 3. ſect. 3.*

Hæ ſuperſtitionum vanitates, tam altas in hominum animis egerant radices, ut nonniſi maximo labore erui potuerint. Laborarunt hic multum eccleſiæ primitivæ Doctores, tum voce in homiliis ad populum, tum ſcriptis commentariis, ut paſſim in ſuperioribus indicatum. Concilium Elibertinum, in Hiſpania tempore Sylveſtri I. celebratum, plurima contra tales idololatras decreta condidit. Luſtra quinquennalia jam deſierant cum Suovetaurilibus, A. C. 240. teſte Cenſorino, *de die nat. cap.* 13. qui eo tempore ſcripſit. Deſierant Cenſores luſtrum condentes, fruſtra eos reſtituere annitente Symmacho.

Laborarunt hic etiam Impp. Chriſtiani, quorum principibus Conſtantinus M. ſpectacula gladiatoria, horum ſacrorum non minimam partem, e toto orbe Romano ſubmovit: Anno U. C. pene 600. annis poſt ea inſtituta.

Quamvis autem ſub Conſtante, Theodoſio & Valentiniano, imo & ſub Honorio omnem lapidem moverit Diabolus, ut illos ludos ſuo loco & honori redderet: Honorius tamen eos plane abolevit, occaſione Telemachi cujuſdam Monachi, qui Romæ gladiatores pugnantes, pio Zelo diducere conatus, a populo lapidibus obrutus fuit.

Extat ſingularis Conſtantini M. contra hæc ſacra conſtitutio in codice Theodoſiano, lib. 16. tit. 2. de Epiſcopis, Eccleſiis, & Clericis, leg. 5. cujus hæc verba: Imp. Conſtantinus A. ad Helpidium: „ Quoniam comperimus, quoſdam Eccleſiaſticos, & cæteros catho- „ licæ ſectæ ſervientes, a diverſarum religionum hominibus, ad lu- „ ſtrorum ſacrificia celebranda compelli: hac ſanctioue ſancimus, ſi „ quid ad ritum alienæ ſuperſtitionis cogendos eſſe crediderit eos, qui „ ſanctiſſimæ legi ſerviunt, ſi conditio patiatur, publice fuſtibus ver- „ beretur: ſi vero honoris ratio talem ab eo repellat injuriam, con- „ demnationem ſuſtineat damni graviſſimi, quod rebus publicis vin- „ dicabitur. Dat. VIII. Kal. Jun. Sirmi. Severo & Rufino coſſ.

Sacra Lupercalia Romæ, uſque ad Anaſtaſii Imp. tempora perduraverunt, Theodorico Amalo, Gothorum Rege in Italia regnante; qui-

quibus auctore Gelaſio Papa, circiter annum Chriſti DXXV. reclamantibus ſuperſtitioſis quibuſdam Romanis omnino abolita ſunt, fierique amplius prohibita ut ex antiquo S. R. regiſtro cognovit Onuphrius Panvinius, cujus regiſtri copiam ipſi fecerat Marcellus II. Papa, tunc Cardinalis S. Crucis. *Panvin. deſcript. Rom. lib. 2. pag.* 158.

Luſtrationibus gentilium abolitis, aliæ in Eccleſia Romano-Catholica ſucceſſerunt, quod ex Durandi rationali divin. off c. lib. 7. cap. 7. Eckii homil. 3. de purific. B. Virginis. Rhenani annotat. ad lib. 5. Tertull. contra Marcion. aliiſque manifeſtum eſt. Sufficiet Beda, qui lib. de nat. rer. cap. 12. cum de luſtrationibus, menſe Februario celebrari ſolitis dixiſſet, addit: *Sed hanc conſuetudinem bene mutavit Chriſtiana religio, cum in menſe eodem, diem Sanctæ Mariæ plebs univerſa cum Sacerdotibus ac miniſtris, hymnis modulatæ vocis, per eccleſias perque congrua urbis loca procedit, datoſque a Pontifice cuncti cereos in manibus geſtant ardentes, & augeſcente bona conſuetudine, id ipſum in cæteris quoque ejuſdem B. matris & perpetuæ Virginis feſtivitatibus agere didicit, non utique in luſtrationem terreſtris imperii quinquennem, ſed in perennem regni cœleſtis memoriam. quando juxta parabolam Virginum prudentium omnes electi lucentibus bonorum actuum lampadibus obviam ſponſo, ac Regi ſuo venientes, mox cum eo ad nuptias ſupernæ civitatis intrabunt.* Adde Bapt. Mantuanum in Faſtis:

Hic memorare libet quoddam grave temporis hujus
Crimen, & ipſius ſubjungere criminis ortum.
Roma Lupercales luos antiquitus iſto
Menſe celebrabat, & quæ ſequuntur.

Apoc. I. v. 5, 6.

Τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς, καὶ λούσαντι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν
ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ· καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς
τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ αὐτοῦ· αὐτῷ ἡ δόξα, καὶ τὸ
κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
Ἀμήν.

Quamvis ſumma cura emendationis rationem habuerimus, non tamen hæc operarum errata effugere potuimus, quæ ut B. L. hoc modo corrigat, rogamus.

Pag. 2. lin. 4. Hèſychius. pag. 7. lin. 17. אכפרה lin. 35. excogitarunt. pag. 13. lin. 6. a fine: tanquam. p. 14. lin. 5. ergo. p. 15. lin. 26. יש יראה במקום p. 18. lin. 2. certi. lin. penult. hi. p. 19. lin. 5. Σόλωνι. lin. 12. βοηθῶν. lin. 35. mulieres. p. 20. lin. 23. בתוך. lin. 33. Deo. p. 24. lin. 14. furvis. p. 31. lin. 35. λεπτολάτων. ibid. lin. 34. pro καὶ lege μὴ. p. 32. lin. 36. pro *anis*, lege *aris*. p. 34. lin. 19. deſignant. lin. 32. pro אמר lege אניר. p. 44. lin. 20. III. Nonas Jan. p. 49. lin. 46. pro *accidiſſet*, lege *audiſſet*. p. 55. lin. 24. morbos. p. 69. lin. 33. del. *text*. p. 76. lin. 8. pro *cera*, l. *ara*. p. 93. lin. 17. credidimus. p. 104. lin. 14, 15. androgynos. lin. 23. indicantia. p. 117. lin. 32. verecundiam. p. 122. lin. 13. ſicut. p. 127. lin. 21. animæ. p. 131. lin. 4. ipſis hoſtiis. p. 134. lin. 8. ἄψαντος. p. 136. lin. ult. ἀνέλαμψεν. p. 138. lin. 14. non poſſe. p. 152. lin. 3. pro 5. leg. S. p. 158. lin. 24. ῥείθρων. lin. χρεῶν. p. 163. lin. 1. ἀνθρώπων. p. 167. lin. 36. ante *Arabes* ſcribe *Eadem faciunt*. p. 170. lin. 1. ante *ſe* ſcribe *ſacrificio*. p. 176. lin. 1. natum. p. 177. lin. 11. tactæ. p. 180. lin. 30. denominatio. p. 209. lin. 29. tum *ſignum ſeptem*. lin. 35. pro *ſus*, l. *jus*. p. 210 lin. 7. reſponſa. p. 219. lin 24. ἐπίθετον. p. 242. lin. 2. omiſſ. *Plutarchus*. lin. 26. poſt *conſpuitur* inſere *ſinus*. p. 267. lin. 36. ſacrum. p. 268. lin. 27. pro *iris* lege *his*. p. 272. lin. ult. adde *ſepulturam ab Ænea* &c. p. 277. lin. 4. adde. origo. p. 280. lin. 21. Velitiæ. p. 282. lin. 26. poſt *cui*, inſere, *& alii*. p. 289. lin. 5. היו lin 6. קוראים lin. 9, omiſſa vox שנה lin. ead. במלכו. p. 305. lin. 30. æterno. p. 313. lin. 18. pro *nobis* lege *nolis*. p. 338. lin. 15. poſt *enim*, inſerendum *numeris*. p. 352. lin. 2. omiſſa eſt vox ὤον poſt *recenſeat*.

In numeris paginarum erratum.

Pag. 239. 241. 244. 245. 248.

I N-

I N D E X.

A.

Abelis ſacrificium. Pag. 127. 128. 131.
Ablegmina vel albegmina. 225.
Abominatio. 321.
Academicæ depoſitiones, 154.
Achilles. 62. 89. 163. 164. 272.
Adam Saturnus. 11.
Adoptivi. 248.
Adraſtus. 5. 163.
Adrianus. 208. 289.
Aer. 169.
Ægyptii. 169. 174. 177. 180. 182. 196. 200. 205. 256. 272. 308. 327. 348. 350. 365.
Æolus. 78.
Æſculapius. 56. 108.
Æſopus. 51.
Æthiopes. 214.
Æſchinis mater. 119.
Ætna. 86.
Æpytidæ. 89. 90.
Æs. 235. 236.
Agabus. 64.
Agathocles. 66. 110.
Ageſilaus. 132.
Agna. 80.
Ἀγυος. ἀγυίτης. 121. 307.
Agraulus. 208.
Ajax. 272.
Alauda. 124.
Alcibiades. 213.
Alexander. M. 53. 66. 132. 250. 276.
Allium. 230.
Almo. 245. 246.
Altare. 133.
Ambiegni. 224.
Ambarvalia. 265. 266.
Amburbialia. 275.
Ambiluſtrum. 118.
Amphiaraus. 159. 174.
Ἀμφιδρόμια. 252. 253.
Androtion. 157.
Angelici. 25.
Anien. 176. 177.
Animæ purgatio. 138.
Animarum apparitio. 143. 144. corpus. 141.
Alæ. 145. 145.
Annibal. 53. 61. 299.
Annulus. 329.
Antalcidas. 309.
Antinous. 208.
Antonius. 121.
Antheſtereon. 368.
Annus Platonicus. 188.
Anni principium. 44.
Antiochus Epiphanes. 93. 344.
Ἀντίλυτρον. 7.
Ἀντίψυχοι. 7. 207.
Apes. 109.
Apium. 230.
Apollo. 20. 29. Cumanus. 112.
Apollonius Thyanæus. 62. 155. 163. 294.
Apolloniatæ. 367.
Appius Clodius. 119.
Apotheoſis. 244. 245.
Aqua. 173. 174. 198. 272. ejus effuſio. 342.
Aquarioli. 167.
Aquælicium. 85.
Aquila. 124.

Ara ſubterranea. 24. Ignoti Dei. 31. lapidea, aurea. 87. dedicatio. 262.
Arbores. 263. 358. 359.
Arbutus. 233.
Archilochus. 51. 366.
Ara foederis. 11.
Ἀρδάνιον. 172.
Ariſtides. 178.
Ariſtinus. 254.
Ariſtippus. 273.
Ariſtodemus. 90.
Ariſtereon. 230.
Arnuphis. 74.
Armiluſtrium. 298.
Arvales. 266.
Aruſpices. 93. 94.
Aſcolia, Aſcoliaſmus. 183.
Aſcodromitæ. 184.
Aſellus. 117. 118.
Aſini caput. 223.
Aſperſio. 335.
Athamas. 211.
Athenarum laus. 118. 119. Rex & Regina. 123. Studioſi. 154. luſtratio. 276. 279. 280. 353.
Atia. 166.
Avernus. 177.
Aves Diomedis. 124.
Aurium tinnitus. 102.
Auguſtus. 60. 135. 288.
Augures. 93. 94.
Auſpicia. 99. 100.
Azazel. 352.

B.

BAalitæ 205. 314.
Babylonii. 167. 168.
Bacis Bœotius. 54. 55.
Bacchus. 21. 181. 249.
Baptæ. 124.
Baptiſmi Judæorum, Phariſæorum. 156. 157.
Battologia. 314.
Βασιλισμὸς ἀπὸ νεκρῶ. 172.
Bellona. 206.
Bellum 53. Marcomannicum. *ibid.* civile Cæſaris & Pompeji. 114.
Bidentes. 220.
Bidental. 360.
Bidentales. 122.
Bigois. 66.
Bitumen. 238.
Bomilcar. 271. 272.
Bos locutus. 105. fictus ex farina, aliiſque 179. 180.
Βορεασμοί. 79. 180.
Branchus. 308.
Brachmanes. 155.
Brutus. 61. 110. 297. 367.
Bronton. 67. 68.
Bubo. 104.
Buphonia. 180.
Buproron. 180. 222.
Buſiris. 86. 214.
Byblis. 102.

C.

CAbiri Dii. 34. 78.
Cæſar. 170.
Caini ſacrificium. 131.
Calcei. 328.
Calvi. 327.
Callirrhoe. 176.
Caligula. 208.
Callimachus. 354.
Camillus. 28. 294.
Camœnarum fons. 176.

Canaille. 117.
Caniculæ ortus. 52.
Canis. 106. 216. 217. 223. 321.
Caper. 182. 183.
Capilli. 171. 172.
Captivi. 214.
Capitolium. 76.
Caput. 319. 320. 325. 326
Carmanor. 166.
Caſſius. 62. 110. 297. Parmenſis. 61.
Caſtus. 304.
Carolina inſula. 192.
Catalogus Deorum. 17.
Cauda. 218. 225.
Cei. 52.
Cenſores. 117. 278.
Ceres. 21. 166. 266. 267. 304. 306. ejus nuptiæ. 239.
Cerriti. 54.
Ceryces. 116. 117.
Cervaria ovis. 180.
Charicla 230.
Chariſteria. 218.
Charondas. 333.
Chabrias. 69.
Chaos. 203.
Chorinæus. 120. 171.
Χερνὶψ. 179.
Ciceronis uxor. 137.
Cimon. 60.
Cinis. 227. 333.
Circe. 58. 165. 255.
Circumlatio. 334.
Clavus fixus. 357. 362. 363.
Claſſes luſtratæ. 299--302.
Cleomenes. 211.
Clitorius Fons. 350.
Clodius. 284.
Claudia. 247.
Clitumnus. 174.
Cluacina. Cluo. 21.
Cœli diviſio. 66. 67.
Cœlibes. 305.
Coi. 119. 332.
Columbæ. 124. 302.
Colpia. 203.
Compitalia. 279.
Commodus Imp. 50.
Concubitus. 168.
Conſtantinus Imp. 289. 370.
Conſtantinopolis. 50.
Conſules. 118.
Coptus. 327.
Corinthii. 277.
Cornix. 105. 124.
Corona. 100. 101. 333.
Cortina. 161.
Corvus. 105.
Corylus. 183.
Cottyttia. 124.
Craſſus. 213.
Cratinus. 208.
Crœſus. 163. 165.
Crines. 326.
Cunina. 241.
Cultri. 258. 265.
Curiæ. 280.
Curtius. 61. Curtius lacus. 88.
Cybele. 245. 246.
Cylon. 166. 211.
Cypreſſus. 171.
Cyrus. 60.
Cynoſarges. 285.
Cyziceni. 180.

Dar-

D.

Dardanenſes. 369.
Darius. 165.
December. 367.
Decimæ. 47.
Decemviri. 118.
Decius Mus. 61. 201.
Delubra. 155.
Delus. 229. 277. 278. 319.
Delphorum luſtratio. 230.
Deluſtrare. 370.
Denariæ ceremoniæ. 305.
Denecales. 293.
Deſputatio. 322.
Deumo. 251.
Deus juſtus vindex. 40. φιλάνθρωπος. 125.
Deorum inceſſus. 92. ſtatuæ. 246.
Diabolus Dei æmulus. 12.
Dialia. 179.
Diana. 20. 28. 247. Laphria. 224. Taurica. 251.
Dies ſecundus. 341.
Diluvium. 83.
Diogenes. 347. 369.
Dion. 110.
Dionyſius Syrac. 109. 126.
Dido. 135.
Domitianus. 183.
Domus luſtratæ. 249. 295.
Dracones. 29. 249. 250.
Druſus. 61. 109. 110.
Duumviri. 94.

E.

Eclipſis. 66.
Elaphebolia. 180.
Elefanti. 124.
Eleuſinium. 155.
Eleutheria. 176.
Elyſii campi. 149. 150.
Empuſa. 119.
Enna. 21.
Entellus. 217.
Epheſii. 294.
Epicurus. 287.
Epebolus Vates. 89. 90.
Epilepſia. 55.
Ἐπιφάνεια. 91.
Epimenides. 32. 121. 166. 276.
Epulones. 285.
Equus. 79. 105. 225.
Eraſinides. 273.
Erichtho. 312.
Erigone. 186.
Ervum. 230.
Eteocles. 136.
Ἐθελοθρησκεία. 17.
Εὐα Iſis. 11.
Εὐὰ, εὐάζειν. 311.
Εὐοὶ Σαβοὶ. 311.
Εὐχλαῖα. 218.
Everriatores. 120. 292.
Evocatio Deorum. 27. 31.
Euripides. 177.
Eximii. 219.
Exta. 132. 133.

F.

Faba. 142. 231. 232.
Fabii Luperci. 121.
Fabius Ambuſtus. 108.
Fæſula. 66.
Faliſci. 108.
Fames. 52.
Fanare. 261.
Fanatici. 53.
Farina. 234.

Faci-

Facinus. 159.
Februarius. 24. 25. 366. 367.
Felis. 216.
Ferctum. 122.
Feriæ ſtultorum. 281.
Ferrum candens. 192.
Ficus. 230.
Flaminius. 49. 170.
Floralia. 127.
Fluvii. 174. Fœnum. 197.
Forda. Fordicidia. 280. 281.
Fontes. 174. Fontinalia. 279.
Fortuna muliebris. 89. virilis. 254.
Fulmina. 66. & ſeqq. Fulminum expiatio. 358. 360. Fulmine icti. 270. 271.
Fulvius Flaccus. 49.
Fumus. 135. 192.
Funus. 170. 198. 361. 362.
Furfures. 132.

G.

Gabinus cinctus. 330.
Galba. 60. 131.
Galli. 192. Sacerdotes. 206.
Galli & gallinæ cantus. 105. luſtratio. 124.
Ganges. 174.
Genius. 220. 251.
Genua. 321.
Γεραιραί. 123.
Germanicus. 299.
Gigantes. 62. 98.
Gracchus. 103. 137. 299.
Glaucus. 245.
Grando. 363.
Grundiles lares. 367.

H.

Haſtæ Martiæ. 111.
Hecate. 217. 242.
Hecatombe. 221. 222.
Hecuba. 59.
Hedera. 329.
Helena. 204.
Helleborus. 233.
Hectoris luſtra. 2. 62.
Hercules. 22. 111. 164. 185. 245. ἀλεξίκακος. 22. Conopius. 110. Pomarius. 179. mulierum oſor. 306.
Herodes. 289.
Hetruſci. 93. 94.
Hilaria. 246
Hilarius. 161.
Hinnulus. 331.
Hippias. 103.
Hirpiæ. 191. 192.
Hiſtriones. 318.
Homicidæ. 50. 51. 162.
Homines ſacri. 47. 215.
Horatius. 166. Pulvillus. 170. 259.
Hoſtiæ animales. 217. 218. majores, minores. 219. 220. caviares. 225. mundæ. 259.
Hoſtilius Mancinus. 109.
Hyems. 301.
Hyſſopus. 337.

I.

Ibis. 174.
Icarius. 186.
Idæa mater. 90.
Jecur. 132.
Jehova. 26.
Jeſus Chriſtus, Sacerdos & victima. 157. 158.
Jejunium. 304.
Ignis. 188. 198. e coelo. 131. 189.

in altaribus. 134-137. luſtralis. 258. 259.
Ignotus Deus Athenienſium. 31. & ſeqq.
Ilicet. 346. Iliſſus. 177.
Indi. 319. Indigetes Dii. 31.
Initiandorum luſtrationes. 152. 153. initiati beati. 346. 347.
Inſania. 53. inſani. 356.
Interpretes LXX II. 154.
Iphigenia. 256. 257.
Iſis, 306. 324. 327.
Judæi. 81. 82.
Julius Cæſar. 104. ejus mortis præſagia. 113.
Julii Luperci. 121.
Junianus Majus. 57.
Juniperus. 336.
Juno Februa. 19. Soſpita. 111. Vejis evocata, 28. Lacinia, 48. Moneta, 87. Luſtratur, 244. 245.
Junonia, 159.
Jupiter prodigialis, 19. Stygius, 23. καθάρσιος, ἀλεξίκακος, 19. φύξιος, 123. q. Jovis pater, 26. Elicius, 70, 91. καταιβάτης, 71. Melichius. 179. Capitolinus. 260.
Juramentum Gerairarum, 123.
Jus naturale, 128, 129.
Juſtitia Dei punitiva, 39, 40, 41.
Juturna. 176.

K.

KAddrouwa, 204.
Καθαρισμός, 3, 4.
Καθαροί hæretici, 151.
Κάθαρμα, 207, 213.
Καθάρται, 120, 121.
Κιάδας, 272.
Kalendæ Januariæ, 43, 44.
Κόης. 122.
Kyphi, 196.

L.

LAbrum, 335.
Lac. 237.
Lacrymæ, 320.
Lacus Vadimonis, 174.
Lapis Manalis, 357.
Lares, 292.
Latinus, 109, 185.
Lavatio, 246, 335.
Lavinia, 134.
Laurus, 160, 195, 196, 335, 336.
Lectiſternium, 23, 345.
Legio fulminatrix, 75.
Lemuralia, 231, 232.
Lens, 240.
Leo, 217.
Leucadii, 212, 352.
Leus, 55.
Liba, 183, 258.
Liberatio locorum, 260.
Licinius, 120.
Ligna, 263.
Limus, 325.
Lingua, 224, 225.
Linus, 223. 224.
Litare. 130.
Lithuani. 120.
Locutius. 80.
Ludi, 343. 344. ſeculares. 159. 344.
Lues. 2.
Lua, & Lye. 22.
Luna, 66. 237. Lunus, 332.
Luo, luſtrum, luſtrare. 1. 2.

Lu-

Lupus. 106.
Luperci, Lupercalia. 121. 331. 367.
Luſtrum condere. 117.
Luſtricus dies. 252.
Lutiophoros. 120.
Λύθρον. 2.
Λύω, λέω, λύτρον, λύτρόν, λυτρέω, 123.

M.

M. Aurelius, 73.
Maccabæus. 296.
Macedones. 296.
Magi, 123, 160, 161.
Magiſtratuum vota. 43. abrogatio. 101.
Mæna piſcis. 357.
Malluvium. 335.
Manes, 242.
Manichæi, 305.
Manus. 320. 321.
Manubiæ. 68.
Mare, 177.
Maſſilienſes. 212. 213. 352.
Matrimi. 118.
Medea. 160. 165. 277.
Medioxumi Dii. 25.
Μειλίχα, Μειλίχιος. 21.
Mel. 199. 242.
Melampus, 21. 121. 350.
Meles. 217.
Memphitæ. 163.
Menœceus. 208. 209.
Menſtruæ purificationes. 366.
Mercatores. 161. 309.
Mercurii aqua. 162. 177.
Meſa Rex Moab. 53.
Meſſenii, 89. 90. 224.
Metempſychoſis Pythagorica. 148.
Mevii votum. 45.
Migratio Deorum, 28, 29
Minerva, 112. 248.
Miſenus, 171.
Miraculum, 98.
Miſericordiæ ara. 320.
Molochi ſacra. 189. 190. 191.
Mola ſalſa. 233. 234.
Monitor. 310.
Monſtrum. 98. 104. 364.
Montani. 279.
Morbi. 53.
Mors pretioſa, 144. 145.
Moſes, 328.
Moſollamus. 105.
Muhammedani. 303. 317.
Mula, Mulus. 104.
Mulſum, 239.
Mures, 106. 224.
Muſæ, 249.
Muſcæ, 110.
Muſtela, 106. 107.
Myagros, 110.
Myrtus. 160. 231.
Myſteria parva. 256.

N.

Natalis, 286, 287. Imperatoris, 288. Imperii, 289. Chriſtianorum, 290.
Navis Theſei, 277.
Nautica vota, 45.
Nebucadnezar, 57, 132.
Neleus. 164.
Neptunus equeſtris, 155.
Nero. 51. 57. 104. 131.
Neſtor. 58.
Nidor, 136.
Nilus 86. 175.

Nitrum. 238.
Noachus Janus, 11.
Noctua. 105.
Nomina Deorum ignota. 26.
Nominalia, 252. 285.
Novendialia, 292. 340.
Nox. 168. 169. 368.
Nubes. 81.
Nudipedes & Nudipidalia. 328.
Numa, 72, 91.
Numerus, 338. 339.
Numicus, 176. 244.
Nundinæ. 252.
Nuptiæ, 291. 292.

O.

October equus. 225.
Oculi. 320.
Oes, 202. 203.
Offa penita. 225.
Olympias, 250.
Olenus, 207.
Oliva, 336.
Ὀμηςής, 21.
Ὀνειροκριτική, 57.
Oraturi luſtrantur. 156.
Orci nuptiæ. 239. 240.
Orelius, 273.
Oromaſdes. 200.
Oreſtes. 51. 164, 165. 176. 256. 366.
Oſcillatio. 182. & ſeqq.
Oſculum. 320.
Os ſacrum. 225.
Ovis. 265.
Ovum. 200-204.
Ὀξυθυμία, 351.

P.

Paganalia, 279.
Pagi. 274. 279.
Palilia, 265.
Palladium, 28.
Pallas, 244.
Palpitatio. 102.
Panis, 230.
Parentalia, 292.
Paſtophori, 117, 122.
Patrenſes, 224.
Patrimi, 118.
Pauſanias, 123, 166, 366.
Pecunia votiva, 46.
Peccatorum & pœnarum diverſitas, 149.
Pedes, 103, 328.
Pelles animalium, 159, 160, 224, 331.
Peripoli, 122.
Periſtiarchi, 122.
Perſæ, 155, 287, 289.
Peſtis, 55, 362.
Pharmaci, 206, 276.
Piare & piaculum, 6.
Pilatus, 63.
Pilæ, 279.
Pinarii, 116.
Piſces, 227, 357. 358.
Πίτυρον, 232, 233.
Philoſophia, 140. ejus finis, 150.
Placare, 7.
Pœnæ contemtus Deorum, 38.
Πολευθεότης, 16.
Polynices, 136.
Polyxena, 89, 365.
Pompejus, 299.
Pontifices, 116.
Poppyſmi, 357.
Populi vota, 44.
Porphyrion avis, 124.
Porphyrius, 146.

Porca, 267, 268, 273.
Porcelli, 216, 221, 264.
Porrum, 230.
Porta piacularis, 365.
Portentum, 98.
Potitii, 116, 119.
Præcidanea, 267, 268.
Preces, 312, 313.
Priapus, 241.
Privata ſacra, 281, 282, 283.
Prodigia coacervata, 113, 114.
Prodigium, 98.
Propudianus porcus, 282.
Provorſa fulmina, 66.
Proſerpinæ theſaurus, 49.
Pſychagogi, 123.
Pudicitia plebeja, 284.
Pythagoras, 229. 312. 313. 328. 342, 348.
Pythagoræi. 142, 143, 338.

Q.

QUinquatrus, 220.
Quintilii Luperci. 121.

R.

REdemtio, 7.
Religio, 13.
Rhea Sylvia, 176.
Rhenia, 278.
Roma, 277. 278.
Romulus, 61.
Robigo, 223.
Roſa, 230.
Ros marinus, 194. 230. 337.
Rumina, 241. 242.
Ruſtica vota, 45.
Ruta, 307, 338, 369.

S.

SAbina, 195.
Sabini, 159, 160.
Sacrani, 223.
Sacres, 219.
Sacerdos Judæorum, 288. alii. 118.
Sacrificaturi luſtrabantur, 158.
Sacrificia pro peccato: pro noxa, 7, 8. eorum origo, 127, 128.
Saga, 119, 120.
Sal, 178, 234, 235.
Saliva, 242.
Samael, 107.
Samothracia, 35, 36, 37.
Sanguis, 111, 199, 225, 246, 362.
Saltatio, 317, 318, 319.
Salii. 318.
Saul, 289.
Scalæ Græcæ, 329.
Scilla, 231.
Scrofæ fœtus mandunt, 97.
Scipio Africanus, 117.
Selenetides mulieres, 204.
Semele, 68.
Semones, 241.
Sedere, 315.
Senes coemtionales, 283.
Septimontium, 279.
Sepultura. 171, 268, 269, 365.
Serapis, 86.
Serpentes, 107, 108, 137, 227.
Servi, 118, 119, 295.
Servius Tullius, 278.
Sergius. 118.
Sibyllini libri. 94. 95.
Siccitates. 85.
Silicernium. 362.
Silius Italicus. 288.
Simulatrices. 119. 120.
Simulata aqua. 179.

Sinon, 212.
Sobrius vicus, 241.
Socini error, 3.
Socrates, 81. 147. 276. 277.
Sodomæ incendium. 87.
Sol. 20.
Somnus. 168. 169.
Somnia. 56. 57. 62. 63. 131. 159. 160. 360. 361.
Sonubium tripudium. 87.
Sonus adorandus. 80.
Soracte. 191.
Sorices. 106.
Soſpita. 20.
Spectra. 62.
Spina alba. 233.
Spiritus ſanctus. 189.
Sponſalia. 291.
Spurii. 285.
Spuere. 242. 243.
Sternutatio. 103. 136. 137.
Stoici. 147.
Strobus. 197.
Strues. 122.
Struſertarii. 122.
Sucidaneæ hoſtiæ. 130.
Sudor ſtatuarum. 111. 112.
Suovetaurilia. 222.
Superſtitio. 13. 14. 15.
Sulphur. 192. 193.
Suſpendio necati. 271. 272.
Suleimannus. 295.
Sybaritæ. 51.
Sylla. 108.
Syracuſæ. 81.

T.

Tædæ. 193. 194.
Tarquinii. 60. 108. 109.
Tarentum. 24.
Taurus fugiens. 100. 101.
Τελετή. 9.
Τελεστήριον. 364.
Tempeſtas. 78.
Templa. 45. 46. 259. Junonis Laciniæ. 48. 49. ad orientem. 316. 317.
Terminare. 261.
Terminus. 292.
Terra. 247.
Temeſſenſes. 212.
Terræmotus. 87.
Teſſellæ uſtiles. 187. 188.
Τέτρακτύς. 342.
Tetragonus. 151.
Teuth, Teutates, Teutones. 203.
Thaltybius. 165.
Theano. 168.
Theatra. 264.
Themiſtocles. 103. 136. 272.
Theodoſius Imp. 67. 86.
Theoxenia. 21.
Theſeus. 166. 277.
Theſmophoria. 304. 307.
Theurgia. 146.
Thraces. 358.
Thunnaia, thunnus. 21. 22.
Thus. 197.
Tiberius. 134. 282. Sempronius. 100.
Tibicen. 311.
Tinnitus æris. 237. 238.
Tireſias. 134.
Toga pura. 286.
Tophet. 189.
Torquatus. 61.
Tripudium ſoliſtimum. 105.

Tri-

BIBLIOTECA

Tripus. 161.
Trivium. 351.
Trifolium. 230.
Τριττὺς Græcorum. 222.
Trojani Dii. 29.
Trophonii antrum. 159. 355.
Turdus. 124.
Tutelaris Romæ Deus. 27. 31.
Tubæ. 263. Tubiluſtria, tubicines, ibid.
Tullus Hoſtilius. 71. 298.
Tyberis. 84. 85.
Tympanum. 311.

V.

VAnnus. 181. 182.
Valeſus. 24.
Vaticinantes. 53.
Vehiculum animæ. 141. 142.
Vejens Vates. 90.
Venetorum mos. 81.
Venti. 79.
Venus. 162. 166. 249. 332.
Verbenæ. 194.
Ver ſacrum. 46. 47. 229.
Veſpaſianus. 243.
Veſta. 20. 187. Veſtales. 48. 176.
Veſtis candida. 323. linea. 324. purpurea. 325. nigra. 325. virilis, muliebris. 372. Deorum. 345.
Vicarii. 206.
Vici. 279.
Victimæ. 221.
Vinum. 135. 238. 239.
Virginia. 284.
Virgo cœleſtis. 247.
Virgines. 118.
Virus an doceri poſſit? 139. 140. ejus ſimulachrum. 178. 249.
Vita contemplativa. 144.
Vota. 40.
Vultus averſio. 348.
Ulyſſes. 295.
Ululatus 312.
Uxores. 283.

W.

WEſtphalia. 106.

X.

XEnocrates. 307.
Xenophon. 103. 171. 296.
Xerophagiæ. 304.
Xerxes. 111. 296.

Υ.

Ὑδρανός. 122.
Ὑπερόπολμοι. 253. 254.

FINIS.

ULTRAJECTI,
Typis ELIAM ab HOORN, Typograph.